

מבואות לספרות התנאים

משנה, תוספתא ומדרש־הלכה

מאת יעקב נחום הלוי אפשטיין

ערוך בידי תלמידו
קזרא ציון מלמד

הוצתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תשס"ט

הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס ירושלים – חברת דביר תל אביב

מבואות לספרות התנאים

י"נ אפשטיין

ספר זה על שלושת חלקיו הוא מפרי מחקריו של אחד מגדולי חכמי ישראל בדורנו, הפרופיסור י"נ אפשטיין, שחקר בשקידה בספרות התלמוד ובפילולוגיה עברית יותר מחמישים שנה, ושימש פרופיסור לתלמוד באוניברסיטה העברית מיום הוסדה ועד שנת פטירתו.

בחלק א', "מבוא למשנה", דן המחבר בהשתלשלותו והתהוותו של ספר המשנה למן קבצי המשניות שבימי בית שני ועד משנתנו, היא משנת רבי. במבוא לתוספתא עוסק החוקר במקורותיה של התוספתא ובעריכתה וביחס שבינה לבין משנתנו.

בחלק ב', "מבואות למסכות מן המשנה", מנתח המחבר ח"י מסכות מן המשנה, ומברר את מקורותיה של כל מסכת ואת תולדות ההלכה שבה. בשלוש מהן ניתנו גם הערותיו ופירושי המחקרים.

בחלק ג', "מבוא למדרשי־הלכה", נושא ונותן פרופ' אפשטיין במדרשי־הלכה לדורותיו ולבתי, למן המדרשים הקדומים שמזמן הבית ועד ספרי מדרשי־הלכה שבידינו. הוא דן בהבדלי השיטות שבין בית רבי ישמעאל לבית רבי עקיבא. מנתח את ספרי מדרשי־הלכה שבידינו: מכילתא דרבי ישמעאל, מכילתא דרבי שמעון בן יוחאי, ספרא וספרי (לבמדבר ודברים), ספרי זוטא, מכילתא לדברים ושרידי קבצים, שנשתקעו בתוספתא ובתלמודים.

ספריו של פרופ' אפשטיין נתחבבו על תלמידי חכמים ועל חוקרים כאחד, משום שכתובים הם בבקאות נפלאה ובדייקנות מדעית, בעברית צחה ובהרצאה ברורה.

תוכן הספר

7	דבר העורך
9	חלק א': מבוא למשנה ולתוספתא
263	חלק ב': מבואות למסכות מן המשנה
495	חלק ג': מבוא למדרשי הלכה
747	מפתחות
772	קצורים וראשי תיבות
774	תיקוני טעויות

דבר העורך

כי נח נפשיה דרב אסי עיילו
רבנן לנקוטינהו לשמעתיה
(קידושין י"א)

ספר זה על שלשת חלקיו נדפס מתוך כתב ידו של מר"ר זצ"ל. כתחילה נכתבו הדברים לשם הרצאה, אבל דבריו היו ערוכים אף כשכתבם לשם הרצאה, וגם בהם היה כל משפט ומשפט ברור ובהיר. לא הייתי מקבל עלי תפקיד קשה ואחראי זה, עריכת כתבי מר"ר זצ"ל, דהא „לא קאי איניש אדעתיה דרביה עד ארבעין שני" (ע"ז ה ב), אלמלא מצות מר"ר בצוואתו (מיום י"ט באלול תרצ"ח), שקרא לה „זכרון דברים" לסדור כ"י שלי, וז"ל:

... אם לא אספיק חלילה לגמור את ספרי „מבוא לנוסח המשנה", הריני מבקש למסור את כל החומר לסידור לגיטי ד"ר ב. וירמייס בצירוף עם תלמידי החביב מר ע. ז. מלמד, הבקי בספרי ובכתבי, והם ישתדלו לגמור סידורו. החלק השני „מבוא למשנה" צריך עוד עיבוד וסידור, וכך הוא המצב גם במבואי למדרשי הלכה, וכן ב„דקדוק ארמית-בבלי" „הכל ימסר לעריכה להגיל."

זכינו וסידר בעצמו את ספרו המונומנטאלי „מבוא לנוסח המשנה", שמהדורתו הראשונה כבר אזלה; אך שאר כתביו לא זכו לעריכתו וסידורו המופלאים.

כדאי להביא בזה פתיחה קצרה להרצאותיו בשעורים לעם מטעם האוניברסיטה העברית בתל-אביב (י"ד בטבת תרצ"ד), שמצאתיה על-יד הפתיחה ל„מבוא למשנה" (להלן עמ' 13):

רבתי, אני רואה צורך בדבר לומר תחילה מה שאינו נכנס ב„מבוא למשנה", לפחות ב„מבוא למשנה" שלי:

הוא אינו מבוא לתורה שבעל-פה. זה עוסק בתולדות תורה שבע"פ, התהוותה והתפתחותה, לקיים ומקורותיה השונים: משנה, תוספתא, מדרש-הלכה ושני התלמודים, ההלכה שבפירושים הארמיים, באפוקריפיים, אצל פילון ויוספוס. הוא אינו גם „מבוא לתלמוד", אפילו לא חלק ראשון שלו (ובטעות ניתן לו שם זה) „מבוא לתלמוד" בלשוננו אינו Die Entstehung des Talmuds, אלא מבוא לתלמוד הבבלי, או לתלמוד הירושלמי, או לשניהם יחד: תולדות התהוות הספר, התחלותיו, עריכותיו השונות וסידורו האחרון. „מבוא למשנה" — הוא מבוא לספר המשנה, לתולדות הספר, ראשיתו, קבציו השונים וסידורו האחרון. זה ולא יותר.

ומכיון שאני עוסק בספר, הייתי מבקש את כל אחד מן המשתתפים בשיעורי זה, שיהיה ספר המשנה בידו.

חברי ורעי היקר הרב ד"ר בנימין דה-פריז טרוד מאד בשנים אלו בהרבצת תורה במוסדות גבוהים בארץ, ולפיכך נעניתי לבקשתו ונכנסתי בעבי הקורה של העריכה. השתדלתי ללכת בשיטת מר"ר בספרו „מבוא לנוסח המשנה"; אך בשנים נטיתי מדרכו: (א) העברתי את מראי-המקומות והפירושים-להבאות מפנים הספר וקבעתים בהערות, עד כמה שאפשר להקל על הלומד.

(ב) בשיטת סוגריים שיניתי מנוהגו : בסוגרים מרובעים [] ציינתי הוספות ע"פ כתבי יד או השלמות-ליקוי בכתב היד ; ובסוגריים מחודדים < > — השלמות המחבר בשיקול דעתו על פי מקורות אחרים.

בכמה מן הקטעים שהעברו עליהם קוי מחיקה בכתב היד, או המסומנים בגליון בסימן שאלה (?), לא יכולתי להכריע אם קוי המחיקה וסימך-השאלה לביטול באו או ציון לשם סיגנון והרחבה הם, לפיכך הלכתי בדרך עזרא הסופר (מס' סופרים) והשארתי במקומם בשינוי (נדפסו באותיות קטנות או בין חצאי לבנה).

בחלק ב' סידרתי את המבואות לפי סדר המשנה, ולא לפי סדר כתיבתם, כי לא תמיד יכולתי לקבוע את הסדר הזה. כמה מן המבואות הם ממהדורא שניה של המחבר.

גם הקטעים וההערות הנתונים בין סוגריים מרובעים, הם של המחבר (חוץ מהערות אחדות, שהוספתי אני, ועפ"ר קבעתי בסופן ר"ת שמי).

לצערי לא יכולתי לבדוק כמה הבאות מן ספרים, שאינם בספרייתו, וסמכתי על דייקנותו. שמעתי לעצת חברי וסדרתי מפתחות מפורטים, שיהיו לעזר רב לכל לומד בספר (מ"ר קצר את המפתחות ל"מבוא לנוסח המשנה" מסבות שהומן גרמן, ועל זאת ידחה לב כל חכם וחוקר הלומד בספר ונוקק לו בשאלות שהוא דן בהן). לא טכנסו למפתחות כל המשניות והתוספות, שפורשו במקומן (עירובין, ר"ה וכלים).

חלק עיקרי בהכנת הספר לדפוס נטלה אשת-חיל, חברת חיי של מורי ורבי זצ"ל, הגב' צפורה אפשטיין מבית ותלח"א, שהעתיקה את כתב היד בדייקנות-למופת של פילולוגית קלאסית. היא גם עברה על הגליונות הנדפסים ועזרה לתקן הט"ד.

גיטו של המחבר הרב ד"ר בנימין דה-פריז הי"ו עבר בעיון על גליונות ההגהה של כל הספר, והערותיו הצילוני מכמה שיבושים. אפריון נמטייה!

מפי עליון יבורכו כל הדואגים לסידור כתביו של גדול חוקרי התלמוד בדורנו ומסייעים להופעתם : לשר החינוך והתרבות, לאוניברסיטה העברית ונשיאה, למכון למדעי היהדות ולראשיו.

ברכת ה' תחול על מנהלי הוצאת הספרים ע"ש יהודה ליב מאגנס וראשי חברת "דביר" (תל-אביב), שלא חסכו עמל וכסף, והוציאו את הספר בהדור, הנותן כבוד למחבר ולשתי הוצאות הספרים. יישר חילם!

חן-חן להנהלת דפוס "טורים" ולפועליו, שהשתדלו להוציא מתחת ידם דבר נאה ומתוקן. ברוכים יהיו!

ואני תפלה, שבזכות רבותי, אבא מארי ומורי ורבי, זכרונם לברכה, יזכני החונן לאדם דעת להוציא לאור את שאר כתבי מרר ואת כתבי, שאף הם פרי נטיעותיהם הם.

ע"צ מלמד

ירושלם, ארבעה בשבט שנת "שלו"ם ר"ב למדינה" לפ"ק
במלאת עשרים וחמש שנה לפטירת עט"ר אבא מארי זצ"ל

חלק א'

**מבוא למשנה
ולתוספתא**

תוכן חלק א'

צמי	
13	פתיחה
15	א. קבצי משניות קדומים
	א. מקורות חיצוניים וסנימנים 13
	ב. עדויות שבתוך משנתנו 18
21	א. משנה ראשונה
25	א. שרידי קבצי משניות קדומים
	א. שקלים 25, ב. תמיד 27, ג. מדות 31, ד. יומא 36, ה. סוכה 37,
	ו. סוטה 40, ז. בכורים 44, ח. טרה 44, ט. תענית 45, י. משנת חגיגה 46,
	יא. קידושין 52, יב. ב"ק 55, יג. סנהדרין 55, יד. שבת 57, טו. פסחים 57
59	א. משניות הביניים
	א. משנת ר' יהושע 59, ב. משנת ר' אליעזר 65
71	א. משנת ר' עקיבא
88	א. כיצד סדר משנה?
96	א. משניות תלמידי ר' עקיבא
	א. משנת ר' מאיר 96
	ב. משנת ר' יהודה 106
	ג. משנת ר' יוסי 126
	ד. משנת ר' שמעון 148
	ה. משנת ר' אלעזר 158
160	א. משניות תנאים אחרים
	א. משנת אבא שאול 160, ב. משנת רשב"ג 163, ג. משנת ר' נתן 168
172	א. בני־חכמים ("תנאים") סתומתאי
	א. ר' יוסי ברי יהודה 172, ב. ר"א ברי"ש 174,
	ג. ר' מנחם ברי יוסי 177, ד. ר"א ברי יוסי 178
180	א. רבי ומשנתו
	א. חבריו, או "חבורתו" 180, ב. משנת התנאים (סיכום) 186
188	א. המשנה בימי רבי ויחסו של רבי אליה
200	א. משנתנו
	א. משנתנו — משנת רבי 200
	ב. הכרעות רבי 205
	ג. שינוי הוספותיו של רבי 212
	ד. פסקים במשנה 225
	ה. המשנה, סידורה האחרון וה"תנאי" 227
	ו. תקנות רבי ובית דינו 229
	ז. רבותינו 230
	ח. אבות 232
234	נספח חילופי לשונות ושינויי מקורות
241	מבוא לתוספתא

פ ת י ח ה

מבואי זה עוסק בספר המשנה ותולדות מקורותיו, שרידי משניות קדומות שנשרדו בו, עד משניות תלמידי ר' עקיבא שנשתקעו בו, ועד משנת רבי וסידורה, זאת אומרת אפוא תולדות ספרי המשנה, למן עקבותיהם הראשונים ועד סידורה האחרון של משנתנו.

כי משנתנו, משנת רבי, אינה הראשונה מקובצי ה"משניות"; קדמו לה כמה וכמה קובצי משניות, שאע"פ שהיו דומים בכמה עיקרי הלכות — שונים היו בתולדות ובפרטים, פירושים והגבלות (והם הם עיקרי המחלוקות). שונים היו גם בסידורם וסדרם.

תנא אחד צירף דברים שונים ורחוקים זה מזה על ידי סימן חיצוני: חמש פרוטות, חמשה חומשין (ב"מ פ"ד מ"ז—מ"ח), פסקים של חכם אחד (אדמון וחנן, כתובות פ"ג מ"א—מ"ז), וויכוחים של צדוקים ופרושים (ידים פ"ד מ"ז—מ"ח), דברים שבין ב"ש וב"ה בסעודה (ברכות פ"ח מ"א—מ"ה), דברים שהם מפני תיקון העולם, מפני דרכי שלום (גטין פ"ד פ"ה), דברים שהם "שונים זה לזה בכך וכך דרכים" (ביכורים פ"ב מ"ה—מ"א), שאין בין זה לזה אלא דבר פלוני (מגילה פ"א מ"ד—מ"א), קניינים או חיובים שונים (קידושין פ"א) וכדומה.

השני שנה קובץ של הלכות השייכות זו לזו: הלכות שבת, חגיגה, מעילה, דינים (נזיקין), עבודות, קינים וכדומה.

ושונים היו קבצים אלה כמובן אף בלשונם וסגנונם לפי זמנם ומקומם: ה"תנא הירושלמי" שנה "לשון קליל" (ב"ק ו' ע"ב); "חב המזיק" (ב"ק פ"א מ"א), ושנה כמה דברים בלשון המקרא: "במיטב הארץ" (שם), ולא "בעדית"; "החלו עולים", ולא "התחילו" (תמיד רפ"ו); הוא שנה "אצבע הכבד" (תמיד פ"ד מ"ג), והשני שנה "חצר הכבד" (יומא פ"ח מ"ו), בהשפעה ארמית ("חצרא" בארמית "אצבע"); אחד שנה "חבית" (סוכה פ"ד מ"י) והשני שנה "כד" (מעילה פ"ג מ"ז); "היינו כד היינו חבית" (ב"ק כו א), וכדומה הרבה. ויש אפילו שאותו השם שימש בקבצים השונים למובנים שונים, והם גרמו למחלוקות בענין "פשפש" במובן "פתח קטן בתוך שער" ובמובן "חדר" ו"לשכה", ובהן נחלקו שקלים פ"ו מ"ג [=מדות פ"ב מ"ו] ומדות ותמיד¹.

שרידים של אותם הקבצים הקדומים והראשונים נשרדו במשנתנו, בין קבצים שלמים ובין חלקים וקטעים של אותם הקבצים, ועליהם נדבר להלן.

(1) ע"י מבוא לנוסח המשנה פרק א' עמ' 3 ואילך ולהלן עמ' 34.

I. קבצי משניות קדומים

שנים הם המקורות המעידים בפירוש על קובצי הלכות קדומים: מקורות שמחוץ למשנה ועדויות מפורשות במשנה עצמה.

א. מקורות חיצוניים ופנימיים

המקורות המעידים בפירוש על קבצי הלכות, אע"פ שהם מדברי אגדה, הרי יש להם בוודאי יסוד היסטורי. המקורות האלה הם:

1. עזרא הרביעי⁽¹⁾.

עזרא (הרביעי), ספר שנתחבר בין שנת העשרים והשלושים אחרי החורבן, מספר כי צוה מאת השם לקחת עמו חמשה אנשים ופנקסים, להתבודד אתם ארבעים יום ולכתוב את התורה ה"שרופה" (יד כא—מג): "כי תורתך שרופה ואין איש יודע המעשים אשר עשית ואשר תעשה. אם מצאתי חן בעיניך האצל עלי מרוח קדשך ואכתוב כל אשר נעשה מראשית העולם ואשר⁽²⁾ היה כתוב בתורתך למען אשר ימצאו בני אדם דרך והחפצים לחיות בַּבָּא יחי"ו" (יד כא—כב).

וכשכלו ארבעים היום והאנשים גמרו לכתוב (מפיו, יד מב—מג) את תשעים וארבעת הספרים, אמר ה' לעזרא: "עשרים וארבעת הספרים אשר כתבת בראשונה מסור לעם וקראו בהם ראויים ושאינם ראויים. אך שבעים האחרונים שמור ומסור אותם לחכמים אשר בעמך. בהם מקור הבינה ומעין החכמה ונהר הדעת".

עזרא לקח אתו: "חמשה אנשים" כמספר אלה שכתבו את התורה לתלמי, לפי נוסח מסכת סופרים (פ"א ח'), התבודד אתם "ארבעים יום", כמשה רבינו בהר סיני, וכתב שם כ"ד ספרי הקודש ועוד שבעים ספר. כ"ד כתבי הקודש נמסרו לעם, מה שאין כן שבעים הספרים האחרים — אך ל"חכמים".

אותו ההפרש בין דברים שאפשר לו לפרסמם ובין דברים שעליו להסתירם אנו מוצאים גם בפסוק כה—כו: ואני אדליק בלבך נר השכל אשר לא יכבה עד אשר תגמור לכתוב את אשר החילות, ובכלותך לכתוב, מהם פרסם ומהם מסור לחכמים בסתרי⁽³⁾.

חלק מן המתרגמים והמפרשים של ס' עזרא חושבים ש"שבעים הספרים" הנוכרים

(1) סעיף זה נדפס כמות שיצא מתחת ידי המחבר, אע"פ שמחקר בקיום אלכסוניים (חשב לנסחו אחרת?).

(2) et quae, כושיה וערבית וארמנית.

(3) ע"י גם עזרא (האמורקריטי) יד ד—ה, שה' צוה למשה רבינו: אלה הדברים תפרסם ואלה תסתיר.

הם ספרי האפוקליפסיה. אבל תיאור הספרים האלה: במ מקור הבינה ומעין החכמה וכו', אינו מתאים לתוכן של ספרים „סודיים“ כאלה, שהם נבואות וחזיונות לעתיד ולתהו, לבושים במשלים חידות ולא „חכמה ודעת“. גם המספר הגוזמאי „שבעים“ מתנגד לפירוש זה.

ועוד שבמקום „תורתך“ (lex tua), שבפסיק יד כא („תורת ה'“), נאמר שם ד כג: ותורת אבותינו עד אבדון באה וחוקים (הלכות) כתובים אינם“ et lex patrum nostrum in interitum deducta est, et dispositiones (scriptae nusquam sunt). „חוקים“, „הלכות“, dispositiones, אלה הם בודאי אותה (באוגלין) בצורות שונות (גם πατέρων παράδοσις, διαδοχή „קבלת יוספוס“ ובאוגלין) בצורות שונות (גם πατέρων περὶ παραδοσὶς „קבלת זקנים“). שאינה כתובה והיא היא „תורה שבעל פה“.

וכל החזון הזה (השביעי) הוא חיקוי לקבלת-התורה בסיני עיי משה רבינו, ואי אפשר כלל ש„שבעים הספרים“ האלה הם ספרי אפוקליפסיה.

קבישׁ) אומר על-כן, שעזרא לא כיוון אלא למשנה ואגדה, וגינצבורג) מוסיף לחשוב ולמנות ולמצוא בדיוק את המספר „שבעים“: גיח מסכות של המשנה, טי דיבורים של ספרא, ומדרשי שמות, במדבר ודברים (אבל גם המכילתא שמות חלוקה ל„מסכות“). זוהי אמנם הפרזה גדולה אבל אעפ״ שמשפר „שבעים“ ודאי שהוא כרגיל גוזמא ואעפ״ שבכלל לא היה ל„ספר“ בימים ההם מובן שלנו, אלא אפילו מגילה קטנה נקראת „ספר“), — אעפ״כ צדקו בעיקר הדברים קבישׁ וגינצבורג שב„שבעים הספרים“ כלולים (לפחות) גם) ספרי תורה שבעל-פה.

הרי החזון (כדברי גינצבורג שם) מיוסד על האגדה¹⁰), שעזרא „כשם שהיה סופר בדברי תורה כך היה סופר בדברי חכמים“.

ומעין החכמה“ שבאותם הספרים, הרי הם „מעיינות החכמה“ שנסתמו במותו של רי״עו¹¹). ובכלל הרי „חכמה“ הוא טרמין (עיי גינצבורג שם), שמובנו מזמן התנאים הראשונים „תורה שבעפ״ (משנה הלכות), בניגוד ל„מקרא“¹²). „זו החכמה“, סוטה פ״ט מט״ו, „דברי חכמה“ (שאלות בהלכה), נדה סט ב, ושלשון יחד: חכמה — בינה — ודעת, אבות פ״ג מ״ו. וגושיאיה „חכמה“ הם „חכמים“, ואלו „אינם אצלנו — כדברי יוספוסיו) — אלא אלו שיודעים יפה את החוקים ומבינים לפרש דברים של כתבי-הקודש“.

אלה הספרים נמסרו לחכמים ולא לעם לקרוא בהם, שהרי תורה שבעפ״ לא ניתנה להכתב ולהקרא מתוך הכתב.

בימים הסמוכים לחורבן נכתבו אפוא כמה „מגילות סתרים“, קובצי הלכות ומדרשות.

4) קדמוניות סייג פיי ר, שם פסיו ב. 5) אל הגלסים א יד.

6) יוספוס שם סיי פיד א ו מתא טו ב, מרקוס ז ג ועוד.

7) בספרו Buch Esra, Das vierte, עמ׳ 119.

8) Talmid, 36. 9) עיי גם ספרי בהעלותך פס׳ פד וש״נ.

10) ידושׁ שקלים ריש פיה מח ע״ג.

11) תוסׁ סוטה פס״ו ג (בבלי מט ב).

12) ב״מ פ״ב מ״א ותוסׁ ב״מ פ״ב ל וש״נ. 13) בקדמוניות ספר כ פייא ב.

1. אפיפנס

אפיפנס¹⁴ אומר: קבלות הוקנים נקראות אצל היהודים δευτερώσεις ("משניות").
הן ארבע. אחת הנקראת בשמו של משה ("משנה תורה" "Deuteronomium"). השניה
של רבי עקיבא¹⁵. השלישית של אדא או יודא¹⁶. הרביעית של בני חשמונאי.
Ἀσαμωναίου ὡν ὑπὸν

אפיפנס מזכיר אפוא "משנת בני חשמונאי". בתלמוד נזכרה שתי פעמים גזרה של
בית דין של חשמונאים: הבא על הגויה וכו', זו ששנו בה במשנה העתיקה
שבתיקות¹⁷: הבעל ארמית קנאין פוגעין בו.

כאן נתייחס אפוא קובץ-הלכות לזמן החשמונאים הראשונים. מצד
אחר אנו יודעים, כי הצדוקים שבאותו זמן היה להם "ספר גזירות" (מג'ת פ"ד).
"ספר גזירות", "ספר פסקים", שנגנו ע"י הפרושים כשהגיעו לממשלה¹⁸. וכיון שהטעם של
הפירוש למג'ת ("מפני שאין כותבין הלכות") מאוחר ואינו בנוסחאות מדויקות,
— הרי קרוב מאד שגם לפרושים היה "ספר גזירות" לפי דעת הפרושים ולפי מסורתם.
ויש להזכיר כאן את המסורת (ברייתא) שנוכרה בה"ג ד"ו קמא ע"ד: זקני בית שמאי
וזקני בית הלל הם כתבו מגלת בית חשמונאים ועד עכשיו לא עלה לדורות
עד שיעמוד כהן לאורים ותומים.

2. הירונימוס

בפירושו לישעיה (ג ח) אומר הירונימוס: אמנם שמאי (Samai) והלל קמו ביהודה
(זמן) לא רב לפני לידתו של האדון (הנוצרי); הראשון משניהם (שמאי) מכונה לדברי
אפיפנס, dissipator ("מפזר"). מפני שע"י הקבלות והמשניות, δευτερώσεις, שלו
פיזור והבתיים" (כך אומר אבי הבנסיה הזה!) את התורה המקובלת. eo quod per
traditiones et δευτερώσεις suos legio praecepta dissipaverit atque
maculaverit.

ודאי שרמוז כאן מה שנאמר בתוס' ברכות סוף פ"ז¹⁹: על הלל: הלל הזקן אומר
בשעת מכןסין פזר, בשעת מפזרין כנס, בשעה שאתה רואה תורה חביבה על ישראל והכל
שמחין בה הוי את מפזר וכו'; אלא שהירונימוס בסמכו על אפיפנס, החליף הלל בשמאי.
הירונימוס מייחס אפוא "משניות" לשמאי, כשם שנתיהסו גם בסדר תנאים
ואמוראים משניות להלל ושמאי, ולא תיקנו הלל ושמאי אלא ששה סדרים
(ועי' להלן).

3. גם המקורות התלמודיים יודעים לספר ממשניות קדומות, שכמה מדבריהן
שקועים במשנתנו:

א. ירוש' שקלים רפ"ה מח ע"ג: אמר ר' יונה כתיב "לכן אחלק לו ברבים ואת
עצומים יחלק שלל" (ישע' נג יב) — זה ר' עקיבא שהתקין ("סידר") מדרש הלכות

14 בספרו על ההרזיס, 33 * (הוצ' Holl, 459 I).

15 שם 15 * [נ. 209]: השניה של החכם שלהם — של היהודים — הנקרא עקיבא או

Βαρκαβ = בי ר' עקיבא. 16 שם: יודן, משנת רבי.

17 סנהדרין סוף פ"ט [ועי' תרביץ ש"ו, 34], ועי' להלן עמ' 36.

18 בימי אלכסנדורה, גרץ ח"ג, 368. 19 ברכות מג א וירוש' שם ספ"ט יג ע"ד.

הגדות (ע' להלן). ויש אומרים: אלו אנשי כנסת הגדולה, מה שהתקין (כלומר: ר"ע) זה כללין ופרטיין (ע' להלן). אמר ר' אבהו: כתיב „משפחות סופרים יושבי יעבץ“ (דה"א ב נה), מה ת"ל „סופרים“? אלא שעשו את התורה ספורות ספורות, חמשה לא יתרמו. חמשה דברים חייבין בחלה. חמש עשרה נשים פוטרות צרותיהן. שלשים ושש כריתות בתורה. שלושה עשר דבר בנבלת העוף הטהור. ארבעה אבות נזיקין. אבות מלאכות ארבעים חסר אחת. אמר ר' אחא: כתיב „לעזרא הכהן הסופר“ (עז ז יא). מה ת"ל „סופר“? אלא כשם שהיה סופר בדברי תורה, כך היה סופר בדברי חכמים. כאן נתייחסו ל„סופרים“ ואנשי כנה"ג קובצי הלכות ומשניות, ביחוד אלו שנשנו במסגרת של ספורות ספורות.

ואגדות בבליות, שבאו מא"י, מייחסות „משניות“ מסודרות אפילו לזמן בית ראשון; כי אתא רב דימי אמר י"ח קללות קילל ישעיה את ישראל וכו'. שמונה עשרה קללות מאי גינהו, דכתיב „כי הנה וגו'" (ישע' ג א). משענה אלו בעלי משנה כגון ר' יהודה בן תימא (ע"י ויחסינ: בן בבא) וחביריו. פליגי בה רב פפא ורבנן (ילקוט: ורבינא) חד אמר שש מאות סדרי משנה (היו בימיהן) וחד אמר שבע מאות סדרי משנה (חגיגה יד א). ועל יסוד זה אומר בעל סדר תו"א: מימות משה ועד הלל היו שש מאות סדרי משנה ומהלל ואילך וכו' ולא תיקנו הלל ושמאי אלא ששה סדרים.

במקום אחר (ע"ז יד ב) נתייחסה אפילו לאברהם אבינו „מסכת עבודה זרה“ של ארבע מאות פרקים; א"ל רב חסדא לאבימי גמירי דע"ז דאברהם אבינו דמאה פירקי הוין, ואנן חמשה תנן וכו'; שכיין שאברהם אבינו ביער, ע"פ האגדה הישנה, ע"ז מן הארץ. — נתייחסו לו ולזמנו קובצי הלכות של ע"ז. ואף לדוד נתייחסה „מסכת“⁽²⁰⁾: „ויסך אותם לי"י“ (ש"ב כג טז) — קבעה מסכת לדורות⁽²¹⁾.

וחדאי שכל אלה אינן אלא אגדות, אבל בודאי שיש יסוד כל שהוא לאגדות אלה. והיסוד הוא: מסורת קבועה ומפורסמת, שהיו כמה קובצי הלכות מזמנים קדומים.

ב. עדויות שבתוך משנתנו

וישנן עדויות, אמצעיות ובלתי-אמצעיות, על „משנה“ קדומה, במשנתנו עצמה. א. במשנה הקדומה (ע' להלן) של חגיגה פ"א מ"ח, שהיא פתיחה לפ"ב מ"א — מ"ד, ומגלה את יחסה של ההלכה המופשטת אל ה„מקרא“ ואל המדרש („מדרש-הלכה“). נזכרים כמה קובצי „הלכות“ („הלכות מרובות“):

היתר נדרים⁽²²⁾ (נדרים ריש פ"ג) פורחין באויר ואין להם על מה שייסמכת הילכות שבת (שבת ועירובין)⁽²³⁾ חגיגות (חגיגה פ"א מ"א—מ"ו) והמעילות

(20) ירוש' סנהד' פ"ב כ ע"ג.

(21) ע"י בבלי ב"ק סא ב: דאמרינהו משמא דגמרא, ועירובין נג א: דוד דגלי „פירש"י" מסכתא.

(22) על „היתר נדרים“ חולקים ר"א ור' יהושע ואומרים שיש להן על מה שייסמכו (ירוש' כאן ובבלי נזיר סב א). ועל אלה שאין להם על מה שייסמכו אומר ר' יהושע: צבתא בצבתא מתעבדא צבתא קמיתא מה הוית הא לאי בריה הות, דא שישנן תולדות וישנן אבות המקובלים.
(23) ההקבלה שבתוס' שנויה כאן סוף פ"א ובסוף עירובין.

(מעילה) הרי הם כהררים התלויים בשערה. שהן מקרא מועט והלכות מרובות. הדינין („דיני ממונות“) והעבודות (מעשי הקרבנות: זבחים, מנחות, סדר יומא וסדר תמיד ועוד), הטהרות והטומאות (רוב סדר טהרות) ועריות (קידושין פ"ג מ"ב—פ"ד מ"ה, חלקים מיבמות וכריתות) יש להן על מה שייסמכו, הן הן גופי תורה.

ועל הארבע (או חמש) שנמנו במשנה זו בין אלה „שיש להם על מה שייסמכו“, „הדינין והעבודות הטהרות והטומאות והעריות“, נוספו אחרי זמן עוד ארבע (או שלש) הנזכרות בתוס' שם כ„מוסף“: מוסף עליהן הערכין והתרמים וההקדשות ומעשר שני²⁴) מקרא מרובה מדרש והלכות מרובות ויש להן על מה שייסמכו. אבא יוסי בן חנן אומר: אלו שמונה מקצועי תורה גופי הלכות.

אבא יוסי^{24א}) בן חנן, תנא שחי בסוף זמן הבית (פסח' נו א, תוס' סוף מנחות), התנא של שקלים פ"ו (מדות פ"ב מ"ו ע"י להלן), סיכם אפוא במשנתו גם את „המוסף“ (ה„תוספת“ למשנה הקדומה)²⁵) ומנאם יחד שמונה: דינין, עבודות, טהרות וטומאות, עריות, ערכין, תרמים, הקדשות ומעשר שני.

ו„הלכות“ אלו קבוצות הן של הלכות, כשימוש של „הלכות“ בכמה מקומות²⁶), וכאן הלא מפורש, שיש בכל אחת מהן „הלכות מרובות“.

אפי'ן ארבע הקבוצות, שנזכרו במשנת חגיגה, הקדומה דור אחד ל„מוסף“—קדמו שלשה דורות לפחות לאבא יוסי בן חנן, ונסדרו אפוא לכל המאוחר בתחילת ימי הורדוס, וההלכות שנזכרו ב„מוסף“—נסדרו לכל המאוחר בסוף ימי הורדוס. ומשנת חגיגה הנזכרת היא לכל המאוחר מסוף ימי הורדוס.

לכל המאוחר בימי הורדוס נסדרו אפוא: הלכות שבת-עירובין, חגיגה, מעילה, דיני ממונות, סדרי העבודה שבמקדש, עריות, ערכין ותרמים והקדשות (הכלולים במשנתנו במסכת ערכין)²⁷) ומעשר שני. ואמנם קובץ-הלכות זה, שפתיחתו נמצאת בחגיגה פ"א מ"ה—ס"ב מ"א, הוא ישן נושן, שכן המחלוקת האחרונה ב„סמיכה“ שנזכרה בו (פ"ב מ"ב ומ"ג) היא מימי הורדוס, כמו שיוצא מן התוס' חגיגה פ"ב י"א²⁸): היה שם בבא בן בוטא מתלמידי בית שמאי²⁹) והיה יודע שהלכה כדברי בית הלל וכו' בו ביום נקבעה הלכה כדברי בית הלל. ובבא בן בוטא תלמיד שמאי (גם גיטין נו א) היה כבר „זקן“ לפני חידוש בנין ביהמ"ק, לפני שנת השמונה עשרה להורדוס (19 לפני סה"נ), ב"ב ג סע"א—ד רע"א, „בית שמאי“ אלו הם אפוא „זקני ב"ש“³⁰).

24) ומעשר שני, חסר בדפוסים ובכ"י ח"נא ובכ"י לונדון בחגיגה, אבל ישנו בעירובין בכל הנוסחאות, ובכ"י ארפורט גם בחגיגה.

24^א) קטע זה—מחקר המחבר בקיום אלכסוניים (חשב לנסחו אחרת?), ולפיכך הדפסנוהו באותיות זעירות. 25) ע"י בריל, צונץ-יובלשריפט, עמ' 97 ואילך.

26) ע"י בלוי, סי הזכרון לפיוונסקי, עמ' ו' ואילך.

27) קטע מן המשנה הישנה נמצא בסנהדר' פ"א מ"ג: ההקדשות בשלשה הערכין הקסלסליון בשלשה—ובקרקעות תשעה וכהן ואדם כיוצא בהן [מגילה פ"ד מ"ג ציטט], שהיא משנה ישנה בסגנון ב"ק פ"א. 28) „ירוש' ביצה פ"ב סא ע"ג וכאן פ"ב עח ע"א, בבלי ביצה כ ע"א.

29) בבבלי: והיה שם זקן אחד מתלמידי שמאי [הזקן] (לי' בכ"מ, וע"י ד"ס) ובבא בן בוטא שמו.

30) בנט, מנצין ח"ט [1882], 35, קובע זמן סידורה של חגיגה בימי יוחנן הורקנוס, וסובר שהיא משנה מימי תלמידי יוסי בן יועזר (פ"ב מ"ב ומ"ז), משנה אנטי-צדוקית (ע"י תוס' פ"ג ל"ה), וע"י להלן חגיגה, עמ' 47.

ואף הפרק הראשון של חגיגה (מ"א—מ"ו) — משנה ישנה היא, וכן חלקה השני של חגיגה, הלכות הקודש (ע"י להלן "חגיגה", עמ' 47 ואילך).

ה"דינין", "דיני ממונות", נקראים כבר בפי ר' ישמעאל "מקצוע גדול", הרוצה שיחכים יעסוק בדיני ממונות שאין לך מקצוע בתורה גדול מהן (סוף ב"ב). וקבוצת-הלכות של "שני דיני גזירות" (כנ"ר הירוש') נשרדה במשנתנו (כתובות פ"ג מ"א—מ"ט): שני דיני גזירות היו בירושלים אדמון וחנן וכו' חנן אומר וכו' נחלקו עליו בני כהנים גדולים³¹ וכו' א"ר יוחנן בן זכאי יפה אמר חנן וכו'. וב"ק פ"א (מ"א—מ"ג) משנה "ירושלמית" קדמונית היא (ב"ק ו"ב), וע"י להלן.

הלכות ה"עבודות" היו "זקני (חכמי) בית דין" מלמדים לכהנים, יומא פ"א מ"ג, מסרו לו זקנים מזקני ב"ד³² וקורין לפניו בסדר היום ואומרים לו: אישי כהן גדול, קרא אתה בפיר, שמא שכחת או שמא לא למדת; זאת אומרת בודאי שהיו קורין לפניו פרשת היום עם פירושה ומדרשה³³, שהרי העבודה במקדש היתה מתנהגת על פי הוראות הפרושים (יוספוס, קדמוניות סי'ח, פ"א י"ג)³⁴, ואי-אפשר ש"זקני ב"ד" היו מסתפקים בקריאת הפרשה כפשוטה³⁵, ואף המסורת התלמודית מזכירה "תלמידי חכמים" המלמדים הלכות שחיטה, קבלה, זריקה, קמיצה, מבקרי מומין, שהיו נוטלים שכרם מתרומת הלשכה (כתובות ק"א, ירוש' שקלים פ"ד מה ע"א).

ובודאי שהיה לפנייהם קובץ-הלכות שעל פיו הורו ולימדו.

31) ע"י דרכי המשנה, 161; וע"י שירר, געשיכטא, ח"ב 173.

32) בניגוד אל "זקני כהונה", שם מ"ה.

33) ואינו דומה אל "קורין לפניו שבמ"ו, אע"פ שאפשר שגם שם דרשוהו ופרשוהו, כמו בספרי נשא פס' יב (סוטה ז ע"ב): כגון אשר חכמים יגידו ולא כחזו מאבותם (איוב טו יח) יהודה הודה וכו'. כיו"ב אנו מוצאים בכזורים פ"ג מ"ו: וקורא מארמי וכו', אבל השונה של פסחים פ"י מ"ד (שהשתמש במשנת בכורים, הופמן, 8) שונה במקומו: ודורש מארמי וכו', והמדרש שנוי בבכורים (ספרי תבוא ומית שם), ודומה לו שנה ר' הושעיה (ירוש' סוטה פ"א יח ע"א, תוס' סוטה ריש פ"ב): כל פרשה סוטה היתה כתובה עליה (על הטבלא) שממנה היה קורא ומתרגם (בתוס': קורא ודורש) כל דקדוקי הפרשה.

34) ר"ב 33) אין בכתבה"ד.

II. משנה ראשונה¹

כמה פעמים נזכר במשנה ותוספתא „משנה ראשונה“, וכמה מהן (בשם ר' יוסי) בניגוד ל„משנת ר' עקיבא“, זו משנת ר"ע — משנה ראשונה.

1. סנהדר' פ"ג מ"ד: זו משנת ר"ע אבל משנה ראשונה דודו ובן דודו וכו', בלשון הכתוב „או דודו או בן דודו יגאלנו“ (ויק' כה מט)²; תוס' מע"ש פ"ב י"ב (למשנה פ"ג מ"ז); אמר ר' יוסי זו משנת ר"ע משנה ראשונה בש"א וכו', וכן בתוס' ערכין פ"ה טו (בירוש' מע"ש שם, נד ע"ב; אבל דברי חכמים וכו'); כיצא בו בתוס' מע"ש שם ריש פ"ב א: ... דברי ר' יהודה (= מע"ש פ"ב מ"ג) ר"מ אומר בש"א וכו' א"ר יוסי זו משנת ר"ע לפיכך הוא אומר (חלה פ"ד מ"ט) יתנו לכל כהן וחכמים לא תודו לו. או שדברי ר"ע מוקבלים ל„משנה ראשונה“: נזיר פ"ו מ"א: משנה ראשונה עד שישתה רביעית יין רע"א אפילו שרה פתו וכו' ³).

2. בלי הקבלה למשנת ר"ע. א) עדיות פ"ז מ"ב: העיד ר' צדוק וכו' שמשנה ראשונה חגבים וכו', ובתרומות פ"י מ"ט שנויה „משנה ראשונה“ זו בתור ת"ק סתם: חגבים וכו' העיד ר' צדוק וכו'. ב) כתובות פ"ה מ"ג: זו (מ"ב) משנה ראשונה ב"ד של אחריהן אמרו וכו', ובמ"ב שם נחלקו בהגבלת „משנה ראשונה“ זו: ר"ע ור"ס⁴, וב"ד של אחריהן זה נזכר בפי ר' יהודה בן בתירה מנציבין בשם „חכמים“: אבל מה אעשה שהרי אמרו חכמים וכו' (ספרי קרח פ"ט ק"ז)⁵; ב"ד „אחרון“ זה קדם אפוא לר"י בן בתירה. ולא עוד אלא שבירוש' כתובות שם⁶ נזכרת „משנה“ קודמת ל„משנה ראשונה“ שלנו — בשם „משנה ראשונה“: מתניתא לא כמשנה ראשונה ולא כמשנה האחרונה אלא כמשנה האמצעית דתני בראשונה היו אומרים ארוסה בת ישראל אוכלת בתרומה וכו' חזרו לומר לאחר י"ב חודש וכו' ב"ד של אחרון אמרו וכו'; משנה האחרונה שלנו קדמה אפוא לר"ב מנציבין, וז"א שהיא קודמת לחורבן, ומשנה ראשונה („בראשונה“) של הברייתא, שקדמה ל„משנה ראשונה“ שלנו, קודמת אפוא לה בשני דורות⁷; גטין פ"ה מ"ו: זו משנה ראשונה ב"ד של אחריהן אמרו הלוקח מסיקריקין וכו'. משנה ראשונה נשנית בזמן המלחמה והחורבן וסמוך לו.

(1) דרכי המשנה לר' זכריה פרנקל 210, ושם 138; הוספן, המשנה הראשונה, 37.

(2) ועי' פ"ה הר"מ, ועי' ספרי שופטים פ"ט קצד ופ"ט קצה.

(3) בתוס' נזיר שנויים דברי „משנה ראשונה“ זו בשם ראב"ע, בבבלי לח ב בשם „ת"ק“:

ת"ק לא מדמי וכו', ועי' ירוש' שם ותוס' שם.

(4) אבל הם לא נכללו במשנה ראשונה זו, ולא כר"פ שם.

(5) תוס' כתובות פ"ה א, וירוש' כתובות שם פ"ה כס ע"ד, ובבלי קידושין י ע"ב.

(6) נרמז גם בתרומות רפ"ח מה ע"א.

(7) בתוס' כתובות שם פ"ה א: זו משנה ראשונה רבותינו אמרו אין בת ישראל אוכלת וכו'.

3. (ס' ת"ס) המשנה של כתובות פ"ה מ"ז נקרא בתוס' שם (פ"ה ז') בשם "משנה ראשונה" בניגוד ל"רבותינו": זו משנה ראשונה רבותינו התקינו שיהו מתירין בה וכו'; בפרה פ"ה מ"א שנויה מחלוקת ר' שמעון ור' יוסי, ומחלוקת זו שנויה בתוס' שם ריש פ"ד ונוסף עליה: ר' שמעון בן יהודה אומר משום ר' שמעון: בש"א מן הסדר השלישי ובה"א מן הסדר השני, וזו משנה הראשונה, רבותינו אמרו פותח ונוטל ואינו נמנע (גם במצאו פתוח); "משנה ראשונה" זו שבתוס' אינה מחלוקת ר' יוסי ור' שמעון¹⁰), אלא מחלוקת ב"ש וב"ה, שהרי ר' יוסי ור' שמעון נחלקו כאן באמת בנוסח המחלוקת של ב"ש וב"ה; ר"ש שנה בדברי ב"ה: מן הסדר השני, ור' יוסי שנה בדברי ב"ה: מן הסדר השלישי, ושניהם פסקו כב"ה¹¹).

כאן, כמו בתוס' כתובות פ"ה א ופ"ה ז, מקבילה התוס' את "רבותינו" בניגוד ל"משנה ראשונה"; אבל כמו שבכתובות פ"ה א "רבותינו" של התוס' הם "ב"ד שלאחריהן" של המשנה, והם חכמים קדומים, כך "רבותינו" שבתוס' פרה, ואולי גם שבכתובות פ"ה ז, אינם התנאים שבדורו של רבי ואחריו (כסתם "רבותינו" שבתוס') אלא תנאים קדומים.

במה"ג בראשית 733: ר' יהושע בן לוי בשם ר' שמעון בן יוחאי תנינן החשוד בדבר לא דנו ולא מעידו זו משנה ראשונה; אפשר וכו'¹²); בב"ר פצ"ח ד, 1254 ליתא, זו משנה ראשונה; בבכורות פ"ד מ"י: זה הכלל כל החשוד על הדבר וכו', ושם פ"ה מ"ד: ר' מאיר אומר החשוד על דבר וכו', אבל מכיון שרשב"י אומר זה, אפשר שעיקרה משנה עתיקה; אלא שר' יהודה בר סימון בב"ר שם מוסר אחרת: ר' יהודה בר סימון פליג עליה (על ר' אבהו) רבי¹³ יהושע בן לוי משום רשב"י לאחד וכו', וא"כ הדברים "משנה ראשונה" הם מדברי ר' חייא רבא שם.

השימוש בבבלי וירוש' אחר קצת: בירוש' כתובות פ"ה כט ע"ד, שהזכרתי, קורא ל"בראשונה" של הברייתא — "משנה ראשונה", וכיו"ב בירוש' ברכות פ"ג ו ע"ב (סנהדר' פ"ב כ ע"א) — "משנה ראשונה" היא משנת סנהדרין פ"ב מ"א, המתאימה ל"בראשונה" של הברייתא שם, ומשנת ברכות פ"ג מ"א נקראת "משנה אחרונה", שנשנית לאחר תקנת ר' יוסי (עי' פ"מ). ובירוש' יבמות פ"ב יג ע"א וכתובות פ"ד כח רע"ג וכן בבבלי כתובות סד א נקרא "בראשונה" של בכורות פ"א מ"ז: "משנה ראשונה", ו"משנה אחרונה" נקרא, ועכשיו — אמרו" של משנתנו. כיוצא בו קורא רב הונא בבבלי ע"ז גה ב "משנה ראשונה" ל"בראשונה" של הברייתא ו"משנה אחרונה" ל"חזרו לומר" שלה; בבבלי פסח' פח א קורא הבבלי "משנה אחרונה" ל"חזרו ב"ה להורות כדברי ב"ש" (שהוא כמשנה שלנו בפסחים) ו"משנה ראשונה" לדעת ב"ה שלפני חזרה, ובירוש' ביצה פ"א ס ע"א (ע"ז פ"ב מא ע"ג) קרא "בראשונה" שבדברי ר' יוחנן שם: "משנה הראשונה" (משנה שלפני חזרת ר' יהושע), ואת "חזרו לומר" של ר' יוחנן — "משנה האחרונה".

הירוש' והבבלי משוים אפוא "משנה ראשונה" ו"בראשונה"¹⁴, כי גם "בראשונה היו אומרים" — "חזרו לומר"; — "התקינו", וכדומה¹⁵) אינו שונה

8) אבל רק הסתם ולא דברי ר' יהודה שחולקים רק בפרטים, ובהו' צוק' רק: המורדת על בעלה זו וכו'.
9) ירוש' שם פ"ה ל ע"ב. (10) כדעת רז"ם בדרכי המשנה, 210.
11) הופמן שם, 37. (12) ושם 539 מקוצר: דתנן במשנה ראשונה החשוד וכו'.
13) כנו' כ"י ו'. (14) ע"י גם הופמן, 38.
15) שביעית פ"ד מ"א, שקלים פ"א מ"ב, פ"ז מ"ה, גטין פ"ז מ"ה, נדה פ"י מ"ו, וכדומה הרבה, ע"י רז"ם 138—142.

בעיקרו מן „זו משנה ראשונה — משנת ר"ע" (ור' יהודה היה שונה כרגיל: בראשונה היו אומרים — עד שבא ר"ע, ובכמה מהם מעיר ר' יוסי: הן הן דברי ב"ש וב"ה ור"ע הכריע כדברי ב"ה¹⁶). וז"א ש„בראשונה" זה הוא משנת ב"ש; כי גם „בראשונה היו אומרים" — ציטאט הוא של הלכה קבועה וקצובה ומסוגנת, אלא שחלוקים הם בזה, ש„בראשונה היו אומרים" היא הלכה יחידה, אבל „משנה ראשונה" — ציטאט הוא מקובץ של הלכות^{16א}, כ„משנת ר"ע" המקבילה לה.

ואשר לזמנם — הנה למשל בנדה פ"י מ"ו שהזכרתי, נחלקו כבר ב"ש וב"ה בנוסחאות של „חזרו לומר" זה. ובתוס' שבת רפט"ו נחלקו ב"ש וב"ה ב„חזרו והתירו" האחרון, ואת ה„בראשונה" מייחס ר' חנינא (בר חמא), שבת כגב. לזמנו של נחמיה (אנשי כנסת הגדולה הראשונים); בימי נחמיה בן חכליה נשנית משנה זו. ובשקלים פ"ז מ"ה: בראשונה — חזרו — התקינו ב"ד —; כאן „התקינו" הוא כבר מדרגה שלישית, וכולן בפני הבית.

„משנה ראשונה" קדומה למשנת ר"ע מצד אחד, ומצד שני שנויים בה במשנה זו דברי ב"ש וב"ה¹⁷. וז"א שמשנה ראשונה זו נסדרה סמוך לחורבן הבית ע"י אחד מבית-הלל, „שהיו שונים דבריהן ודברי ב"ש" ו„מקדימין דברי ב"ש לדבריהן" (ירוש' סוכה פ"ב נג רע"ב ובבלי עירובין יג ב).

אלא שבכל-אופן אין פירושו של „משנה ראשונה" זה אלא „משנה קדומה", קדומה ל„משנת ר"ע", אבל לא ראשונה במובן אבסולוטי.

מעין ההקבלה של „משנת ר"ע" ל„משנה ראשונה" היא גם ההערה ה„מוסיפה" למשנה הסתמית: הוסיף ר"ע¹⁸, שהיא הוספה למשנה הראשונה¹⁹. מעין תוספתא למשנה²⁰, ועי' לעיל למשנת חגיגה: מוסף עליהן.

וישנן שורות של משניות סתמיות, שנחלקו בפירושן ובהגדרתן בית-שמיאי ובית-הלל²¹.

אהלות פ"ב מ"ג: אלו מטמאין במגע ובמשא וכו' השדרה והגלגולת שחסרה. כמה הוא חסרון בשדרה בש"א — ובה"א — ובגלגולת בש"א כמלוא מקדח ובה"א כדי וכו' באיזה מקדח אמרו בקטן של רופאים דברי ר"מ וחכ"א בגדול של לשכה (א"כ יש כאן פירוש לפירושם של ב"ש, ועי' כלים פ"ז מ"ב).

שם פ"ז מ"ג: המת בבית ולו פתחים הרבה כו' חשב להוציא באחד מהם וכו'. בש"א והוא שחשב עד שלא ימות ובה"א אף משמת וכו'.

שם פ"א מ"א: הבית שנסדק טומאה בחוץ כלים שבפנים טהורים וכו'. בש"א עד שיהא בסדק ארבעה טפחים ובה"א כל שהוא.

כלים פט"ו מ"א: השידה והתיבה וכו' והן מחזיקין ארבעים סאה בלח וכו' טהורים. (פ"ח מ"א) השידה בש"א נמדדת מבפנים ובה"א נמדדת מבחוץ.

16) עי' להלן „ר' יהודה".

16א) ולא כדברי אלה האומרים, שגם זו „משנה ראשונה", הלכה יחידה היא.

17) תוס' מע"ש פ"ב ותוס' פרה פ"ד-ה, עי' לעיל.

18) כלאים פ"א מ"ג, ספחים פ"א מ"ו (עדיות פ"ב מ"א), עדיות פ"ח מ"א (ועי' זבחים פ"א מ"ג).

ובריל, צונץ יובלשריפט, 97 ואילך.

19) הופמן, 38. 20) עי' בריל שם. 21) עי' הלוי ח"א ג, 206 ואילך.

שם פ"כ מ"ו: סדין שהאז סמא מדרס ועשאי וילון סהור וכו'. מאימתי הוא
טהרתו בש"א משיתבר בה"א משיקשר וכו'.
קידושין פ"א מ"א: האשה נקנית וכו', נקנית בכסף ובשטר ובביאה. בכסף בש"א
בדינר וכו' ובה"א בפרוטה וכו'.
מקואות פ"ד מ"א: המניח כלים תחת הצינור וכו' פוסלין את המקוה. אחד
המניח ואחד השוכח כדברי ב"ש ובי"ה מטהרין בשוכח; ב"ש סוברים "המניח" לא
דחוקא ובי"ה סוברים מניח דחוקא.
פסחים פ"א מ"א: ובמה אמרו שתי שורות במרתף מקום שמכניסין בו חמץ. בש"א
שתי שורות על פני כל המרתף ובה"א שתי שורות החיצונות וכו'.
שם פ"י מ"ח: לפיכך אנטנו חייבים להודות להלל וכו' ונאמר לפניו הללויה.
(מ"ו) עד היכן הוא אומר בש"א עד אם הבנים שמחה ובה"א עד חלמיש למעינו מים.
והרבה כאלה (אף שלא כל אלה שהביאם הלוי באים בחשבון?).

וישנן משניות שכבר צייטס אותן ר' יהושע, וקרא אותן משנת "חכמים":
תרומות פ"א מ"ב: א"ר יהושע לא מנו חכמים שבעה משקין (מכשירין פ"ו מ"ד ו)
כמוני פטמין; משנת "שבעה משקים" היתה אפוא כבר לפניו בצורתה זו; פסחים מג א
בברייתא: א"ר יהושע וכי מאחר ששנינו כל שהוא מין דגן הרי זה עובר בפסח (פסח'
פ"ג מ"א) למה מנו חכמים (שם) את אלו (פותח הבבלי וכו') כדי שיהא רגיל בהן
ובשמותיהן; פסח' לח ב"ב²²): אמר ר' אילעאי וכו' באתי ושאלתי לפני ר' יהושע ואמר
לי הרי אמרו (פסח' פ"ב מ"ה) חלות תודה וריקקי גזיר וכו'.
(על דבר משנת טבול יום פ"ד מ"ו, ע"י להלן: משנת ר' יהושע, עמ' 63).
כיוצא בו צייטס גם רבן גמליאל (ריבנה)²³: אר"ע דנתי לפני ר"ג וכו' (אמר לי) [הא] אין לך אלא
מה ששנו חכמים²⁴ (זה הכלל) תפח וכו'.
כל אלה מוכיחים למדי שהיתה בעולם משנה קדומה, סדורה ומסוגגנת.
ואמנם דבר זה יוצא גם מן שרידי קבצים ישנים, שנשרדו עוד במשנתנו, שכמה מהם
בוודאי לכל המאוחר מסוף זמן הבית הם.

(24) פסח' מ"ד מ"ד.

(23) פסח' מח ב.

(22) תוס' חלה פ"א בשינויים.

III. שרידי קבצי משניות קדומים

כמה שרידים של משניות קדומות מוזמן הבית נשרדו במשנתנו, בין מסכות שלמות זבין פרקים ושוורות של הלכות; בין מהלכות הנוגעות לעבודת-המקדש וסידורה וכל השייך לו, ובין מדיני ממונות ונפשות. נתחיל מן הברורות:

א. שקלים

מסכת זו, שהיא בכלל ברובה עתיקה, יש בה בוודאי חלקים ופרקים, שבאו אלינו בצורתן הראשונה.

פרק ה' של שקלים מונה את הממונים שהיו במקדש: אלו הן הממונים שהיו במקדש, יחנן בן פינחס על החותמות וכו', וכל הממונים האלה היו בין אגריפס הראשון לחורבן; גביני כרוז היה בימי אגריפס, שנתן לו מתנות בשביל קולו הגדול¹. ופנחס שעל המלבוש² ("פנחס המלביש") היה בזמן החורבן. שכן מספר יוספוס³: נתפס (על ידי הרומאים) גם שומר אוצר (γαζοφυλάξ, "גזבר") המקדש ושמו פנחס, שהראה (מסר) להם את כתנות הכהנים ואבניהם, והרבה ארגמן ושני למעשה הפרוכות. גם הרבה קנמון וקציעה ובשמים אחרים, שהיו מערבים ומקטירים לה' בכל יום, נמסרו על ידו, גם דברים יקרים אחרים ועיטורי-קודש הרבה.

זהו בוודאי "פנחס על המלבוש" שבמשנתנו, או נכון יותר⁴: "פנחס המלביש", ופירשו בירוש' (מט א) ופנחס המלביש, שהיה מלביש בגדי כהונה.

וכדברי רבנן בירוש' (2): מי שהיה באותו הדור מנה (מה שבדורו). ו"א ש"בשעה שנשנית משנה זו היו אלו הנזכרין במשנה ממונין" b 2.

אמנם הלוי⁵ תופס בדעת ר' סימון (בירוש' שם) "כשיירי דור ודור בא למנות", ואומר, שישנה כאן רשימה של ממונים, מתחילת ימי הבית השני ועד סופו, מ"מרדכי" היהודי (פתחיה) ועד פנחס. מסתייע הוא בזה מצד אחד מן ההוספה שבמשנה: פתחיה זה מרדכי ולמה נקרא שמו פתחיה שהוא פותח וכו', שהיא הוספה על פי הברייתא שבירוש' (מח רע"ד); [תני פתחיה זה מרדכי] בוא וראה וכו'⁶. ותופס את החבל בשני ראשיו: מצד אחד מניח⁷, שפתחיה היה בימי הורקנוס; ומצד שני אומר⁸, שמרדכי הוא

(1) ברייתא יומא כ ע"ב, ירוש' שקלים מח ע"ד.

(1a) מלחמות סיו פ"ח ג, ועי' שירר 11, 215.

(2) כנוסח הירושלמי וכי"י הרבה כאן, וכמו שהוא במדות (פ"א מ"ד) בכל הנוסחאות.

(2a) שקלים מח ע"ג ויומא ס"ג מא ע"ב. (2b) פי' [הרא"ש] כ"י שבד' ראם.

(3) דורות הראשונים ח"א, כ"ה, עמ' נג, ועי' גם מבצין 1886, 14.

(4) עי' במאמרי בידיעות המכון, עמ' 11—12 ובספרי מבוא לנוסח המשנה, ח"ב, עמ' 952.

(5) ע"פ הבבלי מנחות סה א וירוש' כאן. (6) ע"פ הבבלי שם.

מרדכי היהודי ז', בתחילת ימי הבית. זהו הסיוע שלו מצד "פתחיה", ומצד שני הוא מסתייע מ"אלעזר על הפרכות", שהוא לפי דעתו אחד עם "אלעזר" שנזכר בפי יוספוס י) בימי הורקנוס וקרסוס: מוט זה ("של זהב") נתן לו (לקרסוס) שומר-האוצרות ($\delta \tau \omega \nu \theta \eta \sigma \alpha \upsilon \rho \omega \nu \phi \acute{\upsilon} \lambda \alpha \xi$) הכהן אלעזר; לא מרוע-לב, כי הוא היה צדיק וישר, אלא מפני שהיה ממונה ("גם"?) על הפרכות שבמקדש, שהיו נאים ויקרים מאד, והיו תלויים במוט הזה וכו'. המוט הזה היה נתון בתוך קורת-עץ חלולה ואיש לא ידע בה חוץ מאלעזר.

אבל השם "אלעזר" היה רגיל כל כך בין הכהנים שבבית השני, עד שאין מכאן כל ראייה, שזהו אלעזר שלנו. ומצד אחר אי אפשר לסמוך על האגדה הבבלית על "פתחיה", שהיא מביאה אותו בקשר עם משנת מנחות פ"י מ"ב (מעשה שבא מגגות צריפין וכו'), מעשה שקרה בימי הורקנוס, — מכיון שכל יסודה הוספה היא במשנה.

וחוץ מן אי-ההגיון שבדבר, שיש כאן במשנה מבוחר של ממונים שהיו במקדש, — נזכרים שלשה מן הממונים האלה (מתאי בן שמואל, בן ארזא ופנחס המלביש) גם בתמיד ומדות (ע"י להלן), שנסדרו בסוף ימי הבית, ושנים (גביני ופנחס) אנו מכירים מימי אגריפס וזמן החורבן.

אין על-כן כל ספק, שכולם היו בני-דור אחד, בני-דורו של התנא ששנה משנה זו, ומי ששנה פ"ה הוא בודאי ששנה גם פ"ו א). שיש בו תיאור השערים (מ"ג), השלחנות (מ"ד) והשופרות (מ"ה) שבמקדש, ושהוא שונה (מ"א): של בית רבן גמליאל ושל בית (ר') חנניה סגן הכהנים היו משתחוין ארבע עשרה, שזה מוכיח שהיה בימים ההם, בימי בית ("בני") ר"ג הזקן, ואמנם כן, מ"ג ("והיכן היו משתחוים וכו'") מובאת בפירוש בהוספה של המסדר האחרון של מדות (ר' יהודה או רבי), מדות פ"ב סוף מ"ו, בשם "אבא יוסי בן חנן", וי"ג השתחויות היו שם. אבא יוסי בן חנן אומר, כנגד שלשה עשר שערים וכו'. וכך אמרו בירוש' כאן (מט סע"ד); מתניתין [דאבא יוסה בן חנין] דאבא יוסה בן חנין אומר כנגד שלשה עשר שערים וכו' (ע"י להלן).

ואבא יוסי בן חנן היה בסוף ימי הבית (ע"י לעיל). ומכיון שפרק ו' הוא ממשנת אבא יוסי בן חנן, וודאי שגם פרק ה' הוא ממשנתו. ומכיון שכן, קרוב מאד שגם פרק ג', ששנה במ"ג: של בית רבן גמליאל ב' נכנס ושקלו בין אצבעותיו, כמו בפ"ו, מאותה משנה של פ"ו הוא — ממשנת אבא יוסי בן חנן א).

ואפשר שגם כמה שורות של משניות מן פ"א, פ"ז ופ"ח, מאותה משנה קדומה הן, במקום שורת הממונים האחרונה; בן גבר על נעילת שערים, בן בבי על הפקיע בן ארזה על הצלצל, הוגרוס בן לוי על השיר, שונה התוס' א); אילו הן הממונים שהיו במקדש (פיסקת המשנה!) יוחנן בן גודגדא על נעילת

7) אבל מרדכי הלא הוא משבט בנימין, ומי שהוא ממונה על הקנים בודאי שהיה כהן [אבל ע"י בתוס' שם]. 8) קדמוניות ס"ד פ"ז א.

8a) חוץ מן ההוספה שבמ"ג: ראב"י אומר בו מפכים ועתידין להיות יוצאין מתחת מפתח הבית, וההוספה במ"ה: כולן עולות דברי ר' יהודה וכו'. 8) "היה" אין בד"ו, והיא הוספה מאוחרת.

9) אלא שנוסף בו במ"א: והן גרנות למעשר בהמה וכו' — ממשנת בכורות, פ"ט מ"ה.

9a) שקלים פ"ב יד.

שערים בן סוטפת על המפתחות¹⁰ בן ריפא (דיפא) על הלולב¹⁰ [בן] ארזא על הדוכן, בנימין (שמואל) על התנורים, שמואל (בנימין) על החביתים¹¹, בן מקליט על המלח¹² בן פלח על העצים¹³.

כאן ישנם שינויים והוספות. שינויים: "יחנן בן גודגדה" במקום "בן גבר", ו"ארזא" (או "בן ארזא") על הדוכן במקום "על הצלצל" שבמשנתנו. והוספות של פקידים שלא נמנו במשנתנו.

ברור שהתוספתא השתמשה כאן במשנת תנא אחר כדי להשלים את משנתנו. והנה יחנן בן גודגדה אנו מוצאים אותו "שוער", "מגיף דלתות" בסוף זמן הבית^{13א}. אלא א' שמשם נראה שהוא בעצמו הגיף את הדלתות, ושר' יהושע בן חנניה בקש "לסייע" לו לזקן¹⁴ בהגפת דלתות". בה בשעה שאנו יודעים שכמה מאות כהנים היו נצרכים לסגירת השערים¹⁵ ועשרים איש רק לשער המזרחי של ההיכל, "דלתות ההיכל"¹⁶. וב' יחנן היה לוי, ולא היה יכול להיכנס לעזרת הכהנים, ומזו והלאה, אלא וודאי שהיה ממונה רק על השוערים הלויים (מדות פ"א מ"א) ובמקום שמותר היה ללויים להכנס: על שערי הר הבית ועל שערי העזרות החיצוניות. הוא היה אפוא פקיד קטן, ואולי פקיד תלוי ב"בן גבר" הכהן, ועל-כן לא נמנה במשנה¹⁷. ובן ארזא אפשר שהיה ממונה גם "על הדוכן" (עי' סוף תמיד).

ושאר הממונים שנמנו בתוס', הם פקידים קטנים, שלא נמנו במשנתנו בשמם. וביכלר (שם, 146) סובר, שרובם של אלה הם ממונים לויים, שלא נמנו במשנתנו. בכל-אופן, אין מקורה של התוס' מאוחר יותר ממקורה של המשנה¹⁸, אלא שני תנאים הם, ושניהם בני דור אחד, סוף זמן הבית, בימי אגריפס השני, או סמוך לחורבן.

ב. תמיד¹⁹

"סדר התמיד" הוא מסכת מיוחדת בלשונה וסגנונה; אשר ללשונה די להזכיר: ומפתחות העזרה בידם (ברשותם), ופרחי כהונה איש כסתו בארץ (פ"א מ"א), הממונה באודופק עליהם והם פתחו לו (מ"ב), ראוהו אחיו שירד והם רצו ובאו (פ"ב מ"א); החלו מעלין באפר (מ"ב), החלו מעלין בגזירין לסדר אש המערכה (מ"ג), החלו עולין במעלות האולם (פ"ז מ"א); אמר להם (הממונה) חדשים לקטורת בואו והפיסו, חדשים עם ישנים בואו והפיסו (פ"ה מ"ב).

10) דהיי"א ס' כז': והם על המפתח, ביכלר, Priester, 146.

10א) ראש החזנין, סוכה פ"ד מ"ד.

11) תמיד פ"א מ"ג ומדות פ"א מ"ד: לשכת עושי חביתין, דהיי"א ס' לא: על מעשה החביתים,

ביכלר שם. 12) מדות פ"ה מ"ג: לשכת המלח, ועי' שקלים פ"ז מ"ו.

13) "לשכת העץ", מדות שם; "הגזברים", מעילה פ"ג מ"ח.

13א) ספרי קרח פ"ט קטן וערכין יא ב.

14) אין כל ראייה, שחי גם אחרי החורבן, כי "עדותו" (עדיות פ"ז מ"ט וגטין פ"ה מ"ה) לא היתה

בוודאי "בו ביום", כשם שלא היתה עדותו של "יוסי בן יועזר" (שם מ"ד) ואחרים "בו ביום", אלא שנצטרפו עדויותיהם לעדיות.

15) יוספוס, נגד אפיון II 9. 16) מלחמות ס"ו פ"ה ג, יומא ל"ב.

17) עי' ביכלר, Priester, 136, 143. 18) עי' גם ביכלר שם 10 ואילך.

19) עי' מאמרי "המדע התלמודי וצרכיו", ידיעות המכון, עמ' 8 ואילך.

ממבטאיו המיוחדים לו: אחד יורד (ל) אמת השחי ואחד פותח כיון (פ"ג מ"ו).
 אצבע הכבד (פ"ד מ"ג, "חצר הכבד" שביומא פ"ח מ"ו, "חצרא דכבדא" ²⁰), שרשרות
 (פ"ה מ"ה), מקצוע ("קרן", פ"א מ"ד ופ"ג מ"ג); והרי (והנה) המחיתה נתונה במקצוע
 (פ"א מ"ד), והרי לשכת הטלאים היתה במקצוע צפונית מערבית (פ"ג מ"ג).
 ומיוחדות לו השאלות הריטריות: וכי באיו שעה הממונה בא? לא כל העתים שוות
 וכי (פ"א מ"ב), וכי כל העצים כשרים למערכה? הן, כל העצים וכי (פ"ב מ"ג).
 ובסוף סדר התמיד, הוא מתרומם עד לגובה פיוטי:

שְׁתָּה לְנֶפֶשׁ

וְהִנֵּי תִסְגֵּן בְּסוּדְרִין

וְהִקִּישׁ בְּזֶלְזָל

וְדָבָר תִּלְוִים בְּשִׁיר... (פ"ו מ"ג)

חוצ מן "בן ארזא" זה "שעל הצלצל" (שקלים פ"ה מ"א), נזכר בו עוד הממונה מתיא
 (מתתיה) בן שמואל; אמר להם הממונה (על הפייסות) צאו וראו אם הגיע זמן השחיטה
 אם הגיע הרואה אומר בורקי ²¹). מתיא בן שמואל אומר (כלומר: כך הוא רגיל
 לשאול) ²²): האיר פני כל המזרח עד שהוא בחברון? והוא ("הרואה") אומר: הן.
 בן ארזא ומתיא בן שמואל הם אפוא בני-דורו. והתוספתא ^{22א}) מוסיפה: אבא
 יוסי בן חנן אומר ברק בורקי ("אנהר מנהרא", ירוש' שם) ²³). אבא יוסי חולק
 אפוא במשנתו שלו שבסדר התמיד על סתם משנתנו; כי משנת-תמיד שלנו קדמה לו.
 כי תמיד — משנת (ר') שמעון איש המצפה היא; כעדותו של ר' יוחנן
 (ירוש' יומא לט ע"ד). ורב הונא (בבלי שם יד ב); מאן תנא תמיד ר"ש איש המצפה
 הוא.

ששינו ביומא פ"א מ"ב, ומקטיר את הקטורת ומטיב את הנרות, וכן בפ"ג
 מ"ד, נכנס להקטיר את הקטורת ולהטיב את הנרות. "אלמא קטרת ברישא והדר
 גרות ורמינהי מי שזכה בדישון מזבח הפנימי ומי שזכה ב[דישון] ²⁴) מנורה (תמיד פ"ו
 מ"א) ומי שזכה בקטרת (שם מ"ג, רש"י: שלש משניות הן בסדר התמיד סדורות זו אחר זו).
 ...אמר רב הונא מאן תנא תמיד ר' שמעון איש המצפה (בבלי שם).
 "ורמי סדר יומא אסדר יומא דתנן ^{24א}) פייס השני מי שזכר מי זורק מי מדשן מזבח
 הפנימי ומי מדשן את המנורה ומי מעלה איברים לכבש. פייס השלישי חדשים
 לקטרת בואו והפיסו" (שם). "ר"פ אמר לא קשיא הא רבנן הא אבא שאול. במאי
 אוקימתא למתניתין דהכא (יומא פ"א מ"ב) כרבנן. פייס (יומא פ"ג מ"ג) כאבא שאול.
 אימא סיפא (יומא פ"ג מ"ד) הביאו לו את התמיד וקדצו ומדק אחר שחיטה על ידו [קבל
 את הדם וזרקו] ²⁵) נכנס להקטיר את הקטרת ולהטיב את הנרות. אתאן

20) ע"י לעיל עמ' 13. 21) בורקי, ה"ל וכו' פרמא ומי, וכן ביומא, ע"י ד"ס.

22) בבבלי יומא כח ב: מתיא בן שמואל הממונה על הפייסות אומר וכי (כ"מ ותוס' מנחות ק ע"א).

22א) ביומא פ"א, ליומא פ"ג מ"א הלכותה מתמיד, ע"י להלן.

23) בבבלי יומא שם בבבלי שם נחלקו בזה תנאים שאחרי החורבן: ר' ישמעאל אומר: ברק

ברקאי, רע"א: עלה ברקאי, נחוניא (כ"י) בן אפקשיון אומר: אף ברק (כ"י מ') ברקאי בחברון.

24) כ"י לונדון (ושם: הנרות).

24א) יומא פ"ב מ"ג—מ"ד = תמיד פ"ג מ"א. 25) כ"י אוכספורד.

לרבנן. רישא וסיפא רבנן ומציעתא אבא שאול; אמר לך ר"פ אין רישא וסיפא רבנן ומציעתא אבא שאול" (טו א); "דתניא לא ייטיב את הנרות ואח"כ יקטיר אלא יקטיר ואח"כ ייטיב אבא שאול" אומר מטיב ואח"כ מקטיר" (יד ב). (והשוה חשמונאים א' ד נז ויקטירו על המזבח ויעלו את הנרות אשר במנורה.)²⁶

כי מפני שרבותינו הבבלים לא הקשו תחילה מתמיד פ"ג מ"א אלא מתמיד פ"ו מ"א ומ"ג, על-כן לא הרגישו בזה. שיומא פ"ב מ"ג ומ"ד לקוחות מתמיד, ולא תירצו על הסתירה האחרונה, "ר"ש איש המצפה היא", אבל מצאו ברייתא, שהביאה מחלוקת אבא שאול וחכמים בענין זה, ובאו ופירשו שפ"ב מ"ג—אבא שאול היא שדעתו כדעת בעל תמיד.

אבל בירושלמי (פ"ב לט ע"ד) אמרו (לפ"ב מ"ג—מ"ד!): הכא את אמ' מיטב ואחר כך מקטיר והכא (פ"א מ"ב ופ"ג מ"ד) את אמר מקטיר ואח"כ מיטב? אמר רבי יוחנן: תמיד דרבי שמעון איש המצפה היא.

כלומר שפ"ב מ"ג ומ"ד לקוחות ממשנת תמיד, ותמיד דר"ש איש המצפה היא ועדות זו מקיימת מתוס' יומא פ"א יג, שהביאה משנת יומא פ"ב מ"ג; מי שוחט וכו' והיין, שהיא לקוחה מתמיד פ"ג מ"א, והעירה: אילו דברי ר' שמעון איש המצפה (ר' יוסי אומר וכו') אמר בן עזאי וכו'), ז"א שסתם יומא כאן היא משנת תמיד. ושאלת הבבלי על עדות זו (שם יד ב): והא איפכא שמעינן ליה (דשמעינן ליה דפליג אסתמיה דמסכת תמיד) דתנן (תמיד פ"ד מ"ב) בא לו (הכהן הזורק את הדם) לקרן מערבית צפונית נותן מזרחא צפונה (מתנה אחת כמין גאם) מערבית דרומית נותן מערבא דרומה, ותני עלה²⁷ רבי שמעון איש המצפה משנה בתמיד מזרחית צפונית נותן מזרחא צפונה מערבית דרומית נותן מערבא ואח"כ נותן דרומה²⁸). ותירצו: אלא א"ר יוחנן מאן תנא סדר יומא (רש"י: מאן תנא—לסדר תמיד דהך מסכתא וכו') ר' שמעון איש המצפה הוא. אבל הירוש' (שם) מוסר בשם ר' יוחנן: תמיד דר' שמעון איש המצפה היא.

שאלה זו שלא הזכיר אותה הירושלמי שם כלל, כבר הקדים לה ר' יוסי בר' בון בירוש' שם תשובה: אמר ר' יוסי בר' בון ולא כולה אלא מילין דצריכין לרבנן, "ולא כל תמיד היא דר' שמעון איש המצפה אלא דברים שהיו החכמים צריכים להם", דברים ש"חכמים" הסכימו להם וקיבלום.

זאת אומרת שאינה לפנינו כולה בצורתה הראשונה, אלא שלפנינו "עיבוד" של תנאים מאוחרים, ששינו בכמה משניות ממשנת ר' שמעון זה. וכך שנו בתמיד פ"ד מ"ב כמשנת ת"ק בתוס' זבחים שם²⁹.

ואמנם כן, "עיבוד" של תנאים אחרים לפנינו. כי ישנן בה גם הוספות: בפ"ה מ"ב: ראב"י אומר וכו', שאינו בציטט שבמשנת יומא (פ"ב מ"ד), ונוסף שם בתוס' פ"א יא; ובפ"ז מ"ב קישר התנא המאוחר לכאן (ע"י "אלא ש"י") כל משנת סוטה פ"ז מ"ו, במדינה אומרים אותה שלש ברכות וכו' ר' יהודה אומר וכו'³⁰).

26 וע' מנהות פ"ד מ"ד. 27 כ"י מ"ב ולונדון: ותניא, תוס' זבחים פ"ו יב.

28 בתוס' דפוסים: מערבית נותן מערבא דרומית נותן דרומה, צוק' משובש.

29 זו היא התשובה היחידה, אבל איננו מבין את דברי גינצבורג האומר (שם 285 הערה 102), שנוסח תוס' שלנו, מתאים למשנת תמיד! ושלבבלי שם היה נוסח משובש בתוס'.

30 גינצבורג שם, 41.

וישנן בתמיד גם הוספות מאהרות על פי ברייתות והתלמודים :

פי'ג מ"ח כולה היא הוספה על פי ברייתא ומימרות אמוראים⁽³¹⁾ :

מיריחו היו שומעין קול שער הגדול שנפתח וכו' מיריחו היו שומעין קול גביני כרוז וכו' קול הצלצל, מיריחו היו מריחים ריח פיסום הקסרת⁽³²⁾.

כי הבבלי והירושלמי לא ידעו משנה זו ; ביומא כ ע"ב הביאו ברייתא : גביני כרוז וכו' והיה קילי נשמע בשלש פרסאות מעשה באגריפס וכו' ושמע קולו בג' פרסאות⁽³³⁾ וכו' ואעפ"כ כ"ג משוכה ממנו (ע"כ ברייתא ז) דאמר מר⁽³⁴⁾ וכבר אמר אנא השם ונשמע קולו מיריחו ואמר רבבי"ח א"ר יוחנן מירושלים ליריחו י' פרסי. ולא הזכירו כלל את המשנה של תמיד החולקת : מיריחו היו שומעין קול גביני כרוז (וכבר תמהו ע"ז התוס' ישנים, ורשב"ם אומר שחולקים).

וביומא לס ב (אחרי הברייתא ודברי רבבי"ח [א"ר יוחנן]⁽³⁵⁾) : [תנא]⁽³⁶⁾ ציר דלתות ההיכל (=שער הגדול) נשמע בשמונה תחומי שבת, עזים שביריחו היו מתעטשות מריח הקסרת וכו' אמר [ר' אלעזר]⁽³⁷⁾ בן דלגאי וכו'.

וגם כאן לא הזכירו את המשנה החולקת : מיריחו היו שומעין קול שער הגדול שנפתח (וכבר תמהו התוס' ע"ז, ופירשו תו"י שם, דפליגי).

אלא שכל זה אינו מעיקר המשנה אלא ברייתא היא.

וברייתא זו ישנה בעיקרה בקהלת זוטא, הו' בובר 127 : תני חמשה קולות היו נשמעין מיריחו, מיריחו היו שומעין (כצ"ל) קול שער הגדול כשנפתח, מיריחו היו שומעין קול מגריפה [מיריחו היו שומעין קול העץ שעשה בן קטיף, מיריחו היו שומעין קול גביני הכרוז]⁽³⁸⁾ מיריחו היו שומעין קול צלצל ויש אומרים אף קולו של כהן גדול בשעה שהיה מוכיר את השם, מיריחו היו מריחין ריח פיסום הקסרת אמר ר' אלעזר וכו'.

וכל הברייתא — סתם בירוש' סוכה פ"ה נה ע"ב, אלא ששם ששה קולות, ונוסף : מיריחו היו שומעין קול החליל⁽³⁹⁾.

זהו אפוא כולה הוספה ע"פ ברייתא.

הוספה שניה מאוחרת היא פי'ז מ"ד : השיר וכו', ובכ"י א"פ, ms. heb. c. 17 : השיר שהיו הלויים וגו', וז"א שזוהי הוספה לגמר המסכת, ואינה מעיקר המשנה, וברייתא היא ב"ה לא א : ר' יהודה אומר משום ר"ע בראשון מה הין אומרים וכו'.

וסיום המסכת הוא "זהו סדר התמיד לעבודת בית אלהינו (יהי רצון) שיבנה במהרה בימינו", והסיים מובא בבבלי סנהדרין מט ב (דקני עליה); ובירוש' (ר"ה ספ"ב נו ע"ג ומגילה ספ"ב עג ע"ג) : הנה ר' חיה בר אדא זהו סדר תמיד לעבודת בית אלהינו בין בחול בין בשבת ; כלומר שהוסיף בברייתא שלו : בין בחול בין בשבת⁽⁴⁰⁾.

במשנת תמיד כבר השתמשו לא יומא בלבד (לעיל) אלא אף מדות (עי' להלן). וודאי שמשנת תמיד היא חלק ממשנת רבי, ולא כהחלטת גינצבירג ; כי וודאי שמשנת

(31) גינצ' עמ' 270.

(32) השאר אינו בכ"י פרמא ומ' ור' יוסף אשכנזי ; ודברי ר"א בן דגלאי אינם בכ"י מ' וקטע קמברידג'. (33) וכנוסח הירוש' שקלים פ"ה מח ע"ד : עד שמונה פרסאות.

(34) ברייתא להלן לס ב. (35) כי"מ ומ' ב'.

(36) כ"ה בכ"י מ' ב' וילקוט כ"י ור"ח, וגינצ' שם טעה בזה, וחשב שאף אלה הם דברי רבבי"ח.

(37) כ"י אוכספורד.

(38) השלמתי ע"פ נוס' הילקוט בקהלת, והשלמתי של בובר טעות, ושם חסר קול צלצל.

(39) הסדר בברייתא קרוב לסדר כ"י מ' וס'. (40) שאר ההוספות שחשב גינצ' אינן נכונות.

תמיד. שנוספה בפ"ז מ"ב עם קישורה "אלא ש"י, מידי רבי (או תנא בן-זמנו) באה, וכן דברי ראב"י שבפ"ה מ"ב. ומי יודע כמה שינויים חלו בה עוד ע"י התנאים המאוחרים ורבי אחריהם. כי אמנם "לא כולה (דר' שמעון איש המצפה) אלא מילין דצריכין לרבנן".

והתנא האחרון השתמש בוודאי גם במשנת אבא יוסי בן חנן לתמיד (עי' לעיל), וגם במשנת ראב"י, ואולי גם במשניות של אחרים.

ר' שמעון איש המצפה נזכר בפיאה פ"ב מ"ו: מעשה שזרע ר' שמעון איש המצפה לפני רבן גמליאל ועלו לשכת הגזית ושאלו, אמר נחום הלבלר: מקובל אני מר' מיאשא שקבל מאבא שקבל מזוגות שקבלו מן הנביאים הלכה למשה מסיני וכו'.

רבן גמליאל זה הוא בוודאי ר"ג הזקן, ומה שלא נזכר כאן "הזקן" הוא מפני שהמקור הוא מקור ישן, שקדם לר"ג דיבנה (ואינו דומה למ"ד), ומכיון שהיתה הלכה מסופקת עלו לשכת הגזית להתייעץ ולשאל (עי' ספורו של ר' יוסי בסנהדרין).

ר' שמעון איש המצפה היה עוד צעיר, וחי א"כ בימי ר' שמעון הזקן בנו של ר"ג. ואיני רואה כל יסוד לאיחורו של גינצבורג. "זוגות" אלה אינם צריכים להיות כלל שמאי והלל⁴⁰, ואין אנו יודעים ידיעה היסטורית על יחסו של ר"ג הזקן להלל.

ג. מדות⁴¹

מסכת זו המתארת את צורת המקדש האחרון, מדותיו, לשכיו ותאיו — גם היא בעיקרה מסכת קדומה, שנכתבה תיכף אחרי חורבן, אחרי משנתו של ר' שמעון איש המצפה (תמיד). גם הוא מזכיר את הממונה האחרון שהיה במקדש: ושתי לשכות היו לו (לשער נקנור) אחת מימינו ואחת משמאלו, אחת לשכת פנחס המלביש ואחת לשכת עושי חביתין (פ"א מ"ד).

והתנא השונה מסכת זו הוא — ר' אליעזר בן יעקב הראשון, חבירו של ר' אליעזר הגדול⁴², שחי בסוף זמן הבית וראה את הבית בבניינו וחורבנו.

עדות זו, "מדות דר' אליעזר בן יעקב היא", העיד ר' אבהו בירושלמי (יומא שם, פ"ב לג ע"ד, אחרי עדותו של ר' יוחנן על תמיד) ורב הונא בבבלי (יומא טז א).

ועדותם זו מתאשרת, כמו שהוכיח הבבלי שם, מתוך משנת מדות עצמה:

מערבית דרומית — אמר ר' אליעזר בן יעקב — שכחתי מה היתה משמשת

(פ"ב מ"ה).

לשכת העץ — אמר ראב"י — שכחתי מה היתה משמשת (פ"ה מ"ד);

שהרי מכאן יוצא מפורש שכל התיאור שלפניו ממשנת ראב"י הוא, אבל בזה אמר ראב"י במשנתו "שכחתי", ועל-כן הוסיף התנא המאוחר במאמר מוסגר, אמר ראב"י, כדי להראות, שהגוף הראשון "שכחתי" הוא מלשון ראב"י, וכדי להקביל לו את דברי אבא שאול (על-פי מקור אחר קדום), שהוסיף התנא המאוחר בשני מקומות אלה אחרי דברי ראב"י.

(40) ועי' נירנו ב, ועי' תנחומא, במדבר כ"ב, בובר כ"ז.

(41) מונה"ז שער יג, ד' לבוב 170-171.

(42) פסחים לס ב.

וכן בפ"א מ"ב: ורשות היה לו לשרוף את כסותו וכו' אמר⁴²) ר' אליעזר בן יעקב: פעם אחת מצאו את אחי אמא ישן ושרפו את כסותו; כי גם כאן, מכיון שראב"י מביא מעשה באחי אמא (כך פירוש⁴³) היה התנא המאוחר צריך להזכיר שמו של המספר בפירוש; אמר ראב"י.

כי אם אמנם "מדות דראב"י היא", אבל כדברי ר' יוסי בר' בון בירוש' שם — "ולא כולה אלא מילין דצריכין לרבנן", ז"א, שידו של תנא מעבד (או תנאים מעבדים) היתה במשנת מדות של ראב"י.

וכך שנה אותו תנא במדות פ"א מ"ט: אירע קרי באחד מהם יוצא והולך לו במסיבה ההולכת תחת הבירה והנרות דולקים מכאן ומכאן עד שהוא מגיע לבית הטבילה (זהו לשון משנת תמיד פ"א מ"א, ומסיים שם: "ירד וטבל עלה ונסתפג ונתחמם כנגד המדורה. בא וישב לו אצל אחיו הכהנים עד שהשערים נפתחים יוצא והולך לו", "שהקלו לזה לפי שנטמא בפנים") ר' אליעזר בן יעקב אומר במסיבה ההולכת תחת החיל ("היה יוצא ואינו חוזר לבית המוקד מפני שהוא טבול יום ואסור לו ליכנס לעזרה") יוצא והולך לו בטדי.

כלומר שהשונה שנה סתם כמשנת תמיד, ואת משנת ראב"י שנה בשמו: ראב"י אומר. עיקר משנתו של ראב"י היתה אפוא כאן:

אירע קרי לאחד מהם יוצא והולך לו במסיבה ההולכת תחת החיל יוצא והולך לו בטדי⁴⁴).

(ושנינו בפ"א מ"ג: טדי מן הצפון לא היה משמש כלום, פי' ר' שמעיה: "כלומר אלא בעל קרי היה יוצא בו לראב"י, אבל אולי הכניס כבר גם כאן התנא השונה את דעת החכמים החולקים על ראב"י).

וכך שנה אותו תנא בפ"ב מ"ו: נוראשי פסיפסין (ראש מחצית קנים בולטין ויוצאין מן הכותל מזה ומזה) מבדילין בין עזרת ישראל לעזרת הכהנים. רבי אליעזר בן יעקב אומר⁴⁵] מעלה היתה וגבוהה אמה, והרוכז נתון עליה, ובה שלש מעלות של חצי חצי אמה; נמצאת עזרת הכהנים גבוהה מעזרת ישראל שתי אמות ומחצה.

גם כאן חולק ראב"י על הסתם שלפניו: סתם שקבעו התנא האחרון, והוצרך להביא דברי ראב"י בשמו. אבל סתם מ"ד שלפניו: כל הכתלים שהיו שם היו גבוהים חוץ מן הכותל המזרחי וכו' הולכת בשיטת ראב"י, שעזרת הכהנים היתה גבוהה מעזרת ישראל שתי אמות ומחצה (בבלי יומא טז א). וגם זו ראיה, שסתם תמיד ראב"י הוא (שם).

במ"ו שינה אפוא התנא האחרון, ושנה סתם כדעת החולק על ראב"י, ואת דברי ראב"י שנה בשמו: ראב"י אומר.

וראב"י שנה במשנתו אך ורק: ומעלה היתה וכו' ⁴⁶).

וכיוצא בו שנה אותו תנא בפ"ב מ"ג: כל השערים שהיו שם נשתנו להיות של זהב

42) א' ר' אליע' בן יעקב, כ"ה בכ"י מ' במשנה זו, בהוספה שניספה בתמיד פ"א סוף מ"א, אבל במדות שם כבספרים.

43) רנ"ק (מורה נבוכי הזמן, שער י"ג, עמ' 170) סובר, שראב"י בעצמו הביא סתם תמיד, והשמיט את המיסקא: בא וישב לו אצל אחיו הכהנים, שהוא חולק עליה.

44) והשוה "נוראשי פסיפסין" וכו' בפ"א מ"ו ופ"ד מ"ה.

חוץ משערין] ניקנור מפני שנעשה בהן נס ויש אומרים מפני שנחשתן מזהיב ("מזהיב").

כאן שנה בשם "יא" את דעתו של "ר' אליעזר בן יעקב". כי התוס' יומא פ"ב ד מוסיפה למשנת יומא פ"ג מ"י (נקנור נעשו נסים לדלתותיו) את משנת מדות שלנו, ומוסיפה עליה דברי ראב"י:

כל השערים שהיו שם וכו' מפני שנעשה בהן נס ויש אומרים מפני שנחשתן מזהיב. ר' אליעזר בן יעקב אומר נחשתן קלנתיא היה יפה כזהב⁴⁵). ובירוש' שם (פ"ג מא ע"א) הביא (אחרי המעשה של התוס') את המשנה של מדות, ואחריה — ברייתא (תני) בשם "ר' ליעזר" כי דתנינן תמן כל השערים שהיו שם וכו' תני בשם ר' ליעזר נחשתן היה מזהיב⁴⁶) ויותר יפה משל⁴⁷) זהב.

כאן ברור, שאותם הדברים, ששנתה המשנה בשם "יא", שנתה הברייתא בשם ר' ליעזר (בן יעקב)⁴⁸).

ראב"י שנה אפוא במשנתו: חוץ משערין] ניקנור מפני שנחשתן מזהיב. אלא שהתנא האחרון תפס בדעה האחרת כסתם, ושנה דברי ראב"י בלשון "וי"א⁴⁹). ענין אחר הוא שם ראב"י שנוכר בפ"ב מ"ו.

כי שם כל הענין מן "וי"ג השתחוויות היו שם אבא יוסי בן חנן אומר כנגד שלשה עשר שערים וכו', עד סוף הפרק — הכל לקוח ממשנת שקלים פ"ו (מ"א') מ"ג: (וי"ג השתחוויות היו במקדש⁵⁰), הדין היו משתחווים ארבע בצפון וכו' כנגד שלשה עשר שערים וכו'.

ומכיון שהעתיקו את כל המשנה משקלים, העתיקו משם גם את דברי ראב"י, שכבר נקבעו ונכנסו במשנת שקלים (שעיקרה של אבא יוסי בן חנן)⁵¹). והתנא האחרון ההוא, שידע שעיקר משנת שקלים פ"ו משנת אבא יוסי בן חנן הוא, הביאה בשמו, אבא יוסי בן חנן אומר.

והתנא ההוא, שהוסיף משנה זו של שקלים כאן בסוף הפרק — כדי להשוותה עם מדות פ"ב מ"ג הוסיפה.

כי אמנם משנת שקלים זו חולקת על משנת מדות (פ"ב מ"ג ופ"א מ"ד), וכנגד שלשה עשר שערים חולק על מדות פ"ב מ"ג, וי"ג פרצות היו שם וכו' וגזרו כנגדם י"ג השתחוויות.

(ב) ובמניין י"ג השערים (וגם בשמותיהם) חולק על פ"א מ"ד: שבעה שערים היו בעזרה וכו' שבמזרח עשר נקנור ושתי לשכות היו לו וכו'.

ומשנת מדות פ"א מתאימה לתוס' שקלים פ"ב טו: שבעה אמרכלין מה היו עושין

45) בבבלי יומא לח א שונה הסדר של הברייתא, מתחילה: מה נסים נעשו לדלתותיו וכו' ואח"כ: לפיכך כל השערים וכו'. אבל בתוס' הסדר הפוך.

46) היתה מזהב. גם בבבלי בכ"י מ"ב.

48) כיו"ב בירוש' יומא ספ"ח מה ע"ג: תני ר' ליעזר, תוס' שם: ראב"י: ופירושם בין ראב"י ור' אליעזר רגלים, ע"י "ספרי ווטא" שלי, עמ' 3 הערה 3.

49) "ויש אומרים" גם בפ"ג מ"ה (חילוף של מספרים).

50) ובהוס' שם פ"ב י"ז צוק: שם.

51) ובעיקרם היו שניים בטובה, ע"י טובה פ"ד מ"ס (הגיעו לשער המים) וחוס' שם פ"ג ג':

שבעה מפתחות עזרה בידן. אבל ר' נתן חולק בברייתא שבבבלי (תמיד כו א): ר' נתן אומר אין פותחין מי"ג גזברין כנגד י"ג שערים (ועי' בבלי שם ותוס' כתובות קו א ד"ה שבעה)⁵².

תנא אחרון, שדעתו כדעת ר' נתן ומשנת שקלים, היא שהוסיף אפוא כאן הוספה זו. וכך פירש הירושלמי בשקלים שם (מס סע"ד) סתירה זו שבין מדות לשקלים ברות בקורת מקורות אמיתית: מתניחין [דאבא יוסה בן חנין]⁵³ דאבא יוסה בן חנין אמר כנגד שלשה עשר שערים ברם כרבנן שבעה שערים היו בעזרה. על דעתן דרבנן איכן היו השתחויות הללו, כהיא דתנינן תמן שלשה עשר פרצות היו בו שפרצום מלכי יון חזרו וגדרום וגזרו כנגדן שלש עשרה השתחויות. אבל נפלא הדבר, שר' יהודה התנא מבקש פתרון לסתירה זו שבין מדות לשקלים בדרך אחרת; כי בתוס' שקלים פ"ב יז שנינו: שלש עשרה השתחויות היו שם, ר' יהודה אומר כנגד שער השתחואה וכנגד פירצה שחיה.

כלומר "השתחוויה" שבשקלים היא השתחוויה ממש (פשוט ידים רגלים) והשתחוויה שבמדות פ"ב מ"ג היא "שחיה": פירוש מסוג הפירושים של האמוראים בסתירה שבין משנה למשנה ומשנה לברייתא: ל"ק כאן... כאן...

והנה משנת שקלים מנתה בין י"ג השערים גם שני השפשים ("פתחים קטנים שבתוך השער"). וכבר ראה ר"ת (בתוס' כתובות שם), שמשנה זו מונה גם את "השערים הקטנים". אבל גדולים לא היו אלא שבעה⁵⁴.

ולכשנתבונן במשנת מדות נראה, שבמקום "ושני פשפשין היו לו אחד מימינו ואחת משמאלו" של משנת שקלים, הוא שונה (שם פ"א מ"ד): ושתי לשכות היו לו אחת מימינו ואחת משמאלו אחת לשכת פנחס המלביש ואחת לשכת עושי חביתין. במקום "פשפשין", שמשמש במשנת שקלים במובן "פתח קטן שבתוך שער", כמו בסורית "פשפשא", παραθύρον, "תרעא ועזרא דתרעא רבא הוא"⁵⁵ — במקום זה הוא שונה "לשכות".

ואמנם אע"פ שגם אצל ר' שמעון איש המצפה במשנת תמיד, משמש "פשפש" במובן זה, תמיד פ"א מ"ג (ומשם במדות פ"א מ"ז בפי ר' יהודה): נטל את המפתח ופתח את הפשפש וכו', ותמיד פ"ג מ"ז: בא לו לפשפש הצפוני ושני פשפשין היו לו לשער הגדול אחד בצפון ואחד בדרום, שבדרום לא נכנס בו אדם מעולם ועליו הוא מפורש ע"י יחזקאל ויאמר אלי ה' השער הזה סגור יהיה (יחז' מד ב) וכו' נטל את המפתח ופתח את הפשפש נכנס לתא ומן התא אל ההיכל (ומשם במדות פ"ד מ"ב, ועי' להלן) — אצל משנת מדות הסמוכה לה (פ"ד מ"ג) משמש "פשפש" במובן "לשכה": "ושלשים ושמונה תאים היו שם וכו' ושלשה פתחים לכל אחד ואחד וכו' ובקרב מורחית צפונית היו חמשה פתחים אחד לתא מן הימין ואחד לתא שעל גביו ואחד למסיבה ואחד לפשפש ואחד להיכל"; כאן בוודאי פירושו "לשכה" (עם פתח!)⁵⁶. וכך משמש "פשפש"

ולמה נקרא וכו' ראב"י אומר וכו' ועי' בבלי שם נד א (וכתבתי ע"ז במק"א נמבוא לנוסח המשנה, 3—4).

52) המפרש שם אומר: וזה הלשון איכא נמי בספרי וכו' ור' נתן היא, אבל בספרי קרת פ"ט קטז אינו, ונראה שצ"ל: בספרי זוס', ואינו בליקוטים של הילקוט ומת"נ.

53) כ"י לידן ושרידי הירוש' ותוס' כתובות שם.

54) ומשנת מדות לא חשבה גם את השנים במערכ שלא היה להם שם, ולא חשבה בחזאי גם את "שער השיר". 55) (34) כ"ב 1643 בהערה.

56) הרע"ב נדחק לפרש: לתא שיש בו הפשפש הצפוני וכו'.

במובן „לשכה“, בב״ר פ״א ד' (תיאודור, 2): לידע היאך הוא עושה חדרים ופששים⁵⁶. במשנת מדות עצמה אין „פשפש“ משמש אפוא אלא „לשכה“, ובהתאם לזה שנה בפ״א מ״ד „לשכות“ במקום „פשפשינ“ של משנת שקלים. מכאן יוצא אפוא, כי הלשון „ושני פשפשינ היו לו אחד מימינו ואחד משמאלו“ לקוח ממקור ישן נושן, ששניהם, גם שקלים גם מדות, השתמשו בו; זה פירשהו „פתח קטן“ וזה פירשהו „לשכה“.

וא״כ היתה עוד משנה, קדומה לאבא יוסי בן חנן, בענין זה. ר' יהודה, המשתדל להשוות בין שקלים ומדות — משתדל להשוות גם בין תמיד ומדות:

(א) בין מדות פ״א מ״ז לתמיד פ״א מ״ג:

מדות

תמיד

נטל את המפתח ופתח את הפשפש ונכנס מבית המקדש לעזרה וכו'. שנים שפשינ היו לבית המקדש אחד פתוח לחיל ואחד פתוח לעזרה. אמר ר' יהודה זה שהיה פתוח לעזרה פשפש קטן היה לו שבו נכנסין לבלוש את העזרה.

(ב) ובין מדות פ״ד מ״ב לתמיד פ״ג מ״ז:

מדות

תמיד

בא לו לפשפש הצפוני ושני פשפשינ היו לו לשער הגדול אחד בצפון ואחד בדרום וכו' נטל את המפתח ופתח את הפשפש נכנס להא ומן התא אל ההיכל עד שהוא מגיע לשער הגדול, הגיע לשער הגדול העביר את הנגר ואת הפותחות ופתחו. ושני פשפשינ היו לו לשער הגדול וכו' נטל את המפתח ופתח את הפשפש ונכנס להתא ומהתא להיכל⁵⁷. ר' יהודה אומר בתוך עוביו של כותל היה מהלך עד שנמצא עומד בין שני השערים⁵⁸, ופתח את החיצונות מבפנים ואת הפנימיות מבחוץ (אבל במ״ג שאחריה:) ושלשה פתחים היו לכל אחד ואחד (התאים) וכו' ובקרן מזרחית צפונית היו חמשה פתחים אחד לתא מן הימין וכו' ואחד לפשפש ואחד להיכל (וזה דלא כר' יהודה; רע״ב)⁵⁹.

ר' יהודה חולק עוד בכמה מקומות על סתם מדות:

פ״ג מ״ו, פ״ד מ״א ומ״ו, ובברייתא (יומא טז א) חולק הוא על מדות פ״ה מ״א ומ״ב (שם). ר' יהודה עסק אפוא הרבה במדות, ובוודאי שיש בעריכתו שלנו של מדות הרבה ממשנת ר' יהודה. וזהו שהביא את ר' אדא בר אבהו לומר (יומא טז א), שמדות „ר' יהודה היא“ (אלא שנדחו דבריו, שם ע״ב).

(56) וכן פירושו בזבחים נה ב: שני פשפשינ היו בבית החליפות, שהרי בתוס' שם פ״ז א' נוסף עוד: פתוחין למערב.

(57) = תמיד, ומשם (כדעת רנ״ק; ולא כדעת גינצבורג, 269, שתמיד לקוח כאן ממדות 1) לקחו ראב״י בעל מדות, שהרי „נטל וכו״, אינו מתאים אלא לתמיד ולא למדות, שאין בה אלא מדות המקדש.

(58) שכך מפרש ר' יהודה את „עד שהוא מגיע לשער הגדול“ של תמיד, שהולך בחלל הכותל עד שמגיע לשער הגדול שבסוף עובי הכותל מבפנים.

(59) על סתירה אחת שבין תמיד פ״ג מ״ג ומדות פ״א מ״ו מעיר הבבלי (יומא טו ב), ורב הונא מיישבה בזה: מאן תנא מדות ראב״י היא.

ואפשר שר' יהודה הוא שסתם בכמה מקומות דלא כראב"י (רנ"ק). והוא הוא שהוסיף בסוף פ"ב ממשנת שקלים, (אלא שהמסדר האחרון לא הוסיף כאן את הכרעת ר' יהודה עצמו שבתוס' שקלים). והרי ראינו (לעיל) שהוא משתדל להשוות ביניהם. חוץ מן ההוספות שהוכרנו נוספו בו על ידי התנא האחרון: פ"ב מ"ב (כל הנכנסין להר הבית וכו' דברי ר"מ א"ל ר' יוסי וכו'), פ"ג מ"א (א"ר יוסי מתחלה וכו' מלמד שמן האמצע הוא מודד שנים עשרה אמה לכל רוח), פ"ג מ"ח (א"ר אליעזר ב"ר צדוק וכו' שלש מאות כהנים); פ"ב מ"ה (אבא שאול אומר וכו' לשכת בית שמניא) ופ"ה מ"ד (אבא שאול אומר לשכת כ"ג, ועי' לעיל); פ"ג מ"ד (ר ב"י אומר כל ע"ש מלבנין אותה במפה מפני הדמים).

כי בכל-אופן לפנינו עריכה מאוחרת של תנאים. מדות השתמשה הרבה בתמיד (עי' לעיל): פ"א מ"א = תמיד פ"א מ"א; פ"א מ"ח = תמיד פ"א מ"א סיפא; פ"ג מ"ה = תמיד פ"ג מ"ה; פ"ד מ"ב = תמיד פ"ג מ"ז (עי' לעיל); חוץ מן הדברים שהוסיף התנא האחרון במדות הלקוחות מתמיד (עי' לעיל). מכאן, תמיד ומדות, אנו באים להמסכת הקרובה להן — יומא.

ד. יומא

„סדר יומא“ (יומא יד ב, סנהד' מט ב), „סדר היום“ (משנת יומא פ"א מ"ג) — כל עניינה וסידורה עתיק (חוץ מהוספות תנאים אחרונים), שהרי על-פי „סדר“ מעין זה היו מלמדים לכהן-גדול את סדר העבודה (פ"א מ"ג). התנא הזה השתמש בתמיד:

פ"ב מ"ג — מ"ד (תמיד פ"ג מ"א, פ"ה מ"ב), פ"ג מ"א (תמיד פ"ג מ"ב), פ"ד מ"ג (נטל מחתה וכו', תמיד פ"א מ"ד). והשתמש בפ"ב בתמיד, אע"פ שדעתו לענין סדר קטורת ודיושן המנורה שונה מתמיד (יומא פ"א מ"ב ופ"ג מ"ד, עי' לעיל), אלא שלא חש לפרש כאן בפ"ב, מכיון שכבר פירשו במקום אחר.

המשנה הראשונה (ומפרישין) „פירש“ כבר ר' יהודה בן בתירה (תוס' רפ"א ובבלי ר' א'), וכנראה שהוא ריב"ב הראשון.

המעשה, יומא פ"ב מ"ב, קרה בימי ר' צדוק (בא ר' צדוק ועמד על מעלות האולם אמר להן שמעוני אחינו בית ישראל, תוס' פ"א יב⁶⁰), ספרי סוף מסעי. ור' צדוק היה זקן מופלג בזמן חורבן הבית⁶¹; צם „ארבעים שנה“ לפני החורבן (גטין נו א), והדבר קרה לפני שבטלה עגלה ערופה, לפני זמנו של ריב"ז (סוף סוטה), ובפ"ג מ"ט נמנו „לשבח“: בן גמלא, בן קטין, מונבז המלך, הילני אמו הנקנור (געשו נסים לדלתותיו), ואחריהם (מ"א): ואלו לגנאי של בית גרמו — של בית אבטינס — הגרוס בן לוי (היה יודע פרק בשיר) — בן קמצר — על הראשונים נאמר „זכר צדיק לברכה“ ועל אלו נאמר „ושם רשעים ירקב“.

דברים כאלה ראויים להיאמר רק בשעה שצריכים להם, בשעת קיומו של הבית או סמוך לחורבנו.

ואמנם שנינו (תוס' פ"ב ז'⁶²): „אמר ר' יוחנן בן נורי מצאתי זקן אחד

60 בבלי כג א, ירוש' שם לס ע"ד.

61 איכ"ר פ"א לא; בובר דף לו ב חסר „סכא“.

62 בבלי לח א וירוש' מא סע"א.

ואמר לי של בית אבטינס אני וכו' כשבאתי והרציתי דברים לפני ר' עקיבא זלגו עיניו דמעות אמר לי מעתה אין אנו רשאים לספר בגנותן של אלו.
מכאן יוצא שמשנה שלנו, המספרת בגנותם, נשנתה לפני ר' יוחנן בן נורי ור"ע. ובניהם של אלו מתנצלים כולם: יודעים היו בית אבא שבית המקדש עתיד ליחרב ולא רצו ללמד (תוס' שם), ונראה שהתנצלות זו היתה סמוכה לחורבן, והמשנה נשנתה קרוב לאותו הזמן.
ליומא העיקרית שייכים בוודאי רוב פ"א — פ"ז.

מאחרות הן: פ"ב מ"ג: אמר בן עזאי וכו', מ"ז: בד"א וכו' (תוס' פ"א); פ"ג מ"ב: זה הכלל וכו', מ"ה, מ"ו: רמ"א ששט קדש ידיו ורגליו, מ"ז (מחלוקת ר"מ וחכמים), פ"ד מ"ד—מ"ה, פ"ה מ"א: ר' יוסי אומר וכו' ובין קדש הקדשים, מ"ד: ר' יהודה אומר לא היה שם אלא כן אחד בלבד, מ"ה: ר' אליעזר אומר (ר' יהודה משמו, ספרי אחרי פ"ד י ותוס' פ"ד א) במקומו היה עומד ומחטא, מ"ז (כל מעשה יום הכפורים האמור על הסדר אם הקדים וכו', ר"א ור"ש, פ"ו מ"א (ר' יהודה), מ"ג: א"ר יוסי מעשה וכו', מ"ו: ומאימתי וכו' רש"א וכו', מ"ז: ומאימתי וכו' רש"א וכו', מ"ח: א"ר יהודה וכו' ר' יוסי אומר וכו', ופ"ו מ"ד⁶³).

אפשר שהמסדר הוא זכריה בן קבוטל (קבוטר, κωβωτάριος, "גנר"), שבפ"א מ"ו (אמר⁶⁴) זכריה בן קבוטל, מפני שכולה זכריה בן קבוטר.
ממקור אחר הוא פ"ח (הלכות יוה"כ) שסיומו הוא: אמר ר' עקיבא אשריכם ישראל וכו', והוא כנראה ששנה פרק זה בעיקרו⁶⁵, חוץ מדברי ר' מתיא בן חרש במ"ו, שהם משלשה דברים שאמר ר' ישמעאל ב"ר יוסי, ששמע משום ר' מתיא בן חרש (בבלי פד א).
מבטאים מיוחדים וישנים:

עמוד והפג אחת על הרצפה (פ"א מ"ו); ודימו (= וחשבו) (פ"ג מ"ב); קרצו (שם מ"ד), פרופה (פ"ה מ"א, שבת פ"ו מ"ו); ומדיות פרופות, והמשנה ישנה), כמצליף (שם מ"ג, מ"ד), מחטא ויורד (שם מ"ה), טהרו (= גבו) (פ"ג) של מזבה (שם מ"ו).

ה. סוכה

סוכה פ"ד ופ"ה הם ממקור קדום הרבה לשאר המסכת.
כבר הבבלי (מג א) העיר על הניגוד שבין פ"ג מ"ג (כל העם מוליכין את לולביהן לבית הכנסת) ובין פ"ד מ"ד (כל העם מוליכין את לולביהן להר הבית וכו'), והשיב, והיא התשובה היחידה אע"פ שנדחית: כאן (פ"ד) בזמן שבית המקדש קיים כאן (פ"ג) בזמן שאין ביהמ"ק קיים⁶⁷.

63 ועי' הופמן, המשנה הראשונה, 20.

64 כ"ה במיסקא שבבבלי: אמר (ר') זכריה בן קבוטל.

65 עי' הופמן, מבצין וא, 1884, 91. 66 נהשוה: צהר תעשה לתבה, ב"ר ו טז. — עצ"מ.

67 ריחוי' של התירוק הזה בבבלי (מג סע"ב) ותירוצו האחרון (מד א): והא יו"ט הראשון לדלידן (בני בבל) לא דחי (שבת) ולדידהו דחי. אמרי לדידהו נמי לא דחי, ולא קשאי הני תרתי דתני חזא כל העם וכו' ומתצינן כאן וכו', לא אידי ואידי בזמן שביהמ"ק קיים ול"ק כאן במקדש כאן בגבולין, — דחוק, ואינו מתאים אל המציאות, כי בא"י היתה נטילת לולב, מ"דחה שבת גם בגבולין" וגם אחר החורבן, כמו שמוכיחים דברי ר' יוסי שבמ"ג: יו"ט הראשון של חג שחל להיות בשבת ושבת והוציא את הלולב להר"ר וכו', שפירושה כפשוטו (עי' ירוש', וכך

זאת אומרת שפ"ד הוא משנה מזמן הבית, ושני מקורות הם, שכן פ"ד מתחיל באמת מראש בדין לולב: "מצות לולב כיצד כל העם מוליכין את לולביהן וכו'" (עי' ד"ס וש"נ). כלומר מצות לולב בכלל ולא רק ביו"ט הראשון של חג שחל להיות בשבת (ורש"י הוא שהגיה ופירש כן); אלא, שהתנא האחרון לא סיים את דברי המשנה הישנה, מפני שדיני לולב כבר נתפרשו במקור השני שבפ"ג (עי' להלן).

ומשנה י"ג שבפ"ג אינה יודעת כלל מכל מה שנאמר בפ"ד מ"ד (ומלמדים אותם לומר כל מי שמגיע לולבי בידו הרי הוא לו במתנה) ולא מן הסכנה שהיה בדבר והתקנה שהתקינו שיהא כל אחד ואחד נוטל בביתו. אלא שכל פ"ד—פ"ה, שאינם מתקשרים עם הפרקים שלפניהם, —מקור אחר הם, ממשנה שנסדרה בעיקרה בזמן הבית. אלא שגם שני הפרקים האלה אינם ממקור אחד:

המשנה הראשונה (פ"ד מ"א) כוללת: לולב וערבה ששה ושבעה, ההלל שמונה, סוכה וניסוך המים שבעה, והחליל חמשה וששה, וממ"ב ואילך היא פורטת: לולב שבעה כיצד (מ"ב), ערבה שבעה כיצד (מ"ג), מצות לולב כיצד (מ"ד), מצות ערבה כיצד (מ"ה), ההלל והשמחה שמונה כיצד (מ"ח), ניסוך המים כיצד (מ"ט).

אבל בפ"ה מ"א וכו': החליל חמשה וששה זהו החליל של בית השואבה שאינה דוחה לא את השבת ולא את יו"ט (עד מ"ד), ואחריהם (מ"ה): אין פחתין מעשרים ואחת תקיעות במקדש וכו'. ואחרי (מ"ו—מ"ח) על קרבנות החג ושמיני של חג, הפייס, אימורי הרגלים וחילוק לחם הפנים, שנסמך כאן אגב החג ושמיני של חג.

וכבר הלשון השונה בפ"ה מפ"ד: זהו החליל וכו', ולא: החליל ששה כיצד (מ"ה), כסכימה של פ"ד, —מראה שלפנינו כאן בפ"ה מקור אחר, השונה מן המקור שבפ"ד, ואמנם כן:

בפ"ד מ"ה שנינו: מצות ערבה כיצד וכו' וזוקפין אותה בצד המזבח וראשיהן כפופין ע"ג המזבח, תקעו והריעו ותקעו, ובמ"ט: ניסוך המים כיצד צלוחית של זהב וכו' היה ממלא מן השילוח, הגיעו לשער המים תקעו והריעו ותקעו וכו'.

אבל בפ"ה (בתיאור של בית השואבה) מ"ד שנינו: עמדו שני כהנים בשער העליון שיורד מעזרת ישראל לעזרת נשים (שער ניקנור, ר"מ ותוי"ט) ושתי חצוצרות בידיהן, קרא הגבר תקעו והריעו ותקעו (זה סימן לילך ולמלאות מים מן השילוח), הגיעו למעלה עשירית (מחמש עשרה מעלות) תקעו והריעו ותקעו, הגיעו לעזרה (לקרקע עזרת נשים) תקעו והריעו ותקעו, היו תוקעין והולכין (מאריכין בתקיעה האחרונה) עד שמגיעין לשער היוצא למזרח (שער התחתון שבמ"ה, שער העזרה) וכו'.

כאן אין המשנה מדברת אלא מהליכתם לשילוח ולא משיבתם, ועל-כן לא הזכירה את השלש למילוי המים שבמ"ה, או הגיעו לשער המים תקעו והריעו ותקעו, שבפ"ד מ"ט. אבל התוס' (פ"ד ה"י דפו') מוסיפה כאן על משנתנו את התקיעות שעל

מפורש בירוש' עירובין סוף פ"ג: ר' אבהו אזל לאלכסנדריה ואסעינין לולבין בשובתא וכו', וכן מפורש בחילופים שבין בני בבל לבני א"י (תה"ג הרכבי 395, וכן מצאתי בחילופים קטע כ"י קמברידג'): בבל סוענין יש' אין סוענין הדס בשבת (כלומר: הדס להריה, ע"י בבלי ביצה כג א ולג ב וירוש' שם סב ע"ג, תוס' שבת פ"ה ס וירוש' סוכה סוף פ"ג, וע"י שבת לג ב [תרי מדאני אסאן] וסוכה לז ב [הדס של מצוה וכו' הדס במחובר וכו']) ולולב סוענין ביו"ט הראשון של חג שחל להיות בשבת; קרקסאני, הרכבי 310 שו" 22—23.
(67) וע"י תוס' נ סע"א.

שער המים: שתי חצוצרות בידם קרא הגבר תקעו והריעו ותקעו (=לשון המשנה) הגיעו לשער המים תקעו והריעו ותקעו.

אלא שפ"ה מ"ד ששנה, הגיעו למעלה עשירית תקעו והריעו ותקעו" לא שנה לעיל בערבה (פ"ד מ"ה) "תקעו והריעו ותקעו"; כי מחלוקת תנאים היא⁶⁸: "דתניא שלש למעלה עשירית"⁶⁹, רבי אליעזר בן יעקב אומר שלש על גבי המזבח (כמ"ה שלנו). האומר⁷⁰ למעלה עשירית אינו אומר ע"ג המזבח, והאומר ע"ג המזבח אינו אומר למעלה עשירית.

מי ששנה בפ"ה מ"ד, הגיעו למעלה עשירית תקעו וכו' — לא שנה אפוא בערבה (פ"ד מ"ה), הוא הוא ע"ג המזבח, "תקעו והריעו ותקעו".

פ"ד ופ"ה הם אפוא שני מקורות שונים, אע"פ שניהם בוודאי מזמן הבית.

ופ"ה מ"ה — מ"ח מקור שלישי הוא מזמן הבית; כי כבר מ"ה חולקת כאמור על מ"ד: מ"ד שונה, הגיעו למעלה עשירית, ומ"ה שונה, "ושלש ע"ג המזבח", וכבר פירש הבבלי (שם): "ואילו למעלה עשירית לא קתני מתניתין מני ראב"י היא וכו'". ובזה שוה פ"ה מ"ה לפ"ד מ"ה.

אבל פ"ד אינו משנת ראב"י, כי ראב"י חולק⁷¹ על משנת שקלים: ולמה נקרא שמו שער המים שבו מכניסין צלוחית של מים של ניסוך בחג, והוא אומר: (למה נקרא שמו שער המים) בו המים מפכים ועתידין להיות יוצאין מתחת מפתן הבית⁷², לראב"י לא הכניסו אפוא צלוחית של ניסוך ורך שער המים, וכך היא בודאי דעתו של השונה שבפ"ה מ"ה, שלא שנה "שלש לשער המים" אלא "שלש למילוי המים"⁷³.

ומ"ו — מ"ח של פ"ה, הם עניינות חדשים, שלא נכנסו באותו הכלל של תחילת פ"ד. וגם כל סגנונו ומטרתו של שונה זה אחרת היא: הוא אינו מספר "סדר היום", אלא שונה בלשון הלכה: אין פותחין וכו'.

חשוב בפ"ה מ"ד הלשון "בשער העליון שיורד מעזרת ישראל לעזרת נשים", וכן במ"ה "לשער העליון", כי מכאן נראה שהשם "שער ניקנור" ע"ש דלתות הנחושת שלו — לא נהפך לסם עדיין, ואפשר שהמשנה הזאת קדומה למעשה ניקנור ודלתותיו. אמנם ישנם במשנה זו דברים שוים למדות: והלויים בכנורות ובנבלים ומצלתיים וכל כלי⁷⁴ שיר⁷⁵ בלא מספר כנגד וכו' שעליהן לויים עומדין בשיר⁷⁶ = מדות פ"ב מ"ה⁷⁷, אבל כבר ראינו אצל מדות, שהיתה מסכת מדות קדומה לזו של ראב"י (שלנו), ואפשר ששניהם לקחו ממשנה קדומה זו.

ולשון שאינו רגיל בכל המשנה הוא לשון "באמורי רגלים", שבפ"ה מ"ו, שנאמר

68 בבלי נד א, ירוש' פ"ה נה ע"ג ותוס' פ"ד ה"י.

69 כך שנה תנא אחד במשנה המקבילה לפ"ה מ"ה שלנו: שלש לשער העליון ושלש למעלה העשירית ושלש לשער התחתון ושלש למילוי המים, או "לשער המים".

70 תוס' שם. 71 שקלים פ"ו מ"ג ומדות סוף פ"ב.

72 משנה שהוסיפה התוס' [פ"ג ג] לפ"ד מ"ט של סוכה: 73 ועי' ירוש' שם דברי ר' זעירא.

74 משנה שתחילתה ישנה בערכין פ"ב מ"ג, בשורה של "אין פותחין". 75 כנוי ד"ר, ירוש' ותוס'.

76 כלשון מדות פ"ב מ"ו.

77 כנוי ד"ר וירוש'. 78 וכוונסח כ"י שם.

כאן על חלק הכהנים. שנקרא כן בזמן קדום, כמו שנקרא חלק הגבוה, וכבר נדחק הבבלי בפירושו.

וודאי שפרקים אלו כבר מעובדים הם בהרבה מקומות ע"י תנאים מאוחרים. ויש מדבריהם שנזכרו כאן בפירוש, למשל דברי ר' יהודה (י) ודברי ר' יוחנן בן ברוקא (י). אבל ישנם כאן, כמו שאמרת, גם קיצורים והשמטות שבכוונה: בפ"ד מיד הוצאו כל דיני לולב (שכבר נתפרשו), ולא נשאר אלא השייך ביחוד לכאן: כל העם מוליכין וכו', וכן נשמטו דיני סוכה (מאותו הטעם) ממ"ח: סוכה שבעה כיצד — גמר מלאכול וכו'!

הוספות מאוחרות לגמרי הן —

בפ"ד מיד: בשעת פטירתן וכו' ר' אליעזר (בתוס': בן יעקב) אומר וכו', שאינו בכ"י ולא היה לפני הבבלי, ונוסף ע"פ התוס' והברייתא (י). בפ"ה מ"א: אמרו כל מי שלא ראה וכו', שהיא ברייתא בבבלי, ובמ"ג: ולא היה חצר בירושלים וכו', שהיא ברייתא (תני) בירוש' (י). על פ"ה מ"ו ישנן מחלוקות של תנאים מזמן הבית בתוס' (פ"ד טו): אבא יוסי בן חנן אומר לא היה פיס אלא לראשי משמרות בלבד ושאר כל המשמרות חוזרין חלילה ר' חנניה בן אנטיגנוס (י). אומר לא היה פיס אלא ביו"ט הראשון של חג בלבד ושאר כל ימות החג חוזרין חלילה: ור' נתן אומר בירוש' (נה ע"ד): שמיני לא היה בו פיס, כחכמים בבבלי (נה ב), בניגוד לרבי האומר: פר הבא בשמיני בהחילה מפיסין עליו, ומתני' רבי היא, כפשוטה (ע"י בבלי). ואפשר שיש כאן במשנה זו עיבודו של רבי, ושבתוס' נשארה, בדברי אבא יוסי או ר' חנניה, המשנה הישנה.

ו. סוטה

סדר סוטה והשקאתה גם הוא ישן, וישנם בינו ליומא דברים משותפים (פ"ז מ"ז = יומא פ"ז מ"א), ועל כן כדאי לדון עליה בקשר עם יומא עיקר סדר סוטה הישן מתחיל פ"א מ"ב: כיצד מקנא לה וכו' (י). וחזור וגמך מ"ד ע"ד מ"ו ומן פ"ב מ"א עד פ"ב מ"ג (ואינו כותב ואמרה האשה אמן אמן), ושוב — מן פ"ג מ"א עד מ"ד רישא (והם אומרים הוציאה שלא תטמא העזרה) (י), ומן פ"ז מ"א עד פ"ט מ"ו (י).

פרשת המלך, שבפ"ז מ"ח, ששנו בה: אגריפס המלך עמד וקבל וקרא עומד ושבתו חכמים וכשהגיע ללא תוכל לתת עליך איש נכרי וכו' אמרו לו אל תירא אגריפס אחינו אתה וכו', — נקראה בימי אגריפס השני, בשנת 62/63 לספירה; כי בתוס' (פ"ז טז) שנינו: בו ביום ראה ר' טרפון חיגר עומד ומריע בחצוצרות וכו' [באותה שעה] (י). נתחייבו ישראל כלייה שחינפלו לו לאגריפס, וזה מוכיח שהמעשה היה בימי אגריפס השני, שר' טרפון חי בסוף זמן הבית ואחריו, ובימי אגריפס הראשון לא היתה שום התנגשות עם המלך, שאלה רומת התוס' (באותה שעה נתחייבו

(79) פ"ד מ"ה, מ"ס (כ"ט), פ"ה מ"ד ומ"ח. (80) פ"ד מ"ו.

(81) [והאריך בזה מור' זצ"ל במבוא לנוסח המשנה ח"ב, עמ' 928—929].

(82) וע"י מבוא לנוסח המשנה ח"ב, 952.

(83) כנ"י הדפוס, כ"י ו' וכ"י לונדון; בכ"י ארפורט מוחלפת.

(84) בפירוש "כדי שומאה" נחלקו ר"א ור' יהושע ועוד כמה תנאים בתוס' וספרי, בבלי וירוש'.

מיד: "כדרך שמאיימין על עדי נפשות" — רמז לסנהדרין מיד מ"ה. (85) השהו סנהדרין פ"ט מ"ו.

(86) ע"י להלן. (87) בבלי שם.

ישראל כליה"ה). שנמסרה ע"י ר' חנינה בן גמליאל בנוסח אחר⁸⁸: הרבה חללים נפלו באותו יום⁸⁹.

המשנה נשנתה אפוא בסוף ימי הבית, או סמוך לחורבנו, וגם בפ"ט מ"ט שנינו:

משרבו הרצחנים בטלה עגלה ערופה משבא אלעזר בן דינאי ותחינה בן פרישה. בן פרישה היה נקרא חזרו לקרותו בן הרצחן. משרבו המנאפים פסקו המים המרים, ורבן⁹⁰ יוחנן בן זכאי הפסיקו, שנאמר⁹¹ לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה כי הם וגר' (הושע ד יד).

זהנה ודאי כי הפסיקא "ורבן יוחנן בן זכאי הפסיקו" פסיקא שמפסיקה כאן באמצע, ואינה לא בברייתא שבבבלי ולא בספרי שם ולא בתוס' — הוספה מאוחרת היא. ולא עוד אלא ששנינו בתוס' פ"ד א:

רבן יוחנן בן זכאי אומר משרבו הרצחנים בטלה עגלה ערופה לפי שאין עגלה ערופה באה אלא על הספק ועכשיו בגלוי הן רוצחין. משרבו המנאפין פסקו מים מרים לפי שאין מי מרים באין אלא על הספק, עכשיו כבר רבו הרואין בגלוי.

כאן שנויה אפוא מ"ט שלנו (רישא) הסתמית — בשם ריב"ז⁹², וזו מתאימה באמת לאותו הוזהר ולריב"ז; אבל כשם שלא הוא הפסיק עגלה ערופה⁹³, כך לא הוא הפסיק את המים המרים, אלא שבימינו נפסקו⁹⁴, בתעלוליה חנוניה של משפחת הורדוס ובניו וזרעם ובמעשה הזנות של המשפחות ה"מיוחסות" (של כהנים)⁹⁵, ובתוס' סוטה פ"ד ה"ט שנינו: משרבו וכו' רבו המים המאדרים אלא שפסקו, והכל מדברי ריב"ז, אי"כ פסקו כבר לפניו.

יש לנו אפוא כאן בסוטה משנה סתמית של ריב"ז, ומשנה סתמית שניה של ריב"ז בפ"ח מ"ה: לפיכך תלתה לו וכו'⁹⁶, ובפ"ב מ"ג: ר"ג אומר כשם שמעשיה וכו' — במשנת ר"א 333: רבן יוחנן בן זכאי אומר כשם וכו'.

ומכיון שוודאי הדבר שריב"ז סידר הלכות, ובוודאי הלכות כלים, שהרי שורת ההלכות של כלים פ"ז מט"ז מסיימת בסיום זה: ועל כולם אמר ריב"ז אוי לי אם אומר וכו', סיום שהוא מתאים רק למי ששנה הלכה זו (מעין "אמר ראבי"י שכחתי מה היתה משמשת" שבמדות), ולו מתאים גם: "תנור וכו' וזה של בן דינאי", שבכלים פ"ה מ"ט, ובכלים פ"ב מ"ב נמסרה הלכה אחת בפירוש בשמו: ריב"ז אומר, — מכיון שכך, קרוב מאד שעיקרה של סוטה משנת ריב"ז היא:

ולזה ישנם גם רמזים אחרים:

משנת סוטה מסיימת, כמו שראינו: (מ"ט) משרבו הרצחנים וכו' (לפ"ט מ"ו), משרבו המנאפים

(88) ירוש' שם כב ע"א. (89) ע"י ביכלר Priester, עמ' 11—14, בניגוד להוספן.

(90) כ"ה "רבן" בכ"י ב' וק' וקטע אנט' 267 ולירמא.

(91) זו ראיה ל"פסקו", וכך יוצא מן הברייתא שבבבלי מז' ב, ספרי נשא פ"ט כא.

(92) ומכאן הוסיף המוסיף במשנתנו: וריב"ז הפסיקו.

(93) ובזמנו של המעשה שביומא פ"ב מ"ב ותוס' שם פ"א ה"ב בהדאי שהיתה נזהגת עוד, שהרי ר' צדוק אומר: בואו ונמדוד על מי ראוי להביא את העגלה וכו'.

(94) וע"י יומא פ"ב מ"י: אף היא עשתה טבלא וכו' ועדיות פ"ה מ"ו בעקביה בן מהללאל.

(95) ע"י ביכלר Priester, 76 ואילך, (96) ע"י להלן.

וכי (לסוטה פ"א—פ"ג, ואחריו (שם): משמת יוסי בן יועזר וכי (שאינה ענין כלל לכאן), (מ"י) יוחנן כ"ג העביר הודיית המעשר וכי⁹⁷, (מ"י) משבטלה סנהדרין בסל השיר וכי, (מ"י) משמתו נביאים ראשונים בסלו אורים ותומים (שאינו ענין לכאן, ואינו מסודר לפי סדרהזמנים), משחרב ביהמ"ק בסל השמיר וכי רשב"ג אומר משום ר' יהושע מיום שחרב ביהמ"ק וכי ר' יוסי אומר וכי⁹⁸, (מ"י) בפולמוס של אספסינוס גזרו וכי בפולמוס של קיטוס⁹⁹ גזרו וכי בפולמוס האחרון (מלחמת ביתר) גזרו וכי ורבותינו (רבי ותלמידיו) התירו שתצא כלה באטריון בתוך העיר¹⁰⁰, (מ"י) משמת רבן יוחנן בן זכאי¹⁰¹ בסל זיו החכמה, משמת רבן גמליאל הזקן בסל כבוד התורה ומתה טהרה ופרישות, משמת ישמעאל בן שאבי בסל זיו הכהונה (שלא כסדר הזמנים), משמת רבי בסלה ענוה ויראת חטא.

אבל סדר התוס' (פ"ג—פ"ט) שונה לגמרי: משחרב בית הראשון בסלה מלוכה מבית דוד ובטלו אורים ותומים (פ"ג ב, בבלי מח ב) — יוחנן כ"ג (פ"ג ה) — מעוררין—נוקמין (פ"ג ט"ז) — משרכו הרצחנים — משרכו המנאפין (פ"ד א—ב) — משחרב ביהמ"ק בסל שמיר (פ"ט א) — רשב"ג אומר משום ר' יהושע וכי ר' יוסי אומר וכי רשב"א אומר וכי (פ"ט ב) — משמת ר' אליעזר וכי ר' יהושע וכי ר' עקיבא וכי ר' אלעזר בן עזריה וכי בן עזאי וכי בן זומא וכי ר' חנינא בן דוסא וכי אבא יוסי בן קיטנית וכי רשב"ג וכי משמת רבי הוכפלו צרות (שם ג—ה), רשב"ג א אין כל צרה שהיא באה על הציבור שאין ב"ד מבטלין שמחה כנגדה (שם ו), משבטלה סנהדרין בסל שיר וכי (שם ז), אילו הן עשרות חתנים וכי (ת—ס, הקבלה לכל משנה י"ד).

וענין אורים ותומים ורוה"ק נשנה בתוס' דרך אנב לפיסקא של התוס' פ"ב ה: עד שנגנו אליהו היתה רוח הקודש מרובה בישראל וכי, ש"מליהו" נזכר שם (פ"ב ב) בהמשך האגדות הקשורות בפ"ט מ"ז (פ"י א—פ"י ב).

ונשאר אפוא מעיקר המשנה: יוחנן כ"ג — משרכו הרצחנים — המנאפין — משחרב ביהמ"ק בסל השמיר¹⁰² — משמת רבן יוחנן בן זכאי בסל זיו החכמה — משמת ר"ג הזקן — משמת ישמעאל בן שאבי.

כי מ"ד היא מדברי רשב"ג, שמנה את השמחות שביטלו ב"ד על כל צרה שבאה (תוס' שם), וא"כ זהו מקור אחר, ודברי "רבננו" לקוחים ישר מן התוס'. וכן משנה טו רישא — לקוחה מן התוס', וכן הובאה (סתם) מן התוס' בירוש' כד ע"ג (אחרי מ"י).

וכשם שהוסיפו אלה שהיו אחרי רבי: משמת רבי וכי (הרמב"ם בפירושו) — כך הוסיפו תלמידי ריב"ז במשנתו: משמת ריב"ז ומנהו ראשונה, אבל במשנתו לא נזכרו אלא ר"ג הזקן וישמעאל הכהן, כי המשנה היא — משנת ריב"ז.

בפרק ז' — פרק ט' שקועים הרבה מדרשי הלכה, שכמה מהם עתיקים בוודאי.

מ"ז מ"ה: ברכות וקללות כיצד כיון וכי — מדרש זה אינו מתאים לא עם ספרי ראה פ"ט נו ולא

97 שושנית כאן משום "חידוי מעשר", פ"ז מ"א, ונשנית כבר במע"ש פ"ה מ"ט.

98 מ"י אינה באנטי 267, והיא בודאי הוספה מן התוס', וכן הביאו זה הבבלי והירוש' בשם כריתתא, בבלי מט א: תנאי, ירוש' כד ע"ב: תני, ושם גם הסיפא: וחכ"א הזנות וכי, ועיקרו בתוס' פ"ט ב'.

99 כנוי כ"י, ע"י ס"ע פ"ל, ושם הערה ע"ז. 100 תוס' פ"ט ט' דפוסים וכ"י ו'.

101 כי מן "משמת ר"מ וכי" עד "קטונתן של חסידים" אין בכ"י אנט, ובירוש' והו' לו רא"פ 62. d. זה מסודר אחרי "משמת רבי וכי" ו"משמת ר' יהושע וכי" עד "מן החכמים", אין גם בבבלי וכ"י מ' ועוד, ומן "ר' ענחם בן יאיר אומר וכי", אינו גם בד"ר ובכמה כ"י, ובכ"י הרמב"ם נעתק זה בתור "בריתא". 102 רשב"ג אומר וכי ר' יוסי וכי לקוח מן התוס' בלשונה.

עם מִית שֵׁם, ולא עם המכילתא שבתפארת ישראל, 189¹⁰³, אלא שהמשנה הובאה שם, 189, ע"י מִיכָן אמר, ועל משנה זו חולק ראב"י בתוס' פ"ח ס.

פ"ח מ"א: משוח מלחמה בשעה שמדבר אל העם בלה"ק היה מדבר שנאמר¹⁰⁴) והיה וכו', והציור: אל ירך לבבכם מפני צהלת סוסים וצחצוח חרבות, אל תיראו מפני הגפת תריסים ושיפֹת¹⁰⁵) הקלגסין¹⁰⁶). אל תחפזו מקול קרנות, אל תערצו מפני קול צווחות — לקוח מן המלחמה עם הרומאים, ומפורש בברייתא¹⁰⁷): כנגד ארבעה דברים שאומות העולם עושין מגיפין ומריעין צווחין ורומסין (שיפת הקלגסין)¹⁰⁸).

יש מן המדרשים האלה שהם נמצאים בספרי שופטים פ"ס קצב—קצג ונתקצרו שם (בפ"ס קצב), כי לקוחים הם מן המשנה¹⁰⁹).

וליהפך ישנם מדרשים ישנים בספרי פ"ס קצה, קצה: יכול דודו ובן דודו¹¹⁰), כלשון המשנה הראשונה בסנהדרין פ"ג מ"ה, על שם הכתוב, או דודו או בן דודו יגאלנו.

במ"ת 120¹¹¹): ר' יוחנן בן זכאי אומר בא וראה כמה חס המקום וכו'¹¹²). והם הדברים שנאמרו במשנתנו פ"ח מ"ה: לפיכך תלתה לו וכו', ואינם מדברי ר' יוסי הגלילי, וליתא בתוס'. וא"כ גם זו משנת ריב"ז.

פ"ט מ"א: עגלה ערופה בלשון הקודש שנאמר (כמו בפ"ח) כי ימצא חלל וכו', — מדרש שהוא מתאים בכמה דברים לספרי שופטים פ"ס ר"ה—ר"ה, אבל עתיק הוא מזה שבספרי.

גם בפ"א—פ"ג ישנם כמה מדרשים ישנים, שכמה מהם ישנם גם בספרי גשא (פ"ס ז—כא).

אלא שכמו שרמזתי כבר ישנן בפרקים אלה גם כמה וכמה הוספות ממשניות של תנאים מאוחרים:

ס"א מ"א, מ"ג; במ"ה: ר' יהודה אומר וכו'; ס"ב מ"א: ר"ג אומר וכו', במ"ב: ר' יהודה אומר וכו'; במ"ג: ר' יוסי אומר וכו', ר' יהודה אומר וכו', עד סוף הפרק; ס"ג מ"ב: ר"ש אומר מקריב וכו', עד סוף מ"ג; במ"ד: אם יש לה זכות וכו', עד סוף הפרק, וכן נוספו כל פ"ד—פ"ו, וכן נוספה בפ"ז—מ"ה: ברכות וקללות כיצד וכו', כי בתוס' מקביל לה—פ"ח של התוס', שהוא מסודר בה אחרי הקבלות לפ"ז מ"ז—פ"ח; זאת אומרת שמ"ה שלנו לקוחה ממקור אחר. בפ"ח נוסף: מ"ג—מ"ה, מ"ז; בפ"ט, במ"א: ר' יהודה אומר חמשה וכו' עד סוף מ"ה, וכן מ"ח (ואולי גם מ"ז). ולהיפך נתקצרו בפ"ז בעריכה אחרונה מ"ג ומ"ד: (מ"ג) מקרא ביכורים כיצד

103) [ועי' גם במאמרו של מו"ר זצ"ל ממכילתא לפרשת ראה, בקובץ מאמרים לזכרון ר' צבי פרוץ חיות ז"ל].

104) קישור המדרש אל המשנה ע"י משאמר, כמו בסנהדרין פ"י מ"ד, ע"י שם.

105) כ"ה בשני כ"י ק' ובקטע א"פ ובכ"י קויפמן (ומוגה כלפנינו) ובילקוט ת"ת כ"י א"ט, וכן בערוך ע' קלגס, וכן במדרי' בשלח פ"ב 95.

106) caligus = הסנדל המסומר של החיל הרומאי, שבת ס ע"א; ובירוש' שם: שהיו שומעין קולו, והשוה המעשה המסופר אצל יוספוס, מלחמות ס"ו א' ח.

107) ספרי שופטים פ"ס קצב כ"י רומי, בבלי מב רע"ב.

108) [ועי' מדרי' בשלח פ"ב 95 ומדרשבי הוצ' אפשטיין מלמד עמ' 55].

109) על אחד הנוטע כרם וכו'—חולק ראב"י, ספרי פ"ס קצ"ה ותוס' פ"ז י"ח.

110) תוס' פ"ז כב. 111) בספרי פ"ס קצ"ב, אינו בכ"י רומי, ומשובש.

112) ע"י כזה במדרי' נזיקין פ"ב 292 ותוס' ב"ק ה"י 339.

וענית ואמרת לפני ה' אלהיך ולהלן הוא אומר וענו הלויים ואמרו מה להלן בלה"ק אף כאן בלה"ק¹¹³). (מ"ד) חליצה כיצד וענתה ואמרה ולהלן הוא אומר וענו הלויים ואמרו מה להלן בלה"ק אף כאן בלה"ק¹¹⁴). ר' יהודה אומר וענתה ואמרה ככה עד שתאמר בלשון הזה.

„כיצד“ זה אין פירושו „מניין“ (רש"י), אלא ככל „כיצד“: כיצד סדר הבאת בכורים, כיצד סדר חליצה, אלא שנתקצרו כאן ולא נתפרשו¹¹⁵). מפני שרבי שנה כבר משניות אלו בבכורים פ"ג וביבמות פ"ב מ"ו¹¹⁶;

בכורים פ"ג: כיצד מפרישין הבכורים יורד אדם בתוך שדהו וכו'; יבמות שם: מצות חליצה [כיצד] בא הוא ויבמתו לב"ד וכו' ובלשון הקדש היו אומרים וכו' עד כאן היו מקרין וכשהקרא¹¹⁷) רבי הורקנוס תחת האלה בכפר עיטם וגמר כל הפרשה הוחזקו להיות גומרים כל הפרשה וכו' (עד „בתלמידים“).

וכיו"ב גם בסוכה פ"ד מ"ד: מצות לולב כיצד, ושם מ"ח: סוכה שבעה כיצד, שנתקצרו ולא נתפרשו כאן, מפני שכבר נסדרו בפרקים הראשונים ממקור אחר (ע"י להלן).

ולהיפך המדרש במ"ג ומ"ד נוסף כאן במשנה מאוחרת ולקוח מספרי ומכילתא דברים, ואינו תשובה על „כיצד“ זה. ובוה אנו באים לבכורים.

ז. בכורים

בכורים פ"ג מ"א—מ"ח¹¹⁸) משנה ישנה היא מזמן הבית: הפחות הסגנים והגזברים יוצאים לקראתם (מ"ג), אפילו אגריפס המלך¹¹⁸). נוטל הסל על כתיפו וכו' (מ"ד).

הלשון ארכאי: ולמשכים (מ"ב), כלשון הכתוב סוסים מיוונים משכים היו (ירמ' ה ח), וכסל משכים (הושע ו ד), אבל בלשון המשנה, ובהשכמה (למשל שבת פו א), שלחו לפניהם (מ"ג), הגיע לעזרה ודברו הלויים בשיר (מ"ד), עודהו הסל על כתיפו (מ"ו)¹¹⁹). וכן הלשונות „משום שנאמר“, „מפני הכתוב שבתורה“, שאינם רגילים כלל במשנה. ובלשונו „וקורא מארמי אבד אבי עד שהוא גומר כל הפרשה“ (מ"ו), השתמש כבר התנא הקדום של פסחים פ"י מ"ד (ע"י להלן בחלק ב' בפתיחה לפסחים).

ח. פרה

קרבה גדולה ישנה בין יומא וסוטה — לפרה פ"ג: שבעת ימים קודם לשריפת הפרה מפרישין כהן וכו', ובמ"ה: ומי עשאן שמעון הצדיק ויוחנן כה"ג עשו שתיים שתיים.

113) = ספרי תבוא פ"ט שא.

114) זה נמצא אמנם בספרי תצא פ"ט רצ"א, אבל הוספה היא שם, כי היא מפסיקה באמצע הציטט ממשנת יבמות פ"ב מ"ג, וצ"ל: אמר ר' אליעזר ככה וכו' (כ"י ר' ובן ז"א) כבמשנה שם.

115) ואלו שנחשבו במ"א לא נתפרשו כאן כלל; מהן: יודי מעשר — במע"ש ס"ה מ"א—מ"ג (וע"י כאן פ"ט מ"י).

116) בריל, מבוא המשנה, ח"ב 101 ואחריו רוזנטהל, Ueber den Zusammenhang etc., 107.

117) [כך (בלא יו"ד) גם בכ"מ, במשנת ירושלמי (כ"י לידן): וכשהוקרא, בה"ל: וכשהוקרא.

— ע"צ"ס. 118) חוץ מן: רש"א וכו', במ"א, ר' יהודה אומר וכו', במ"ו, שנוספו.

118) הוא אגריפס השני (כדעת ביכלר) ולא הראשון (כדעת הופמן).

119) [וכן הלשון בכ"מ כב סע"א (=תוס' מכשירין רפ"ג): עודהו הטל עליהן. — ע"צ"ס]

אליהו עיני בן הקיף (120) וחנמאל המצרי וישמעאל בן פיאבי עשו אחת אחת אליהו עיני בן הקיף הוא אליהו עיני בן קנתרא, שנתמנה ע"י אגריפס הראשון (בשנת 43/44 בערך) (121), וחנמאל המצרי הוא חנמאל הבבלי (122), שנתמנה ע"י הורדוס ב"פ (בשנת 36/37 לפני ובשנת 34 לפני), וישמעאל בן פיאבי הוא בוודאי השני שנתמנה ע"י אגריפס הב' בשנת 60/59 אחרי (123).

הסדר במשנה אינו אפוא ע"פ סדר-הזמנים, וכנראה נכנס כאן חנמאל המצרי באמצע ע"פ מקור אחר. ואמנם לפי התוס' (פ"ג ו) עשה ישמעאל בן פיאבי שתיים, אחת במעורב-שמש ואחת בטבול יום, אלא שחכמים "דנו" עמו ופסלו את הראשונה וחזר ועשה אחרת בטבול יום, וא"כ אפשר שהמקור האחד חשב שתיים של ישמעאל בן פיאבי (124), וכל עיקר הדין שדנו עמו והקפדה שהקפידו בזה הוא נגד הצדוקים, שהיו אומרים במעורב-שמש היתה נעשית, כשם ששנינו במ"ז: ומטמאים היו את הכהן השורף את הפרה מפני הצדוקים שלא יהיו אומרים במעורב-שמש היתה נעשית, ובתוס' (שם ח) שנינו: ומעשה בצדוקי אחד (124). שהעריב שמשו ובא לשרוף את הפרה ידע בו רבן יוחנן בן זכאי ובא וסמך שתי ידיו עליו וכו' לא שהה שלשה ימים עד שנתנהו בקבר (פרה שלו לא נשרפה אפוא).

וכל זה מוכיח בוודאי, שגם ישמעאל בן פיאבי היה קרוב לאותו הזמן, והוא — השני (שלא כהופמן). והוא הוא ישמעאל בן פיאבי שנזכר בסוטה (125).
ומובן שישנן גם כאן הוספות מאוחרות: מ"א, מ"ב ומ"ג ומ"ו: ר' יוסי אומר וכו', דברי ר' יהודה במ"ט, דברי ריה"ג ור"ע במ"ד ודברי ר' ישמעאל במ"א.

ט. תענית

ובזה אנו באים למשנה אחרת מזמן הבית, שלא שמו אליה לב: תענית. כל סדר תעניות שבפרק ב' מזמן הבית הוא, ובבית-הכנסת שבהר הבית (שנזכר בכמה מקומות) נהגו כך, ו"תקעו הכהנים תקעו", "הריעו בני אהרן הריעו" מן המשנה הראשונה הוא, "שלא היו נוהגין כן אלא בשערי המזרח" (משנה שם). אבל בגבולין מקום שיש חצוצרות (בתענית) אין שופר מקום שיש שופר אין חצוצרות (ברייתא ב"ר"ה כז א, והיא מסיימת כמשנתנו: "וכן הנהיג ר' חלפתא בציפורי ור' חנינא בן תרדיון בסיכני, וכשבא הדבר אצל חכמים אמרו לא היו נוהגין כן אלא בשערי מזרח", ולענין תענית נשנית כמו שיוצא גם מן הירוש' שם, נח ע"ד: דתני חצוצרות במקדש אין חצוצרות בגבולין, ע"י ריטב"א כאן), אלא שמכיון שהתנא המאוחר הוסיף כאן לפני התקיעות והתרועות: "מעשה בימי ר' חלפתא ור' חנניה בן תרדיון שעבר אחד לפני התיבה וגמר את הברכה כולה ו(לא)

(120) הקיף, בכ"י ובדפויי.

(121) קדמוניות ס"ט פ"ח א (ע"י הופמן, ושירר 11, 169 הערה 552).

(122) יוספוס, קדמ' סט"ו פ"ב ד, פ"ג. (123) קדמ' ס"ב פ"ח ח.

(124) כשם שאנו צריכים לפרש לר"מ החושב רק חמש, שלא חשב שתיים מפני שנפסלו, ע"י ר"מ.

(124^a) חנן בן חנן, בשנת 62 למנינם, וכיהן רק ג' חדשים.

(125) אשר לס"ז חוקת: פעם אחת שאלו את הילל וכו' ראיתי את יהושע בן פרחיה ששרפה בגדול, הנה כבר העירו שורץ והופמן (מגצין 1876, 112 ומשנה ראשונה) שצ"ל: י"ב פ. והוא: ישמעאל בן פיאבי, ומכיון ששתי נוסחאות היו מסיפור זה, ולפי אחת מהם היה זה ריב"ז (ספרי חקת פס' כג ותוס' פ"ד ז), ברור שהחליפו ישמעאל בן פיאבי הראשון שהיה בימי הלל עם האחרון שהיה בימי ריב"ז.

ענו¹²⁶) אחריו אמר, הכנים פסקא זו של המשנה הישנה בלשונה באמצע וסיים: וכשבא דבר אצל חכמים אמרו לא היו נוהגין כן אלא בשער המזרח¹²⁷). והחזן הכנסת שבתוס' (פ"א יד) ושבבלי (טז ב ברייתא הראשונה והאחרונה). — "חזן הכנסת" של הר הבית הוא. שנוכר ביומא ובסוטה, וכך יוצא מסדר התוס' (פ"א יספא—יד). אבל בברייתות שבבבלי נתערבבו המקורות והברייתות. ובוודאי שבגבולין לא היו התוקעים כהנים, אלא ישראלים פשוטים, אלא שהכל מן הסידור הראשון.

וכך מ"ו היא מאותו המקור הראשון. אע"פ שנחלקו בה ר' יהושע וחכמים, אלא שאין אנו יודעים מה כאן המשנה הראשונה, אם דברי ר' יהושע או דברי חכמים, והסברא נותנת שהם דברי ר' יהושע, כמו בפ"ד מ"ד.

וכן פרק ג' מזמן הבית הוא מ"ו: מעשה שירדו זקנים מירושלים (=חברי הסנהדרין שבירושלים) לעריהם וגזרו תענית על שנראה כמלא (פי) תנור שדפון באשקלון ועוד גזרו על שאכלו זאבים שני תינוקות בעבר הירדן, ומשנה זו נשנית בודאי בשעת שלום (על אשקלון עי' עדיות פ"ח מ"ב — עדותו של ר' יוסף הכהן ור' זכריה בן הקצב על תינוקת שהורהנה באשקלון).

ובמ"ח: מעשה שאמרו לו לחוני המעגל התפלל שירדו גשמים אמר להם צאו והכניסו תנורי פסחים וכו', ירדו כתיקנן עד שיצאו ישראל מירושלים להר הבית וכו' שלח לו שמעון בן שטח אלמלא חוני אתה וכו'.

גם פ"ד מאותו הזמן הוא: סדר המעמדות והזמן עצי כהנים והעם¹²⁸). ולא דברה מסכת זו בעיקרה אלא בתעניות שבית-דין גוזרין, "על הגשמים" ועל כל צרה שלא תבוא, אבל התנאים האחרונים סיפחו לה דיני ס"ב, מן פ"ד מ"ו והלאה.

ואפשר שרשב"ג (השני) הוא התנא האחרון ששנה מסכת זו, ולכן סיים בדברי תנחומים ואגדה: אמר רשב"ג לא היו ימים טובים לישראל וכו'. ומן ההוספות הן:

פ"א מ"א—מ"ב: כי המסכת התחילה תחילה: בשלשה במרחשון שואלין את הגשמים כדי שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת. (ודברי ר"ב נוספו, או שהוא ר"ב הזקן). ובפ"ב נוספו: במ"ה מעשה וכו' וענו אחריו אמן וכשבא דבר וכו'; במ"ו — דברי חכמים, עי' לעיל; ומ"ח—מ"י כולה.

בפ"ג נוספו: במ"ג: רע"א וכו', במ"ו: ר' יוסי אומר וכו'; מ"ז כולה; וכן מ"ט. בפ"ד מ"ד נוספו דברי ר"ע, והמשנה הראשונה נשנית כמו שהיה ר' יהושע "שונה", ומן מ"ו ולהלן. רובה של המסכת הוא אפוא — משנה מזמן הבית.

י. משנת חגיגה

הלכות חגיגה היו סדורות כבר בזמן קדום. בפ"א מ"ח, שהוא התחלתו של קובץ-הלכות ישן נושן, והקדמה לו, פתיחה המגלה את דייחוס שבין ההלכות אל המדרש, והמגבילה את שינון מדרש-הלכות (פ"ב מ"א), ופותחת

126) כנוסח כל הספרים המדויקים, עי' ריטב"א וד"ס; אבל במקדש לא היו עוגין אמן, תוס' ובבלי.

127) "ובהר הבית" אין בירוש' ובבבלי.

128) [ועי' מאמרו של מ"ר Die Zeiten d. Holzopfers במונ"ש ע"ח עמ' 97—103, 255—256.]

(במ"ג) במחלוקת ה"סמיכה", המחלוקת הראשונה (תוס' שם), שהיתה בין החכמים ⁽¹²⁹⁾ — שנינו :

היתר נדרים ⁽¹³⁰⁾ פורחין באויר ואין להם על מה שייסמכו. הלכות שבת (=שבת ועירובין), חגיגות ומעילות (=ה' מעילה) הרי הם כהררים התלויים בשערה. מקרא מועט והלכות מרובות (בתוס' עוד; ואין להם על מה שייסמכו). הדינין (= "דיני ממונות", "נזיקין" ו"שבועות") והעבודות (=מעשי הקרבנות, זבחים ומנחות, פסחים פ"ה—פ"י, סדר יומא וסדר תמיד, בכורות ותמורה ושחיטת חולין), הטהרות (נ"א; הטהרות) והטומאות (= "סדר טהרות"; "טהרת הקודש") ועריות (=קידושין פ"ג מ"ב—פ"ד מ"ח, חלקים מיבמות וסנהדרין וכריתות) יש להן על מה שייסמכו. הן הן גופי תורה (תוס' חגיגה סוף פ"א וסוף עירובין).

על ארבעת (או חמשת) הקבצים האחרונים, נוספו אחר כך עוד ארבעה (או שלשה); ששנינו בתוס' (שם); מוסף עליהן הערכין והחרמים (=מסכת ערכין; סנהד' פ"א מ"ג ומגילה פ"ד מ"ג) וההקדשות (=חלק מערכין ומעילה) ומעשר שני ⁽¹³¹⁾ (=מסכת מעשר שני) יש להן על מה שייסמכו. מקרא מרובה מדרש והלכות מרובות. אבא יוסי בן חנני ("חנן") אומר אילו שמונה מקצועי תורה גופי הלכות.

אבא יוסי בן חנן הוא תנא שחי בסוף זמן הבית ⁽¹³²⁾, התנא של שקלים פ"ו (מדות פ"ב מ"ו); הוא סיכם אפוא במשנתנו גם את ה"מוסף" ⁽¹³³⁾, ומנאם יחד שמונה; דינין, עבודות, טהרות וטומאות (או; טהרות, טומאות), עריות; ערכין, חרמים (או; ערכין וחרמים), הקדשות ומעשר שני.

ארבעת (או שלשת) אלה נסדרו אחרי משנתנו זו, והיו סדורות כבר בדור שלפני אבא יוסי.

אם כן קדמה משנתנו זו שני דורות לפחות לאבא יוסי בן חנן, והקבצים ("הלכות") שנזכרו במשנתנו זו — נסדרו אפוא לפחות דור אחד קודם למשנתנו, ז"א לכל המאוחר בימי הורדוס. וההלכות שנזכרו במוסף נסדרו לכל הפחות בימי אגריפס הראשון.

אם כן "הלכות חגיגה" היו סדורות כבר לכל המאוחר בימי הורדוס. ועל "היתר נדרים" — אין להם על מה שייסמכו. חולקים ר' אליעזר ור' יהושע ("יש להם על מה שייסמכו") בירוש' (חגיגה פ"א ע"ג ⁽¹³⁴⁾). ובתוס' (שם ושם) העיר ר' יהושע על אילו "שאין להם על מה שייסמכו"; מכאן אמר ר' יהושע צבתא בצבתא מתעבדא צבתא קמיתא מה הוית הא לאי בריה הוה (ז"א שישנן הלכות קדומות וישנן תולדות מהן). המשנה בצורתה זו היתה אפוא סדורה ומסודרת לפני ר' אליעזר ור' יהושע, שהיו כבר חכמים מפורסמים בזמן הבית.

ואמנם מסכת חגיגה שלנו בכללה ובעיקרה — ישנה נושנה היא. אין בה בעיקר משנה זו זכר לתנאים מאוחרים, אלא המאוחר שנזכר בה בעיקר משנתנו והא

(129) רנ"ק, מורה נבוכי הזמן, שער יג אות ז.

(130) נדרים פ"ג ופ"ט, ע"י ירוש'.

(131) ומעשר שני, חסר בדפו' ובכ"י לונדון בחגיגה, וישנו בהו' צוק' ובעירובין בכל הנוסחאות.

(132) פסח' נז א, תוס' סוף מנחות.

(133) ה"תוספת" למשנה הקדומה, ע"י בריל, צונץ-יובלשריפט.

(134) ומקוטע בנדרים רפ"ג לו ע"ד; בבלי נזיר סב א, וע"י נדרים פ"ט מ"א ומ"ב.

— יוחנן בן גודגדא (סוף פ"ב). היא השוער הלוי שבסוף ימי הבית¹³⁵, ונזכר כאן אפילו בלי כל תואר (בניגוד לספרי שם). ז"א שהתנא השונה היה בן-זמנו.

פ"א מ"ז: רבי שמעון בן מנסיא וכו' ר' שמעון בן יוחי וכו', היא הוספה מדרשית, שאינה שייכת לענין, ולקוחה מן התוס' (פ"א ז—ח) ומקורה במדרש של דבי ר' ישמעאל, שאין רשבי נזכר בכל המשנה אלא בשם "ר' שמעון" בלבד (בלא "בן יוחאי"). וגם ר' שמעון בן מנסיא, בן דורו הצעיר של רבי, לא נזכר בכל המשנה.

פ"ג מ"ז: הפותח את חביתו וכו', מחלוקת ר' יהודה וחכמים, נוסף במשנת רבי, וכן דברי ר' יהודה שבסיפא שם, וכן פ"ג סוף מ"ח, מחלוקת ר"א וחכמים בסירוש המשנה. ומצד אחר פ"ב מ"א: ולא במרכבה ביחיד, היא משנה שהזכירה רבן יוחנן בן זכאי, לא כך שניתי לכם ולא במרכבה ביחיד וכו'¹³⁶). לא כך אמרתי מתחילה אין שוני במרכבה ביחיד¹³⁷) ולא כך שנו חכמים ולא במרכבה וכו'¹³⁸). ומ"ב חותמת את המחלוקת בהלל ושמאי. ("הראשונים היו נשיאים וכו' — תוספת ממשנת ר"מ היא, ור' יהודה חולק, תוס' ובבלי וירוש').

ומ"ג, אע"פ שהיא לקוחה מביצה פ"ב מ"ד, היא קדומה, כי מחלוקת זו ב"סמיקה" היא מימי הורדוס, מימי זקני ב"ש וזקני ב"ה, שכן שנינו בתוס'¹³⁹) מעשה בהלל הזקן שסמך על העולה בעזרה חברו עליו תלמידי (בית)¹⁴⁰ שמאי אמ' להם באו וראו שהיא נקבה צריכני לעשותה שלמים הפליגן בדברים ויצאו הלכו להן מיד גברה ידן של בית שמאי ובקשו לקבוע הלכה כדבריהם היה שם בבא בן בוטא¹⁴¹ מתלמידי (בית)¹⁴² שמאי והיה יודע הלכה כדברי בית הלל הלך והביא כל צאן קדר והעמידן בעזרה ואמר כל מי שצריך להביא עולות ושלמים¹⁴³) יבא ויטול ויסמוך¹⁴⁴) באז ונטלו¹⁴⁵) את הבהמה והעלו עולות וסמכו עליהן בו ביום נקבעה הלכה כדברי בית הלל וכו'.

והחלק השני של חגיגה, "הלכות הקודש", חגיגה פ"ב מ"ה עד סופה, — נקרא בפי רבן שמעון בן גמליאל "גופי תורה"¹⁴⁶). הלכות הקודש (= מטהרת הקודש)¹⁴⁷ (חטאות¹⁴⁸) (= הלכות מי חטאת, "פרה")

- 135) ספרי קרח פ"ס קטז, ערכין יא ב. 136) בבלי חגיגה יד ב.
137) תוס' פ"ב א דפו' וכ"י ו' ולונדון, צוק: אין דורשין 138) ירוש' שם עז ע"א.
139) חגיגה פ"ב יא, בבלי ביצה כ ע"א, ירוש' חגיגה פ"ב עז סע"א.
140) בית, ליתא בכ"י ו' ובבלי ביצה כ ע"א.
141) ב"ב ג ע"א. 142) בבלי שם ליתא "בית".
143) עולות ושלמים, ליתא כ"י ארפורט ובבלי שם, אבל בירוש': כל מי שהוא רוצה יבא עולות יבא ויסמוך יבא שלמים ויסמוך.
144) ויסמוך ליתא בדפו' וכ"י ו', אבל איתא בכ"י ארפורט וכ"י בריס' מוז', בבלי וירוש'.
145) ונטלו, דפ' וכ"י ו' ובריס' מוז': כ"י ארפורט: ולקחו.
146) תוס' שבת סוף פ"ב, ירוש' שבת פ"ב ה ע"ב ובבלי לב סע"א.
147) וכפ"י רבותיו של רש"י, שכן מפורש בירוש' שם, ע"י בסמוך.
148) וחטאות, גם בתוס' בדפו', כ"י ו' וכ"י בריס' מוז'. בבלי: תרומות ומעשרות כ"י ארפורט: תרומה ומעשרות, וכבר נתקשה רש"י בפירושו, ובפירושו שנינו (תוס' חגיגה פ"ג יג): שהכל נאמנין על החטאת ואין הכל נאמנין לא על הקודש ולא על התרומה.

ותהב[שרות] (מכשירין) הן [הן] גופי תורה ונמסרו לעמי הארץ, ובמפורש בירוש' שם: הילכות הקודש דתנינן¹⁵¹) אם אמר הפרשתי בתוכה רביעית קודש נאמן חטאות דתנינן¹⁵²) הכל נאמנין על חטאת. הכשירות דתנינן¹⁵³) ועל כולן עם הארץ נאמנין (נאמן) לומר טהורין הן.

וכל אלו הלכות הן הכלולות בהטהרות והטומאות של משנתנו, שנקראות גם בה גופי תורה.

ואם כן הדבר כללות "הלכות הטהרות" של משנתנו זו — הלכות "טהרת הקודש", "הלכות הקודש".

ויש לנו אפוא במסכת חגיגה שלנו שרידים של שני קובצי הלכות עתיקים שבעתיקים: של "הלכות חגיגות" ושל "הטהרות".

ובקובץ הראשון נשמרה לנו כאן פתיחתו של קובץ זה, שהיה בכלל ראשון לקיבוץ הלכות אלו, מפני המחלוקת הראשונה במסמכה. קובץ זה מתחיל מפרק א' משנה ח' (ע"י לעיל) ונמשך עד פ"ב מ"ד.

מ"ח—פ"ב מ"א, היא פתיחה לקובץ זה, העוסקת בייחסן של ההלכות לכתוב, מראה באצבע על הלכות שאין להן יסוד במקרא ועל אלו שהן רק רמזות במקרא, כהררים התלויים בשערה, ועל אלו שיש להן יסוד במקרא. ואח"כ (פ"ב מ"א) מצינת המשנה באלו הלכות "דורשין" ובאלו "אין דורשין" מדרש-ההלכה: אין דורשין בעריות בשלשה, במדרש "עריות" שנוכרו במשנה שלפניה. רב אשי פירש¹⁵⁴): אין דורשין בסתרי עריות, ולא פירש מה הן "סתרי עריות", אבל בירוש'¹⁵⁴) אמרו: דרבי עקיבה היא. ברם כר' ישמעאל [דורשין]. דרבי ישמעאל תני אזהרות. זא שר' ישמעאל ובית ר' ישמעאל שנו מדרש-הלכה של פרשת עריות. "מכילתא דעריות" שבספרא אבל דבי ר'ע לא שנו מדרש לפרשה זו. אבל ודאי שאין כוונתם לומר שמשנתנו משנת ר"ע, אלא שרצו לומר שזו היא שיטת ר"ע, ור' ישמעאל חולק עליה ולהלכה ("לעובדה") אמרו: שכן אמרו גם שם: ולא כמעשה בראשית בשנים דרבי עקיבה היא ברם כר' ישמעאל דורשין (דבי ר' ישמעאל שנו מדרש של פרשת בראשית). ושוב אמרו שם: ולא במרכבה ביחיד. עוד היא כר' עקיבה. דברי הכל היא כדי שיהא אדם יודע לחוס על כבוד קונו, וזו האחרונה משנה היא שהזכירה כבר ר' יוחנן בן זכאי בלשונה (ע"י לעיל, עמ' 48).

אסרו לדרוש במדרש פרשת עריות, במדרש מעשה בראשית ובמרכבה, כשם שהגבילו בעניינים אלה גם את התרגום וההפטרה; מעשה ראובן נקרא ולא מתרגם וכו' אין מפטירין במרכבה וכו' ר' אליעזר אומר אין מפטירין בהודע את ירושלים¹⁵⁵), ושנינו בתוס' שם¹⁵⁶): מעשה בראשית נקרא ומתרגם וכו', תוספת הודע את ירושלים נקרא ומתרגם וכו', המרכבה קורין אותה לרבים.

ואסרו לדרוש בעריות משני טעמים: א) שמא ידרשו בפרשיות אלה ויגלו קלונם של דורות ראשונים. (רב) שמא יפרסמו ע"י כך את הפסולים ויגלו ממזרים; וכבר העיד

149) כנוסח הירוש', ובמפורש שם, אבל בתוס': ומעשרות, ע"י הערה 148.

150) במ"ג מ"ד. 151) טרה מ"ה מ"א. 152) מכשירין פ"ז מ"ב.

153) בבלי יא ב. 154) רפ"ב עז ע"א.

155) מגילה פ"ד מ"י. 156) פ"ד לא—לו, בבלי כה א—ב.

ריב"ז, "ששמע מרבו ורבו מרבו הלכה למשה מסיני שאין אליהו בא לטמא ולטהר לרחק ולקרב, אלא לרחק המקורבין בזרוע וכו' ועוד אחרת היתה שם וקירבה בן ציון בזרוע" (157), "ולא רצו חכמים לגלות עליהן אבל מוסרין אותן לבניהם ולתלמידיהם פעם אחת בשבוע" (158), ו"גזר ריב"ז שלא להושיב בתי דינין על כך" (159).

ואסרו לדרוש במעשה בראשית ובמעשה מרכבה מפני המינים והגנוסטיקים שאחריהם; שכפרו ביחוד השם ובתורה מן השמים. וכבר כתוב בספר בן-סירא (ג יט—כ): "במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקור" (160) במה שהורשית התבונן אין לך עסק בנסתרות, ומכאן שהיו דברים שלא "הורשו" להתבונן בהם, כבר בזמנו של בן-סירא.

אחרי פתיחה זו מתחיל (מ"ב) קובץ-הלכות זה — במחלוקת ראשונה על ה"סמיכה" (161). מחלוקת של "זוגות" עד הלל ושמאי, זאת אומרת שמשנה זו נסדרה בימי הלל, בסוף ימי הורדוס.

מ"ג—מ"ד, שבאו אחרי שורת-המחלוקת הזאת, קשורות במחלוקת זו, ואע"פ שהן מחלוקת בית שמאי ובית הלל, אפשר שהן עוד מאותו הקובץ, שהרי — כמו שאמרתי — היתה קיימת מחלוקת זו בין הבתים כבר בימי בבא בן בוטא, ובאה על ידו לידי הכרעה כב"ה. מ"ג היא לאמיתו של דבר פירוש של מ"ב ששנויה גם בביצה; ואפשר ששם עיקרה (162), ומשם הועברה לכאן; אבל מ"ד קשורה במ"ג, וע"כ אפשר שכאן מקומה. ומ"ד וודאי ישנה היא, שאפילו "ומודים" שלה הוא מזמן הבית ("ואין כ"ג מתלבש בכליו וכו' שלא לקיים [את] דברי האומרים עצרת אחר השבת").

הקובץ השני ("הלכות הקודש", "טהרת הקודש") מתחיל מ"ה. אבל מ"ה—מ"ז ופ"ג מ"א—מ"ג הם חלקים של קבצים שונים.

בשניהם נמצאת מעלה זו של "בגדי אוכלי תרומה מדרס לקודש" (פ"ב מ"ז ופ"ג מ"א); אבל אין במ"ה—מ"ז כמה חומרות שנוכרו בפ"ג מ"א—מ"ג, כמו "לא כמדת הקדש מדת התרומה" וכו' (פ"ג מ"א), "אם נטמאת אחת מידי" וכו' (שם מ"ב), ששייכים בוודאי לענין פ"ב מ"ה—מ"ז; ולהיפך לא נזכר בפ"ג מעלת "טבל לתרומה והחזק לתרומה" וכו' (פ"ב מ"ז, ועי' תוס' כ ע"ב) (163).

כל זה מוכיח בוודאי שהם קבצים שונים; הקובץ הראשון (פ"ב מ"ה—מ"ז) בוודאי קדום.

הוא מסיים, יוסי בן יועזר היה חסיד שבכהונה והיתה מטפחתו מדרס לקודש, יוחנן בן גודגדה היה אוכל על טהרת הקודש כל ימיו וכו'.

המשנה נסדרה בכל-אופן לא יאחר מסוף זמן הבית, שכן בתוס' (פ"ג ב—ג)

(157) עדיות פ"ח מ"ז.

(158) תוס' עדיות פ"ג ה, בבלי קידוש ע"א, ירוש' שם סה ע"ג.

(159) עדיות פ"ח מ"ג.

(160) בבלי חגיגה יג א; ירוש' שם עז ע"ג: פליאה ממך מה תדע, עמוקה משאול מה תחקור.

(161) תוס' תגי פ"ב ח: מימיהם לא נחלקו אלא על הסמיכה.

(162) כדברי התוס' (י"א ד"ה בית שמאי).

(163) "נוטלין לידים וכו'" אינו שייך לכאן, מפני שהעיקר כנוי ד"ה, כ"י מ"ב וק': לתרומה

לקודש מטבילין, וכן היתה גירסתו של רש"י, תג"ק ריש סי' ע"ב (ע"ד"ס), ומשנת ביכורים חולקת.

נמנו עוד: רבן גמליאל¹⁶⁴ היה אוכל על טהרת חולין כל ימיו וכו' אונקלוס¹⁶⁵ הגר היה אוכל על טהרת הקודש כל ימיו וכו'. ואלו לא נכנסו למשנה, מפני שהם מאוחרים למשנתנו.

הקובץ השני (פ"ג מ"א ואילך). במ"ב: כלים הנגמרין בטהרה צריכין טבילה לקדש וכו' — מזכיר ר' ישמעאל¹⁶⁶: באותה שעה אמר רבי ישמעאל גדולים הם דברי חכמים שאמרו כלים הנגמרין בטהרה וכו' (ירוש'). או: כמה גדולים דברי חכמים שהיו אומרים לא נתכוון לשומרו טמא (תוס'), ודומה לו בבבלי.

במ"ג: אוכלין אוכלים נגובים בידיים מסואבות בתרומה אבל לא בקדש; למשנה זו מעיר ר' חנינא בן אנטיגנוס (שהיה בסוף זמן הבית)¹⁶⁷ בתוס'¹⁶⁸: אמר ר' חנניה בן אנטיגנוס וכו' יש נגובים לקודש אלא וכו', וא"כ היתה לפניו משנתנו זו בלשונה.

במ"ד: ובשעת הגיתות והבדים אף על התרומה, עברו הגיתות וכו' ואם אמר הפרשתי לתוכה רביעית קדש נאמן. — בתוס' פ"ג לו: מעשה בר' טרפון שהיה מהלך בדרך מצאו זקן אחד אמר לו מפני מה הבריות מרננות אחריך והלא כל דרכיך¹⁶⁹ אמת וישר הן אלא שאתה מקבל תרומה בשאר ימות השנה מכל אדם. אמר ר' טרפון אקפח את בניי אם אין הלכה בידי מרבן יוחנן בן זכאי מאימתי (נ"א: שאמר לי)¹⁷⁰ מותר אדם (נ"א: אתה)¹⁷⁰ לקבל תרומה בשאר ימות השנה מכל אדם ועכשיו הבריות מרננות אחריי מקבל (נ"א: גוזר)¹⁷⁰ אני עלי שלא אקבל תרומה בשאר ימות השנה מכל אדם אלא אם כן אומ' לי¹⁷¹ יש בתוכה רביעית קודש.

עיקר ההלכה מקובלת אפוא מרבן יוחנן בן זכאי, וגם זו של "אם יש בתוכה רביעית קודש" אפשר שהיתה מקובלת בידי ר"ט.

במ"ה: מטבילין את הכלים שהיו במקדש, כל הכלים שהיו במקדש (ב"פ). בכ"י מ' ב' ומאירי ופסקי רי"ד: שבמקדש, וא"כ גם זה מוכיח על זמן קיום המקדש. שאלה היא אם יש לנו כאן דברים ממשנת ר' עקיבא.

במ"ב שנינו: הכלי מצרף מה שבתוכו לקדש אבל לא לתרומה, ואמר עליה ר' יוחנן¹⁷²: מעידותו של ר' עקיבא נשנית משנה זו, דתנן¹⁷³: הוסיף ר"ע הסלת והקטרת הלבונה והגחלים שנגע טבול יום במקצתן פסל את כולן. אבל בר קפרא וריש לקיש¹⁷⁴ חולקים עליו:

אמר ר"ל משום ב"ק לא נצרכה (עדותו של ר"ע) אלא לשירי מנחות (בבלי). רבי שמעון בן לקיש אמר יודעין היו שכלי שרת מחברים ומה בא להעיד על

164 נראה שהוא רבן גמליאל דיבנה, וע"י חולין קו א: אמר ר' יוחנן שאלתי את רבן גמליאל בנו של רבי ואוכל טהרות, וע"י פסח' לד א: אבא שאול גבל של בית רבי (בית הנשיא) והיו מחמין לו חמין בחיטין של תרומה ללוש בהן עיסה בטהרה.

165 בריס' מו': עקילס.

166 תוס' כלים ב"ב פ"א ב—ג, בבלי כ ע"א וירוש' פ"ג עס ע"א.

167 תוס' ערכין סוף פ"א: מכירן הייתי ולוים היו, וע"י בכורות ל ע"ב.

168 פ"ג יב, בבלי כד ב, ירוש' עס ע"ב.

169 כך בכ"י ארפורט, בדפ' וכ"י: דברך. 170 דפו' וכ"י ו' וברי' מו'.

171 כך בכ"י בריס' מו', בכ"י ארפורט: נאמר לי, דפו' וכ"י לי.

172 חגיגה כד א ופסח' יס א, וכ"י ב בירוש' חגיגה עס ע"א.

173 עדיות פ"ה מ"א. 174 בבלי שם וירוש' שם.

שירי מנחות שיהיו מחברין את עצמן וְכִרְבִּי אֵילָא בִּשְׁם רַבִּי יִסָּא יוֹדֵעִין הֵיוּ שְׂכָלֵי שְׂרָת מַחְבְּרִין (אפילו לשירי מנחות) מה בא להעיד על הסולת וכו'.

אין אפוא יסוד בטוח לייחס משנה זו לר"ע, או אליבא דר"ע.

אבל עלינו עוד להעיר על ירוש' חגיגה רפ"ג ע"ד: מעשה שנכנסו שבעה זקנים לעבר את השנה בבקעת רימון ומי היו רבי מאיר ור' יהודה ורבי יוסי ורבי שמעון. רבי נחמיה ורבי ליעזר בן יעקב ורבי יוחנן הסנדלר. אמרו כמה מעלות בקודש ובתרומה. רבי מאיר אומר שלש עשרה. רבי יוסי אומר שתיים עשרה (י"א שבפ"ג וטבל לתרומה וכו' שבפ"ב מ"ו¹⁷⁵). אמר רבי מאיר כך שמעתי מרבי עקיבא שלש עשרה. אמר לו רבי יוחנן הסנדלר שימשתי את רבי עקיבא עומדות מה שלא שימשתי יושבות.

אבל פ"ב מ"ה (נוטלין לידיים לחולין ולמעשר). שלא כר' מאיר בפרה פי"א מ"ה¹⁷⁶). ופ"ג מ"א (אחוריים ותוך ובית הצביעה בתרומה וכו') שלא כר' יוסי. שכן הוא אומר¹⁷⁷): זה לשון כפול כל שיש לו אחוריים ותוך יש לו בית צביעה וכו'. ז"א שהמשנה היתה שנויה לפניו בלשון זה. והוא מדקדק בלשונה הכפול. חוץ מזה ראינו כבר, שכמה משניות שבפרק זה קדומות לר' עקיבא. אלא שר"ע שנה משנה עתיקה זו. ומנה מנין חומר בקודש שלש עשרה או שתיים עשרה¹⁷⁸). ולא ששנה משנתנו.

וכאן עלינו להזכיר גם ירוש' ברכות רפ"ה ח ע"ד: אבדן שאל לרבי כמה מעלות בקודש והוא אמר ליה ארבע. וכמה מעלות בתרומה והוא אמר ליה שלש. הגר"א הגיה במקום "ארבע" י"א. והמפרשים פירשוהו בדוחק על רביעי בקודש ושלישי בתרומה. וכל זה רחוק ודחוק.

אלא שנראה שרמז לפ"ב מ"ו ומ"ז. ארבע מעלות שבטבילה. מחולין עד קודש. וארבע מעלות שבבגדים מבגדי ע"ה עד בגדי אוכלי קודש (ועי' נועם ירוש'). ושלש שבתרומה הן מפ"ג מ"ח ואילך.

ולפי"ז לא כוון רבי ב"כמה מעלות בקודש" שלו לפ"ג.

[לפרטים עוד נשוב.]

יא. קידושין

פרק ראשון של קידושין הוא מסכת לעצמה; פרק קניינים (של אשה, עבד, נכסים, חילופין) וחיובים (של אנשים ונשים, ארץ חו"ל). עם סיום אגדי (מ"י). כרגיל בסוף מסכות.

כבר הסבוראים (האחרונים¹⁷⁹) הרגישו בהבדל שבלשון בין פ"א לפ"ב: כאן "האשה נקנית" ושם (מ"א) "האשה מתקדשת"¹⁸⁰). כשם ששנינו בעדיות (פ"ד

175) במ"ה בד"ר, כ"י מ"ב וק' ותג"ס סי' עב ור"ח: לתרומה ולקודש מטבילין, ואין כאן חומר בקודש מבתרומה, וזו שלא כמשנת בכורים וחלה, ע"י בבלי וירוש' שם. — או שמנו כאן עם מעלות הקודש גם מעלות התרומה, מ"ח ואילך; וחשיב עשר ושלש דתרומה, ע"י להלן.

176) בבלי יחב וירוש' ע"ב.

177) תוס' פ"ג ה ותוס' כלים ב"ב פ"ג יב.

178) וע"י בבלי כא ב—כב א.

179) הסוגיא הראשונה בבבלי קידושין ערוכה ע"י רב הונא גאון סורא, מחוץ חומר שהיה מקובל מן הסבוראים.

180) הסבוראים הביאו את הרישא: האיש מקדש.

מ"ו). במחלוקת ב"ש ובי"ה שבמשנתנו — „מתקדשת“: האשה מתקדשת בדינר ובשחה דינר כדברי ב"ש ובה"א וכו', ופ"ד של עדיות הוא משנת ר"מ. כעדותו של ר' יוחנן בירוש' ¹⁸¹, וכך שנינו גם בב"מ (פ"ד מ"ו): והאשה מתקדשת בשחה פרוטה. ומשנה זו שבב"מ, אע"פ שהיא משנה של „ספורות“ (חמש פרוטות הן), אינה יכולה להיות קדומה להכרעת יבנה כבית הלל, מכיון שהיא שונה סתם כבי"ה (ובכלל לא כל המשניות של ספורות קדומות).

הסבוראים אומרים (קידושין ב ע"ב): „מעיקרא תני לישנא דאורייתא ולבסוף תני לישנא דרבנן“. ואמנם כן: לשון פ"א — עתיק וקצר, וקרוב ללשון ב"ק פ"א מ"א — מ"ד (התנא הירושלמי). לשון של כללים קצרים בגוף ראשון: אמירתי לגבתי כמסירתי להדיט ¹⁸². מעין „כל שחבתי בשמירתו הכשרתי את נזקרי של ב"ק פ"א מ"ב.

וכמה עתיק הוא הסיום (מ"י) בקידושין פ"א, כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו ימיו ונוחל את הארץ, כלומר: ארץ ישראל! כלשון הכתוב „למען ייטב לך והארכת ימים“ (דב' כב ז). „למען ייטב לך ובאת וירשת את הארץ וגו'“ (שם ו יח) ¹⁸³, ואמרו בספרי ¹⁸⁴: והרי דברים ק"ו ומה מצוה קלה שהיא באיסור אמרה תורה למען ייטב לך והארכת ימים ¹⁸⁵ שאר מצות חמורות שבתורה עאכ"ו. ולשון המשנה כאן כלשון ישעיה (נז יג): והחוסה בי ינוחל ארץ (= ארץ ישראל), ולהלן (שם ס כא): ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ. ומה רב המרחק בין משנתנו למשנת אבות פ"ה מ"ט (תלמידיו של אברהם אבינו אוכלין בעוה"ז ונוחלין בעוה"ב וכו')! במשנתנו לא נזכר כלל שכר לעוה"ב, כשם שלא נזכר בתורה ובנביאים, אלא שכר בעוה"ז ¹⁸⁶: מטיבין לו ומאריכין לו ימיו ונוחל את הארץ.

וזה מראה על זמן קדום מאד.

ובימים ההם „נקנית“ האשה כמו ש„נקנה“ העבד.

ומ"ה: נכסים שאין להם אחריות נקנין עם נכסים שיש להם אחריות וכו', הוא ה„מעשה במרוני אחד שהיה בירושלים“ וכו' ש„קיימו חכמים את דבריו“, מעשה שהביאו ר' אליעזר לראיה לדבריו (בב"ב פ"ט מ"ז). שגם המסוכן שחילק נכסיו על פיו כך דינו ¹⁸⁷.

ובפירושה של מ"ז: „כל מצות הבן על האב“, עוסקים בתוס' (פ"א ה"א) רבן גמליאל ותנאים אחרים.

אבל מ"ד, מחלוקת ר"מ וחכמים, מאוחרת למה וחולקת עליה, כי מ"ה כוללת כל „נכסים שאין להם אחריות“ במשיכה; מ"ד נוספה אפוא בעריכת אתרוגה.

גם מ"ג, שהיא לפי צורתה עכשיו במחלוקת ר"מ וחכמים, מעובדת היא, והמשנה הראשונה היתה בוודאי גם כאן משנה קצרה; וקונה את עצמו בכסף ובשטר ולא יותר, אלא שאח"כ הכניסו מחלוקת ר"מ וחכמים, שנחלקו בפירוש משנה זו. אבל

(181) שבת פ"י רע"א, ביצה פ"א ס ע"ב. (182) מ"ו, וכנר הירוש' וכ"י.

(183) למען ייטב לך, שם יב כה. (184) תצא פ"ט רכז, ומשם — במשנה סוף חולין.

(185) נכוס' כ"ד, בדפ"ר נר: כתוב בה אריכות ימים.

(186) אלא שהבבלי והירוש' פירשו לעוה"ב, לפי רוח המשניות בכלל.

(187) תוס' בב"ב פ"י ה"ב ובבבלי שם קנו ב (ועי' בתוס' שם).

מחלוקת זו והלכה שלה לא היתה ידועה לראשונים. שכן שנינו בעדיות פ"א מ"ג (=גטין פ"ד מ"ה) בדברי ב"ש: וכותב (כלומר העבד!) ¹⁵⁸ שטר על חצי דמיו וחזרו ב"ה להורות כב"ש ¹⁵⁹). וכן בעבד שעשאו רבו אפותיקי לאחרים ושחררו (גטין פ"ד מ"ד) שנינו: וכותב (כלומר העבד!) שטר על דמיו ¹⁶⁰).

המחלוקת מחודשת אפוא ע"י ר"מ וחריו ולא היתה במשנה הראשונה ¹⁶¹). מסכת אחרת, מסכת "ערויות" ויחטין, היא קידושין פ"ג מ"ב — פ"ד מ"ד. מסכת זו אין לה ענין ל"קידושין", אלא שע"י התחלתה, כל מקום שיש קידושין ואין עבירה וכו', נתחברה לקידושין, והיא שייכת במקצת ליבמות פ"ד מ"ג ושם פ"י ¹⁶²).

"הלכות ערויות" אלה משנה עתיקה היא בעיקרה ¹⁶³). חלק מהלכות "ערויות" שנזכרו בחגיגה סוף פ"א. אמנם לא משנת הלל, כמו שטעו רוב החוקרים למן רנ"ק והלאה ¹⁶⁴). לדון מדברי שמואל (קידושין ע"א וש"נ): הלל שונה עשרה יחסין עלו מבבל, וכולם ¹⁶⁵ מותרים לבא זה בזה ואת אמרת הלכה כר' אלעזר (וידאן בספיקן וספיקן בודאן וספיקן בספיקן אסור, פ"ד מ"ג). כי מה זו קושיא. וכי אי אפשר לתנאים מאחרים לחלוק על הלל, וכי אין אמוראים יכולים להכריע כדעת תנא מאוחר?! אלא שהלל זה הוא אחד ממסדרי ברייתות, נכדו של רבי וכן דורו של שמואל, "תני הלל" שבגטין לו א ונזיר מד ב (וגם שם הניחו שהברייתא של הלל מוסרת את הדרגה האחרונה של ההלכה), וכפירושו של רש"י: הלל שונה משנה אחת בברייתא עשרה יחסין וכו'.

זהו אפוא הלל השני, ולא הלל הזקן, אבל משנה זו היא בודאי מזמן הבית. והיא שגרמה כנראה להשפעה הארמית (כהני לוי וכו', ברבים ארמי), מעין "חב המזיק" שבב"ק (ע"ש).

ומשנת "אין בודקין" (מ"ה) נשנית ב"ודאי בזמן הבית, בשעה שישבה סנהדרין, ודנה את הכהונה" (סוף מדות), או כלשון הברייתא ¹⁶⁶ "ששם היו יושבין מיחסי כהונה ומי יחסי לוי", ו"שוטרי הרבים", שנזכרו במשנה, נזכרים כידוע עוד ב"כתוב" אחד, שאין אנו יודעים מקורו, יבמות פי ב.

קידושין פ"א ופ"ד — ע"י משיב במקום אחר (להלן חלק ב').

188) "וכותבין" שבדפוסים בב"ב יג א — הגהה היא ע"פ משנת קידושין.

189) ופ"א של עדיות משנת ר' יהודה, ע"י להלן.

190) ורשב"ג חולק שם ואומר: אינו כותב אלא משחרר, וכפירושו של רב (מו ב) איבר.

רשב"ג, שהכותב אינו העבד אלא המשחרר (הראשון), וגם מכאן יוצא שגם העבד יכול לכתוב.

191) ע"י גם גולאק, תרביץ שנה א' ספר ד', 24.

192) קידושין פ"ד מ"ט, שהוא ענין קידושין, ואינו מתקשר עם מה שלפניו, אלא מפסיק בין מ"ח

למ"י. — אין לו הקבלה בתוס' כאן, ושייך לפ"ג מ"א, שהיא מסודרת בתוס' אחר פ"ב מ"ה, ושניה בתוס' יבמות פ"ד.

193) חוץ מהוספות אחדות מאוחרות: פ"ג מ"ג: ר"ט — ר"א, פ"ד מ"ג: ר' יהודה — ר' אלעזר,

מ"ה סיפא: ר' יוסי אומר, מ"ו סיפא מ"ז: ר' יהודה — ראב"י — ר' יוסי, ומ"ד רישא: ר' יהודה וחכמים. — מן ר"מ אומר, ואילך, תוספות היא במשנה מן הברייתות והתוספתא.

194) חוץ מהוסמן, מגזין 1882, 100, אלא שטעה לפרש דברי רש"י כך, ששמואל מצא דברי

הלל בברייתא אחת.

195) ביבמות לו א: כהני לוי... וכולן; במשנה אין בירוש' ובכ"י "כולם".

196) תוס' חגיגה פ"ב טו וסנהד' פ"ז א, "דאמר מר" בקדושין עו ב.

יב. בבא קמא

ב"ק פ"א מ"א—מ"ג, משנה ישנה מאד היא; משנה "ירושלמית": האי תנא ירושלמא
הוא דתני לישנא קלילא (דברי רב בב"ק ו' ע"ב).
הוא שונה את כלליו בגוף ראשון (כיוצא בקידושין); כל שחבתי — הכשרתי — (מ"ב).
שונה בלשון מקרא "במיטב הארץ" (מ"א ומ"ב). אבל משתמש גם במבטאים ארמיים;
מבעה (שן). כמוכנו בשומרונית ובתרגום ירושלמי; "אבעיות" בפ"א (פ"ד מ"ה). שהיא
משנה ישנה שנחלקו בפרושה ר"ג ור"ע; "חב". וכל סגנונה הוא כסגנון של רמזים
— כללים של ספר דינים עתיק. "ספר גזירות".
ולכאן שייכת גם הקבוצה של כתובות ס"ג מ"א—מ"ט (ע"י לעיל), שהאחרונים שנוכרו בה הם:
ר' דוסא בן הרכינס (מ"ב), שהיה זקן מופלג אחרי החורבן, ור"ג (מ"ג—מ"ה), שהוא לדעתי
בחדאי ר"ג הזקן.

יג. סנהדרין⁽¹⁹⁷⁾

יש בה במסכת זו הרבה חלקים ישנים מזמן הבית:
כבר העיר רב שרירא באגרתו (ה' לוי, 24) על פ"ה מ"ב: מעשה ובדק בן זכאי
בעוקצי תאנים, ועל דברי הבבלי שם (מא א"ב): תלמיד היושב לפני רבו היה ואמר
מילתא וקבעוה (=קבעוה במשנתם)^(197a) בשמיה: "דאלמא מן ההוא זמן דהלל
ושמאי"⁽¹⁹⁸⁾ קא תנו רבנן מעשה ובדק בן זכאי בעוקצי תאנים ותניה רבי
הכין ולא שניה. כלומר שמשנת בן-הדור (רב או חבר) לפנינו, ועל כן לא נזכר
כאן כרגיל⁽¹⁹⁹⁾ בשם "רבן יוחנן בן זכאי", אלא "בן זכאי", וכיו"ב אמר הכהן
הצדוקי לריב"ז⁽²⁰⁰⁾: בן זכאי לכשאפנה לך^(200a).

ואמנם רוב פ"ב ורוב פ"ד—פ"ז מ"ג, פ"ט מ"ה—מ"ו, פ"י מ"א—מ"ב ופ"א מ"ב—מ"ו
הם קדומים:

פ"ב עיקרו קדום. "המלך לא דן ולא דנין אותו" (מ"ב) — תקנה ישנה היא. מזמנו
של ינאי ושמעון בן שטח לפי הבבלי (יט א"ב). ולפי יוספוס בקדמוניות סיד"ד פ"ט ד
— מזמנו של יוחנן הורקנוס ושמעיה (או שמאי). והרוצח הוא הורדוס
שנאשם בהריגת חזקיה וסיעתו, ו"באותה שעה אמרו מלך לא דין וכו' (בבלי שם, גם
הורדוס החזיק את עצמו כבר אז למלך).

ועוד עתיקה ממנה מ"ד: יוצא למלחמה מוציאה עמו, נכנס מכניסה עמו, יושב
בדין היא עמו, מיסב היא כנגדו, שנאמר והיתה עמו וגו', — זו נשנית אפוא עוד לפני
אותה תקנה, לפני זמנו של הורדוס, בשעה שהמלך היה דן עוד, ומשנה זו עם
מדרשה הובאה בתור ציטט, ע"י "מכאן אמרו", בספרי (שופטים פ"ט קסא).

197) ע"י מה שכתבתי במקום אחר (להלן חלק ב').

197a) כמו "קבעוה תנאים", זבחים קיד ב; קבעיתו לה נמי בגמרא, עירובין לב ב.

198) ריב"ז היה תלמידו של הלל.

199) כמו למשל במעשה שבשבת פס"ז מ"ז ופכ"ב מ"ג.

200) תוס' פ"ג ח.

200a) [אלא שפנייתו של הצדוקי היתה בכחנת ולזול, וכבר עמד על כך מו"ר זצ"ל בהוסיפו מקום

זה בהע' 2 של מאמרי "כינויו של הנשיא" וכו' תרביץ שס"ז. — עצי"ס].

פ"ד — רובו הגדול ישן. במ"ב: ואין הבל כשרים לדון דיני נפשות אלא כהנים ליום
ישראלים המשיאין לכהונה⁽²⁰¹⁾.

ובמ"ה: כיצד מאיימין⁽²⁰²⁾ על עדי נפשות וכו' — משנה שנרמזה בסוטה פ"א מ"ה, שעיקרה
משנה ישנה: ומאיימין עליה כדרך שמאיימין על עדי נפשות, אבל בסנהדרין לא נזכר קודם
לו בדיני נפשות שצריכין לאיים על העדים, אלא שבדיני ממונות מפורש בפ"ג מ"ו: כיצד
בודקין את העדים היו מכניסין אותן ומאיימין עליהן: המשנה הישנה מקוצרת אסוף.

פ"ה. במ"ב: מעשה ובדק בן זכאי, ע"י לעיל.

פ"ו מ"א — פ"ז מ"ג; כל סדר ארבע מיתות ב"ד הוא בוודאי מזמן הבית
בעיקרו, שהרי "ארבעים שנה" לפני החורבן בטלו דיני נפשות מישראל. ובוודאי שהיה
לבית-דין, גם לפרושים, "ספר-גזירות", מעין "ספר גזירתא" של הצדוקים.
שנזכר במגלת-תענית רפ"ד, אלא שהראשון היה כתוב ברחצה של תורה שבע"פ, והשני
— ברוח הצדוקים⁽²⁰³⁾, ספר שהביל כל הלכות חייבי מיתה וסדריה.

פ"ט מ"ה — מ"ו הן בוודאי קדומות מאד. במ"ה: ומאכילין אותו לחם צר ומים
לחץ כלשון הכתוב: "שימו את זה בית הכלא והאכילוהו לחם לחץ ומים לחץ"⁽²⁰⁴⁾.
אלא שהתנא הקדום הזה נסח: לחם צר ומים לחץ (כלשון הכתוב בישיעה ל כ).

במ"ו: הגונב את הקסוה, "קשות הנסך" שבכתוב, הגונב מן המקדש ומבליה,
וההלכה שבמשנה זו: הבעל ארמית קנאין פוגעין בו. בוודאי הלכה קדומה⁽²⁰⁵⁾, והיא
בעיקרה, כמו שהזכרתי כבר, גזירת ב"ד של חשמונאי, הבא על הגויה וכו', וגם
"ארמית" במקום "נכרית", "גויה", היא בהשפעת הלשון הארמית והתרגום העתיק (מגילה
פ"ד מ"ט: בארמייתא)⁽²⁰⁶⁾.

וההלכה (שם): כהן ששמש בטומאה אין אחיו הכהנים מביאין אותו לכ"ד אלא פרחי
כהונה מוציאין אותו חוץ לעזרה⁽²⁰⁷⁾ ומפציעין את מוחו בגזירין; גם היא הלכה ישנה,
שהעיד על דומה לה גם ר' אליעזר בתוס' (כלים ב"ק פ"א ו): אמר שמעון הצנוע
לפני ר' אליעזר אני נכנסתי לבין האולם ולמזבח שלא רחץ ידי ורגלי וכו' אמר לו
(ר' אליעזר) העבודה, אפילו כהן גדול פוצעין את מוחו בגזירין, מה תעשה
שלא מצאך בעל הפול.

פ"י מ"א — מ"ב. פ"י מ"א היא משנה אנטי-צדוקית, נגד הצדוקים
הכופרים בתחיית המתים. ומ"ב "ג' מלכים וכו'" — אמרו עליה בבבלי קד סע"ב: מי
מנא, אמר רב⁽²⁰⁸⁾ אנשי כנה"ג מנאום (ור' אליעזר חולק עליה, בנוגע למנשה);
היא אפוא משנת הסופרים.

ופי"א (ואלו הן הנחקקין וכו') הוא המשכו של פ"ט. ומ"ב היא בוודאי מזמן הבית.

201) כבמשנת קידושין פ"ד מ"ה וערכין פ"ב מ"ה, ע"י לעיל.

202) "על העדים", אין בירוש' וכו'.

203) גם ה"תוספתא" למג"ת אינה אומרת — לפי נוסחאות כ"י המדויקים — אלא "שלא היו
יורעים להביא ראיה מן התורה... אלא שכתוב ומונח להם ספר גזירות", ואינה מדברת כלל על איסור
כתיבת הלכות. 204) מ"א כב כו, דהיי"ב יח כו.

205) ע"ס היובלים ל' ז — סז ומ"ש אלון בתרביץ ש"ז עמ' 32 ואילך.

206) כנוי כ"י, וכן בת"י, וכן תני ר' ישמעאל בבבלי וירוש'.

207) ע"י סוטה פ"ג מ"ד.

208) בדפוס: רב אשי, ולי כ"י ואה"ת (ע"י ד"ס), וכ"ה במדבר ריש פ"ה.

„בראשונה“²⁰⁹ עד שלא „רבו תלמידי שמאי והלל שלא שמשו כל צרכם ורבו המחלוקות בישראל“.

אבל מובן, שאף בחלקים הישנים ישנן הוספות רבות של תנאים מאוחרים, של ר' יהודה, ר' יוסי, אבא שאול ור"ע; כי לפנינו סידורו האחרון של רבי. ובפ"ג מ"ד (ואלו הם הקרובים וכו'): „א"ר יוסי זו משנת ר"ע אבל משנה ראשונה דודו וכן דודו וכו' ומ"ג—מ"ז עיקרן בודאי מן המשנה הראשונה.“

יד. שבת

ישן הוא גם שבת פרק א' כולו (חוץ מ"ט: ארשב"ג נוהגין היו בית אבא וכו', חוץ מדברי ר"א במ"י ור' יהודה במ"א). ואחת ההלכות בפ"א היא משמונה עשר דבר שאמרו בעליית (אלעזר בן) חנניה בן חזקיה בן גרין. וההלכה שלא יכנס אדם לדין (בע"ש) סמוך למנחה — ישנה נושנה היא ונהוגה גם בחז"ל, שכבר גזר אוגוסטוס קיסר בשים לב לתלונותיהם של יהודי קיריני, שלא להזמין יהודי לדין גם בע"ש מן השעה התשיעית²¹⁰), זמן תמיד של בין הערבים, שנשחט בשמונה ומחצה וקרב בתשע ומחצה (פסח' פ"ה מ"א).

וישנים הם, מזמן הבית, שבת פ"ג—פכ"ד. פכ"ג מ"א: וכן ערב פסח בירושלים שחל להיות בשבת, מ"ב: ומטילין חלשים על הקדשים וכו' (חוץ מן „כלל אמר אבא שאול וכו' במ"ג); פכ"ד מ"א היא משמונה עשר דבר (שבת יז ב); במ"ה: ומעשה בימי אביו של ר' צדוק ובימי אבא שאול בן בטנית („החנוונים בירושלים“) שפקדו את המאור וכו' (חוץ מן „ר' יהודה אומר וכו'“, במ"ב ומ"ד).

טו. פסחים^{210א}

סדר הקרבת הפסח (פ"ה—פ"ז) וסדר ליל פסח (פ"י) הם בודאי מסוף זמן הבית. על זה מעידים הענין וסיפור הדברים והרצאתם. ויש במשניות אלה דברים, שהם קדומים בודאי עוד יותר.

אלה הם שרידי משניות, שאפשר לומר עליהן בודאות גמורה, שהן מזמן הבית, ויש מהן אפילו — מזמן החשמונאים.

אלא שרובם כבר עובדו ע"י תנאים מאוחרים ועברו דרך צינורות של מסדרי משניות, שהוסיפו עליהן וגרעו מהן, אבל בכל-זאת השאירו עוד את העיקר והניחו ברובן גם את סגנון המיוחד של משניות קדומות אלה, אע"פ שאינן מתאים לסגנון רוב המשנה, ואע"פ שאינן מתאים לפעמים גם לרוחה.

וישנם שרידים בודדים של משנה עתיקה בכל משנתנו:

א"י מדבר על הלכות העוסקות בדברים הנוגעים למקדש ולכהנים, מעשר שני, בכורים, קדשים וטהרות וכדומה, שבודאי הרבה מהם, ואולי רובם, ישנים נושנים הם;

209) תוס' סנהד' פ"ז ותגימה פ"ב, בבלי סנהד' פ"ב וירוש' שם פ"א יס ע"ב.

210) קדמוניות ספר סז, ר' ב.

210א) [דברי מ"ר וצ"ל על קדמותה של מסכת זו — העברים מכאן ושיקעם במבוא למסכת פסחים (להלן חלק ב.) החזרתי לכאן את פתיחת דבריו בלבד — כמראה סקום].

אבל אני מדבר כאן על שרידים ריאליים בודדים בתוך הלכות, על פרטים לקוחים מן החיים, שאפשר להם להאמר רק בזמן הבית :

ולא בסנדל המסומר²¹¹, ולא בשריון ולא בקסדא ולא במגפיים (שבת פ"ו מ"ב, וכן מ"ד : לא בסייף וכו', ור"א חולק), ובני מלכים בזוגין (שבת פ"ו מ"ט, אלא שדברו חכמים בהו"ה), בני מלכים סכין שמן ורד וכו' (פי"ד מ"ד), ונכנסין בהן בעזרה (פ"ו מ"ח), מאבני המזבח ומעפר המזבח (פ"ט מ"ו), ושל (כור של) עולי בבל (ביצה פ"ה מ"ה), דבר של עולי בבל — הר הבית והעזרות והבור שבאמצע הדרך (גדרים פ"ה מ"ד—מ"ה), ואין מגיהין אות אחת אפי' בספר העזרה (מ"ק פ"ג מ"ד)²¹², הכל מעלין לירושלים וכו' (כתובות פ"ג מ"א), כאימרא כדירים כעצים כאישים כמזבח וכו' (גדרים פ"א מ"ג), בקרבן ואמר לא נדרתי אלא בקרבנות של מלכים (פ"ב מ"ה), שהן של בית המלך (פ"ג מ"ג), אין מגדלין תרנגולין בירושלים מפני הקדשים ולא כהנים בארץ ישראל וכו' (ב"ק סוף פ"ז), דרך המלך אין לה שיעור (ב"ב פ"ו מ"ז, ומשם בסנהדרין רפ"ב), המעמד דייני צפורי אמרו בית ארבעת קבין (שם ; וזו בחדאי מומן החכמים הראשונים שבציטורי, שהיתה מקום סנהדרין בזמן הבית²¹³), וזהו תנורו של בן דינאי (כלים פ"ה מ"ט), וזו היתה כירת הנוירים שבירושלים שכנגד הסלע (פ"ו מ"ב), נבלי השרה — ונבלי בני לוי, משקה בית מטבחיא, ספר העזרה (פ"ט מ"ו), אגרופו של בן בטיח (פ"ז מ"ב), כמלא מקדח גדול של לשכה (שם) ואהלות פ"ב מ"ג ופי"ג מ"א), מלבני בני לוי (פי"ח מ"ג), כלי הקדש (פכ"ה מ"ט), קלמרין של יוסף הכהן (מקואות פ"י מ"א), אלה וכאלה הם דוגמאות לקוחות מן החיים היום-יומיים, והם מעידים שאותה משנה נשנתה באותו זמן, זאת אומרת בזמן הבית.

שורות קטנות של הלכות מזמן הבית אנו מוצאים גם : א) בסוף ברכות (פ"ט מ"ה) : לא יקל אדם את ראשו כנגד שער המזרח וכו', לא יכנס להר הבית וכו', כל חותמי ברכות שהיו במקדש היו²¹⁴ מן העולם וכו'. ב) בסוף עירובין, פ"י מ"י—מ"טו (מקדש ומדינה וכו'), חוץ מן דברי ר' יהודה, במ"א ומ"ב ומ"ט, ודברי ר"ע ודברי ר"ש במ"ט, שהם שייכים לפ"י מ"ג, שנוספו ; אבל דברי ר' יוחנן בן ברוקא ודברי שמעון בן גנס הם דברי המשנה הישנה.

211) ע"י בבלי ס' ע"א וירוש' ח ע"א ויוסף, מלחמות ס"ו פ"א ה.

212) ושם מ"ו : רא"א מ ש ח ר ב בית המקדש עצרת כשבת (שאינה מפסקת) ; מ"ה

נשנתה אפוא בזמן הבית.

213) מלחמות ס"א פ"ח ה.

214) [אומרים לי בהר' לו וירוש', וע"י מלאכת שלמה.]

IV. משניות-הביניים

מכאן אנו באים למשניות-הביניים, שרגליהן עומדות — חציין בזמן הבית וחציין סמוך לחורבנו, למשניות של תנאים, שחיו והורו בזמן הבית ואחריו. הראשון שבהם הוא ר' יהושע בן חנניה.

א. משנת ר' יהושע⁽¹⁾

תלמידו זה של רבן יוחנן בן זכאי היה לוי, משורר בבית המקדש (עי' לעיל), זאת אומרת, כמו שהעירו כבר, לפחות בן שלשים (חולין כד א) לפני החורבן. הוא השתתף, לא רק בעבודתו, עבודת-לויים, אלא גם בתור „זקן“ וחכם⁽²⁾ בשמחת בית השאובה⁽³⁾. ור' שמעון בן עזאי תלמידו מספר⁽⁴⁾: מעשה שנמצאו עצמות בדיר העצים ובקשו חכמים לטמא את ירושלים אמר להן ר' יהושע⁽⁵⁾ בושט וכלימה לנו וכו' אייה הרוגים שנהרגו במלחמה⁽⁶⁾ ועד עכשיו (ודבריו נתקבלו להלכה)⁽⁷⁾.

ואיכ כבר הורה הלכות בירושלים ובמקדש (בזמן המלחמה), ומצאנו לתלמידיו שאמרו לו כשהלך לפדות את השבויה⁽⁸⁾: אינו היא טומאה וטהרה הנוהגת בישראל שלא מפיו היא יוצאת (אדר"נ גר"ב פ"ט). וכבר שאלוהו אנשי אלכסנדריא הלכות בהלכות קרבנות: שני מצורעין שנתערבו קרבנותיהם⁽⁹⁾, ובוודאי ששאלות אלה היו שאלות למעשה ובזמן הבית⁽¹⁰⁾.

והדאי שר' יהושע סידר „משנה“, „משניות“, שהרי כמה פעמים נאמר עליו, שכך וכך „היה שונה“. תענית פ"ד מ"ד: אמר בן עזאי: כך היה ר' יהושע שונה קרבן וכו' (חזר ר"ע להיות שונה כבן עזאי). חולין פ"ב מ"ד: כלל אמר ר' ישבב כל וכו' והודה לו ר"ע, ובתוס' מפורש: אמר לו ר' ישבב אי אתה זכור שהיה ר' יהושע שונה כל וכו' (חזר ר"ע להיות שונה כדברי ר' ישבב, תוס' פ"ב ט); וכזה יומא פ"ב מ"ג⁽¹¹⁾: אמר בן עזאי לפני ר"ע משום ר' יהושע דרך הלכו היה קרב (הראש והרגל והחזה והגרה ושתי הידים ושתי דפנות העוקץ והרגל, תוס' שם); תוס' אהליות פ"ה יב: חזר ר' יהושע להיות

(1) „מדת ר' יהושע“ נזכרת במנחות פ"ג מ"ד. (2) עי' סוכה פ"ה מ"ד.

(3) תוס' פ"ד, סוכה נג א. (4) תוס' עדיות פ"ג ג, בבלי זבחים ק"ג א.

(5) בבבלי: עמד ר' יהושע על רגליו. (6) בדפו': מן המלחמה.

(7) ובעדיות פ"ח מ"ה: העיד ר' יהושע על עצמות שנמצאו בדיר העצים אמרו חכמים מלקט עצם עצם והכל טהור (ולא כיבנה היתה עדות זו אלא לפני החורבן, והשוה יוספוס על העצמות שנמצאו בעזרה אחרי גירושו של ארכלאוס).

(8) ובהדאי סמוך לחורבן, עי' כיו"ב בגטין נח א.

(9) סוף נגעים ותוס' שם, בבלי נדה סט ב.

(10) ואין ענין לשאלות אלה עם הנסיעות שלו שחלו בזמן אוריינוס, כדעת בכר (אבה"ת) ואחרים.

(11) בניגוד למשנת ר"ש איש המצפה, שנעתקה שם, תמיד פ"ג מ"א, תוס' יומא פ"א יג.

שונה כדברי התלמיד (עי' להלן). תוס' שביעית פ"ב יג: התבואה וקיסניות שהביאו שלישי לפני ראש השנה מתעשרין לשעבר ומותרין בשביעית וכו' אמר בן עזאי לפני ר' עקיבא משום ר' יהושע אף משה שרישו חזר ר"ע להיות שונה כבן עזאי = שביעית פ"ב מ"ז: שהשרישו¹²).

וכשם ש"שונה" של ר"ע, הוא משנה, "משנת ר"ע" (עי' להלן). כך הוא הדבר גם ב"שונה" של ר' יהושע.

והיה מדדק בלשון "משנתו": אמר ר' יהושע לא שמעתי אלא (ופרה) שלשית. אמרו לו מה הלשון שלשית אמר כך שמעתי סתם. אמר בן עזאי אני אפרש וכו'. כיוצא בו אמר כרם רבעי¹³). אמרו לו מה הלשון רבעי אמר להם כך שמעתי סתם. אמר בן עזאי אני אפרש וכו'. כיו"ב אמר האוכל בבית המנוגע פרס מג' לקב¹⁴). אמרו לו אמור משמונה עשרה לסאה אמר להם כך שמעתי סתם. אמר בן עזאי אני אפרש וכו' (ריש פרה); א"ר יהושע אני לא שמעתי אלא בתולה (נדה פ"א מ"ג). וכיו"ב¹⁵): א"ר יהושע שמעתי וכו' ואין לי לפרש (אמר ר"ע אני אפרש); ערלה פ"א מ"ז: א"ר יהושע שמעתי בפירוש שהעמיד וכו'. וכיו"ב (כריתות פ"ג מ"ז—מ"ט): א"ר ע"ש שאלתי את ר"ג ואת ר' יהושע וכו' ואמרו לי לא שמענו אבל שמענו וכו' ורואין אנו שהדברים ק"ו (מ"ז—מ"ח). ועוד שאלן וכו' אמרו לו לא שמענו. א"ר יהושע שמעתי וכו' ורואה אני שהדברים ק"ו (מ"ט). ובודאי שגם בראשונות המשיב העיקרי היה ר' יהושע, אלא שמפני הכבוד הביאן ר"ע בלשון רבים. ורק באחרונה, שר"ע חולק עליה, הביאה בלשון יחיד; נגעים פ"ז מ"ד: א"ר ע"ש שאלתי את ר"ג ואת ר' יהושע וכו' אמרו לי לא שמענו אבל שמענו וכו'.

ומכאן אני הולך צעד הלאה. ואומר שגם "לא שמענו אלא" שבמשנת יבמות פט"ו מ"ב (= עדיות פ"א מ"ב) — דברי ר' יהושע הם, אחד מבית הלל האחרונים, ושכל הדברים שחזרו ב"ה להורות כדברי ב"ש — משנת ר' יהושע היא.

כי אמנם עדיות שם מ"ד היא בודאי משנת ר' יהושע, לאחר שחזר בו ו"שנה" כדברי אותו תלמיד (של ב"ש). ששינו באהלות פ"ה מ"ג—מ"ד: היתה ("הקדרה") שלמה בה"א מצלת על הכל בש"א אינה מצלת אלא על האוכלים ועל המשקין [חזרו ב"ה להורות כדברי ב"ש]. לגין שהוא מלא משקין טהורין, הלגין טמא טומאת שבעה והמשקין טהורין וכו'; האשה שהיא לשה בעריבה, האשה והעריבה טמאים טומאת שבעה והבצק טהור וכו' (כמשנת ב"ש!) חזרו ב"ה להורות כדברי ב"ש; וה"חזרו" הנה הוא ר' יהושע¹⁶). ששינו בתוס' אהילות פ"ה י"ב (חגיגה כ"ב): לגין וכו' האשה וכו', אמר ר' יהושע בושתי מדבריכם בית שמאי אפשר אשה ועריבה טמאין טומאת שבעה ובצק טהור, לגין טמא טומאת שבעה ומשקין טהורין, אחר שעמד אמר לפניו תלמיד אחר מתלמידי בית שמאי, ר' אומר לפניך טעם שבית שמאי אומרים בו, אמר לו אמור וכו' חזר ר' יהושע

(12) ר"ע שנה תחילה: משהביאו שלישי, וחזר ושנה: משהשרישו; כיו"ב היו ששנו גם לענין מעשרות במקום "משיכניסו שלישי" (מעשרות פ"א מ"ג וחלה פ"א מ"ג): משהשרישו, ספרי ראה פס' קה (דפר וכו' וילקוט): יכול אע"פ שלא שרישו וכו', מעין החילוף בכלאים פ"ז מ"ז: משתשריש, "אית תני תני משה שלישי" (ירוש' שם, לא ע"א).

(13) מע"ש פ"ה מ"א—מ"ב. (14) נגעים פ"ג מ"ט ועירובין פ"ח מ"ב.

(15) פסחים פ"ט מ"ו ויבמות פ"ח מ"ד.

(16) וכבר ראה זה הראב"ד בסירושו שם: מפרש במסכת חגיגה על ר' יהושע קאמר שהלך ונשתטח וכו'.

להיות שונה כדברי התלמיד. אמר ר' יהושע נמיתי (נעניתני) לכם עצמות בית שמאי.

ואמנם בעדיות שם נשנה גם טעמם של ב"ש, וחזרו ב"ה להורות כדברי ב"ש. ומתחילה שנה כנראה רק דברי ב"ה, וע"כ הם קדומים כאן (עדיות שם ואהלות), שלא כדרכם של ב"ה, שמקדימים את דברי ב"ש.

ובפסחים יג א שנינו בברייתא: ארבעה עשר שחל להיות בשבת מבערין את הכל מלפני השבת ושורפין תרומות טמאות תלויות וטהורות וכו' דברי ר' אלעזר בן יהודה איש ברתא שאמר משום ר' יהושע אמרו לו (ר' אליעזר ובית שמאי) טהורות לא ישרפו שמא ימצאו להן אוכלין אמר להן (ר' יהושע) כבר בקשו ולא מצאו אמרו לו שמא חוץ לחומה לנו אמר להם (ר' יהושע) לדבריכם אף תלויות לא ישרפו שמא יבא אליהן ויטהרם אמרו לו כבר מובטח להן לישראל שאין אליהן בא לא בערבי שבתות ולא בערבי ימים טובים וכו'. ובירוש' פ"ג ל"ע"ב: תני אמר ר' יודה לא נחלקו ב"ש וב"ה על תרומה טהורה שאסור לשורפה (לפני השבת) ועל תרומה טמאה שמתיר לשורפה על מה נחלקו על התלויה שב"ש אומרים אין שורפין וב"ה אומרים שורפין. אמרו בית שמאי לבית הלל כלום אתם אומרים בטהורה שלא תישרף אלא שאני אומר שמא כהן אחד שבת בתוך התחום והוא בא ואוכל בשבת. אף תלויה לא תישרף שאני אומר שמא אליהן שבת בהר הכרמל והוא בא ומעיד עליה בשבת שהיא טהורה. אמרו להן בית הלל מובטחין אנו שאין אליהן בא וכו'.

מחלוקת ר"א ור' יהושע נשנית אפוא ע"י ר' יהודה (אמנם מחלפת) בשם ב"ש וב"ה. וזו היא באמת מחלוקת ר"א ור' יהושע, שנרמזה במשנה פסח' פ"א מ"ז ותוס' פ"א ה', שמן הברייתא בבבלי (כ"ע"ב) יוצא שנחלקו גם ביד שחל להיות בשבת, וגם ר' יוסי אומר בברייתא שבבבלי (שם וט"ו א): אבל איך נשרוף תלויה עם הטמאה שמא יבא אליהן ויטהרנה (כטעמם של ב"ש בפי ר' יהודה).

ומכיון שמחלוקת ב"ש וב"ה בפסח' פ"א מ"ב ומ"ג היא משנת ר' יהושע (י"ז); ומכיון שגם המחלוקת במכשירין פ"א מ"ג היא משנת ר' יהושע, בש"א בכי יותן בה"א אינה בכי יותן אמר ר' יהושע משום אבא יוסי הליקופרי (י"ח) איש טבעון תמה עצמך אם יש משקה טמא בתורה עד שיתכוין ויתן וכו' (וטעמיהו דב"ה קאמר) (י"ט), וכולה ר' יהושע, ומכיון שאנו מצאים את ר' יהושע מדקדק בדברי ב"ש וב"ה ומשתדל להשוות ביניהם, דברים הרגילים אצל תנאים שונים אחרונים, שהרי הוא אומר (נוזר נב ב): יכולני לעשות דברי ב"ש ודברי ב"ה אחד וכו', מעין שאמר ר' שמעון (שונה המשניות) בתוס' סנהדר' פ"ה ב: מקיים אני דברי שניהם וכו'; הרי אני צועד עוד צעד אחד ואומר, שר' יהושע הוא שאסף ושנה מחלוקות ב"ש וב"ה, והענותן הוזה הקדים כמובן דברי ב"ש לדברי ב"ה (ע"י גם תוס' יבמות פ"א י, בבלי סו ב) (כ"ו).

ואפשר עליו, כי גם וקדושים דברי אלו להיות כדברי אלו, כלאים פ"ב מ"ז ושביעית פ"א מ"א, משנת ר' יהושע היא.

(17) ר' אלעאי בשמו, תוס' פ"ג ב. $\chi\alpha\lambda\alpha\sigma\alpha\omega\lambda\eta\varsigma$ = (18) "סוחר מתכת".

(19) וכן תוס' מכשירין פ"א ג-ה, ר' יהושע כ"ב"ה.

(20) ועי' תרומות פ"ה מ"ד: ב"ש אוסרין וביה מתירין, אמרו ביה לב"ש וכו' לאחר שהודו ר' אליעזר אומר וכו' וחכמים אומרים וכו', הוא ר' יהושע, שסיים (כדרכו של ר' יוסי): ולא הודו לו חכמים. ועי' סבול יום פ"ב סוף מ"ז וירוש' סוכה פ"ב נג ס"א.

וכבר הזכרתי (לעיל עמ' 24) את דברי ר' יהושע ודקדוקיו בלשון המשנה הישנה שבתרומות פ"א מ"ב: לא מנו חכמים שבעה משקין²¹) כמוני פסמין אלא אמרו וכו', ושבתרייתות (פסח' מג א'): וכי מאחר ששנינו²²) כל שהוא מין דגן ה"ז עובר בפסח למה מנו חכמים (שם) את אלו (כותח הבבלי וכו') כדי שיהא רגיל בהן ובשמותיהן, ובפסח' לח ב: א"ר אילעאי וכו' באתי ושאלתי לפני ר' יהושע אמר לי הרי אמרו²³) חלות תודה וכו'.

וכל זה מתאים ל"שונה" משניות, למנהגי התנאים תלמידי ר"ע ואחריו. ואמנם ישנם במשנתנו כמה שרידים ממשנת ר' יהושע, לא רק הלכות סתמיות בודדות שהן ממשנתו, כגון סתם זבחים פ"א מ"א (תוס' שם), שר"א חולק עליו, סתם כלים פ"ז מ"א (כמפורש בסיפא), שר"א חולק עליו, סתם טהרות פ"ד מ"ב (עדות פ"ב מ"ז), — אלא גם קבוצות של הלכות ומסכת אחת שלמה: קינים.

קינים היא כולה משנת ר' יהושע, שכך הובאה קינים פ"ג מ"ג ומ"ד בזבחים סז ב כמשנת ר' יהושע, והתלמוד מוסיף על זה, "שאם נפשך לומר שאין זו ר' יהושע, אין אתה יכול לומר כן", שהרי שנינו במ"ו: "א"ר יהושע זה הוא שאמרו כשהוא ("האיל") חי קולו אחד וכשהוא מת קולו שבעה" (וכך כאן כשנדרה תחילה ואינה יודעת מה פירשה אינה צריכה אלא ד' פרידות ב' לנדרה וב' לחובתה, ועכשיו שהביאה כבר ד' פרידות צריכה להביא ד' לנדרה וד' לחובתה, "מדאיירי ר' יהושע בהא ש"מ קינים ר' יהושע אמרה").

שהרי כאן לפנינו סיום אגדי של המסדר, כאותו הסיום שבסוף כלים של ר' יוסי: א"ר יוסי אשריך כלים שנכנסת בטומאה ויצאת בטהרה, וזה מוכיח שכולה ר' יהושע. ואמנם כל המסכת עם סדרה המיוחד, העמוק וההגיגי, ופירוט כל הפרטים והמקרים שאפשר להם להיקרות נושאת עליה חותם של ר' יהושע עם ספקותיו וספק ספקותיו²⁴), והמסכת כולה ישנה בוודאי, וראיה לדבר²⁵) שאין עליה תוספת א, כשם שאין תוספתא לתמיד ומדות, מפני שאינן מבית מדרשו של ר"ע וממשנתו, והתוס' יסודה בבית מדרשו של ר"ע (סנהד' פו א).

היא מתחילה: סדר קנים כך הוא, כסימו של תמיד: זהו סדר התמיד וכו'. והדברים שלפנינו במ"א הם הוספת תנאים, כעין פתיחה למסכת, שנשנו ע"פ זבחים פ"ו מ"ב ופ"ז מ"א ומ"ד (ר' יהושע ו)²⁶).

וחוץ מזו יש בה רק הוספות מעטות של תנאים אחרונים: שתים של בן עזאי, תלמידו (פ"ב מ"ה ופ"ג מ"ו), אחד של ר' יוסי (פ"א מ"ד: ר' יוסי אומר וכו'), ואחד סתמי: ויש אומרים (פ"ב מ"ג ופ"ג מ"ו, ועי' לעיל), שנמצא דומה לו במדות פ"ב מ"ד, ושם — כמו שביררנו — זו היא דעתו של השונה הראשון, ראב"י, אלא שהשונה האחרון הוסיף ושינה ושינה זו בשם "וי"א", ובמדות פ"ג מ"ה, שהוא חילוף מספרים²⁷).

21) מכשירין פ"ו מ"ד. 22) פסחים פ"ג מ"א. 23) פסח' פ"ב מ"ה. 24) טהרות פ"ו מ"ב—מ"ו, עדות פ"ב ס"ו. 25) גינצבורג, תמיד 293—295. 26) עי' גינצבורג שם 294 הערה 121. 27) אבל בתמיד פ"ג מ"ח כל המשנה הוספה מאוחרת, "ומירתי היו שומעין קול השיר וכו' ביה"כ, אין אפילו בכ"י מ' וס', ועי' גינצבורג שם 294.

וכן תוספת היא גם: מה בין נדרים לנדבות וכו' (פ"א מ"א), שאינה ענין לכאן, אלא שכולה לקוחה ממגילה פ"א מ"ו.

אבל דברי ר"ש בן עקשיא הם ברייתא שנוספה כאן, והיא נשנית בלשון ברייתא בשבת קנב א: תניא ר' ישמעאל בר' יוסי אומר, "ואם היא משנה היה לו לומר שם תנן התם" (המפרש), אלא שזו היא ברייתא אגדית שנוספה בסוף המסכת כמו בעוקצין ובסוטה ובקידושין ועוד⁽²⁸⁾.

וכמה קבוצות של הלכות נשרדו עוד במשנתנו ממשנת ר' יהושע:
(א) טבול יום פ"ד מ"א—מ"ה, כולו ר' יהושע.

בקבוצה זו עוסקות בטבול יום רק מ"א—מ"ד, אבל מ"ה—מ"ו אינן ענין כלל לטבול-יום; מ"ה: בראשונה היו אומרים מחללין ("מעשר שני") על פירות עם הארץ חזרו לומר אף על מעותיו. בראשונה⁽²⁹⁾ היו אומרים היוצא בקולר ואמר כתבו גט לאשתי וכו'; מ"ו⁽³⁰⁾: הכדומין האשקלונים שנשברו וכו' ועל כולן אמר ר' יהושע דבר חדש חדש (ח) סופרים ואין לי מה להשיב (בכ"י: א ש"ב).

ומכיון שאין מקומן של שתי המשניות האחרונות כאן⁽³¹⁾, ועל האחרונה שבהן נאמר "ועל כולן", הרי זה מוכיח שישנה כאן לפנינו קבוצה של הלכות של שונה אחד, ששנה כולן כאן, מפני שכולם "דבר חדש שחדשו סופרים" (ר"ש: ומשום דר' יהושע קאי אכולהו תני הבא מילי טובא דאין עניינם לכאן ובהדיא קתני בתוספתא מילתיה דר' יהושע אאשה ואעריבה).

וש"אמירה זו הסופית נמשכת גם על המשניות הקודמות יוצא מפורש (כדברי הר"ש)⁽³²⁾ מן התוס' פ"ב יד: האשה שהיא טבולת יום וכו' (=מ"ב), עריבה שהיא טבולת יום וכו' (=מ"ג) ועל כולן אמר ר' יהושע וכו'.

כאן שנו אפוא "ועל כולן" וכו' למ"ב ומ"ג, ואין אפוא כל ספק, שהערה זו נמשכת על כל הפרק, ושמפני הערה זו נשנו כאן דברים שאינם שייכים לכאן, ומכאן העבירו את המשניות לגטין⁽³³⁾ ולכלים (עם ההערה "ועל כולן" ו).

השונה הזה הוא ר' יהושע עצמו, שהעיר כאן בסוף הקבוצה (או בכל אחת ואחת מן ההלכות): אמר ר' יהושע דבר וכו'.

ואולם בענין מ"ב שנינו בנדה פ"י מ"ו—מ"ז: בראשונה היו אומרים היושבת על דם טהור ("שהיא טבולת יום שטבלה לסוף שבועיים")⁽³⁴⁾ מערה מים לפסח חזרו לומר הרי היא כמגע טמא מת ("שהוא ראשון") לקדשים כדברי ב"ה בש"א אף כטמא מת. ומודים שהיא אוכלת במעשר ("כטבול יום") וקוצה לה חלה ומקפת וקוראה לה שם; וזו היא—מ"ב שלנו! אי"כ נשנית בתחילתה גם מ"ב בצורת "בראשונה היו אומרים—חזרו לומר": עכשיו אנו מבינים יפה את חיבורם של "בראשונה", "בראשונה" של מ"ה לכאן, מפני שגם מ"ב היתה בתחילתה בצורה זו, אלא שנתקצרה וסוגגנה בדרך כללים.

(28) [ועי' דבריו של מ"ר על "הוספות שבסוף המסכות", מבוא לנוסח המשנה, ח"ב, עמ' 974—979].

(29) = גטין פ"ו מ"ה. (30) = כלים פ"ג מ"ז ובהוספות בתוס' כלים כ"מ פ"ג יד.

(31) עי' גם דוה"ר כ"ג, 244—245, וכל דבריו מפורשים בר"ש.

(32) והתו"ט לא דק כאן.

(33) אבל דברי ר"ש שזורי, בסוף מ"ה, לקוחים מגטין.

(34) "היתה" אין בכ"י פ' ובי' ועוד.

וקרוב מאד שגם ההלכה השניה, שנוספה בתוס' נדה שם (פ"ט יח), בראשונה היו אומרים בשר התאווה טהור חזרו וגזרו עליו שיהא מטמא את הידים חזרו וגזרו עליו שיהא מטמא במגע חזרו וגזרו שיהא כנבלה עצמה ומטמא במשא חזרו ואמרו כל הגת שנעשית ע"ג בשר התאווה טמאה לקודש וטהורה לתרומה חזרו ואמרו חיה ולא עוף³⁵) — גם הלכה זו נשנית בראשונה בקבוצה שלנו על-יד מ"ב³⁶).

(ב) וכן זב"ם פ"ה כולה, זאת אומרת כל הכללות (חוץ ממ"ד—מ"ה) — משנת ר' יהושע היא:

מ"א: הנוגע בזב וכו' כלל אמר ר' יהושע כו', מ"ב: ועוד כלל אחר אמר כל הנישא וכו', מ"ג: מפני שאמרו כל הנושא וכו' (וכאן יש מחלוקת: ר"א וכו'), ומ"ד — מ"א הם פרטים של הכללים, ומ"ב: אלו פוסלין את התרומה האוכל אוכל ראשון וכו' (שהיא מ"ח דבר)³⁷) — היא משנת ר' יהושע בפירוש (טהרות פ"ב מ"ב ור' אליעזר חולק)³⁸), וכך אמר רבב"ח (שבת יד א): ר' יהושע היא.

ומכיון שכך ברור שכל הפרק הוא — ר' יהושע (והוא שנה: זה הכלל כל המטמא אלא שהשונה האחרון שינה לשונו וניסח, כלל אמר ר' יהושע, וזה רגיל).

(ג) גם מעילה פ"ד כולו משנת ר' יהושע הוא:

במ"ג³⁹): כלל אמר ר' יהושע כל וכו', ומ"ה: כל האוכלין מצטרפין וכו' בככותבת ביה"כ, כל המשקין מצטרפין וכו', ובמלוא לוגמיו⁴⁰) ביה"כ = יומא פ"ח מ"ב סיפא, ועליה אמרו (שם פא א) רשב"ל ורב חסדא: במחלוקת שנויה ור' יהושע היא דתנן (במ"ג כאן) כלל א"ר יהושע וכו', ומ"ו: הערלה וכלאי הכרם מצטרפין זה עם זה, ומ"ב סיפא: התרומה וכו' מצטרפין זה עם זה לאסור וכו' — חולק עליה ר' אליעזר בערלה פ"ב מ"א: ר"א מצטרפין בנותן טעם אבל לא לאסור, וא"כ בוודאי שת"ק הוא ר' יהושע חבירו.

וא"כ מ"ב, מ"ג, מ"ה ומ"ו, הן בוודאי משנת ר' יהושע, וברור: ע"כ שכל שורת המצטרפין משנת ר' יהושע היא, חוץ מן ההוספה: ר' שמעון אומר אינן מצטרפין, ורש"א (בבבלי: אר"ש מה טעם) מפני וכו' (מ"ו), ואפשר שכל משנה ר' הוספה היא, שעיקר מקומה הוא במ"ב (כמו בערלה).

(ד) גם מעילה פ"א מ"א כולה — ר' יהושע היא: קדשי קדשים ששחטן בדרום וכו' (ר' יהושע היא תוס' פ"א א) כלל אמר ר' יהושע וכו', — על השונה האחרון של מעילה, להלן (ר' שמעון? ע"י עמ' 152).

ובוודאי שישנם עוד כמה וכמה שרידים כאלה, אלא שעובדו כ"כ ונכנסו במשנתו של ר"ע ותלמידיו, עד שקשה להביר אותם.

35) והשוה תוס' מע"ש פ"א ט; בירוש' שם נב ע"ד: בראשונה היו אומרים לוקחין כהמה לבשר תאווה והיו מבריחין אותו מע"ג המזבח חזרו לומר לא יקחו אפי' חיה אפי' עופות.

36) הקבוצה של "בראשונה" שבתוס' שם הט"ז—ה"יז, שייכת למחלוקת כ"ש ובי"ה (במ"ד), וכולם מה' אבלות: מה שאין כן ה"ט שייכת למ"ו—מ"ז, ואגבה נשנית כאן.

37) בבלי שבת יג ב וירוש' שם ג ע"ב.

38) וע"י סוסה פ"ה מ"ב (בו כיום): א"ר יהושע מי יגלה עפר מעניך רבן יוחנן בן זכאי שהיית אומר עתיד דור אחר לטהר כבר שלישי שאין לו מקרא מן התורה.

39) ועל מ"ב רישא ותוס' שלה, אומר הבבלי טו ב: ומאן קאני לה ר' יהושע היא וכו'.

40) זוהי דעת ב"ה, יומא פ ע"א, אבל ר"ע אומר כמלוא לוגמיו (כ"ו ודפו' בתוס' יומא

פ"ה ד ג: לוגמא).

והדאי שחלק ממשנתו נסדרה עוד בזמן הבית: סתם ברכות פ"א מ"א: מאימתי קורין את שמע בערבין משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן. שהוא משנת ר' יהושע⁴¹. וכן דבריו במ"ב: עד שלש שעות שכן דרך בני מלכים לעמוד בשלש שעות. — נסדרו בוודאי בזמן הבית. ו' אלעזר חסמא תלמידו⁴² מזכיר "קיינים" (של ר' יהושע)⁴³: קינין ופתחי נדה הן הן גופי הלכות. אלא שלפי אדר"נ נוי"ב פלי"ה הם דברי ר' יוחנן בן נורי (חבירו הצעיר): תורת הגדה והלכות קנין הן גופי הלכות. וגם בגר"א שם: ריב"נ אומר (ה)הלכות (ו)הטהרות והגידות והקינין הן וכו'.

ב. "משנת ר' אליעזר"

קשה הרבה יותר הוא למצוא שרידים סתמיים ממשנת ר' אליעזר. אע"פ שרבו הלכותיו במשנה וברייתות פי כמה על אלה של ר' יהושע. אבל היא הנותנת: מכיון שמשנתו היתה משנת בית שמאי (שמתי). ומכיון שהיה מנודה — לא נתקבלו הלכותיו בבית-המדרש ולא נשנתה משנתו סתם. אלא בשם אומרו. כדי לחלוק עליו: ע"י כך לא נשארו לנו הרבה משניות סתמיות של ר"א. ומכל-שכן שלא נשארו לנו שורות של הלכות וקבוצות של משניות ה"תנא" הגדול והזכרן הגדול הזה. "בוד סיד" (סוד)⁴⁴ שאינו מאבד טיפה⁴⁵. רק ע"י כך אנו יכולים להבין יפה את תלונותיו בשעת פטירתו⁴⁶. על "תלמידי הדור שלא באו ושמשו אותו". ועל "תלמידיו שלא חסרונה אלא כדי שיכחול המכחול מן השפופרת". ואע"פ שהיה "שונה שלש מאות הלכות במכשפה". "לא שאלהו אדם במ דבר". וכשאמר לו ר"ע באותה שעה: "רבי מעתה שנה לי ופתת ושנה לי שלש מאות הלכות בבהרת"; "באותה שעה הגביה ר' אליעזר שתי זרועותיו והניחן על חזה שלו ואמר אוי לי על שתי זרועותי. ספרי תורות. שנפטרין מן העולם. שאם יהיו כל הימים דיו וכל האגמים קולמוסים וכל בני אדם לבלרין אינן יכולין לכתוב כל מה שקריתי ושניתי". ורק ברגע האחרון הזה "היו שואלין לו בטהרות בטומאות ובמקואות".

וזהו שגרם גם להחילופים הרבים שחלו בדברי ר' אליעזר. עד שאמר רבי⁴⁷: אם יאמר לי אדם כך שנה ר' ליעזר שונה אני כדבריו אלא דתנייא מחלפין. ור' אילעאי תלמידו אומר: שמעתי מר' אליעזר וכו' וכן שמעתי ממנו וכו' וכן שמעתי ממנו וכו' וזרתי על כל תלמידיו ובקשתי לי (ס"א: לו) חבר ולא מצאתי (עירובין פ"ב מ"ו). ולא מצא לו חבר אלא בערקבנין. ולא בתלמידי ר"א. אלא בחבירו ר' אליעזר בן יעקב: וכשבאתי לפני ראבי"ה הודה לדברי (בריייתא בפסח' ל"א). וכשאמרו לו לר"ע: "אומר היה ר"א כך וכך". אמר להם: "שתוקו. לא אומר לכם מה שר' אליעזר אומר בו" (שביעית פ"ח מ"ט—מ").

ואמנם מרבית החילופים בדברי ר"א גם במשנה גם בברייתות: במשנה: במקום אחד זה אצל זה. שני נוסחאות מדברי ר"א (ור' יהושע):

41) ברייתא דף ב ע"ב. 42) תוס' סוטה פ"ו ט, בבלי תגיבה ג א וירוש' שם ט ע"ד.

43) אבות פ"ג מ"ח ואדר"נ נוי"א פכ"ו.

44) נזכרת בתוס' נזכרים, סוף פ"ב, בבלי מנחות יח א. "מדת ר' אליעזר בחגלני פ"ב מ"ו ומנחות פ"ג מ"ד.

45) אבות פ"ב מ"ח. אדר"נ נוי"א פ"ד.

46) אדר"נ נוי"א פכ"ה. סנהדרין סח א. 47) ירוש' מ"ק פ"ג טא ע"ד.

סוכה פ"ב מ"ו: ר' אליעזר אומר וכו' ועוד אמר ר' אליעזר וכו' (ירושלמי: מחלפא שיטתיה, בבלי: חזר בו); שבת פ"ט מ"א: ר' אליעזר אומר וכו' (ר' יהודה בשם ר"א, בבלי קל ע"א) ועוד אמר ר"א כורתין עצים וכו' (בבלי שם: ת"ר במקומו של ר"א היו כורתין כו', ושני מקורות הם); תרומות פ"ד מ"ח—מ"ט (אליבא דר' יהודה) ושם מ"י (אליבא דר"מ)⁴⁸; ירוש' תרומות שם מג ע"א: אמר ר' יוחנן תנאין אינון, נמצאת אומר וכו', כלשון התוס' (אלא שצ"ל שם⁴⁹): ליטרא קציעות וכו' דברי ר"מ ר' יהודה אומר וכו', וכאן הכניסו תנאים משנים אפילו את דברי הירוש' (הכא ר' ליעזר מחמיר ור' יהושע מיקל) בתוך דברי המשנה: בזו ר' אליעזר מחמיר ור' יהושע מיקל ובזו ר' אליעזר מיקל ור' יהושע מחמיר ב"י!

ובשני מקומות: גזיר פ"ג מ"ג (ר' יהודה אומר משום ר"א, תוס' פ"ב יב—ג) ופ"ו מ"א (שני מקורות, והאמוראים כבר נדחקו לתרץ את הסתירה); כלים פ"ו מ"ב (משנת ר' יוסי); ארוכות של נחתומים טמאות וכו' (סתם ו) דף של נחתומין שקבעו בכותל ר' אליעזר מטהר וחכמים מטמאים, אבל בעדיות פ"ז מ"ז: הם (ר' יהושע ור' פפיס) העידו על ארוכות וכו' שר' אליעזר מטהר (ואמנם התוס' שם פ"ג א חולקת ושונה עדותם: על דף של נחתומין, וכן בתוס' שם פ"ב א: דף של נחתומין וכו' ר' אליעזר מטהר וכו')⁵⁰.

והרבה חילופים ישנם בברייתות, בין שהן סתמיות, ובין שתנאים מאחרים נחלקו בפירוש בדבריו (ובדברי בן-מחלוקת, ר' יהושע).

סתמיות, כגון עירובין פ"ג מ"ג, שמתוך התוס' סוף פ"ב («מודין חכמים לר' אליעזר בבני חצר וכו' שאע"פ שבידוע שאין המפתח במקומו עירובו עירוב») יוצא שדברי ר"א שבמשנה הם דברי חכמים, ושר"א שנה (כבתוס' שם וברייתא שבבבלי); אם בעיר אבד עירובו עירוב וכו'; עירובין פ"ד מ"א, שבברייתא (השניה) שבבבלי גב ב דברי חכמים שבמשנה הם דברי ר"א, וברייתא אחרת שונה בשמו: אחת יכנס שתיים לא יכנס; וכי"ב עירובין פ"ב מ"ה וברייתא שבבבלי כג ב (ועי' עוד תוס' פ"ב: וכו'); יומא פ"ז מ"ג, ור"א (יומא ע"א) אומר: לא משכחת לה מתקנתא אלא או לר"א דתנא דבי שמואל וכו'.

ומחלוקות של תנאים בדברי ר' אליעזר (ור' יהושע) בין שהם מחליפים בדבריו דברי ר' יהושע (או בדברי ר"ע), ובין שהם משנים את דבריו, רבות מאוד: ת"כ צו פ"ח ו (שקלים פ"ח מ"ז כר' יהודה, אבל תוס' שקלים פ"ג טז חסרה ומשובשת; בתוס' מע"ש פ"ב טז שונה ר' יהודה, לענין מע"ש, כמשנת שקלים, ור"מ חולק עליו, וסתם מע"ש פ"ג מ"ט כמשנת ר' יהודה); סוכה פ"א מ"א שנויה כר' נתן בברייתא שבבבלי שם, ומחליפה דברי חכמים בר"א; תוס' כלאים פ"ה יז (כלאים פ"ט מ"ג כר"מ, מחליף); ב"ב פ"ט מ"ז (כר' יהודה, תוס' ובבלי קנ"ב, מחליף דברי ר"א ודברי ר' יהושע); תוס' כלים ב"מ פ"ד יד (פ"ד מ"ז, דלא כר"ג); תוס' כלים ב"ב פ"ח (משנה פכ"ח מ"ב כר' יהודה, מחליף דברי ר"א בדברי ר"ע); סוטה פ"א מ"א (דלא כר' יוסי בר' יהודה, תוס' פ"א ובבלי ב ע"ב).

ומכל אלה (חוץ מתרומות דלעיל) לא נכנסה אפילו מחלוקת אחת במשנה (אלא

48) תוס' תרומות ס"ה י—א ובבלי ביצה ג ע"ב—ד ע"א.

49) הלכה ב' שלפניו טעות סופרים. 50) על ביצה פ"ד מ"ז — במק"א.

דתניא מחלפין). וכבר הזהירו התנאים על חילופים אלה, עד שאמרו (ספרי שופטים פ"ט קפח): מנין למחליף דברי ר' אליעזר בדברי ר' יהושע ודברי ר' יהושע בדברי ר' אליעזר לומר (כלומר: כדי לומר, כדי שתהיה הלכה כר"א) על טהור טמא ועל טמא טהור שהוא עובר בלא תעשה ת"ל ולא תסיג גבול רעך.

וגם "לא נחלקו ר"א ור' יהושע ב"א לא ב"י, שהם נמצאים גם במשנה⁵² ורבים בברייתות (שלהלן). שאע"פ שלא תמיד הם מחליפים דברי האחד בשני ולא תמיד הם מחליפים בכלל, מפני שיש בהם שהם רק מרחיבים ומפרשים. — הרי בכל-זאת יסודם ברפיון במסורת ובפקפוק בקבלה, והם מרובים במחלוקת ר"א ור' יהושע (כשם שהם מרובים במחלוקת ב"ש וב"ה שרבו "משרבו תלמידיהם שלא שמשו כל צרכם"); תוס' תרומות פ"ט ח—ט, תוס' שבת פ"ט י (בבלי וירוש'), תוס' פסחים פ"א ה (=משנה פ"א מ"ז, שהיא ר"ש, ע"י בבלי כ"ע"ב), תוס' כלים ב"ב פ"ד ז (בניגוד למשנה פכ"ו מ"ד), שם ג (ר' נתן, בניגוד למשנה פכ"ו מ"ו), תוס' אהלות פ"ג י (=אהלות פ"ב מ"ח), שם פ"ז ו (המשנה פ"ז מ"ה שונה גם "עפר בית הפרס", אע"פ שהיא משנת ר' יהודה; שהרי הוא מביא את המעשה לראיה; אמר ר' יהודה), תוס' נגעים פ"ג ה (פ"ז מ"ה כר' יהודה) ועוד. כי אחרי שגברה יד ב"ה האחרונים ונתנדה ר' אליעזר, האחרון לב"ש — עזבוהו תלמידיו, ואפי' תלמידו החביב ר"ע, וכששאל אותו בשעת פטירתו: "עקיבא מפני מה לא באת לפני ושמשת אותי", השיב לו ר"ע מפני הכבוד; רבי, לא נפנית י! (אדר"ג פכ"ה).

רק תלמידו ר' יוסי בן הדורמסקית⁵³ ותלמידו הזקן ר' אלעאי לא עזבוהו.⁵⁴ ותלמידיו אלה, וביתד ר' אלעאי ובנו ר' יהודה ובנו ר' יוסי, הם הם ששמרו על משנת ר' אליעזר: ר' יוסי בר' יהודה אומר משום ר' יהודה בר' אלעאי שאמר משום ר' אלעאי שאמר משום ר' אליעזר הגדול (אדר"ג ספ"ט; אבות פ"ב מ"י: ר' אליעזר אומר), פסח' צד ב, ר' יוסי בר' יהודה אומר משום ר' אליעזר חוץ לעשייתו ("חוץ לעזרה" = פסח' פ"ט מ"ב, רא"א מאסקופת העזרה ולחוץ, וכיו"ב ס"ו, 260; את שהוא בבית המטבחים חייב), ובתוס' פ"ח ב⁵⁵: ר' יוסי בר' יהודה אומר, וספרי בהעלותך פ"ט סט בלשון אחר: ר' יהודה אומר בשמו (של ר"א), ובודאי שאמר זה ר' יוסי בר' יהודה בשם אביו ר' יהודה בשם ר"א, וכן הדבר בוודאי תוס' נגעים פ"ז ח: ר' יוסי בר' יהודה אומר משום ר"א (=סתם במשנה פ"ג מ"א) ובתוס' סוטה רפ"א (ע"י לעיל).

ר' אלעאי מוסר כמה דברים בשם ר"א, שיש מהם שנשנו במשנה בשם ר"א ויש מהם שנשנו סתם; כך נשנית משנת חלה פ"א מ"ו (חלות תודה) סתם, כר' אלעאי בשם ר"א (תוס' שם פ"א ו), וכן אבות פ"ב מ"י: רא"א, ע"פ ר' אלעאי באדר"ג (ע"י לעיל).

51) חילופים בכוונה כאלה נעשו גם בימי האמוראים, פסח' כז א: וסבר (שמואל) אתניהי איפכא כי היכי דניקום רבנן לאיסורא, ברכות גב ב כ"י מ' וראבי"ה: ור' אושעיא מתני איפכא (מחלוקת ב"ש וב"ה) כי היכי דתיקום הלכה כב"ה (ולא צדק בעל ד"ס) בחילופים שלא כהנה עוסקים אדר"ג פ"ט (נו"א שכטר 78): י"ב חודש ואינו חוזר בה נמצא מחליף חכמים זה בזה וכו'. ספרי עקב פ"ט מח: מתוך (שראה) שאין עומדת בידו הוא יושב ומטמא את הטהור ומטהר את הטמא ופורץ גדרם של חכמים (=לא תסיג גבול).

52) תמורה פ"ג מ"א, כריחות פ"ד מ"ב ומ"ג וטהרות פ"ט מ"ב.

53) ידים פ"ד מ"ג, תוס' שם פ"ב טו ובבלי תגיגה ג ב.

54) תוס' טאה פ"ג ב, חלה פ"א ו, ובשנינויים — פסח' לח ב, חוס' סוכה פ"ב א (בבלי כז ב).

55) דפוסים וכ"י ח"ג.

וכן דברי ר"א בחלה פ"ב מ"ח = תרומות פ"ב מ"א (לענין תרומה). ע"פ דברי ר' אלעאי בתוס' שם פ"ג יח (ע"י שם).

וכן בבבלי ר' יהודה, שיש מהם שנשנו במשנה בשם ר"א ויש — בשם ר' יהודה; ר"א, שבת פ"ט מ"א (ר' יהודה בשמו בברייתא שם קל ע"א), יומא פ"ה מ"ה (ר' יהודה בשמו, תוס' פ"ד א וספרא אחרי פ"ד י); נזיר פ"ג מ"ג—מ"ד (ר' יהודה בשמו, תוס' פ"ב יב—יג); פרה פ"ב מ"א; ר"א (משנת ר' יהודה, במ"ד, ע"י ר"ש במ"א ותוס' פסח' כו ב ד"ה עלה); פרה פ"ז מ"י; ר"א (ר' יהודה אומר משמו, תוס' פ"ז וז); סנהדר' פ"ו מ"ג; דברי ר' יהודה (בשם ר"א, תוס' פ"ט וז; דברי ר' יהודה שאמר משום ר"א, ובמ"ד; דברי ר"א, וע"י בבלי, וירוש', מחלפא שיטתיה), תוס' סוטה פ"ב ג, ר' יהודה אומר (וכן בבבלי יט ב, ר"א א וכו' אמר לו ר"ע וכו', ס"ז 236); ובראש וראשונה זבחים פ"ג מ"ו; ר' יהודה פוסל, שהיא משנת ר' אליעזר (ר"א בן שמע בתוס' זבחים פ"ב טז, מנחות יז ב, ע"י בסמוך). כי מכיון שר' יהודה היה שונה במשנתו כמה פעמים משנת ר"א, בין סתם ובין בשמו, שנה גם כאן את הלכתו של ר"א סתם, ששינוי בתוס' זבחים ספ"ב יז (בבלי מנחות יח א); אלא שר' יהודה שנה לנו פסול (בזבחים הנ"ל) וחזרתי על כל חברי (בבלי: שנה לי וחזרתי על כל תלמידיו) ולא מצאתי לי חבר הייתי סבור שמא טעות הוא בידי עכשיו שאמרת לי דבר משום ר' אליעזר (כשר אלא שר' אליעזר פוסל) החזרתה לי את אבידתי ולגו דמעיו ואמר וכו' הא מפני שיהודה בנו של ר' אילעאי ואילעאי תלמידו של ר' אליעזר לפיכך הוא שונה משנת ר' אליעזר (בבלי: לפיכך שנה לך).

ובברייתות אנו מוצאים עוד: ר' יהודה אומר משמו (תוס' יומא פ"ד יט); ר' יהודה אומר משום ר' אליעזר (תוס' יומא פ"ג ב, ביצה פ"א ג, כתובות פ"א ד, פרה פ"ה ט, אהלות פ"ז ג). ר' יהודה אומר ר' אליעזר אומר וכו' ר' יהושע וכו' ר' עקיבא וכו' (תוס' מכשירין פ"א ד); ר' יהודה אומר ר' אליעזר אומר (תוס' ר"ה פ"ד ד — דפו' וכ"י) — ת"כ אמור פרשה יא א⁵⁶; ר"א, שסתם ספרא ר' יהודה.

ובוודאי שכמה מהלכותיו של ר"א נשתקעו ע"י כך במשנת ר' יהודה, ועל ידו באו למשנתנו סתם, כך בסנהדר' פ"ג מ"ג; ומפריחי יונים (ר"א, עדיות פ"ב מ"ז⁵⁷); אמרו לפני ר"ע, "וסוחרים שביעית", הסמוך לו, הוא משנת ר' יהודה, תוס' פ"ה ב, סתם מע"ש פ"ה מ"ב; לא לקחתי ממנו ארון ותכריכים למת (ר"א, ספרי תבוא פ"ס שג), סתם ערלה סוף פ"ג מ"ט; החדש אסור מן התורה בכל מקום, משנת ר"א, בקידושין פ"א מ"ט; ר"א אף החדש (ירוש' ערלה שם)⁵⁸, סתם אהלות פ"ה מ"ז; אע"פ שאין עמו אשה (אבא יודן איש צידן, בשם ר"א תוס' שם פ"ז ז); סתם נגעים פ"ג מ"א (תוס' נגעים פ"ו ת, ע"י לעיל ר' יוסי בר' יהודה).

וע"י כך אנו מבינים דברי ר' יהודה ("חכמים" בתוס') בתוס' עדיות פ"א ד⁵⁹; לעולם הלכה כדברי המרובין לא הוזכרו דברי היחיד בין המרובין אלא שמא תיצטרך להן שעה ויסמכו עליהם וחכמים אומרים (= ר' יהודה שבפ"א מ"ו) לא הוזכרו דברי יחיד בין המרובין אלא מתוך שזה אומר טהור וזה אומר טמא כדברי ר' ר

56 [וכנוסח כ"ר, נוסח הדפוסים לקוי בחסר.] 57 ירוש' שבת פ"ז ז סע"ד.

58 [וע"י מ"ש על זה במבוא לנוסח המשנה, ח"ב, עמ' 535.]

59 דפוסים וכ"י ר' כ"י ארפורט משובש.

אליעזר יאמרו לו כדברי ר' אליעזר שמעת. התוס' מקבילה למשנה אבל לקוחה ממקור אחר, שהחזיק בדברי ר' יהודה, וקרוב שהוא ממשנת ר' יהודה עצמו, משנה תחילה דברי ר' מאיר שברישא. ובתוס' פרה פ"א ב: אמר ר' יהודה אף אני כך אמרתי (כר"א, שהרפפות טמאות לחטאת) אבל חברי גזרו עלי ש[נא] יהא מודה בהן בטוהרה! גזרו עלי!

ועד כמה השתמטו, מפני היראה ומפני הכבוד, מלהזכיר הלכה בשמו של ר"א. אפילו בשעה שהסכימו לה, מראה המעשה שבתוס' חלה פ"א י: ר' אליעזר אומר חלה ניטלת מן הטהור על הטמא אמרו לפני ר' ישמעאל והלא פלוני יש בדרום (בלוד") והיה מורה כהוראה הזאת אמ' להם לבוש שלבש בו אבא וציץ שנתן בין עיניו אם לא אלמד בו לכל מורה הוראות אמרו לו בשם ר' אליעזר א' להן אף הוא יש לו כמה יתלה.

התלמידים הסתירו ממנו תחילה את שמו של החכם, שמא ישפיע זה על דעתו של ר' ישמעאל לניגוד, ורק אחרי ששמעו את דעתו המוחלטת אמרו לו שמו של החכם.

ואע"פ שהזכירו למשל בפרה פ"ט מ"ג דברי ר"א (במקום המחלוקת) — לא הזכיריהו בפ"א מ"א, כשהוצרכו לחזור על הדברים (אם יכולה החולדה לשתות הימנה או נחש לדברי ר"ג), ולא שנו כאן "או עכבר לדברי ר"א", "משום דר"א שמותי הוא" (ר"ש).

ואפילו דברים כדברי ר"ע בסנהד' פ"ז מ"א, שהם וודאי דברי ר' אליעזר (אדר"נ פכ"ה שם), וכך הם שנויים בתוס' פ"א ה: אר"ע שלש מאות הלכות היה ר' אליעזר דורש במכשפה לא תחיה, ולא למדתי ממנו אלא שני דברים שנים מלקטים וכו', — אפי' דברים אלו נשנו במשנה בשם ר' יהושע, ובברייתא שבירוש': אמר ר' יהושע בן חנניה שלש מאות פרשיות היה ר' אליעזר דורש בפרשת מכשפה ומכולם לא שמעתי אלא שני דברים וכו', וראב"ע אומר בסיפור (המקביל לאדר"נ פכ"ה) שבאדר"נ סוף פ"ט (תר' שכטר, עמ' 70): חמשה דברים למדנו מר"א ושמחנו בהם יותר ממה ששמחנו בהן בחייו אלו הן וכו' (כלים פכ"ג מ"א סתם ומקוואות פ"י מ"ב סתם, ובתוס' כלים ב"ב פ"ב וריב"ק בשמו⁶⁰).

כן, בחיי ר"א לא שמחו כלל בדבריו ולא עסקו בהם.

ע"י תלמידו השני של ר"א, ר' יוסי בן הדור מסקית, באו כמה הלכות ממשנת ר"א — לר' יוסי ובנו ר' אליעזר, וכן לר' נתן⁶¹ ור' יצחק⁶²; כי מוצאים אנו בתוס' סוף ערלה (בבלי קידושין לט א): ר' אלעזר בר' יוסי⁶³ אומר משום ר' יוסי בן דור מסקית שאמר משום ר' יוסי הגלילי שאמר משום ר' יוחנן בן גורי שאמר משום ר' אליעזר הגדול אין ערלה בחוצה לארץ, בניגוד לקידושין סוף פ"א: ר' אליעזר אומר אף החדש (ע"י בבלי שם), וכיו"ב במדר' יתרו (בחדש פ"א, ה' הורוויץ 205): ר' אלעזר בר' יוסי אומר משום אבא יוסי בן דור מסקית, ומצאנו בברייתא אחת (מנחות לח סע"ב) שלשלת דומה לה אצל ר' יצחק ור' נתן: ר'

60 "בן עזריה" אין בר"ש ובמ"ש ובתוס' סנהדרין סח א ר"ה וטהרתן, אע"פ שאפשר שגם כאן הביאו את הדבר בשם המקביל.

61 תוס' פסח פ"ב ה ובבלי מח א, סוכה יט ב, תוס' כלים כ"ט פ"ד יד, וע"י תוס' תרומות פ"ז י.

62 תוס' תרומות פ"א א ובבלי שבת קנ"ג סע"א, תוס' שם פ"ב ה. המחלוקת היחידה של ב"ש

וב"ה שנמסרה בשם ר"א (אבל ע"י גם תוס' ריש ביצה).

63 אצל באכר Tradition, עמ' 84, כל הענין מוטעה.

יצחק אומר משום ר' נתן שאמר משום ר' יוסי הגלילי שאמר משום ר' יוחנן בן גורי אין לו תכלת מטיל לבן.

ומצאנו גם לר' יוסי שאומר בשם ר' אליעזר (תוס' כלים ב"ק פ"ד ו, כ"י ווינא: ר' יוסי אומר ר' אליעזר אומר מעפר וכו')⁶⁴, ובמשנת ר' יוסי (ע"י להלן) נזכר ר' אליעזר הרבה, ומכיון שהוא היה תלמיד ר' יוחנן בן גורי, נראה שקבלותיו. כקבלות בנו, עברו דרך הצינורות שנזכרו (יוסי בן דורמסקית [בן זמנ] — ר' יוסי הגלילי — ר' יוחנן בן גורי, או ישר מר' יוחנן ב"ג), ומאותם הצינורות הושפעו גם ר' נתן ור' יצחק הבלים.

ואת מדרשו של ר"א שמראבא חנן, שאומר כמה פעמים בשמו במדרשי הלכה מביית ר' ישמעאל (מכילתא, ספרי במדבר ותחילת דברים ומדרש תנאים) ור' יהודה בסתם "ספרא" שלו.

אבל אין אנו עוסקים עכשיו במדרש הלכה⁶⁵.

נראה שר' אליעזר רשם משניותיו; אבל, כמנהג כתיבת הלכות באותו זמן ואחריו, רשמן רק לעצמו, מגילת-סתריו, ומסרם בעל-פה. כך צריכים להבין דברי אדר"ג שהזכרתי: "אולי על שתי זרועות, ספרי תורות, וכו' שאם יהיו כל הימים דיו וכו' אינן יכולין לכתוב כל מה שקריתי ושניתי".

ומשניותיו של ר"א שלא אמר דבר ("הלכה") שלא שמע מפי רבו⁶⁶ — אין שיעור לערכן כמקורות הלכה ולהבנת שיטתם של ב"ש, שהרי ר"א "שמת" הוא, וכ"פ אמרו "ר"א כדברי ב"ש ור' יהושע כדברי ב"ה"⁶⁷.

ובוודאי שכמה מהלכותיו הן הלכות ישנות נושנות.

64 "דברי ר' מאיר" שאח"כ הם אשגרה מלעיל שם.

65 [וע"י להלן בחלק ג', מבוא למדרשי הלכה].

66 תוס' יבמות ס"ג, יומא סו ב, סוכה כז ב—כח א, וע"י נגעים פ"ט מ"ג [ספרא נגעים פ"ו ז :

כך שמעתי יסגור] ופי"א מ"ב.

67 תוס' שקלים פ"ג סז [וע"י מע"ש פ"ב סז], תוס' ערכין פ"ד ה, מכשירין פ"א ה, מו"ק כ ב,

ערכין כג ב, ועוד כ"פ בירוש' (שביעית סוף פ"ט, תרומות פ"ה, ביצה פ"ד ועוד).

V. משנת ר' עקיבא

עקיבא בן יוסף, ששמו הלך מסוף העולם עד סופו¹ בעודנו חי, הענק הזה, הוא אבי-המשנה, משנתנו. ממנו מתחילה תקופה חדשה למשנה. לפניו, סידורי משניות, סידרו את ההלכות והשמועות ומסרון בע"פ העלון על הכתב כמו שהן, בלי שינוי ותיקון; אלא שהוסיפו וחדשו הלכות, הוציאו תולדות מתוך אבות, ולמדו האחת מן השניה². אבל ר"ע הוא המשנה (המשנה) הראשונה, שהניח את חותמו על המשנה: לא רק שחדש והוציא הלכות למאות מפלפולו, אלא שבדק את הקבלה ותיקן אותה, הגיה אותה (מחלוקת ב"ש ובי"ה, ע"י להלן) מתוך שיקול-הדעת; דורש ומסכים להלכה (ע"י להלן), או אינו מסכים³.

ומתוך שתלמידו ר"מ (וכן ר"ש) השקיע רוב משנתו של ר"ע במשנתו, ומתוך שמשנת ר"מ (ור"ש) היתה לאחד היסודות של משנתנו, נבלעה משנת ר"ע בתוך משנתנו, עד שעל-פירוב לא נשאר לה רושם.

משנת ר"ע נזכרת, כמו שאמרתי, כמה פעמים בפי ר' יוסי: סנהדרין פ"ג מ"ד: זו משנת ר"ע משנה ראשונה וכו'; תוס' מע"ש פ"ב יב (ערכין פ"ה טו): זו משנת ר"ע משנה ראשונה בש"א וכו'; תוס' שם פ"ב א: דברי ר' יהודה⁴, רמ"א בש"א וכו' ובה"א כל מעשהיהן בטומאה א"ר יוסי זו (דברי ר"מ) משנת ר"ע לפיכך הוא אומר⁵ ינתנו לכל כהן וחכמים לא הודו לו; סתם, נזיר פ"ו מ"א: משנה ראשונה עד שישתה רביעית יין רע"א אפילו וכו'.

משנתו של ר"ע, שנזכרה בקה"ר ובשם יב ז בין המשניות הגדולות של ר' חייא וכו', אינה במקור הראשון, ירוש' הוריות פ"ג מח ע"ג, ואינה מתאימה לשורה של הבריות המאוחרות⁶. ובס"ז, 232 (במדב"ר פ"ח): אמר ר' אלעזר ב"ר שמעון זו היתה משנת ר' עקיבא עד שלא בא מזפרין משבא מזפרין אמר וכו' (ספרי נשא פ"ט ד: כך היה ר"ע שונה עד שלא בא וכו', תוס' ב"ק פ"י יז: דרש ר"ע כשבא מזפרין וכו', זוהי משנת ב"ק פ"ט מ"א—מ"ב, ע"י להלן ראב"ש). וכמה פעמים מצינו: חזר ר"ע להיות שונה, תענית פ"ד מ"ד, תוס' חולין פ"ב ט, תוס' זבים פ"א ו, תוס' עוקצין פ"ג ב.

ור' שמעון תלמידו אומר (גטין סז א) לתלמידיו: בני שנו מידותי שמידותי תרומות מתרומות מידותיו של ר"ע (בבב"ר ותרומות מתוך עיקרי משניות של ר"ע). ובירוש' שקלים רפ"ה מח ע"ג: זה ר"ע שהתקין⁷ מדרש (=מדרש הלכה) הלכות (=משניות) והגדות.

- (1) כריתות פ"ג מ"ז—מ"ט, נעים פ"ג מ"ד.
- (2) תוס' נדה פ"ו ו, ע"י להלן, משנה נזיר סוף פ"ו, סוטה פ"ה מ"ב.
- (3) מעשר שני פ"ז מ"ז.
- (4) מעשר שני פ"ב מ"ג—מ"ד.
- (5) חלה פ"ד מ"ט: ר"ע מתיר וחכמים אוסרים.
- (6) "ומשנת ר"ע שבשהשיר ח ב, בסוף השורה, היא כחזאי הוספה מאוחרת.
- (7) כמו "מכרי מתגי מאן תקין רבי" (יב"ס ד).

עליה מעיד גם אפיפניוס. 33 Haeres * ושם 15 : δευτερώσεις τοῦ καλουμένου : 'Ραββὶ Ἀκιβὰ (ἡ Βαρακιβάν)
מה היה טיבה של משנתו?

שנינו באדר"נ פ"ח: לר"ע קרא לו (ר' יהודה הנשיא) אוצר בלום (בלוס").
למה ר"ע דומה לפועל שנטל קופתו ויצא לחוץ מצא חטים מניח בה מצא שעורים מניח בה
כוס מין⁹ מניח בה עדשים מניח בה, כיון שנכנס לביתו מברר חטים בפני עצמן וכו';
כך עשה ר"ע ועשה כל התורה מטבעות מטבעות¹⁰. כלומר "נוסחאות נוסחאות"¹¹.
"סדרים סדרים", ורש"י בגטין שם מוסיף (ואפשר שכך היה לפניו באדר"נ): סידר
מדרש סיפרא וסיפרי לבדן ושנאן לעצמן (כ"ה בע"י) לתלמידיו והלכות לעצמן
ואגדות לעצמן.

שמתחילה היו המדרש וההלכה והאגדה מעורבים יחד, והוא בירר מתוכם את
המדרש ועשאו מדרש-הלכה, ואת ההלכה ועשאה "משנה", ואת האגדה ועשאה "הגדות"
(כדברי הירוש'); וכך אמר ר' יוחנן (סנהד' פו א): סתם מתניתין ר"מ סתם תוספתא ר'
נחמיה סתם סיפרא ר' יהודה סתם סיפרי ר"ש וכולהו אליבא דר"ע.

זאת אומרת שכולם השתמשו בדברי ר"ע: זה — ב"משנתר", זה — ב"תוספותיו", זה
— ב"מדרשו" של ר"ע, שר"מ אומר "איוז היא משנה" — "הלכות ר' יהודה אומר מדרש"
(קידושין מט א), ור"ע "תיקן" "מדרש הלכות והגדות" (ירוש' שלמעלה).

ואמנם משנת ר"ע הכילה בתוכה גם "תוספות"¹⁰: הלפת והצפוף וכו' התרדים
והלענונים (אינם כלאים זה בזה) הוסיף ר"ע השום והשומנית הבצל והבצלצול התורמוס
והפלסלוס אינן כלאים זה בזה (כלאים פ"א מ"ג), בתוס' פ"א ב: ... והבצלצול (והתורמוס)
אמר ר"ש [בן גמליאל]¹¹ לא היה ר"ע שונה אלא בשני זוגות אילו אבל התורמוס
והפלסלוס (אינן)¹² כלאים זה בזה; הוסיף ר"ע (כלומר שהוסיף לדברי ר' חנינא
סגן הכהנים, כשמועה ששמע הוא, ולא שר"ע העיד?) מימיהם של כהנים וכו'¹³;
הוסיף ר"ע (שהוסיף לעדותו של ר"ש בן בתירא שמועה ששמע)¹⁴: (על)¹⁵ הסולת וכו'
(עדיות פ"ח מ"א)¹⁶; אר"ע יש לי חמישי וכו' (אהלות פ"א מ"ג, ועי' להלן).

והכילה בתוכה מאד "פירושים" והגבלות: תוס' מכשירין פ"ב ט;
הממלא בקילון¹⁷, פירש ר' עקיבא אם נגבו מיד טהורין ואם לא נגבו אפילו עד
שלשים יום טמאין, סתמן שלשה ימים, ובמשנה שנו: רע"א¹⁸ אם נגבו מיד
טהורים וכו'; כלים פ"ב מ"ד: רע"א מפני שהוא טמא וכו'; ב"ב פ"ג מ"א: שדח

(8) רש"י שם, וילקוט אבות כ"י וס' המוסר לך עקנין, 40: פולין.

(9) כך הנוסח ברש"י גטין סז א ובילקוט אבות ובס' המוסר.

(9a) "המטבע שטבעו חכמים" (ירוש' ברכ' פ"ו י סע"ב), "מטבע ברכה" (שם ס סע"ב); "מטבעה
של תפלה" (ירוש' מגלה ספ"ג ע"ג).

(10) ע"י בריל, צונץ יובלשריפט. (11) כך בכ"י ארפורט.

(12) ע"י הגיון אריה. (13) פסח' פ"א מ"ו ועדיות פ"ב מ"א.

(14) ואל תשיבני מדברי ר' יוחנן (פסח' יט א, חגיגה כד א, ירוש' חגיגה פ"ג ע"א): מעדות
של ר"ע וכו', שאין פירושה שהוא העיד כן, אלא ששנאה מפי שמועה.

(15) "על" אין לא בבבלי ולא בירוש', וליתא בכ"י מ' ועוד.

(16) בברייתא (יבמות צד ב): ור"ע מוסיף אף אשת אח וכו'.

(17) ציטט של המשנה, ס"ד מ"ט: הממלא בקילון עד ג' ימים טמאים.

(18) פלוני אומר, ואינו חולק אלא מפרש — רגיל (תו"ט) כאן ותו"ט בכורים פ"ג מ"ו).

הבעל חזקתה שלש שנים ואינה צריכה מיום ליום וכו' ר"ע א' חדש בראשונה וחדש באחרונה ושנים עשר חדש באמצע, ועוד כאלה.

עיקר "משנת" היה "סידור הלכות". שנינו בתוס' זבים פ"א ד—ו: אר"ע לא נחלקו ב"ש וביה על הראיה שתיים או אחת מרובה כשתים ובשני הפסיק ובשלישי ראה אחת שאין זה זב גמור על מה נחלקו על שראה אחת בראשון ובשני הפסיק ובשלישי ראה שתיים בש"א זב גמור וביה וכו' (=סתם זבים פ"א מ"א). כשהיה ר"ע מסדר הלכות לתלמידים (ושנה להם "משנתו") אמר כל מי ששמע טעם על חבירו יבוא ויאמר, אמר לפניו ר' שמעון משום ר' אלעזר בר' יהודה איש ברתותא לא נחלקו ב"ש וביה על שראה אחת בראשון וכו' שאין זה זב גמור על מה נחלקו? על הראיה שתיים וכו'. אמר לא כל הקופץ משתבח אלא בנותן טעם, אמר לפניו ר"ש כך אמרו ביה לב"ש מה לי וכו' חזר ר"ע להיות שונה כדברי ר' שמעון. ב"סידור ההלכות" שלו, שהיא משנתו, לא ביאר "לא נחלקו" — ועל מה נחלקו? — אלא שנה סתם מחלוקת ב"ש וביה, אלא שאח"כ הוסיף דברי ר"א בן יהודה, או ששנה סתם כדברי ר"א בן יהודה, והשאר נכנס ב"תוספתא" שלו.

ויש שלא היה שונה כלל מחלוקת ב"ש וביה במשנתו, אלא שונה סתם כביה לפי גוססתו: כך שנינו באהלות פט"ז מ"ד: הבודק²⁰ בודק אמה על אמה ומניח אמה וכו' — חזו משנת ר"ע לפי בית הלל, ששנינו בתוס' פט"ז ו: הבודק בש"א בודק שתיים ומניח אמה ובה"א בודק אמה ומניח אמה דברי ר"ע וחכ"א בש"א בודק אמה ומניח אמה ובה"א בודק אמה ומניח שתיים.

וכך שנה בכמה מקומות סתם; והדברים נשנו במשנתנו (ע"פ משנת ר' יהודה) כמחלוקת ב"ש וביה ור"ע; אבל בכמה מקומות אנו יודעים, שר"ע שנה דברי ביה עצמם כך, וסידר במשנתו הלכתו כביה:

במע"ש פ"ב מ"ד: ושל תרומה (=כרשיניים של תרומה) בש"א שורין ושפין יז) בטהרה ומאכילין בטומאה ובה"א שורין בטהרה ושפין ומאכילין בטומאה שמאי אומר יאכלו צריד ר"ע א' כל מעשיהן בטומאה (עדיות פ"א מ"ח); מחלוקת ב"ש וביה נשנית כאן ע"פ משנת ר' יהודה (תוס' פ"ב א), והוא שנה דעת ר"ע כחולק, אבל ר"מ שונה (תוס' שם): בש"א שורין בטהרה שפין ומאכילין בטומאה ובה"א כל מעשיהן בטומאה, ועיז מעיר שם ר' יוסי; זו משנת ר"ע לפיכך הוא אומר (בחלה פ"ד מ"ט) ינתנו לכל כהן וחכמים לא הודו לו, שכן שנינו אף בחלה שם: כרשיני תרומה ר"ע מתיר וחכמים אוסרין.

ובשקלים פ"ח מ"ו—מ"ז: בשר קדשי קדשים שנטמא בין באב הטומאה בין בולד הטומאה בין בפנים בין בחוץ בש"א הכל ישרף בפנים חוץ משנטמא באב הטומאה בחוץ ובה"א הכל ישרף בחוץ חוץ משנטמא בולד הטומאה בפנים רא"א את שנטמא באב הטומאה וכו' ואת שנטמא בולד הטומאה וכו' ר"ע א' מקום טומאתו שם שריפתו (גיטמא בחוץ בין באב הטומאה בין בולד הטומאה ישרף בפנים), נטמא בפנים בין באב הטומאה בין בולד הטומאה ישרף בפנים).

19) במשנה: אמר ר"א בן יהודה מודים ב"ש בזה שאינו זב גמור ועל מה נחלקו וכו'.

20) בדיקה שנוכרת במ"ג, שהיא ר"ע, תוס' אהלות פט"ז ג.

21) לאכילת בהמה, שבת פ"כ מ"ג, ירוש' שם: ואין שפין אותן משום דש.

וזו משנת ר' יהודה בספרא צו פ"ח ו—ז: מיכן אמרו בשר קדשי קדשים שניטמא בין באב הטומאה בין בולד הטומאה בין בפנים בין בחוץ בשרא הכל ישרף בפנים ובה"א הכל ישרף בחוץ חוץ משניטמא בולד (כ"ר: באב) הטומאה בפנים דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר בשרא הכל ישרף בפנים חוץ משניטמא באב הטומאה בחוץ ובה"א הכל ישרף בחוץ חוץ משניטמא בולד הטומאה בפנים. רבי אליעזר אומר את שניטמא באב הטומאה וכו' את שניטמא בולד הטומאה וכו' רבי עקיבא אומר נטמא בחוץ בין באב הטומאה וכו' נטמא בפנים בין באב וכו'. וכך שנינו גם בתוס' שקלים פ"ג טז (אלא שגשתבשה, וכך צ"ל שם): בשר קדשי קדשים שניטמא בין באב הטומאה בין בולד הטומאה בין בפנים ובין בחוץ בית שמאי אומרים הכל ישרף בפנים ובה"א הכל ישרף בחוץ חוץ משניטמא בולד הטומאה בפנים דברי ר"מ ר' יהודה אומר בשרא הכל ישרף בפנים (כת"כ שם) חוץ משניטמא באב הטומאה בחוץ ובה"א הכל ישרף בחוץ חוץ משניטמא בולד הטומאה בפנים ר' אליעזר אומר שניטמא באב הטומאה בין מבפנים בין מבחוץ ישרף בחוץ ושניטמא בולד הטומאה בין בחוץ בין בפנים ישרף בפנים⁽²²⁾ ר' יהודה (צ"ל: 'וס') אומר ר' אליעזר אומר כדברי ב"ש ר' עקיבא אומר כדברי ב"ה.

השונה האחרון הזה שנה אפוא: בשר קדשי קדשים שניטמא בין בפנים בין בחוץ בשרא הכל ישרף בפנים חוץ משניטמא באב הטומאה ובה"א הכל ישרף בפנים חוץ משניטמא בחוץ; ובודאי שצ"ל כמו שהגהתי: ר' יוסי אומר. אבל ר' יהודה ור"מ חולקים על תנא זה. וכ"ר שנינו גם בתוס' מע"ש פ"ב טז לענין מע"ש: מע"ש שנכנס לירושלם וניטמא בין שניטמא באב הטומאה וכו' דברי ר"מ ר' יהודה אומר בשרא הכל יפדה ויאכל בפנים וכו' ר' אליעזר אומר וכו' ר' עקיבא אומר וכו', וכך שנויה מחלוקת ב"ש ובי"ה במע"ש פ"ג מ"ט כ"ר יהודה בתוס' שם וכמו שלנו בשקלים, אבל ר"מ חולק שם בתוס' ושונה: בשרא הכל יפדה ויאכל בפנים ובה"א הכל יפדה ויאכל בחוץ⁽²³⁾ חוץ ממי שניטמא (באב) [בולד] הטומאה (בחוץ) [בפנים]⁽²⁴⁾.

ר' יוסי מעיר אפוא כאן, שר"ע סובר כב"ה, והרי זה דומה לענין הקודם. ואמנם אנו מוצאים כדבר הזה בכמה מקומות, שאחד מתלמידיו של ר"ע (ר"מ) שונה דעת רבו סתם, והשני (ר' יהודה) שונה דבריו כחולק על ב"ש, ור' יוסי שונה — ר"ע כב"ה. כך שנינו בפסחים פ"ב מ"א סתם: כל שעה שמותר לאכול מאכיל⁽²⁵⁾ לבהמה לחיה ולעופות ומוכרו לנכרי, ובבביתא⁽²⁶⁾ שנינו בה מחלוקת ב"ש ובי"ה: בשרא לא ימכור אדם חמצו לנכרי אא"כ יודע בו שיכלה קודם הפסח (שחיטת הפסח) ובה"א כל שעה שמותר לאכול מותר למכור, ובתוס' (פ"א ז) שנינו: ברא שונה (=משנת ר' יהודה) היו אומרים אין מוכרין חמץ לנכרי ואין נותנין לו במתנה אלא כדי שיאכלנו עד שלא תגיע שעת הביעור עד שבא ר"ע ולימד שמוכרין ונותנין במתנה אף בשעת הביעור (כ"ר יהודה)⁽²⁷⁾. אמר ר' יוסי אילו דברי ב"ש ובי"ה הכריע ר"ע לסייע דברי ב"ה, ובשבת פ"א מ"ז שנינו: בשרא אין מוכרין לנכרי וכו'.

(22) כנו' הדפוסים וכ"ר ו'. (23) כנו' הדפוסים וכ"ר ו'.

(24) בדפ"ר ליתא „בחוץ“, ואני הנהתי ע"פ התיכ שם.

(25) משנת ר"מ, ירוש' כאן, ובבלי ב"לימא". (26) בבלי כאן כא א ושבת יח ב.

(27) בפ"א מ"ג, ובבביתא יב ב, ירוש' כז ר"ע: הי דנו שעת הביעור וכו' רבי בא אמר חמישית

כ"ר יהודה.

אלא כדי שיגיע למקום קרוב וביה מתיירין. ובברייתא (שבת יח ב) שנינו: בש"א לא ימכור אדם חפצו לנכרי וכו' אלא כדי שיגיע לביתו ובה"א כדי שיגיע לבית הסמוך לחומה רע"א כדי שיצא מפתח ביתו (=משנת ר' יהודה) א"ר יוסי (בר יהודה)²⁸ הן הן דברי ר"ע הן הן דברי ב"ה לא בא ר"ע אלא לפרש דברי ב"ה, לא בא ר"ע לחלוק על ב"ה אלא לחלוק על תנא בן מחלוקתו שאמר אליבא דב"ה לבית הסמוך לחומה ובא ר"ע לומר לא אמרו ב"ה כן אלא וכו' (רש"י), ולא אמרו "לבית הסמוך לחומה" אלא "לבית הסמוך", והיינו "כדי שיצא מפתח ביתו", ושנה אפילו סתם: וביה מתיירין²⁹. וכן בירוש' פ"א ד ע"א: אמר רבי יוחנן (זח)³⁰ דברי רבי יוסי (ו) רבי³¹ עקיבה בא להכריע על דברי בית הלל.

ואמנם גם ממקום אחר אנו יודעים, שר' יהודה שונה "בראשונה היו אומרים — עד שבא ר"ע ולימד", שכך שנינו במע"ש פ"ה מ"ח: אמר רבי יהודה בראשונה היו שולחין אצל בעלי בתים שבמדינה מהרו והתקינו את פירותיכם עד שלא תגיע שעת הביעור עד שבא ר"ע ולימד שכל הפירות שלא באו לעונת המעשרות פטורים מן הביעור, ובירוש' סנהד' פ"א יח ע"ד: תני אמר רבי יודן מעשה ברבן גמליאל חקנים וכו' מודענא לכון דמטא זמן ביעורא וכו'³², ור' ינאי³³ אומר כזה משום רשב"ג³⁴, והוא המעשה של מ"ת, 176: פעם אחת עליתי לשוק העליון לשער האשפות ומצאתי שם את רבן שמעון בן גמליאל (הזקן!) ואת רבן יוחנן בן זכאי וכו' ידוע יהא לכם שהגיעה השנה הרביעית ואדיין קדשי שמים לא נתבערו אלא שתמהרו ותביאו חמש שבלים³⁵ שהן מעכבות את הודוי... אלא שתמהרו ותביאו עביטי זיתים שהן וכו'.

ומכיון שכך יש לנו רשות גמורה לומר שגם שאר "בראשונה — עד שבא ר"ע ולימד", משנת ר' יהודה היא, וכמה מהם תלויים במחלוקת ב"ש וב"ה³⁶: נדרים פ"ט מ"ו: פותחין בימים טובים ובשבתות. בראשונה היו אומרים אותן הימים מותרין ושאר הימים אסורין עד שבא ר"ע ולימד שהנדר שהותר מקצתו הותר כולו, וזו כב"ה, פ"ג מ"ד: קונם אשתי ובני נהנין לי בש"א אשתו מותרת ובניו אסורין ובה"א אלו ואלו מותרין (וכיר"ב במ"ב). וכבר שאל רשב"ל "מה בא ר"ע להוסיף על דברי ב"ה, ירוש' פ"ג לח ע"א: רשב"ל בעא קומי [רבי חנינא מה]³⁷ בא ר"ע להוסיף על דברי ב"ה וכו'³⁸; אלא שפ"ג, כסתם נדרים, הוא משנת ר' יוסי, וכאן משנת ר' יהודה. תוס' מ"ק פ"ב י: שותין מי זבלים ומי דקלים וכוס עיקרין במועד בראשונה היו אומרים אין שותין וכו' עד שבא ר"ע ולימד ששותין וכו'; במשנתנו (שבת פ"ד מ"ג) שנינו: וכל המשקין שותה חוץ ממי דקלים וכוס עיקרין וכו' אבל שותה הוא מי דקלים לצמאו

28) "בר יהודה" ליתא ברי"ח ("כר' יוסי דאמר") ובעתים עמ' פ, וליתא גם בכריתות, לשון למודים ש"ב סי' סח.

29) ובדברי ב"ש: כדי שיגיע למקום קרוב. 30) זו, ס"ס ואינו לשון ירוש'.

31) היר"ו של "ור"ע" הוא ויר"ו הנשוא! 32) בחוס' פ"ב ובבבלי יא ב סתם.

33) תוס' ובבלי שם. 34) ובירוש' גם בדבריו: וכאפי' חברי, שלא כבבלי.

35) השהו ששהרי שבלים, תוס' ומאי פ"ו יא (אצל מס' לי זיתים), והגרי"א מגיה שם:

עומרי.

36) וזה"ר כ"ג פכ"ה, עמוד רעו והלאה, הופמן, המשנה הראשונה, פרק ד, בעברית עמ' 43 ואילך.

37) כצ"ל, כעין הגהת ק"ע, וצריך למחוק גם "אלי", ע"י פ"מ.

38) וע"י בבלי כה ב.

וסך שמן עיקרין שלא לרפואה. ובתוס' פ"ב יג סתם: שותין מי זבלין ומי דקרין. ב"מ סב א: שנים שהיו מהלכין בדרך וכיד אחד מהן קיתון של מים אם שותין שניהם — מתים⁽³⁹⁾ ואם שותה אחד מהם מגיע לשוב דרש בן פטורא⁽⁴⁰⁾ וכו' עד שבא ר"ע ולימד חזי אחיך עמך חייך קודמים וכו' = סתם ספרא (ר' יהודה) בהר פרשה ה ג (ושם צ"ל: אמר ר"ע⁽⁴¹⁾).

והנה לענין „בש"א — בה"א — רע"א" נמצא עוד במע"ש פ"ב מ"ט (= עדיות פ"א מ"י⁽⁴²⁾): הפורט סלע⁽⁴³⁾ של מעשר שני בירושלים בית שמאי אומרים בכל הסלע מעות⁽⁴⁴⁾. ובית הלל אומרים בשקל כסף ובשקל מעות⁽⁴⁵⁾. הדנין לפני חכמים (= בן עזאי ובן זומא) אומרים בשלשה דינרים כסף ובדינר מעות ר' עקיבא אומר בשלשה דינרים כסף וברבעת כסף וברבעת⁽⁴⁶⁾ מעות⁽⁴⁷⁾. ר' טרפון אומר ד' אספרי כסף⁽⁴⁸⁾. שמאי אומר יניחנה בחנות ויאכל כנגדה.

כאן נראה ר' עקיבא כחולק על ב"ה ומיקל מהם⁽⁴⁹⁾ (הסדר „הדנים לפני חכמים — ר"ע" שנוי לפי דרגת המעות: סלע — שקל — דינר — רבעת). אבל אין אנו יודעים אם ר' עקיבא שנה כאן מחלוקת ב"ש וב"ה זו, אלא ששינה דברי ב"ה לשיטתו; או שלר"ע לא נחלקו ב"ש וב"ה בזה, אלא שנה אותה סתם. אך אם נתבונן במשנה שלפניה, מ"ח (= עדיות שם מ"ט⁽⁵⁰⁾) נמצא את החידה:

במשנה זו שנינו: הפורט סלע ממעות מעשר שני⁽⁵¹⁾ בש"א בכל הסלע מעות⁽⁵²⁾ ובה"א בשקל כסף ובשקל מעות. רמ"א אין מחללין כסף ופירות על הכסף⁽⁵³⁾ וחכמים מתירין. משנה זו נראית כמחלוקת חדשה של ב"ש וב"ה, אבל הלשון — מגומגמת ואינה רגילה: „הפורט סלע ממעות מע"ש" במקום „הפורט מעות מעשר שני לסלע". ועוד „הפורט" במובן זה אינו רגיל בכל משנת מעשר שני; שהרי „צירוף" יש כאן ולא „פריטה". וכך שנינו להלן (מע"ש פ"ד מ"ב): „כמות שהשולחני פורט ולא כמות שהוא מצרף"; ועל כן אמרו בירוש' כאן (נג סע"ג): „כינוי מתניתא המצרף סלע ממעות

(39) [נ"ל צ"ל: שניהם מתים, כבת"כ, ונשמט בדרך הפלוגרפיה. — עצ"ם].

(39a) ר' יהושע אומר משום בן פטורא, תוס' סוטה פ"ה יג ופ"ו א, ו„לוי" שבת"כ ס"ט.

(40) ועי' גם ספרא חובה פ"ב ב ומצורע פ"ט יב (שבת סד ב).

(41) [במשניות אלה, זו והבאות, דן מו"ר זצ"ל במחקרו „למשנת ר' יהודה", תרביץ סט"ו, 1—13; ואעפ"כ לא קצרתי כאן].

(42) = פורט סלע של כסף שבידו לפרוסות.

(43) = צריך הוא לפרוט בכל הסלע של כסף מעות של נחושת, שאין מחללים כסף על כסף.

(44) כלומר: יכול הוא שלא לפרוט אלא חציו במעות; זו אינה אפוא מקולי ב"ש ומחומרי ב"ה, ולפיכך אינה מנויה בעדיות, לא בפ"ד ולא בפ"ה.

(45) כנוסח הוצ' לו ועוד; ור' יהוסף אשכנזי פ"י רבע שקל, חצ"י דינר, כמו „רבעתים" בכריתות פ"א מ"ז. ואני מוסיף שזהו „רובע" של הבר' בב"מ נב א. „רובע שקל" כפי' הבבלי שם „רבען" בפסירוסים, ובקיצור: ר' (= רבעתא).

(46) = ברבעת שקל (שהוא חצי דינר) כסף, ובחצי דינר — מעות.

(47) ובחמשים הדינר מעות.

(48) ואף „הדנים" שלפניו ור' טרפון שלאחריו מקילים מהם.

(49) ואינה שם בנוסחאות כ"י, וגם ה"ר יהוסף מחקה.

(50) מי שיש לו מעות נחושת ובא לצרפן לסלע כסף ולהעלותן לירושלים.

(51) = צריך הוא להחליף כל מעות הנחושת שלו בסלע כסף, ולא חצי כסף וחצי נחושת.

(52) מי שיש לו חצי דינר כסף של מע"ש ופירות ששום חצי דינר — אינו יכול לחללם על דינר

כסף; ועי' בסמוך ובהע' 56.

מע"ש⁵¹). ושימוש זה של "פורט" במובן "מצרף" נמצא רק בבר' שבפסח' יג א וש"נ: "גבאי צדקה שאין להם עניים לחלק פורטין"⁵² לאחרים וכו'.

אין כל ספק אפוא, שמשנתנו מעובדת ומוגהת מתוך המשנה האחרת, מ"ט. ור"ע ששינה משנה זו, מ"ח, והגיהה — לא שינה אותה אלא במעט ("ממעות" במקום "של", ולא שנה "בירושלים"), והשאיר רישומיה הראשונים⁵³.

הנה דברי ר"מ שבמשנתנו שנויים בתוס' מע"ש פ"י בלשון זה: ר' מאיר אומר אין מחללין כסף ופירות על כסף אלא אם כן יש עמו פורטרוט⁵⁴ וחכמים מתירין. ר' יעקב אומר משמו (=משמו של ר"מ) שלשה דינר כסף ודינר תנצ"י (=חצי) כסף ותנצ"י (=חצי)⁵⁵ פירות. ר' שמעון בן אלעזר אומר שמאי הזקן אומר יניחנו בחנות ויאכל כנגדו. דברי ר' יעקב בשם ר"מ מקבילים ושיום בודאי לדברי ר"ע שבמ"ט: בשלשה דינרים כסף וברבעת (=חצי דינר) כסף וברבעת מעות. שכשם שהפורט סלע של מע"ש בירושלם מותר לו לפרוט חצי דינר כסף למעות, והשאר — לכסף; כך "המצרף" מחוץ לירושלם כסף ופירות על כסף מותר לו לחלל שזה חצי דינר פירות על כסף, והשאר — כסף בכסף. וזו תלויה במחלוקת ב"ש ובי"ה במצרף מעות לסלע כסף, שלב"ש מצרף בשקל כסף ובשקל מעות.

ואין ספק ע"כ, שר"ע הוא ששנה מחלוקת ב"ש ובי"ה במצרף, ור"מ שנה משנת ר"ע (ולהוסיף, שכך דינו גם בכסף ופירות), ובפורט שנה משנה סתמית, אלא שר' יהודה — ומ"ט בודאי היא משנת ר' יהודה ככל השורה שבעדיות שם (ע"י' להלן) — שנה מחלוקתם בפורט ושנה כדרכו דברי ר"ע כחולק.

"בש"א — בה"א — רע"א" נמצא עוד בב"מ פ"ג מ"ב: השולח יד בפקדון בש"א וכו' ובה"א כשעת ההוצאה רע"א כשעת התביעה⁵⁶; כלים פ"כ מ"ו: סדין שהוא טמא מדרס ועשאו וילון טהור וכו' (משנת ר' יוסי, פכ"ז מ"ט ומ"י), מאימתי היא טהרתו בש"א משיתבר (משיעשה לו תוברות) בה"א משיקשר רע"א משיקבע, אבל התוס' (ב"מ פ"א ז) שונה: מאימתי היא טהרתו (של "מפץ שעשאו לקורות", שם ובמשנה פי"ד מ"ה!) בש"א משיתבל ובה"א משיתבר דברי ר"מ ר' יהודה אומר בש"א משיתבל ויתבר ובה"א משיתבל או משיתבר, וכי"כ שנוי בתוס' לפי"ד מ"ב: דברי ר"מ ר' יהודה אומר בש"א משיתבל ויתבר וכו' (וסתם המשנה שם כר"מ).

ואפשר שהם (ר"מ ור' יוסי) לא שנו כאן כלל מחלוקת זו של ב"ש ובי"ה. ובאהלות פ"ה מ"א: תנור שהוא עומד בתוך הבית ועינו קמורה לחוץ והאהילו עליו קוברי המת בש"א הכל טמא ובה"א התנור טמא (התנור שהאהילו על מקצתו טמא) והבית טהור רע"א אף התנור טהור, ובתוס' פ"ה ח: אמר ר' יוסי בא ריב"ג אצל ר' חלפתא אמר לו מה אתה אומר בעין של תנור א"ל טמאה א"ל אף אני אומר כן אלא שעקיבא

53) וכן ריב"ז והראב"ד ורש"ם ובעל מ"ש אמרו: אידי דתני סיפא הפורט וכו', וע"י רש"ם בעדיות.

54) רש"ם: פרוטות של נחשת שבבו לצדקה... צריך לפרוטין בכסף.

55) וכך דרכם של התנאים המביאים (ע"י מ"ש ע"ז להלן ב"שנינו והוספותיו של רבי,

עמ' 212 ואילך).

56) = ע"מ דינר הכסף פורטרוט של מעות, וע"י דמאי פ"א מ"ב ובי"מ מה א ותוס' שם ורע"ב.

57) כך צ"ל, כ"י ארפורט: הי, והאי; דמ"י: ה' מעות וה' פירות (וע"י הנהות הגר"א), ירוש' נג

רע"ד: חצי דינר כסף וחצי דינר פירות מותר, דינר כסף ודינר פירות אסור.

58) וע"י בבלי מג"ב: ובפלוגתא דהני תנאי, ר"מ ור' יהודה, ור' יהודה כבי"ה.

מטהר, ואינו מזכיר מחלוקת ב"ש ובי"ה, ועי' תוס' כלים ב"ק פ"ו טו: ר' אחא אומר משום ר' עקיבא עין של תנור שעשאה בעפר או בצרורות אינה מביאה סומאה לתנור אלא בפותח טפח (ועי' כלים פ"ח מ"ז).

ושם מ"ב: ארובה שבין הבית לעלייה וקדרה נתונה עליה ונקובה בכונס משקה בש"א הכל טמא (שארן הקדרה מצלת) ובה"א הקדרה טמאה (החמירו ב"ה לטמא הקדרה) ועליה טהורה רע"א אף הקדרה טהורה, אבל בתוס' שם ט"ק: רע"א מצלת וחכ"א אינה מצלת ובעוקצין פ"ג מ"ח: דגים מאימתי מקבלין סומאה בש"א משיצודו ובה"א משימותו רע"א אם יכולין לחיות (אינם מקבלין סומאה).

והנה ברובן של המשניות האלה ברור שלא כל תלמידי ר"ע שנו כך מחלוקת ב"ש ובי"ה, ושהרבה מהם ר' יהודה הוא ששנה כך, ור"מ שנה אחרת, מתאים לשיטתו של ר"ע, ובכמה מהם אומר ר' יוסי בפירוש שזוהי משנת ר"ע.

וכי"ב עוד בתוס' מע"ש פ"ב יב (ערכין פ"ה טו): בתי בדין שפתחיהן לפנים וחלון לחוץ או פתחיהן לחוץ וחלון לפנים בש"א אין פודין בהן מעשר שני כאילו הן בפנים ואין אוכלין בהם קדשים קלים כאילו הן בחוץ ובה"א מכנגד החומה ולפנים כלפנים ומכנגד החומה ולחוץ כלחוץ אמר ר' יוסי זו משנת ר"ע (=מע"ש פ"ג מ"ז) משנה ראשונה בש"א אין פודין בהן מעשר שני כאילו הן בפנים ואין אוכלין בהן קדשים קלים כאילו הן בחוץ ובה"א הר"ה הן כלשכות את שפתחה לפנים כלפנים ואת שפתחה לחוץ כלחוץ.

וכי"ב שנינו במכשירין פ"א מ"ד: הנוצר אגודה של ירק וירדו (המים) מצד העליון לתחתון, בש"א בכי יותן בה"א אינם בכי יותן, אמרו ב"ה לב"ש והלא הנוצר את הקלח חוששין אנו (בתמיה) שמא יצאו מן העלה לעלה, אמרו להן ב"ש שהקלח אחד ואגודה קלחים הרבה, אמרו להם ב"ה הרי המעלה שק מלא פירות ונתנו על גב הנהר חוששין אנו (בתמיה) שמא ירדו מצד העליון לתחתון, אבל⁵⁹) אם העלה שנים ונתנם זה ע"ג זה התחתון בכי יותן, רבי יוסי אומר התחתון טהור.

ועל זה שנינו בתוס' שם פ"א ג—ד: אמרו בית הלל לבית שמאי הכל מודין במעלה שק אחד מעודר⁶⁰) ונתנו על גב הנהר שאע"פ שהמים יורדין מצד העליון לתחתון שאינן בכי יותן אמרו להן ב"ש אי אתם מודין במעלה שני שקין מעודרין ונתנן זה על גבי זה שהמים יורדין מן העליון לתחתון שהתחתון בכי יותן, ר' יוסי אומר אחד שק אחד ואחד שני שקין בש"א בכי יותן ובה"א אינן בכי יותן (ולא שנה ר' יוסי "אמרו ל"ה זה), ר' יהודה אומר ר' אליעזר אומר זה וזה בכי יותן ר' יהושע אומר זה וזה אינן בכי יותן ור' עקיבא אומר התחתון בכי יותן והעליון אינו בכי יותן.

משנתנו היא אפוא ר"ע והוא שנה כשונה הראשון בתוס' (בזדאי ר"מ), ור' יהודה שנה כאן, מעין ששנה בתוס' מע"ש פ"ב טז (שהזכרתי לעיל), ב"ש—ב"ה—ר"א—ור"ע, ור' יוסי שונה מחלוקת ב"ש ובי"ה בשקין כמחלוקת ר"א ור' יהושע, ואלו הן דבריו שבמשנתנו.

מחלוקת ב"ש ובי"ה לפי משנת ר"ע ישנה לפנינו גם בבכורות פ"ה מ"ב: בש"א לא ימנה ישראל עם הכהן על הבכור ב"ה מתירין, ואפילו (כ"י: אפילו) נכרי, אבל

59) = באמת, כמו "אבל שרה אשתך": בזה אנו מדדים.

60) = שקוי מים, השוה ע"ר בערבית.

בברייתא⁶¹) שנינו: בש"א אין נימנין על הבכורות אלא הבהנים בלבד ובה"א אף ישראל ר"ע מתיר אפילו גוי, ואמרו בבבלי שם: מתני' מני ר"ע היא; אבל משנתנו ר"ע היא⁶²), והוא שנה בדברי ב"ה: אפילו גוי (וב"ה מתירין, כמו בשבת פ"א מ"ו, לעיל), ועי' אגרת רש"י, 57: ב"ה דמתני' ר' עקיבה היא והלכה כב"ה דברייתא דאמרין אפילו זרים אבל גוי לא.

וזו שבתוס' היא בודאי משנת ר' יהודה. ויש שהוא שונה מחלוקת ב"ש וב"ה ומכריע כב"ה על פי מעשה שעשו ר"ג ור' יהושע: מע"ש פ"ב מ"ז: בש"א לא יעשה אדם את סלעיו דיגרי זהב וב"ה מתירין, אמר ר"ע אני עשיתי לר"ג ולר' יהושע את כספן דיגרי זהב.

סוכה פ"ג מ"ט: והיכן היו מנענעין, בהודו לה' תחלה וסוף ובאנא ה' הושיעה נא דברי (מכדברי) ב"ה ובש"א⁶³) אף באנא ה' הצליחה נא. אמר ר"ע צופה הייתי בר"ג ור' יהושע שכל העם היו מנענעין את לולביהן והן לא נענעו אלא באנא ה' הושיעה נא⁶⁴). וכמחלוקתו של ר"ע עם תנאים אחרים במחלוקות ב"ש וב"ה שהזכרנו, כך הן גם מחלוקתיו עם ר' ישמעאל: בעירובין פ"א מ"ב: הכשר מבוי בש"א לחי וקורה ובה"א לחי או קורה (משנת ר' יהודה⁶⁵), ר"א אומר וכו' משום ר' ישמעאל אמר תלמיד אחד⁶⁶) לפני ר"ע לא נחלקו ב"ש וב"ה על מבוי שהוא פחות מארבע אמות וכו' על מה נחלקו על הרחב מארבע אמות ועד עשר שבש"א לחי וקורה וכו' אר"ע על זה ועל זה נחלקו (והוא ת"ק שלא חילק).

ור' יהודה שנה כאן במשנתו את התוספתא, מפני שבמשנה אינו רגיל כלל "משום ר' פלוני אמר תלמיד אחד וכו'". אבל אנו מוצאים כזה בתוס' עוד בזבים פ"א ת. ששנינו בזבים פ"א מ"ב: הרואה קרי ביום השלישי לספירת זובו בש"א סתר ב' ימים שלפניו בה"א לא סתר אלא יומו, ר' ישמעאל אומר הרואה בשני סותר לשלפניו (אפילו לב"ה) ר"ע א אחד הרואה בשני ואחד הרואה בשלישי שבש"א סתר ב' ימים שלפניו ובה"א לא סתר אלא יומו ומודים ברואה ברביעי שלא סתר אלא יומו. ובתוס' שם שנינו: אמר תלמיד אחד מתלמידי ר' ישמעאל לפני ר"ע משום ר' ישמעאל לא נחלקו ב"ש וב"ה על הרואה קרי בשני שהוא סותר את שלפניו ועל הרואה ברביעי שאין סותר אלא יומו על מה נחלקו על הרואה בשלישי.

זו משנת ר' יהודה, אבל המשנה — משנת ר"מ (אזונו תלמיד) היא. ושניהם, ר' ישמעאל ור"ע, שנו מחלוקת ב"ש וב"ה כבמשנתנו ברישא, אלא שר' ישמעאל פירשה "שלישי" דוקא, ור"ע פירשה שהוא הדין לשני. וכן הדבר גם בעירובין שם.

וכך הוא הדבר גם בבב"ב פ"ט מ"ט—מ"י: נפל הבית עליו ועל אשתו יורשי הבעל אומרים האשה מתה ראשונה וכו' יורשי האשה אומרים הבעל מת ראשון וכו' בש"א

61) תוס' פ"ג טו, בבלי לב ס"ב. 62) בבלי לב ב.

63) עי' ד"ס ורע"ב ותו"ס. 64) אבל עי' בספרי "מבוא לנוסח המשנה", 492.

65) כעין תוס' כלים כ"ט שהזכרתי: משיחל ויתבר וכו', וסוכה פ"א מ"ו, ועי' מקואות פ"א מ"ה.

66) ריב"ל אומר (יג א): כימ שאתה מוצא משום ר"י אמר תלמיד אחד לפני ר"ע אינו אלא ר"מ.

אבל כאן נמסר זה בעיקרו בברייתא (יב א) בשם ר"ש ב"ג: אמר ר"ש ב"ג לא נחלקו וכו', אבל עי' בבבלי שם יב א.

יחלוקו ובה"א נכסים בחזקתן וכו'. נפל הבית עליו ועל אמו (ואין לה בן אחר) אלו ואלו (ב"ש ובה"ה) מודים שיחלוקו (כך שנה בוודאי ר' ישמעאל, והמשנה משנת ר' יהודה במזל). אר"ע מודה אני בזה שהנכסים בחזקתן; ובתוס' (פ"י יג) מפורש: כדברי ב"ה. כלומר שגם בזה נחלקו ב"ש וב"ה. שלא כת"ק⁶⁷.

ר"ע חולק על "משנה ראשונה" גם בסנהד' פ"ג מ"ד, שהיא בוודאי משנה ישנה; אבל ר' יהודה שנה כאן משנת ר"ע, כי המשנה היא בוודאי משנת ר' יהודה, ששנה "חורגו לבדו"⁶⁸, אבל ר' יוסי שנה "וגיסו לבדו"⁶⁹. וכן חולק ר"ע על "משנה ראשונה" בנויר פ"ו מ"א, שראב"ע (תוס' פ"ד א) שונה שם כמשנה ראשונה.

הוא "דורש מעצמו ומסכים להלכה" ("לשמועה"), בניגוד לדעת ר' טרפון. אבל מתוך פלפולו של ר"ע נזכר ר"ט בצורתה העקרית של ההלכה ושל המעשה: תוס' זבחים פ"א א וספרא נדבה פרשה דה (בבלי זבחים יג א), ספרי בהעלותך פ"ס עה (ירוש' יומא פ"א לח ע"ד, מגילה פ"א עב ע"ב, והוריות פ"ג מז ע"ד)⁷⁰.

וכשהטיל ר"ט פעם אחת ספק ב"הלכה" אחת, ואמר "ששמע השומע וטעה", אמר ר"ע אני אתקן שיהו דברי חכמים קיימין (אהלות פט"ז מ"א). ויש שפירש הלכה סתומה שמסרה ר' יהושע: אר"ע אני אפרש (פסח' פ"ט מ"ו ויבמות פ"ח מ"ד).

אבל יש גם שכפר ב"שמועה" וב"עדות", גשנה ודרש מעצמו ולא הסכים ל"הלכה"; כך שנינו בנדה פ"ו מ"א (תוס' פ"ו ו): תנוקת שהביאה שתי שערות אינה יכולה למאן. חזו משנת ר"ע, ששנינו בתוס' פ"ו ה—ו (בבלי נב ב): עד מתי תינוקת ("הבת") ממאנת עד שתביא שתי שערות דברי ר"מ ר' יהודה אומר עד שירבה השחור וכו'. אמר ר' שמעון מצאני חנניה בן חכינאי כציון אמר לי כשתלך אצל ר"ע אמור לו עד מתי תינוקת ("הבת") ממאנת, אם יאמר לך עד שתביא שתי שערות, אמור לו והלא במעמד כולכם העיד בן שלקות ביבנה עד שתכלכלי⁷¹, כשבאתי והרציתי דברים לפני ר"ע אמר לי: כילכול איני יודע [מדע]⁷², בן שלקות איני מכיר. אלא [עד מתי הבת ממאנת]⁷³ עד שתביא שתי שערות.

זו הלכה שגמנו וגמרו עליה בבית מדרשו של ר"ע, כעדותו של רב כהנא (הראשון). נדה נב א: לא כך היה מעשה בביתו של ר' ישמעאל שבאת לבית המדרש ובנה מורכב לה

67) "אר"ע מודה אני בזה" נמצא עוד בהוריות פ"א מ"ב ובנגעים פ"ה מ"ג, ונתפלפל בהם הלוי בדוה"ר כ"ג, 284—286. אבל גם שם פירושו מעין זה. בהוריות: הורו ב"ד וידעו שסעו וחזרו בהן וכו' הלך ועשה על פיהם ר"ש פוטר. ר' אליעזר אומר ספק. איזהו (ספק) ישב לו בתוך ביתו חייב, הלך לו למדינת הים (פטור) אמר ר"ע מודה אני בזה שהוא קרוב לפטור מן החובה ("ספק", "פטור", אין בידוש ובכ"י פ'), שר"מ שנה חייב (ספרא חובה פרשה ז' ג' ובבלי ג' ב') וכן שנה ר"ע, אלא שבהלך למדינת הים הודה לר"מ. ובנגעים: איזה הוא שער פקודה מי שהיתה בו בהרת ובה שער לבן וכו' וחכמים מטהרין, אמר ר"ע מודה אני בזה (ב"שער פקודה כזה") שהוא טהור ("כחכמים", אבל) איזה הוא שער פקודה מי שהיתה בו בהרת כגריס וכו' (ובזה אני אומר טמא) אמרו לו כשם שבטלו דברי עקיבא וכו'.

68) תוס' פ"ה ג' ובבלי כח ב. 69) ברייתא בבבלי שם.

70) ובתוס' מכשירין פ"ב יד: חזר ר"ש להיות שונה כדברי ר"ע.

71) הר"י מכלכל, נזיר פ"א מ"א כדי לעשות כלכול, שבת פ"ח מ"ד, בבבלי נוסף: ולא אמרתם

72) כנוסח הבבלי.

לו דבר.

על כתפה ואותו היום הוזכרו דבריו של ר' ישמעאל⁷¹ בבית המדרש ורבתה בכייה בבית המדרש, אמרו דבר שאמר אותו צדיק יכשל בו זרעו ונמנו וגמרו עד מתי הבת ממאנת עד שתביא שתי שערות.

אבל בניגוד להלכה ישנה, שהחזיק בה לא רק ר' ישמעאל אלא גם תלמידי ר"ע, כר' יהודה ור' יוסי (שם), אלא שר"ע כפר בהלכה זו⁷². ור"מ שנה משנת ר"ע.

וכפר, כמו שהזכרתי כבר, גם בהלכה, שאין הנזיר מגלה על רביעית דם, וזן ק"י מעצם כשעורה, אלא שר"א אמר לו: מה זה עקיבא אין דנין כאן מק"ו, ור' יהושע ענה לו: יפה אמרת אלא כן אמרו הלכה (נזיר פ"ז מ"ד), אלא שזקנים היו חלוקים בה בראשונה, וההלכה הוכרעה בבית דין שלאחריהם⁷³, והיה לו לר"ע כאן על מי לסמוך.

וכן מדרש מן התורה, שכבר שני מטמא את השלישי (אפילו בחולין), עד שאמר ר' יהושע: מי יגלה עפר מעיניך רבן יוחנן בן זכאי שהיית אומר עתיד דור אחר לטהר כבר שלישי (אפילו בתרומה) שאין לו מקרא מן התורה, והלא עקיבא תלמידך מביא לו מקרא מן התורה וכו'⁷⁴, בניגוד להלכה זו.

וכבר ראינו, שחלק כ"פ גם על המשנה הראשונה, בין שהיא הלכה פסוקה⁷⁵, בין שהיא מחלוקת בי"ש ובי"ה, שר"ע מחליף את המחלוקת שבמשנה ראשונה ומתקן אותה, עד כדי שבי"ה יסכימו לדעתו⁷⁶, והתיקון נעשה לפעמים ביד חזקה, כאותו שבמע"ש פ"ב מי"ח שהזכרנו.

אבל יש שחזר בו, כשאמרו לו חבריו ותלמידיו, שלא כך היתה משנה ונתנו טעם לדבריהם (זה היה עיקר כל העיקרים אצלו: נותן טעם). בתענית (בן עזאי⁷⁷), בחולין (ישבאב), בזבים (ר' שמעון) ובעוקצין (ר' יהודה), וכאן בעוקצין (פ"ג מ"ב) שנה משנתו (והחלב בכפרים) כחזרתו שחזר בו מפני הלכה אחרת שהזכיר לו ר"ש (תוס' פ"ג ב), שאינה מתאימה לדעתו.

והי' משנת ר"ע, שר"מ, החריף כר"ע רבו, הלך אחריה תמיד ושנה כמותה, וממשנתו באו כ"פ דבריו למשנתו. ואי-אפשר מוצא בשום מקום במשנה, שר"מ אומר משום ר"ע, מפני שמשנתו שנתה דבריו ע"פ משנת ר' מאיר, שלא הזכיר דברי ר"ע בשום; הבא זה ר"מ יתיב דרש ואמר שמועתא מן שמיה דר' ישמעאל ולא אמ' שמועת' מן שמיה דר' עקיבא (ירוש' ברכות פ"ב ד ע"ב).

71) ר"ש לך אחרת שאע"פ שלא נתפשה מותרת ואינו זו שקדושה קידושי טעות שאע"פ שבנה מורכב ממאנת והולכת לה.

72) ועי' תוס' שם, שגם משנת יבמות פ"א מ"א: ואי אתה יכול לומר בתמותו וכו' — ולא כר' ישמעאל.

73) תוס' שם פ"ה א, בבלי נג א, ועי' ס"ז 22 שו" 8.

74) סוטה פ"ה מ"ב ותוס' שם פ"ה יג.

75) סהרות פ"ב מ"ב מ"ג, סבול יום פ"ד מ"א — מ"ג ועוד.

76) נזיר פ"ו מ"א וסנהדר' פ"ג מ"ד.

77) מע"ש פ"ב מ"ב, מ"ח, פ"ג מ"ז, שקלים פ"ה, שבת פ"א, אהלות פ"ט, מכשירין פ"א מ"ד ועוד.

78) אבל ביזמא פ"ב מ"ג, נראה שר"ע שנה כמשנת תמיד.

מה שאין כן בברייתות :

תוס' יבמות פ"א ו—81): דברי ר"מ שאמר משום ר' עקיבא וחכ"א אין ממזר ביבמה (וכן ח שם); בברייתא שבבבלי (צב א): זו דברי ר"ע שהיה אומר וכו' אבל חכ"א וכו'. תוס' גטין פ"ח ו—82): דברי ר"מ שאמר משום ר"ע; ובירוש' גטין פ"ח מס ע"ג: רב הונא בשם רב כל הודא פירקא דר"מ וכו' (ע"י להלן). תוס' מגילה פ"ד סז: ר' מאיר אומר משום ר"ע. תוס' כתובות פ"ו ו: היה ר"מ אומר (למשנת כתובות פ"ו מ"ה). וזהו שאמר ר' יוחנן: סתם מתני' ר"מ וכו' וכולהו אליבא דר"ע (סנהד' פו א שהזכרתי).

וכך אמרו בכריתות ג ב (סנהד' סה א): מאן תנא כריתות (83) ר"ע (84). שהמשנה חושבת "המגדף" (כר"ע בתוס' ריש פ"א, בבלי ז סע"א). והמשנה — מסיימת (מ"ב): חוץ מן וכו' דברי ר' מאיר וחכ"א אף ("חוץ מן") המגדף וכו': מפני שר"מ שנה משנת ר"ע. וכך ראינו למעלה כמה משניות שנשנו בשם ר"מ שהן משנת ר"ע. ואשר לסתמות של משנתנו שהם לר"ע. חוץ מאלה שכבר הזכרנו, הריני מזכיר שבכ"מ אמרו בפירוש בתלמוד: מתני' מני ר"ע היא. ע"ז נא ב. בכורות לב ב (ע"י לעיל). תמורה יג א ועוד; ביבמות נב ב: אמר רב יהודה אמר רב זו ("חלץ ועשה מאמר") דברי ר"ע וכו' תנ"ה אמר רבי אין הדברים הללו אמורים אלא לדברי ר"ע וכו' אבל חכמים אומרים וכו'.

ור' יוחנן אומר שלש פעמים: זו דברי ר"ע סתימתא (85) — אבל חכ"א וכו'. מגילה ב ע"א (מגילה פ"א מ"א), מכות יז א (מכות פ"ג מ"ג): ולימא זו דברי ר"ש סתימתא (86). הא קמ"ל דר"ע כר"ש סבירא ליה (87); בכורות ל ע"א (בכורות פ"ד מ"י): זו דברי ר"ע סתימתא אבל חכ"א חשוד על השביעית חשוד על המעשר ומאן חכמים ר' יהודה (וכן במגילה ל"א יכא דאמרי").

ואמנם הרבה משניות סתמיות הן של ר"ע. חוץ מאלה שכבר דברתי עליהן ישנן עוד (מפורשות ולא מדיוק):

שבת פ"ז מ"א סיפא — ר"ע (כריתות פ"ג מ"י); חגיגה פ"ג מ"ב (הכלי מצרף וכו') — מעדותו של ר"ע (עדיית פ"ח מ"א) (88); גטין פ"א מ"ה (כל השטרות וכו') — ר"ע (תוס' פ"א ד ובבלי יא א); פ"ב מ"ז (האשה עצמה וכו') — ר"ע (רשב"א בשמו. תוס' פ"ב ו ובבלי כג ב); סוטה פ"ו מ"ב (אף לפוסלה מכתובתה) — ר"ע (ירוש' שם כא רע"א); מתניא משהודה ר"ע לר"ט דתני רט"א עד אחד נאמן לטמאותה ואין עד אחד נאמן להפסידה כתובתה רע"א כשם וכו' חזר ר"ע להיות שונה כר"ט); ב"ק פ"ט מ"א — משנת ר"ע כשבא מזיפרין (ע"י לעיל); ב"מ פ"ג מ"ז ת"ק — ר"ע (תוס' פ"ג י וריב"ג פליג); סנהד' פ"א מ"ד ("הזאב וכו'") ת"ק — ר"ע הוא שבסיפא (וע"י בבלי); ע"ז פ"ג מ"ה ת"ק — ר"ע הוא שבסיפא (אר"ע אני אובין ואדון לפניך וכו'); זבחים פ"ב מ"ד — כולה ר"ע (וע"י להלן).

בכורות פ"ג מ"א: ר' ישמעאל אומר עז בת שנה ודאי לכהן וכו' אמר לו ר"ע

81) = סתם יבמות פ"י מ"ג. 82) = סתם פ"ח מ"ו, מ"ו, מ"ט סיפא.

83) משנת ל"ו כריתות פ"א מ"א ומ"ב.

84) בסנהד' : מתני' וכריתות ר"ע היא וע"י כריתות ג ע"א.

85) "הרבה סתם משנה סתם ר' שהן דברי ר' עקיבא". 86) ספרי ראה פס' קו.

87) וע"י ירוש' בכורים פ"א סד סע"א. 88) ר' יוחנן בפסחים יט א וחגיגה כד א.

אילו בולד בהמה נפטרת היה כדבריו אלא אמרו סימן הולד בבהמה דקה טינוף וכו', זה הכלל כל שידוע שבכרה אין כאן לכהן כלום וכו' — דברי ר"ע הם (זה הכלל וכו'). תוס' פ"ב יב (בבלי כ"ע"א); ע"כ דברי ר' ישמעאל, וכשנאמרו הדברים לפני ר' יהושע אמר צאו ואמרו לו לישמעאל סעית אלו בולד בלבד וכו' ואני אומר עז שטנפה בת ששה יולדת בת שנתה וכו' ר' עקיבא אומר אינה באה (בבבלי: אני לא באתי) למדה הזאת אלא כל שידוע שביכרה וכו'. ר"ע הוא שמסר דברי ר' יהושע לר' ישמעאל, והוא ששנה משנתו זו (היה ר' ישמעאל אומר — אמרתי לו משום ר' יהושע וכו' זה הכלל וכו', מעין ריש מקואות פ"ה, ע"י להלן).

בכורות פ"ה מ"ב — ע"י לעיל (עמ' 78/9); בכורות פ"ט מ"ד: הכל נכנס לדייר להתעשר חוץ מן הכלאים והטרפה ויוצא דופן ומחוסר זמן ויתום, איזהו יתום כל שמטה אמו או שנשחטה («ששחטה») ר' יהושע אומר אפילו נשחטה אמו והשלח קיים אין זה יתום — זו כולה משנת ר"ע, תוס' פ"ו (בבלי נז"א): הכל נכנס לדייר להתעשר חוץ מן הכלאים והטרפה דברי ר' אלעזר בן יהודה איש ברתותא שאמר משום ר' יהושע אמר ר' עקיבא אני שמעתי משמו (בבלי: הימנו) אף יוצא דופן ומחוסר זמן והיתום; ויוצא דופן וכו' — הוא אפוא משנת ר"ע, והוא ששנה גם דברי ר' יהושע: אפילו נשחטה אמו וכו'. ולא עוד אלא שהכל עד (ולא עד בכלל) «והן גרנות וכו'», שבמשנה ה', ממשנת ר"ע, ששינו במ"ה, שלש גרנות למעשר בהמה בפרוס הפסח בפרוס העצרת בפרוס החג. והן גרנות של מעשר בהמה⁽⁸⁹⁾ דברי ר"ע וכו', שכן מן «והן גרנות» וכו' לקוח ממשנת שקלים פ"ג מ"א, עד «לפיכך הקדימהו בעשרים ותשעה באלול»; ומשנתו בבכורות, שהיא משנת ר"מ, לא שנתה אלא שלש גרנות למעשר בהמה בפרוס וכו' החג. רמ"א בא' באלול וכו'⁽⁹⁰⁾. וא"כ ישנה כאן בבכורות משנה סתמית של ר"ע.

ולא עוד אלא שגם מ"א היא משנת ר"ע, ספרא בחוקותי פ"ב יא—יג, ספרי ראה פ"ט סג, ובתוס' פ"ז א, וצ"ל שם⁽⁹¹⁾; ואין מעשרין אותן משנה לחברתה שנא' עשר תעשר וכו' ומשמעות דורשין ביניהן⁽⁹²⁾ (ולענין «נוהג בארץ ובחול» אמרו בבבלי יג א, לימא מתני' דלא כר"ע וכו' אפילו תימא ר"ע וכו', וע"י תוס' שם).

ולפי"זה בכורות פ"ט מ"א — מ"ה רישא כולו ר"ע, ע"פ משנת ר"מ. תמורה פ"א מ"א (אין הכהנים ממירים וכו' ולא בבכור) — ר"ע היא (בסיפא); כלים פכ"ה מ"ד (הרובע וחצי הרובע) — ר"ע היא, וע"כ מסיימת: אמרו לפני ר"ע הואיל וחצי הרובע וכו', שסתם המשנה ר"ע היא; נגעים פ"ז מ"ד: אר"ע שאלתי וכו' (שונה את המשנה הראשונה, ודן בה), וכי"ב שם פ"ה מ"ב: אר"ע וכו' (ע"י לעיל), וכי"ב באהלות פ"א מ"ג (ע"י לעיל), ובכלל מרובות ההלכות בשמו באהלות ונגעים; זהו שאמר לו ראב"ע: פלג אצל נגעים ואהלות⁽⁹³⁾.

מקואות פ"ז מ"א: אלו מעלין ולא פוסלין השלג וכו' אר"ע היה ר' ישמעאל דן כנגדי לומר השלג אינו מעלה את המקוה והעידו אנשי מידבא משמו שאמר להם צאו

(89) כנוסח הבבלי, ה"ל וכו' פ' ועוד.

(90) וע"י תוס' כאן פ"ז ס' וירוש' שקלים שם.

(91) כמו שהגיהו כבר המפרשים ע"פ הילקוט ראה ר' תתנז, והם דברי הת"כ בהר.

(92) ובספרי ראה שם שנו בשם ר"ש בן יהודה בשם ר"ש, מה ששנו בת"כ בחוקותי פ"ב יג, ר.

ותנאי ניהו אליבא דר"ע. (93) תגינה יד א, טנהר סז ב.

והביאו שלג וכו' — כולה ר"ע. וא"כ לפחות השורה שבמ"א — מ"ב (מעלין ולא פוסלין — פוסלין ולא מעלין — לא מעלין ולא פוסלין) — משנת ר"ע.
 נדה פ"ו מ"א (שהביאה שתי שערות) — ר"ע ור"מ (ע"י לעיל); וזים פ"א מ"א — משנת ר"ע בראשונה עד שלא חזר בו, וחזרתו — ע"י לעיל (עמ' 73); עוקצין פ"ג מ"ב; והחלב בכפרים — משנת ר"ע כשחזר להיות שונה כדברי ר' יהודה (תוס' פ"ג ב).

משורות של משניות שהן משנת ר"ע יש להזכיר כאן:
 (א) עדיות פ"ב מ"א — מ"ג.

הכל ממשנת ר"ע. זה מוכח מהערות ר"ע על כל עדות ועדות של ר' חנינא סגן הכהנים, שאינן "עדות", אלא הערות המסדר והשונה. במ"א: הוסיף ר"ע מימיהם של כהנים לא נמנעו וכו', כי ודאי שר"ע, שלא היה כהן, והיה בכלל אופן "הדיוט" גמור בזמן הבית, — לא העיד על דברים הנוגעים למקדש ועבודתו, אלא שזו, כמו "הוסיף ר"ע" בכלאים, אינה אלא סידור משנתו ונוסחתה, כלומר שר"ע שנה במשנתו בעדותו של ר"ח גם זו⁹⁴).

מ"ב: א"ר חנינא וכו' א"ר עקיבא מדבריו למדנו שהמפשים את הבכור (בכור בעל מום הנשחט במדינה) וכו' וחכ"א וכו' — אינה בצורת שאר העדויות (אף הוא העיד על ועל מחט, מ"ג), אלא היא מתחילה: אמר ר' חנינא וכו', מפני שהיא לקוחה בסידור שלנו מתוך משנת זכאים פ"ב מ"ד, ושם באה העדות בהמשך הדברים; כל הקדשים שאירע בהם פסול קודם להפשטן אין עורותיהם לכהנים לאחר הפשטן עורותיהם לכהנים (משנת ר"ע!) אמר ר' חנינא וכו' אר"ע וכו' וחכ"א אין לא ראינו ראינו אלא יוצא לבית השריפה (חכמים חולקים על דברי ר' חנינא, ולא על דברי ר"ע האחרונים, ע"י רש"י). ואפשר שמי ששנה במ"א "ארבעה דברים", לא שנה כאן כלל משנה זו, אלא מנה העדויות שבמ"א לשתים.

מ"ג: אף הוא העיד על וכו' לפי דרכך אתה למד (גטין פ"ב מ"ה ו) שהאשה כותבת את גיטה והאיש כותב את שוברו שאין קיום הגט אלא בחותמו, וזו משנת ר"מ⁹⁵ משום ר"ע (תוס' גטין פ"ח ו ט, אבל "חכמים אומרים") אין העדים חותמין על הגט אלא מפני תיקון העולם⁹⁶.

ושם; ועל מחט שנמצא בבשר וכו' הכל טהור, וגם בזו ישנה בברייתא המשולשלת במשנה זו (פסח' יט א) הוספת ר"ע; אמר ר"ע זכינו שאין טומאת ידים במקדש, ומכל זה יוצא, שעדויות אלו של ר"ח סגן הכהנים לקוחות ממשנת ר"ע, אף שאינן כאן בצורתן הראשונה.

(ב) [ז"ר פ"ט מ"ב — מ"ד, שהיא בוודאי ממקור אחר ואין לה כל הקבלה בתוס' נזיר, שורה היא של "שרגלים לדבר".

והנה מ"ג כולה באהלות פט"ז מ"ג, והיא כמו שהזכרתי כבר — ר"ע⁹⁷, וכמו מ"ד שאחריה שבאהלות שם; מ"ד רישא היא משנת נגעים פ"ה מ"ד וטהרות פ"ד מ"ב⁹⁸;

94) שששהעידו רבותינו על מה העידו, שבברייתא (פסח' טו א וכו' ע"ב), אין בתוס' פסח' פ"א. 95) ע"י בבלי כג א.

96) ר' אלעזר, גטין פ"ט מ"ד: אע"פ שאין עליו עדים וכו', ות"ק שם ר"מ, ירוש' שם.

97) תוס' אהלות פט"ז ג, נזיר טה א.

98) והיא קדומה בנ"י הירוש' למ"ג, ובחדאי שהוא הנכון, וע"י סהרות שם.

בשבעה דרכים וכו' — קיצור של זבים פ"ב מ"ב (ור"ע עוסק בה, שם); המכה וכו' — סנהדר' פ"ט סוף מ"א (ו, שרגלים לדבר"י שייכים לדברי חכמים כפי' הירוש' בנוזר וסנהדר', ודברי ר' נחמיה נוספו אח"כ במשנת רבי), מ"ב, ונמצא מת צף על פי המערה טמא" — חולקת על טהרות פ"ד מ"ז: אלו ספקות שטורו חכמים וכו' ספק טומאה צפה על פני המים. הבבלי (סג ב) פירש משנת טהרות ב ש ר י, אבל בתוס' טהרות פ"ה ו מפורש שאנו עוסקים גם בספק טומאת מת (כיצד עריבה שהיא טמאה טמא מת"י).⁹⁹ אלא שכבר פירש ר' יהודה (במשנת טהרות שם) סתירה זו: ר' יהודה אומר ספק ירידתו טמא וספק עלייתו טהור, וכאן שנינו, ירד לטבול במערה ונמצא מת וכו'. ר' יהודה מיישב כך את הסתירה שבין שתי המשניות שבנוזר וטהרות¹⁰⁰. ור"ש (בתוס' טהרות שם פ"ה ו) מיישבה כמו הבבלי בנוזר; ובקרקע טהור חוץ מכזית מן המת¹⁰¹.

שני תנאים הם אפוא במשנת נוזר ומשנת טהרות, ומשנת נוזר היא לדעתי בודאי משנת ר"ע¹⁰², שצירף כאן כל "שרגלים לדבר".

ג) שבת פ"ט מ"א—מ"ד.

בפ"ח מ"ז שנינו: חרס — רמ"א כדי לחתות בו את האור — אר"מ אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר ולא ימצא במכיתתו חרס לחתות אש מיקוד — ולזה נסמך (ע"י מאירי) בפ"ט שורה של "מניין — שנאמר", שרובם מנביאים וכתובים, אבל יש בהם (מ"ב, א—ב) גם פסוקים מן החלק הסיפורי של התורה (ע"י להלן). והתוספתא פ"ח (פ"ט) כ"ג—ל מוסיפה עוד שורה של "מניין — שנאמר", שרובם מנביאים וכתובים, אבל גם (כג—כד) רישא, כו, עלייד פסוק מן הנביאים) מן החלק הסיפורי והשירי שבתורה.

מ"א מתחילה; אמר ר"ע, ובודאי שר"מ הוא ששנה כאן במשנתו, אגב סוף פ"ח, גם שורה זו, שתחילתה, "אמר ר"ע". הלכה זו שנויה גם בע"ז פ"ג מ"ו בשם ר"ע: אבניו ועציו ועפרו מטמאין — רע"א כנדה שנא' תזרעו.

השאלה היא, אם רק הלכה זו היא של ר"ע, או כל השורה הבאה במשנה: מ"ב רישא: מנין לספינה — סתם כלים פ"ב מ"ג, ר' יוסי בתוס' כלים ב"ק פ"ב ג (שבת פד א). שם: מנין לערוגה וכו' — כלאים פ"ג מ"א, ור' יהודה חולק שם. מ"ג: מנין לפולטת ש"ז ביום השלישי שהיא טמאה¹⁰³ — מקואות פ"ח מ"ג: טהורה דברי ראב"ע, והבבלי (פו א) אומר כאן: רישא דלא כראב"ע וכו' מאן דלא מוקי כתנאי תנא רישא טהורה ומוקי לה לכולה כראב"ע וכו'; ור"ח (מפירוש רה"ג!) אומר: ועד השהא איכא תנאי דתני טמאה ואיכא תנאי דתני טהורה.

אבל ודאי שהבבלי שנה במשנת שבת טמאה, ודלא כראב"ע.

ומדברי ר' יוחנן, בירוש' פ"ט יב ע"א¹⁰⁴: זו דברי ראב"ע ור' ישמעאל ור"ע אבל

99) וע"י תוס' טהרות פ"א יד, ור"ש טהרות שם ופ"י מ"ז.

100) כשם שעשה בתוס' שקלים בסתירה שבין שקלים למדות, לעיל עמ' 34.

101) ולזה עוד נשוב, להלן.

102) משנת טהרות, נראה שהיא ר' יהושע, כמו מ"ב שם (עדות פ"ב מ"ז).

103) כך נוסח הפוסקים בבבלי וכ"י רומי 108 (ומוגה טהורה), ר"ח ורש"י ומאירי, כ"י.

בדלג' והמב"ם ורע"ב, וכך מוגה בירוש' כ"י לידן.

104) וע"י חידושי הרמב"ן, פו ע"ב, ובניגוד לרז"ה.

דברי חכמים עד ג' ימים, נראה, שישנה ע"ד משנה אחת דומה לזו, והיא משנתנו וכנוסח "טמאה"¹⁰⁵). ובוודאי שהספרים נשתבשו בשבת ע"י משנת מקוואות. ומשנה זו בצורתה שבשבת היא בהתאם לדעת ר"ע במקוואות: לעולם ה' (עונות) אבל פולטת בג' טמאה, והוא שינה משנת ראב"ע, ושנה "טמאה"! שם: מניין שמרחיצין את המילה וכו' — ראב"ע בפ"ט מ"ג, אלא שבכמה נוסחאות כתוב כאן "המילה" ושם "הקטן", ואנו יודעים, כי "דבי רבי" (ירוש' כאן ושם) שנו: המילה, ואפשר, שישנה בזה מחלוקת תנאים, ומשנתנו שנתה: המילה, ודלא כראב"ע. אבל אפשר ג"כ שר"ע סובר בזה כראב"ע. שם: מניין שקושרין לשון של זהורית בראש שעיר וכו' — יומא פ"ו מ"ו, והבירייתא (במ"ה שם, ע"י ד"ס) מוסרת בשם ר' ישמעאל (או: ר' יהודה, ע"י ד"ס); לשון של זהורית היה קשור על פתחו של היכל וכו' שנאמר אם יהיו וכו', וכיו"ב בשם ר' אלעזר הקפר (בבלי יומא סז א), ומ"ו של יומא מתאימה אפוא לשבת. מ"ד: מניין לסיכה וכו' — יומא פ"ח מ"א. ואפשר שגם השורה שבתוס' שבת מאותי מקור היא.

ד) יומא פ"ח.

כבר הזכרתי את החתימה האגדית של פ"ח: א"ר עקיבא אשריכם ישראל וכו'. מזו ומן הסיפור המתחיל ב"א"ר עקיבא שבסוף יבמות (ע"י להלן), חתימה שהיא באה כ"פ כסיום של שונה ומסדר, כמו בקנים ובכלים, מחתימות אלו דן הופמן¹⁰⁶, שר' עקיבא סידר משנה של יומא ויבמות, ושתלמידיו ומסדר משנתנו השתמשו ברובה הגדול של משנתו ובסיום שלו. נראים הדברים בנוגע ליומא פ"ח¹⁰⁷, במ"ח שנינו, חטאת ואשם ודאי מכפרין, מיתה ויוה"כ מכפרין עם התשובה, תשובה מכפרת על עבירות קלות, על עשה ועל ל"ת, ועל החמורות ("כריתות ומיתות ב"ד") הוא תולה, עד שיבוא יוה"כ ויכפר — זו דלא כר' ישמעאל (וראב"ע)¹⁰⁸, שהיה אומר בעשה — תשובה מכפרת, בל"ת — תשובה תולה ויוה"כ מכפר, בכריתות ומיתות ב"ד — תשובה ויוה"כ תולין ויסורין מכפרין, בנתחלל ש"ש על ידו — תשובה ויוה"כ מכפרין שליש ויסורין שליש ויום המיתה ממרק¹⁰⁹, ור' יהודה¹¹⁰ שונה: מל"ת ולמטה תשובה מכפרת, מל"ת ולמעלה תשובה תולה ויוה"כ מכפר, ור' יוחנן אומר¹¹¹; זו דברי ר' לעזר בן עזריה ור' ישמעאל ור' עקיבא אבל דברי חכמים (שבועות פ"א מ"ו!) שעיר המשתלח מכפר, אם אין שעיר היום מכפר. דברי ר"ע לא נשנו בפירוש בשום מקום, אלא שהם סתם משנתנו, שהיא משנת ר"ע, ור' יהודה שנה כאן משנת ר"ע.

גם מ"ד: התינוקות אין מעניין אותן ביוה"כ אבל מחנכין וכו' — מתאימה למה ששנינו

105) וכיו"ב בירוש' יומא מה ע"ג: אבל דברי חכמים = משנת שבועות.

106) מבצין שנה יא, 1884, 91.

107) אע"פ שסוף הפרק, כן, "עברות שבין אדם למקים" עד סופו מסופק אם הוא מעיקר המשנה, ע"י "מבוא לנדה" 1306.

108) תוס' פ"ה ו, בבלי פו א, ירוש' מה סע"ב, מכילתא בחודש פ"ו, אור"ג נ"א פכ"ט.

109) בבבלי ואור"ג בשינויים.

110) תוס' שם ה' ובבלי שם, במדרי' בשם רבי; אבל רבי חולק ע"ז בבירייתא שבבבלי פה ב

ירוש' שם, וע"י שבועות יג א. 111) ירוש' שם, מה ע"ב.

בתוס' פ"ה ב: תיגוקות סמוך לפירקן מהנכין וכו' ר' עקיבא היה מפטיר בית המדרש בשל תיגוקות שיאכילום אבותיהם.

אלא שההלכה מ' שנשכו כלב שוטה' וכו' (במ"ן). היא מן הסידור האחרון. שאלה אחרת היא כמה נכנס מסידורו של ר"ע בשאר המסכת בפ"א—פ"ז. שעיקרם בוודאי קדום יותר (ע"י לעיל, עמ' 36).

בפ"ב מ"ג: אמר בן עזאי לפני ר"ע משום ר' יהושע דרך הלכו היה קרב; כאן נראה שר"ע לא שנה כך, ולפי ההקבלות¹¹¹ צריכים לומר, שמה שקדם לו הוא משנת ר"ע, ששנה כדברי ר"ש איש המצפה (תוס' שביעית פ"ב יג) בתמיד.

גם דבריו בתוס' (פ"ב ז); מעתה אין אנו רשאים לספר בגנותן של אלו (פ"ג מ"א), שכבר הזכרתי — יכולים להתפרש גם כך, שהם מוסבים על משנתו.

בפ"ז מ"ג הוא נזכר במחלוקת עם ר' אליעזר (ר"ע א) — דברים שנשנתו בוודאי ע"י השונה האחרון מן "וחכמים אומרים".

ה) יבמות.

ע"פ הסיום "א"ר עקיבא כשירדתי לנהרדעא" וכו' (פס"ז מ"ז), מניח הופמן, כמו שאמרתי, שמסדר המשנה השתמש ביבמות במשנת ר"ע.

בצורתה של לפנינו וודאי שמשנת יבמות היא אמנם משנת רבי¹¹²; אבל יש בה גם כמה סתמות ממשנת ר"ע, כמו שהזכרתי כבר:

פ"ה מ"ג (בבלי גב ב); פ"י מ"ג (תוס' פ"א ו—ז, בבלי צב א); פ"יב מ"ב (או בסנדל של עץ) — ר"ע בעדיות פ"ב (של סיידים) ותוס' פ"א יג (של עץ ושל סיידים) ור"מ (בבלי יבמות קג ב, שבת סו א); פס"ו מ"ד = גטין פ"ב מ"ו, שהיא משנת ר"ע¹¹⁴, וכן סוטה פ"ו מ"ב (ע"י לעיל).

פ"ט כולו — אין לו הקבלה בתוס', אלא אחרי פ"ח מתחיל שם תיכף פ"י (פ"א ג), וכל פ"ט סתם, ומ"ג שוה בשניות לכתובות פ"א מ"ו, שר' אליעזר חולק שם (תוס' כתובות פ"א ד) ב"יתומה"¹¹⁵, ומכיון שפ"י מ"א בנוי בצורת פ"ט מ"ג ומכיון שפ"י מ"ג, שהוא משנת ר"ע (לעיל), הוא המשכו של פ"י מ"א — נראה שכל פ"ט הוא ממשנת ר"ע, וזה יוצא גם ממ"ד, ששמואל אומר (בבלי פה ב); והא ("לא תאכל במעשר") מני ר' מאיר היא דאמר מעשר ראשון אסור לזרים דתניא תרומה לכהן ומעשר ראשון ללוי דברי ר"מ, ובברייתא אחרת (שם פו סע"א וש"ג) שנינו: תרומה לכהן ומעשר ראשון ללוי דברי ר' עקיבא (וע"י שם המעשה, יבמות פו ב).

וצורת הכללים האלה: יש מותרות לבעליהן ואסורות ליבמיהן, מותרות ליבמיהן וכו' — מתאימה לדרכו של ר"ע, למשל במקואות פ"ז מ"א, שהיא משנת ר"ע (לעיל, 83), וקדוש שכל השורות שבמשנה ממין זה (יש—) הן ממשנתו של ר"ע:

כמו בכורים פ"א מ"א, ב"ק פ"ג מ"י, ב"ב פ"ח מ"א, מנחות פ"ה מ"ג—מ"ה, כריתות פ"א מ"ג, אהלות פ"ח מ"א ועוקצין פ"ג מ"א ואילך, ומ"ג היא משנת ר"ע (לעיל).

ובוודאי שגם כמה מן השורות, שחשבונו בראש מבואנו זה, המצרפות דברים שונים לכלל אחד וקבוצה אחת — ממשנת ר"ע הן, אלא שלפישעה אין זו אלא השערה קרובה. זו היא משנת ר"ע אביה-המשנה, וממנה יצאו משניות תלמידיו, ובעיקר: משנת ר"מ ומשנת ר"ש, אבל — גם משנת ר' יהודה, ר' יוסי ור' אלעזר בן שמוע, ואל משניות תלמידיו אלו אנו פונים עכשיו.

112) תענית פ"ד מ"ו, תוס' שביעית פ"ב יג, לעיל.

113) פ"ח סוף מ"ו, בבלי פד א. 114) ע"י לעיל, וע"י בבלי יבמות קכב א.

115) כך הוא נוסח המשנה בירוש' וכמה כ"י, וע"י בבלי ק ע"ב.

VI. "כיצד סדר משנה?"

הנשיא ראש הסנהדרין היה פותח ו"משנה" מסכת ידועה¹. וה"חכמים" היו נושאים ונותנים בהלכה, שואלים ומשיבים, והתלמידים היו "דנים לפניהם"². וה"משנה" (ה"תנא") של הישיבה (בבית-מדרשו של רשב"ג — ר' יעקב בן קורשאי, תלמידו של ר"מ)³ היה שונה את ה"משנה" עם ה"מחלוקת"⁴.

זו היתה ה"משנה" של אותו הדור. במשנה זו היו שונים רק דברי ה"חכמים" ולא דברי "הדנין לפני חכמים"⁵. ולא דברי התלמידים⁶. אלו לא נכנסו ל"משנה", וכן לא נכנס לה המשא-והמתן; זו היתה ה"תוספתא" וה"תלמוד".

ושני מקומות אופיים יש לנו בענין זה (חוץ מתוס' ריש זבים שהזכרנו):
(א) מכשירין פ"ו מ"ח: חלב האשה מטמא וכו' אר"ע וכו' אמרו לו וכו' אמר להם וכו' אמרו לו וכו' אמר להן וכו' (וידאי שהכל מעובד מלשון ר"ע עצמו: אמרו לי — אמרתי להם — עי' להלן) עד כאן היתה תשובה. אמר ר' שמעון מכאן ואילך היינו משיבין לפניו וכו' אמר לנו וכו'.

(ב) תוס' עירובין פ"א (פ"ז) א: כל גגות העיר וכו' דברי ר"מ וחכ"א וכו' (=פ"ט מ"א). אמר להן ר"מ וכו' אמרו לו וכו' אמר להן וכו' אמר להן וכו' אמר ר' שמעון בן אלעזר עד כאן היתה תשובה, ובירוש' (שם פ"ט כה ע"ג) נוסף על התוספתא: אמר ר' יוסי בי ר' בון מיכן והילך היו משיבין לפניו אמרו לו וכו' והוא מימר לון וכו'.

רשב"א תלמידו של ר"מ, סימן כאן בדיוק: ע"כ היתה תשובה, ולא הזכיר את תשובת התלמידים, אלא שאלה נכנסו בברייתא מאוחרת; כשם שר"ע לא הזכיר במשנתו שבמכשירין את דברי התלמידים בתוך ה"תשובה", אלא שריש הזכירם מתוך ה"תוספתא".

דברי החכמים חב"ו — היה כל חכם שונה משניות מכניסם לתוך משנתו (עי' גם הוריות שם: דלא נימרו שמעתא משמיהו). כשם ששנה למשל ר"ע (מקואות פ"ו מ"א); היה (ר') ישמעאל דן כנגדי וכו'.

ויש לנו כמה דוגמאות כאלה ממשנת תלמידי ר"ע:

(א) ממשנת ר' יוסי,

תוס' בכורות פ"א ב: ר' יוסי אומר היה' (ר') מאיר אומר וכו' ואני אומר וכו'; תוס' חולין פ"ב יא⁷: ר' יוסי אומר מאיר⁸ היה אומר וכו' (בלי מחלוקת);

(1) הוריות יג ב ושבת ג ב. מע"ש פ"ב מ"ט, סנה"ד יז ב.

(2) הוריות יג ב. ע"י הוריות שם ועירובין ג ב.

(3) מע"ש שם הוא משנת ר' יהודה (לעיל ע"ג 76), ויוצאה מן הכלל, ודברי בן עזאי

שבמשנתו, הם ממשנת הדור השני.

(4) ע"י זבים פ"א מ"ב ותוס' שם, ולעיל (ע"ג 79) הארכנו. (7) "היה" ליתא בכ"י ח'גא.

(8) בבלי לח א, וכנ"ר כ"י מ'. (9) "ר" אין בבבלי כ"י מ'.

תוס' מעילה פ"א כ: אמר ר' יוסי רואה אני בכולן דברי (ר') מאיר חוץ מן השדה וכו' (=מעילה פ"ג מ"ו, והנכון בבבלי ב"ב ע"ט א: דבריו של ר' יהודה, ושם: אין אני רואה דבריו של ר' יהודה בשדה ואילן); תוס' זבחים פ"ה ו (בבלי מה א): דברי ר' שמעון א"ר יוסי רואה אני בכולן להחמיר; תוס' יבמות פ"ב יא: א"ר יוסי מצאתי וכו' אם כן מה ראה (ר') מאיר לומר וכו'; תוס' כלים ב"ב פ"ז ה (=פכ"ט מ"ז): א"ר יוסי אני אומר דבר אחד והם (=חבריי החולקים עלי) אמרו דבר אחד, אני אומר להם דבר אחד אי אתם מודים וכו' והם אמרו לי דבר אחד אי אתה מודה וכו' ורואה אני דבריי מדבריהן שאני משיבן וכו' והם משיבין אותי וכו'; וכיו"ב אהלות פ"ח ח: א"ר יוסי אני אומר דבר אחד והם אמרו דבר אחד אני אומר להם וכו' והם אמרו לי וכו' (=פ"ז מ"ד)¹⁰.

(ב) ממשנת ר' יהודה:

עירובין יג א (סוטה כ א): תניא ר' יהודה אומר (ר')¹¹ מאיר היה אימר לכל מטילין וכו' (ור' יעקב אומר משמו וכו') (בלי מחלוקת); תוס' מקוואות פ"ג ד כנו' הדפוסים (תגינה יט א—ב): ר' יהודה¹² אומר (ר')¹³ מאיר היה אומר מטבילין [בין בתחתונה בין]¹⁴ בעליונה ואני אומר בתחתונה [ולא בעליונה]¹⁵; תוס' כלים ב"ב פ"ו א: א"ר יהודה חבריי היו אומרים (פכ"ז מ"ג ופכ"ח מ"ו) וכו' (בלי מחלוקת); תוס' שבת פ"ט ח—ט: א"ר יהודה אני אמרתי דבר אחד והן אמרו דבר אחד אני אומר להם וכו' והן אמרו לי וכו' אני לא מצאתי תשובה לדבריהם והם לא מצאו תשובה לדבריי; תוס' אהלות פ"ט ז: א"ר יהודה אני אומר דבר אחד והם אמרו דבר אחד אני אומר להן מודה וכו' על מה נחלקו וכו' והם אמרו לי מודה וכו' על מה נחלקו וכו'.

(ג) ממשנת ר"מ:

מכילתא משפטים פ"ב: שהיה ר"מ אומר אין וכו' והן אומרים וכו'.

(ד) ממשנת רשב"ג:

תוס' כתובות סוף פ"ו¹⁶: רשב"ג אומר (ר')¹⁷ מאיר היה אומר האומר תנו וכו' וחכמים אומרים וכו'; תוס' נדה פ"ז ה: אמר רשב"ג אני אומר דבר אחד והם אמרו דבר אחד לדבריי אין סוף ולדבריהם אין סוף וכו' אבל רואה אני דברי ר' חנינא בן גמליאל¹⁸ מדבריי ומדבריהם שהיה אומר וכו' וכדבריו אנו אומרים (בבלי; ולדבריו אנו מודים).

(ה) ממשנת ר' אלעזר:

תוס' גטין פ"א ה' (בבלי יב ב): אמר ר' אלעזר אמרנו¹⁹ לו למאיר וכו' אמר לנו וכו' אמרנו לו וכו' אמר לנו וכו'; תוס' נזיר פ"ה א²⁰: אמר ר' אלעזר כשהלכתי לערדסקוס מצאתי את (ר') מאיר ואת יהודה בן פתירוש שהם יושבים ודנים בהלכה

10 וע' נזיר מ"ט ב (קידושין ג ב): אמר ר' יוסי יאמרו מאיר שכב יהודה כעס וכו'.

11 "ר"י אין בכ"י א"פ. 12 כ"י ארפורט בסעות: יוסי.

13 בבבלי ליתא. 14 ר"ש בפ"ז מ"ו.

15 ר"ש שם, וע' בבלי שם ותוס' שם, וכן הגוסס שם בכ"י מ"ב.

16 ירוש' שם פ"ו ל' סע"ד.

17 "ר"י אין בירוש', וע' צוק' בח"ג. 18 בבלי נח ב: אנסיגנוס, כבמשנה.

19 דפו' ובבלי, כ"י ארפורט: אמרתי. 20 אהלות פ"ד יד, בבלי נו ב.

יהודה בן פתירוש אומר וכו' אמר לו (ר') מאיר וכו' שתק (ר') יהודה בן פתירוש נמתי לו מאיר אל תבזו לו בקיא היה לך ביהושע בן ממל גם לי הן ובעל הלכות היה נמתי לו בלשון הזה אמר לי משום ר' יהושע וכו' ורואה אני את דבריו²¹.)

(ו) ממשנת ר' שמעון:

תוס' מנחות פ"ב ח—ט: אמר ר' שמעון אמרו לי חבריי וכו' אמרתי להם וכו' אמרו לי וכו' אמרתי להם וכו' אמרו לי וכו' אמרתי להם כו'.

וההלכה היתה נפסקת ע"י סתם. ע"י "חכמים אומרים" (לעיל, רשב"ג). "ולא הודו לו", "והודו לו (חכמים)":

בעדיות פ"ב מ"ח תנן: שלשה דברים אמר ר"ע על שנים הודו לו ועל אחד לא הודו לו. על סנדל של סידין ("של עץ ושל קש") שהוא טמא מדרס. ועל שירי תנור ארבעה. שהיו אומרים שלשה. והודו לו וכו'. אבל בתוס' עדיות פ"א יג (וכלים ב"ב פ"ד ה) תניא: תנור שתחילתו ארבעה ושיריו ארבעה שבראשונה היו אומרים שלשה הודו לו (לשון המשנה!) סנדל של עץ ושל סידין שטמא מדרס ואשה חולצת בו ויוצאין בו בשבת ולא הודו לו. ועל זה מעיד רב הונא (שבת סו א): מאן הודו לו ר' מאיר ומאן לא הודו לו ר' יוסי. כלומר שר"מ שנה "והודו לו" ור' יוסי שנה "ולא הודו לו". ודבריו יוצאים מכמה משניות: בכלים פ"ה מ"א שנינו: תנור תחילתו ארבעה ושיריו ארבעה דברי ר"מ וחכ"א בד"א בגדול אבל בקטן תחילתו כל שהוא ושיריו ברובו. ובתוס' (כלים ב"ק פ"ד א) שנינו: תנור של בנות ("קטן") שתחלתו כל שהוא ושיריו ברובו שר' מאיר אומר תחלתו ארבעה ושיריו ארבעה.

ובסנדל שנינו בתוס' כלים ב"ב פ"ד ה²²: סנדל של קש ("סנדל של סידין" בבבלי שם) ר' עקיבא מטמא והאשה חולצת בו ויוצאין בו בשבת ולא הודו לו. ובכלים פ"ד מ"ה (שסתמה ר' יוסי) שנינו: סנדלי בהמה של (נ"א²³): ושל מתכת מטמאין של שעם טהורין. ובתוס' כלים ב"ב פ"ב יא (בפרק המקביל לפכ"ד שלנו) תניא: שלשה סנדלין של אדם טמא מדרס של מתכת²⁴ ושל בהמה טמא טמא מת ושל שעם ושל צפירא טהור מכלום. וזו בוודאי משנת ר' יוסי. ככל השלשה שם²⁵).

וכן בתוס' מע"ש פ"ב א: א"ר יוסי זו משנת ר"ע וכו' וחכמים לא הודו לו (ע"י לעיל). וכן בעירובין פ"ג מ"ז—מ"ט. מ"ז: (רבי) יהודה אומר ראש השנה וכו' ולא הודו לו חכמים. ואמר רב (עירובין לט א): מאן לא הודו לו אמר רב ר' יוסי היא דתניא (תוס' פ"ד) מודים חכמים לר"א (כך שנה ר' יהודה) בראש השנה וכו' ר' יוסי אוסר וכו'. וכן במ"ח: ועוד אמר (ר') יהודה וכו' ולא הודו לו חכמים. וכן במ"ט: ר' דוסא בן הרכינס אומר וכו' ולא הודו לו חכמים; הכל ממשנת ר' יוסי.

ועל דברי ר' יהודה אנו מוצאים במשנה "ולא הודו לו חכמים" עוד בפסח פ"ה מ"ח. תענית פ"ד מ"ז ובכורות פ"ו מ"י. והן כנראה כולן ממשנת ר' יוסי. ועל תנאים אחרים: תענית פ"ג מ"ז (אחרי דברי ר' יוסי). זבחים פ"א מ"ג (=ידים פ"ד מ"ב) ובבבלי תא פסח ג רע"א: ר' נתן אומר וכו' ולא הודו לו חכמים.

21) וע"י תוס' זבחים סוף פ"ב, שלעיל.

22) ירוש' יבמות פ"ב יב ע"ד ובבלי שבת שם.

23) כ"י מ' ורשב"ם בשבת נט א.

24) ע"י תוס' ב"מ פ"ב י: כל הפרצופות וכו' מנעל שלו של מתכת ה"ז טמא טמא מת.

25) ע"י המדע התלמודי וצרכיו, 15.

ובתוס' ע"ז פ"ה ט (בבלי לב א. ועי' שם): העיד ר' שמעון בן גודע וכו' ולא הודו לו. ובתוס' חולין פ"ט יד (כנראה ממשנת ר' יוסי): ר' ישמעאל אומר וכו' וחכמים לא הודו לו; תוס' פסחים פ"ט י (זבחים פ"ח יד): ר"ש אומר וכו' ולא הודו לו חכמים לר"ש וכו' (זבחים פ"ח מ"ג: אמרו לו). וכיו"ב בתוס' גזיר פ"ו א; ר"ש אומר וכו' ולא הודו לו חכמים לר' שמעון וכו'; תוס' סוטה פט"ו ס; אף על פליטון גזר ר' יהודה בן בבא ולא הודו לו חכמים (שבת סב ב, ושם חסר "חכמים", וכן צוק); ובברייתא שבנדרים כד א (כנראה ממשנת ר' יוסי): יתר על כן אמר ראבי"ה וכו' ולא הודו לו חכמים.

"והודו לו" נמצא עוד בגזיר פ"ח מ"א ובכורות פ"ו מ"ח. ובברייתא (יבמות סו א): העיד ר' יוסי וכו' והודו לו.

ודבר זה אנו מוצאים גם בלשון האמוראים: גטין עו סע"ב (וע"ז לו א): א"ר יוחנן ר' יהודה נשיאה (בנו של ר"ג ברבי) הורה ולא הודו לו כל סיעתו (ודומה לו בע"ז לב א). ואפילו על דברי אמוראים ממש: כי אתא רבין אמר ר' יוחנן מיאנה וכו' ולא הודו לו כאן לא הודו לו אמר אביי רב רבא אמר ר' אושעיא וכו' (יבמות קז ב). וב"חכמים אומרים" פוסקים הלכה של האמוראים הראשונים (רב ושמואל ור' יוחנן ועוד) בירוש': דברי ר' פלוני (ור' פלוני) אבל דברי חכמים. בבבלי, אבל חכמים אומרים (ובכורות יד ב אמרו: מאן חכמים תנא דבי לוי הוא); ו"דברי חכמים" כפסק הלכה רגיל בירוש', ואחריו תמיד דברי אמוראים ראשונים (ואחרונים²⁶).

ולא זו בלבד, אלא גם ייחסם של התנאים, וביחוד תלמידי ר"ע, אל המשניות שקדמו להם אינו שונה כמעט מייחסם של האמוראים למשניות.

כבר אצל ר' יהושע מצאנו, שהוא משייך דברי ב"ש ובי"ה; יכולני לעשות דברי ב"ש ובי"ה אחד²⁷, וכיו"ב אצל ר' שמעון, בייחסם של דברי ר"מ לר' יהודה: מקיים אני דברי שניהן וכו'²⁸.

וכיו"ב מפשר ר"ש בין ר"מ ור' יהודה גם בסוף ב"מ: שתי גנות זו על גב זו והירק בינתים רמ"א של עליון ר' יהודה אומר של תחתון וכו' אמר ר' שמעון כל שהעליון יכול לפשוט את ידו וליטול הרי היא שלו והשאר של תחתון.

וכיו"ב מפשר ר' יהודה בין ת"ק לנחום המדי (ב"ב פ"ה מ"ב): המוכר את החמור לא מכר כליו. נחום המדי אומר מכר כליו. ר' יהודה אומר פעמים מכורים ופעמים אינן מכורין כיצד היה חמור לפניו וכליו עליו, ואמר לו מכור לי חמורך זו²⁹ כליו מכורין חמורך ה"א³⁰ אין כליו מכורין. כלומר: אם אמר לו חמורך זו שלפניו הרי הכל מכור, אבל אם אמר לו חמורך ה"א, שאינה לפניו, אין כליו מכורים. כך הוא פירוש המשנה לפי פשוטה ולפי הנוסחא המדויקת.

אבל ר' יהודה ור' שמעון מפשרים לא רק בין דעות שונות במשנה אחת, אלא גם בין משניות סתמיות הסותרות זו את זו.

26 פרטים הבאתי במאמרי "מדקדקי ירושלמי" תרביץ ש"ו, 50. ועי' "אמרו חכמים", סי' גזכרון לגולאק וקליין.

27 גזיר נב ב, תוס' אהלות פ"ג ה. 28 תוס' סנהדרין פ"ה ב.

29 כנוס' כ"מ, ה' לו, ירוש' ורי"א; כ"י המ' ודפו': זה.

30 כנוס' כ"י פ' וב', ה' לו ורי"א; ירוש': ההוא; כ"י המ' ודפו': הוא.

כך תירץ. כמו 'שראינו לעיל. ר' יהודה את הסתירה שבין שקלים פ"ו מ"ג (וי"ג השתחויות היו שם): כנגד שלשה עשר שערים, ומשנת מדות פ"ב מ"ג: וי"ג פרצות היו שם וכו' וגזרו כנגדם י"ג השתחויות. — ר' יהודה אומר כנגד שער השתחויה (פישוט ידיים ורגלים) וכנגד פירצה שחיה" (תוס' שקלים פ"ב יו. עי' לעיל עמ' 34). וכך השווה בין תמיד ומדות: א) בין מדות פ"א מ"ו לתמיד פ"א מ"ג. בתמיד: נטל את המפתח ופתח את הפשפש ונכנס מבית המוקד לעזרה וכו'. ובמדות: שנים שערים היו לבית המוקד אחד פתוח לחיל ואחד פתוח לעזרה. אמר ר' יהודה זה שהיה פתוח לעזרה פשפש קטן היה לו שבו נכנסין לבלוש את העזרה.

וב' בין מדות פ"ד מ"ב לתמיד פ"ג מ"ו.

בתמיד: בא לו לפשפש הצפוני ושני פשפשין היו לו לשער הגדול אחד בצפון ואחד בדרום וכו' נטל את המפתח ופתח את הפשפש (=הדלת שבשער) נכנס לתא ומן התא אל ההיכל עד שהוא מגיע לשער הגדול, הגיע לשער הגדול העביר את הנגר ואת הפותחות ופתחו, שפירשו כפשוטו, שהוא נכנס דרך פתח התא אל ההיכל והולך בפנים ההיכל עד שהוא מגיע לשער הגדול, שכן מפורש במדות פ"ד מ"ג: „ושלשה פתחים היו לכל אחד ואחד (מן התאים) וכו' ובקרבן מזרחית צפונית היו חמשה פתחים אחד לתא מן הימין וכו' ואחד לפשפש (ללשכה הסמוכה) ואחד להיכל, אבל במ"ב שם: „ושני פשפשין היו לו לשער הגדול וכו' נטל את המפתח ופתח את הפשפש ונכנס לתא ומהתא להיכל. ר' יהודה אומר בתוך עוביו של כותל היה מהלך עד שנמצא עומד בין שני השערים ופתח את החיצונית מבפנים ואת הפנימיות מבחוץ, שהוא מפרש „עד שמגיע לשער הגדול“ שבתמיד, שהולך בחלל הכותל עד שמגיע לשער הגדול שבסוף עובי הכותל מבפנים; והכל כדי לפשר בין המשניות החולקות, וכבר אמרתי, שאצל מדות משמש „פשפש“ רק במובן „לשכה“.

וכך מתרצים ר' יהודה ור' שמעון את הסתירה שבין נזיר פ"ט מ"ב („ונמצא מת צף על פי המערה טמא“) לטהרות פ"ד מ"ו („אלו טומאות שטהרו חכמים וכו' ספק טומאה צפה על פני המים“), שר' יהודה אומר ספק ירידתו („ירד לטבול“) טמא ספק עלייתו טהור (טהרות שם), ורש"א (תוס' טהרות שם) בכלים טמא ובקרקע טהור חוץ מכזית מן המת³¹.

ממש כמו שתירצו האמוראים סתירות שבין משנה למשנה.

וכמה פעמים החליפו ר"ע ותלמידיו את שמות התנאים הקודמים והגיהו אותם. כבר ראינו הרבה כאלה אצל ר"ע ור"מ³², וכן „פירש“ ר"ע והגיה המחלוקת בשבת פ"א מ"ו. וכך „הפך“ ר"מ ושנה כמה מחלוקות של ב"ש וב"ה כחומרי ב"ה בעדיות פ"ד (מ"א ומ"ב וביצה פ"א מ"א ומ"ב, שאינן מתאימות לשאר המחלוקות שם בביצה, ועי' להלן, ועוד), וכך הפך כמה מחלוקות של ר"א ור' יהושע (עי' לעיל, 65 ואילך). תרומות פ"ד מ"י ותוס' שם (עי' לעיל), ובמ"ח שנה: ראי' בידוע לא תעלה בשאין ידוע תעלה ר' יהושע אומר בין בידוע בין בשאין ידוע תעלה³³), ור"ע כר"א. וכן בכלים פכ"ח מ"ב שנה ר"מ: ראי' מן המוכן טמא ומן שאינו מוכן טהור ר' יהושע אומר בין מן המוכן ובין

31 כפי הבבלי בנזיר סג ב, עי' לעיל.

32 מע"ש פ"ב מ"ד, פ"ח מ"ח — מ"ט, פ"ג מ"ו, שקלים פ"ח מ"ו ומכשירין פ"א מ"ד.

33 תוס' שם פ"ה י, ידוש' שם מג ע"א.

שאינו מן המוכן טהור (תוס' שם ב"ב פ"ה ח). ור"ע כר"א. וכך מוחלפת מחלוקת ר"א ור' יהושע שבב"ב פ"ט מ"ז לר"מ (תוס' שם פ"י)³⁴. וכך החליף בודאי ר"מ בביצה פ"ד מ"ז מחלוקת ר"א וחכמים. שהיא מוחלפת ממחלוקת ב"ש וב"ה שבפ"א מ"ג. ור"א שמתו הוא (ירוש' שם). אבל מתאימה למשנת ר"מ שבמ"א ומ"ב שם. כל אלה הם ברובם חילופים מדעת. ועל כגון אלו הוזכרו בספרי שהבאתי: מניין למחליף דברי ר"א וכו'.

וכך החליפו כ"פ בחילוף הדברים את הנושאים או הנושאים שבמשנתם: (א) גטין פ"ה מ"ד: אפטרופוס שמינהו אבי יתומים ישבע מינהו ב"ד לא ישבע אבא שאול אומר חילוף הדברים: «שמינהו בית דין ישבע מינהו אבי יתומים לא ישבע». אבל בברייתא שנינו (גטין נב ב): ר"א ב"י אומר זה וזה ישבע והלכה כדבריו. ובתוס' ב"ב פ"ח יג דפו' שנינו: אפטרופוס שמינהו אבי יתומים ישבע שמינהו ב"ד ישבע אבא שאול אומר אף שמינהו ב"ד ישבע מפני שהוא בנושא שכר (ברייתא דרב תחליפא)³⁵. רישא ר"א ב"י (ח"ד). ו"אף" של הסיפא אין פירושו שבשניהם ישבע (וע"כ הגיהו ברישא: שמינהו ב"ד לא ישבע, וכן הגיה צוק). אלא ש"אף" זה, כמו כמה "אף", לשון השונה הוא (עי' גם להלן). ואבא שאול שנה רק: שמינהו ב"ד ישבע (כלומר: ולא שמינהו אבי יתומים). ותנא קמא רק: שמינהו אבי יתומים ישבע. אלא שמשנתנו פירשה שניהם ושנתה "חילוף הדברים", והמשנה בשבועות פ"ז מ"ח סתמה: ואלו נשבעים שלא בטענה השותפין והאריסין והאפטרופין והאשה הנושאת ונותנת בתוך הבית וכו'.

(ב) ב"ב פ"ה מ"יא: הסיטון מקנח מדותיו אחת לשלושים יום ובעה"ב אחת לשנים עשר חודש. רשב"ג אומר חילוף הדברים: הסיטון — אחת לשנים עשר חודש ובעה"ב אחת לשלושים יום). חנווני מקנח מדותיו פעמים בשבת³⁶ וכו', ארשב"ג במה דברים אמורים בלח אבל ביבש אינו צריך³⁷.

(ג) כלים פכ"ו מ"ח: עורות וכו' של גנב מחשבה מטמאתן ושל גזלן אין מחשבה מטמאתן ר"ש אומר חילוף הדברים של גזלן מחשבה מטמאתן ושל גנב אין מחשבה מטמאתן מפני שלא נתיאשו הבעלים.

ר"ש הקדים "של גזלן", שלא כסדר הרגיל תמיד "גנב וגזלן", כדי להשאיר את הסכימה: "מחשבה מטמאתן — אין מחשבה מטמאתן"³⁸. ובתוס' ב"ב פ"ד יא שנינו: מחצלת בין בית הגנב בין בית הגזלן (אף בבית הגזלן) מחשבה מטמאתה מפני שהבעלים מתיאשין הימנה. ובתוס' תרומות פ"א ו³⁹: הגנב והגזלן והאנס תרומתן תרומה וכו' אם היו הבעלים מרדפין אחריהן אין תרומתן תרומה וכו' («מפני שלא נתיאשו הבעלים»). ובביכורים פ"א מ"ב שנינו: והסקריקון והגזלן אין מביאין וכו', ופירשה הירוש' שם: בגזילה שלא נתיאשו הבעלים ממנה וכו', אבל בערלה פ"א מ"ב שנינו: והגזלן שנטע — חייב בערלה («מפני שנתיאשו הבעלים»)⁴⁰.

34) ע"י תרביץ שט"ו, למשנת ר' יהודה. 35) כנוסח כ"י מ' ורשב"א.

36) בתוס' פ"ה ז: "של שמן פעם אחת בשבת ושל יין משעשה שיליא", היין משישלה.

37) ספרא קדושים ט"ה ח—ט.

38) ובבבלי ב"ק קיד א שינו בדפו' וכ"י (חוץ מכ"י ה') גם ברישא: של גזלן אין

מחשבה מטמאתן ושל גנב מחשבה מטמאתן.

39) הבבלי (ב"ק סו א וקיד סע"א) הביא את תחילתה, והירוש' (בכורים פ"א סג ע"ד)

— את סופה. 40) וע"י ירוש' שם סא ע"א, וע"י סוכה ל ע"ב בתוס' ד"ה וקרקע.

ד) מקואות פ"ו מ"ט: כותל שבין שני מקואות שנסדק לשתי (=מלמעלה למטה) מצטרף ולערב (=מימין לשמאל) אין מצטרף וכו' ר' יהודה אימר חילוף הדברים. אבל בתוס' פ"ה ו: כותל שבין שני מקואות שנסדק הערב מצטרף והשתי אין מצטרף ר' יוסי בר' יהודה אימר חילוף הדברים⁴¹).

וכיוצא בחילוף השמות הוה בתוס' כלים ב"מ פ"ג ג: והחמת בש"א מלאה ועומדת ובה"א מלאה וצורה (ב"ה לקולא) ר' יוסי בר' יהודה אימר⁴² חילוף הן הדברים (ב"ש לקולא); אמנם בעדיות פ"ה מ"א שני זה בשם ר' יהודה אביו: ר' יהודה אומר ששה דברים מקולי ב"ש וכו' החמת בש"א צורה עומדת ובה"א אע"פ שאינה צורה (ב"ש לקולא).

ואפשר שגם במקואות שנה ר' יוסי בר' יהודה משנת אביו, ות"ק הוא ר' יוסי בר' יהודה, שר' יוסי בר' יהודה אומר וכו' (ואינו חולק אלא מסיים דבריו) מעין "זו מקולי ב"ש וחומרי ב"ה", ששנה ר' יוסי בחולין פ"ח מ"א: ובה"א לא עולה ולא נאכל אמר ר' יוסי זו מקולי ב"ש וחומרי ב"ה.

ומן מחלוקת ב"ש וב"ה שנחלפו (חוץ מאלה שכבר הזכרנו אצל ר"ע, ולעיל): שביעית פ"ד מ"ב (ספרא בהר פ"א ה): "בש"א אין אוכלין פירות שביעית בטובה" (בהחזקת טובה, ראב"ד בת"כ שם: שלא מן הטובה, ועי' שם) ובה"א (אוכלין) בטובה ושלא בטובה ר' יהודה אומר חילוף הדברים זו מקולי ב"ש וחומרי ב"ה, "אוכלין פירות שביעית בטובה ושלא בטובה כדברי ב"ש ובה"א אין אוכלין (אלא) בטובה". ר' יהודה בעדיות שם מ"א; וכאן אנו יודעים שזהי "המשנה הראשונה", שהרי בירוש' (לה ע"ב) מסופר: ר' טרפון ירד לאכול קציעות מתוך שלו שלא בטובה כבית שמאי וכו' באילין תרתין מיליא נהג ר' טרפון כבית שמאי וסכין, בהדא וקרית שמע⁴³). אלא שר' יהודה שינה והחליף המחלוקת!

וכן כל מחלוקות ב"ש וב"ה, שבעדיות שם פ"ה מ"א—מ"ה, לא היה ר"מ שונה אותן "מקולי ב"ש וחומרי ב"ה" אלא מקולי ב"ה וחומרי ב"ש, ואחת מהן שהיא שנויה בדברי ר' יוסי שבמ"ב: "המעיסה (מים ע"ג קמח) ב"ש פוטרינ ובי"ה מחייבין", שנויה גם בחלה פ"א מ"ו ס"ב, אבל אצלה סתם חולק (של ר"מ): החליטה (קמח ע"ג מים) ב"ש מחייבין ובי"ה פוטרינ, ששני תנאים שנו אותה (כמפורש בירוש' שם ובבלי פסחים); וגם באלה שמנה ר"מ בעדיות פ"ד, ישנן כמה מחלוקות שלא נשנו כך ע"י תנאים אחרים, כאותה של מ"א ומ"ב שהזכרתי (לעיל).

ו"החליפו" אפילו מחלוקת בניהדור, ר"מ ור' יהודה: תוס' כלים ב"מ פ"ד טו: מפתח של רוכבה שנשבר מתוך רכובתו ר' מאיר מטמא ור' יהודה מטהר ורשב"ג אומר חילוף הדברים, כלומר: ר"מ מטהר ור' יהודה מטמא, כמו ששנינו בכלים פ"ד מ"ח: טהור ר' יהודה מטמא, ור' יוסי שנה כרשב"ג בסתם כלים שלו. וכבר הזהירו גם על חילופים כאלה, מ"ת 115: דבר אחר ב"שנה בין דברי ר"מ לדברי ר' יהודה, בין דברי ר' יהודה לדברי ר' יוסי, בין דברי ר' יוסי לדברי ר"ש הכת' מדבר⁴⁴).

(41) ע"י עירובין פ"א מ"י ותוס' כלאים פ"ד ז.

(42) בר"ש בכלים פ"ב מ"ב: ר' יהודה אומר, אבל בראב"ד בעדיות: ר' יוסי ור' יהודה, וזו בחדאי נשתבשה מן "בר' יהודה", שהרי ר' יוסי לא הוסיף (בעדיות שם מ"ב) אלא "ששה דברים מקולי ב"ש". (43) ועי' בבלי גדרים סב א.

(44) ועי' חולין נח ב וגזיר נב א—ב, תוס' אהלות פ"ד ב.

כי אמנם לא תולדות-ההלכה עיסקה אותם אלא ההלכה, ומפני שהיו כבר כללים קבועים להלכה (ב"ש וב"ה, ר"א ור' יהושע, ר"ע וחבריו, ר"מ ור' יהודה, ר' יהודה ור' יוסי) היפכו לפעמים השמות, כדי שתהיה ההלכה כמי שהלכה כמותו. (ע"י לעיל). לשם כך הפכו מחלוקות ב"ש וב"ה⁴⁵, ר"א ור' יהושע⁴⁶, ר"מ ור' יהודה (ע"י לעיל בסמוך). וכשהגיהו את המשנה, והוציאו ממנה אחד הנושאים הכניסו אחר במקומו, כדי שלא תסבול הסטרוקטורה ולא תקרע השלשלת והספירה המסורה:

שנינו במנחות פ"ט (פ"י) מ"ב: שבע מדות של לח היו במקדש, הן וחצי הן ושלישית הן ורביעית ההן, לוג וחצי לוג ורביעית לוג (משנת ר' יהודה, תוס' פ"י ב ושם ד, ור"מ) וכו' רש"א לא היה שם הן וכו' אלא מדה יתירה של לוג ומחצה היתה שבה היה מודד למנחת כה"ג וכו', ושנינו בתוס' פ"י ד (בבלי פו ב): רש"א לא היתה מדת שבעה ("מדה שביעית", ובבבלי ליתא) במקדש הן שאין נותנין מדה אחת לשני פרים מדה אחת לשני אילים (במשנה: וכי מה היה ההין משמש) מה היה מביא תחתיהם לוג ומחצה אמר ר' יהודה וכי [לא] היה שם חצי לוג ולוג אמר לו ר' שמעון א"כ יכול לפרנס את כולם ברביעית אלא שאין מדה במקדש משמשת תחת חברתה, בבבלי פח א: את מי אביא תחתיו, ושואל הבבלי (פח סע"א): לא סגי דלא מעייל? — גמירי דשבע מידות של לח היו במקדש, ראב"צ אומר שנתות היו בהין (משנה שם) ולית ליה שבע מידות — לית ליה. וכך מפורש בתוס' שם: ראב"צ אומר ארבע מדות של לח היו במקדש רביעית חצי לוג ולוג והין וכו'.

וא"כ "מה היה מביא תחתיהם" — פירושו כפשוטו: כדי לשמור על הקונסטרוקציה של המשנה, ובתוס' אומר ר"ש, כמו שראינו: לא היתה מדת שבעה במקדש הין. וכיו"ב שנינו במ"ז שם: כל קרבנות הצבור אין בהן סמיכה חוץ מפר הבא על כל המצות ושעיר המשתלח רש"א אף שעירי ע"ז, ושנינו בתוס' שם פ"ט (בבלי צב א): כל קרבנות צבור אין בהן סמיכה חוץ מפר הבא על כל המצות ושעירי עבודה זרה שהן טעונין סמיכה דברי ר' שמעון ר' יהודה אומר⁴⁷ שעירי עבודה זרה אין טעונין סמיכה מה היה מביא תחתיהן שעיר המשתלח א"ל ר"ש והלא אין סמיכה אלא בבעלים שעיר המשתלח סומכין עליו אהרן ובניו א"ל ר' יהודה אף הן מתכפרין בו, ובבבלי שם: ואת מי אביא תחתיהם שעיר המשתלח, לא סגי דלא מעייל אמר רבינא גמירי שתי סמיכות בציבור.

גם כאן השלים את המשנה רק מפני הקונסטרוקציה שתשאר.

ונפלא, שכשם שנהגו ר"ש ור' יהודה, כך נהגו גם האמוראים שאחריהם: בבב"ב פ"ג מ"ג שנינו, ה שות פין והאריסין והאפוטרופין אין להן חזקה, וזהי נוסחת המשניות המאושרת מכמה מקומות⁴⁸, אבל האמוראים נחלקו בהלכה זו: אבוב דשמואל ולוי תנו שותף אין לו חזקה, וכל שכן אומן; שמואל תני אומן אין לו חזקה אבל שותף יש לו חזקה. ובירוש' שם, יח ע"א: שותף שמואל אמר לית כאן שותף וכו' מהו מיתתי תחתיה, האומנין (והגוזלין) אין להן חזקה. ראה עבדו וכו' (תוס' פ"ב ו). זהו "מה היה מביא תחתיהן" של התיספתא, וכשם שכאן נעשה זה רק מפני הקונסטרוקציה כדי שלא לקלקל את שורת השלשה, כך גם בהלכה שבחוספתא.

45) ברכות נב ב, שבת קמא א, וכנוסח הירוש' והתוס'.

46) ע"י לעיל, עמ' 65 ואיקך.

47) כך צ"ל, וכו"ה בבבלי שם, בתוס': ד"ר יהודה רש"א.

48) ודברתי על זה במבוא לנוסח המשנה, ח"א, עמ' 217.

VII. משניות תלמידי ר' עקיבא

א. משנת ר' מאיר

הראשון שבתלמידי ר"ע, הזקן שבהם וה"חכם" והחריף שבהם הוא ר"מ. הוא שימש גם את ר' ישמעאל⁽¹⁾, אבל כשהוא שונה ודורש "אמר שמועתא מן שמיה דר' ישמעאל"⁽²⁾ ולא אמר שמועתא מן שמיה דר' עקיבה" — "כ"ע ידעין דר"מ תלמידיה דר"ע"⁽³⁾.

וכך הוא הדבר, כמו שראינו כבר, שסתם משנת ר"מ היא בכמה מקומות משנת ר"ע, אע"פ שלא הזכיר שמו במשנתו.

ר"מ נזכר בכל המשניות כולן, חוץ מן ר"ה, חגיגה וזבחים (תמיד וקנינים); אבל וודאי ששנה גם מסכות אלו, שהרי בוודאי שסידר משנת ר"ה⁽⁴⁾, וסתם פ"א מ"א (באחד באלול ר"ה למעשר בהמה) "ר"מ היא", בבכורות פ"ט מ"ה (בבלי ז ב). וכך נזכרת דעת ר"מ בחגיגה (תוס' פ"ב ה, בבלי טז ב). אלא שחגיגה וזבחים הן בעיקרן משניות קדומות, ובר"ה יש לנו עירוב של מקורות, ומסדר זה לא השתמש הרבה בדברי ר"מ. בסנהדר' פ"א אמרו: דא"ר יוחנן סתם מתני' ר"מ וכו', ופירושו כפשוטו, שרבי השתמש הרבה במשנת ר"מ וסתם כמשנתו, וכך אמרו בעירובין צו ב: דתנן (ר"ה פ"ד מ"ח) אין מעכבין וכו' וסתם מתני' ר"מ, ואמרו בגטין ד ע"א: מה דרינן אר"מ דסתם מתנייתין ר"מ, ואמרו על סתם משנת ב"מ פ"ט מ"ג: ר"מ היה דורש לשון הדיוט דתניא (תוס' כתובות פ"ד י) רמ"א אם אוביר וכו'.

וכך חשבו (במקום שאין לזה סתירה מפורשת) כל ת"ק — ר"מ, ואמרו לת"ק של משנת פ"א מ"ח: אע"פ שקילס ר' יוסי את ר' שמעון (בתוס' פ"א) הלכה כר"מ (גטין ט ע"א), ומצאו רומיא על ת"ק של ברכות פ"ז מ"ב מר' מאיר בפסחים פ"ג מ"ח⁽⁵⁾. ולכלאים פ"ז מ"ד אמרו בב"ק ק ע"א, אלא הא ר"מ דתנן (דסתם משנה ר"מ היא, תוס'; ו"דברי ר"מ" שביבמות פג א ליתניהו בכ"י מ' ובב"ק ובמשניות). ולעירובין פ"ז מ"א ת"ק אמרו (בבלי סב א): בשלמא ר"מ סבר וכו', ובברייתא (סב סע"ב) נאמר בפירוש בשם ר"מ, אבל בתוס' פ"ח א' ליתא. אבל בירוש' (כג ע"ב): מתיבין רבנן לראב"י וכו'.

ולסנהדרין פ"ה מ"ג ת"ק אמרו בפסחים יא ב: לדברי ר"מ וכו'.

וכמה פעמים הוסיפו התנאים הבבליים "דברי ר"מ" במשנה שהביאו.

(1) עירובין יג א וש"נ וירוש' סוטה פ"ב סה"ד, יח סע"א.

(2) מ"ק כד ב, כלאים פ"ג מ"ז. (3) ירוש' ברכות פ"ב ד' ע"ב וש"נ.

(4) ע"ר ר"ה טז א (ותוס' פ"א יג) ולה א ועירובין צו ב.

(5) ברכות מה א ופסח' מט ב, ויומא ע"ב: ר"מ סבר, וע"י להלן, ובירוש' פסח' ל סע"ב, קיימו ההיא דברכות.

(6) "דברי ר"מ" שבמשניות ליתא בבבלי וירוש' והר' לו וד"פ ועוד ומחקן ר' יהוסף.

כך הוסיפו במשנת סנהדרין שם — בפסחים: דברי ר"מ⁷). וכן הוסיפו במקואות פ"ב מ"ב: דברי ר"מ (בבלי עירובין לה ב'), ואמרו בגמרא שם: וסבר ר"מ ספיקא לחומרא והתנן וכו'.

וכן בכלים פכ"ז מ"י הוסיפו בחולין עב ב (גם בכ"י מ'), דברי ר"מ (לימא ר"מ לטעמיה דתנן וכו'). אבל במ"ט שהובאה במנחות כד ב אין "דברי ר"מ". ובנגעים פ"א מ"ח הוסיפו בשבת כז ב: דברי ר"מ (גם בכ"י), וליתא במשנה גם בת"כ תוריע (נגעים) פ"ג י').

ובמקואות פ"י מ"ה הוסיפו בחולין עג א (גם כ"י מ') "דברי ר"מ" (וחכמים אומרים וכו'). והבבלי אומר שם: כמאן כר"מ.

ולפיכך: "דברי ר"מ" שבטהרות פ"א מ"א לא היו לפני הבבלי זבחים קה ב: מאי לאו ר"מ היא וכו' י').

ו"דברי ר"מ" שבפסחים פ"ג מ"ו אינם בשכל טוב ח"ב, 114 ומ"מ חמץ פ"ג ג (וסתם מתניתין דאלו עוברין). אבל ר"מ היא (תוס' פ"ב ט—י); ובירוש' (שם ל' ע"ב) אתיא דר"מ וכו'.

וכן "דברי ר"מ" שבב"מ פ"ב מ"א אינם בירוש' ובד"ר ובכ"י מ' ופלו' וה"ג ורא"ש, ובבבלי כג א: דת"ק סבר, והריטב"א שם (שמ"ק) אומר: גירסת מקצת הספרים דר"מ, ולא נהירא אלא סתמא היא וכו'.

ובסנהד' פ"ג מ"א: ושניהן בוררין להן עוד אחד (דברי ר"מ), ליתניהו בכ"י פלו'. אבל בגמרא (כג א): ר"מ לית ליה וכו' ר"מ סבר וכו', וכן ירוש' (כא ע"א), מ"ט דר"מ וכו'.

ובחולין פ"ז מ"א: ונוהג בשליל — נוסף בכ"י מ' (בגליון): דברי ר"מ, וזו ע"פ הברייתא צב ב.

ומצד אחד אמרו בירוש' על ת"ק שהוא ר"מ, אף במקום שנוסף בספרים שלנו "דברי ר' יהודה", וכך נתייחס בבבלי לר' יהודה:

ברכות פ"ב מ"ג: ולא השמיע לאזנו יצא (בדפוס הבבלי: דברי ר' יהודה¹¹), בבבלי שם נתייחס לר' יהודה, דילמא ר' יהודה היא וכו', אבל בירוש' שם ד ע"ד: סתמה ור' יוסי וכו' בגין דשמע דתני לה ר' חייה בשם ר' מאיר.

וכיו"ב אמרו לת"ק של תענית פ"ב מ"ח, בירוש' שם סו ע"א, אשכח תני לה ר"ח בשם ר"מ, וכן לת"ק של יבמות פ"ד מ"י, בירוש' שם ו רע"ב, אשכח תני לה ר"ח בשם ר"מ.

ולא זו בלבד, אלא אפ"י ברייתא, שיש לה עיקר במשנה, ייחסה לר"מ: גטין נד א: ת"ש דם וכו', וברייתא היא במנחות כה א (ת"ר), ואעפ"כ מפריך ממנה, כאילו היתה סתם מתני' (ר"מ), רש"י ותוס'.

וכיו"ב ב"ק ע"א: אלא הא ר"מ דתניא ("דתנן"¹²) מחיצת הכרם וכו', ומסיים

7) וליתא בכ"י מ' ב' ור"ח.

8) דפוסים וכ"י אס', ומחקר רש"ל ע"פ רש"י: אבל זו הוספה ברש"י, עיי' ד"ס.

9) ועיי' תוס' סוכה יב ב.

10) עיי' רא"ש בפירושו ותוס' חולין קב א ד"ה ור"מ.

11) ועיי' תוס' שם סו א ד"ה דילמא, ותוס' ר"י שירליאן שם.

12) עיי' ד"ס, וכן ראב"ן ז ע"א.

(בכ"י מ' ור'): ומני ר"מ היא, וכן בהמכריע סי' ט ובראב"ן שם, ושם; ומני ר' מאיר דסתם משנה ר"מ (ועי' תוס' שם וריש ב"ב).
הם ייחסו אפוא, עד כמה שאפשר, כל משנה סתמית וכל ח"ק סתמי — לר"מ.
כך הבינו אפוא בבבל את דברי ר' יוחנן.
אבל שונים הם דברי ר' יוחנן אלה בירוש': ירוש' יבמות פ"ד ורע"ב; אמר ר' יוחנן כל מקום ששנה סתם משניות דרבנן עד שיפרש לו רובו. ר' שמעון בן לקיש אומר כל סתם משניות דר' מאיר עד שיפרש לו רובו. א"ר זעירא קומי ר' יוסי לא דרבי. שמעון בן לקיש פליג אלא דו חמי רוב סתם משניות דרבי מאיר. ר' זעירא בעא קומי ר' מנא הידינו רבה (עד שיפרש לו רבו" זה מי הוא?). רבה דמתניתא (ועל-פי ברייתא) רבה דאולפנה (וע"פ מימרא), מילתא דרבי לעזר אמרה רבה דמתניתא כד שמע¹³) דתני לה ר' חייה בשם ר' מאיר אמר יאות סבא ידע פרקי גרמה¹⁴) נאמר («אימא») אולפן קביל מן רבה דמתניתא כד שמע דתני לה ר' חייה בשם ר' מאיר.
ר' יוחנן אמר כאן «כל סתם משניות דרבנן», כלומר של «חכמים» הם ו«הלכה» כמותם, וזוהי המימרא שלו שבבבלי בכמה מקומות¹⁵) «הלכה כסתם משנה», אלא שהוסיף, לפי הירושלמי, «עד שיפרש לו רבו», שזוהי דעת יחיד.
ורשב"ל מוסר כאן: כל סתם משניות דר"מ. וע"ז מוסיף ר' זעירא: לא שרשב"ל חולק בעיקר הדבר על ר' יוחנן, שלענין הלכה «סתם משניות דרבנן» שהלכה כסתם משנה, אלא שראה שרוב סתם משניות הן של ר"מ, וע"כ אמר מה שאמר, אבל להלכה מודה ר"ל לר' יוחנן, מכיון שרבי סתם אותם. ור' זירא עצמו מפרש (שבת מו א) משנה אחת בדוחק «שלא לשבור דבריו של ר' יוחנן», שאע"פ שהוא אומר בכ"מ «הלכה כסתם משנה» פוסק הוא שם כר' יהודה.
פירושו זה של הלוי¹⁶) במימרא של ר' זעירא¹⁷) הוא הפירוש האמיתי, שאנו מוצאים מאמר דומה של ר' זעירא בירוש' סוטה רפ"ז כ"ע"ד: ר' יוחנן בשם ר' ינאי כל ההן פירקא משקינא¹⁸) לה ונסתרה; רשב"ל אמר אפילו לא נסתרה. אמר ר' זעירא קומי ר' יסא לא דרשב"ל פליג (על ר' יוחנן שכל הפרק משקינא לה ונסתרה, שהרי ודאי מ"ב—מ"ד בנסתרה הם) אלא [דו סבר]¹⁹) כההן תנייה (כלומר כר' אליעזר בריש פ"א) והוא מיקל בעדי סתירה (ולהלכה אמר כך). וזה ממש כצורת המאמר שלנו²⁰).
בבבל החליפו אפוא את שתי המימרות של רשב"ל ור' יוחנן, על פי פירושו של ר' זעירא. מכאן אפוא «רוב סתם משניות דר' מאיר».
ואמנם הרבה מאד סתמות הן של ר"מ. חוץ מאלה שכבר הזכרנו (למעלה ואצל ר"ע) עוד:

13) כצ"ל ע"פ ההקבלות.

14) שבת מו א וש"נ.

15) דוה"ר ח"ב נו א.

16) שכבר נאמר עיי' הר"פ, דה"מ 212 הערה ז, ועיי' אבא שאול לר"י הלוי, בעברית, מסלות

לתורת התנאים" 103 הערה 1, ולעומת זה עיי' דינר, מונטסשריפט 1873, 329.

17) שרידי 211, ועיי' תוס' לא א.

18) כצ"ל ע"פ שרידי (ושם: הן הוא סבר, וצ"ל: דו הוא, הדגשה יתירה).

19) לשאר דברי ר' יוחנן, עיי' מבוא לנוסח המשנה עמ' 243 והע' 1 שם.

(א) סתמות בודדים, למשל:

ברכות פ"ט מ"ה (תוס' פ"ז ו). וכן מ"ג (תוס' שם א); כלאים פ"ט מ"ג (תוס'); שביעית פ"י מ"ז ועוקצין פ"ג מ"י — ר"מ היא, ור' יהודה חולק בתוס' סוף עוקצין; חלה פ"ב מ"א — ר"מ היא (ירוש' שם וספרי שלח) ור' יהודה חולק; עירובין פ"י מ"ה ומ"ו — ר"מ (במ"ט שם, בבלי צט א ותוס' שם); פסחים פ"ד מ"א — ר"מ (בבלי שם); תענית פ"א מ"י (אמר ר"מ) — כולה ר"מ; חגיגה פ"ב מ"ב (הראשונים) — ר"מ (תוס' שם ובבלי); יבמות פ"ט מ"ד — ר"מ (אליבא דר"ע), בבלי שם (ע' לעיל); פ"י מ"ג (ע' לעיל); פ"ב מ"ב (של עץ) — ר"מ (ע' לעיל); פ"ב מ"ד (בבלי קה ב); פ"ג מ"ב (היבמה) — ר"מ (בבלי, ורישא דלא כר"מ); פ"ט מ"ד (עד ועד "אמר ר' מאיר") — ר"מ (בבלי); כתובות פ"ג מ"א (בבלי); כתובות פ"ז מ"י (ועל כולן אמר ר"מ) — כולה ר"מ; שם פ"ח מ"ג ומ"ז (אמר ר"מ) — כולה ר"מ; נדרים פ"ד מ"ד — ת"ק ר"מ (תוס'); נזיר פ"ג מ"ו רישא משנת ר"מ בעדיות פ"ד, ור' יהודה חולק כאן בסיפא; קידושין פ"ב מ"ח (אינה מקודשת) — ר"מ; פ"ד מ"ג — ת"ק ר"מ (תוס', וירוש' סה ע"ג); שם מ"ד (ירוש'); ב"ק פ"ז מ"ב (השוחט ונמצא טרפה וכו') — ר"מ בחולין פ"ו מ"ב; ב"מ פ"ב מ"א (שלמדו חכמה) — ר"מ (ע' בבלי); פ"ו מ"ח — ת"ק ר"מ; סנהדרין פ"ג מ"ח; אמרו לו הבא וכו' אמרו לו הבא וכו' — ר"מ (תוס'), ות"ק; כל זמן שמביא ראייה סותר את הדין — רשב"ג (שבסיפא), ע' ירוש'; חולין פ"ז מ"א ת"ק — ר"מ, ור' יהודה חולק (תוס' ובבלי); בכורות פ"ב מ"ו ת"ק (וחייב במתנות) ר"מ (במ"ח, בבלי יח א: מ"ט דר"מ), ור' יוסי פליג; בכורות פ"ה מ"ה (בכור שנסמח עינו וכו') ת"ק ר"מ (תוס' כאן וסנהדרין פ"א), ור' יוסי חולק; ערכין פ"א מ"ג ת"ק (תוס'); וכיוצא בחלה פ"א מ"ו (החליטה) — ר"מ, ולפניו (המעיסה) סתם — ר' יוסי (בעדיות פ"ה), ע' לעיל — כיו"ב; כלים פ"ח מ"ט; פורנה אם יש לה לזבז (רמ"א משום ר"ג, תוס' ב"ק פ"ו יז) טמאה ר' יהודה אומר אם יש לה אסטגיות (ר' יהודה אומר משום ר"ג, שם) ר"ג א (ר' יוסי אומר משום ר"ג, שם) אם יש לה שפיות — כאן ת"ק כסתם משנה ר"מ, ולא בשם ר"ג; ר' יהודה בשמו ולא בשם ר"ג, וסיפא — כסתם כלים — בשם ר"ג! כלים פכ"ז מ"ט ומ"י — ת"ק ר"מ (בבלי חולין עב ב, ע' לעיל) ור' יוסי חולק; טהרות פ"ד מ"ט — ר"מ (תוס' פ"ה י ובבלי פסח' טז א) ור' יוסי חילק במ"י; פ"ז מ"ו: הגנבים וכו' — ר"מ (ע' ר"ש); מקואות פ"ט מ"ו ת"ק ר"מ (תוס'), ור' יהודה ור' יוסי חולקים; נדה פ"ו מ"א: תנוקת וכו' — ת"ק ר"מ (אליבא דר"ע, ע' לעיל, תוס' פ"ו ה ובבלי נב ב) ור' יהודה חולק; מכשירין פ"ה מ"ב: העושה צפור וכו' — ר"מ (תוס' פ"ב יג), ור' יהודה ור' יוסי חולקים; פ"ו מ"ב: כל האגודות וכו' — ת"ק ר"מ (אמר ר"מ, תוס' פ"ג ה); ידים פ"א מ"א — ת"ק ר"מ (תוס' פ"א א, וכנו' הדפוסים) ור' יוסי חולק.

וישנן גם שורות של משניות ופרקים שלמים של משנת ר"מ:

(ב) שורות ופרקים.

א. גט"ו] פרק ח כולו.

בירוש' גטין פ"ח מט ע"ג, בפיסקא של מ"ה, אמרו, רב הונא בשם רב כל הדא (פירקא דר"מ חוץ משינה שמו ושמה שם עירו ושם עירה) (שגם חכמים מודים בו), ר' מנא בעא קומי ר' יסא אף המגרש (פ"ט מ"א וגם מ"ב), אמר ליה לית פירקא דידיכו.

(20) להלן, נ' ע"ב: הה"ן.

(ד"ק: דידהון) אלא דידן (לא הפרק שלכם [או: שלהם] אלא שלנו: ר' מני בצפורי ור' יוסייטא בטבריה).

ובבבלי פ ע"ב: אמר ר' אבא אמר רב הונא אמר רב זו דברי ר"מ אבל חכ"א והולד כשר ומודים חכמים לר"מ שאם שינה שמו ושמה שם עירו ושם עירה שהולד ממזר אמר רב אשי אף אנן נמי תנינא שינה שמו ושמה שם עירו ושם עירה תצא מזה ומזה וכל הדרכים האלה בה הא מאן קתני לה אילימא ר"מ ליערבינהו וליתנינהו אלא ש"מ רבנן ש"מ (אבל מ"ו, ז. ה. ט מוכיחות, שתנא זה מילי מילי קתני).

עדות זה של רב מאושרת מן התוספתא פ"ח (פ"ו) ו—ז. ט: כל העריות וכו' (מ"ו) דברי ר' מאיר שאמר משום ר' ע וחכ"א אין ממזר ביבמה. הכונס את יבמתו וכו' (מ"ו) דברי ר"מ שאמר משום ר' ע וחכ"א וכו'. פשוט שכתוב בו עד אחד מקושר שכתוב בו שני עדים תצא ושלשה עשר דבר בה (ומ"ו: גט קרח וכו') דברי ר' מאיר שאמר משום ר' עקיבא וחכ"א אין העדים חותמין על הגט אלא מפני תיקון העולם (ר' אלעזר בפ"ט מ"ג).

מ"ה — מ"ח רישא ומ"ט סיפא מקוימות אפוא כמשנת ר"מ.

ומ"ד היא משנת ר"מ שבעדיות פ"ד (ע"י להלן) מ"ו, וכן מ"ט.

וא"כ רובו של הפרק מאושר בתור משנת ר"מ.

וכאן עלינו להזכיר עוד את דברי הירוש' ⁽²¹⁾ בפ"ט ג ע"ב (בפיסקא של פ"ט מ"ד): ר' בא רב (כצ"ל) המנונא רב אדא בר אח[ב]א (כצ"ל) בשם רב דר' מאיר היא (ת"ק של מ"ד הוא ר"מ). מה חמית מימר כן (בוודאי שר"מ הוא, שאין קיום הגט אלא בחותמיו, שהרי ר' אלעזר חלוק עליו בפירוש בסיפא). אמר ר' מנא בגין דאמר רב הונא בשם רב ⁽²²⁾ כל ההין פרקא (פרק ח') וכו', דלא תסבור מימר קיימיה דר' מאיר היא ת (ג) גי'יה דרבנן ⁽²³⁾ לפום כן צריך מימר דר' מאיר היא. אמר ר' יוסי (חבירו של ר' יונה) בגין דרב ושמואל תריהון אמרין (להלן) הלכה כר' לעזר. [ר' יוחנן בשם ר' ינאי דברי חכ"מ פסול] ⁽²⁴⁾ צריך מימר דר' מאיר היא.

רב אדא בר אהבה מוסר אפוא בשם רב, שת"ק ר"מ ⁽²⁵⁾, בניגוד לתוס' הנוכרת, פשוט שכתוב בו עד אחד וכו' תצא ושלשה עשר דבר בה דברי ר"מ וכו', והולד לפי תוספתא זו ממזר לר"מ, ור' מנא מוסיף שהוצרך לומר כן, מפני שהיינו אומרים שעומדו ועיקרו הוא אמנם דר"מ, אבל המשנה היא משנת חכמים אליבא דר"מ ⁽²⁶⁾ לפיכך אומר רב שהיא משנת ר"מ, ור"מ מודה כאן שהולד כשר. ור' יוסי אומר, שלכך הוצרך לומר כן, משום שרב ושמואל פוסקים כר"א, אע"פ שסתם ת"ק חולק, ומשום שר' ינאי פוסק כחכמים (כת"ק). הוצרך לומר שאין זה סתם אלא משנת ר"מ.

[21] [דברי מו"ר אלו על הירושלמי כבר נתפרסמו בתרביץ ש"ג 110—111.]

[22] לעיל מס ע"ג.

[23] שדה יהושע: קיומיה. וסירש: כלומר שנאוה רבנן אליביה דר"מ, והוא הנכון. ופי' "קיימיה", "עומדו" העומד שבמשנה ("שלשה גטין פסולין") ו"תנייה" — "תנאו" ("ואם נשאת וכו'") וזוהי: — $\theta\acute{\epsilon}\sigma\iota\varsigma$ — $\theta\acute{\epsilon}\sigma\iota\varsigma$ — ולענין "קיום" השוה הוסי, אשכל הכפר דף סו ע"א.

[24] כ"ה בכ"ל, ונמחק ע"א, והוגה בין השיטין כלפינו: דלא תסבור מימר אוף הכא לפום כן, ע"פ הירוש' לעיל ס"ג מד ע"ד.

[25] ע"י בבלי סו א.

[26] ואלו הם דברי רש"י שם: האי תנא לאו כר"מ ס"ל דאמר עדי חתימה כרתי דלר"מ הולד ממזר וכו' ולא כר"א ס"ל דאמר עדי מסירה כרתי והא פליג ר"א בסינא.

זהו פירושו האמיתי, וזוהי נוסחתו העיקרית של הירושלמי.

ואמנם כפשוטם של דברים פ"ט מ"ד (=יבמות פ"ג מ"ח) אינה משנת ר"מ, אלא משנת "חכמים", שחולקים על ר"מ וחולקים גם על ר"א, ור' יוחנן שאומר כאן "לא תצא"²⁷, הוא שאומר לפ"ח מ"ט²⁸; לית כה (כצ"ל) תצא, ז"א שר' יוחנן סובר לא כפ"ח מ"ט ולא כר"מ בתוס'.

ובדרכנו למדנו מלשון ר' מנא, שיש משניות ש"עומד" שלהם הוא משנת ר' מאיר; אבל ה"תנאים" הם משנת חכמים, היינו שיש בהן שימוש במשנת ר"מ אבל לא דעתו; פלו' אליבא דר"מ, או רבי אליבא דר"מ, ולזה נשוב עוד כשנגיע למשנת רבי.

אלא שחזן מן "ר' אלעזר אומר" וכו', שנוסף, — יש כאן חוסר-סדר, שכבר העירו עליו התוס' ²⁹: ס"ז רישא (כתב סופר וכו') ומ"ט סיפא (גט קרח) שייכות זו לזו, שבכולן שנינו "תצא מזה ומזה" וכו', והן נפסקות ע"י: כתב לגרש את אשתו ונמלך וכו' (מ"ח), המגרש את אשתו ולנה עמו וכו' (מ"ט), ומצד אחר שייכת מ"ט (המגרש) למ"ה. אלא שאפשר שחסרה במשנתנו מחלוקת ב"ש ובי"ה השנויה בתוס' פ"ח ח: הנותן גט לאשתו ולא שהדו ("סיהדו", לא חתם עליו עדים) כש"א פסלה מן הכהונה ויב"ה"א לא פסלה מן הכהונה, וזו היתה שנויה ע"פ סדר התוס' שם בין מ"ח ומ"ט, ומכיון שזו שייכת אל "כנסה בגט קרח" ומשנת ר"מ שבתוס' שם ט (פשוט שכתוב בו עד אחד וכו'), אבל מצד אחר קרובה למחלוקת ב"ש ובי"ה שבמ"ח, והמחלוקת שבמ"ט גם היא קרובה למחלוקת של "נמלך" שבמ"ח, נסדרו כאן באמצע ג' מחלוקות אלו של ב"ש ובי"ה.

סדר דומה לשלנו היה גם לתוס' שם.

ב. עדיות פרק ד' ³⁰.

עדיות פרק ד' כולו הוא משנת ר' מאיר, ששנה מחלוקות ב"ש ובי"ה אלו כקולי ב"ש. זו היא עדותו של ר' יוחנן בכמה מקומות בירוש': ביצה פ"א ס ע"ב; דברי ר"מ עשרים וארבעה דברים מקולי בית שמאי ומחומרי בית הלל וזה ³¹ אחד מהן. סוטה פ"ג יט סע"ב: ר' יוחנן בשם ר"מ עשרים וארבעה וכו' וזה אחד מהם. בש"א אין האיש מדיר את בנו בניזיר ובה"א האיש מדיר את בנו בניזיר = נזיר פ"ו נג ע"ג ³²; תוס' עדיות פ"ב ב (צוק'): עשרים וארבעה דברים מקולי ב"ש ומחומרי בי"ה בש"א אין אדם מדיר את בנו בניזיר ובה"א אדם מדיר את בנו בניזיר (תוס' נזיר פ"ג יז), ביצה שניולדה ביו"ט וכו'.

התוס' השלימה אפוא את המספר כ"ד במחלוקת זו, והעמידה אותה בתחילת השורה; היא מסכימה אפוא עם דברי ר' יוחנן, שכ"ד הן.

אבל במשנתנו אין אנו מוצאים אלא כ"ב, כי מ"ה היא מחלוקת אחת ³³, כי "יש לו פרט" אינה קולא אלא חומרא לבעה"ב, ובמ"ג נחשב לקולא רק מה שהוא קולא לבעה"ב ³⁴. ר' ישראל לוי ³⁵ נדחק ע"כ להכניס מחלוקת חדשה על-פי משנת מעשרות פ"ד מ"ב (ר' יהודה אומר אף הלוקט את הכלכלה לשלוח לחבירו לא יאכל עד שיעשר) ותוס' עדיות פ"א ד (מעשרות פ"ג ב—ג: ר' יהודה אומר הלל עצמו היה אוסר); [המלקט כלכלה

27 בבלי סו ב, ירוש' פ"ט ג רע"ב ויבמות פ"ג ה ע"א, וע"י בבלי שם למטה וירוש' שם למטה.

28 ירוש' גטין פ"ח מט ע"ד. 29 סא ב ד"ה בגט קרח.

30 ע"י אבא שאול, בעברית עמ' 104—113. 31 ביצה פ"א מ"א = עדיות פ"א מ"א.

32 נזיר פ"ד מ"ו וסוטה פ"ג מ"ח כביה. 33 שלא כדברי הראב"ד בסוף ס"ו.

34 ירוש' ס"א פ"ו יט רע"ג וכתובות פ"ח לב ע"א. 35 שם, 105.

לשלוח לחבירו ב"ש פוטרין וב"ה מחייבין; אבל אם אפשר להוציא מדברי ר' יהודה שם; הלל עצמו (ולא "לעצמו") היה איסור, שת"ק שלו שנה, גם במשנתו, וגם בהמלקט וגם בהמעביר תאינים ממקום למקום (ת"ס' עדיות שם, מעשרות שם ד) ב"ש פוטרין וב"ה מחייבין, אם-כן למה לא נשנית גם מחלוקת זו השלישית כאן³⁶). אלא שאי-אפשר בכלל להוציא מתוך הדברים "הלל עצמו היה איסור" מחלוקת ב"ש וב"ה³⁷). אבל כשם שחסרה במשנתו המחלוקת שהסיפה התוס', כך חסרה בוודאי עוד מחלוקת אחת, שאין אנו יודעים אותה, ובכלל ישנם בוודאי בפרק זה הוספות ושינויים (חוץ מן ההוספות שחלו בדפוסים ובנוסחאות כ"י), שהרי בוודאי ר"מ לא שנה במשנתו: ר' יהודה אומר משום ב"ה טופח ומטפח (מ"ו), אלא שזוהי הוספת תנא אחר או רבי. והרי ישנן כמה מחלוקות, שאפשר היה לומר עליהן, שהן מקולי ב"ש, שכבר העירו עליהם האמוראים³⁸). ואפשר שאחת המחלוקות הללו חסרה ממשנת ר"מ.

כמה ממחלוקות אלה שבעדיות שנויות במקומן בלשונן או בשינויים קלים המתאימים לקישור-הענין.

(1) מ"א—מ"ב — בביצה פ"א מ"א, ומחלוקות אלה אינן מתאימות (כמו שהעיר הבבלי שם) למחלוקות הבאות שבמ"ג—מ"ו, שב"ה לקולא ביו"ט, ולעומת אלה מ"ג סיפא אינה מתאימה (כמו שהזכרתי כבר) לפרק ד מ"ז, שר' אליעזר השמתי כב"ה בפ"א מ"ג וחכמים כב"ש, והעיר ע"ז כבר הירוש' (בפ"א ובפ"ד), אבל זו מתאימה למחלוקות שבמ"א ומ"ב, שב"ש לקולא וב"ה לחומרא. יוצא אפוא מכאן שמ"א—מ"ב של ביצה היא משנת ר"מ, אלא שהמחלוקת הראשונה (ביצה שנולדה) נשנית כך גם במשנת ר' יהודה³⁹). המחלוקת השנייה: ובה"א זה וזה (שאור וחמץ) בכזית, היא בוודאי משנת ר"מ, שהוא סובר כזה בפסח' פ"ג מ"ה, לפי נוסח הירוש' (פסח' סוף פ"ג, ל סע"ב) בהתאם למשנת ברכות פ"ז מ"ב.

(2) מ"ג—מ"ד שנויות בפ"ה פ"ו מ"א ומ"ב.

אלא שבפ"ה פ"ו מ"א בכ"י ס' והוצ' לו ועוד: כל עומרי השדה וכו' בש"א שכחה ובה"א אינו שכחה, וכן הוא במשנה שבירוש' כ"י ל' ⁴⁰, וזו היתה בוודאי נוסחת הירוש' בפ"ה וכתובית שם, שהוא שואל: והתנינן בש"א הבקר וכו' הרי הוא קל לעניים וחומר הוא לבעל הבית ותניתה (בעדיות) וכו' והתנינן עומר שהוא סמוך לגפה וכו' הרי הוא קל לבעל הבית וחומר הוא לעניים ותניתה (בעדיות) וכו', ודלג על מ"א סיפא "כל עומרי השדה" וכו' ⁴¹, אלא שנוסחתו היתה: כל עומרי וכו' בש"א שכחה ובה"א אינו שכחה, ולפיכך לא שאל ממחלוקת זו, וע"כ הקשה הירוש' (י"ט סע"ב) ממשנה ב על מ"א: וקשיא על דב"ש בגפה ובגדיש וכו' ⁴²).

ויוצא אפוא מן הירוש' שבעדיות היה שונה מ"ד ולא היה שונה מ"ג סיפא, אבל הר"ש בפ"ה שם לא היה לפניו מ"ד של עדיות, ואינה גם בכ"י מ' שם; ואמנם בברייתא שבתוס' (פ"ג ב) הנוסח כבירוש' (י"ט סע"ב): בתורה הזאת עומר הסמוך לגפה ולגדיש לבקר ולכלים ושכחו בש"א שכחה ובה"א אינו שכחה וכו' לא נחלקו ב"ש וב"ה על העומר שהוא סמוך וכו' שהוא שכחה ועל מה

(36) ותירוצו (שם הערה 1) אינו מספיק כלל.

(37) השוה ב"מ פ"ה מ"ט ותוס' שם פ"ו י.

(38) בבלי יומא פ ע"א ושי"ג, ירוש' פ"ה שם ועוד.

(39) תוס' ריש פ"א, בבלי ד ע"א וירוש' שם ס סע"א ועירובין פ"ג מ"ה.

(40) והנה שם בגליון וכן בפ' בגליון כבנוסחאות, וכן נשלם בכ"א פ"כ 23 c. "אינו" הראשון בין

השיטין, והשני חסר.

(41) וכבר תמה ע"ז רע"א בגליון המשניות.

(42) המפרשים לא הבינו את הירוש'.

נחלקו וכו' שבש"א אינו שכחה וכו'; אבל ט"ס הוא, וצ"ל: בש"א אינו וכו'. וכבר הקשה הירוש' (שם) מפני מ"א: כל זית שיש לו שם בשדה וכו' ושכחו אינו שכחה, כד"א בשמו וכו' ובמקומו וכו' במקומו שהוא עומד בצד הגת או בצד הפרצה, ואמר: מתניתא דב"ש דבי"ש אומר"י אינו שכחה; וזו של פיאנה שנשנית שלא כמסקנתו של ר' אילעי שבתוס', אינה בחדאי משנת ר' יהודה בנו אלא משנת ר"מ, ולפיה שנה בה ר"מ שכחה לבי"ש, ולא היה יכול להביאה בקולי בי"ש.

אשר למ"ג סיפא (כל עומרי וכו'), שהיא שנויה בנוסחאות כולן בעדיות, אפשר שתנא זה של עדיות ה' ח' ל' י' את המחלוקת ושנה בי"ש לקולא, שלא כפיאנה, ולא מצאו לנחוק להעיר עליה בירוש'; מכיון שתירוצם למיד מתאים גם למ"ג.

ואמנם בפיו מ"ו: שני עומרים שכחה ושלשה אינן שכחה וכו' אלו בדברי ב"ה ועל כולן בש"א ב' לעניים וארבעה לבעל הבית — בי"ש לחומר א' לבעה"ב ובי"ה לקולא; אלא שגם כאן בתוס' פ"ג ה' צוק': אלו דברי ב"ש 'נותו לא', ולפי זה גם כאן בי"ש לקולא (לבעה"ב); אבל בספרי תנא פ"ט רפג⁴³ תני סתם כביה: יכול אף לא שנים⁴⁴ ת"ל לגר וליתום⁴⁵ ולאמנה יהיה⁴⁶ מכאן אמרו שני עומרים שכחה שלשה אינם שכחה כולה מתני' (כ"י ר'). אלא שהראיה היא ראיה לבי"ש⁴⁷, ואפשר על-כן שצ"ל: יכול אף לא שלשה, והם שנו כבתוס'; אלו דברי ב"ש ועל כולן בה"א, והראיה היא ראיה לבי"ה (=בי"ש ומתני').

3) מ"ה שנויה בפיאנה פ"ו מ"ו ובמע"ש פ"ה מ"ג. במע"ש שנויות ג' משניות ראשונות ב"כרם רבעי" והשאר בגטע". ר' יהודה שונה בתרומות פ"ג מ"ס (תוס' פ"ב יג): כרם רבעי, ר"ש (מע"ש פ"ה מ"י, ספרי תבוא וירוש'): נטע רבעי. ר"מ שנה אפוא "כרם"; אבל בספרי נשא פ"ט ו גם בדברי ר"מ: נטע רבעי, אולם מכיון שרבי לא שינה את לשון המקורות (ירוש' מע"ש שם) אע"פ שדעתו היא "כרם רבעי"⁴⁸, אנו מוכרחים לומר שמסדר הספרי, שדעתו היא "נטע רבעי" שנה בדברי ר"מ כדעתו.

4) מ"ו. המחלוקת הראשונה: חבית של זיתים מגולגלים ("כבושים כדי למתקם") בש"א אינו צריך לנקב ("החבית, מפני שאינו רוצה במשקה היוצא מהם ואינו מכשירין") וכו'. המחלוקת יוצאה גם מן המעשה שבתוס'⁴⁹, אלא שבטהרות פ"ט⁵⁰ מ"ה שנינו: המניח זיתים בסופש⁵¹ שימתניו⁵² שיהו נוחין לכתוש הרי אלו מוכשרים, שימתניו שימלחם (=מגולגלים!) ב"ש אומרים מוכשרים ובה"א אינן מוכשרים, וזו בניגוד למשנת עדיות (ע"י "משנה אחרונה"); אלא שבתוס' טהרות שם שנינו (ר"ש בטהרות שם): ר' שמעון בן יהודה אומר משום ר"ש לא נחלקו בי"ש ובי"ה על המניח זיתים בכופש שימתניו שימלחם שאין מוכשרין על מה נחלקו על שהניחן ליכתש שבש"א אין מוכשרין ובה"א מוכשרין, ומכאן יוצא שלפי ת"ק של ר"ש נחלקו בי"ש ובי"ה גם ברישא כך: שימתניו שימלחם כש"א אין מוכשרין ובה"א מוכשרין, בהתאם למשניות עדיות. התנא של טהרות שנה אפוא גם כזו שבעדיות להיטך: בש"א צריך לנקב ובה"א אינו צריך לנקב ומורים (כלומר: ב"ש) וכו', אע"פ שאין זה מתאים למעשה שבתוס' עדיות וסוכה.

43) ועי' מ"ת 160 שהורשה היא לבי"ה וכו' אבין בירוש'.

44) כ"י ר' ובן ז"א. 45) ר': ליתום. 46) ע"י ירוש'.

47) ע"י ירוש', ואפשר שדרשו כ"י מנא, אלא שדברי ר' מנא סתומים.

48) ברכות לה"א.

49) עדיות פ"ב ב' וסוכה פ"ב ג' ובבלי יבמות טו ב'.

50) טהרות פ"ט מ"א, שהביא ר' ישראל לוי, שם, אינה ענין כלל לכאן.

51) כ"י וערוך ותוס' פ"י י' כ"י וינא.

52) מ"ו ו' ולו וערוך.

ואבנם „ומודים“ זה אינו מהאים למשנת כלים ס"י מ"ו⁵³: חבית שניקבה וסתמוה שמרים הצילוח (סתמית השמרים חשובה אפוא סתימה, אלא שזו היא משנת ה„חכמים“ שבכלים שם מ"ה (תוס' כלים ב"ק פ"ז ח), ור' יהודה חולק שם, ואפשר שר"מ שנה כר' יהודה (וסתם כלים ר' יוסי).

במחלוקת השניה: הסך וכו'; הוסיף השונה האחרון: ר' יהודה אומר משום ב"ה טופח ומטפח (כלומר: סמא, כמפורש בתוס' כאן ברישא, ובפחות מזה טהור, אבל „טופח“ טהור), ואלו הם כנראה דברי ר' יהודה בשם ר' יהושע (טהרות פ"ח מ"ט) שבתוס' טהרות סוף פ"ט (שבמקל שהיא מלאה משקין טופחין סמאין, השיקה למקוה טהורה), ובירוש' עירובין פ"י כו סע"א ועוד: ר' יהודה כדעתיה דר' יהודה אומר משקה טופח חיבור (וע' גטין טו א).

(5) מ"ז רישא שנויה בקידושין פ"א מ"א בלשון אחר: האשה נקנית בג' דרכים וכו' בכסף בש"א בדינר וכו', וכאן קיצרה ר"מ ושינה לשונה: „מתקדשה“ גם בב"מ פ"ה מ"ז. המחלוקת השניה והשלישית שנויה בגטין פ"ה, ב„פרקו של ר"מ“, ע"י לעיל.

(6) מ"ח: ב"ש מתירין וכו', יבמות פ"א מ"ד: אלא שבכ"י מ"ו וס' וק' וכ"י פס"ב (פירק' 16 293) ליתא כאן בעדיות „חלצו“ וכו', עד סוף המשנה, ונוסף בודאי מיבמות שם: כי „אע"פ שאלו פוסלין“ וכו' — היא משנת ר' אליעזר (תוס' שם פ"א י ורישא בבבלי יד א, ור"ש חולק שם, בבלי שם טו ב), וכן במ"ש בשם ה"ר יהוסף: „בכל המשניות ל"ג לכל זו המשנה“, וכונתו בודאי ל„חלצו“ ואילך וכנוי כל כ"י⁵⁴.

(7) מ"ט = יבמות פ"ג מ"ג.

(8) מ"י: המדיר וכו' = כתובות פ"ה מ"ו; המפלת וכו' = כריתות פ"א מ"ו, ושם כל המשאונהמתן: סדין בציצית וכו' — אינה במשניות, אבל שנויה בברייתא שבמנחות מ' רע"א (ובקיצור במסכת ציצית) ומ"ת 138. ובשבת (כה ב) אמר ר' יהודה בר אלעאי לתלמידיו: לא כך שנית לכם סדין בציצית ב"ש פוסרין ובי"ה מחייבין והלכה כדברי ב"ה; אבל בספרי תצא מיס' רלד שנינו: כסותך פרט לסדין, והוא אפוא כב"ש, ואפשר שסתם ספרי (ר"ש) שנה: ב"ש מחייבין ובי"ה פוסרין.

ובכ"י פ' חסרה בעדיות מחלוקת זו ונשלמה בגליון.

כלכלת שבת וכו' = מעשרות פ"ד מ"ב, ור' יהודה מוסיף שם (ע"י לעיל), וזהו מה ששנו בתוס' כאן ושם: הלוקט (הלוקח) כלכלה וכו' ר' יהודה אומר הלל עצמו היה אוסר, ולפ"ז נראה שר' יהודה שנה כאן ב"ה לקולא, והוסיף: הלל עצמו היה אוסר, ב"ה המחלוקת שבתוס', ור"מ שנה בכולם ב"ש לקולא.

אלא שמחלוקת זו חסרה לגמרי בה"ל וכו' פ' (ונשלמה בגליון) וכ"י פס"ב הנ"ל, אבל היתה לפני התוס' (פ"ב ד), וע"י להלן.

(9) מ"א: מי שנדר וכו' = נזיר פ"ג מ"ו, וכוליה פירקין ר' יהודה, ושם שני עוד: מעשה וכו', ור' יהודה חולק על סופה (ע"י אבא שאול), וע"י שמחות פ"ז כ וס"ז 241, מי שהיו שתי כתי עדים וכו' — שם מ"ז.

(10) מ"ב = אהלות פ"א מ"ג, ואותה המחלוקת שם גם במ"ד ומ"ה, שלא נשנו כאן מפני שהיא מחלוקת אחת⁵⁵.

מה יש בעדיות עוד ממשנת ר"מ, אין אנו יודעים ידיעה ברורה:

(53) כמו שהקשו כבר התוס' בב"ק קה א והראב"ד בסירוש.

(54) וע"י תוס' יבמות פ"א ט"י ובבלי טו א—ב ושם טז א, שהמחלוקת לא הוכרעה.

(55) ושנה בזה בעל תפארת ישראל במ"ד מ"א, ואישתמיטתיה מתני' שלנו.

פ"א מ"ה היא בוודאי משנת ר"מ (עי' להלן).
 פ"ב מ"א—מ"ד יכולה להיות משנת ר"מ על פי משנת ר"ע (עי' לעיל). ועי' פסח
 פ"א: אמר ר"מ וכו'.

פ"ב מ"ח: והודו לו — "מאן הודו לו ר"מ" (56), וגם: ועל אחד לא הודו על
 כסא שנטלו שניים מחפזיו וכו', שהיא שנויה בכלים פכ"ב מ"ה מוסיף שם ר' יהודה:
 א"ר יהודה אף כסא של כלה וכו' (עי' להלן). וגם זו בוודאי ת"ק ר"מ.

אבל השאר מסופק.

ג. ברכות פרק ח'.

חלק מעדיות של ר"מ ומעין פ"ד דעדיות הוא פ"ח של ברכות:
 אלו דברים שבין ב"ש וב"ה בסעודה וכו'. שמונה מחלוקות ב"ש וב"ה לפי
 המשנה. ולפי התוס' — עשר (היא מונה עוד, פ"ו ה וסוף ו).

וזו משנת ר' מאיר, ששנינו במ"ה: בש"א נר ומזון ובשמים והבדלה ובה"א
 נר ובשמים ומזון והבדלה. ואמר רב(א) (57): זו דברי ר"מ אבל ר' יהודה (58)
 לא נחלקו ב"ש וב"ה על המזון שהוא בתחילה ועל הבדלה שהיא בסוף על מה נחלקו על
 המאור ועל הבשמים שבש"א על המאור ואח"כ בשמים ובה"א בשמים ואח"כ מאור.
 והבדלה שנויה כך בתוס' פ"ו ו: אמר ר' יהודה לא נחלקו וכו' על מה נחלקו על
 המאור ועל הבשמים שבש"א על המאור ואח"כ בשמים ובה"א בשמים ואח"כ מאור.
 אבל בירוש' שם יב רע"א (ורע"ב): שבש"א בשמים ואח"כ מאור ובה"א
 מאור ואח"כ בשמים. וכו'. כיצד יעשה על דברי בית הלל יברך על
 המזון תחילה ואח"כ יברך על היין ואח"כ על הנר.

וזהו הנוסחא העיקרית, שהרי מסיים בתוס' שם (בבלי נב א): הנכנס לביתו במוצאי
 שבת מברך על היין ועל המאור ועל הבשמים ואומר הבדלה ואם אין לו אלא כוס
 אחד מניחו אחר המזון ומשלוש כולן אחריו (כלומר סודרן לאחר המזון). וזו כפשוטה
 בוודאי ר' יהודה היא אליבא דב"ה. אלא שלנוסחא הברייתא שבבבלי ותוס': שבש"א על
 המאור ואח"כ בשמים וכו', הוצרך הבבלי שם לומר "דב"ש היא ואליבא דר' יהודה".
 אבל לנוסחא הירוש' בשם ר' יהודה, פשוט שהיא ב"ה אליבא דר' יהודה. וכשאמרו
 (לאחרי דברי רב דלעיל) בשם ר' יוחנן (59): נהגו העם כב"ה ואליבא דר' יהודה, המשיכו
 דברי ר' יוחנן לשיטתם ולנוסחתם. אבל ר' יוחנן אמרה לפי נוסחתם שבירוש', ולב"ה
 אליבא דר' יהודה שלהם. כי בירוש' שם אמרו: ר' בא (ו) רב יהודה בשם רב (60) הלכה
 כדברי מי שאומר בשמים ואח"כ מאור; שכך נהגו הבבליים וכך נהג רב (61).
 התוס' (62) מוסיפה עוד שתי מחלוקות: בש"א כוס מימינו ושמן ערב משמאלו וכו';
 בית המדרש בש"א אחד מברך לכולן וכו' (שם פ"ו ו). ומוחלפת בבבלי נג א. והוא הנכון

(56) בבלי שבת סו א, ע"י לעיל.

(57) ברכות נב ב ופסחים קג א: עני רב בתריה, כנו' מ' ואו"ו.

(58) בברייתא שם נב א.

(59) בבלי שם ושם: אמר ר' יוחנן, כנו' מ' כאן ומ' ב' בפסחים, ולא כהגהת רש"י:

וא"ר יוחנן.

(60) כך גם בדף יב רע"א לרש"ס: בשם רב, ובשתייה: רב יהודה.

(61) כנו' כ"י מ' ואו"ו בברכות שם.

(62) פ"ו ה, ירוש' שם יב ע"ב, ומוחלפת בבבלי מג ב.

כסתם תוס' פ"ו טו: היו כולם עושין מצוה אחת אחד מברך לכולן יחיד שעושה עשר מצות מברך על כל אחת ואחת, וסתמה ר' יהודה היא, סוכה מו סע"א: ר' יהודה אומר מברך על כל אחת ואחת.

ואמנם כמו שהעיר כבר רש"ס (בריש פ"ח), ישנן עוד מחלוקות ב"ש וב"ה בסעודה שלא נמנו כאן: ת"ר הביאו שמן והדס בש"א מברך על השמן וכו' (ברכות מג ב), ובמשנה (פ"ו מ"ה): ברך על הפת פטר את הפרפרת וכו' בש"א אף לא מעשה קדרה, אלא שמי ששנה פ"ו דברכות לא שנה פ"ח, והתוס' פ"ו היא משנת ר' יהודה⁶³.

ד. שבועות פרק ח'

שבועות פ"ח הוא כנראה כולו משנת ר"מ.

מ"א: ארבעה שומרין הן וכו' נושא שכר והשוכר נשבעין על השבירה וכו', ששניה גם בב"מ פ"ז מ"ח, היא — כדברי רבה בר אבוא — ר' מאיר, שהוא שונה בברייתא⁶⁴; ושוכר כיצד משלם ר' מאיר אומר כשומר שכר ר' יהודה אומר כשומר חנם, בניגוד לברייתא שהובאה בבבלי שם, וכל הפרק הוא תולדת הכלל הזה. מ"ו: אמר לנושא שכר השוכר היכן שורי אמר לו מת והוא נשבר וכו' פטור.

ובב"ק קו ב נדחק הבבלי לפרש מ"ג על פי שיטתו של ר"מ — משום שהיא ר"מ⁶⁵. כל הפרק כולו סתם, ועיקרו שנוי גם בתוס' שבועות פ"ז ואלילך, ותוס' ב"ק פ"ח ב—ח, אבל לשון המשנה הוא קלאסי, מתאים למשנת ר"מ, וכדבריו (פסח' ג ב): לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה.

ב. משנת ר' יהודה

אע"פ שר' יהודה היה גם תלמידו של ר"ע¹ קיבל בעיקרו תורת אביו ר' אילעאי תלמידו של ר' אליעזר (ע"י לעיל עמ' 67/8) והיה תלמיד מובהק של ר' טרפון². וכשם שכמה דברים, שנשנו במשנה בשם ר' אליעזר או בשם ר' יהודה, הם משנת ר' יהודה ע"פ ר' אליעזר (ע"י לעיל), כך נשנו כמה דברים בשם ר' טרפון, שהם משנת ר' יהודה: נזיר פ"ה מ"ה: ר"ט — תוס' ספ"ג: ר' יהודה משמו (בבלי לד א); מקואות פ"י מ"ה: ר"ט — תוס' פ"ז ג: ר' יהודה משמו, ולהיפך כמה דברים בשם ר' יהודה, שהם משנת ר"ט: סוכה פ"ג מ"א: ר' יהודה — ר' יהודה משום ר"ט (בבלי לב א וספרא); יבמות סוף פ"ב מ"ו — תוס' יבמות שם: ר' יהודה משום ר"ט (בבלי קו סע"ב); נדה פ"ד מ"ה: ר' יהודה — ר' יהודה משום ר"ט (תוס' פ"ה ה ובבלי לח א).

ממשנת ר"א קיבל כמה וכמה הלכות ישנות ומחלוקות ב"ש וב"ה, מר' טרפון הבהן קיבל כמה וכמה הלכות ישנות, וביחוד בוודאי הלכות הנוגעות לביהמ"ק ועבודתיו, וממנו

(63) ע"י להלן במבוא לתוספתא, עמ' 248.

(64) שבועות מט ב וב"מ צג א.

(65) ע"י תוס' שבועות שם מט א ד"ה והעדים ותוס' ב"מ ג ע"ב ד"ה אשם.

(1) תוס' עוקצין פ"ג ב (=חולין ככח א), ברכות פ"א ד, שבת פ"ג ג, יבמות סב ב.

(2) תוס' מגילה פ"ב ה, נדרים פ"ו מ"ו, תוס' שביעית פ"ד ה, שבת פ"ה יג, בבלי שבת כס ב, תוס' יבמות סוף פ"ב, תוס' נגעים פ"ח ב, ספרי פנחס ס"ס קמח [מנחות סה ב], נדרים מט ב.

קיבל כמה וכמה מקבלותיו על הבית וסדריו³, ופעם אחת⁴ הוא אומר: אני אומר ה ל כ ה («קבלה») מימיהם של כהנים לא נמנעו מלהיות נותנין רגלו של שלחן ע"ג משקין טמאין וכו', ולר"ש וחבריו הוא אומר⁵: אף אתם כפרתם ב הל כ ה הוא היה אפוא תלמידו של בית המדרש הישן: ר"א ור"ט, ושנה משנת ר"א ור"ט, ואת משנת ר"ע שנה כדעת «יחיד» («רע"א», «עד שבא ר"ע, ע"י לעיל). וכך היה שונה מחלוקת ב"ש ובי"ה על פי משנה ראשונה (ע"י לעיל), או ששנה ההלכה הראשונה (בראשונה, שהיא לפעמים ב"ש) עד שלא בא ר"ע, וחקר במשניות העתיקות, בדקן והשווין ופירשן (ע"י לעיל).

ואע"פ שהביא את דעתו של ר"מ במשנתו («מאיר היה אומר וכו'») לא נטה אחרי משנתו של ר"מ וחידושיה, בין בהלכות ובין בלשון המשנה, ולאחר פטירתו של ר"מ דחה את תלמידיו ר"מ מלהכנס לבית מדרשו, מפני שקתננים הם ולא ללמוד תורה הם באים אלא לקפחני בהלכות הם באים⁶).

דברי ר' יהודה, ראש המדברים בכל מקום⁷, ממלאים את כל המשנה כולה; ושימוש של רבי במשנת ר' יהודה גדול מאד, שאע"פ שרשב"ג היה מחבב דברי ר' יוסי בפני ר' יהודה וקובע הלכה כר' יוסי⁸, מכל מקום היה הוא המורה בבית הגשיא⁹, (ואפשר שרבי היה גם תלמידו בהיותו «קטן»¹⁰) בשעה שהיו באושא, וגם זו השפיעה על התפשטותה של משנתו בבית הגשיא.

סתמות בודדים רבים במשנה הם — משנת ר' יהודה, כגון (חוץ מאלה שהזכרתי כבר):

דמאי פ"ג מ"ו (אמר ר' יהודה) — כולה ר' יהודה (ירוש'); כלאים פ"ד מ"ט (א"ר יהודה) — כולה ר' יהודה; תרומות פ"א מ"ו (תוס', 255) [?]; תרומות פ"ב מ"ו — המשך למ"ה, וכולה ר' יהודה (תוס' וירוש'); תרומות פ"ד מ"ה — מ"ט (תוס' וירוש', ע"י לעיל), ומ"י — ר"מ; שבת פ"ג מ"א (תוס' וירוש' ובבלי); שבת פ"י מ"ד (ספרי, 247); שבת פ"א מ"ג (בבלי); פסחים פ"א מ"ה: רג"א — ר' יהודה בשמו (תוס'); [וכן כלים פ"ח מ"ט: ר' יהודה אומר (משום רג, תוס')]; פסחים פ"ב מ"א (ירוש'), פ"ד מ"ח (בבלי), וע"י מעילה פ"ג מ"ו ובי"ב פ"ד מ"ט); מגילה פ"ג מ"ו (ואין עולין, בבלי); יבמות פ"א מ"ה (בבלי); כתובות פ"א מ"ה (ע"י בבלי); קידושין פ"ב מ"א (ע"י בבלי), פ"ג מ"ב (בבלי סז א); זבחים פ"ב מ"ב (א"ר יהודה), = פ"ו מ"ו ומנחות פ"א מ"ג — מ"ד; בכורות פ"ו מ"ג, ת"ק (בבלי לח א); שם מ"ח (ושניטל, בבלי מ"ע"א); תמורה פ"ב מ"א, ת"ק (ע"י תוס'); כריתות פ"ו מ"ב רישא (ע"י בבלי ותוס'); מעילה פ"ב מ"ו; כלים פ"א מ"ד; והקלוסטרטא וכו' (ע"י תוס' בי"ב פ"א ו), פכ"ב מ"ד (ע"י להלן ב"עדיות"), פכ"ח מ"ב (תוס', וע"י לעיל); טהרות פ"ח מ"ט: דברי ר' יהושע (ר' יהודה משמו, תוס' ספ"ט); מקואות פ"ח מ"א (כשרים לבעלי קריין), תוס' פ"ו א; מכשירים פ"ו מ"ג; כל הביצים וכו'.

(3) ע"י דה"ט 160—162, וע"י לעיל.

(4) תוס' כלים בי"ב פ"ג ד.

(5) תוס' עוקצין פ"ג יג.

(6) קידושין גב ב: המקדש בחלקו, גזיר מט ב: על המת ועל כזית מן המת.

(7) ברכות סג ב, שבת לג ב, מנחות קג ב.

(8) תוס' ברכות פ"ה א, בבלי וירוש' ריש ערבי פסחים.

(9) מנחות קד א, (10) תוס' מגילה פ"ב ת.

(תוס' פ"ג י'; ידיים פ"ג מ"ד : גליון וכו' (תוס' פ"ב יא, ור' יוסי חולק), וכאלה עוד.
אבל ישנם גם פרקים ושורות ארוכות של הלכות ממשנת ר' יהודה, בין
במשנתנו בין בתוספתא:
א. כלים פרק כ"ד.

מסכת כלים, כשמה, עוסקת בדיני טומאה שבכלים : כלי חרס (פ"ב—פ"י), כלי מתכת
(פ"א—פ"ד), כלי עץ, כלי עור וכו' (פט"ו—פ"ל).

פרק א' הוא פתיחה כללית לכל הסדר, עוסק באבות הטומאה, דרגות הטומאה,
הטומאות הפורשות מן האדם ועשר הקדושות שבארץ¹¹.
רוב סתם כלים הוא משנת ר' יוסי, הוא שטיים מסכת זו בסיומה ב"אשריך כלים
שנכנסת בטומאה ויצאת בטהרה"¹². אבל על-יד סתמותיו הרבים של ר' יוסי ישנם
וישנם בכלים כמה סתמות של ר' יהודה¹³, ובין ההלכות הסתמיות ישנו אף פרק
שלם, הוא פרק כ"ד, שרוב רובו משנת ר' יהודה הוא¹⁴.

פכ"ד מ"א—מ"ז¹⁵) הוא יחידה לעצמה [ומפסיק באמצע דיני כלי עץ] : בפרק זה
שנויות ספורות ספורות, "שלש", "שלשה", בסכימה ידועה : א' — "מדרס",
ב' — "טמא מת", וג' — "טהור מכלום". חלק מהלכות אלו מקבילות למשניות
שבכלים עצמה, שנשנו במקום אחר ובקשר אחר, וחלק מהן חולקות בפירוש באותן
ההלכות שנשנו בפרקים אחרים של כלים, ומהן הלכות מפורשות בשם ר' יהודה, בכלים
ובמקומות אחרים, ומהן ספורה אחת שר' יוסי חולק עליה בפירוש.

כי שורה של ספורות דומות לאלו שנויה בתוס' כלים ב"ב פ"ב ט—יא ששתיים מהן (הלכה
ט וי') מקבילות למ"ח ומט"ז שלנו בחילופים גדולים, ואחת מהן (הלכה יא), המקבילה למט"ו,
שנויה בתוס' בשם "חכמים", שר' יוסי חולק עליה בפירוש.

וזו היא השורה שבתוס' :

(1) [ה"ט] שלש מסות הן העשויה לשיבה טמאה מדרס, שמוכרין עליה כלים טמאה
טמא מת, ושל מלכני בני לוי טהורה מכלום. סרגין טהורה מכלום.
(2) שלש עריסות הן העשויה לשיבה טמאה מדרס, ושל בנות טמאה טמא מת, ושל סירין (צ"ל :
כירין)¹⁶ ושל ציורות טהורה מכלום.

(3) [ה"י] שלש סבכות הן של זקנה טמאה מדרס, ושל ילדה טמאה טמא מת, נקרעה
ואינה מקבלת את רוב השער טהורה מכלום.

(4) [ה"א] שלשה סנדלין נהן של אדם טמא מדרס, של מתכת ושל¹⁶ בהמה טמאה טמא מת,
ושל שעם ושל צפירא טהור מכלום.

(11) מכאן עד סוף הסעיף נתפרסם כמאמר ("כלים פרק כ"ד") בס' היובל לכבוד לוי גינצבורג
(ניירק, תש"ו), וניתן כאן בשינויים והוספות.

(12) ע"י לפי שעה גרויבארט, REJ, 32, 200 ואילך, וידיעות המכון למדעי היהדות חר' ב', 19.

(13) כגון כלים פ"ב מ"ו, פכ"ב מ"ד ופכ"ח מ"ב (תרכ"ז שנה טו, עמ' 8, 10, 12), ועוד.

(14) ויש לתקן ב"ידיעות" שם. במקום : ופכ"ד הוא משנת "חכמים" (ר"מ), צ"ל : ר' יהודה.

(15) כולו בסדר זה ברמב"ם ה' כלים פכ"ז, חוץ מהלכה טז שהוסיפה מן התוספתא.

(16) ע"י להלן.

5) ר' יוסי אומר כל הפרגלינין טהורין (שם מט"ו) ג' פרקלינין הן של צדי חיה וחכמים אומרים שלשה טרגלינין הן של צדי ועוף טמא מדרס, של חגבים טמא טמא חיה טמא מדרס, ושל צדי עופות טמא טמא מת, ומת, ושל קייצין טהור מכלום, ושל קיוצין טהור מכלום.

הלכה אחרונה זו שבתוס' המקבילה למט"ו בשינויים אינה בעיקרה אלא דברי "חכמים" שבתוס', אלא שבמקום "חיה" שבתוס' שנינו במשנה "חיה ועוף", ובמקום "צדי עופות" שבתוס' — "של חגבים" (17).

והנה סתם כלים פכ"ו מ"ג חולק על פכ"ד מט"ו, והוא שונה: והפרקלימין טהורין וכל בית אצבעות טהורות חוץ משל קייצין, והוא הוא ר' יוסי שבתוס'. ואע"פ שפרקלינין של קייצין טהורין אף לר' יוסי, הרי "בית (יד) אצבעות של קייצין" טמאות (18).

והמשניות חלוקות אף בין פכ"ד מט"ו ופכ"ח מט"ו; שכן בפכ"ח מט"ו שנינו, סבכה של זקנה טמאה משום מושב, חלוק של יוצאת החוץ העשוי כסבכה טהור. סתם פכ"ח שנה אפוא "של זקנה" במקום "של ילדה" ובמקום "ושל" (כלומר: סבכה של) יוצאת החוץ, שנה הוא "חלוק של" העשוי כסבכה; וזו האחרונה לא שנה אותה כלל בשורת שלש ה"סבכות", אלא שנה במקומה שלישית אחרת, וז"א השנויה בתוס' שם בשורה זו: נקרעה ואינה מקבלת את רוב השער טהורה מכלום, ואמנם זו שנויה במקומה בפכ"ח מ"י: סבכה שנקרעה אם אינה מקבלת את רוב השער טהורה.

סתם פכ"ח, שהוא ר' יוסי, מתאימה אפוא לשורה ג' של התוס' ולא לפכ"ד (19). והשורה הראשונה של התוס' (שלש מטות) שנויה כאמור בחילופים גדולים מפכ"ד מ"ח. שתיים הראשונות של שורה זו שנויות אף במקום אחר ובלא צורה של ספורות: מטה שמוכרים עליה את הכלים (20) הרי זו טמאה טמא מת, היתה משמשת ישיבה ושכיבה הרי זו טמאה מדרס (תוס' כלים ב"מ פ"ט א). התוס' שונה אפוא "שמוכרים עליה את הכלים" במקום "של זגנין" של המשנה, ואולם במקום "ושל סרגין" (21) של המשנה שונה התוס' "ושל מלבני בני לוי". וזו שנינו בכלים פ"ח מ"ג ומ"ד (ותוס' ב"מ פ"ה ט) בשם ר' יוסי (ור' שמעון) ש"מלבני בני לוי טהורין".

אף שורה זו של התוס' מתאימה אפוא למשנת ר' יוסי ואינה מתאימה לפכ"ד. ואולם שורה ב' וד' שבתוס' אין להן כל הקבלה בפכ"ד, אבל יש להן הלכות מקבילות

17) ואולם בכ"י מ' במשנה: של ציידין טמא מדרס, "ציידין" סתם, וסתמן של אלו "צדי חיה" הם, ו"חגבים" הם "שרץ העוף ההולך על ארבע" (ויקרא יא כ ואילך). [ואפשר שבמשנתנו "עוף" אשגרה היא (כמו בפסח' פ"ב מ"א, שנשנית דרך אגב, בבלי כא א, ועי' פאה מ"ד)]
18) והשוה מקואות פ"ט מ"ז במספחות: ר' יהודה אומר אף של קייצין כיוצא בהן (ש"אין חוצצין").

19) ידיעות המכון שם.

20) כיו"ב נדרים נו ב: מטה המיוחדת לכלים, שאין לה דין ישיבה ושכיבה.

21) "מטה של סרגין", היא מקום סורגי סריגה, אבל בתוס' כלים ב"מ פ"ט א שנינו: "כליבה (מטה), ע"י מש"כ בפיה"ג 110 הערה 2) של חייטין טמאה טמא מת, מפני שמשמשת את האדם ואת משמשי אדם, ע"י להלך, [ע"י תנחומא בובר יתרו יב (פסידיר"כ פ"י יב, קו ב): הביא חרשים והיו מסרגים בכלי עץ, ובפסידיר"כ פ"י יח (קלו א): מסתתין בו, מגלפין בו, מסרגין בו].

בתוס' כלים; ואחת מהן, שורה ד', הולכת בשיטת סתם כלים פי"ד מ"ה, שהיא בוודאי משנת ר' יוסי.

כי בשורה ד' שנינו: שלשה סנדלין וכו' של מתכת ושל בהמה טמאה טמא מת, ושל שעם ושל צפירא טהור מכלום, וזו כסתם כלים שם; סנדלי בהמה של מתכת טמאין של שעם טהורין. ומשנתנו זו הובאה כך גם בשבת נט א (דתניא): סנדל של בהמה של מתכת טמא; ואולם בכ"י מ' בשבת שם (וכך הגיה הרשב"ם בתוס' שם ד"ה סנדל); ושל מתכת²²). ושאיין "של מתכת" שבתוס' דווקא "של בהמה" יוצא אף מתוס' כלים ב"ק פ"א י: מעצל שלו ("של הפרצוף") של מתכת הרי זה טמא.

והסיפא "של שעם וכו'", הוא בוודאי משנת ר' יוסי, שכן שנינו בשבת פ"ו מ"ה²³): הקיטע יוצא בקב שלו (קב של עץ) דברי ר' מאיר ור' יוסי אוסר. ובעדיות פ"ב מ"ה שנינו: שלשה דברים אמר ר"ע על שנים הודו לו וכו' על סנדל של סידיין ("סנדל של עץ ושל קש") שהוא טמא מדרס וכו' והודו לו; אבל בתוס' עדיות פ"א יג (ט'), שנינו: סנדל של עץ ושל סידיין שטמא מדרס ואשה חולצת בו ויוצאין בו בשבת ולא הודו לו, וכן בתוס' כלים ב"ב פ"ד ה"י²⁴): סנדל של קש ר"ע מטמא וכו' ולא הודו לו, וכבר תירץ רב הונא (בשבת שם) רומיא זו: "מאן הודו לו (מתני' דעדיות) ר' מאיר ומאן לא הודו לו ר' יוסי", שר' יוסי סובר שסנדל של עץ ושל קש אינו כסנדל לשום דבר. והנה זו כמשנת כלים ותוס' כלים שם ש"של שעם טהור", כי עץ ושעם וכדומה דינם אחד²⁵).

ומצד אחר אנו יודעים שר' יוסי, הסובר שאסור לצאת בשבת בקב הקיטע של עץ, הולך בשיטת ר' אליעזר שם, בתוס' שבת פ"ה (פ"ו) א: ר' אליעזר אומר קב של קיטע אם יש לו בית קיבול כתייתן יוצאין בו ואם לאו אין יוצאין בו; ז"א שסיפא של משנת שבת שם "ואם יש לו בית קיבול כתייתן טמא" — סוף דברי ר' יוסי הם, וכו' אליעזר, כי ר' אליעזר סובר, שסנדל של עץ אינו כסנדל, ור' יהודה חולק עליו ועל ר' יוסי, תוס' יבמות פ"ב יא: אמר ר' יהודה אילו ראה ר' אליעזר סנדל של עץ של עכשיו היה אומר עליו הרי הוא כסנדל לכל דבר.

א"כ אפוא חולק ר' יהודה על ר' יוסי וסובר שסנדל של עץ כסנדל הוא; על-כן לא שנה השונה של פכ"ד שורת שלשת הסנדלים שבתוס' כלים.

ושורה ב' שבתוס', שאין לה שום הקבלה במשנתנו, — אף זו שנויה בתוס' כלים ב"ב פ"ט א (לפני הקבלה לשר' א' שלנו): עריסה של בנות הרי זו טמאה טמא מת, היתה משמשת שכיבה הרי זו טמאה מדרס, והנה בכלים פט"ז מ"א שנינו: כלי עץ מאימתי מקבלין טומאה המטה והעריסה משישופם וכו', ובתוס' שם, ב"מ פ"ה יב שנינו: עריסה מאימתי מקבלת טומאה משתגמר מלאכתה ואם עתיד לעשות לה עגלה טהורה עד שיעשה לה עגלה; ז"א עריסה הקבועה בתוך עגלה, וזו בוודאי מעין "עריסה של בנות", ואשר לאחרון בשורה זו "ושל סידיין ושל ציורות טהורה מכלום", וודאי שאין זה "של סידיין"²⁶.

22) ועי' סדרי טהרות, דף רי ע"ב ד"ה של מתכת, וכ"מ לכלים פכ"ז הסי'.

23) וכוונתו של רב, שם סו א.

24) ירוש' יבמות פ"ב יב ע"ד ובבלי שבת שם.

25) תוס' יבמות פ"ב יא ובבלי קג א, ועי' רמב"ן בחידושו ובמלחמות בשבת שם.

26) כהגהת בעל "סדרי טהרות" (דף ריב ע"א).

- אלא, ושל כ"ד י"ן, כמו "וכירה וצירה" (27), ז"א עריסה של בנות מכזירת ומצזירת למשחק קטנים.
- ואע"פ שאין לשורה זו של התוס' הקבלה ממש, הרי כיוצא בה שנינו בפכ"ד מ"ב, שלש עגלות הן העשויה כקתדרא ("העשויה לשיבה") טמאה מדרס, כמטה ("שמניחים עליה כלים") טמאה טמא מת ושל אבנים ("עגלה טעונה אבנים", ב"ב פ"ג מ"ח) טהורה מכלום. כאן לא נזכרה כלל "עגלה של קטן" (28), אבל בביצה פ"ב מ"י נשנית זו דרך אגב (אגב מ"ט, רחיים של פלפלין); עגלה של קטן טמאה מדרס ונטלת בשבת ואינה נגדרת אלא על גבי כלים (29) (על גבי כלים הנגררים) (30) ר' יהודה אומר כל הכלים נגדרים (31) חוץ מן העגלה (העגלה סתם) מפני שהיא כובשת.
- אף ר' יהודה מודה בעגלה של קטן שהיא טמאה מדרס, אלא שהוא אינו שונה בין הספורות של כלים, "עגלה של קטן" אלא "העשויה כקתדרא".
- ועכשיו אנו חוזרים למשניות של פכ"ד, המקבילות והחולקות על שאר כלים: המקבילות לשאר כלים הן פכ"ד מ"ד, מ"ו, מ"ז, מ"ח ומ"ט.
- (1) מ"ד: שלש תיבות הן, תיבה שפתחה מצידה טמאה מדרס, מלמעלן טמאה טמא מת והבאה במדה טהורה מכלום.
- "שפתחה מצדה" — בכלים פ"ט מ"ט, ור' יוסי מוסיף שם: אימתי בזמן שאינה גבוהה וכו' (32); "מלמעלן" — שם פ"ט מ"ז, "והבאה במדה" — כלים פט"ו מ"א, בין לר"מ ובין לר' יהודה.
- (2) מ"ו: שלש בססיות הן, שלפני המטה ושלפני סופרים (ילדים של בית ספר) (33) טמאה מדרס ושל דלפקי טמאה טמא מת, ושל מגדל טהורה מכלום.
- "שלפני המטה" — כלים פכ"ב מ"ג: שרפרף שניטל אחד מראשיו טמא וכן הכסא שלפני קתדרא, תוס' ב"ב פ"א יד: הזהב (החזב?) והפדר שלפני המטה הרי אלו טמאין מדרס. "ושל דלפקי" — ירוש' שבת פ"ז טז רע"ב: בסיס ידיה למה היא טמאה מפני שהשמש עומד עליה. ראה עד איכן החמירו בטומאה שאפי' דברים שאין תשמישן לשם טבלה טימאו אותן לשם טבלה, כלים פכ"ב מ"ב: השלחן שנטלה אחת מרגליו וכו' וכן הדלופקי. "ושל מגדלי" — כלים פט"ז מ"ו, בין הטהורים; והכסא (34) שתחת התיבה.
- (27) ב"ר פ"ט ו, פ"ט ו, פ"ט ו, פ"ט ו.
- (28) [ואולי "ושלאבנים" זה הוא כתיב מלא (ע"י מ"ש על "שאר" בס"ז שלי עמ' 26 הע' לשר ד, וע"י תוס' ב"ק פ"ג י: 27 א"ל) = שלא אונים, ב"ב פ"ז ט: שלשולים] והשוה בראשית רבתי, 211 בשניונים מן ספר שנמצא ברומי: ולא תקח האם על האבנים, [א"ל] = ושלפנים, כלומר: קטנים (שבת פ"ו מ"ט: הבנים), וזהו "עגלה של קטן" (וכן "תנור של בנות" בתוס' ב"ק פ"ד א — "קסין" במשנה פ"ה מ"א) 1].
- (29) מ"ד ומ"ב מ, לו ופ"ק: הכלים; מ"ד ליתא, אלא, אבל ט"ס הוא.
- (30) ע"י כלים פ"ה מ"ב ושבת מד ב ומו א, וע"י תרביץ שם. אני לא מפרשתי כמפרשינו, ע"ג בגדים, מפני שאי אפשר להבדיל בין "כלים" אלו ובין "כלים" שאחריו במשנה, ולכללי ביצה שם, ע"י תרביץ שם.
- (31) כ"י פ ו, ור' יהוסף אשכנזי, תרביץ ש"ו, 31.
- (32) וע"י תוס' ב"מ פ"ג.
- (33) כמו בקידושין פ"ד מ"ג: לא ילמד (אדם) חזק סופרים וכו', וכן בס"ז, מסעי לה כב, 333: והמלמד סופרים והמלמד תינוקות.
- (34) [כך בד"י ובה"ל ובמש' שבגמ', ב"ח של המש' נשתבש: והכסת.]

- (3) מ"ז: שלש פנקסיות הן. האפיפורין (פנקס של פפירוס) טמאה מדרס ושיש בה בית קיבול שעה טמאה טמא מת וחלקה טהורה מכלום.
- „בית קיבול“, „חלקה“ — כלים פ"ז מ"ז: פנקס שיש בה³⁵) בית קיבול שעה טמאה ושאין בה טהורה³⁵).
- (4) מ"א: שלש חממות ושלש תורמלין הן. המקבלין כשיעור³⁶) טמאין מדרס ושאינן מקבלין כשיעור טמאין טמא מת ושל עור הדג טהור מכלום.
- אל „המקבלין כשיעור“ מוסיף ר' יהודה בכלים שם: אף הרבצל והמזודה כל שהן. „ושל עור הדג“ — כלים פ"י מ"א: עצמות הדג ועורו. ופ"ז מ"ג: כל שבים טהור, ת"כ שמיני פרשה וט. ובתוס' כלים ב"מ פ"ד שנינו: ר' יהודה אומר כלי ים ראויים לטומאה וטיהורם וכו'. ולענין פקדון, מכיל' דרשב"י הוצ' אפשטיין-מלמד, 199 (הופמן 142): יכול שני מוציא את כלי הים וכו' ת"ל או כלים דברי ר' יהודה³⁷).
- אלא שבין החממות שבכלים פ"כ מ"ב שנינו: חמת חלילין טהורה מן המדרס, וזו לא נשנית בפכ"ד כאן בין הטמאין טמא מת.
- (5) ומ"ג: שלשה סדינין הן. העשוי לשכיבה טמא מדרס. לוילון טמא טמא מת ושל צורות טהור מכלום.
- „העשוי לשכיבה וכו'“ — בכלים פ"כ מ"ו³⁸) ובפכ"ז מ"ט. ונגעים פ"א מ"א, כל הראוי לטמא טמא מת אע"פ שאינו ראוי לטמא מדרס וכו' כגון קלע של ספינה ווילון, „ושל צורות“ וכו' — תוס' כלים ב"מ פ"א יא³⁹): עשה לי שני סדינין אחד לצורות ואחד לאוהליו הרי אלו טמאין עד שעה שיפריש ור' שמעון מטהר עד שעה שיפריש.
- והחולקות הן. חוץ ממט"ו ומט"ז שכבר דנו בהן: מ"ג, מ"ט, מ"ב, מ"ד ומ"ז.
- (1) מ"ג: שלש עריבות הן. עריבה משני לוג ועד תשעה קבין שנסדקה טמאה מדרס, שלימה טמאה טמא מת, והבאה במדה טהורה מכלום.
- „עריבה מב' לוג“ וכו' — כלים פ"כ מ"ב: עריבה מב' לוג ועד תשעה קבין שנסדקה טמאה מדרס, הניחה בגשמים ונתפחה טמאה טמא מת וכו' (וסיפא שנויה בתוס' ב"מ פ"א א—ב בשם ר' יוסי): ידיים פ"ד מ"א: בו ביום נמנו וגמרו וכו' שר"ע אומר וכו'. „והבאה במדה“ וכו' — כר' יהודה בכלים פט"ו מ"א, עריבת בעל הבית וכו', ולא כר' מאיר.
- (2) מ"ט⁴⁰): שלש משפלות הן. של זבל טמאה מדרס, של תבן טמאה טמא מת, והפוחלין⁴¹) של גמלים טהור מכלום.
- (35) [כך בכ"מ והו' לו, דפו': בו, וכן באבות פ"ג מט"ז — נוס' הערוך (ע' סעד וע' פנקס) וכי"מ והו' לו ורש"י ומחז"ו ור' יונה: הפנקס פתוחה. ירוש' ר"ה פ"א נז סע"א: שלש פנקסיות... אחת... שם נדר' פ"א לו ע"ד: פינקסו נפתחת. — ע"ס].
- ³⁵ א [וע' תוס' כלים ב"מ פ"ז י].
- (36) כשיעורן המפורש בפ"כ מ"א. (37) וע' ראב"ד בת"כ שם.
- (37) במכיל' דר"י, נזיקין פט"ו, 299 בשם ר' נתן: ר' נתן אומר כסף וכו', כלים להביא כלים, ובירוש' שבועות פ"ו, לו ע"ד: כהוא דתני ר' נתן או כלים להביא כלי חרס (ובקידושין פ"א נח סע"ג: לרבות כלים הרבה). וצ"ל במכילתא: להביא כלי ים, כבלשון תוס' כלים והמכיל' דרשב"י בדברי ר' יהודה, ובירוש' שבועות צ"ל: כלי חרס, כלי חרס (כלים פכ"ג מ"ה) ומצודה, כלי גמא' (ישעיה יח ב).
- (38) וכולה משנת ר' יהודה היא, תרביץ שס"ו, 10.
- (39) ירוש' גיטין פ"ג מד רע"ד. (40) ירוש' חגיגה סוף פ"ג ע"ט סע"ד.
- (41) [כצ"ל, ע' פ"י הגאונים ע"מ 65 הע' 24. בדפוס נשתבש: והפוחלין].

בפי"ט מ"י: משפלת⁴²) שנספחה ה' מלקבל רמונים (שכל כלי בעלי בתים שיעורן ברמונים, פי"ז מ"א) ר' מאיר מטמא ("מדרס") חכמים מטהרים מפני שבטל העיקר וכו'⁴³). אבל באהלות פ"ח מ"ד שנינו: אלו חוצצין ולא מביאין וכו' והמשפלות; אי"כ משפלות אינן מקבלות טומאה כלל, שכל דבר המקבל טומאה אינו חוצץ. וכן בס"ז חוקת⁴⁴): ריבה ים נפה⁴⁵) וכו' והפוחלין⁴⁶) והפלצור⁴⁷) ומיתוחי מטה והמשפלות שהן חוצצין וכו'; אי"כ "משפלות" ו"פוחלין" טהורים. ואולם בתוס' ב"מ פ"ו ו' שנינו להיפך: הסל⁴⁸) והפחלין של גמלים ופיפארות⁴⁹) שעשאן מתחילתן מקבלין רמונין טמאין. ופיפארות שלא עשאן מתחילתן מקבלין רמונין טהורין. והוא כר' יהושע בפי"ז מ"ט.

(3) מ"ב: שלשה עורות הן. העשוי לשטיח טמא מדרס. לתכריך הכלים טמא טמא מת ושל רצועות (ו) של⁵⁰) סנדלים טהורה מכלום.

"לשטיח" — כלים פכ"ו מ"ה: אלו עורות טמאין מדרס. עור שחשב עליו לשטיח; "לתכריך הכלים" — שם מ"ו: עב כסות ותכריך כסות מדרס. עב ארגמן ותכריך ארגמן בש"א מדרס ובה"א טמא מת; אי"כ ב"תכריך כסות" מודים ב"ה שטמא מדרס. אבל בתוס' כלים ב"ב פ"ד ט' שנינו: עור שעשאו לתכריך אפילו כל שהוא טמא. אמר ר' אלעזר בר' יוסי לא נחלקו ב"ש וב"ה על עובי ארגמן ותכריך ארגמן שהן טמאין על מה נחלקו על עובי כסות ותכריך כסות שב"ש מטמאין וב"ה מטהרין ("ממדרס"). אי"כ פכ"ד מ"ב שלא כסתם פכ"ו מ"ו. אלא כתוס'.

"ושל רצועות של סנדלים" — אף זו שלא כ"חכמים" במשנתנו פכ"ו מ"ט, אלא כסתם ספרא וכו' יהודה; שכך שנינו בסתם ספרא (ר' יהודה) שמיני פרשה ו' יא⁵¹): אוציא וכו' ולא אוציא עורות רצועות (ו) סנדלים שנעשו בהם מלאכה ת"ל כלי יצאו רצועות סנדלים שאינן כלי. וכן בת"כ תזריע נגעים פי"ג יא בכל הנוסחאות: אוציא וכו' ולא אוציא עורות רצועות סנדלים וכו' יצאו עורות רצועות סנדלים שאינן כלים. וזו משנת ר' יהודה. כלים פכ"ו מ"ט: עור שהוא טמא מדרס וחשב עליו לרצועות (ו) לסנדלים⁵²) כיון שנתן בו את האזמל טהור דברי ר' יהודה וחכ"א עד שימעטנו פחות מה' טפחים (שיעור העור לטומאה, פכ"ז מ"ב); שרצועות שיש בהן לצרף ה' טפחים טמאות לחכמים. וכך שנינו בחכמים בסתם נגעים פי"א מ"א: כל הראוי ליטמא טמא מת וכו' ורצועות מנעל וסנדל⁵³).

ז"א שפכ"ד מ"ב שלנו הוא אף הוא ביודאי משנת ר' יהודה.

(42) סתם "משפלת" של זבל היא, שביעית פ"ג מ"ב.

(43) ועי' תוס' ב"מ פ"ו ט' ור"ש שם.

(44) ס"ז בהו' שלי, תרביץ ש"א ס"א, 24.

(45) כלים פט"ו מ"ג: ושל בעה"ב טהור. (45) עי' הע' 41 בעמ' 112.

(46) פכ"ג מ"ה בין "הטמאין".

(47) "משפלת", כמו "הסל" בשקלים פ"ח מ"ב, "סלו ומגריפו" בירוש' שביעית פ"ג לו ע"ג.

(48) עי' כלים פ"ז מ"ג.

(49) של, כ"ה בתפסיר אלפאט אלמשנה, כ"י הרכבי E 32, כאן.

(50) בכי"ר וקטע א"פ 58 d, וראב"ד וילקוט ומה"ג 229 וד"ת.

(51) לסנדלים, כ"י ק': הסנדלים, ואות ה' כתובה על הגרד, והיה כתוב תחילה, "לסנדלים", וכן היה

נוסח הראב"ד (עי' פ"י הראב"ד ת"כ שמיני שם).

(52) ודחוקי פשרות של המפרשים הם "תירוצים".

4) מ"ד: שלש מטפחות הן. של ידים טמא מדרס. של ספרין ("ספרים") טמא טמא מת ושל תכריך (ושל)⁵³ נבלי בני לוי טהורה מכלום.

"של ידים — של ספרים"; ב"של ספרים" שנינו בנגעים פ"א מ"א: ומטפחות של ספרים, כמשנתנו. אבל בכלים פכ"ח מ"ד שנינו בנגעים פ"א מ"א: בה"א מצוירות טהורות ושאינן מצוירות טמאות. ר"ג אומר אלו ואלו טהורות, ואמרו בתוס' כלים ב"ב ספ"ה ט: ר' יוסי ור' שמעון אומרים נראין דברי ר"ג במטפחת ספרים ובדבריו (וכדבריו) אנו מודים ("מורים"); א"כ לר' יוסי ור' שמעון כל מטפחות ספרים טהורות. שלא כמשנתנו בפכ"ד. ולענין כלאים שנינו בכלאים פ"ט מ"ג: מטפחות הידים, מטפחות הספרים מטפחות הספג אין בהן משום כלאים ר' אליעזר אומר: זו משנת ר"מ, שבתוס' כלאים פ"ה יז שנינו: מטפחות ידים וכו' ר' אליעזר אומר דברי ר' מאיר ר' יהודה אומר ר' אליעזר מתיר וחכמים אוסרין⁵⁴. לר' יהודה מטפחת ידים ומטפחת ספרים יש בהן משום כלאים, ודין טמאה כדין כלאים (עי' ירוש' שם).

ול"מטפחות ידים" אמרו על יוסי בן יעזר ויוחנן בן גודגדא (תגיגה פ"ב מ"ז) והיתה מטפחתו מדרס לקודש, או "מדרס לחטאת".

ואף הסיפא "ושל תכריך נבלי בני לוי" — משנת ר' יהודה היא, שכן כיוצא בה שנויה בתוס' כלים ב"מ פ"ה ט. בתוך קטע (למן ה"ז ועד ה"ט ועד בכלל) שכולו משנת ר' יהודה⁵⁵: מטפחות בני לוי טהורות. ואולם בכלים פט"ז מ"ז שנינו בין הטהורים, תיק נבלין, "תיק" של עץ ולא "תכריך" — "מטפחות", וכולה משנת ר' יוסי: זה הכלל אמר ר' יוסי וכו'.

אף מ"ד היא אפוא כולה משנת ר' יהודה.

5) המשנה האחרונה, מ"ז, יוצאת במקצת מן סכימה זו, אבל אף היא עומדת בניגוד לסתם כלים כולו, ואינה ר' יוסי.

מ"ז: שלש קופות הן. מהוהה ("בלויה") שטליה על הבריה ("המהוהה טמאה") הולכין אחר הבריה ("וטהורה"). קטנה ("טמאה") על הגדולה ("הפנימית עודפת") הולכין אחר הגדולה ("הפנימית"), היו שוות הולכין אחר הפנימית ("ואם הפנימית טהורה טהור", ראב"ד בהשגות).

ואחריה: ר' שמעון אומר כף מאזנים ("טמאה של מתכת") שטליה על שוליו המיחים מבפנים טמא מבחוץ טהור וכו'.

כל סתם מ"ז זו חולקת על משניות של סתם כלים; שכן בפכ"ו מ"ב שנינו: כיס של שנצות וכו' טלה עליה את המטלת ("מטלת טמאה") מלמטן טמא, כיס לתוך כיס שנטמא אחד מהן במשקה לא נטמא חברו. ושנינו בתוס' ב"ב פ"ד ב': במה דברים אמורים בזמן שהיו שניהן שוין אבל אם היה חיצון עודף על הפנימי⁵⁶ נטמא הפנימי נטמא החיצון נטמא החיצון לא נטמא הפנימי, בד"א במשקה אבל בשרץ שניהן שוין ("נטמא אחד נטמא חברו").

53) ליתא ברוב כ"י וראשונים (חוץ מפ"ה הר"מ, ע"י תוי"ט), וכן בירוש' כלאים פ"ט לב ע"א.

54) ירוש' שם לב ע"א: אית תני תני ומחליף.

55) כמו "כל החתיכות טמאות וחתיכת אלתית טהורה", שהיא ר' יהודה במכשירין פ"ו מ"ג.

ואחריו: כל המשקין טמאין וכו', שהיא כר' יהודה בתוס' טהרות פ"ה י (פסח' סז א ושם יז ב): לכל טמא, ולא כר' יוסי שם. אבל על כל פיסקא זו ועל כלים פט"ז מ"ז המקבילה — להלן עמ' 117 ואילך.

56) גוי' הדפוסים ור"ש ורמב"ם, וע"י מ"ש.

וכזה שנינו בפ"ב מ"ז (תוס' ב"ק פ"ב ז): טבלא ("של חרס") שהיא מלאה קערות (מגורות מגורות) נטמאה אחת מהם בשרץ לא נטמאו כולם (מפני שהם שוים) אם יש לה לזביו עודף נטמאה אחת מהן נטמאו כולן וכו', בית תבלין של עץ (עשוי מגורות מגורות, תוס' שם, ואין לה לזביו עודף) שנטמא אחד מהם במשקה לא נטמא חבירו (אבל בשרץ נטמא אחד מהם נטמא חבירו, שכלי עץ מקבל טומאה מגבו) וכו' (וסיפא בשם ריב"ז — משנת ר' יוסי היא, תוס' שם).

וכך שנינו בפ"י מ"ד: לפסין ("של חרס") זו בתוך זו ושפתותיהן שוות השרץ בעליונה ("הפנימית") או בתחתונה היא טמאה וכולן טהורות, היו (נקובים) בכונס משקה השרץ בעליונה כולן טמאות⁵⁷, בתחתונה היא טמאה וכולן טהורות ("שאין הטומאה נכנסת דרך שוליר"), השרץ בעליונה (ואינם נקובים) והתחתונה ("התחתונה") עודפת היא והתחתונה טמאה ("אבל פנימית עודפת היא טמאה חיצונה טהורה") וכו'.

אף פכ"ד מ"ז אינה אפוא משנת ר' יוסי כסתם רוב כלים, אלא ודאי משנת ר' יהודה.

ואף פכ"ד מ"ה חולקת על תוס' כלים, ואף היא כנראה משנת ר' יהודה.
מ"ה: שלשה תרכוסין⁵⁸ הן, של ספרין ("ספרים")⁵⁹ טמא מדרס, שאוכלין עליו טמא טמא מת ושל זיתים טהור מכלום.

"תרכוס" הוא tergus, עור, עור שמשמש כעין "שלחן" מן "שלח" ("עור"), ו"של ספרין" הוא כפירוש הגאונים "של ספרים" ("ספרין" גם במ"ד), אבל לא "ללפף בו איגרות" או "ספרים" ("אלכתב")⁶⁰; שהרי עור העשוי "לתכריך" טמא טמא מת (מ"ב, ע"י לעיל) ולא מדרס, אלא ש"תרכוס" זה משמש אף כעין "שלחן" ועמוד, שמניחין עליו ספרים ונשענין עליו; שעושין לו עץ מפוצל "כמין שרתוע" (ע"י להלן), "דיוקרון" (כזה: Y), ועליו שוטחים את "העור". תרכוס של ספרים — נשענים עליו וטמא מדרס; וזה שאוכלים עליו אין נשענים עליו וטמא טמא מת.

אבל בתוס' כלים ב"ב פ"א יב שנינו: טרקוש שעשה לו עץ כמין שרתוע להיות אוכל עליו טהור עשה לו עץ רחב לצרכיו טמא, להיות אוכל עליו לתוספתא "טהור", אע"פ שהוא משמש את הכלים כשולחן⁶¹.

ובתוס' ב"ב פ"ג (בהקבלה לכלים פכ"ה מ"א) שנינו: טרכש (בר"ש שם: טרכוס) חלק וטבלה חלקה שנפלו משקין על מקצתו וכו' דברי ר' מאיר ר' יהודה אומר נפלו על תוכו כולו טמא וכו' (כמו במחלוקת ר"מ ור' יהודה שם בשולחן וטבלה), ואחריו (ד'): שלחן שנפלו משקין על מקצתו וכו' (סוף דברי ר' יהודה הם).

57) מעין דברי ראב"ז בתוס' ב"ב ספ"ב: כף וכו' מבפנים בין נקוב ובין שאינו נקוב טמא מבחוץ נקוב טמא וכו', והם בעיקרם כדברי ר"ש שבמשנתנו.

58) תרכוסין, ד"ר, ה"ל כ"י פרמא וקויפמן ופיה"ג וקסע אלפאט (היוצא ב"ק ס"ו) וערוך ורמב"ם כלים פכ"ז ה (ד"ו: תרכושין).

59) בכ"י ק' ופ' מנוקד ספרין ("ספרים"), וכך פירשוהו הר"מ ועוד.

60) פיה"ג, 65: כמין עור שיש לחפות בו האיגרות ושמו דורג וכו' (ע"י בהערות); וכן בגליון כ"י פ': עור עשוי ללפף איגרות; קסע אלפאט: תרכוסים דרג אלוד ילף פיה אלכתב, ערוך: פ"י ענין ארגו הן מן עץ וי"א מן עור הם.

61) הכלל של ר' יהודה בתוס' כלים ב"ב ס"ו ז': העשוי לשמש את האדם ואת משמשי האדם כגון השולחן וכו' טמאין, לא נאמר כפשוטו אלא לענין כלי עץ (שהושח לשק), כמו שיוצא מת"כ שמיני פרשה ו ד (וע"י רמב"ם בפיה"ם לכלים פס"ז מ"ז), ולא לכלי עור.

[תרכוס של ספרים הוא אפוא כמו „אנלגין של ספר“ (כלים פט"ז מ"ז), שהוא — לר' יוסי ולפי כללו — בין הטהורים. ובתוס' כלים ב"ב פ"ו ט שנינו: ראב"צ אומר אלולגין⁶²] של ספר טהור והתיק⁶³ שלו טמא והעמוד שבו חיבור לטומאה ולהזאה; „התיק שלר“ — פירושו: של ספר; תוס' ידים פ"ב יב: תיק הספרים וכו' בזמן שהן טהורין, משמע שאם נטמא טמא, וכן „העמוד שבו“ — שבספר.]

אף כאן „תרכוס“ משמש כמו שולחן וטבלה, ויש לו — לדעת ר' יהודה — דין אחוריים ותוך. ולשיטת ר' יהודה זו תרכוס שאוכלין עליו טמא טמא מת כשולחן.

אף מ"ה כנראה משנת ר' יהודה היא.

רוב סתם פכ"ד חלוק אפוא על סתם כלים בכלל, ובכמה מהם חלק עליהם ר' יוסי בפירוש. וכנגדו מפורשות כמה משניות שבפכ"ד בשם ר' יהודה בכלים עצמו ובמקומות אחרים.

קרוב אפוא שכל פרק כ"ד הוא משנת ר' יהודה, ששנה כאן פרק של ספורות.

ואולם כמו שיוצא מן מ"א („המקבלים כשיצור“)⁶⁴ ומי"ב ומי"ג (ע"י לעיל) ועוד נראה שכמה מהלכות אלו נשנו אף במקום אחר, במקומן, לפי סדרו של אותו תנא (ר' יהודה). וכך עשה גם ר' יוסי בשורת הספורות שלו שבתוס' ב"ב פ"ב ט—יב, המקבילות לפכ"ד מ"ה, מט"ו ומט"ז, ושנויות בחלקן בפי"ח מ"ג, פכ"ו מ"ג ופכ"ח מ"ט, ואף כמה משאר השורות של פכ"ד (מ"ג—מ"ד, מ"ו—מ"ז, מי"א—מ"ד) שנויות בעיקרן בכלים במקומם (ע"י לעיל).

על-כן נראה שכך היה לפני תלמידי ר"ע אלו ב„משנה הראשונה“ שלפניהם — פרק של ספורות. על זה מראה „תכריך נבלי בני לוי“ במשנת ר' יהודה שבפכ"ד מי"ב, ו„של מלבני בני לוי“ במשנת ר' יוסי שבתוס' ב"ב שם, שהן מוכיחות על שרידים של משנה מזמן הבית, ועל פי ארכיטיפוס זה סידרו אף הם, כל אחד לפי שיטתו וקבלתו, את משנת הספורות.

וודאי שהיו כאן עוד כמה ספורות ממין זה במשניות של חכמים אחרים, ושרידים כאלו נשארו עוד:

בשבת סו א קטע של ברייתא: מקל של זקנים טהור מכלום; שכן תנא זה שנה בוודאי: שלשה מקלות הם. וישנם כמה מינים של מקלות בכלים; פי"א מ"ו ופי"ד מ"ב (בשל מתכת), פי"ז מט"ז (בשיש לו בית קיבול) ופט"ו מ"ד (מקל הבלשין). והאחרון בשורת השלשה היה „מקל של זקנים“⁶⁵.

ואף ביצה פ"ב מ"ט—מ"י (ע"י לעיל) לקוחות בוודאי משורת כלים של ר' מאיר, אלא שזו יש לה צורה אחרת של שורות, אע"פ שגם היא קשורה ב„שלשה“.

ג. שורה אחרת של הלכות, שהראשונה שבהן (והאחרונה שבתוס') נוגעת גם לפכ"ד מי"ד, — היא כלים פט"ו מ"ו והשורה המשלימה שבתוס' כלים ב"מ פ"ה ז—ט רישא, שהן משנת ר' יהודה.

62 כ"ה בר"ש פט"ז שם (צוק' משובש לגמרי) והוא ἀναλογεῖων.

63 ר"ש שם: התיק.

64 כשיצור המפורש בפ"כ מ"א.

65 [וע"י גם כלים פכ"ב מ"י: הטרסקל שחפיו של עור טמא מדרס וכו' פירש העור טמא מדרס

הטרסקל טהור מכלום.]

מ"ו: נבלי השרה טמאין ונבלי בני לוי טהורין, אבל ר' יוסי במשנתו (פס"ז מ"ז) שונה: ות"ק נבלין, ומכאן נראה שנבלי בני לוי עצמן טמאין. ההלכה השניה: כל המשקין טמאין וכו' — מתאימה לדעת ר' יהודה במשקין: לכל טמא⁶⁶, ולא לדעת ר' וסי (שם).

ההלכה הרביעית: המרכוף טהור; ר' יוסי בכלים שם שונה: והמרכוף של זמר (זומרי אילנות), וכך שנינו בתוס' שם ב"מ פ"ה י, ר' יוסי⁶⁷ אומר מרכוף של זמר טהור שלא נעשה אלא לשמש עם הקרקע.

הלכה ה': הבטנן והניקטמון והאירוס הרי אלו טמאים; אבל בשבת פ"ו מ"ח שנינו: אנקטמין טהורין וכו' (וכבר נדחקו בזה הראשונים), אלא שבתוס' שם פ"ה ה"ב שנינו: הנקטמין טמאין, ובה"א שם שנינו: ר' אליעזר אומר קב של קיטע אם יש לו בית קיבול כתיחין יוצאין בו ואם לאו אין יוצאין בו, שר"א סובר קב הקיטע טהור, וזו משנת ר' יהודה, כמו ששנינו בתוס' יבמות פ"ב יא: א"ר יהודה אילו ראה ר' אליעזר סנדל של עץ של עכשיו היה אומר הרי הוא כסנדל לכל דבריו, וא"כ וודאי שגם ההלכה שאחריה משנת ר' יהודה היא: זו שבכלים.

(מה ששנינו במשנתנו אחריו: ר' יהודה אומר האירוס טמא מושב וכו', לא מפני שת"ק לאו ר' יהודה, אלא מפני שהשונה האחרון לא הסכים לר' יהודה בזה, ושנה תחלה סתם "טמאין" ובשם ר' יהודה "טמא מושב", וכאלה הרבה במשנה).

ודבר זה יוצא ברור מן השורה המקבילה והמשלימה שבתוס' שם: כל הב(ו)רית טהורה (שבת פ"ו מ"ד) ברית מחרישה טמאה (עין של מתכת, שבכלים פכ"א מ"ב) כל החתיכות טמאות וחתיכת אלתית טהורה (משנת ר' יהודה במכשירין פ"ו מ"ג), כל הנבלין טהורין ונבלי שרין (כצ"ל) טמאין, כל המשקין טמאין וכו', מטפחות בני לוי טהורות (וזהו "ושל תכריך נבלי בני לוי" שבפכ"ד מ"ד).

שורה זו שבתוס' ובמשנה היא אפוא משנת ר' יהודה.

ג. ע"דיות פ"א מ"א—מ"א (חוץ מן מ"ט)⁶⁸.

שורה זו שבעדיות בטוחה ביחוסה ממ"ו ואילך.

מ"ו: אמר ר' יהודה אם כן וכו', שהיא סיום של מ"ד⁶⁹ (ומ"ה שאחריה—סתם ר"מ היא)⁷⁰, ואחריה שורה של מחלוקות: ב"ש—ב"ה—שמאי; אלא שבמ"י (=מע"ש פ"ב מ"ט) מסודרים בה: ב"ש—ב"ה—הדנים לפני חכמים—ר"ע—ר"ט—שמאי⁷¹. חוץ ממ"י זו, ישנן בכולן עדויות מפורשות, שהן משנת ר' יהודה:

מ"ז: בש"א רובע עצמות מן העצמים⁷² בין משנים ("בין משני עצמות") בין משלשה ובה"א רובע עצמות מן הגויה מרוב הבנין או מרוב המנין ("קכ"ה עצמות") שמאי אומר אפי' מעצם אחד.

66 תוס' טהרות פ"ה י, בבלי פסח' סז א"ב. 67 כ"ה בר"ש פספ"ו.

68 [מתוך מאמרו "למשנת ר' יהודה", תרביץ שס"ו עמ' 7 ואילך, בשניונים של עריכה].

69 ר' יהוסף אשכנזי שם.

70 אלא שאיני יכול להכנס כאן בשאלת כל מקורותיה של משנת עדיות [ועי' להלן בחלק ב'].

71 סדר החכמים—לפי דרגת המטבעות הפוחתת והולכת, אע"פ שר"ט קודם לר"ע ול"דנים".

72 ע"פ לשון הכתוב "להוציא עצמים מן הבית" (עמוס ו י), וכפשוטו זהו "שוק וירך", "עטמא" בארמית, וכפי' ר' יהושע שלהלן.

וזו משנת ר' יהודה, תוס' אהליות פ"ג ד (אלא שהיא מקוטעת בדפוסים ומשובשת לגמרי בהוצ' צוקר, ויש להשלימה על-פי הברייתא שבזיר נב ב וס"ז 309): רובע עצמות מרוב הגויה בגודל ועצמות [רוב הגויה בגודל] (74) אף-על-פי שאין בהן רובע טמאין רובע עצמות מרוב הגויה בבנין ועצמות רוב הגויה בבנין אף-על-פי שאין בהן רובע טמאין רובע עצמות מרוב הגויה במנין ועצמות רוב הגויה במנין אע"פ שאין בהם רובע טמאין (75) ר' יהודה אומר לשון אחר בית שמאי [אומ'] רובע עצמות [מן העצמים בין משנים בין משלשה ובה"א רובע עצמות] (76) מן הגויה מרוב הבנין או מרוב המנין (77).

תנא קמא שונה בדברי ב"ה: רובע עצמות מרוב הגויה בגודל וכו', ור' יהודה שונה לשון אחר, כמשנת עדיות.

מ"ח: כרשיני תרומה וכו', מפורשת בתוס' מע"ש פ"ב א (צוק') כמשנת ר' יהודה: של תרומה בש"א שורין ושפין בטהרה ומאכילין בטומאה ובה"א שורין בטהרה שפין ומאכילין בטומאה דברי ר' יהודה רמ"א וכו' א"ר יוסי וכו'. מ"א (= כלים פכ"ב מ"ד): כסא של כלה שנטלו חפוי (78) ב"ש מטמאין וב"ה מטהרין שמאי אומר אף מלבן של כסא טמא. כסא שקבעו בעריבה (79) ב"ש מטמאין וב"ה מטהרין שמאי אומר אף העשוי בה (80).

מחלוקת א', "כסא של כלה" וכו' — שייכותה לר' יהודה יוצאת מכלים פכ"ב מ"ז: כסא שניטלו שנים מחיפוי זה בצד זה ר"ע מטמא וחכמים מטהרין אמר ר' יהודה אף כסא של כלה שנטלו חפוי ונשתייר בו בית קבלה טהור וכו'. ז"א כב"ה של כלים ועדיות שם. ואולם רישא של מ"ז שנויה בעדיות פ"ב מ"ח: שלשה דברים אמר ר"ע על שנים הודו לו ועל אחד לא הודו לו על סנדל של סידים וכו' ועל שיירי תנור ארבעה וכו' ועל אחד לא הודו לו על כסא שנטלו וכו' וחכמים מטהרין. וזו משנת ר' מאיר (81), ועליכן לא נזכרו בה דברי ר' יהודה שעליו.

ומחלוקת ב', "כסא שקבעו בעריבה" וכו', — מפורשת בשם ר' יהודה בתוס' כלים ב"ב פ"א יב: כסא שקבעו בעריבה כדרך ישיבתו טמא שלא כדרך ישיבתו טהור. העשוי

(73) בהוצאה שלי, תרביץ ש"א ס"א, עמ' 22.

(74) כ"ה בר"ש אהליות פ"ב מ"א. בר"ש נשמט אח"כ כן "טמאין" עד "טמאין", ועל פי החסירו צוק' בטעות.

(75) השלמתי ע"פ ס"ז שם, וצ"ל שם שו' 10: רוב מרוב הבנין ורוב וכו' ורוב מרוב וכו' (ולא כמו שהגתי שם בהע'), כלומר: רוב אע"פ שאין בו רובע, ואלו הם דברי ת"ק שבה"ס (ע"י שם בהערה).

(76) ע"פ גזיר שם.

(77) הבא בתוס' אח"כ "רוב בניני ורוב מניני" וכו' — פסקא היא מאהליות שם, פ"ב מ"א, ועליכן אינה בבר' שבזיר. עליה אמרו בתוס' שם וגזיר שם: אמר ר' יהושע יכול אני לעשות דברי בית שמאי ובית הלל אחד משוקים ומירכים נמצא רוב בנינו בגודל (ששכ"א משנים או משלשה או משני שוקים וירך אחד או משני ירכים ושוק אחד הואיל ורוב בנינו של אדם מגובה ובה"א מן הגויה מרוב בנין או מרוב מנין הואיל וישנן במפרקי ידים ורגלים, גזיר שם), ז"א שדברי ר' יהושע ללשונו של ר' יהודה נאמרו.

(78) = דפים של מושב הכסא.

(79) = הביא כסא ממקום אחר וקבעו בעריבה.

(80) = אף כסא העשוי בעריבה עצמה טמא.

(81) שבת סו א, תרביץ שי"ד 76, וע"י לעיל עמ' 105.

בה ב"ש מטמאין וביה מטהרין דברי ר' מאיר ר' יהודה אומר לא נחלקו ב"ש וביה על העשוי בה שהוא טהור ושמאי היה מטמא על מה נחלקו על שהביא ממקום אחר וקבעו בה שב"ש מטמאין וביה מטהרין. אמר ר' יוסי (לכלים שם מ"ד רישא) רואה אני את דברי⁸² שמאי שאני אומר מלבין אפי' מבית האומן טמא וז"א שר"מ שנה כסא שקבעו סתם בלא מחלוקת והעשוי בה במחלוקת. ור' יהודה לא שנה מחלוקת ב"ש וביה אלא בכסא שקבעו, כמשנת עדיות וכלים שם. נשארנו לנו מ"ט ומ"י, שכבר דברנו עליהן⁸³, והנה מ"ט (=מע"ש פ"ב מ"ח) אינה מתאימה כלל למסגרתה של שורה זו, שהיא כאמור שורה של מחלוקת ב"ש—ביה—שמאי, אלא שכולה הוספת גליון מאוחרת היא שהשלימות כאן מתוך מע"ש, וליתא בעדיות בכ"י מ' ופ' (ונוספה בגליון ע"א) והצ' לו, ור' יהוסף אשכנזי מחקו ע"פ ס"א⁸⁴).

ומ"י — יש בה עוד (בין דברי ביה לדברי שמאי) דברי תנאים, הדנים לפני חכמים (=בן עזאי ובן זומא, ירוש') — ר' עקיבא — ר' טרפון, שמקילים בה יותר מדברי ביה. ואף על פי שאין עליה עדות מפורשת, המיחסת משנה זו לר' יהודה — הרי כולה מיוחדת במינה בכל המשניות: "הדנים לפני חכמים" נזכרו רק כאן; ור' טרפון הנזכר אחריהם הוא רבו של ר' יהודה, ולא עוד אלא, שלעיל הוכחנו, שר' מאיר חלוק על מחלוקת זו כולה.

מ"ט זו היא אפוא משנת ר"ע ר"מ, ואולם ר' יהודה לא שנה אותה אלא בפורט. ודברי שמאי שבמ"ט (מ"י דעדות) שונה רשב"א (תלמידו של ר"מ) כאן בשם שמאי הזקן; וז"א שרשב"א צירף דברי שמאי למשנת ר"מ זו.

ד. עירובין

הרבה יש בעירובין ממשנת ר' יהודה⁸⁵, כמעט כל פרק א' ממשנת ר' יהודה הוא: מ"ב (בש"א לחי וקורה וכו') — משנת ר' יהודה, וכיוצא בה הוא שונה בסוכה פ"א מ"ז ובתוס' כלים ב"מ פ"ד ה מחלוקת ב"ש וביה; ומשום ר' ישמעאל אמר תלמיד אחד לפני ר"ע⁸⁶ הוא — כמסורת ריב"ל⁸⁷ — ר' מאיר, ובוודאי, שרבי לא שנה כך, תלמיד אחד במקום ר' מאיר. אלא שזה לשון חברו ר' יהודה⁸⁸, מיה — כולה ר' יהודה (ירוש'); מ"ו ומ"ז ששונות "לחין", סתם כר' אליעזר (ע"י בבלי יד ב), בוודאי ממשנת ר' יהודה הן, ששנה תמיד משנת ר' אליעזר⁸⁹, ומטמא משום גוללי שבמ"ז מובא בסוכה כד א בלשון ר' יהודה מטמא, ואע"פ שאינו בכ"י, — לעיקרו של דבר הוא נכון, שכן יוצא מפורש מבריתא דסוכה (כג א), שת"ק הוא ר' יהודה, וכן מ"ח—מ"י (עד, דברי ר' יהודה) משנת ר' יהודה הן, וכן יש בפ"ב הרבה ממשנתו; מ"ד (ר' יהודה אומר אם וכו') — מיה, הכל ממשנת ר"י, והוא ששנה במשנתו; ועוד אמר ריב"ב

(82) "בית" ס"ס הוא. (83) למעלה ב"משנת ר"ע" (עמ' 76).

(84) וכבר נדחקו בה רש"ס והראב"ד בסוף פ"א.

(85) וזכור: כל מקום ששנה ר' יהודה בעירובין הלכה כמותו (עירובין סא ב).

(86) שכ"יב בתוס' זבים פ"א ח; אבל במשנה זבים פ"א מ"ב — סתם: ר' ישמעאל אומר:

(87) עירובין יג א.

(88) וע"י קידושין גב ב ועיר"י יג א: מאיר (כנוס כ"י) היה אומר.

(89) מנחות יח א.

וכו', כדרך השונים באותו זמן. והוא שהוסיף לדברי ריב"ב, שלא רק "שומירה ובית דירה", אלא גם "בזר ושיח ומערה" הרי הם כשומירה ובית דירה; אבל בסמוכה לעיר מודה שהרי שנינו בביצה פ"ד מ"ב: איזהו קרפף כל שסמוך לעיר דברי ר' יהודה (ע"י ירוש'; מחלפא וכו'). וכן מ"ו ("אמר ר' אלעאי שמעתי מד"א וכו'") ממשנת ר' יהודה בנו היא. וכן פ"ג מ"א, שהוא סתם כר' אליעזר (ע"י לעיל, 119) — משנת ר' יהודה היא.

ובפ"ו מ"ב שנינו: ר' יהודה אומר בלשון אחרת מהרו וכו' — בודאי ממשנתו. וכן פ"ז מ"א: אמר ר' יהודה במה דברים אמורים וכו' — ממשנתו. ובפ"י מ"א: אבל בחדשים פטור — סתם כר' יהודה (בבלי צו ב). וכן מ"ג מחזירין רטיה במקדש אבל לא במדינה (ע"י ברייתא קב ב).

ובפ"ג מ"ז מ"ח שנינו: ר' יהודה אומר וכו' ועוד אמר ר' יהודה וכו'. וכן פ"ט מ"ד: דברי ר' יהודה וחכמים אסרין ועוד אמר ר' יהודה וכו'. "ועוד" זה הוא סימן לציטט ממשנת החכם, ואינו עומד כלל בשום קשר פנימי עם תוכנו של המאמר הראשון, אלא הוא כמו "ואמר ר' פלוני" שבבבלי, כלומר שחרז השונה כאן בדרכו כמה דברים שונים, רק מפני שם האומר⁹⁰.

ובמשנתו זו כבר השתמש ר' יוסי במשנת עירובין שלו:

פ"ג מ"ז מ"ח: ר' יהודה אומר וכו' ולא הודו לו חכמים, ועוד אמר ר' יהודה וכו' ולא הודו לו חכמים, והכל ממשנת ר' יוסי (ע"י להלן שם). ה. שיקלים פ"א מ"א — מ"ה, כולו ר' יהודה. מ"ב: אמר ר' יהודה, וכן מ"ד ומ"ה (אע"פ שאמרו) היא המשך של מ"ג⁹¹). פ"ב מ"ה — ר' יהודה היא, כמו שהוכחתי במקום אחר⁹²). פ"ח מ"ד — מ"ז — ת"כ ותוס'⁹³.

ו. נזיר פ"א — פ"ה — רובם ממשנת ר' יהודה:

פ"א מ"ב רישא: הריני נזיר מן החרצנים ומן הזגים וכו' — "כר' יהודה עד שיזכיר וי"ם וכו'" (ירוש' נא ע"ב).

שם סיפא: הריני כשמשון וכו' ה"ז נזיר שמשון — נזיר שמשון וכו' נטמא אינו מביא קרבן טומאה (ואפי' לכתחילה) — כר' יהודה בתוס' פ"א ה (בבלי ד ע"ב): ר' יהודה אומר נזיר שמשון מותר ליטמא למתים וכו' רש"א האומר הריני כשמשון לא אמר כלום וכו'. ובתוס' שם ה"ג — ה"ד: ר' יהודה אומר⁹⁴) האומר הריני נזיר כהילקטי קיץ וכו' ה"ז נזיר לעולם ומגלח אחד לשלשים יום, מלא חבית ומלא הקופה ה"ז נזיר לעולם ומגלח אחד לשלשים יום עד שיאמר לא לכך נתכונתי (= מ"ה). וכן הוא אומר (כלומר ר' יהודה): הריני נזיר כשער ראשי וכשער וכחול הים ה"ז נזיר לעולם ומגלח אחד לשלשים יום (= מ"ד). והיינו ששנה ר' יהודה כאן: מה בין נזיר עולם לנזיר שמשון וכו' (אלא שהסדר שונה במשנתו)⁹⁵.

ומ"ז: הריני נזיר כמנין ימות החמה מזנה נזירות כמנין ימות החמה אמר ר' יהודה

90 וע"י על "ועוד" זה ועל "וכן" הקרוב אליו להלן עמ' 122—123 ובפתיחתנו לעירובין (להלן חלק ב').

91 וע"י תרביץ שנה ס"ו ס"א.

92 במאמרי "מי ששנה זו לא שנה זו" (תרביץ ס"ז עמ' 248).

93 ע"י לעיל עמ' 73—74.

94 ע"י בבלי ה ב, בירוש' נא ע"ב: הוסיף ר' יהודה אם אמר וכו'.

95 וע"י בבלי ד ע"א.

מעשה היה כיון שהשלים את — כילה ר' יהודה, ורבי החולק במד: רבי אומר אין זה מגלח אחת לשלשים יום ואיזהו שמגלח אחת לשלשים יום האומר הרי עלי נזירות כשער ראשי וכו', חולק גם כאן בתוס' הג' (בבלי ח ב); רבי אומר עד שיאמר הריני נזיר נזירות כימות החמה וכו', ורבי שנה כאן "אמר ר' יהודה", ללמד שכולה ר' יהודה⁹⁶. וגם מ"א היא ר' יהודה, אלא שהוא שנה: מאיר היה אומר נזיר ולא הודו לו חכמים, ור' יוחנן מפרש משנתנו⁹⁷: משום כינוי כינויך, שנחלקו בהם ב"ש ובה"ה⁹⁸, ובה"א מותרין, ור' יהודה בפ"ב מ"א (תוס' רפ"ב) מוסיף, שאפילו ב"ש לא אמרו שיהא נזיר אלא שיהא עליו קרבן. ופ"ב מ"א—מ"ג בודאי ר' יהודה (מ"א ומ"ב: אמר ר' יהודה, עי' לעיל: מ"ג: מעשה).

ומ"ה (הפילה אשתו אינו נזיר) — מאן קתני לה ר' יהודה, שספק נזירות להקל (בבלי יג א וירוש' נב ע"א). פ"ג כולו ר' יהודה:

מ"ג—מ"ד: ר' אליעזר אומר (ג"פ) — בתוס' פ"ב יב—יג כולם: ר' יהודה אומר משום ר' אליעזר⁹⁹. ומ"ה: יצא ונכנס וכו' ומביא קרבן טומאה, רא"א לא בו ביום, ת"ק—ר"ט בשמחות פ"ד מ"ז: נטמא בו ביום ר"ט מחייב ור"ע פוטר נטמא לאחר אותו היום הבל מודים שהוא חייב מפני שהוא סותר יום אחד: אלא שבברייתא שבירוש' פ"ג נב ע"ד להיפך: ר"ט פוטר ור"ע מחייב, וחזר בו ר"ט; וגם זו בוודאי משנת ר' יהודה.

ומ"ו: מי שנזר נזירות הרבה וכו'¹⁰⁰, מעשה בהילני המלכה וכו' ובסוף שבע שנים נטמאת ונמצאת נזירה עשרים ואחת שנה אמר ר' יהודה לא היתה נזירה אלא ארבע עשרה שנה, ונמצאת נזירה כ"א שנה — דברי ת"ק (רבי), אבל ר' יהודה שנה: ונמצאת נזירה ארבע עשרה שנה, כר' אליעזר, שאם נטמא ביום מלאת סותר שלשים יום (ולא דק למנות שלשים יום, ירוש' נב ע"ד)¹⁰¹, וכולה ר' יהודה, גם המעשה, וע"כ שנה רבי: אמר ר' יהודה, ולא: ר' יהודה אומר. ועדותו של ר' פפייס — בעדיות פ"ז מ"ה.

פ"ד מ"א: ושמע חבירו ואמר אני וכו' — בירוש' שם נד ע"א: מאן תנא ווי"ס ר' יודה וכו'.

מ"ג: האשה שנדרה בנזיר והיתה שותה וכו' (ולא התיר לה בעלה) סופגת וכו' אינה סופגת את הארבעים ר' יהודה אומר אם אינה סופגת את הארבעים וכו' — כתוס' פ"ג טו (צוק): מי שנדר בנזיר והיה שותה יין וכו' ואח"כ נשאל לחכם והתיר לו אינו סופג את הארבעים אמר ר' יהודה אם אינו סופג וכו', ר' יהודה אינו חולק אפוא אלא פרושי קמפרש (עי' תוי"ט).

מ"ד, אמר עלה רב חסדא (כד א. ב"איכא דאמרי") מאן תנא ר' יהודה היא.

96 וס"י הרע"ב במקצתו ע"פ הבבלי.

97 ירוש' ס"א נא סע"א ורע"ב.

98 תוס' רפ"א ורפ"ב, ירוש' שם נא א.

99 בניגוד לר"א, סוף פ"ו, עי' בבלי מז א.

100 עדיות פ"ד מ"א, ושם המחלוקת ולא המעשה.

101 ו"כב"ש שבירוש' פירושו כר"א השמתי, ועי' ישראל לוי, אבא שאול, 108.

ופ"ה מ"ה: ורבי טרפון אומר כו' — בתוס' פ"ג יט (בבלי לד א): ר' יהודה משום ר"ט.

ומ"ג: מי שנדר בנוזר ונשאל לחכם ואסרו מונה משעה שנדר — בתוס' נדרים סוף פ"א¹⁰² נדר ועבר על נדרו אין נשאלין לו עד שינהג איסור כימים שנהג בהן היתר דברי ר' יהודה וכו', וכפשוטם של דברים מתפרשת משנתנו — כו' ר' יהודה¹⁰³). רובם של פ"א — פ"ה הוא אפוא משנת ר' יהודה.

גם בתוספתא ישנם הרבה פרקים ושורות של הלכות ממשנת ר' יהודה. על תוספתא ברכות דיברנו כבר בפתיחתנו לתוספתא^{103a}, ואני מסכם כאן את הדברים: פ"ד ה"א, ה"ד, ה"ר, וכן הלכה טו עד סוף הפרק כולה ר' יהודה. פ"ו ה"ו משנת ר' יהודה (ע"ל לעיל), ומכיון שכבר הוכחתי¹⁰⁴ שפרק "אלו דברים" שבמשנה הוא משנת ר' מאיר, ובתוס' ישנו עוד מחלוקות ב"ש וכו' בסעודה שלא נזכרו במשנה — ודאי שכל הפרק הוא משנת ר' יהודה. ובפ"ז ה"ט — ה"ט כולה משנת ר' יהודה.

תוס' שקלים פ"ג א — ח — ע"ר תרביץ ש"ז עמ' 145 ואילך.

כיו"ב מצאנו שורה של הלכות ממשנת ר' יהודה בתוס' כלים ב"מ פ"ה ז — ט, ועוד. ובחזאי ששימושה של התוס' במשנת ר' יהודה הוא הרבה יותר גדול ממה שאנו חושבים, או יכולים לחשוב. רגיל הוא הרבה בתוס', שהיא מקשרת בהלכה אחת של ר' יהודה — הלכה שניה (או שורה של הלכות) שאינה שייכת לו, עלידי וכן (ועוד) היה ר' יהודה אומר (וכן הוא אומר), שאינו אלא סימן לציטאס ממשנתו:

יומא פ"ד ט: ועוד אמר ר' יהודה נשפך וכו' (לשון המשנה, ע"ל להלן).

מו"ק פ"ב ב: וכן היה ר' יהודה אומר הבאין מחוץ הים וכו', כתובות פ"ו ד: וכן היה ר' יהודה אומר המשיא וכו', נזיר פ"א ד: וכן הוא אומר הריני נזיר וכו', ב"ק פ"ו כח: וכן היה ר' יהודה אומר בנר חנוכה פטור וכו'; ב"מ פ"ג י: וכן היה ר' יהודה אומר לא אמרו שמרים וכו', שם כו: וכן היה ר' יהודה אומר מין אחד וכו', פ"ד יח: וכן היה ר' יהודה אומר בשלשה פרקים וכו', וכאן לקוחה עוד הלכה כממשנת ר' יהודה (ירוש' ב"ק ז ע"א), ובחזאי שכל השורה ממשנת ר' יהודה; ב"מ פ"א ט: וכן היה ר' יהודה אומר כבית תשעת חצאי קבין לזה וכו' (קשר מב"מ פ"י מ"ה לב"ב פ"א מ"ו); סנהד' פ"ג ט: וכן היה ר' יהודה אומר כל עיר שיש בה שלש שורות וכו'; פ"ה א: וכן היה ר' יהודה אומר מי שנתחייב וכו', וכאן שנויה משנת ר' יהודה רק בלשון אחר ממשנת ת"ק; פ"י א דפו': וכן היה ר' יהודה אומר הבא וכו'; אהלות פ"ד ד: וכן היה ר' יהודה אומר פחות מכזית וכו', פ"ו י: וכן היה ר' יהודה אומר שדה שאבד בה קבר וכו', פרה פ"ט א — ב: וכן היה ר' יהודה אומר ממלא אדם חבית וכו' וכן היה ר' יהודה אומר ממלא אדם צלוחית וכו' וכן היה ר' יהודה אומר יורדת הצלמון וכו', מקואות פ"ז ג: וכן היה ר' יהודה אומר צריך להטביל וכו'.

ואע"פ שאנו מוצאים כזה לפעמים גם אצל שוני משניות אחרים, וביחוד אצל ר' יוסי: וכן היה ר' יוסי אומר (שבת פ"ז כג, תענית פ"א ג, יבמות פ"ו ו, ב"ב פ"א ט, סנהד' פ"ב ה, פרה פ"ז נ, עוקצין פ"א ה — ו) — אין אנו מוצאים אותם במספר גדול כזה אצל שום תנא אחר. וזו ראיה חותכת, שנכנס בתוספתא הרבה מאד ממשנת ר' יהודה.

במשנה רגיל כזה ע"י "ועוד אמר ר' פלוני"; אצל ר' יהודה חוץ מעירובין

102) בבלי שם כ ע"א וכאן לב א, ירוש' כאן גז ע"א.

103) ע"י בבלי שם וירוש' שם. לפי הירוש' משנתנו שלא עבר על גורו, ואינה ענין לברייתא.

103a) להלן עמ' 247—248.

104) למעלה בפרק "משנת ר"מ" עמ' 105.

פ"ג מ"ח (ולא הודו לו חכמים) ¹⁰⁵ שהיא משנת ר' יוסי (ע"י לעיל ולהלן). עוד: עירובין פ"ט מ"ד (וחכמים אוסרים), פסח פ"א מ"ה, שכולה משנת ר' יהודה, גם דברי ר"ג (תוס'), יומא פ"ו מ"א (=תוס'), ע"י לעיל, מגילה פ"ג מ"ג. ובמשנה: וכן היה ר' יהודה אומר, תרומות פ"ב מ"ה (מ"ה—מ"ו); כלים פ"ג מ"ו: וכן היה אומר (ר' יוסי) בכלי זפת.

אימתי ובד"א.

גם מתוך סימנים אחרים אפשר למצוא כמה שרידים ממשנת ר' יהודה במשנתנו. לשון "אמר ר' פלוני", במקום שאינו וויכוח (שבת פ"ב מ"ג, סוכה פ"ב מ"א), מורה תמיד, שתנא פלוני ממשיך את הדברים שנאמרו לפני זה, והבבלי כבר העיר על דומה לזה בכמה מקומות (זבחים סז ב; קנים ר' יהושע, חולין צד א; אראב"י, חולין קד ב; א"ר יוסי, שבת קג א; א"ר יוסי; גטין סח ב וש"נ; התם [דמאי פ"ג מ"ו] כדקתני טעמא אמר ר' יהודה (ולא שהתנא שכח להוכיר שמו תחילה והוכירו אח"כ [כרש"י בחולין שם] ולא שהוא "חסורי מחסרא" [כרע"ב ורז"פ בדמאי], אלא שזו היא דרך המשנה להכניס שם-התנא במאמר מוסגר כזה). ירוש' דמאי שם: א"ר יוחנן אף קדמיתא על דעתיה דר' יהודה).

כבר ראינו כזה בעדיות וגו', וכך הוא הדבר בדמאי פ"ג מ"ג (לעיל), כלאים פ"ד מ"ט ("מעשה"), מע"ש פ"ה מ"ח ("בראשונה"), שבת פט"ו מ"ו ("מעשה"), פכ"ב מ"ג ("מעשה"), עירובין פ"ד מ"ד ("מעשה"), פ"ח מ"ו ("מעשה"; ר' יהודה וכו', שלפניו, אינו משנה), שקלים פ"א מ"ב ("בראשונה"), פ"א מ"ד (העיד וכו' = מעשה), כתובות פ"ח מ"א, נדרים פ"ו מ"ו (מעשה), נזיר פ"א מ"ו (מעשה, וע"י לעיל, 140), ע"ז פ"ב מ"ה (שאל וכו' = מעשה), כריתות פ"ב מ"ב ומ"ג (אפילו), מדות פ"א מ"ו (ע"י לעיל 34/5); וכ"ש כשהוא כולל אחרי הפרטים הסתמיים: א"ר יהודה זה הכלל, זבחים פ"ב מ"ה (מ"ב—מ"ה) = פ"ו מ"ו ומנחות פ"א מ"ד (מ"ג—מ"ד), פרה פ"ז מ"ט.

וגם על יסוד זה אמר ריב"ל ¹⁰⁶: כל מקום ששנה ¹⁰⁷ ר' יהודה אימתי ובמה (במשנתנו) ¹⁰⁸ אינו אלא לפרש דברי חכמים ור' יוחנן אמר אימתי לפרש ובמה לחלוק.

אלא שכלל זה, כרוב הכללים, יש לו יוצאים מן הכלל (ע"י בבלי). ודאי שבכמה מקומות "אימתי" לפרש: פ"א מ"ה, פ"ח מ"ה, דמאי פ"ה מ"ה, פ"ו מ"א, שבת פ"ח מ"ב, מנחות פ"י מ"ח (והסתם שלפני זה הוא ר' יהודה, פסח' נה ב, אלא שר"ש חולק אחריו: רש"א אף וכו' משהביאה שליש); חולין פ"ו מ"ו, אהלות פ"ז מ"ד, מקואות פ"ו מ"א, נדה פ"ט מ"ה, טבול יום פ"ב מ"ג.

אבל יש "אימתי" לחלוק: חלה פ"ב מ"ב (בבלי גטין ז ע"ב, וע"י שם בתוס'), מגילה פ"א מ"ג (ע"י בבלי), סנהד' פ"ג מ"ג (ע"י בבלי סנהד' שם), חולין פ"ה מ"ג (ומודה ר' יהודה).

אבל גם באלו—המחלוקת אינה על דברי "ת"ק" הסתומים, אלא שהוא חולק

¹⁰⁵ ר' יהודה אומר וכו' ולא הודו לו חכמים, גם פסחים פ"ה מ"ח, ודאי ממשנת ר' יוסי.

¹⁰⁶ עירובין פ"ב א, סנהד' כד ב.

¹⁰⁷ "ששנה" בעירובין שם בדפ"ר שאלוניקי וכ"מ.

¹⁰⁸ "במשנתנו" אין בכ"י מ' ור"ף ור"ש וס' העתים בעירובין, ואינו בסנהד', וע"י תוס'.

יד מלאכי סי' שא"ש.

על דעת תנא אחר, שלא נזכר במשנה, או — כמו במנחות — על דעת תנא שנוכר אחריו.

זאת אומרת, שבכל-אופן יכולים גם דברי "ת"ק" להיות לקחים ממשנתו של ר' יהודה, וכך הוא הדבר באמת.

וכך הוא הדבר גם ביחס ל"במה": "בד"א" שבכלים פכ"ח מ"ז הוא לפרש, ובסוטה פ"ח מ"ז: בד"א במלחמת הרשות וכו' א"ר יהודה בד"א במלחמת מצוה וכו', כאן שנה גם ת"ק "בד"א", אלא שנחלקו בלשון, זה קורא לזו "רשות" זה קורא לה "מצוה" (תוס' סוף פ"ז: ר' יהודה היה קורא למלחמת הרשות מלחמת מצוה וכו'), וז"א שגם ר' יהודה שנה את כל הפרק, והוסיף עליו, בד"א וכו', אלא שר"מ שנה: בד"א במלחמת הרשות וכו', וגם בעירובין פ"ו מ"א אין ר' יהודה "חולק" על ת"ק הסתמי, אלא חולק — לדעת רב חסדא (פ"א ב) — על מ"ו. וז"א שהמשנה שלפניה יכולה להיות משנת ר' יהודה.

כל אלו המשניות לקוחות אפוא בלשונן ממשנת ר' יהודה⁽¹⁰⁹⁾.

ואפילו במקום ששנה רבי: ר' יהודה אומר, לא תמיד ר' יהודה חולק על ת"ק, אלא שרבי חולק ושנה הדברים בשם יחיד, למשל פסחים פ"ה מ"ו, גזיר פ"ד מ"ג, או שחולק על תנא שנוכר לפניו, אבל ת"ק (הסתם) הוא ר' יהודה, כמו עירובין פ"ד מ"ט, ודא קמ"ל מאן ת"ק ר' יהודה⁽¹¹⁰⁾.

ור' יהודה חולק בכ"מ רק בלשון: חוץ מסוטה, שהזכרתי, כלים פכ"ב מ"א (ירוש' ע"ז סוף פ"ב), עירובין פ"ו מ"א: אומרה בלשון אחר⁽¹¹¹⁾, וכפשוטם של דברי ר"מ שבברייתא: מהרו והוציאו מה שאתם מוציאין וכו', הוא הוא "ועשו צורכיכם"⁽¹¹²⁾; תוס' יומא פ"א א, תוס' סנהד' פ"ה א (ע"י לעיל), תוס' שבועות פ"ו ב, כלים ב"ק פ"ו יז (בשם ר"ג), נגעים פ"ה ב (ע"י שם ג), תוס' פרה פ"א ח (לא נחלקו וכו') אלא על הלשון: "חכמים" הוא ר' יהודה (בודא).

וישנם עוד סימנים — אמנם סימנים שאינם מובהקים — למשנת ר' יהודה שכדאי להזכירם:

א) כרגיל שנוי תמיד במשנה: ר' יהודה בן בתירה, אבל בכמה משניות רק "בן בתירה", שבת פט"ז מ"א ומ"ג, פסחים פ"ד מ"ג (= ע"ז פ"א מ"ו), גטין פ"ה מ"ו, זבחים פ"א מ"ג, מנחות פ"א מ"ב.

והנה מצאנו בברייתא, תענית ג ע"א: ר' יהודה אומר משום בן בתירה (וע"י שם ג ע"ב).

ועל-כן אפשר שר' יהודה הוא ששנה כך תמיד: בן בתירה.

ואמנם ישנם גם רמזים לזה מתוך המקורות עצמם: בשבת שם מ"ז היא — ר' יהודה,

109) אבל ודאי שבכמה מקומות חולק הוא, אע"פ שיש בהן לשון "אמר ר' יהודה", כמו אריי והלא, פ"אה פ"ח מ"א, יומא פ"ו מ"ח, חולין פ"ז מ"ו, מנחות פ"י מ"ה (חולק על ריב"ז, ששנה דבריו); לא תהא וכו', עירובין פ"ח מ"ו; לא אמרו, ב"ב פ"ג מ"ב, כלים פ"ה מ"ב; לא הוזכרו, שם פ"ז מ"ה; מה, ב"מ פ"ט מ"ה.

110) מעין שאמר הבבלי בכריתות כג א, נדה יט ב: "הא קמ"ל מאן ת"ק ר' יוסי" (וע"י יד מלאכי ס"י ש"ב).

111) ע"י הברייתא שבבבלי סח ב, שהיא תרי תנאי.

112) ובכ"י בריש מו"ד, J 5558, חסרים דברי ר' יהודה במשנה.

ולמ"א אמרו בבבלי קיז א: ותרוייהו אליבא דר' יהודה. וכן בירוש' שם טו סע"ג: בן בתירה כר' יהודה (עירובין סוף פ"ט); בפסחים נזכר אחר ר' יהודה; בגטין מ"ד סיפא היא ר' יהודה (ברייטא נג ב); במנחות מ"ג—מ"ד היא ר' יהודה. (ב) במשנה רגיל "בן עזאי, בלי שמו, אבל במקומות אחדים: (ר') שמעון בן עזאי, זבחים פ"א מ"ג (על יד "בן בתירה", עי' לעיל) = ידיים פ"ד מ"ב, יבמות פ"ד מ"ג וידיים פ"ג מ"ה (בסתם, אבל בדברי ר' יוחנן בן עזאי!).

והנה בידים פ"ג מ"ה, לנוסח הבבלי במגילה ז א: שיר השירים וקהלת מטמאין את הידים (סתם!) ר' יוסי אומר שיר השירים מטמא את הידים וקהלת מחלוקת ר' מאיר אומר קהלת אינו מטמא את הידים ושיר השירים מחלוקת רש"א קהלת מקולי ב"ש וחומרי ב"ה; הסתם הוא אפוא בהכרח ר' יהודה. וא"כ ברור, שהדברים שאח"כ הם ממשנת הסתם (משנת ר' יהודה). כראיה לדבריו: אר"ש בן עזאי מקובל אני וכו'; ומכאן הרווחנו, שעיקרה של פ"ג מ"ה ופ"ד מ"א—מ"ד (כל "בו ביום") הם חלק ממשנת ר' יהודה לעדיות. ואשר למ"ד של פ"ד, עי' תוס' קידושין פ"ה ד' 113: א"ר יהודה בנימין גר מצרי וכו'.

ואם כן הדבר, הרווחנו, שר' יהודה שנה במשנתו: שמעון בן עזאי. רבי קיטע בכמה מקומות את המשניות שהשתמש בהן, וכך נהג גם במשנת ר' יהודה, וקטע אחד ישנו במשנתו ממשנת ר' יהודה, שאינו מובן כלל:

בכלים פכ"ה מ"א 114: כל הכלים יש להם אחוריים ותוך כגון הכרים וכו' דברי ר' יהודה רמ"א כל שיש לו תיברות יש לו אחוריים וכו'. ופי' המפרשים: חלוקים אחוריהם מתוכם, אינו מתאים למ"ו; ושאר כל הכלים שאין להם אחוריים ותוך שגפלו משקין על מקצתו כולו טמא, כלי שנטמא אחוריו במשקין אחוריו טמאין וכו' נטמא תוכו כולו טמא. ההלכה אינה כלולה אפוא בטרמין של "יש לו אחוריים ותוך". אלא שזו קטועה, והפסיק רבי באמצעיתה כדי להביא מחלוקת ר"מ, שהיא חולקת על "כגון" של ר' יהודה, ולאשרנו ישנה משנה זו של ר' יהודה בברייטא (פסח' יז ב); כל הכלים שיש להם אחוריים ותוך כגון וכו' נטמא תוכו נטמא גבו נטמא גבו לא נטמא תוכו א"ר יהודה (כולה ר' יהודה) בד"א שנטמאו מחמת משקין וכו' (ובמ"ז: כל הכלים יש להם אחוריים ותוך ויש להם בית צביעה, הגוסס הנכון בתג"ק סי' ע"ב: שיש — יש, וכן יוצא מתוס' ב"ב פ"ג יב).

וקיטע רבי סוף משנתו, ונשאר ע"י כך "ושאר כל הכלים" בלי הבנה, והוצרך להוסיף במ"ו: כלי שנטמא אחוריו במשקין אחוריו טמאים וכו'.

113) יבמות עו ב, ועי' תוס' שם ור"ש ידיים.

114) [על משנה זו דובר בהרחבה גם להלן, עמ' 222-3].

ג. משנת ר' יוסי

ר' יוסי בן חלפתא תלמיד אביו ר' חלפתא⁽¹⁾ ותלמיד ר' יוחנן בן גוריון⁽²⁾. שאומר כ"פ בשמו (עי' להלן), ותלמיד ר"ע⁽³⁾, ומוסר מעשים בשמו⁽⁴⁾. אבל את יוסי למשנת ר"ע ראינו כבר, שלא הלך אחריה ולא החזיק בשיטתה, כי בעיקרו היה תלמידה של ישיבת ציפורין⁽⁵⁾, תלמידם של ר' יוחנן בן גוריון ואביו ר' חלפתא (ואולי גם של ר"א ב"ר ע"ה⁽⁶⁾), והלך בשיטתה של המשנה הראשונה (כראב"ע בנויר פ"ו מ"א ותוס' שם⁽⁷⁾). אחד הדרכים המיוחדים לר' יוסי הוא דרך ה"הכרעה" בין החכמים והדעות: תוס' מע"ש פ"ד ו—: א"ר יוסי⁽⁸⁾ נראה דברי ר"א בשבת ודברי חכמים בתול"ע⁽⁹⁾, וכך במחלקותיו עם ר"מ⁽¹⁰⁾ ור' יהודה⁽¹¹⁾.

זו היא דרכו הידועה של רבי: נראה דברי ר' פלו' ב' ודברי פלוני ב'. זו היא פקודתם של "המכריעים לפני חכמים", קידושין כד ב: — דברי ר"ש, רמ"א — ר' אלעזר אומר — ר"א — ר"ע — המכריעים לפני חכמים אומרים נראים דברי ר"ט בשן ועין — ודברי ר"ע בשאר איברים — ואלו הם "המכריעים" הקבועים בישיבה, שאין נזקקין לדין אלא במקום מכריעין (שישנם מכריעין), תוס' סנהד' פ"ו ו.

ור' יוסי היה בוודאי אחד מהם⁽¹²⁾, כשם שרבי היה כנראה אחד מהם. וכיו"ב אנו מוצאים עוד לר' יוסי⁽¹³⁾: א"ר יוסי רואה אני את דברי ר' אליעזר במנחות (ובזבחים) ודברי ר' יהושע בזבחים (ומנחות)⁽¹⁴⁾; אלא שהברייתא משובשת בבבלי, וכבר תמה עליה ר"פ שם, אבל בתוס' מנחות פ"ד ה: אמר ר' יוסי רואה אני את דברי ר"א שאמר אם אין קומץ וכו' מדברי ר' יהושע שאמר וכו', וכך עיקרה של ברייתא

- (1) כלים פכ"ו מ"ו: תוס' שבת רפ"ד ובבלי קטו א, תוס' מע"ש פ"א יג, כ"ב פ"ב ד (בבלי ב"ק ע"א), כלים כ"ב פ"ב ב (כנו' הר"ש), כלים כ"ב פ"א ה, אהלות פ"ה ח.
- (2) כתובות סוף פ"א מ"י, תוס' שביעית פ"ד יג, מגילה פ"ב ד ויבמית פ"י ג.
- (3) תוס' פרה סוף פ"ד: בזו הלכה קפצתי לפני ר"ע.
- (4) כלאים פ"ז מ"ה, תרומות פ"ד מ"ג: ואמרת לפניו.
- (5) ע"י סעדיאנא ואשכול הכופר.
- (6) תוס' כלים כ"ב פ"ב ב.

(7) השוה "אלו דברי ב"ש בה"א..." (תוס' שקלים פ"ג ח, וע"י למעלה, "משנת ר"ע", 74—75). ורגיל בתוס': וכן היה ר' יוסי אומר (תוס' שבת סוף פ"ז, תע"ז פ"א ג, יבמות פ"ו ו, כ"ב פ"א ט, סנה' פ"ב ה, פרה פ"ו ז, עוקצין פ"א ה—ו).

(8) בבבלי כ"ב נ"א חסר "יוסי", ע"י רגילות דברים כאלה אצל רבי, אבל הוא מכריע בין תלמידי ר"ע!

- (9) וכיוצא בו בתוס' כלים כ"ב פ"ו ט ונדה פ"ט יג ופרה פ"ט י — ובבבלי: ר' יוסי ור"ש.
- (10) ר"ז פרנקל, דרכי המשנה, 165.
- (11) תרומות פ"י מ"ג ומכשירין פ"ג מ"ג, עירובין פ"ח מ"ה, ייבא פ"ד מ"ו (וע"י סהרות פ"ה מ"ב), כלים פכ"ח מ"ו.
- (12) ע"י גם תוס' נדה פ"ט יג: ר' יוסי ור"ש אומרים נראים דברי ר"א מדברי ר' יהושע ודברי ר"ע משניהן וכו'.
- (13) מסחים ע"ז ב ושם ע"א.
- (14) בכ"ז מ' ב' וא"פ כאן, וכן הוא להלן ע"א: דברי ר"א בזבחים ודברי ר' יהושע בזבחים ודברי ר"א במנחות ודברי ר' יהושע במנחות וכו'.

זו: ראה אני את דברי ר"א במנחות מדברי ר' יהושע במנחות ודברי ר' יהושע בזבחים מדברי ר"א בזבחים דברי ר"א במנחות שהיה אומר קומץ אע"פ שאין שירים מדברי ר"י וכו' דברי ר' יהושע בזבחים שהיה אומר וכו' מדברי ר"א וכו'.
הרבה ממשנת ר' יוסי נשרד במשנתנו, בין חלקי מסכות ובין פרקים.
א. (כלים י)

ר' שמשון מקינון בס' כריתות¹⁵ אומר: נראה אע"פ שר' סידר המשניות היו סדורות קודם לכן אלא שסתם הלכתא וכו', אבל המשנה והמסכתא לא זוה ממקומה וסדרה הוא כבראשונה וראיה מהא דסוף כלים דתנן אמר ר' יוסי אשריך כלים שנכנסת בסומאה ויצאת בטהרה שמתחלת אבות הטומאות ומסיימת אפרכסת [של] זוכית טהורה ואם ר' סדר המשנה ושנה סדר הקדמונים היאך אמר ר' יוסי הכי והלא היה קודם שסדר רבי המשנה וכו'.

אמנם רד"פ¹⁷ מסבב את דברי הכריתות לדעתו ואומר: המאמר של ר' יוסי וכו' מראה בעליל, כאשר העיר כבר בעל ס' כריתות, שהיתה כבר מס' כלים סדורה לפני ר' יוסי, ומחליט שר' יוסי כיוון בסיומו זה למשנת ר' ע"פ¹⁸.
אבל בעל הכריתות אינו אומר אלא "קודם לכן", קודם לרבי ולא קודם לר' יוסי. אבל טיבה של הערה חותמת זו של כלים יוצא מכמה דוגמאות, שכבר העירונו עליהם כמה פעמים: זו היא הערה חותמת של מסדר המסכת, כהערת ר' יהושע בקינים פ"ג מ"ו (לעיל 62), כהערת ראב"י בברייתא שבחולין צד א ("ואין האורחין רשאין ליתן ממה שלפניהם וכו') ומעשה באחד שזמן שלשה אורחים בשני בצורת וכו' אראב"י על דבר זה נהרגו ג' נפשות מישראל. מאי קמ"ל דכולה ראב"י היא" (וכהערת ר' יוסי בחולין פ"ח מ"א (ע"י להלן, 142).

כי זוהי דרכו של רבי, להביא הערה אחת של דברי אותו תנא, שהשתמש במשנתו, בשמו (אמר ר' פלוני), כדי לגלות ע"י כך, שהמשנה — משנת ר' פלוני היא. ובכלל מורה לשון "אמר ר' פלוני", במקום שאינו וויכוח בין שני תנאים, שתנא פלוני ממשיך את הדברים שנאמרו לפני זה, ושגם דברים אלה מאותו תנא הם (כמו שהעירותי כבר למעלה במשנת ר' יהודה, 121).
נלכה נא בדרך זו גם בכלים, ואנו מוצאים:

1) בכלים פ"א מ"ו — מ"ט נחשבו "עשר קדושות", אבל בפרטן הן אחת עשרה, אלא שבמ"ט שנוי חילוק בין ההיכל לבין האולם ולמזבח, שבהיכל אין נכנסים שלא רחוק ידים ורגלים ובין האולם ולמזבח נכנסים. חו דעת ר' מאיר בתוס' כלים ב"ק פ"א ו: נכנסין לבין האולם ולמזבח שלא רחוק ידים ורגלים דברי ר' מאיר וחכמים אומרים אין נכנסין וכו'. חכמים אלה הם ר' יוסי, שדבריו סמוכים למשנה זו: אמר ר' יוסי בחמשה דברים בין האולם ולמזבח שוה להיכל שאין בעלי טמאין ופרועי ראש ושתויי יין ושלא רחוק ידים ורגלים נכנסים לשם וכו'. לר' יוסי אין אפוא אותו חילוק בין "בין האולם ולמזבח" להיכל שנשנה במ"ט, ו"עשר קדושות" הן, ות"ק של מ"ו — מ"ט (חוץ מן "ההיכל מקודש ממנו שאין נכנס

15) גרויברט, REJ חל"ב עמ' 200 ואילך.

16) לשון לימודים שער ב' סי' נה.

17) דרכי המשנה, עמ' 211.

18) ע"י גם ראה"י, משפט לשון המשנה, 68.

לשם שלא רחוק ידים ורגלים". שהיה שנוי במשנת ר' יוסי ביחד עם "בין האולם ולמזבח" — ר' יוסי הוא (ר"ש ורע"ב). וכשהוסיף רבי בתוך משנת ר' יוסי מעלה זו ממשנת ר"מ, המשיך את דברי ר' יוסי ("בחמשה דברים") בשמו: אמר ר' יוסי (וכיו"ב) ראינו למשל בעדיות פ"א מ"ה למעלה עמ' 117).

אבל בעל ספרי זוטא¹⁹, השתמש כאן במשנת ר' יוסי, או במשנה קדומה דומה לה, שלא הבדילה בין ההיכל לבין "בין האולם ולמזבח": ובעלי מומין כהנים פרועי ראש ושתויי יין (ונשמט: ושלא רחוק ידים) היו נכנסים לפניו מכאן (=לפנים מן הדוכן) אבל לא היו נכנסים בין האולם ולמזבח ולא²⁰ לאולם ולא להיכל וכו' אמר ר' יוסי בחמשה דברים בין האולם ולמזבח שיה להיכל שאין²¹ פרוע ראש ושתוי יין ושלא רחוק ידים ורגלים נכנסין לשם וכדרך שהן פורשין מן ההיכל בשעת הקטרה כך היו פורשין מבין האולם ולמזבח בשעת הקטרה²².

וכאן היה עוד במשנת ר' יוסי: כשם שהכל פורשין מבין האולם ולמזבח בשעת הקטרה כך פורשין בשעת מתן דמים וכו' הוי מה מעלה בין האולם ולמזבח ולהיכל אלא שלבין האולם ולמזבח נכנסין לעבודה ושלא לעבודה וכו' (תוס' כלים ב"ק פ"א ו: ר' יוסי אומר), או כנוסח הבבלי (יומא מד א): הא מעלה יש בין ההיכל לבין האולם ולמזבח אלא שבהיכל פורשין בין בשעת הקטרה ובין שלא בשעת הקטרה וכו'.

המעלה השניה (מ"ז), שהיא שנויה בתוס' כלים ב"ק פ"א בשם ר' מנחם בר' יוסי: ר' מנחם בר' יוסי אומר עירות מוקפות חומה וכו', שנויה בקיצור וסתם גם בס"ז: ערי חומה מקודש[ו]ת מן הארץ שמצורעין תולכין בכל הארץ וכו' — אפשר וקרוב שר' יוסי עצמו שנה אותה בשם בנו, כשם ששנו בתוס' ב"מ פ"א ג', ר' יוסי אומר מנחם בני אומר התחתון וכו', ובמשנה (פ"י מ"ב): ר' יוסי אומר התחתון וכו'.
2) כלים פכ"ג מ"ד: המטה והכר והכסת של מת הרי אלו טמאין מדרס כסא של כלה ומשבר של חיה וכסא של כובס שהוא כורס עליו את הכלים אמר ר' יוסי אין בהם משום מושב — כולה ר' יוסי היא, שר' מאיר חולק על "כר וכסת" בתוס' (כלים ב"ב פ"ב ח): רמ"א אין טמאין וחכ"א טמאין מדרס.

ובכסא של כלה חולק עליו ר' יהודה בפכ"ב מ"ד (=עדיות פ"א מ"א), שהיא ר' יהודה (כמו שביררנו במשנת ר' יהודה, עמ' 118).

וכיו"ב פ"ז מ"ב: א"ר יוסי ישנו כראש וכו' — כולה ר' יוסי.

3) פכ"ז מ"ט: סדין שהוא טמא מדרס ועשאו ויילון טהור מן המדרס אבל טמא מגע מדרס (משנת ר"מ) אמר ר' יוסי וכי באיזה מדרס נגע זה אלא אם כן נגע בו הזב (שלא היה דבר ביניהם) וכו', ובמ"י: שלשה על שלשה שנחלק טהור מן המדרס אבל טמא מגע מדרס (דברי ר"מ, חולין עב ב) וכו'.

אבל בפ"ב מ"ו שנינו — ובוהו אנו באים לסתמות של ר' יוסי —: סדין שהוא טמא מדרס ועשאו ויילון טהור מן המדרס אבל טמא טמא מת²³). חזו היא דעת ר' יוסי

19) לנשא ה ב, הורחץ 228. 20) בילקוט: לא היו נכנסים לא, והשאר חסר.

21) בילקוט: להיכל כדרך וכו', והשאר חסר.

22) ע"י גם בריל, עטרת צבי לגרסין, 185.

23) כדן ויילון הראוי ליטמא טמא מת (ע"י נגעים פ"א מ"א וכלים פכ"ד מ"ג) ואינו טמא מגע מדרס.

בפכ"ז מ"ס זמ"י הג"ל. שאינו טמא מגע מדרס (עי' "חזון נחום")²⁴.

(4) פט"ז מ"ז. והכסא שתחת התיבה וכו' ואנלגין של ספר וכו' ותיק נבלין וכו' והמרכוף של זמר וכו' הרי אלו טהורים זה הכלל אמר ר' יוסי כל משמשי משמשו של אדם בשעת מלאכה ושלא בשעת מלאכה טמא וכל שאינו אלא בשעת מלאכה טהור — כולה ד' יוסי היא. וב"מרכוף של זמר" שנינו בפירוש בתוס' כלים ב"מ פ"ה י: ר' יוסי אומר (כנו' ר"ש ספ"ט) מרכוף של זמר טהור וכו', אבל ר' יהודה בסוף פט"ז שנה "מרכוף" סתם: המרכוף טהור (עי' לעיל, 117) ²⁵.

(5) פ"ב מ"ג: הטוהדין שבכלי חרס וכו' והספינה ²⁶. (מ"ד) מגופת היוצרין וכו'. תוס' כלים ב"ק פ"ב ג: ר' יוסי אומר אף הספינה ²⁷ ומגופת היוצרין.

(6) פ"ז מ"ז: מחצלת קנים ושל חלף טהורה ²⁸. אבל בסוכה פ"א מ"א שנינו: מחצלת קנים גדולה עשאה לשכיבה מקבלת טומאה ואין מסככין בה וכו' רא"א אחת קטנה ואחת גדולה עשאה לשכיבה מקבלת טומאה. אלא שמשנת כלים זו משנת ר' יוסי היא. שכן העיד בנו ר' ישמעאל בשמו ²⁹: של קנים ושל חלף (בבלי: חילת) גדולה מסככין בה וארוגה אין מסככין בה (שהיא ראויה לשכיבה) ר' ישמעאל בר' יוסי אומר משום אביו ארוגה מסככין בה (בבלי: אחת זו ואחת זו מסככין בה) וכן היה ר' חסא אומר כדבריו. ובכן אינה מקבלת טומאה.

[ואך בפ"כ מ"ז שנינו: מחצלת שעשה לה קנים לארכה טהורה וכו'. לפי משנה זו מחצלת קנים, שאין קניה עשויים לארכה (שראויה לשכיבה) ושלא הותרו ראשי המדנין שלה טמאה. ורבנן דר' יוסי היא. ועי' תוס' כלים ב"מ פ"ז י"א: מחצלת שעשה לאוהלין וחישב עליה לשכיבה וכו' דברי ר"מ ר' יהודה אומר וכו', ולפי דברי שניהם מחצלת קנים מקבלת טומאה. ולמשנתנו "מחצלת מאימת" מקבלת טומאה וכו'"] (פ"כ מ"ז סיפא) נוסף בתוס' שם: ר' יהודה אומר משיקשר ראשי המדנין (הקנים) וכו'.

ר' מאיר ור' יהודה חולקים אפא על ר' יוסי ואומרים, שמחצלת קנים מקבלת טומאה, ומשנת סוכה — משנת חכמים היא.]

(24) בתוס' כאן (ב"מ ס"א ח) שנינו (בנוסח דר"מ במשנתנו כאן): סדין שהוא טמא מדרס (בנוסחאות: מת) ועשאו וילון הרי הוא בטמא מת המקבל טומאת מדרס דברי רבי (כ"י ח"נא) ר' יוסי בר' יהודה וראב"ש אומרים טהור מכלל טומאה (ר"ש) ומקבל טומאה מכאן ולהבא: מדברי החולקים יצא שלרבי נשאר בו קצת מטומאת מדרס (מגע מדרס), ופי' דבריו: כשם שטמא מת המקבל טומאת מדרס לא פקעה ממנו טומאת מת, כך גם להיפך (אבל עי' פ"א א: דברי ר' יוסי בר' יהודה). רבי סוצר אפוא כר"מ בפכ"ז. נוסח שלנו "ומקבל" מוטעה בודאי; אבל אפשר לקיים נוסחתנו: שהוא טמא טמא מת, ולעשרו שנשאר בו טומאת מת; וא"כ תהיה משנתנו כפשוטה: אבל טמא טמא מת, שנשאר בו בכל אופן טומאת מת, ומרבי. ככל אופן פי' הבבלי (מנחות כד ב) אינו כפשוטה של משנתנו בפכ"ז, וגם סוגיית חולין אינו מתאימה לפי' זה. אשר לפכ"ח מ"ה עי' להלן.

(24) וכן הוא חולק בגלגלגין של סדר" (תרכום של ספר, פכ"ד מ"ה). ככלל שלו (בתוס' ב"מ פ"ז ז וסתם ספרא שמיני פרשה ו ד) תעשוי לשמש את האדם ואת משמשי אדם וכו' טמאין (עי' לעיל, 115).

(25) וכן ת"כ שמיני פרשה ז ד: פורש למיטה וכו' ולספינה וכו'.

(25) היא הברייתא שבבבלי, שבת פ"א, וכתש"ס ר"ע, שבת פ"ס מ"א: מגין לספינה וכו', עי' בבלי שם פ"ב.

(26) גם בת"כ מצורע ובים פ"ב ב.

(27) תוס' סוכה פ"א י (בבלי כ"א).

(7) פ"ח מ"ט: פורנה אם יש ליזבז טמאה ר' יהודה אומר אם יש לה אסטגיות²⁸, רבן גמליאל אומר אם יש לה שפיות. ובתוס' ב"ק פ"ו יז שנינו: רמ"א משום ר"ג אם יש לה ליזבז טמאה ר' יהודה אומר משום ר"ג אם יש לה איצטגיות²⁹, ר' יוסי אומר משום ר"ג אם יש לה ספיות וכולן שם אחד הן³⁰.)

כאן שנה רבי סתם כדברי ר"מ (אבל לא בשם ר"ג) "ליזבז", ואת דברי ר' יוסי בשם ר"ג שנה סתם בשם ר"ג, ז"א כמו שהיו שנויים במשנת ר' יוסי, ודברי ר' יהודה בשם ר"ג שנה רבי בשם ר' יהודה, כאילו הם דברי ר' יהודה עצמו, וכך יש לנו כאן סתמו של ר' יוסי אצל סתמו של ר"מ, אלא שלא נחלקו כאן אלא בלשונו של ר"ג.

(8) פ"ב מ"ז: ריב"נ אומר חולקין את עוביו וכו', תוס' פ"ב ז: ר' יוסי אומר משום ריב"נ.

(9) ופ"ל מ"ג: ר' יוסי אומר בבב"ב פ"ז ט: ר' יוסי בשם ריב"נ.

(10) פ"א מ"ג: מן השחולת ומן הגרודת טהורין ריב"נ אומר (אף)³¹ מן הקצוצת. בתוס' ב"מ פ"א א: ר' יוסי אומר העושה כלים מן הקצוצת טמאין ריב"נ אומר העושה כלים מן הגרודת טמאין, כלומר שר' יוסי שנה "מן הגרודת טהורין" ולא "הקצוצת", וריב"נ שנה "מן הקצוצת טהורין" ולא מן הגרודת (וסמי מיכן "אף"). זאת אומרת אפוא שמ"ג כולה משנת ר' יוסי, והוא ששנה דברי ריב"נ רבו (וסיפא "ומן המסמרות שידוע וכו'" — ר' אלעזר בר' יוסי היא תוס' שם ב).

(11) פ"א מ"ו: פיקה של מתכת ר"ע מטמא וחכמים מטהרין ומצופה טהורה. אבל בתוס' כלים ב"מ פ"א ה: אמר ר' יוסי בא ר' יוחנן בן גורי אצל רבי חלפתא אמר לו מה אתה אומר בפיקה של מתכת אמר לו טמאה אמר לו אף אני אומר כן אלא שעקיבא מטהר³²).

הר"ש נדחק לומר דתרי תנאי ואלבא דר"ע; אבל המשנה משובשת, כי "ומצופה טהורה", שאחריו מוכיח שלפניו היתה כאן "טומאה" כלהלן במשנתנו וכבמ"ד, והרמב"ם נדחק לפרש "ומצופה טהורה" לדברי הכל; אבל אין ספק שהמשנה מוחלפת ושעיקרה: ר"ע מטהר וחכמים מטמאין³³, אבל מפני שהלשון הרגיל במשנה הוא "פלו" מטמא וחכמים מטהרין, וכן "ר"ע מטמא וחכמים מטהרין"³⁴, וכן: ר"ע מטמא וריב"נ מטהר³⁵, נשטף לו לשונה גם כאן לשון "ר"ע מטמא וחכמים מטהרין". והמשנה — ר' יוסי.

(12) פ"ב מ"ב: עריבה וכו' הניחה בגשמים וכו' — ר' יוסי בתוס' ב"מ פ"א א"ב:

(28) =מעקה, מלשון יוני ὁστέγη.

(29) כ"ה במלאכת שלמה כאן.

(30) ירוש' ע"ז פ"ב מב סע"א: הן איצטגיות הן ספיות.

(31) "אף" ליתא בערוך ערך קץ.

(32) כיו"ב בתוס' אהלות פ"ה ח (=אהלות פ"ה מ"א), ע"י להלן, עמ' 139.

(33) כעין אהלות פ"ה מ"ז ופרה פ"י מ"ה.

(34) כלים פ"ב מ"ה, פ"ב מ"ו, מ"ט ומ"י, פ"ז מ"ה, פ"ח מ"ז ועוד.

(35) מ"ז מ"ז ופ"ל מ"ב.

ר' יוסי אומר מטמאת ומטהרת אפילו עשרה פעמים ביום כיצד הניחה בגשמים וכו'.
על משנת ר' יוסי, המתנגדת לפכ"ד של ר' יהודה, כבר דיברנו; ואני מזכיר כאן
לצדן של ר' יוסי:

(13) כלים פכ"ו מ"ג: הפרקלימין (περικλῆμιον) טהורין וכל בית אצבעות
טהורות חוץ משל קייצין; והיא חולקת על פכ"ד מט"ו (משנת ר' יהודה.
ע"י לעיל עמ' 109), ומפורש בתוס' ב"ב פ"ב יא: ר' יוסי אומר כל הפרגלינין טהורין
וחכ"א שלשה וכו'.

(14) כלים פ"ד מ"ח: סנדלי בהמה [ו]של³⁶ מתכת טמאין של שעם טהורין, ובתוס'
שם יא: שלשה סנדלין של אדם טמא מדרס של מתכת³⁷ ושל בהמה טמאה טמא מת
ושל שעם ושל צפירא טהור מכלום³⁸, וזו בודאי משנת ר' יוסי בשבת פ"ו מ"ח
(וכנוסחאתו של רב שם): הקיטע יוצא בקב שלו (של עץ) דברי ר"מ ור' יוסי
אוסר, ובעדיות פ"ב מ"ח תנן: שלשה דברים אמר ר"ע על שנים הודו לו ועל אחד לא
הודו לו. על סנדל של סיידין («סנדל של עץ ושל קש») שהוא טמא מדרס וכו'
והודו לו וכו', אבל בתוס' עדיות פ"א יג: סנדל של עץ ושל סיידין שטמא
מדרס ואשה חולצת בו ויוצאין בו בשבת ולא הודו לו, וכן בתוס' כלים ב"ב פ"ד ה"ט:
סנדל של קש ר' עקיבא מטמא והאשה חולצת בו ויוצאין בו בשבת ולא הודו לו,
ופירשן התלמוד (בשבת שם): והתניא (במשנת עדיות ו) הודו לו, אמר רב הונא מאן
הודו לו ר' מאיר ומאן לא הודו לו ר' יוסי (הסובר שסנדל של עץ ושל קש אינו
סנדל).

ודבריו אלה של רב הונא, שמקורם בבודאי בקבלה (כשאר דבריו לתמיד ומדות,
גטין פ"ח ונדריים פ"א; ע"י להלן, 140), יוצאים, כמו שהעירותי כבר, גם מכלים פ"ה מ"א
ותוס' כלים ב"ק פ"ד א.

וזו היא משנת כלים פ"ד מ"ה ותוס' ב"ב פ"ב יא: של שעם טהורין (טהורין מכלום)⁴⁰,
כי «עץ ו»שעם» דינם אחד⁴¹, ומשנת שבת, שר' יוסי אוסר לצאת בשבת בקב הקיטע
(של עץ) — כר' אליעזר בתוס' שם פ"ה (פ"ו) א, ור' אליעזר אומר, בתוס' יבמות שם,
שסנדל של עץ אינו סנדל: אמר ר' יהודה אילו ראה ר' אליעזר סנדל של עץ של עכשיו
היה אומר עליו הרי הוא כסנדל לכל דבר.

(15) פכ"ח מ"ד: מטפחות ספרים בין מצויירות בין שאינן מצויירות טמאות כדברי
ב"ש בה"א מצויירות טהורות ושאינן מצויירות טמאות («טומאת מת») רבן גמליאל אומר
אלו ואלו טהורות. וזו משנת ר' יוסי, ששנינו בתוס' ב"ב פ"ו ט: ר' יוסי
ור"ש אומרים נראים דברי ר"ג במטפחות ספרים ובדבריו אנו מודים (כיר"ב
בתוס' פרה פ"ט ו: ר' יוסי ור"ש אומרים נראים דברי ר"ג בנחש⁴²) וכדבריו אנו
מורים⁴³).

(36) כנוי כ"י מ' ורשב"ם בשבת נט א, ר"ח: של מתכת של בהמה.

(37) ע"י תוס' ב"ק פ"א י: מנעל שלו (של הפרצוף) של מתכת היא טמא.

(38) וע"י תוס' כלים ב"ב סוף פ"ד. (39) ירוש' יבמות פ"ב יב ע"ד ובבלי שבת סו א.

(40) ולא רק «למדרס», כידוש' יבמות שם.

(41) תוס' יבמות פ"ב יא ובבלי קג א, וע"י רמב"ן לשבת שם.

(42) פרה פ"ט מ"ג, וע"י פ"א מ"א.

(43) ר"ש שנה בכאלה משנת ר' יוסי, ע"י כלים פ"ח מ"ד: רבי יוסי ור"ש מטהרין א"ר
יוסי מה שנה זה ממלכני בני לוי!

ובכן משנה זו, ששנתה דברי ר"ג באחרונה, בניגוד למשנת ר' יהודה שבפכ"ד מ"ד (ע"י לעיל עמ' 114), משנת ר' יוסי היא.

16) פכ"ב מ"ט: כופת שסירקו וכרכמו ועשאו פגים⁴⁴ ר"ע מטמא וחכמים מטהרין עד שיחוק בו — תוס' ב"ב פ"ב א"ב, כיפת (כופת) חלק וכו' ר"מ ור"ש מטמאין ר' יוסי וראב"צ מטהרין, אמר ר"מ וכו' אמר ר"ש וכו' אמר ר' יוסי (כר"ש שם) מעשה בארבעה זקנים וכו' וטיהרוהו לו, אמר ראב"צ וכו', ומשנתנו ר' יוסי. 17) פ"א מ"ד: קלוסטרטא טמאה — כר' יוסי בעירובין פ"י מ"י⁴⁵.

וכבר העירונו, שבניגוד לפכ"ד מט"ז הוא גם פכ"ח מ"ט ומ"י: סבכה של זקנה טמאה משום מושב וכו' סבכה שנקרעה וכו', שהם מתאימים לשורת השלשה שבתוס' ב"ב פ"ב; שהיא כולה משנת ר' יוסי וחולקת על משנת ר' יהודה שבפכ"ד.

אחד מיסודותיה של משנת כלים הוא אפוא משנת ר' יוסי.

כמובן רק יסודה של משנת כלים היא ממשנת ר' יוסי, רק רוב הסתמכות, או הרבה סתמיות, כי מצד אחד יש במסכת כלים כמה שרידים ישנים מאד מזמן הבית וסמוך לחורבנו: פ"ה מ"י; וזהו תנורו של בן דינאי, הוא אלעזר דינאי הקנאי; פ"ו מ"ב; וזו היתה כירת הנזירים שבירושלים כנגד הסלע; פ"ז מ"ב; וזה אגרופו של בן-בטיח⁴⁶ (בן אחותו של ריב"ז), כמלא מקדח גדול של לשכה; פט"ו מ"ו; נבלי השרה ונבלי בני לוי (גם בפכ"ד מ"ד), משקה בית מטבחיא, ספר העזרה; פ"ח מ"ג; מלבני בני לוי, והתבונן גם לדברי ריב"ז (פ"ז מט"ז); ועל כלן אריב"ז אי לי אם אומר (ונזכר גם בפ"ב מ"ב)⁴⁷, וכן יש לשים לב גם לדברי ר' יהושע (פ"ג מ"ז): ועל כולן אמר רבי יהושע דבר חדש חדש סופרים ואין לי מה להשיב. וודאי שהיתה "מסכת" כלים מזמן הבית.

ומצד אחר כבר שינה רבי פני משנת ר' יוסי ועיבדה, והשתמש בכלים, כמו בכל מקום, בכמה משניות אחרות: במשנת ר' מאיר, במשנת ר' יהודה (הרבה מאד) ובמשנת ר' שמעון.

וזאת רואים אנו כבר מתוך רוב זכרון התנאים הנזכרים:

ר' מאיר — כליב פעמים, ר' יהודה — כנ"ז פעמים, ר' שמעון — כל פעמים.

בשם נזכרו אפוא ר"מ ור' יוסי (כליה פעמים) כמעט במספר שזה ור' יהודה כמעט — כפלים במספר. (ר"ש נמשך כנראה גם כאן כרגיל במקומות אחרים, — אחרי ר' יוסי: ר' יוסי ור' שמעון אומרים!).

רבי שם אפוא אמנם ליסוד משנתו — משנת ר' יוסי, אבל "לא כולה"⁴⁸, אלא השתמש הרבה גם במשנת ר' יהודה (גם סתם), במשנת ר' מאיר (גם סתם) ובמשנת ר' שמעון (גם סתם).

44) [כצ"ל (=סיג), והוא מלשון יוני $\alpha\mu\epsilon\lambda\eta\chi =$ בן], בדפ"ר וכ"י מ: פסג, הוצ' לו: פסג. ר' יהוסף אשכנזי: פגום.]

45) ע"י להלן עמ' 135. 46) וע"י תוס' כלים ב"ם פ"ז ב.

47) בתוס' ובספרא נאמר זה בשם: ר"א בן יעקב ור' נחמיה, כלשהו שגם הם שנו. כן סתם.

48) כעין שאמרו בירוש' יומא פ"ב לט ע"ד לענין תמיד ומדות.

וכך הוסיף כמה דברים שלא שנה אותם ר' יוסי כלל — ממשניותיהם של חבריו. כמו: כלים פ"ה מ"ג: בית הפך וכו' דברי ר"מ ר"ש מטהר, פ"ג מ"ב: חבית וכו' דברי ר"ש ר' יהודה אומר וכו' ר' מאיר אומר וכו', פ"ז מ"ב: הרחב שלו ר"מ מטהר ור' יהודה מטמא. מ"ה כולה: ... דברי ר"מ ר"ש מטהר (ד"ם). פט"ו מ"א: ושאר כל הכלים וכו' (49) דברי ר"מ ר' יהודה אומר וכו' אין בין דברי ר"מ לדברי ר' יהודה וכו'; פ"ז מ"א: מוזנו לחול וכו' דברי ר"מ ר' יהודה אומר וכו' אלו ואלו מתכוונין להקל, רש"א וכו' ר' יוחנן ב"ב אומר וכו' (50); פכ"ה מ"א—מ"ב: דברי ר' יהודה רמ"א וכו', מ"ג: דברי ר"מ ר' יהודה אומר וכו', וכדומה. [וכן הוסיף כל פרק כ"ד ממשנת ר' יהודה (לעיל עמ' 116)].

וכך הוסיף דעתם של תנאים אחרים אחרי סתם של ר' יוסי, למשל פ"ט מ"ד: וכן חתיכה של לפת ושל גמי ר"ש מטהר בשני אלו — בתוס' ב"ק פ"ז יט: ר' יוסי מטמא בגמי מפני וכו' (אבל גם ר"מ מטמא, שם), ועוד.

או שהביא את שתי הדעות בצורת מחלוקת מפורשת: ר' פלוני אומר — ר' יוסי אומר, כמו: ראב"צ — ר' יוסי — (פ"ב מ"ה) (51), וכאן בודאי כולה ר' יוסי, ששנה את דברי ראב"צ ואח"כ — את דעתו («ואני אומר»); פ"ח מ"ח: ר' יהודה — חכמים (ר"מ) — ר' יוסי; מ"י: ר"מ — ר' יהודה — ר' יוסי; פ"ח מ"ד: ר"מ ור' יהודה — ר' יוסי ור"ש, וכאן מסיים: אמר ר' יוסי מה שנה זה ממלכתי בני לוי, וא"כ ודאי שר' יוסי שנה כאן: חבריי («מאיר ויהודה») היו אומרים — ואני אומר (ורבי הוסיף רק דעת ר"ש, ע"י בהע' 51); פ"ט מ"ג—מ"ד: דברי ר"מ ר' יוסי אומר; פכ"ז מ"ד: סתם (52) — ר' מאיר — ר' יוסי; פכ"ה מ"ז: ר"ט — ר"ע — ר"מ — א"ר יוסי — (ושניהם מפרשים את דברי ר"ע, למיה: כיצד וכו', דברי ר' יוסי לר"ע), וכאן בודאי כולה ר' יוסי; פכ"ה מ"ז: דברי ר"מ ר"ש מטהר ר' יוסי אומר (מכריע).

או שרבי שונה במקום סתמו של ר' יוסי סתם אחר, ואחריו: ר' יוסי אומר, אמר ר' יוסי, כמו:

פ"א מ"ט: סתם (ר"מ) — א"ר יוסי — (ע"י לעיל), וכאן בודאי כולה ר' יוסי; פ"ח מ"א: סתם — ר' יוסי אומר — שם מ"ג (כנ"ר המונה; שאינן). כנ"ל: פכ"ב מ"ב ופכ"ג מ"ב, כנ"ל; פכ"ז מ"א: סתם — ר' יהודה אומר אף — רשבג"א אף — א"ר יוסי והלא — לא אצרו אלא בכפיפה — (כהוספת ר' יהודה), ומכיון שרשב"ג היה צעיר מר' יוסי ור' יהודה, ודאי שלא ר' יוסי שנה את דבריו, אלא רבי הוסיפם; מ"ו: סתם — ר' יוסי מטהר משום אביו; פכ"ט מ"ב: סתם (יתר מכאן חבור לטומאה ואין חבור להזיה) — ר' יוסי אומר אף לא לטומאה, וכאן יוצא מפורש מן התוס' שכולה ר' יוסי, והוא שנה: חבריי (ר"מ ור' יהודה) היו אומרים יתר מכאן וכו' ואני אומר אף וכו', שכן שנינו

(49) רישא שנה גם ר' יוסי, שהרי הוא מפרש ארבעים סאה בלח וכו' (תוס' ב"מ פ"ה ב) ודברי ר"מ ור' יהודה הם רק «ושאר כל הכלים», ע"י ספרא שמיני פרשה ו'.

(50) הערה מעין תרומות פ"ד מ"ט—מ"י: ב"ז ר"א מחמיר וכו' וב"ז ר"א מקל, וע"י כזה כלים פכ"ג מ"א.

(51) בס"ב מ"ה סתם: מפני וכו' ראב"צ אומר מפני וכו', בודאי הכל ממשנת ר' יוסי, וכן בפ"ג מ"ח: ראב"צ—ר"ע—ר' יוסי.

(52) והסתם אינו ר' יהודה, עדיף פ"ה מ"א ותוס' כלים ב"מ פ"ג ג, ע"י לעיל עמ' 94.

בתוס' ב"ב פ"ז ד—ה: יותר מכאן אינו חיבור לא לטומאה ולא להזאה בד"א בזמן שאין עתיד לגדל אבל בזמן שעתיד לגדל חיבור לטומאה ואין חיבור להזאה דברי ר' מאיר [ו]ר' יהודה (ו'ר' 33) יוסי אומר (ים) אף לא לטומאה. אמר ר' יוסי אני אומר דבר אחד והם אמרו דבר אחד וכו', ודברי ר' יהודה נזכרים באהלות פט"ו מ"ח 4) ומקואות פ"י מ"ה.

ואין ספק אפוא שבהרבה מאלה שהבאנו לא רבי הוא ששנה ראשונה את דעת החולקים על ר' יוסי, אלא כבר ר' יוסי עצמו שנה במשנתו: מאיר היה אומר (יהודה היה אומר, חב"י היו אומרים) — ואני אומר (ע"י הדוגמאות לעיל), ורבי שינה לשון זה ללשון: רמ"א — ר' יוסי אומר, רמ"א — חכ"א, וכדומה.

ויש ששנה רבי משנה החולקת על ר' יוסי ולא הזכיר כלל את דעתו, למשל: פ"ה מ"ו: תנור שנתן בו עפר וכו' — משנת ר"מ בתוס' ב"ק פ"ד ו, ו"חכמים" חולקים עליו, ור' יוסי אומר שזו דעת ר' אליעזר אבל חכמים חולקין: ר' יוסי אומר [ר' אליעזר אומר] 35) מעפר ולמטה וכו' (דברי ר' מאיר) 36) חכמים אומרים וכו'; פכ"ב מ"ד משנת ר' יהודה (ע"י לעיל, 118), ור' יוסי חולק בתוס' ב"ב פ"א יב, ובכסא של כלה שנה רבי דעתו של ר' יוסי בפכ"ג מ"ד (ע"י לעיל, 128), וכאן שנה דברי ר' יוסי בשמו (אמר ר' יוסי), אע"פ שבמקומו אין חולק עליו, מפני שר' יהודה חולק עליו במקום אחר. וכן שנה דברי ר' יוסי בשמו בלי מחלוקת גם בפ"ג מ"ו: קומקום ר' יוסי אומר וכו' וכן היה אומר וכו', פ"ח מ"י: היה פונדיון וכו' ר' יוסי אומר וכו'.

ויש שדבי שונה: פל"א אומר — וחכ"א. ובכמה מהם "חכמים" אלה אינם אלא ר' יוסי, זאת אומרת שראה רבי דברי ר' יוסי ושנאם בלשון חכמים, או שר' יוסי עצמו שנה כך. כך למשל:

פ"ד מ"ה: ר' יהודה — וחכ"א — (והוא ר' יוסי, ע"י לעיל לפכ"ד), פ"ה מ"א: דברי ר"מ וחכ"א (והוא ר' יוסי, ע"י לעיל לעדיות); פ"ג מ"ה: ר"מ ור"ש — וחכ"א (כנראה ר' יוסי, ע"י פרק זה מ"ו ותוס' פ"ג ב); פ"ד מ"א סיפא: ר' יהודה — וחכמים —; פ"ג מ"ד: דברי ר"מ וחכמים —; פ"ד מ"ו: ר' יהודה וחכמים —; פ"כ מ"ו: סתם — וחכמים —, ופ"ח מ"ח: ר' יהודה אומר — וחכ"א — ר' יוסי אומר —; וכאן בודאי שנה ר' יוסי עצמו: יהודה היה אומר — מאיר (= חכמים) היה אומר — ואני אומר, אבל רבי ראה דברי ר"מ ושנאם בלשון חכמים.

ויש ששנה במקום אחד סתם של ר' יוסי, ובמקום אחר — סתם של אחרים, כמו: פכ"ד של ר' יהודה והמקבילות הסתמיות של ר' יוסי (ע"י לעיל); הסתם בפט"ו מ"ו (ר' יהודה, ע"י לעיל, 117) ופט"ז מ"ז (ר' יוסי, ע"י לעיל, 129), ולפעמים גם זו אצל זו (כיו"ב בחלה פ"א מ"ו, ועוד), כמו בפ"ח מ"ט (לעיל); בפ"יב מ"ג — מ"ו, שבמ"ג — מ"ה ר"ש א נשנו רוב הדברים שנשנו שם במ"ה סיפא — מ"ו: כסוי סני וכו' ר"ג מטמא וכו' (מ"ג), מסמר של אבן השעות טהור ר"צ מטמא (מ"ד), וארון של גרזנות ר"צ מטמא וחכמים וכו' (שם), מסמר של שולחני טהור ור"צ מטמא, ואין בעיקר משנת כלים כאן לא "תלוי הגרדות" (שבמ"ו) ולא "טבלה שנחלקה לשנים", אבל מ"ה סיפא — מ"ו.

53) בר"ש: דברי ר"מ ור' יוסי אומר, וצ"ל: ור' יהודה [ר' יוסי].

54) תוס' שם פט"ו ח, ומשנתנו רבי היא, וה"ג: בזמן, כהר לו ופי' ובי, וע"י ר"ש שם.

55) כ"י ח"ג.

56) אשגרה מלעיל.

לקוחות כמו שהן מעדיות פ"ג מ"ח-מ"ט. ומשנת כלים סוברת בודאי ב.תלוי המגדרות, שלא נחלקו עליו, שהוא טהור, כר' נתן בתוס' (ב"מ פ"ב יב) וכדברי חכמים בפט"ו מ"ד, שכל התלויות טהורות. ובטבלה, שנחלקה לשנים, שר"ג מטמא וחכמים מטהרין, שנינו בעדיות ובמ"ו: ומודים חכמים לר"ג בטבלה שנחלקה לשנים אחד גדל ואחד קטן, שהגדול טמא והקטן טהור, אבל ר' יהודה אומר (בתוס' כלים ב"מ פ"ב יג): לא נחלקו ר"ג וחכמים על טבלה שנחלקה לשנים ואחד מהם גדול כשנים בחבירו שהגדול טמא והקטן טהור על מה נחלקו על שאין אחד מהם גדול כשנים⁵⁷ בתבירו [עד] שהשנים⁵⁸ שוין שר"ג מטמא וחכמים מטהרין: ר' יהודה חולק אפוא על סתם עדיות (ומודים וכו'), וסובר שגם באחד גדול ואחד קטן אבל אינו גדול כשנים בכל-זה נחלקו.

ובפ"ה מ"ז שנינו, תנור שנטמא כיצד מטהרין אותו חולקו לשלשה⁵⁹ וכו' רש"א וכו' חלקו לשנים אחד גדול ואחד קטן (הגר"א: סיפא פירושא דרישא!) הגדול טמא והקטן טהור (כסתם עדיות: ומודים וכו'). חלקו לשלשה אחד גדול כשנים הגדול טמא ושנים הקטנים מטהרין (וז' כדברי ר' יהודה בתוס'). ובתוס' שם (ב"ק פ"ד ח): תנור שחלקו לשנים (ו) אפילו כל שהוא⁶⁰ ואפילו מבית האומן טמא לפי שאי אפשר לכוון⁶¹, וכך נוסף למשנתנו זו גם בספרא⁶² (שמיני פ"ג): חלקו לשנים והם שוים טמאים מפני שאי-אפשר, וזו כר"ג של סתם עדיות ולא כחכמים, ולא כר' יהודה בתוס' (או, אם, עד" בכלל, גם כר"ג דר' יהודה).

ונראה אפוא שפ"ה מ"ז — ר' יוסי היא ושלש מחלוקות בדבר.

פי"א מ"ד: קלוסטרט (נגר שיש בראשו קלוסטרט) טמא ומצופה⁶³ טהורה וכו' והקלוסטרט ר' יהושע אומר שומטה מפתח זה וכו' (שאינה כלי, וטהורה היא) ר"ט אומר הרי היא ככל הכלים ומטלטלת בחצר, והיא טמאה, כמו ששנינו בתוס' (ב"מ פ"א ו): קלוסטרט ר' טרפון מטמא וחכמים מטהרין וברוריא אומרת שומטה וכו' כשנאמרו דברים לפני ר' יהודה⁶⁴ אמר יפה אמרה ברוריא.

הסיפא היא אפוא משנת ר' יהודה, שפסק כחכמים (ר' יהושע) המטהרים; אבל רישא, קלוסטרט טמאה — ר' יוסי היא שכן שנינו בעירובין פ"י מ"י: נגר שיש בראשו גלוסטרט ר' אלעזר אומר ורבי יוסי מתיר (ככל הכלים ומטלטלת בחצר"טמאה כר"ט)⁶⁵, יבמות צו ב.

וכאלה עוד.

וכמה דברים השמיט רבי לגמרי ממשנת ר' יוסי: תוס' ב"ק פ"ד (לפ"ח מ"א): (אמרו לר' שבמשנה) א"ר יוסי וכו' אריב"ג וכו' (מפני שהוא אומר בתוס' וכו' רש"י ורש"ס בעדיות ובדפ"ו).

(57) ר"ש ורש"ס בעדיות ובדפ"ו.
(58) ר"ש: ששניהם, רש"ס: עד שהשנים, כלי' בין גדול כשנים עד שניהם שוים ולא עד בכלל (או ועד בכלל; ואולי צ"ל: ועל שהשנים).

(59) "שאם חלקו לשנים אי אפשר לצמצם ויש כאן גדול וקטן והגדול טמא".

(60) בכל אופן שחלקו.

(61) = חולין כח ב.

(62) בספרא נעתקה המשנה — מיכן אמרו — עם התוספתא:

(63) של עץ ומצוה מתכת, כפי הר"מ, וכמ"ו.

(64) בר"ש ורא"ש: יהושע, אבל לפי סדרומנים אי-אפשר הדבר.

(65) הבבלי נדחק לפרש משנתנו.

שם: היא תשובת ר' יוסי היא תשובת ריב"ג; תוס' ב"ק פ"ז ג (לפ"ט מ"ח); כיצד בודקין וכו' ר' יהודה וכו' ר' יוסי וכו'; תוס' ב"ק פ"ז ד (לפ"י מ"א); ור' יוסי מוסיף; תוס' ב"מ פ"ה ט; פ"ה ד; ב"ב פ"ה ו: א"ר יוסי שאל יונתן בן חרשא וכו', ב"ב פ"ה ה; א"ר יוסי אני אומר וכו', ב"ב פ"ג יב (לפכ"ה מ"ט); א"ר יוסי לשון זה כפול וכו', ועוד.

וכבר העירונו על השורה שבתוס' ב"ב פ"ב ט—יב, שכולה ר' יוסי.
[וכשאנו עוברים על משנת כלים אנו רואים, שר' יוסי חבריו נזכרים כך:]

- i א [=סתם] (=ר' יוסי)
- ii אמר ר' יוסי (ר' יוסי אומר)
- iii א (=ר' יוסי) — ר' פלוני אומר
- iv א (=ר' מאיר) — ר' יהודה — א (=ר' יוסי)
- א (=ר' יוסי) — א (=ר' מאיר, ר' יהודה)
- א (=ר' מאיר) — אמר ר' יוסי (ר' יוסי אומר)
- ר' פלוני אומר — ר' יוסי אומר (אמר ר' יוסי)
- v א — ר' מאיר — ר' יוסי
- ר' מאיר — ר' יהודה — ר' יוסי
- ר' יהודה — חכמים — ר' יוסי
- vi ר' פלוני — חכמים
- vii א (=ר' מאיר, ר' יהודה, ר' שמעון)
- viii פרק כ"ד (ר' יהודה)
- [שאר החכמים, הנזכרים בכלים הם:]
- ר' עקיבא

פ"ב מ"ב, מ"ד; פ"ג מ"ח; פ"א מ"ו; פ"ב מ"ה; פ"ד מ"א; פ"ז מ"ה, מ"ג, מ"ז;
פ"ב מ"ד, מ"ו; פ"ב מ"ה, מ"ט, מ"י; פכ"ה מ"ד, מ"ז; פכ"ז מ"ה; פכ"ח מ"ב, מ"ג.
[שנה משנת ר"ע, תוס' מע"ש פ"ב יב, סנה"ר פ"ג מ"ד: זו משנת ר"ע אבל משנה ראשונה וכו',
תוס' מע"ש פ"ב א: זו משנת ר"ע וכו' וחכמים לא הודו].

ר' ישמעאל

פ"ב מ"ב; פ"ז מ"ג.

[ר' יוסי בשם ר' ישמעאל, תוס' ב"ק פ"ו יח (=בבלי נד ב), תוס' מקואות פ"ז ג; תוס' סנה"ר
פ"ג ה—ו: שלשה דברים משום שלשה זקנים: ר' עקיבא או' — בן עזאי או' — ר' ישמעאל אומר
(ובזה"ס ע"ב), וע' כתובות פ"ה מ"ח: המשנה וכו' או מארבעה קבין שעורים (=משנת ר'
ישמעאל ו), אמר ר' יוסי לא פסק לה שעורים אלא ר' ישמעאל וכו'.]

ר' יוחנן בן נורי

פ"א מ"ג; פ"ז מ"ה, מ"ד (אריב"ג), מ"ז; פ"ל מ"ב.

[וכמה דברים נמסרו במשנתנו בשם ר' יוסי והם דברי ריב"ג (ע' לעיל), כי ר' יוסי קיבל
מ' יוחנן בן נורי רב⁶⁶) שהיה תלמיד ר' אליעזר⁶⁷) ותלמיד ר' חלפתא אבי
ר' יוסי⁶⁸].

66 לעיל ע"מ 126 הע' 2.

67 תוס' כלים ב"ק פ"ז ג, תוס' ערלה ספ"א (=קידוש' לס א).

68 תוס' ב"ב פ"ב ו' עבלי ב"ב ג' וב"ק ע' ע"א, תוס' מע"ש פ"א יג, כלים ב"מ פ"א ה, אהלות פ"ה ח.

ר' אליעזר

פ"ב מ"ח; (פ"ג מ"ב); פ"ה מ"י; פ"ח מ"א; פ"א מ"ה; מ"ח; פ"ד (מ"א); מ"ז ב"פ; פט"ו מ"ב; פ"ז מ"א; פ"ח מ"ט; פכ"ו מ"ב; מ"ה; פכ"ז מ"ה (מ"ב); פכ"ח מ"ב.

בתוס' ב"ק פ"ד ו: ר' יוסי אומר ר' אליעזר אומר.

נר' יוסי משתמש במשנת ר"א יותר מכל חבריו, חוץ מר' יהודה, שהיה שונה משנתו (תוס' זבחים פ"ב יו). ועי' סנהדרין סח א ששאלו את ר' אליעזר בהלכות כלים (פכ"ג מ"א ופכ"ו מ"ד). ועי' אדר"ג פכ"ה ג.

ר' אליעזר בן עזריה^(ט), פ"ג מ"ח.

ר' אליעזר בן יעקב^(י), פ"ז מ"ג; פכ"ח מ"ט.

רבן גמליאל (דיבנה), פ"ח מ"ט; פ"ב מ"ג, מ"ז; פ"ז מ"ב; פכ"ח מ"ד.

רבן שמעון בן גמליאל (מובא הרבה במשנת ר' יוסי)

פ"ז מ"ז; פ"א מ"א; פ"ז מ"ד; פכ"ו מ"א; פכ"ח מ"ג.

ר' אליעזר בר' צדוק, פ"ב מ"ה; מ"ז; פכ"ו מ"ט.

נאנו מוצאים אותו בעיקר במשנה, שהשתמשה במשנת ר' יוסי: תוס' ב"מ פ"ד ד (לפ"ד מ"ב:

רש"א, פ"ד טז (לפ"ד סוף מ"ח), סוף פ"ט (לפ"ט מ"ג), ב"ב פ"ב א ר' יוסי וראב"ז (פכ"ב מ"ט)

שם ב—ג, שם יב (לפכ"ד מ"ז: רש"א), שם פ"ו ס (=פט"ו מ"ז), פ"ז י.

ר' צדוק, פ"ב מ"ד ב"פ, מ"ה.

ר' יהודה בן בתירא, פ"ב מ"ד.

ר' טרפון, פ"א מ"ד, מ"ז; פכ"ה מ"ז.

ר' יוחנן הסנדלר, פ"ה מ"ה.

נר' יוחנן בן ברוקא, פ"ז מ"א, (=עירובין פ"ח מ"ב).

ר' נחמיה, פ"ח מ"ה.

ר' שמעון שזורי, פ"ח מ"א.

ב. אהלות

בעירובין פ"ז מ"ג שנינו: חריץ שבין שתי חצרות וכו' מערבין שנים ואין מערבין

אחד, אפילו מלא קש או תבן מלא עפר או צדורות מערבין וכו'.

ועי' אמרו בבבלי (ע"ב—ע"א): מלא עפר, ואפילו בסתמא והתנן (אהלות פט"ו מ"ז)

בית שמילאהו עפר^(ז) או צדורות וביטלו^(ז), ביטלו אין לא ביטלו לא. אמר רב הונא

מאן תנא אהלות ר' יוסי.

ועי' שואל התלמוד: אי ר' יוסי איפכא שמעינן ליה דתניא^(ז) ר' יוסי אומר תבן

(69) גר בצפורי, תוס' כלים ב"ב פ"ב ב.

(70) תוס' שבת פ"ד ג: העיד ר' יוסי בשם ר' אליעזר בן יעקב.

(71) כ"י אי"פ ודפ"ר שאלוניקי ורש"י בערובין ורי"ח בסוכה ד ע"א; תוס' סוכה שם: ומשום דמית' לה הכא ובעירובין (ז) אתבן טעו להגיה הספרים תבן במקום עפר.

(72) ברי"ח כאן ובסוכה: וביטלו (בסוכה ב"פ בטעות: וביטלן), ולא יותר, בכ"י מ"ב בסוכה: וביטלו הוי מיעוט.

(73) תוס' אהלות פט"ו ה.

ואין עתיד לפנותו הרי הוא כסתם עפר ובטל עפר ועתיד לפנותו הרי הוא כסתם תבן ולא בטיל. אלא אמר רבין⁽⁷⁴⁾ אסי מאן תנא עירובין ר' יוסי.

אבל באהלות שם שנינו, בית שמילאהו עפר או צרורות⁽⁷⁵⁾ (ובטלו⁷⁶) וכן כרי וכו' טומאה בוקעת ועולה וכו'. ובכל אופן נמשך „ובטלו“ על הבית (כפי הרמב"ם). שהרי לא שנינו „ובטלו“⁽⁷⁷⁾; זאת אומרת אפוא שע"י עפר סתם ביטל את הבית. ולענין תבן שנינו באהלות שם במ"ו שאינו בטל: בית שהוא מלא תבן וכו' (עי' ר"מ). ועל משנה זו שנינו בתוס' שם: ור' יוסי אומר תבן שאינו עתיד לפנותו הרי הוא כעפר ועפר שהוא עתיד לפנותו הרי הוא כתבן.

ד"א שסתם תבן אינו בטל וסתם עפר בטל. ר' יוסי שבתוס' אינו חולק אפוא על המשנה אלא מוסיף על משנתו (הוספה שהשמיטה רבי).

ובירוש' עירובין (פ"ז כד רע"ג=פסח' פ"ז לד ע"ד) אמרו ל"אפילו קש או תבן": הא תבן לבטלו (כלומר שדעתו לבטלו) לא ביטל. מתניתא דלא דרבי יוסי דר' יוסי אמר תבן וביטלו מבוטל (תוס' שם). ר' יוסי בירבי בון בשם רב חסדא דברי הכל היא ומה דמר ר' יוסי בשביללו בעפר. יש תבן⁽⁷⁸⁾ שהוא כעפר ועפר שהוא כתבן תבן שאין עתיד לפנותו הרי הוא כעפר וכו'.

„תבן שביטלו“ שבירוש' הוא אפוא „תבן שאינו עתיד לפנותו“ כפשוטה של הברייתא (שנתפרשה בבבלי). „בעפר סתם“ אין כל מחלוקת לירוש' (בניגוד בבבלי סוכה), וכך אמרו בירוש' סוכה (פ"א נא ע"ד): קש ותבן אין ממעטין בה (בסוכה). עפר וצרורות ממעטין בה (כמשנת עירובין).

משנת אהלות היא אפוא ר' יוסי (וגם משנת עירובין אינה מתנגדת לו). ודברי רב הונא נאמרו בוודאי בקבלה, ואע"פ שנדחו; כשם שנדחו דבריו בימא יד ב לענין „תמיד“, אע"פ שהם נכונים (עי' לעיל, עמ' 28).

ואמנם „אהלות ר' יוסי היא“, זאת אומרת שרובה ר' יוסי, שמשנת ר' יוסי היא אחד ממקורותיה הראשיים של אהלות.

כי כמה סתמות במשנת אהלות הם ר' יוסי:

(1) פ"ב מ"א: ומלוא תרוד רקב, תוס' פ"ד א (חולין קכה ב): ר' יוסי אומר מלא תרוד רקב מטמא במגע ובמשא ובאהל.

(2) שם: המת וכזית מן המת וכו' אבר מן המת, בד"ר ליתא „וכזית מן המת“, אבל ישנה בכל הספרים, ובירוש' נזיר פ"ז נו ע"ב אמרו: תלמידוי דרבי יוסי בן חלפתא שאלון תינייתא („אבר מן המת מטמא לא כל שכן כולו“) ולא שאלון קדמיתא („כזית מן המת מטמא מת לא כ"ש"י⁽⁷⁹⁾); גם הוא שנה אפוא כר' מאיר בנזיר פ"ז, שר' יוסי תירץ שם דבריו.

(3) שם: וכזית נצל, בירוש' נזיר פ"ז שם: אשכח תני בשם ר' יוסי יש נצל.

(4) פ"ג מ"ג: נשפך על האסקופה והיא קטפרס וכו', תוס' פ"ד ו: ר' יוסי אומר

זקנים הראשונים אומרים וכו' חזרו לומר קטפרס בין מבפנים בין מבחוץ הבית טהור.

(74) דפר פ"ז.

(75) פ' וק' ור"מ ולירמא: ביטלו.

(76) ע"י הערה 72.

(77) כמו „גופא“ היא, והיא התוס' שנרמזה לעיל.

(78) ק"ע: קדמיתא — תינייתא, וכן בבלי נזיר ג ע"א.

(5) פ"ה מ"א: ובה"א התנוד טמא וכו' רע"א אף התנוד טהור. תוס' פ"ה ח: אמר ר' יוסי בא ר' יוחנן בן גורי אצל ר' חלפתא וכו' אלא שעקיבא מטהר. (ועי' לעיל עמ' 130).

(6) פ"ז מ"ה: יצא הראשון מת וכו' רמ"א וכו' — ת"ק = ר' יוסי בתוס' ספ"ח ה: אמר ר' יוסי אני אומר דבר אחד והם אמרו דבר אחד וכו'.

(7) פ"ח מ"ד: וחבילי המטה — והסריגין שבחלונות. ר' יוסי בתוס' פ"ט ד (חולין קכה ב): ר' יוסי אומר חבילי המטה וסריגי חלונות חוצצין וכו'.

(8) פ"ג מ"א: העושה מאור בתחלה שעורו מלא מקדח גדול של לשכה וכו' חררהו מים וכו' שעורו מלא אגרוף — כלים פ"ז מ"ב: ומאור שלא נעשה בידי אדם שעורו כמלא אגרוף גדול וכו' א"ר יוסי ישנו וכו' ושנעשו בידי אדם שעורו כמלא מקדח גדול של לשכה וכו'. ובאהלות פ"ב מ"ג: באיזה מקדח אמרו בקטן של רופאים דברי ר"מ וחכ"א בגדול של לשכה, ובספרי זוטא שם, 309 (בהוצאתי 22): ובה"א [כדי שינטל מן החי וימות. מלוא מקדח שאמרו] מלוא מקדח גדול של לשכה שהוא כפונדיון האיטלקי וכו' (כבכלים).

(9) פט"ו מ"ח: עשה ראשה (של קורה) גולל לקבר אין טמא אלא עד ארבעה טפחים. (ו)בזמן י"י שהוא עתיד לגוד ר' יהודה אומר כולה חיבור — רישא ר' יוסי היא (עי' כלים לעיל). ונחלקו בכל-אופן; אבל רבי שנה (תוס' אהלות פט"ו ח): גראין דברי ר' יהודה בזמן שאין עתיד לגוד ודברי חכמים בזמן שהוא עתיד לגוד, ושנה כדעתו במשנתנו. (10) פ"ז מ"ג: החורש מלטימ"א מצבירת העצמות וכו' אינו עושה בית הפרס — תוס' ספ"ז יג, ר' יוסי אומר חוקת עצמות המכוסין הרי הן של אדם וכו' מגולין הרי הן של בהמה וכו'. ובתוס' פ"ז ג שנינו: רמ"א החורש מלאטימ"א הרי זה עושה בית הפרס, וא"כ כולה ר' יוסי היא.

(11) פ"ח מ"ט: ומזרח עכו היה ספק וטהרוהו חכמים. עי' תוס' פ"ח יד (גטין ז ע"ב): ההולך מעכו לכזיב מימינו למזרח הדרך טהור משום ארץ העמים וכו' עד כזיב ר' ישמעאל בר' יוסי אומר משום אביו עד לכלאבי («לבלב»).
(12) פ"ח מ"י: ומקום החצים, תוס' פ"ח יב: בית החיצין ובית הוינות⁸⁰) ר' יהודה מטמא ור' יוסי מטהר.

ר' יוסי נזכר באהלות כמה פעמים, אבל — כמו בכלים — לא כולם הם מחלוקת ולא כולם הם משנת רבי: אהלות פ"ב מ"ז (ת"ק ור' יוסי), פ"ג מ"ו (בלא מחלוקת), פ"ד מ"א, מ"ב⁸¹), פ"ז מ"ב, פ"ח מ"ה, פ"י מ"ג (דברי ר"מ — ר' יהודה — ר' יוסי), פ"יא מ"א (משום ב"ה), מ"ז (ר"מ — ר' יוסי — ר"א — ר' יהודה בן בתי ר"א), פ"יב מ"ג, מ"ה, פ"יד מ"ב, פ"יז מ"א (ב"פ, וכאן בתוס' פ"ז ב: א"ר יוסי בד"א), פ"ח מ"א (א"ר יוסי בד"א), וכמה דברים נזכרו בשמו בתוספתא שאינם במשנה. וכמו בכלים רגיל גם כאן ר"ב נ (שהוא נזכר רק מעט במשניות): פ"ב מ"ז, פ"ו

(79) הרי לו, כ"י פי ובי.

(80) «הוינות» בר"ש, ובדפוסים בטעות: «החיצוני».

(81) אבל כאן הוא בחדאי תוספת ע"פ ברייתא, והיא נוסחא אחרת — בבבלי — של התוס' פ"ה ו, שהיא שנויה בתוס' על מ"ג: אמר ר' יוסי כן הלכה («סומאה בבית מה שבתוכו טהור», כנוסח הבבלי בחולין קכה ב במשנה, ועי' מ"ש, ובניחותא היא כמו בתוס' כתובות פ"ו ו), וא"כ משנתנו ר' יוסי.

מ"ו, פ"ח מ"א (ריב"ג לא היה מודה באוכלין טהורין), פ"ב מ"א (ב"פ), פ"ד מ"ג.

גם ר' אליעזר רגיל כאן:

פ"ב מ"ב, מ"ד, פ"ו מ"א, פ"א מ"ו, פ"ב מ"ג, מ"ח (ב"פ), פ"ד מ"ה, פ"ו מ"ב, מ"ה, וסתם פ"ח מ"ו (אע"פ וכו') כר' אליעזר (תוס' פ"ו ז).

וכל זה מראה בוודאי, שידו של ר' יוסי, תלמידו של ריב"ג (תלמידו של ר"א) כאן, וודאי שישנם גם באהלות כמה סתמות שלא כר' יוסי:

פ"טו מ"ב: בהמה וכו' — ת"ק ר' יהודה בעירובין פ"א מ"ו וברייטא סוכה כג א⁸², פ"ו מ"ה (ואם לא עליה טמאה) — שלא כר' יוסי, תוס' פ"ו ה.

פ"ח מ"ו — כר' יהודה, תוס' פ"ט ז.

פ"י מ"ב: וחכמים אומרים = ר' שמעון, תוס' פ"א ז, ואחריה במשנה פרט אחר של אותה ההלכה מפורש בשם ר' שמעון; רש"א; פ"ב מ"ד (אבל דופק וכו') — רשב"ג, בספרי זוטא 313 (הוצאתי, 31, ועי' שם 27 שו" 22).

ג. נדרים

מאהלות אנו עוברים לנדרים.

בבלי נדרים פב א: משום דנטולה אני מן היהודים (נדרים פ"א מ"ב) ר' יוסי קתני לה דאמר רב הונא כוליה פירקין ר' יוסי. ממאי כיון דקתני ר' יוסי אומר (=אמר ר' יוסי) אין אלו נדרי עינני נפש (ואינה גופיה אמר אלו הן נדרי עינני נפש) למה ליה תנ[ב] 83 למיתנא [לבסוף] 83 הרי זה יפר דברי ר' יוסי (דלא צריך דהא אכתי ליכא מאן דפליג) שמע מינה מכאן ואילך (כולהו סתמי) רבי יוסי, ואע"פ שדברי רב הונא וודאי קבלה הם, ראייה זו של הבבלי היא נצחת לפי שיטתו של רבי בסידור המשנה: כי פירוש משנה א"ב (בפ"א) הוא:

אם ארחץ אם לא ארחץ אם אתקשט אם לא אתקשט [בוה!] אמר ר' יוסי אין אלו נדרי עינני נפש. ואלו (=ומה) הם נדרי עינני נפש — אמרה קונם פירות העולם עלי וכו' פירות חנוני זה עלי אינו יכול להפר ואם לא היתה פרנסתו אלא ממנו הרי זה יפר דברי ר' יוסי, וכאן שנה ר' יוסי, מפני שחכמים חלוקים עליו בחנוני בתוס' פ"ג (ועי' ירוש'), כלומר שזו דעת יחיד.

ואמר ר' יוסי שבמ"א מאמר מוסגר הוא, וכולה ר' יוסי, אלא שבאלו רבי חלוק עליו.

וכך פירשו בירוש' (מב ע"ג): אם אתקשט אם לא אתקשט מהו אמר ר' יוסי וכו'.

כל הפרק, מ"א—מ"ז (חוץ מ"ח—מ"א), הוא אפוא ר' יוסי.

ובפרק זה של נדרים נזכר גם ר' יוחנן בן נורי רבו (מ"ד).

אבל לא רק פרק זה הוא משנת ר' יוסי, אלא שיש בנדרים עוד הרבה שורות ופרקים של ר' יוסי.

פרק ג' מ"א: שישאל נהנין לי לוקח בפחות ומוכר ביותר אין 84 (=אין, "אם") שומעין לו. והיא משנת ר' יוסי (תוס' פ"ב ד): שאין ישראל (כ"י ח"נא: שישאל) נהנין לי לוקח בפחות ומוכר ביוקר ר' יוסי אומר אין שומעין לו.

82 ועי' ירוש' עירובין פ"א יט ע"ב. 83 כ"י מ.

84 בבלי דפו"י וירוש' וה"ל, ועי' ר"ן; דפו"י: אם.

וכי"ב ירוש' שבועות פ"ה לו ע"א: אין שומעין לו, ופירשו הר"ן (בשבועות ריש פ"ה):
אין גרסינן בחירק תחת האלף ופירשו אם שומעין לו נעשה וכו'.

ונראה שכל פ"ג ר' יוסי (חז"ל ממ"ו—מ"י).

אבל במ"א סיפא בה' לו וירוש' ועוד: ר' יוסי הגלילי (ולא מ"י יוסי), כודשתו במכילתא
דרי' תשא פרשה א' ותוס' שבת פט"ו טז (וגם שם חסר "הגלילי"), וכן בבבלי יומא פה ב (ילקוט וכי"י).
ומן "רבי אומר" וכו' — תוספת היא מן התוספתא פ"ב ה—ו, ובה' לו כתוב כאן בפירוש:
תוספתא.

ונזכרים בפרק זה: ראב"י (מ"א), ראב"ע ור' ישמעאל ור' יוסי הגלילי (ע"י לעיל),
ריב"ק ור' נחמיה (מ"א⁸⁵).

על פ"ג מ"ב ע"י להלן.

ואף פרק ה' — ר' יוסי הוא.

פ"ה מ"ו היא כפילות של פ"ד מ"ז—מ"ח:

המודר הנאה מחבירו ואין לו מה יאכל וכו' היו מהלכין בדרך ואין לו מה יאכל נותן
לאחר לשום מתנה והלה מותר בה, אם אין עמהם אחר מניח וכו' ור' יוסי אוסר. אבל
בפ"ה מ"ו שנינו: המודר הנאה מחבירו ואין לו מה יאכל נותנו לאחר לשום מתנה והלה
מותר בה. מעשה באחד בבית חורון וכו' אינה מתנה.

ר' יוסי לא שנה "אם אין עמהם אחר" וכו'. אלא שנה במקומו מעשה דבית חורון,
שאמרו חכמים שאינה מתנה, ש"ר' יוסי אוסר" (בפ"ד), וכך פירשו בבבלי מג ב
(כתובות ע"א): היינו טעמא דר' יוסי גזירה משום מתנת בית חורון (דפ"ה מ"ו).

ונזכרים כאן: ראב"י (מ"א ומ"ב), ר' יהודה — וחכ"א (מ"ה).

ובוודאי שנשתקעו הרבה ממשנת ר' יוסי גם בפרקים האחרים (בפ"ו נזכר ר' יוסי
כמה פעמים, וכן בפ"ח מ"ב).

((וניל שגם פ"ט ופ"י משנת ר' יוסי הם. בפ"ט מ"ג: רמ"א וכו' ואין חכמים
מודים לו, כיצד וכו' ואין חכמים מודים לו. (מ"ד) ועוד אמר ר"מ וכו', ואלו
בחדאי מלשון משנת ר' יוסי: מאיר היה אומר — ואין חכמים מודים לו (ע"י לעיל). מ"ו—מ"ז:
בראשונה — עד שבא ר"ע ולימד וכו', בעיקרה מחלוקת ב"ש ובי"ה בפ"ג מ"ב, ור' עקיבא ור' יוסי
בבית הלל (בבלי כו א), וע"י לעיל⁸⁶)).

בפרקים אלו, פ"ט ופ"י, נזכרים הרבה: ר' אליעזר (פ"ט מ"א ומ"ב, פ"י מ"ה, מ"ו
ומ"ז) ור' ישמעאל (פ"ט מ"י); סתם פ"ט מ"ס — ר' יהודה בן בתירה (תוס' סוף פ"ה).
ומאמר חשוב אחד נשתמר בשם ר' יוסי בשה"ש זוטא (הר"ש שכתר, 44, בובר 39):
ועוד אמר ר' יוסי אם יבא אליהו בימי אני אומר לו פֶּרֶשׁ לי פרשת
נדרים⁸⁷ ששנית ליה⁸⁸ אתה!

זאת אומרת: נדרים דר' יוסי, ששנה אותה בחבורתו של אליהו הנביא, ברוח
הקודש שנתגלה בבית-מדרשו; כי "אליהו" היה רגיל אצלו⁸⁹.
זוהי עדות מפורשת על נדרים דר' יוסי.

85) במ"ט: ר"מ מתיר אף כו' וחכ"א כו', ומאן חכמים ר' יוסי.

86) [קטע זה שנדפס באותיות קטנות — נתנו מור"ב בין סוגרים, והוסיף בצדו סימן שאלה(ז),
ואעפ"כ לא השמטתי].

87) ע"י מו"ק ס א: תנו פרשת נדרים בי רשבי.

88) כ"י פרמא, שכתר 92, ולא "שנדרת ליה". 89) ברכות ג א, יבמות סג ב, סנה"ד קיג ב.

ד. חולין

בחולין פ"ח מ"א שנינו: העוף עולה עם הגבינה על השלחן ואינו נאכל דברי ב"ש ובה"א לא עולה ולא נאכל — אמר ר' יוסי — זו מקולי ב"ש ומחומרי ב"ה, וע"ז העיר הבבלי (קד ב): הא קמ"ל (רבי) מאן ת"ק ר' יוסי⁹⁰.

כמפורש בעדיות פ"ה מ"ב: ר' יוסי אומר ששה דברים מקולי ב"ש וכו' העוף עולה וכו'. ובתוס' חולין פ"ח ג' זכר כאן גם ראב"ז: ראב"ז אומר העוף עולה עם הגבינה על השולחן אפיקולוס⁹¹ ואין⁹² נאכל וכו' (ונזכר גם בפ"ג מ"ו).

ולא רק משנה זו אלא כל פרק ח' של חולין הוא כנראה — ר' יוסי, שכן גם מ"ה: כשרה שינקה מן הטריפה וכו' נשנית בתוס' פ"ח יג בשם ר' יוסי, ר' יוסי⁹³ אומר כשרה וכו'.

ובפ"ב מ"ז שנינו: השוחט לגוי שחיטתו כשרה ור"א פוסל א"ר אליעזר וכו' א"ר יוסי ק"ו הדברים וכו' אינו דין שלא יהא הכל הולך אלא אחר השוחט, וא"כ ר' יוסי = ת"ק.

ובתוס' פ"ב יא—יב⁹⁴ (לפ"ב מ"ו) שנינו: ר' יוסי אומר מאיר היה אומר⁹⁵ אם גועה⁹⁶ בשעת שחיטה כשרה ר' אלעזר בר' יוסי אומר משמו (של ר' יוסי⁹⁷) הרופפת בעיניה והמוציא⁹⁸ רעי בשעת שחיטה כשרה (הכל כ"ב, ולא כברייתא הבבליה); "כישכוש" לא נזכר בתוס', וא"כ "חכמים" של משנתנו אינם חולקים על ר' יוסי.

ובפ"ו מ"א שנינו: ונחג בכוי מפני שהוא ספק ואין שוחטין אותו ביו"ט וכו'. בתוס' פ"ו א—ב: ר' יוסי אומר כוי אין שוחטין אותו ביו"ט מפני שספק וכו' אמר ר' יוסי למה אם מילה וכו' אמרו לו וכו', ומשנתנו לא הוזכרה כלל את דברי החכמים.

ובפ"ט מ"ב ומ"ג נזכר ר' יוחנן בן נורי, שהוא רגיל במשנת ר' יוסי, ואפשר, שרבי ששנה בפ"ו מ"ב: השוחט ונמצא טרפה והשוחט לע"ז וכו' ר"מ מחייב (ששחיטה שאינה ראויה שמה שחיטה) וחכמים פוטרים, בניגוד לסתם של פ"ה מ"ג⁹⁹, מפני ששנה כאן משנת ר' יוסי, ור' יוסי כר"ש, ובב"ק (פ"ז מ"ב) שנה סתם כמשנת ר"מ!

ה. מסכת נזיקין

ממשנת ר' יוסי יש גם במסכת נזיקין (ב"ק, ב"מ וב"ב):
בבא קמא 1) פ"ה מ"ז: אחד שור וכו' אם כן למה נאמר שור או חמור אלא שדבר
הכתוב בהוה, תוס' פ"ו יח (בבלי נד ב): ר' יוסי אומר משום ר' ישמעאל וכו' אף שור

90) שחרץ בהערותיו לתוס' שנה בזה. 91) כ"י בריס' מו"ז: אפיקילוס.

92) כצ"ל, בנוסח: אומר (=או') אין.

93) כ"י בריס' מו"ז. 94) בבלי לח רע"א.

95) כנוס' כ"י מ' בבבלי (וע"י ד"ס, דפר' שם: היה רמ"א); בתוס': ר' מאיר היה אומר.

96) [כצ"ל ע"פ הבבלי, תוס': הגיעה (=היתה גועה ז)].

97) כ"י בריס' מו"ז: משום (וריוח אחריו, ואולי צ"ל: אביו?).

98) ר' יוחנן אומר (פה א): ראה רבי דבריו של ר"מ באותו ואת בנו ושנאן (כצ"ל, ע"י ד"ס)

בלשון חכמים ודברי ר' שמעון בכסוי הדם ושנאן בלשון חכמים.

וחמור האמורין לעניין כל דבר וכו', אבל ר"ע (שם) אומר: כל אחד ואחד נתרבה במקומו.

(2) פ"ז מ"ג, כפשוטו היא ר' יוסי בתוס' פ"ז כג (בבלי עג א): א"ר יוסי בד"א בזמן שהן שתי עדיות וכו', ועי' בב"ב פ"ג מ"ד, שהיא משנת ר' יוסי (להלן), וא"כ גם מ"ב ר' יוסי היא (עי' בבלי ע"א).

(3) לפ"ט מ"ה: יולכנו אחריו אפילו למדי, נוסף בתוס' פ"י יא (בבלי קג ב): אמר ר' אב"צ בד"א בזמן שהיתה הקרן מרובה על ההוצאה וכו', וזה בוודאי ממשנת ר' יוסי (עי' לעיל).

בבא מציעא (1) כמה פעמים סתם, שר' יוסי מתווכח עמו: פ"ג מ"ב: אמר ר' יוסי כיצד הלה וכו', מ"ד ומ"ה: א"ר יוסי א"כ מה הפסיד הרמאי וכו', ובמ"ז: סתם (=ר"ע, תוס' פ"ג י) — א"ר יוחנן בן גורי וכי מה אכפת להן לעכברין וכו'.

(2) פ"ה מ"ז: ועל הבצים של יוצר וכו' ופוסק עמו על הזבל כל ימות השנה ר' יוסי אומר אין פוסק עמו על הזבל עד שיהא (לו)⁹⁹ זבל באשפות¹⁰⁰ (חכמים מתירין (חכמים היינו ת"ק, בבלי עד א), רישא ר' יוסי היא, דתניא בתוס' פ"ז ג: ופוסק עמו על הזבל באישפות כל ימות השנה שאע"פ שאין לזה יש לזה, אין פוסקין על הביצין של יוצר אלא עד שיעשו (דברי ר"מ, בבלי עד א) אמר ר' יוסי בד"א באלו העושין בעפר לבן אבל באילו העושין בעפר שחור וכו' מותר לקוץ שאע"פ שאין לזה יש לזה, סתם שלנו כר' יוסי, והוא שנה במשנתו: מאיר היה אומר — ואני אומר, והתוס' ששנתה "על הזבל באישפות", משנת ר' יוסי היא¹⁰¹).

יש לנו כאן בתוס' שריד ממשנת ר' יוסי.

ובסוף פרק זה ישנו בתוס' (פ"ז יז) סיום אגדי לפ"ה מ"א: אמר ר' יוסי בוא וראה כמה סמויות עיניהם של מלוי ריבית וכו'.

ואחרי ההלכה שבפ"ג מ"ה, ישנה בתוס' עוד: אמר ר' יוסי שאל אריוס לחכמים הרי שהפריש עשר כורין למאה ומדד את המעשר ופחת מהו וכו'.

ובפ"י מ"ב: ר' יוסי אומר התחתון וכו', אבל בתוס' פ"א ג: ר' יוסי אומר מנחם בני אומר וכו', וגם זה לקוח בוודאי ממשנת ר' יוסי.

בבא בתרא (1) פ"א מ"ב: אבל בבקעה וכו' אין מחייבין אותו אלא אם רצה כונס לתוך שלו ובונה וכו' לפיכך אם נפל הכותל וכו', ר' יוסי היא, תוס' ב"מ פ"א כב: ר' יוסי אומר היה שם אחד מעכב הופך את החזית אצלו לפיכך אם נפל וכו'.

(2) מ"ג¹⁰²: המקיף את חבירו משלש רוחותיו גדר¹⁰³ את הראשונה ואת השניה ואת השלישית אין מחייבין אותו («את חבירו») רבי יוסי אומר אם עמד וגדר את הרביעית מגלגלין עליו («על חבירו») את הכל.

כך הוא נוסח המשניות, אבל הבבלי בב"ק כ ע"ב (דפוסים וכו' מ') מביא: אמר ר' יוסי, וכולה ר' יוסי היא.

ו«אם עמד», מקיף הוא, כפירוש כל הלשונות בב"ב כאן, לנוסח הגאונים, ר"ה

(99) כ"י ר' ב', (100) כ"י ר' ב' וירוש' והו' לו, דפו': באשפה.

(101) וכנו' כ"י ר' וירוש' ולו: באשפות (וסמי "לו", וליתא בכ"י ר').

(102) [עי' מבוא לנוסח המשנה, ח"ב עמ' 720].

(103) הו' לו וק' ופ' וירוש' ורמיה.

ורמיה. שלא היה בנוסח שלהם בגמרא (ד ע"ב) "ליא מקיף וניקף איכא ביניהו וכו' זר' יוסי סבר אם עמד ניקף וכו' אבל אם גדר מקיף לא יהיב ליה מידה" (104).
 כי סוגיא שלנו מוחלפת מב"ק (המאור והרמיה ועוד), והיא מפרשת "אם עמד", מקיף, והמעשה של "רונאי אקפיה רבינא", הסמוכה, הוא כלשון הראשון, שהרי רבינא מקיף היה.
 וכן הירוש' (ב"ב יב ע"ד): רב חונה אמר וכו', מפרשו בעמד מקיף, אבל הבבלי בב"ב היה לו כבר: ר' יוסי אומר, במשנתו, שהרי הוא שואל "מאי ביניהו", וגם בזה מתחלפים ב"ק וב"ב.

ופירוש המשנה הוא: המקיף וכו', [אם] גדר את הראשונה וכו' אין מחייבין אותו — אמר ר' יוסי — אם עמד (כלומר: לאחר זמן, עי' ר"ן).
 וכולה ר' יוסי, אלא שרבי הוסיף בה מאמר מוסגר: אמר ר' יוסי, וכך שנה אותה בלשון יחיד.

(3) פ"ג מ"ד: שנים בראשונה ושנים בשניה ושנים בשלישית משלשין ביניהם — ר' יוסי היא ואביו וריב"נ רבו, ודלא כר"ע, בבלי נו ב: מתניתין דלא כר"ע דתניא (105) אמר ר' יוסי כשהלך (אבא חלפתא אצל ר' יוחנן בן גורי ללמוד תורה ואמרי לה) ריב"נ אצל אבא חלפתא ללמוד תורה אמר לו הרי וכו'; בתוס' כאן, כמו בכל מקום: בא ריב"נ אצל אבא (ר') חלפתא אמר לו וכו'. ועי' ב"ק פ"ז מ"ג.

(4) פ"ד מ"ט: האחין שחלקו זכו בשדה זכו בכולם, בתוס' סוף פ"ג מוסיף כאן ר' יוסי: האחין שחלקו וכו' ר' יוסי אומר אם עתידין להטיל גורלות עד שיטילו גורלות.

(5) פ"ו מ"ז: דייני ציפורי אמרו, "דיינים" אלה הם בודאי דיינים של זמן קדום, כמו "דייני גזירות שבירושלים" זה בודאי ממשנה ישנה, כמו שהעירותי לעיל (עמ' 132). אבל השונה האחרון הוא כנראה ר' יוסי, בן ציפורי.

(6) סיום המסכת (פ"י מ"ח): איר ישמעאל הרוצה שיזכירם וכו'. ר' יוסי שנה כאן כנראה משנת ר' ישמעאל, כמו בכתובות פ"ה מ"ח (עי' לעיל, עמ' 136).
 ואין ספק שיש בכל משנת נזיקין ובתוספתא שלה, הרבה ממשנת ר' יוסי.

1. שבת

גם בשבת ישנו הרבה ממשנת ר' יוסי,

(א) שבת פ"ד מ"ב: טומנין בשלחין ("עורות") ומטלטלין אותן — ר' יוסי היא, בבלי שם מט ב: כתנאי עורות של בעה"ב מטלטלין אותן ושל אומן אין מטלטלין אותן ר' יוסי אומר אחד זה ואחד זה מטלטלין אותן. וכן בתוס' פ"ד (פס"ו) ד: ר' יוסי אומר עורות עבדין ושאינן עבדין מטלטלין אותן. ומשנתנו שנתה סתם כר' יוסי, ואמוראים (בבלי מט א. ירוש' ו ע"ד) חלוקים עליו.
 וגם: בגיזי צמר ואין מטלטלין אותן — ר' יוסי היא (תוס' שם), ונראה שכל פ"ד ר' יוסי הוא!

(104) ובכ"י מ, פלי ור, ר"ג, רש"י ותוס' ליתא בב"ב לישנא קמא: "אבע"א וכו' ליא", והוא כסוגית ב"ק שם: סעמא וניקף הא מקיף פסור, וע"פ זה הוסיפו במשנה "ניקף" בב"ק גם בדפוסים ובב"ב בכ"י מ, ר' ור"ף, ועי' רש"י ותוס'.
 (105) תוס' פ"ב י.

(ב) פ"ו סוף מ"ח: אנקטמין סהורים וכו' — משנת ר' יוסי היא, בניגוד לתוס' כאן ולמשנת כלים, שהיא כאן משנת ר' יהודה (ע"י לעיל עמ' 117).

(ג) פ"ב מ"ג: הכותב שתי אותיות וכו' בין משם אחד בין משני שמות בין משני סימניות¹⁰⁶) בכל לשון חייב אמר ר' יוסי לא חייבו שתי אותיות אלא משום רשם וכו' (ומסיים בת"כ שם: לפיכך אם שרט שריטה אחת וכו') — "כולה ר' יוסי היא" (בבלי קג א), וכן אמרו בירוש' שם יג ע"ג: מאן תנא סימניות ר' יוסי.

(ד) פ"כ מ"ג: אין שורין את החלתית בפושרין, מתניתא יחידאה היא (ר' יוסי) דתניא¹⁰⁷) אין שורין וכו' ר' יוסי אומר בחמין אסור בצונן מותר, בבלי קמ ע"א.

(ה) ואשר לפ"א מ"ז: אלא כדי שיגיע למקום קרוב וביה מתירין (בלי כל שיעור מוגבל, כבר אמרתי¹⁰⁸) שהיא בעיקרה משנת ר' יוסי (בבלי יח ב, וכצ"ל).

(ו) ובפ"ז מ"ד שנינו: ר' יוסי אומר כל הכלים ניטלין חוץ מן המסר הגדול וכו'. כ"ה במשניות ובבבלי ר"ף ורא"ש¹⁰⁹), ובעירובין לה א אמרו: סבר לה כר' יוסי דאמר כל הכלים ניטלין וכו'¹¹⁰). ובשבת קנו א אמרו: אבל מוקצה מחמת חסרון כים אפילו ר' שמעון מודה דתנן כל הכלים וכו'.

ונראה אפוא שהמשנה היתה משנה סתמית, שייחסו אותה בבבלי לר' יוסי ולר' שמעון, ההולך בכמה מקומות בעקבותיו ("ר' יוסי ור"ש").

ובתוס' פ"ד א שנינו: בראשונה היו אומרים וכו' חזרו להיות מוסיפין והולכין עד שאמרו כל הכלים ניטלין בשבת חוץ מן המסר הגדול וכו' רשב"א אף איגן ("עוגין") שבספינה ר' יוסי אומר אף צפורן גדולה (משנתנו השמיטה דברי רשב"ג ור' יוסי). ר' יוסי אין לו אפוא מוקצה, כר"ש, וכדברי רב נחמן (קמא ו"ש"ג) לפכ"א מ"ג: אנו אין לנו אלא ב"ש כר' יהודה וביה כר"ש, ז"א שהם שונים: בה"א מגביהין מעל השולחן עצמות וקליפין ובש"א מסלק את הטבלא כולה ומנערה, וכך שנה גם ר' יוחנן (שם), כמו שהיא שנויה בירוש' ועוד, ולא כמו שהיא שנויה בנוסחאות, ב"ש לקולא וביה לחומרא.

ואמנם כן — ובזה אנו באים לשרידי משנת ר' יוסי שבתוס' שבת — בתוס' שבת פט"ז ו מחליף ושונה: בה"א מגביהין מעל השולחן עצמות וקליפין ובש"א מסלק את הטבלא כולה ומנערה. זכריה בן אבקולס לא היה נוהג לא כדברי בית שמאי ולא כדברי ב"ה אלא נוטל ומשליך מאחורי המיטה. אמר ר' יוסי¹¹¹) עינוותנותו של (ר') זכריה בן אבקולס (היא) שרפה את ההיכל.

מסיום-ההיסטורי זה אין ספק שמשנת ר' יוסי לפנינו, והוא הוא שקשר בזה את הערתו ההיסטורית: עינוותנותו וכו', שמסר אותה מסדר התוס' בשמו, כרגיל.

וגם משנת כלים פ"ח מ"ב (ואין גוררין אותה בשבת בזמן שיש עליה מעות) מפרש הבבלי (שבת מד ב): ההיא ר"ש היא דלית ליה מוקצה.

וישנם עוד כמה שרידים ממשנת ר' יוסי בתוס' שבת:

106) "משני סימנים", שריטה אחת על שני נסרים או שתי שריטות על נסר אחד, ת"כ חובה פ"א ה, תוס' פ"א ו.

107) תוס' פט"ז ב. 108) לעיל "משנת ר"ע", עמ' 74—75.

109) בירוש' ובהר"ל ליתא "ר' יוסי אומר".

110) אבל ע"י ד"ס.

111) בגסין נוא בסעות "יוחנן".

1) תוס' פ"ב ג: עמד ר' יוחנן בן נורי על רגליו וכו' (=חכמים של פ"ב מ"ב).
ובפ"ג ה — סתם כר' יוחנן בן נורי: ממלא אדם וכו', בירוש' פ"ג ו ע"ב;
תני ר' יוחנן בן נורי אומר ממלא וכו'.

2) פ"ו—פ"ז («פירקא דאמוראי», בבלי סו א) הוא משנת ר' יוסי, אע"פ שעיקרה
בחדאי ישן, שהרי שנינו בספרא אחרי פ"ג ט: רמ"א אלו דרכי האמורי שמנו
חכמים:

שנינו בפ"ו מ"י: יוצאין בביצת התרגול וכו' משום רפואה דברי ר' יוסי ור'
מאיר אומר¹¹²) אף בחול אסור משום דרכי האמורי.

ובתוס' פ"ז כא תניא: מבעיתין לעזית ולפיקה ולא מדרכי האמורי (משום רפואה ו).
וכן הכ"ג: לחשין על העין וכו' (ועי' חולין פ"ד מ"ז: ואין תולין אותה באילן וכו').
ובסיפא שנינו: אין לחשין בדבר שדים ר' יוסי אומר אף בחול אין לחשין בדבר
שדים (סנהד קא א) וכן היה ר' יוסי אומר אין לך בכל הכרכין רע יותר מן הסודמי
וכו' ואין לך בכל העממין קשה יותר מן האמורי (ור' נהוראי ורשב"ג חולקים) וכו'.
— זהו סיומו של ר' יוסי, מפני שהוא שנה כל הפרק.
(נוכרים בו: ר"ג, ראב"ז, רשב"ג).

3) פ"ג ח: ר"ש בן גנס אומר פורסין עור של גדי ע"ג שידה תיבה ומגדל שאחז
בהן האור וחכמ' לא הודו לו. זו משנת ר' יוסי, «דר' יוסי סבר גרם כיבוי
אסור», ששנינו בפס"ז מ"ה: ועושין מחיצה בכל הכלים וכו' ר' יוסי אומר בכלי
חרס חדשים מלאין מים לפי שאין יכולין לקבל את האור והן מתבקעין ומכבין את
הדליקה (בבלי קכ ע"ב), ומשנת ר' יוסי לענין כלים שנויה בברייתא שבבבלי שם
(«וברייתא כולה ר' יוסי היא») והוא ששנה, כדרכו, על דברי ר"ש בן גנס «וחכמים לא
הודו לר', שגרם כיבוי אסור».

4) וגם ה"ט: נכרי שבא לכבות וכו' (=פס"ז מ"ו) מעשה שנפלה דליקה בחצירו של
יוסף בן סימאי בשיחין ובאו אנשי קצטרה שביצפורי לכבותה ולא הניחן וכו'
ואמרו חכמ' לא היה צריך וכו' (בבלי קכא א) — ודאי משנת ר' יוסי היא,
בן ציפורי.

5) תוס' שם ה"ז: כיפת («כופת») בין חקוק בין שאינו חקוק מטלטלין אותה בשבת
ולא אמרו חקוק אלא לענין טומאה — משנת ר' יוסי, כלים פכ"ב מ"ט ותוס' שם ב"ב
פ"ב א—ג (עי' לעיל, 132).

ובכלל נזכר ר' יוסי הרבה במשנה ותוס' שבת.

ובאחרונה אני מעיר שבתוס' פ"א י שנינו: המוחק אות אחת גדולה ויש במקומה כדי
לכתוב שתי אותיות חייב¹¹³) אמר ר' מנחם בר' יוסי זה חומר במוחק ובכותב
וכו', ובכן כולה ר' מנחם בר' יוסי, וגם המשנה פ"ז מ"ב: המוחק על מנת
לכתוב שתי אותיות — ר' יוסי ור' מנחם בנו היא.

2. פסחים

הרבה ממשנת ר' יוסי ישנו גם בפסחים:

1) פ"ד מ"ד: מקום שנתנו לאכול צלי וכו' — ר' יוסי היא (בבלי גא—ב, תוס' ביצה

112) כנ"י הירוש' ועוד; דפ"ר: דר"מ וחכ"א. 113) דפ"ר וכ"ו ובבלי עה ב.

פ"ב טו): אמר ר' יוסי תדוס וכו', ובבבלי שם אמרו: רב אחא מתני לה בר' שמעון, ור"ש כר' יוסי.

(2) פ"ג מ"ו: ההולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו ולאכול סעודת אירוסין וכו' — ר' יוסי היא, כדברי ר' יוחנן, בבבלי מט א, ע"פ הברייתא.

(3) פ"ח מ"ח: גר שנתגייר בערב פסח בש"א טובל ואוכל את פסחו לערב, — ר' יוסי היא בעדיות פ"ה מ"ב, ששונה אותה מקולי ב"ש.

(4) פ"ט מ"ב: ר' אליעזר אומר מאסקופת העזרה ולחוץ אמר ר' יוסי לפיכך נקוד על ה' לומר לא מפני שרחוקה וודאי אלא מאסקופת העזרה ולחוץ, כר' אליעזר. והרבה יש בתוס' ממשנת ר' יוסי:

תוס' פ"א ו' (לפ"א מ"ז): אמר ר' יוסי אין הנידון וכו' ואני אומר וכו' ותלויה וטמאה אומר אני וכו'; שם ד': בראשונה וכו' אמר ר' יוסי אילו דברי ב"ש וכו' (ומשנתנו כר"ע ור' יוסי); שם ה"ו: אמר ר' יוחנן בן גורי וכו'; שם הכ"ט: ר' יוחנן בן גורי אומר וכו'.

ופ"ח יד—יה, יט—כב, שהוא תשלום המשנה (פ"ט מ"ג) בוודאי כולו ר' יוסי. והרבה פעמים נזכר ר' יוסי במשנה ובתוס'. ראב"צ נזכר כאן בתוס' פ"א לג. פ"ב יא, פ"י ט.

ח. מקוואות

- (1) פ"ב מ"ו: ישבר או יכפה — ר' יוסי היא (ר' יוסי אומר משום ר' יהושע וכו') בתוס' פ"ג ב (ר"ש שם במ"ה, וכו' כ"י ר"ג).
- (2) פ"ד מ"א: אמר ר' יוסי עדיין מחלוקת וכו', כת"ק!
- (3) פ"ה מ"ו: בש"א מטבילין בחדלית וכו' — ר' יוסי היא בעדיות פ"ה מ"ב.
- (4) פ"י מ"ה: כל ידות הכלים וכו', ת"ק ר' יוסי היא (כלים פכ"ט מ"ב ותוס' כלים ב"ב פ"ז ד—ה) ור' יהודה פליג כאן, וכן באהלות פט"ו מ"ח (עי' לעיל: סתמות ר"מ), ובבבלי חולין עג רע"א: דברי ר"מ, אבל ר"מ כר' יהודה (תוס' שם).
- ר' יוסי נזכר כאן בכ"מ, ר' יוחנן בן גורי — פ"ז מ"א ומ"ה, ראב"צ — פ"ז מ"י, סוף פ"ב.
- לפ"י מ"ב—מ"ד, ע"י כלים.
- בתוס' נזכר ר' יוסי כ"פ, וכן ריב"ג.
- וע"י תוס' פ"ג ד: ר' יוסי אומר יהודה היה אומר מטבילין בעליונה ואני אומר וכו'.
- וכאלה עוד כמה שורות של סתמות של ר' יוסי, פחות או יותר ברורות, וכמה סתמות בודדים לר' יוסי.
- [אבל יומו של רש"י מתקרב והולך, וגם אני מוכרח להתקרב ולגשת — למשנת ר"ש.]

(114) וע"י מונטסשריפט חמ"ה, 34.
(*) [=ל"ג בעומר].

ד. משנת ר' שמעון

מכל חכמי הדור שעבר לא למד ר"ש אלא אצל ר"ע⁽¹⁾ בבני ברק, ויק"ר פכ"א ח (ועי' כתובות סב ב); ר' חנניה בן חכינאי ור' שמעון בן יוחאי הלכו ללמוד תורה אצל ר"ע בבני ברק שהו שם י"ג שנה, ובתוס' נדה פ"ו ו (בבלי גב ב) שנינו: אמר ר"ש מצאני חנניה בן חכינאי בצידן אמר לי כשתלך אצל ר"ע אמור לו וכו' כשבאתי והרציתי דברים לפני ר"ע אמר לי וכו', וכיר"ב בתוס' מעילה פ"א ה (בבלי ז ע"א): כששבתי בכפר (כשהלכתי לכפר) בית פאני מצאני תלמיד אחד מתלמידי ר"ע (זקן אחד) ואמר לי (אומר היה ר"ע) בשר וכו' וכשבאתי והרציתי הדברים לפני חברי בגליל אמרו לי והלא וכו' ובאתי והרציתי הדברים לפני ר"ע ואמר לי וכו'; בתוס' זבחים פ"ה ד: הלכה זו אמר לי ר"ע; בתוס' זבים פ"א ה: כשהיה ר"ע מסדר הלכות לתלמידים אמר כל מי ששמע טעם על חברו יבוא ויאמר, אמר לפניו ר' שמעון משם ר' אלעזר בר' יהודה איש ברתותא וכו', אמר לו לא כל הקופץ משתבח אלא בנותן את הטעם, אמר לפניו ר"ש וכו', ובמשנה סוף מכשירין: עד כאן היתה תשובה (תשובת חברי ר"ע לר"ע) אמר ר"ש מכאן ואילך היינו (אנחנו התלמידים) משיבין לפניו וכו'.

הוא היה הצעיר שבתלמידי ר"ע, ועי' "אמר (ר"ע) ישב ר"מ תחילה נתכרכמו פני ר"ש א"ל ר"ע דייק שאני ובוראך מכירין כוחך"⁽²⁾. ואע"פ שכשנתכנסו בשלפי השמד לאושא ר"מ ור' יהודה ור' יוסי וכו', בא עמהם גם ר"ש⁽³⁾, וכן כשהלכו לבקעת רימון לעבר שנה⁽⁴⁾ — אלא שכאן נאמר: וקלסון לאחרייא... אמרין רשב"י היה — ואע"פ שנחלק הרבה פעמים על חבריו לא מצינו לו משא-ומתן בהלכה פה אל פה עם חבריו אלא במקומות מעטים⁽⁵⁾; עם ר' יהודה⁽⁶⁾, תוס' מנחות פ"ד וט', עוקצין פ"ג ג'⁽⁷⁾; עם חבריו שבגליל (תוס' מעילה, לעיל); עם "חכמים" (אמרו לר"י⁽⁸⁾), עם "חבריו"; עם חכמים בצידן (ר' חנניה בן חכינאי), גטין יא א'⁽⁹⁾; ומצאנו לו שיחה עם ר' יוסי [בר' יהודה?]⁽¹⁰⁾ בצידן, תוס' זבחים פ"א ה: אמר ר"ש מצאני יוסי בר' בצידן (ר' יוסי בר' יהודה⁽¹¹⁾), שהיה בצידון?⁽¹²⁾ ואמר לי הילוך שהיה מאיר פוסל בו מהו אמרתי לו מכשירו אני, אמר לי מאיזה טעם וכו'; ולהיפך

(1) בין תלמידי ר"ע נמנה ר"ש גם ביבמות סב ב, ב"ר פס"א ג, ירוש' סנהד' פ"א יס סע"א, ועי' בבלי סנהד' יד א.

(2) ירוש' סנהד' פ"א יס סע"א.

(3) שהש"ר פ"ב ג, בבלי ברכות סג ב (ושם לא נזכר ר"ש) ושבת לג ב: לכרם ביבנה.

(4) ירוש' חגיגה פ"ג עז ע"ד.

(5) ר"ז פרנקל, דרכי המשנה, 173.

(6) ר' יהודה האריך ימים אחרי ר' יוסי (סוכה יח א).

(7) ועי' תוס' אהלות פ"ד ב, בבלי נזיר גב ב.

(8) מע"ש פ"ב מ"ב, פ"ג מ"ב, סנהד' פ"ט מ"ג, מכות פ"ג מ"ב, שבועות פ"א מ"ה (ועי' מ"ד).

זבחים פ"ח מ"ג ופ"ב מ"ד; תוס' מנחות פ"ב ח (=פ"ב מ"ד).

(9) בתוס' שם פ"ה בטעות: רשב"ג.

(10) גם לר' יוסי בר' יהודה, קראו "יוסי ברבי", ועי' החליפוהו בכמה מקומות עם ר' יוסי

(ב"ר חלפתא), שבת קכא א ויומא פח א ומכות ו ע"ב. אבל קשה לומר שר' יוסי ב"ר חלפתא שאל

את ר"ש. (11) גטין פ"ד מ"ז.

וזוהי דרך מסדר משנה כר' יוסי לפניו ורבי אחרי.
ואמנם ישנם וישנם במשנתנו כמה וכמה שרידים של משנתו.

א. עירובין

אל פרק י מ"ג של עירובין מסמיכה התוס' (פי"א יד) הקבלה למ"ט: אבל מפתח אינו כן וכו', ואח"כ (פי"א יז) הקבלות למ"ט—מ"ד, ואח"כ הסיום לשבת-עירובין: הלכות שבת וכו'.

וההקבלות למ"ד—מ"ח של פ"י מסודרות בתוס' בפי"א ה—יא.
ז"א שפ"י מ"ד—מ"ח, מ"ט—מ"י, לקוחות ממקור אחר, ונכנסו כאן באמצע, במשנתנו.

ומ"א—מט"ו הן שורה של דברים המותרים במקדש, והם בוודאי ממקור אחר, שנכנס כאן אגב "נגר" של מ"י.

ובסוף מט"ו (סוף עירובין ז) שנינו: רש"א מקום שהתירו לך חכמים משלך נתנו לך שלא התירו לך אלא משום שבות.

וברור שדברי ר"ש אלה—הם סיום מסכת עירובין של משנת ר"ש¹⁵; כי במשנת ר"ש לא היו שנויות מ"ד—מט"ו רישא, ודבריו אלה האחרונים היו סמוכים לדבריו שבפ"י מ"ג: רש"א אפילו בארץ עצמו גוללו אצלו שאין לך דבר משום שבות עומד בפני כתבי הקדש (וגם רישא: היה קורא בספר על האסקופה וכו'—ר"ש היא, בבלי צח רע"א). להלכה זו הסמיך ר"ש את הערת-הסיום שלו: מקום וכו'¹⁶.

וכשהכניס רבי כאן, אחרי מ"ג, את מ"ד—מ"ח, מ"ט—מ"י, מ"א—מט"ו, ממקורות אחרים, השאיר את סיומו של ר"ש במקומו, בסוף המסכת.

ע"י כך נעשו הדברים סתומים וחתומים, כי פ"י הבבלי, שר"ש החולק על ת"ק של מ"ג (מ"ג יג!) ואינו מתיר בנימא אלא עניבה (ברייתא קג א) שהיא שבות, משיב בזה לבעל מחלוקתו: ואם תשאלני איך למה אני מיקל בתחומין (בפ"ד מ"א יז) הריני משיב: מקום וכו'—פירוש זה דחוק ורחוק בין מצד הסגנון ובין מצד מרחק המקום¹⁷.

ישנם אפוא כאן קטעים ממשנת ר"ש (במ"ב ומ"ג) וסיום משנתו (סוף מט"ו), וכן כל מ"ו בפ"ד היא, ע"פ הפשט, כולה ר"ש (אמר ר"ש¹⁸), וכן פ"ו מ"ח ופ"ח מ"ג—הם משנת ר"ש ומתפרשים כפשוטם על פי התוס' פ"י (פ"ז) ו, שהיא בוודאי ר"ש, כמפורש בפי"א א (סוף פ"ו) ובפ"ח (פ"ה) ו.

ור"ש נזכר במשנת עירובין כמה פעמים: פ"ה מ"ו, פ"ו מ"ה, פ"ח מ"ב, מ"ה, פ"ט מ"א, ואלה שהזכרתי למעלה, וכן בתוס'.

והרבה סתמות ישנם בתוספתא ממשנת ר"ש, כאותה של פ"ז שהזכרתי, וכמוה פ"ט יג, שהיא בשיטת ר"ש שבמשנה פ"ט מ"א ותוס' פי"א א (ספ"ז), ובכלל נ"ל שרובו של פ"ט יג (אמצע פ"ו)—פי"א א (סוף פ"ז)—משנת ר"ש היא.
מעירובין אני בא לתמורה.

15) כסיום של התוס' עירובין שהזכרתי, שעליו העיר הירוש': מצבתא אחת למדו כמה צביתות וכו' [וואף כאן] משביתה אחת למדו כמה שביתות.

16) ועי' גם מהרש"א בסוף עירובין. 17) עי' מהרש"א שם.

18) ועי' בבלי מח א ושם מו ב.

ב. תמורה

במשנת תמורה ישנם כמה סתמות כר' שמעון:

(1) פ"א מ"ו: קרבנות בדק הבית אינם עושים תמורה אמר ר' שמעון הלא וכו' — כולה ר' שמעון, שאינו מוציא קרבנות בדק הבית מ"קרבן" אלא מהקשו למעשר (רש"י ותוי"ט).

אבל "שנאמר לא ימיר אותו יחיד עושה וכו'", שברישא — רבנן היא (תוי"ט). או רבי, בברייתא שבגמרא (יג ב, ועי' רש"י שם בע"א), החולק על ר"ש, וע"כ סתם ברישא כחכמים.

ובת"כ בחקותי פ"ט ג—ד מוציא בדק הבית מ"קרבן", וציבור ושותפין מן "לא יחליפנו ולא ימיר", ובדברי ר"ש החולק אינו מוכיר אלא "מה מעשר קרבן יחיד אף אין לי אלא קרבן יחיד".

(2) פ"ב מ"ב: ושל ציבור אינן מתות — סתם כר"ש שאחרינו: א"ר שמעון מה מצינו בולד חטאת וכו' (19).

(3) פ"ג מ"א: ולדן חולד ולדן וכו' — כרבנן דר"ש, שנחלקו ר"א וחכמים גם בולד ולדן, וחכמים אומרים יקרבו; אבל המחלוקת שאחריה שנויה על-פי משנת ר"ש: רא"א ולד שלמים וכו' אר"ש לא נחלקו על ולד ולד וכו'.

ומפני שמשנתנו זו, לפיכך, שני תנאים שנו אותה, נדחקו ע"כ בגמרא לפרש "לא נחלקו שלא יקרב" — אלא יקרב, כדי שלא להעמיד אותה בתרי תנאי.

(4) פ"ג מ"ה: אמר ר' שמעון מה הטעם וכו' — כולה ר"ש היא.

(5) פ"ו מ"ד: עופות הרי אלו אסורין וכו' שהיה בדיון וכו' — ר"ש היא, שכך שנינו בת"כ נדבה פרשה וד: אמר ר' שמעון מה אם המוקדשים שהמום פוסל בהם וכו' העוף שאין המום פוסל בו וכו' ת"ל לכל נדר להביא את העוף, וכך שנינו בסתם ספרי (שהוא ר"ש 1) תצא פיס' רסא; לכל נדר לרבות את העוף ומה מוקדשים וכו'.

(6) פ"א מ"ג: אין ממירים אברים בעוברים וכו' (ועי' פ"ב מ"ג) — ר' שמעון היא לפי הבבלי (חולין סט ב), והוא מביא ראיה לזה מדברי ר' יוסי: א"ר יוסי והלא במוקדשין האומר רגלה של זו עולה כולה עולה, כאילו חבירו החולק עליו מודה בזה, אבל רק ר"ש סובר בזה כר' יוסי (20).

ואנו כבר ראינו שאמנם כמה סתמות בתמורה — ר"ש הן.

"ר' שמעון" כחולק נזכר פ"א מ"ב, פ"ג מ"ג, פ"ז מ"ג ומ"ד.

ג. שקלים

גם בשקלים ישנם הרבה שורות ופרקים של משניות ממשנת ר' שמעון:

(1) פ"ב מ"ב: הנותן שקלו לחברו לשקול על ידו ושקלו על ידי עצמו אם נתרמה התרומה ("בשעה ששקלו בשביל עצמיה") מעל ("שנהגה מן ההקדש"). השוקל שקלו ממעות הקדש ("שהיו בידיו") אם נתרמה תרומה (וקרבה הבהמה) מעל.

נוסח הספרים "וקרבה הבהמה" הוא תיקון ע"פ הירוש' שאביא, ולא היה לפני הירוש', ואינו "בספר ישן", כעדוהו של רש"ס (מ"ש 21), ובירוש' שם מו ע"ג אמרו: אגן

(19) ועי' להלן בחלק ב' בפתיחה לתמורה.

(20) ברייתא שם ובתמורה יא ב; בתוס' פ"א משובש.

(21) ואינו גם כפי הראב"ד לת"כ, חובה פרשה יא ז, אבל יש שם חסרון.

תנינן אם נתרמה התרומה ותניי דבית רבי אם קרבה הבהמה. אמר רבי לעזר
מאן תנא אם (קרבה בהמה) [נתרמה תרומה] רבי שמעון דרבי שמעון אומר (22) מיד
והיה מקבל מצותיו. [ו]הכהנים (23) זריזין הן.

ריש חולק שם על המשנה (פ"ד מ"ט). שכל המקבל עליו לספק סלחות ויינות להקדש
אינו מקבל את מצותיו עד שיהא המזבח מרצה. אלא מיד היה מקבל מצותיו. ואין
אנו חוששים שמא תתליע הסולת או יחמיץ היין שמהכהנים זריזין הן. וכן כאן אין אנו
צריכים לקרבה הבהמה אלא אם נתרמה התרומה ולקחו בהמה. הרי הוא כאילו קרבה
ומעל (הרא"פ ותקלין חדתין).

וכבר כתב הרש"ס: ולא גרסי' בגמרא דבני מערבא כגירסת הספרים דגרסי בסיפא
וקרבה הבהמה וכו' ומאן דגרסי בסיפא וקרבה הבהמה אית ליה למיגרס נמי
ברישא והיינו תנא דבי רבי דבירוש' וכן מצאתי גרסא דגרסי הכי
בתרווייהו קרבה הבהמה. כי הירוש' אינו מבדיל כלל בין רישא לסיפא (24).
ונוסח כ"י ברלין (אם נתרמה תרומה קרבה הבהמה) ונוסח כ"י א"פ (ונתרמה
התרומה אם קרבה הבהמה) מראים ברור שיש כאן הגהה במשנה, כדי להתאימה
לדעת החכמים.

ואין-ספק שבוזה — הגהת הרא"פ: "מאן תנא אם נתרמה תרומה ר' שמעון",
היא נכונה, שכן שנינו בתוס' שקלים פ"א י"ב (25): המוציא שקלו של חברו הרי זה מעל.
לקח בו קיני זבין קיני זבות קיני יולדות. המביא חטאתו ואשמו ופסחו מן ההקדש. השוקל
שיקלי זוזיו (26) מן ההקדש כיון שלקח מעל דברי ר' שמעון וחכ"א (במעילה):
ר' יהודה אומר) לא מעל עד שיזרקו הדמים.

"חכמים" שנו אפוא: קרבה בהמה. ותניי דבי רבי שנו כחכמים וכבספרא
(ותוס'). אבל משנתנו היא משנת ר"ש.

(2) גם מ"א: נשבעין לגזברין וכו' — מפרשה ר' אלעזר בירוש' שם מו ע"ג: דר'
שמעון היא (שבועות פ"ו מ"ה). וכן בבבלי (ב"מ נח א) בשם ר' יוחנן (המחלוקת
מוחלפת בבבלי): דא מני ר"ש היא דאמר קדשים שחייב באחריותו נשבעין עליהן.
וסיפא: ואין עולין להן לשנה הבאה. דלא כר' יהודה (יומא סה א).

(3) וכן מ"ג—מ"ד הם דר' שמעון:
שבמ"ג שנינו: המכנס מצות ואמר הרי אלו לשקלי וכו' ובה"א מותרן חולין. שאביא
מהן שקלי שוין שמותרן חולין. אלו לחטאתי שוין שהמותר נדבה. שאביא מהן
חטאתי שוין שהמותר חולין. ובמ"ד: אמר ר' שמעון מה בין שקלים לחטאת
שקלים יש להם קצבה וחטאת אין לה קצבה. רבי יהודה אומר אף לשקלים אין להם
קצבה וכו' אמר ר' שמעון אעפ"כ יד כולן שיה אכל חטאת זה מביא בסלע וכו'.
איכ כולה ר"ש. והוא הוא שהביא דברי ר' יהודה (החולק על מ"ג) והשיב עליהם.
ובמ"ה (27) שנינו שורה של "מותר": מותר שקלים חולין וכו', והוא כמ"ג.
ואיכ כוליה פרקין ר' שמעון.

(22) ברייתא בירוש' פ"ד מח ע"ג. (23) כן בשריד, כמו בפ"ד.

(24) והראב"ד והרא"ש והרע"ב נחקו בזה, ע"י מ"ש.

(25) תוס' מעילה פ"א כו, ת"כ חובה פרשה יא ז, בבלי מעילה יס א.

(26) כ"י בריש' מו"י וריבב"ן, וכ"ה בת"כ כ"י ר.

(27) [מור"ר הוסיף בגליון של שורה זו סימן שאלה (2)].

(4) וכן פ"ז מ"ה—מ"ז כולה ר"ש, שהרי במ"ז—מ"ז שנינו: אמר ר"ש שבעה דברים התקינו ב"ד וזה (השני במ"ה) אחד מהן (וששה): נברי ששלח עולתו וכו' ועל הקנין הפסולות שיהו באות משל ציבור (כדעתו, לעיל, "מיד היה מקבל מעותיו, ור' יוסי כאן כסתם פ"ד: אינו מקבל מעותיו עד וכו'). ואם מ"ה היא ר"ש, הרי גם מ"ד השיכת לה, ומ"ד באה כאן אגב מ"ג—מ"ב—מ"א (מעות שנמצא בין השקלים לנדבה). ונראה על-כן שפ"ז כולו — ר"ש הוא. ונראה שפ"ז הוא המשכו של פ"ב.

ד. סנהדרין—מכות

התנא של משנת סנהדרין—מכות, זה, שאת משנתו הניח רבי ליסוד משנתו והשתמש בה הרבה—הוא ר' שמעון: ישנם במסכת זו כמה סתמות של ר"ש:

(1) בפ"א מ"ג שנינו: סמיכת זקנים ועריפת עגלה בשלשה דברי ר' שמעון ור' יהודה אומר בחמשה, החליצה והמיאונים בשלשה, נטע רבעי וכו' בשלשה. אבל כמו שנחלקו ר' יהודה ור' שמעון בסמיכת זקנים (יג ב) ועריפת עגלה (בבלי יד א וספרי שופטים פ"ט רה) כך נחלקו גם בחליצה (ברייתא ביבמות קא א), וסתם שלנו כר' שמעון, ור' יהודה "לא קא פליג" כאן בפירוש²⁸, מפני שכבר נזכרה מחלוקתו בפירוש בסמיכת זקנים, ור"ש מכשיר בדיעבד גם בשנים (יבמות קד ב). ונטע רבעי היא משנת ר"ש, ששנה "נטע" במע"ש פ"ה מ"י, שהיא משנת ר"ש²⁹. (2) פ"ב מ"ד: לא ירבה לו נשים אלא שמנה עשרה. ר' יהודה אומר מרבה הוא לו ובלבד שלא יהו מסירות את לבו. רש"א אפילו אחת ומסירה את לבו הרי זה לא ישאנה אי"כ למה נאמר לא ירבה לו נשים אפילו כאביגיל. ת"ק ר"ש הוא ("ר"ש דריש טעמיה דקרא").

(3) פ"ג מ"ג: ואלו הן הפסולין וכו' וסוחרי שביעית והעבדים³⁰, אמר ר' שמעון בתחלה היו קורין אותן אוספי שביעית משרבו האַנְסִין חזרו לקרותן סוחרי שביעית.

בתוס' פ"ה ב: ר"מ היה קורא אותן אוספי שביעית ר' יהודה היה קורא אותן סוחרי שביעית אמר ר' שמעון מקיים אני דברי שניהן וא כיצד עד שלא רבו האנסיין היו קורין אותן אוספי שביעית וכו'.

משנתנו היא אפוא כולה ר"ש, ששנה את דברי ר"מ (שנשמטו במשנתנו) ואת דברי ר' יהודה והכריע ביניהם: ואני מקיים. וגם "והעבדים" ששנה כאן לפי הנוסחאות המדויקות (כמו בר"ה פ"א מ"ח) הוא משנת ר"ש, ששנה שם "והעבדים" והכשיר אב ובנו לעדות החודש ופסל עבד, כב"ד של כהנים שם, ושנה גם כאן "והעבדים". וכנראה גם התוס' פ"ב א: האב אומר לעבד ושנים אומרים שלא לעבד שניהם נמנים שנים וכו', שהיא בניגוד לפ"ז ה"ב, — היא משנת ר"ש; שכשם שהוא מכשירם לעדות החודש, כך הוא מכשירם לקידוש החודש; ור' יוסי, שחולק עליו בר"ה, חולק עליו בתוס' פ"ב שם בקידוש.

(28) ע"י בבלי יבמות שם קא ב.

(29) ירוש' שם נו ע"ג, סתם ספרי תבוא פ"ט שג.

(30) ירוש' וכ"י פ' ופלו' ועיסור, והתוס' מחקוהו.

(4) פ"ט מ"ב: נתכוון להרוג את הבהמה והרג את האדם לנכרי והרג את ישראל לנפלים והרג את בן קיימא פטור, נתכוון להכותו על מתניו ולא היה בו כדי להמית על מתניו והלכה לה על לבו וכו' פטור, אבל נתכוון להכותו על מתניו והיה בה כדי להמית על מתניו וכו' חייב אמר רבי שמעון³¹) אפילו נתכוון להרוג את זה והרג את זה פטור.

כולה ר"ש היא שר"ש שקה במשנתו, נתכוין להרוג את הבהמה וכו' והרג בן קיימא פטור³²), ואחריו: נתכוין להכותו על מתניו וכו' (עד: נתכוין להכות את הגדול והיה בה כדי להמית את הגדול וכו' חייב, וזו האחרונה שנה כמשנת ר' יהודה³³) בשם ר' יהודה (דברי יהודה, "יהודה היה אומר"), ואחר משנת ר' יהודה הוסיף ר"ש: ואני אומר אפילו וכו', אלא שרבי שנה משנת ר' יהודה סתם, הציע את דברי ר"ש, כדרכו, בלשון: אמר ר"ש, ממש כמו בפ"ג מ"ג. שלא ר' יהודה הוא, ששנה, נתכוון להרוג את הבהמה וכו' פטור, יוצא מן התוס' סנהדר' שם: נתכוון להכות את זה והכה את זה ר' יהודה מחייב ור' שמעון פטור ומודה ר' יהודה שאם נתכוון להרוג את הבהמה וכו' פטור; ר' יהודה מודה בזה למשנת ר"ש, ור"ש הוא השונה, וכירב שנינו בתוס' ב"ק שם: נתכוון להרוג את הבהמה וכו' חייב בכופר ופטור מן המיתה ולענין העיוקין ר' יהודה מחייב ור' שמעון פטור³⁴).

ובב"ק שם אמרו על הדיוק, "הא נתכוין להרוג את זה והרג את זה חייב" — "מתני' ולא כר"ש, מכיון שלדישא, מודה" ר"ש.

אלא שנוסח הבבלי במשנתנו כאן היה כבר, ר' שמעון אומר, וע"כ היה מסופק (עט א): ר"ש אהיא אילימא אסיפא וכו'.

(5) ופ"ט מ"ג: כל חייבי מיתות שנתערבו זה בזה נידונין בקלה, הנסקלין בנשרפין רש"א נדונין בסקילה שהשריפה חמורה וכו' הגהרגין בנחנקין רש"א בסיף וכו'.

משנה זו מוגהת על-פי רב יהודה, והנוסח הראשון היה כמו ששנה רב יחזקאל אביו: הנשרפין בנסקלין וכו' הנחנקין בנהרגין וכו'; סנהדר' פ"ב וש"נ: מתני ליה רב יחזקאל לרמי בריה הנשרפין בנסקלין רש"א ידונו בסקילה שהשריפה חמורה, א"ל רב יהודה אבא לא תיתנייה הכי מאי איריא דשריפה חמורה תיפוק ליה דרובא נסקלין נינהו (דהנשרפין בנסקלין משמע שהנסקלין רובא) אלא היכי³⁵ [כו] אתניה, הנסקלין בנשרפין וכו' (אע"פ שנשרפין רובא), אי הכי אימא סיפא וחכ"א ידונו בשריפה שהסקילה חמורה תיפוק ליה דרובה נשרפין נינהו, התם רבנן וכו'.

אבל המשנה היא משנת ר"ש, ור"ש שנה כשיטתו (בפ"ז מ"א: שרפה סקילה חנק והרג); חברי היו אומרים הנשרפין בנסקלין וכו' ואני אומר וכו', חברי היו אומרים הנחנקין בנהרגין וכו' ואני אומר וכו' (ורבי נסח דבריו כדרכו בלשון, רש"א — וחכ"א).

(31) כנ"ה הירוש' בסיסקא, כז סע"א.

(32) = ב"ק פ"ד מ"ו, ועי' תוס' שם פ"ד ו'.

(33) תוס' סנהדר' פ"ב ד'.

(34) ועי' בבלי ב"ק מד ב'.

(35) בקידושין לב א': הכי.

ונתערבו ב', אין פירושו שהשני הוא הרוב (ולא אפילו שהראשון נכנס בשני). שהרי שנינו בזבחים פ"ה מ"א: כל הזבחים שנתערבו בחטאות המתות או בשור הנסקל אפילו אחד ברבוא³⁶). ובקינים פ"א מ"ב: חטאת שנתערבה בעולה ועולה בחטאת אפי' אחד בריבוא חטאת שנתערבה וכו' בין שהחובה מרובה והנדרבה מועטת בין שהנדרבה מרובה והחובה מועטת בין ששתיהן שוות.

וכך שנינו בתוס' פ"ב א: חייבי מיתות חמורות שנתערבו בחייבי מיתות קלות ממיתין אותן בקלה שבהן.

(6) פ"ו מ"ד—מ"ה: ואם לן עובר עליו בלא תעשה וכו' ולא זו בלבד אלא כל המלין את מתו עובר בלי'ת וכו'—ר"ש היא (בבלי מו ב): א"ר יוחנן ז"ל משום רשב"י מנין למלין את מתו שעובר עליו בלי'ת ת"ל כי קבור תקברנו [שאין ת"ל תקברנו ומה ת"ל תקברנו]³⁷) מכאן למלין את מתו שעובר בלי'ת, וכך שנינו בסתם ספרי תצא פ"ט רכא: מנין למלין את מתו שעובר בלי'ת ת"ל לא תלין וכו' הלינו לכבודו וכו', ואח"כ: לא תלין נבלתו על העץ מצות לא תעשה כי קבור תקברנו מצות עשה כיצד עושים לו וכו' ואם לן עובר עליו בלי'ת שנאמר לא תלין נבלתו וגו' [כי קללת אלהים תלוי]³⁸) כלומר מפני מה זה תלוי מפני שקילל את השם ונמצא [שם שמים]³⁹ מתחלל (זאת אומרת שהאחרונה היא המשנה, ושלפניה דברי ר"ש, סתם ספרי), ובירוש' סנהד' שם (כג ע"ד) אמרו בפירושו: מתני'תא דלא כר' מאיר דאמר (אף) המגדף עובר בלא תעשה. כלומר אם הלין את המגדף עובר בלי'ת, מפני שהוא מפרש "כלומר מפני מה זה תלוי, מפני שבירך את השם ונמצא שם שמים מתחלל" (ותוס' פ"ט ז ובבלי: היה ר' מאיר אומר וכו', ו"אר"מ שבמשנתנו "תרי תנאי" הם).

(7) פ"ז מ"י: המסית (שנחשב בין הנסקלין, מ"ד) זה הדיוט והמסית את ההדיוט, — מתני' מני ר"ש היא דתניא נביא שהדיח בסקילה רש"א בחנק וכו' (בבלי סו א); ואשר לקושיית הבבלי (שם) מסיפא: "אימא סיפא המדיח זה האומר גלך ונעבוד ע"ז ואמר רב יהודה אמר רב מדיחי עיר הנדחת שנו (ובברייתא שלמעלה שנינו: מדיחי עיר הנדחת בסקילה רש"א בחנק) אתאן לרבנן, רישא ר"ש וסיפא רבנן, הנה בתוס' פ"א ר' שנינו (למשנה שלנו): ר' שמעון בן יהודה אומר משום ר"ש המדיח תרי זה בחנק (ולא "מדיחי עיר הנדחת"), ומכאן — דתרי תנאי אליבא דר"ש, כרגיל אצל "ר"ש בן יהודה בשם ר"ש", שהסתם שלפניו חולק עליו (ע"י להלן).

(8) מכות פ"ג מ"ג: האוכל בכורים עד שלא קרא עליהם, ואמרו (בבלי יו א): א"ר יוחנן זו דברי ר"ש ע"ס תימא אה אבל חכ"א בכורים הנחה מעכבת בהן קריאה אין מעכבת בהן, ולימא זו דברי ר"ש ע"ס תימא אה ("דשמעינן ליה בברייתא דלקמן כי מתניתין") הא קמ"ל דר"ע כר"ש סבירא ליה. מאי ר"ש דתניא (ספרי ראה פ"ט) עב—עד, בלי ("אמר ר"ש") ותרומת ידך אלו בכורים אמר ר"ש וכו' הא לא בא הכתוב אלא לאוכל מבכורים עד שלא קרא עליהן שהוא חייב.

(36) והתלמוד לשיטתו הוצרך שם (עא ב) לפרש: ה"ק כל הזבחים שנתערבו בהן חטאות המתות וכו'.

(37) במ"ת 132: יהודה (כ"ה בכ"י שלי), ובכלאופן ציטט מן הבבלי, שהרי בעל מה"ג מסיים: איכא דאמרי א"ר יוחנן וכו', כמו בבבלי:

(38) ע"י ד"ס ומה"ג.

(39) כ"י ברלין ומדרש חכמים ומה"ג.

חוץ ממה שסתם משנתנו כאן ר"ש היא קורא הבבלי לר"ש "סתמתאדה" כשם שהוא (ר' יוחנן בכמה מקומות) קורא כך לר"ע, וזו מוכיחה, שידעו רבותינו הבבלים, שכמה סתמות ישנם במסכת זו (סנהדרין-מכות) ובמשנה בכלל, שהן משנת ר"ש.
 (9) ובפ"ג מ"ז שנינו: ר' שמעון בן יהודה משום ר"ש אומר אינו חייב וכו', אחרי סתם, אבל זה רגיל רק אחרי (או לפני) סתם משנה או ברייתא בשם ר' שמעון⁴⁰, וא"כ הסתם שלפניו הוא ר"ש.
 וסנהדרין פ"ז מ"ז: הנותן מזרעו למולך — משנת ר"א בר' שמעון היא (בבלי סד א).
 וגם זה רמז למשנת ר' שמעון, שכן רגיל שהבן משתתף במשנת האב, כר' מנחם בר' יוסי ור' יוסי בר' יהודה⁴¹).

ה. מנחות

פ"ג מ"ה—פ"ד:

בפ"ד מ"ב שנינו: הפרים והאילים והכבשים אינן מעכבין זה את זה אמר ר' שמעון⁴² אם היו להם פרים מרובים ולא היו להם נסכים יביאו פר אחד ונסכיו וכו'. אבל בתוס' פ"ו יד: פרים אילים וכבשים מעכבין זה את זה ר' יהודה אומר פרים אין מעכבין זה את זה וכו' אבל אילים וכבשים מעכבין וכו', וא"כ משנתנו שלא כת"ק דתוס' ולא כר' יהודה, וכולה ר' שמעון, והוא מוסיף לפרש.

מ"ג: הלחם מעכב את הכבשים והכבשים אינן מעכבין את הלחם דברי ר"ע אמר שמעון בן גנס לא כי וכו' אמר ר' שמעון הלכה כדברי בן גנס אבל אין הטעם כדבריו וכו'. וכולה ר' שמעון.

מ"ד: לא הקריבו כבש בבקר יקריבו בין הערבים אמר ר' שמעון אימתי בזמן שהיו אנוסין או שוגגין אבל אם היו מזידין ולא הקריבו כבש בבקר לא יקריבו בין הערבים. (ובאן מתחיל בהר"ל וכו' פ' משנה חדשה) לא הקטירו קטרת בבקר יקטירו בין הערבים אמר ר' שמעון וכולה היתה קרבה בין הערבים, שאין⁴³ מחנכין מזבח הזהב אלא בקטרת הסמים⁴⁴ ולא מזבח העולה אלא בתמיד של שחר וכו'.

כולה ר' שמעון היא, ששנה: לא הקריבו, והוסיף: אימתי וכו', ושנה: לא הקטירו וכו', והוסיף: וכולה וכו'.

ובספרי פנחס פ"ט קמ"ג שנינו: מגיד שאם לא הקריב של שחר, מקריב של בין הערבים אמר ר' שמעון⁴⁵ אימתי וכו' יקטירו בין הערבים וכן בחנוכת הבית לא יביא (לא יקריבו) שאין מחנכים וכו' אמר ר' שמעון אע"פ שנגמרו כלים שלא בזמנם אין מחנכין אותן אלא בזמן וכו'⁴⁶.

ובאן ברור שכולה ר' שמעון.

(40) ע"י שבועות פ"א מ"ה ונגעים פ"ז מ"ח, ורגיל בברייתות.

(41) ע"י לעיל עמ' 146, וע"י להלן, "סתומתאיי", עמ' 172 ואילך.

(42) כ"ה בבבלי בדפוסים וכ"י במשנה, וכ"ה בהר"ל, כ"י פ' ושני כ"י ב' ולירמא ור' יהוסף, וכן

בפיסקא. (43) מפני כך לא יקריבו בין הערבים אבל יקטירו.

(44) כלומר: של בין הערבים — וכך מסורש בפיסקא שבבבלי נ ע"א, אבל אינו בכ"י מ', ובבבלי שם: והתניא בקטרת הסמים של שחר תנאי היא.

(45) כ"י ל' ור' ומ'. (46) כיו"ב בתוס' שם פ"ז ו' בשם ר' יוסי.

ובתוס' פ"ז ד—ה: יקטירו בין הערבים אמר ר' שמעון אימתי וכו' אבל אם
היו מזידין [אז] 47) שהיתה חנוכת הבית וכו' לא יקטירו בין הערביים אר"ש כולה וכו'
שאינ מחנכין את מזבח הזהב אלא בקטרת הסמים וכו' (וכירב בבבלי, כ"י מ').
לפי התוס' "אימתי" נמשך גם על קטרת. "ושאין מחנכין אלא בקטרת הסמים" של
שחר, כבר יצא שבבבלי, "וכלה היתה קרבה בין הערבים" בשוגגין.
אבל כל המשנה וסידורה דחוקים לפי זה, ובודאי שנוסח המשנה הוא "יקטירו
וכלה ר"ש, וזה ששנה "בקטרת" של שחר, שבה "לא יקטירו" וחולק על ר"ש.
ומ"ה היא המשך של "וכלה היתה קרבה": חביתי וכו' וכהן שהקריב מחצה בשחירת
ומת וכו' לא מינן כהן אחר משל מי היתה קרבה אחר ר' שמעון 48) משל צבור, ר' יהודה
אומר וכו', ושלמה היתה קריבה.
וברור שכולה ר"ש, והוא שנה כמו בשקלים פ"ז מ"ו, והזכיר גם דברי ר' יהודה.
ומכיון שמ"ב—מ"ה הם ר"ש, ודאי שכל שורת המעכבין ושאינן מעכבין—משנת
ר"ש היא, ז"א מן פ"ג מ"ה עד סוף פ"ד.
סתמות של ר"ש הן גם פ"ז מ"ג: כיצד מושחן כמין כי וכו' 49), ושם מ"ד סיפא:
וכלן פתיתתן (כצ"ל) כזיתים 50).
ובכלל נזכר ר"ש הרבה מאד במנחות, ואין ספק שרבי השתמש במשנתו.

1. זבחים

זבחים פ"י כולו הוא משנת ר"ש.

(1) מ"ג: המעשר קודם לעופות מפני שהוא זבח וכו' — ר' שמעון בתוס' פ"י ג.
(2) ומ"ו: דברי ר"מ וחכ"א החטאת קודמת וכו' — חכמים אלה ר"ש הוא.
בתוס' שם פ"ז. ור"ש הוא ששנה: ולא הודו לו חכמים אלא אמרו החטאת וכו' וכדומה.
(3) ומ"ז: ובכולם (בכל הנאכלין) הנהגים רשאים לשנות באכילתן, לאכלן וכו' ולתת
לתוכן תבלין חולין ותבלין תרומה (דברי ר"ש) רמ"א לא יתן לתוכן תבלי
תרומה וכו' (בתוס' מתחיל ברש"א = חכ"א שבמ"ו וגומר בדברי ר"ש 51), וסתמא ר"ש.
(4) ואח"כ במ"ח: אמר ר' שמעון אם ראית שמן שהוא מתחלק בעזרה (לאכילת
כהנים) אין אתה צריך לשאול וכו'.

זו בודאי המשכה של מ"ז דר"ש, ובודאי שר"ש שנה כאן משנה ישנה מזמן
הבית 52) (אם ראית שמן שהוא מתחלק בעזרה!). אלא שהוא היה השונה האחרון
ונקריית על שמו.

ואם כך ודאי שכל הפרק העוסק במי קודם למי — משנת ר"ש היא.

ובתוס' כאן פ"א—ב נוספו גם המשנה הוריות פ"ג מ"ו והתוס' שם פ"ב ד (בבלי
יג א).

47) כהגהת הרמא"ש בספרי שם.

48) כ"ה בשני כ"י ברלין ולירמא.

49) תוס' פ"ח ה, בבלי עה א.

50) תוס' שם ט.

51) ע"י מכוא לנוסח המשנה, ח"ב 1160.

52) השוה דומה לו אצל ר' יהודה בתוס' בכורות פ"ג יד: מצא אדם את חברו בירושלים
אמר לו וכו'.

ז. שביעית

גם בשביעית ישנו בוודאי הרבה ממשנת ר"ש:
בפ"ד מ"ג: אמר ר"ש מה טעם וכו'. וכן בפ"ה מ"ב, כמו במעילה פ"ד מ"ו (כנוסח הבבלי, ועי' לעיל).
וא"כ כולה ר"ש.
ובוודאי שגם מכשירין פ"ו מ"ח: אמר ר' שמעון מכאן ואילך היינו משיבין לפניו וכו' — כולה ר"ש.
וכי"ב עוד כמה סתמות בודדים.
שביעית פ"ב מ"א: א"ר שמעון וכו'.
פ"ו מ"ה ומ"ו: אמר ר' שמעון שמעתי בפירוש וכו'.
בפ"ב מ"ט: ומרב(י)צין בעפר לכן דברי ר"ש ראביי אוסר ממרסין באורז בשביעית
רש"א אבל אין מכסחין. לשון "אבל לא" מוכיח שכולה ר"ש.
דברי ר"ש עוד בסוף פ"א ופ"ג מ"ג.
ו"רש"א נזכר הרבה בשביעית: פ"ב מ"ב, מ"ג, מ"ה, מ"ו, מ"ח, מ"ט; פ"ג מ"ב;
פ"ז מ"ו; פ"ח מ"ו, מ"ז; פ"ט מ"א, מ"ג; וכן בתוס'.
ובוודאי שכל זה מוכיח על שימושו הרב של רבי במשנת ר"ש בשביעית.
המוסר הרגיל בשמו הוא תלמידו ר' שמעון בן יהודה, ועל-פירוב — בניגוד
לסתם אחר בשם ר"ש.

ה. משנת ר' אלעזר

האחרון מתלמידי ר"ע, שאין אנו מוצאים ממנו אפילו מאמר אחד בשם ר"ע מפורש,
הוא ר' אלעזר בן שמוע, ר' אלעזר סתם במשנה; אנו מוצאים רק שהתווכח עם
ר"מ¹, ואומר משום ר' יוסי², ונחלק עמו פא"פ³, ומזכיר את ר' יהודה⁴.
ואנו יודעים שרבי למד אצלו⁵.
ואין אנו יודעים אפילו איפה ישב ישיבת-קבע, אולי בטבריא⁶, מקום ישיבה
גדולה משכבר הימים.
וודאי שרבי השתמש במשנת ר' אלעזר, ו"מיצה מדותיו" (מנחות שם), אלא
שקשה לברר בדיוק פמזותו של השימוש הזה, והחילופים הרבים שבכל ספרות התלמוד
מר' אלעזר לר' אליעזר⁷ מכבידים את הדבר עוד יותר.
(א) כמעט ברור הדבר, שכל פ"ו ופ"ז של נזיר משנת ר' אלעזר היא:
(1) פרק ר' של נזיר הוא כולו ממקור אחר. מתחיל הוא: שלשה מינין אסורין בנזיר
הטומאה וכו', בשעה שבפ"א מ"ב נזכרו מינין אלו דרך אגב; הריני נזיר מן התרצנים ומן
הזגים ומן התגלחת וכו'; ומי"א: ר' אליעזר אומר סותר את הכל, היא בניגוד לפ"ג

(1) תוס' גטין פ"א ה, בבלי יב ב; תוס' נזיר פ"ה א, בבלי נו ב.

(2) תוס' זבחים פ"ה ד. (3) יבמות צו ב.

(4) הא מפני שיהודה וכו', תוס' זבחים ספ"ב, בבלי מנחות יח א.

(5) עירובין נג א, יומא עט ב, יבמות פד א ומנחות יח א, שהזכרתי.

(6) יבמות צו ב, עירובין קא ב.

(7) [לנושא זה הקדיש מו"ר מקום חשוב בספרו מכאן לנוסח המשנה, ח"ב עמ' 1162—1180].

מ"ג—מ"ד בשם ר' אליעזר, וכבר טרחו בניגוד זה הבבלי והירוש' (מחלפא שיטתיה).
אבל פ"ג—ר' יהודה⁶).

הנה מ"ד: נזיר שהיה שותה יין כל היום וכו' (מכות פ"ג מ"ז—מ"ח) — כולה ר'
אלעזר, תוס' כאן פ"ד ב ומכות פ"ה א.
ובמ"ז: דברי ר' יהודה ר' אלעזר אומר וכו'.
ונראה שכוליה פירקין ר' אלעזר.

(2) וכן פ"ז. מ"ב—מ"ג: על אלו טומאות הנזיר מגלח וכו' ועל חצי לוג דם וכו'
אבל וכו' ורביעית דם וכו' על אלו אין הנזיר מגלח וכו', חזו משנת ר' אלעזר, תוס'
פ"ה א (נזיר ג א): אמר ר' אלעזר בראשונה היו זקנים חלוקין מקצתן או' רביעית דם וכו'.
ומ"ד שאחריה: אמר ר' אלעזר משום ר' יהושע וכו' (סיום הדברים וביסוסם).
אמר ר"מ לא תהא זו קלה וכו', הוא הוויכוח שהיה לר' אלעזר עמו, תוס' שם *): אמר ר'
אלעזר כשהלכתי לערדיסקוס מצאתי את (ר') מאיר ואת יהודה בן פתירוש שהם
יושבים ודנים בהלכה יהודה בן פתירוש אומר רביעית דם אין הנזיר מגלח עליה וכו'
אמר לו (ר') מאיר ותהא זאת קלה וכו' שתק ר' יהודה בן פתירוש נמתי לו מאיר אל
תבז לי בקי היה לך ביהושע בן ממל גם לי הן ובעל הלכות היה נמתי לו בלשון הזה אמר
לי משום ר' יהושע כל טומאה מן המת וכו' ורואה אני את דבריו.
ולפיכך נראה שגם פ"ז כולו ר' אלעזר.

(ב) בעירובין נזכר ר' אלעזר, שלא כרגיל הרבה: פ"ב מ"ה (כנ"י לו וירוש'),
פ"ג מ"ג (כה"י לו), פ"ד מ"ה (לו וירוש'), מ"א (לו וירוש'), ופ"י מ"י (ד"ר ולו וירוש'
ועוד): וכן בתוס', ונראה שרבי השתמש כאן במשנת ר' אלעזר.

(ג) ור"ה פ"ד מ"א ומ"ב כולה ר' אלעזר, שבמ"א שנינו: אמר ר' אלעזר
(כצ"ל) לא התקין רבן יוחנן בן זכאי אלא ביבנה בלבד וכו', ומ"ב: ועוד זאת היתה ירושלים
יתירה על יבנה וכו'—משנת ר"א היא, כלומר אף אחרי תקנת ריב"ז ליבנה עוד היתה
ירושלים יתירה על יבנה בזאת.

(ד) הסתם ביבמות פ"א מ"ד: לא נמנעו וכו'—ר"א היא, תוס' פ"א י (בבלי יד ב)
ור"ש חולק עליו. וכן בסוף פ"ח: ר' אלעזר (כך בכל כ"י) אומר אנדרוגינוס, וכן
בתוס' פ"י ובבלי פג ב (כ"י) ולא הניחונו ללמוד אלא דבר אחד במשנתנו ר' אלעזר¹⁰)
אומר אנדרוגינוס וכו'.

„וחכ"א בגטין פ"א מ"ו—ר"א היא (תוס' פ"א ה ובבלי יב ב), וכן פ"ב מ"ד
(בבלי כב סע"א)¹¹).

(ה) וכל המשניות בגטין פ"ג מ"ג—מ"ה, עד „ד"ר אלעזר", הן כנראה משנת ר"א.
ובבבלי הוא נזכר, לפי הערך, הרבה בגטין.
המוסר הרגיל בשמו (בתוס', בבלי וירוש') ר' יוסי בן כיפר (אלא שנשתבש כ"פ
„אליעזר").

„שדברי ר' אלעזר (בן שמוע) מרובים הרבה ביחוד במסכות: יבמות, כתובות,
גיטין, קידושין, נזיר, סוטה: זבחים, בכורות, ערכין, תמורה: פרה, טהרות ומקואות”¹²).

(8) וסתם מ"ח: ואם גילח במדינה וכו' שלא כ"מ ושלא כר' יהודה בברייתא שם (מה ב,
תוס' פ"ד ו), אלא כחכמים. (9) ותוס' אהלות פ"ד יד (בבלי נו ב).
(10) כך בכ"מ, דפי': אליעזר. אגרת רש"י, לוי' עמ' 16 ל"ה „ר' אליעזר אומר”.
(11) וע"י בבלי כא ב, כג א וכ"ז א.
(12) מבוא לנוסח המשנה, ח"ב עמ' 1180, וע"ש.

VIII. משניות תנאים אחרים

א. משנת אבא שאול⁽¹⁾

אחרי תלמידי ר"ע עלינו לדבר עוד על משנת תנא אחד, שאע"פ שלא היה כנראה תלמיד ר"ע, הרי הוא שייך לאותו חוג: אבא שאול.

אפילו זמנו אין לנו יודעים בדיוק: ר' יצחק מעיד⁽²⁾: אבא שאול גבל של בית רבי היה וכו'; וודאי שפירושו: של בית הנשיא⁽³⁾, שהמורה שלו (מוריינא) היה ר' יהודה⁽⁴⁾, וזה בוודאי בית רשב"ג, וא"כ אפשר וקרוב שהיה חברו של ר' יהודה.

בברייתא (נדה כד ב) שנינו: תניא אבא שאול אומר קובר מתים הייתי פעם אחת נפתחה מערה תחתי ועמדתי בגלגל עינו של מת עד חוסמי וכו' ושם אמר אבא שאול ננס היה — אבא שאול ארוך בדורו היה ור' טרפון מגיע לכתפו ור' טרפון ארוך בדורו היה [ור' עקיבא מגיע לכתפו ור"ע ארוך בדורו היה]⁽⁵⁾ ור"מ מגיע לכתפו ור"מ ארוך בדורו היה ורבי מגיע לכתפו וכו' — אין כוונתה של הברייתא כלל להודיע לנו בזה ירידת הקומה מדור לדור⁽⁶⁾, אלא לתת דוגמא חיה לבן-הדור של הברייתא, שהיה בן דורם של תלמידי רבי (השאר נוסף בבבלי על הברייתא). אבל מן הברייתא יוצא בכל-זאת, שאבא שאול עמד בסביבתו של ר' טרפון, כחבירו של ר"ט-ר"ע, וכו"מ תלמידו של ר"ע לר"ע, וכו"מ לר"מ (אע"פ שרבי ראה אותו רק פעם אחת מאחוריו⁽⁷⁾), ולא הקדימוהו לאבא שאול לפני ר"ט אלא מפני שבאו לספר כאן על אבא שאול⁽⁸⁾.

וקרוב מאד, שהיה תלמיד ר' טרפון, כר' יהודה חבירו, ומכאן באו לו כל הקבלות והידיעות שלו על זמן הבית⁽⁹⁾ — כר' יהודה חבירו בעל המעשים. ואמנם מוצאים אנו כמה עובדות ומעשים, שנמסרו במקום אחד בשם אבא שאול ובמקורות אחרים בשם ר' יהודה:

(1) ירוש' יומא פ"א לח ע"ג: אבא שאול היה קורא איתה לשכת בולוטין.

(1) ישראל לוי, אבא שאול, עמ' 114 ואילך.

(2) פסחים לד א.

(3) כמו "בית רבי" במנחות קנ ב וירוש' שבת פ"ה יא ע"א.

(4) שם קד א וירוש' שבת פ"ה יא ע"ב.

(5) עיי' ובמדבר פ"ט: אבל בכ"י מ' חסר גם "ור"מ מגיע לכתפו ור"מ ארוך בדורו היה".

(6) כדעתו של לוי, שם 116.

(7) עירובין יג ב וירוש' ביצה פ"ה סג ע"א.

(8) עיי' לוי שם.

(9) שקלים פ"ד מ"ב ותוס' שם, מנחות פ"ח מ"ג, מדות פ"ב מ"ה ותוס' יומא פ"א ב, מדות פ"ה

מ"ד; תוס' חגיגה פ"ג ד, זבחים פ"א יג ומנחות פ"ג כ, מנחות פ"י כ, תוס' כלים ב"ק פ"א ז [בבלי פסח' פו א וס"ז נשא 229]; מנחות פ"א מ"ה ותוס' שם פ"א ט, וגם מנחות שם ותוס' שם פ"א טו.

בראשונה היו קורין אותה לשכת בלווטין ועכשיו הן קורין אותה לשכת פלהדיין.
 ובתוס' יומא פ"א א (בבלי ח ס"ב): ר' יהודה היה קורא אותה לשכת בלווטין.
 (2) ירוש' כתובות פ"ב כו ע"א: תני אבא שאול אומר אף מי שהוליכו לפניה
 חבית של בסירות (= בשורות) ובבבלי שם טז ב: תניא ר' יהודה אומר חבית של יין
 מעבירין לפניה (1); שמחות פ"א: אבא שאול אומר המעשה קודם לתלמוד (תורה)
 [וכך (10) היה ר' יהודה עושה (11) בשעה שהיה רואה את המת ואת הכלה שמתקלסין (12)
 ובאין (זה כנגד זה) היה נותן עיניו בתלמידים ואומר המעשה קודם לתלמוד, וזו כר'
 טרפון, קידושין מ' ע"ב (ספרי עקב פס' מא).

נראה אפוא ששניהם, ר' יהודה ואבא שאול, קיבלו מר' טרפון והלכו בשיטתו.
 (3) ובביצה פ"ג מ"ח: ר' יהודה אומר אם היה כלי של מדה לא ימלאנו (ביר"ט).
 מעשה (משנת ר' יהודה היא) באבא שאול בן בטנית שהיה ממלא מדותיו מערב ירמ
 ונותן ללקוחות ביו"ט אבא שאול אומר אף במועד עושה (היה עושה) כן וכו'.
 והדברים נמסרו בתוס' פ"ג ח ובירוש' שם סב ע"ב בשם ר' חנניה בן עקביה
 (היו עושין). שאף הוא חולק על המעשה של ר' יהודה.

(4) ובמנחות פ"א מ"ה (בריתא דמלאכת המשכן פ"ח): ...דברי ר' יהודה רמ"א
 ארכו י"ב ורחבו ששה, לחם הפנים ארכו עשרה ורחבו חמשה, נותן ארכו כנגד רחבו
 של שלחן וכופל טפחיים מכאן וטפחיים מכאן וטפחיים ריחב באמצע (בין שני הסדרים
 של הלחם, שרחבו של לחם אינו אלא חמשה) כדי שתהא הרוח מנשבת ביניהן, אבא
 שאול אומר שם (= באותו ריחב שבין סדר לסדר, וכשיטת ר"מ) היו נותנין שני
 בויכי לבונה של לחם הפנים, אמרו לו והלא כבר נאמר ונתת על המערכת (על
 ממש) לבונה וזה אמר להן והלא כבר נאמר ועליו מטה מנשה (סמוך לר'). אמרו לר' זה
 הוא ר"מ, שנותן טעם, כדי שתהא הרוח מנשבת ביניהן, אבל לר' יהודה אין כאן
 בכלל ריחב באמצע.

(5) ובתוס' כלים ב"ק פ"א ז: אבא שאול אומר עליית בית קדשי קדשים חמורה
 מבית קדשי קדשים שבית ק"ק כהן גדול נכנס לשם בכל שנה ושנה וכו' ולעליית בית
 קה"ק אין נכנסין אלא לשנים (13). אמרו לו אין זו מעלה אף אמרו לר' זה הוא
 כנראה ר' יהודה החולק ואומר בס"ז שם: הגג היה מקודש מן העליה שלא היו
 עולים לשם אלא פעם אחת לשלש שנים לתקן כולה עורב (וחזי תשובה לאבא שאול,
 שכשם שהגג אינו קדוש מבית ק"ק כך גם העליה) (14).

ואנו מוצאים בפירוש שאבא שאול אומר דברים בשם ר"ע ובן עזאי: תוס'
 כלאים פ"ד י: אבא שאול אומר ר' עקיבא אומר יחזיר בן עזי אומר יספר; תוס' אהלות
 סוף פ"ו: אבא שאול אומר אף בזה היא מחלוקת (ר"ע וחכמים), ובתוס' סנהד' פ"ב י:
 אבא שאול אומר משום ר"ע הלחש וכו' (סנהד' פ"י מ"א — סוף פ"ב בשם ר"ע).

(9) ר' יהודה מספר עזר במב מנהגות ישיבה, שהיו נוהגים בשואין, תוס' שם פ"א ד (בבלי יב א).

(10) הר הימ: וכן.

(11) כתובות יז א.

(12) ע"ח.

(13) פסח' פו ע"א: פעם אחת בשבוע (ואמרו לו רבו, אין בכייה, ע"ד ט), ט"ז שם: א"כ.

היה להם צורך.

(14) וע"ז גם לבלן בס"ז שם, שאבא שאול שונה במשנת ר' יוסי.

ובאדר"ג נ"ב פכ"ט: אבא שאול אומר משום ר' ע' שהיה אומר משמו ("של ריב"ז") לא היה אומר אלא וכו'.

ומכיון שכך אפשר להחליט, שאבא שאול היה חברו של ר' יהודה, וקובר-המתים, או מלקט עצמות אחד בצפורין (ב"ר פפ"ט), היה אחר-כך לגבל של בית רשב"ג, ממש כחבירו ר' יהודה שהיה ל"מוריינא דבי נשיאה" (לעיל).

אבא שאול היה בודאי שונה משניות זה יוצא כבר מלשון "אבא שאול היה קורא" (י), הרגיל במשנה, תוס' וירוש'; קידושין פ"ד מ"א: אבא שאול היה קורא לשתוקי בדוקי (כלומר: במקום "שתוקי" שבמשנתנו שנה "בדוקי").

ירוש' פ"א רפ"ח כ ע"ד: אבא שאול היה קורא אותן (את ה"נמושות" שבמשנה) משושות. אית תני תני נמושות ואית תני תני משושות וכו' (כלומר: משנתנו שנתה "נמושות", ואבא שאול שנה "משושות").

יומא פ"א לח ע"ג (ע"י לעיל): אבא שאול היה קורא אותה לשכת בולווטין. שקלים פ"ח מ"ב: ר' יוסי אומר כולך טהורין חוץ מן הסל והמגריפה והמריצה המיוחדין לקברות. ועליה אמרו בירוש' שם נ"א ע"ב: אבא שאול היה קורא אותן (ריבב"ן: אותה) צפורן (י). אבא שאול שנה כר' יוסי, אלא ששנה במקום "מריצה" — "צפורן" ("צפורן גדולה" בפי ר' יוסי, תוס' שבת פ"ד א).

תוס' יומא פ"א ג: כל הלשכות שהיו במקדש רשות היחיד לשבת ורשות היחיד לטומאה חוץ מלשכת יין ושמן וכו' אבא שאול היה קורא אותה לשכת בית שמניא; ואלה הם דבריו שבמדות פ"ב מ"ה: אבא שאול אומר שם היו נתנין יין ושמן היא היתה נקראת לשכת בית שמניא (י⁷). כלומר שכך שנה אבא שאול במשנת מדות שלו (כשם ששנה בפ"ה מ"ד).

וכך נמצא אצלו הלשון "חילוף הדברים": גטין פ"ה מ"ד: אפטרופוס שמינהו אבי יתומים ישבע מינהו בית דין לא ישבע אבא שאול אומר חילוף הדברים (כלומר: מינהו ב"ד ישבע מינהו אבי יתומים לא ישבע), ובתוס' ב"ב פ"ח יב: אבא שאול אומר (אף) שמינהו ב"ד ישבע, כלומר שמינהו ב"ד ולא שמינהו אבי יתומים (וסמי מכאן "אף").

ממשנת אבא שאול ישנן סתמות אחדים במשנתנו:

1) פ"א רפ"ח מ"ו: ושאר כל הפירות אמר אבא שאול כדי שימכרם וכו', וודאי שכולה אבא שאול, והוא שנה גם דברי ר"מ וגם דברי ר"ע שבמשנה זו (ע"י לעיל כ"ר"ב). ויש להדגיש שזהו הפרק, שאנו יודעים שאבא שאול שנה אותו (נמושות — משושות, מ"א), ואפשר שחלק גדול ממנו — משנת אבא שאול הוא.

2) שבת פכ"ג מ"ג: אין מחשיכין על התחום לשכור פועלים ולהביא פירות אבל מחשיך הוא לשמור ומביא פירות בידו, כלל אמר אבא שאול כל שאני זכאי באמירתו (י¹⁸) רשאי אני להחשיך עליו. (מיד) מחשיכין על התחום לפקח על עסקי כלה וכו' (י¹⁹). כולה אבא שאול היא, ואין כאן ת"ק כלל (י²⁰).

15) הרגיל אצל ר' יהודה, ע"י לעיל, וכן תוס' סנהדר' פ"ה ג, תוס' נדה סוף פ"ט.

16) ע"י לוי 123 הערה 1 ולעז, סי' היובל להופמן.

17) כנוי הבבלי יומא סז א, וכ"ה בכל כ"י. 18) כלומר: ליזמר לחבירו לשמור פירותיו.

19) ע"י בבלי קנא א. 20) וע"י תוס' פ"ז יג.

וכן בכל מקום ששנינו „כלל אמר ר' פלוני“ — כולה ר' פלוני היא.
 (3) ובריה פ"ד מ"ח: אבל אם רצה ליתן לתוכו מים או יין יתן. פירש כבר הבבלי
 (לג א): מתני' מני אבא שאל הא דתניא אבא שאל אומר מים או יין מותר כדי
 לצחצחו מי רגלים אסור מפני הכבוד.
 וכאלה עוד (למשל תוס' סנהד' פ"ב ומשנתנו פ"י מ"א).

ב. משנת רשב"ג

רבן שמעון בן גמליאל דיבנה שימש את אביו⁽²¹⁾. זה היה בשעה שבית־הדין היה
 ביבנה. תוס' ר"ה פ"ב ה דפו⁽²²⁾; וכשקידשו את השנה באושא ביום הראשון
 עבר ר' [ישמעאל בנו של ר']⁽²³⁾ יחנן בן ברוקא ואמר כדברי ר' יחנן בן גורי, אמר
 רשב"ג לא היינו⁽²⁴⁾. נוהגין כן ביבנה. ביום השני עבר ר' חנניה בנו של ר' יוסי
 הגלילי ואמר כדברי ר"ע, אמר רשב"ג כך היינו נוהגין ביבנה — שאחרי השמד
 עברה הסנהדרין לאושא ורשב"ג נתישב שם; אבל הוא היה הצעיר בחכמי הדור.
 וכשהגיע רשב"ג סדרים חדשים בישיבה התקוממו נגדו גדולי חכמי הדור, ר"מ ור' נתן,
 אלא שר' יוסי תיווך ביניהם⁽²⁵⁾. ואנו מוצאים את רשב"ג אומר שמועות בשם ר' מאיר,
 תוס' כתובות סוף פ"ו⁽²⁶⁾; רבי מאיר היה אומר — חכמים אומרים, תוס' כלים ב"ב פ"ז
 ט⁽²⁷⁾; יהודה בן שמוע מטמא משום ר' מאיר וחכמים מטהרין; תוס' מכשירין פ"ג ח;
 אם לדברי ר' מאיר וכו'. בשם ר"מ ור' יהודה, תוס' כלים ב"מ פ"ד טו; חילוף
 הדברים (ר"מ מטהר ור' יהודה מטמא); משם ר' יהודה, תוס' כלים ב"ק פ"ה ד. בשם
 ר' אלעזר (בן שמוע), תוס' מכות פ"ד י⁽²⁸⁾. וביחוד — בשם ר' יוסי, תוס' דמאי
 פ"ג יב, מגילה פ"א ו כ"ו⁽²⁹⁾; מ"ק יב ב; כלל אמר רשב"ג משום ר' יוסי, תוס' ע"ז
 ס"ח/פ"ט ג⁽³⁰⁾. וכיבד ביותר את ר' יוסי וחיבב את דבריו ונהג על פיו, תוס' ברכות
 פ"ה ב⁽³¹⁾; מעשה ברשב"ג ור' יהודה ור' יוסי שהיו מסובין בעכו וקדש עליהם היום
 אמר לו רשב"ג לר' יוסי: בריבי, רצונך נפסיק לשבת. אמר לו כל יום ויום אתה
 מחבב דבריי יהודה (שכך היתה הלכה נהוגה מכבר; ר' יהודה ור' יוסי
 הלכה כר' יוסי)⁽³²⁾ ועכשיו אתה מחבב דברי יהודה בפניי, הגם לכבוש את המלכה עמי

(21) ב"ר פס"ה טז ודב"ר פ"א טו: כל ימי שימשי את אבא.

(22) ת"כ אמור פרשה יא (כ"ד) וירוש' ר"ה פ"ד נס ע"ג, בבלי לב ב.

(23) ירוש' שם ות"כ כ"ד (כדפו': שמעון).

(24) בבבלי: היו.

(25) הוריות יג ב.

(26) ירוש' שם פ"ו ל' סע"ד.

(27) שבת טו ב ד"ס ור"ה יט א.

(28) במשנה פ"ג מ"ה: ר' אליעזר, אבל בירוש' שם: אלעזר.

(29) בבלי ו ע"ב וירוש' שם.

(30) תוס' סהרות ספ"א, ע"ז עה א וירוש' שם, וחסר „משום ר' יוסי“.

(31) בבלי פסח' ק ע"א, ירוש' שם ריש פ"י.

(32) ועי' ירוש' גיטין סוף פ"ו: רבי הילל בר חלס בעא קומי רבי מה ראו לומר הלכה כר'

יוסי וכו'.

בבית? אמר לו איך לא נפסיק שמא תקבע הלכה בישראל³³). אמרו לא וזו משם עד שקבעו הלכה כר' יוסי.

תוס' דמאי פ"ג יד: ארשב"ג מעשה ששילח לי ר' יוסי בר' אתרוג גדול מציפורי ואמר זה בא לידי מקיסרי ולמדתי בו שלשה דברים וכו'; תוס' סוכה פ"ד ב (בבלי כו א): ארשב"ג פעם אחת חשתי בעיני בקיסרי והתיר לי ר' יוסי בר' שאישן אני ושמשי חוץ לסוכה.

והיה נהוג בכלל לשאול בחכמים ולשנות דבריהם: בכורות פ"ו מ"ט: מעשה וכו' ושלה רשב"ג לחכמים ואמרו וכו'; גטין פ"ו מ"ה: אמר רשב"ג מעשה בצידך וכו' ואמרו חכמים וכו'³⁴).

ובמקום אחר (תוס' מקואות פ"ו ב): אמר רשב"ג הלכה אין לי אלא מעשה וכו' והיו כהנים וכו'.

וזהו שאמר רב³⁵): ולמה אמרו בכל מקום הלכה כרשב"ג שהלכות קצובות (פסוקות) היה אומר מפי בית דינו; או כמו שאמרו בשם ר' יוחנן³⁶): כל מקום ששנה רשב"ג במשנתנו הלכה כמותו חוץ וכו'³⁷).

משנתו

בהוריות יג ב מסופר, שבשעה שהתקוממו ר"מ ור' נתן נגד רשב"ג, אמרו: נימא ליה גלי עוקצין (פרש מסכת עוקצין ושנה³⁸) אותה" דלית ליה (שאינה סדורה לר') וכו' שמעינהו ר' יעקב בן קורשי וכו' אזל יתיב אחורי עיליתיה דרשב"ג פשט גרס ותנא גרס ותנא וכו' יהב (רשב"ג) דעתיה וגרסה למחר אמרו ליה ניתי מר וניתני עוקצין, פתח ואמר.

הנשיא היה רגיל אפוא לפתוח ולשנות מסכת ידועה, אבל עוקצין לא שנה רשב"ג ולא היתה סדורה לו. ואמנם בין המסכות, שלא נזכר בהן שם רשב"ג אף פעם אחת, — נמנית אף עוקצין.

מסכות אחרות היה רשב"ג גורס ושונה בישיבה, ולא בישיבה בלבד, אלא שסידר משניות ושנה אותן. הרי איסי בן יהודה, ש"קרא שמות לחכמים"³⁹), קורא לרבן שמעון בן גמליאל "חנות מלא ארגון טוב", ז"א: מבחר של משניות. ואמנם אף ממקורות אחרים יוצא, שרשב"ג סידר משניות לתלמידיו:

בירוש' כתובות פ"ד כט סע"א—רע"ב: רבי בא רבי וזיה בשם רבי יוחנן [רבי] ⁴⁰ (שאל את נתן הבללי מה ראו חכמים לומר הלכה כרבי יונתן בן ברוקא, [אמר ליה] ⁴¹ לא

33) ע"י כיו"ב ברי"ג ור"ע, תוס' דמאי פ"ה כד.

34) ועי' להלן ל"אמרו חכמים".

35) ירוש' ב"ב פ"ז יז ע"ד.

36) בבלי ב"ב קעז א וש"נ 37) ועי' יד מלאכי ס"י שו—שח.

38) כמפורש להלן: ניתי מר וניתני בעוקצין. ועי' עירובין נג א: בני יהודה דגלו מסכתא וכו' דוד גלי מסכתא וכו' (ועי' שם ברש"י ב"א), ובירוש' סנהדרין פ"ב כ ע"ג: עשה מסכת וקבעה לדורות, תה"ג אסף, 70: כד גלו טרף (ב"קלפ"י) והחולק, מכתב רש"ג אצל לוי, אגרת רש"ג, 70/אא: ומגלים עוד מסכת אחרת.

39) אדר"ג נ"א פ"ה.

40) כ"ה ברי"ג, מ"ה טעמ' ט"ס כאן. והסוגיא מוחלפת מירוש' ב"ב פ"ח סז ע"ב.

41) כ"ה ברי"ג, וכ"ה בב"ב שם.

את הוא ששניתה⁴²) לנו כן (כתובות פ"ד מ"י) ירתון. (אמר ליה יטלון תנית אתא לגביה)⁴³) אמר ליה לית כאן ירתון אלא יטלון. אתא לגבי אבוי (רשב"ג!) אמר ליה קפחתה את נתן הבבלי לית כאן יטלון אלא ירתון. אמר רבי יוסי בי רבי בון אכין אמר ליה טעיתי טעות ששנית לכתם לית כאן יטלון אלא ירתון.

ר' יוסי בר' בון מעיד, שכך אמר לו רשב"ג לרבי⁴⁴): בטעות שנית לכתם יטלון. רשב"ג שנה אפוא לתלמידיו (ולרבי בנו ביניהם): איגון יטלון; זוהי אפוא משנת רבי "בילדותו"⁴⁵). אבל אחר כך חזר בו, כבר אביו, ושנה כרוב חכמים: ירתון (בבבלי שם אין לנו אלא קטע של שיחה זו).

מכאן יוצא אפוא שרשב"ג שנה וסידר משניות וגרסן לתלמידיו ולבנו. ואמנם אנו מוצאים אצל רשב"ג כל הסימנים של שונה משניות ("תנא")⁴⁶: תוס' כתובות סוף פ"ו (שהבאתי לעיל): ר' מאיר היה אומר וכו' וחכמים אומרים וכו'; תוס' כלים ב"ב פ"ז ט (ושבת ור"ה שהבאתי): יהודה בן שמוע מטמא משום ר' מאיר [וחכמים מטהרין]⁴⁷).

תוס' נדה פ"ג ג: ארשב"ג אני אומר דבר אחד והם אמרו דבר אחד וכו' (הרגילים אצל ר' יהודה ור' יוסי, ע"י לעיל) אבל רואה אני את דברי ר' חנינא בן גמליאל מדברי ומדבריהם שהיה אומר וכו' וכדבריו אנו מורים.

ב"ב פ"ה מ"י: רשב"ג חילוף הדברים, וכי"ב בתוס' כלים ב"מ פ"ד טו (שהבאתי לעיל): רשב"ג חילוף הדברים, שמחליף מחלוקת ר"מ ור' יהודה רגיל אצלו "לא נחלקו ב"ש וב"ה", "מודים ב"ש וב"ה"⁴⁸); תוס' שביעית פ"ב ו: ארשב"ג לא נחלקו ב"ש וב"ה וכו'; מעשרות פ"א ה: לא נחלקו וכו'; שם פ"ג יג: מודים ב"ש וב"ה וכו'; ביצה פ"א יא: מודים ב"ש וב"ה וכו' על מה נחלקו וכו'.

אף שונה הוא כמה מחלוקות של ב"ש וב"ה, שלא נשנו ע"י אחרים, רשב"ג אומר (אמר רשב"ג) בש"א — ובה"א⁴⁹).

ובתוס' כלאים פ"א ב (צוק'): אמ' רבן שמע' בן גמליאל לא היה ר' עקיבא שונה אלא בשתי זוגות אלו וכו'.

וכשם שרגיל — ביחוד בתוס' — אצל ר' יהודה, ור' יוסי, ואף אצל שוניי-משניות אחרים, שהיא שונה הלכה אחת משמם ומסמיכה לה הלכה אחרת, שאין לה שום ענין לראשונה, אלא שגם היא שנויה (ואפשר סמוכה לה) במשנת אותו חכם, ע"י "וכן היה ר' פלוני אומר" — כך רגיל הדבר בתוס' אצל רשב"ג. "וכן היה רשב"ג אומר"...⁵⁰). וכשאנו פונים למשנתנו, הרי אנו רואים גם כאן — סימני סגנון של שונה-משניות:

(42) בב"ב שם: ואת לא שנית.

(43) המוקף נוסח אחר הוא וליתא בד"ק. ספרים אלו גרסו: א"ל יטלון תנית אתא לגביה) אבוי, במקום "לית כאן ירתון אלא יטלון"; בב"ב שם: (א"ל) כיני מתניתא איגון יטלון, וידוע שירוש' נזיקין מעריכה אחרת הוא.

(44) הלוי, דורות הראשונים ח"ב, 97.

(45) בבלי ב"ב קלא א. (46) בבבלי שם ושם.

(47) ר"ז פרנקל, דרכי המשנה, 150.

(48) עירובין פ"ח פ"ו, תוס' כלאים פ"ד יא, שבת פ"ד א וכו' הדפוסים, כתובות פ"ח ט.

(49) תוס' ומאי פ"ג יב (—משום ר' יוסי), שביעית פ"ג יט, תרומות פ"ד ה, שבת פ"ג כ, יומא פ"ה ה, בכורות פ"ב טו, סו ונדה פ"ו יא.

אמר רשב"ג במה דברים אמורים, מעשרות פ"ה מ"ה (וכולה רשב"ג).
 מע"ש פ"ה מ"א, כתובות פ"ז מ"ט, ב"ב פ"ה מ"א (ולפנינו במ"י: חילוף הדברים, ע"י
 לעיל). וכן בתוס' ערלה פ"א א, טבול יום פ"א ב (רשב"ג היה אומר בד"א וכו').
 וכמה פעמים "פירש" רשב"ג את השיעור ואת הטעם: שביעית פ"א מ"ה
 (תוס' פ"א א); וכמה יהא ביניהן רשב"ג אומר⁵⁰ (כדי וכו'; חולין פ"ג מ"ב: עד כמה
 תחסר רשב"ג א עד כאיסר האיטלקי; כלים פ"ז מ"ו: כיצד מעשרין אותו רשב"ג א
 נותן וכו'; תוס' בכורות פ"ה ה (בבלי כתובות ע"ה א); וכמה היא גדולה רשב"ג א
 (בבבלי שם: פירש רשב"ג) עד כאיסר האיטלקי, וכיר"ב כתובות ע"ה א: אלו הן מומים
 גדולים פירש רשב"ג ניסמת עינו וכו', ובתוס' שם פ"ז י: רשב"ג אומר.
 תוס' כלים ב"מ פ"ג יא: רשב"ג א מפני שהוא כתחילה מנקב בו את הגחלים וכו'
 (לשון אחר מלשוננו של ת"ק: חותה וכו', ולא פליגי). וכיר"ב גיטין פ"ד מ"ו: אין
 מבריחין את השבויין מפני תיקון העולם רשב"ג א מפני תקנת השבויין, ירוש' שם: דלא
 יהוון קטרינון (=שלא יקשרום בשלשלאות), ולא נחלקו אלא בלשון, אלא שהתנא האחרון
 הביא שני הלשונות (הבבלי שואל כרגיל: מאי ביניהן, ומתוך: איכא ביניהן דליכא אלא
 חד, אבל רשב"ג אומר "לשבויין" [בלשון רבים]), וכן הירוש' אומר "קטרינון"; אם לא
 שנפרש כאן "שבויין דעלמא").

וכיר"ב שתי הלכות, זו על יד זה, ואינן אלא אחת, בכתובות פ"ח מ"ה:
 נפלו לה עבדים ושפחות זקנים ימכרו נפלו לה זיתים וגפנים זקנים
 וילקח בהן קרקע והוא אוכל פירות רשב"ג ימכרו לעצים וילקח בהן קרקע והוא
 אומר לא תמכור מפני שהן שבח בית אביה, אוכל פירות ר' יהודה אומר לא
 תמכור מפני שהן שבח בית אביה.

שתי משניות אלו הלכה אחת היא, אלא שרשב"ג שנה דבריו, כמו שפירשם יפה
 בעל תוי"ט, על "עבדים ושפחות", ור' יהודה — על "זיתים וגפנים", ולא נחלקו אלא
 בלשון.

ורשב"ג אף חזר על כל אדם לפרש לשון המשנה, ירוש' שבת ריש פ"ב ד ע"ג (ולא
 בכלל): ארשב"ג חזרתי על כל מפרשי ימים ואמרו לי כולכא שמו.
 ועכשיו אנו באים לסתמות של רשב"ג שבמשנתנו:

כרגיל במשנתנו אצל "אמר ר' פלוני", שאינו אלא המשך הדברים שנאמרו לפניו
 וכולה ר' פלוני (ע"י לעיל) — אנו מוצאים כיר"ב כמה פעמים אצל סתם משנה, שאחריה
 "אמר רשב"ג", וכולה רשב"ג:

ארשב"ג בד"א (ע"י לעיל, 123) ⁵¹, שבת פ"א מ"ט: ארשב"ג נוהגין היו בית
 אבא וכו' (בתוס' פ"א כב: אמר ראב"ז של בית ר' גמליאל היו וכו'!). וכיר"ב בשם
 רשב"ג בתוס' שבת פ"ב ד: עירובין פ"ח מ"ו: אלא איכ' עשו לו מחיצה גבוהה עשרה
 טפחים בין מלמטה בין מתוך אוגנו אמר רשב"ג⁵² בש"א מלמטה ובה"א
 מלמעלה, וכולה רשב"ג (וע"י תוס').

ובסוף תענית — סיום אגדי: אמר רשב"ג לא היו ימים טובים לישראל כחמשה
 עשר באב וכו'. ונראה שכל הענין מן מ"ו ועד כאן — משנת רשב"ג היא, והוא ששנת

(50) כנר מיר ועוד.

(51) כיר"ב באדר"ג נז"ב פליה (דף כא ע"א), ירוש' שבת פ"ד יד ע"ג.

(52) כנוס' מיר ועוד.

במ"ז: ולא הודו לו חכמים (לר' יהודה), שהוא נזכר בהלכה שלפניו:
רשב"ג א"א ישנה (שם במ"ז).

„אמר רשב"ג נמצא עוד: שבועות פ"ז מ"ז: וכן היתומים לא יפרעו אלא בשבועה
שבועה וכו' ר' יוחנן בן ברוקה⁵³) אומר אפילו נולד הבן לאחר מיתת האב וכו' ארשב"ג
אם יש עדים שאמר האב בשעת מיתתו שטר זה אינו פרוץ וכו' — בוודאי כולה רשב"ג.
ובב"ק פ"ה מ"ד — ת"ק סתם ואחריו: ארשב"ג אם כן וכו' אלא שמין וכו'. וכולה
רשב"ג, ששנה דברי החולקים ודבריו. וכי"ב סנהד' פ"ג מ"ח: כל זמן שמביא ראיה סותר
את הדין (סתם כרשב"ג). אמרו לו כל ראיות וכו' לאחר שלשים יום אינו סותר (דברי
ר"מ, תוס' פ"ד) אמר רשב"ג מה יעשה זה שלא מצא בתוך שלשים וכו'. אמרו לו
הבא עדים וכו' אינו כלום (ר"מ בתוס' שם) אמר רשב"ג מה יעשה זה וכו' (ועי'
תוס' וירוש'). וכולה רשב"ג.

ובב"ב פ"ז מ"ד: רומז כחצי ארכו וכחצי רחבו ראיה לדבר אמר רשב"ג⁵⁴)
כבנין היכל. וכולה רשב"ג, כאיכא דאמרי (בבלי שם): רשב"ג קתני לה וה"ק ראיה לדבר
ארשב"ג הכל וכו'.

ובכלל ישנם במשנתנו כמה דברים ממשנת רשב"ג בב"ב. חוץ מזו שהזכרנו
כבר, בוודאי גם ב"ב פ"ז מ"ב: שאם שייר בשדה בת תשעה קבין ובגינה בת חצי קב
וכדברי ר"ע בית רובע וכו' — שזהו כלשונו של רשב"ג בכתובות פ"א מ"ד: רשב"ג
אומר לעולם מכרה קיים עד שתהא שם כדי שתשייר בשדה בת תשעה
קבים ובגינה בת חצי קב וכדברי ר"ע בית רובע.

ובחולין פ"ז מ"ז: כלל אמר רשב"ג⁵⁵) דבר וכו', וכולה רשב"ג.

ובב"מ פ"ז מ"א: רשב"ג אומר הכל כמנהג המדינה⁵⁶), כת"ק, וכולה רשב"ג.

וכמה סתמות, בלא כל רמז של שמו, ישנם במשנה, שהם — רשב"ג:

דמאי פ"ז מ"א: המקבל וכו' — רשב"ג, בתוס' שם פ"ז א'; ביצה פ"ב מ"ג:
ושוין וכו' — תוס' ביצה פ"ב ז'; אמר רשב"ג מודים היו ב"ש וכו'. וסתם ב"ק פ"ג
מ"ג: המוציא את תבנו וכו' הוזהב בהן אחר חייב בנזקו וכל הקודם בהן זכה. ההופך את
הגלל וכו' — רשב"ג היא, בבב"מ שם ל' ע"ב, תוס' פ"ב ח'. אבל דברי רשב"ג
שבמשנה אינם במי"ר וכי"ה ועוד ורי"ף, ובכ"ז מ' ופ' ור' וד"נ סדורים דברי רשב"ג
אחרי „ההופך“, כמו בתוס'; אבל לת"ק בתוס' שם: ואסורה משום גזל.
מכות פ"ג מ"ה: ר' אלעזר אומר (כמי"ר ועוד) — תוס' פ"ד י': רשב"ג בשמו.
ע"ז פ"א מ"ט: ובכל מקום לא ישכיר לו את המרחץ וכו' — תוס' פ"א ט': רשב"ג
אומר.

טהרות סוף פ"י מ"ה: או חולטן בחמין ר' יוסי אומר אם נתנן בשבולת הנהר דיו
— בתוס' סוף טהרות: רשב"ג אומר משם ר' יוסי נתנן בנהר שמימיו מהלכין

53) רשב"ג היה חברו של ר' ישמעאל בנו (עי' לעיל), ועי' תוס' מע"ש פ"ד יד, ספח פ"א יב
(כנ"י הדפוסים: ור' ישמעאל ב"ר יוחנן), יבמות פ"ג ה, כתובות פ"ט ב, וערכין פ"ד ד (ור"ב ב'),
בבלי עירובין מ' ע"ב.

54) כנ"י כ"י ר' במשנה, וכ"ה בבבלי צח ב.

55) כלל אומר רשב"ג, גם גיטין פ"ז מ"ו, אלא ששם נזכרה דעתו לפניו בשמו: רשב"ג כזה גט.

56) כ"י"ב גם כתובות פ"ז מ"ד וב"ב פ"י מ"א.

וכו', ות"ק שם בשם ר' יוסי נתנן בנהר שמימיו מהלכין וכו', ות"ק שם בשם ר' יוסי כסתם משנתנו: או חולטן בחמין.

וסתם גדה פ"ח מ"ב: הרגה מאכולת ה"ז תולה בה, עד כמה היא תולה ר' חנינא בן אנטיגנוס אומר עד כגריס וכו' — רשב"ג בתוס' פ"ז ד—ה: רשב"גא אם הרגה מאכולת תולה וכו' ארשב"ג אני אומר דבר אחד וכו' לדברי אין סוף וכו' אין לך מטה שאין עליה מאכולת וכו' אבל רואה אני את דברי ר' חנינא בן גמליאל מדברי ומדבריהם שהיה אומר תולה במאכולת עד כגריס וכו', וזו כמשנתנו.

ובגדה פ"ט מ"י: שאין אשה קובעת לה וסת עד שתקבענה ג"פ וכו' — בבבלי סג ב, אמר רב יהודה אמר שמואל זו דברי ר"ג ברבי שאמר משום רשב"ג וכו' ונימא זו דברי רשב"ג. הא קמ"ל שמואל דר"ג ברבי כרשב"ג סבירא ליה זי).

אהלות פ"ב מ"ד: אבל דופק דופקין טהור — רשב"ג, בס"ז, חוקת ה' הורוויץ עמ' 313 (בהוצאתי עמ' 31); בניגוד לסתם ס"ז, שם עמ' 311 (בהוצאתי עמ' 27). וסתם כלים פ"ד מ"ח: מפתח וכו' טהור ר' יהודה מטמא — כדמחליף רשב"ג בתוס' כלים ב"מ פ"ד טו.

וחולין פ"ג מ"ו: אמרו חכמים כל עוף הדורס טמא כל שיש לו אצבע יתירה וכו' טהור — דברי רשב"ג, בתוס' פ"ג כב זי): רשב"ג אומר כל שיש לו אצבע יתירה בעוף וכו' זי).

וכיר"ב גטין פ"ו מ"ו: (אמר רשב"ג) אמרו חכמים אם מעצמו נפל וכו' — תוס' פ"ד ו (צוק' פ"ו ט) וירוש' גיטין שם בשם רשב"ג, וכן בהצעת הבבלי בגטין שם ובחולין ל"ט ב (אבל במשנה אין "אמר רשב"ג" בכ"י קויפמן ורי"ד). ואמרו חכמים שבמשנה הם הם דברי רשב"ג שבברייתא זי).

וכן בגיטין פ"ז מ"ה: אמר רשב"ג מעשה וכו' אמרו חכמים וכו'! — שמתוך הברייתא, בבלי עד א ותוס' פ"ז ה וירוש' שם, יוצא שכך דעתו של רשב"ג, ומתוך הבבלי עד ב יוצא שחבריו של רשב"ג חלוקים על "אמרו חכמים", ואין בו אלא דעת רשב"ג עצמו זי).

אלו הם סתמותיו הברורים של רשב"ג, ובוודאי שאפשר להוסיף עליהם, אבל הם מספיקים להוכיח לנו כמה גדול חלקו של רשב"ג במשנתנו.

ג. משנת ר' נתן זי)

גם בבבלי היתה מרובה תורה שבע"פ, והיו בתי מדרש, ביחוד בנהרדעא (ובנהר פקוד) ובנציבין (ר' יהודה בן בתירה, ר' חנניה בן אחי ר' יהושע, נחמיה איש בית דלי [סוף יבמות]), וגם שם נסדרו משניות זי).

37) ע"י תוס' שבת פס"ו ח ויבמות סד ב. 38) בבלי סה א כנו' כ"י ר' ב' וראשונים. 39) מבוא לנוסח המשנה, 1148 ואילך. 40) מבוא לנוסח המשנה, 1150. 41) דה"מ בערכו, מבוא המשנה לבריל בערכו. 42) "הלכתא דבבלי", ב"ר פליג ג; "ר"ע דבבלאי", ירוש' ב"ב פ"ד יד ע"ג; "משניות — דרבנן בבלאי", מדרש תהלים קד כב; "תנאי תמן", רגיל בירוש'; "לא כשאתם שונים בבבלי", ביצה סז ב; "וכאן אמרו", גטין יד ב.

קלא א) „שניתם משנתכם“. „ולא את הוא ששנית“ (עי' לעיל); וכשם שנהיו כל „משניות“ שבאיי אחרי משנת רבי ל„ברייתות“, כך נעשית גם „משנת ר' נתן“ ל„ברייתא“. וכדברי רב שרירא באגרתו (הוצ' לזון 41); וביומי דר' ובתריה הנהי מתניא את דבב לאי הזה מיקריין באיי משנת ר' נתן; „סתם ברייתא ר' נתן, כג' רש"י (בכורות ל ע"א) והמאירי (בפתיחתו לאבות) בסנהדר' פו א.

וכשם שרבי היה אחרון „התנאים“ בא"י, כך נחשב ר' נתן לאחרון „התנאים“ של הבבלים; רבי ור' נתן⁶³ סוף משנה. אחריהם נעשית בא"י גם „משנת ר' נתן“ ל„ברייתא“, והולכת ונשכחת לגמרי. חוץ מן השרידים היחידים שבתוס' ובברייתות ובמדרשי-הלכה מבית מדרשו של ר' ישמעאל; משמת ר' נתן אבדה חכמתו (מדר' עמלק, פ"ב). כי ר' נתן הבבלי „אביד“ בסנהדרין של רשב"ג⁶⁴, בנו של הנשיא שבבבל, — סידר בוודאי משניות, אם בהיותו עוד בבבל, או בבואו לאי"י⁶⁵, אבל בכל אופן הביא אתו מבבל קבלות „משניות“; תוס' כלים ב"ק פ"ג יא; וכדברי ר"ג הכוזב והקוד⁶⁶ הבבלי וכו'; ברכות יבא; בגבולין בקשו לקרות כן וכו', שבת לה ב: שש תקיעות וכו' אמר רשב"ג מה נעשה להם לבבלים שתוקעין וכו'⁶⁷; ב"ב עג א: רנ"א המוכר את הספינה מכר את הבוצית סומכוס אומר המוכר את הספינה מכר את הדוגית, אמר רבא בוצית היינו דוגית ר"ג [ד] בבב לאה⁶⁸ הנה קארי לה בוצית סומכוס דבר ארץ ישראל קארי לה דוגית; גטין סה ב: פטורה פרנסה וכו' לא אמר כלום (=משנה) רנ"א פטורה (ס"א: פטורה) דברי קיימין פטורה (ס"א: פטורה) לא אמר כלום (ועי' רש"י) אמר רבא ר"ג דבב לאה הוא דייק בין פטורה לפטורה תנא דידן דבר א"י הוא לא דייק.

הוא מוסר כמה מחלוקות של ב"ש וביה וחכמים אחרים, או מתקן אותן.

תוס' יבמות פ"ח ד (בבלי סב ב): רנ"א בש"א וכו', קידושין פ"ד א (בבלי מג א): רנ"א בש"א וכו', נדרים פ"ו ג"ד: רנ"א הן דברי ב"ש, בש"א וכו' (בבלי סט א וע"א א)⁶⁹, תוס' כלים ב"מ פ"ד יד: רנ"א ר"א אומר וכו', כלים ב"ב פ"ד ג: אר"ג לא נחלקו ר"א וחכמים וכו', כתובות גב א: אר"ג שאלתי את סומכוס כשאמר ר' יהושע וכו' ואמר לי לא שמעתי וכו' (ועי' להלן).

תוס' תרומות פ"י (ביצה לה א): אר"ג מודה היה ר"א וכו', שם פ"ט ח: זבחים פ"י יג (בבלי צו א): אר"ג לא היה ר"ט אומר וכו'; שבת פ"א יג (בבלי יב ב): היטהו וודאי וכו', תוס' פסח פ"ב ח (בבלי מח א): רנ"א משום ר"א חילוף הדברים (שאמר ר' ישמעאל בנו של ריב"ב), עדיות פ"א טז: רנ"א ר' דוסא אומר וכו' וחכ"א וכו'; תוס' כלים ב"מ פ"ב יב: לא נחלקו ר"ג וכו'.

63 כל הדקדוקים מהדקדכו של רבי לפני ר' נתן, אינם נכונים מפני שרבי נזכר תמיד לפני ר' נתן במחלוקת עמו, למשל תוס' פסח פ"ח ד, ז, גטין פ"ו א, ב"ב פ"ה ג, והרבה כאלה.

64 בחיכות עם רשב"ג, תוס' שבת פ"ד ח: אמר לו ר' נתן (צוקי: אל נתן), בבלי קכח א.

65 תוס' שבת פ"ט ח (שבת קלד א): כשהייתי במוציא קפוסקא וכו', אבל אין זו מוכיחה הרבה.

66 [כצ"ל, וכן במש' פס"ז מ"א, בתוס' נשתבש: והקיד].

67 תנא דבי שמואל (כצ"ל שם, עי' ד"ס) שנה כר"ג.

68 כי"י ודפוסים ישנים.

69 דמאי פ"א כז דפו': אר"ג לא היו ב"ה פוסקין וכו', אבל צוקי וירוש' כז רע"ב: אמר

ר' יהודה.

פסח' סז ב: רנ"א משום ר' ישמעאל וכו' ולא הורו לו⁶⁹; תוס' נגעים פ"א ג (שביעית ו ב): אר"נ לא שיהא ר"ע אומר של סיד וכו'; ב"ב פ"ט א (ע"י בבלי כתובות קה א): רנ"א נחום המדי היה מדייני גזירות אמר וכו'.

והוא מוסר כמה קבלות היסטוריות:

מזבח של שילה של נחושת היה (זבחים סא ב), שני כלים היו (תוס' ערכין פ"ב ה, בבלי ערכין י ע"ב), אין פוחתין מ"ג גורין כנגד י"ג שערים (תמיד כז א), באותה שעה נתחייבו שונאיהם של ישראל וכו' (סוטה מא ב, תוס' פ"ז טז), אפר מקלה הן מביאין (תענית טו ב).

חוץ מר' ישמעאל בר' יוסי (תוס' אהלות פ"ה א) — המוסרים העיקריים בשמו הם דבי ר' ישמעאל, והחכמים השייכים להם: ר' יצחק (מנחות לח א), ר' חנינא בר אידי (דרך ארץ רבא פ"א); "אחרים אומרים משום ר' נתן", תוס' דמאי פ"א כז, מעשרות פ"א כא ואהלות פ"ה ב.

במשנה לא נזכר שמו כלל, כי דבריו בסוף ברכות אינם בכ"י מ', ונוספו בכ"י ק' ע"י אחר, ולא היו לפני הבבלי (סג א) והירוש' (יד ע"ד) ולקוחים מס"ז 177⁷⁰. ושקלים סוף פ"ב, אינו בכ"י מ' ולא בקטע קמברידג', ובירוש' שם בשם "תני"י⁷¹. ואעפ"כ ישנם בוודאי במשנתו כמה סתמות של ר"נ (שבוחאי נכנסו למשנתו בימיו של רשב"ג).

רבי עצמו מעיד על כתובות פ"י מ"ד, שהיא "משנת ר"נ": (תניא) זו משנת ר' נתן ר' אומר אין אני רואה דבריו של ר' נתן באלו וכו' (שם צג א).

ומלבד זו ישנן עוד עדויות של אמוראים על כמה משניות שהן של ר"נ: סוכה פ"א מ"א: העושה סוכתו כמין צריף וכו' ר"א פוסל וכו' — משנת ר"נ היא, בבלי יט ב — אומר רב יוסף: מתניתין יחידא היא דתניא העושה סוכתו כמין צריף או שסמכה לכותל ר' נתן אומר ר' אליעזר פוסל וכו'; ב"ב פ"ה מ"ג — בבלי ע"ב: והתנן מכר בור מכר מימיו אמר רבא מתני' יחידא היא דתניא מכר בור לא מכר מימיו ר' נתן אומר מכר בור מכר מימיו.

ופסחים פ"ח מ"ב סיפא: שכח רבו מה אמר לו וכו' — ר' נתן היא, בתוס' פ"ז ה (ודלא כרבי), ירוש' שם לה סע"ד: א"ר יוחנן דר' נתן היא⁷².

ומעשרות פ"ג מ"ז: סוכת היוצרים הפנימית חייבת וכו' — בתוס' שם פ"א כא: אחרים אומרים משום ר' נתן; אלא שבסוכה ח ע"ב: אמר ר' לוי משום ר"מ (וא"א לומר כאן, ש"אחרים" הוא ר"מ).

וקטע של משנתו לכלים ישנו בתוס' כלים ב"ק פ"א ד: רנ"א חזר להיות טמא מת לטמא שנים ולפסול אחר, ו"א שהוא שנה במ"ה בסופה: חזר להיות טמא מת וכו'. ובכלל הוא נזכר הרבה [כעשר פעמים] בתוס' כלים.

ויש במשנתו מן המשנה הראשונה:

תוס' נדרים סוף פ"ז ז—ח: קונם שאני נהנית לאבא ולאביך וכו' ר' נתן אומר לא

69 רנ"א — ולא הורו לו, גם פסח' נ ע"א וכתובות קה א (ע"י להלן).

70 וע"י מבוא לנוסח המשנה, ח"ב עמ' 975.

71 וע"י מבוא לנוסח המשנה, ח"ב עמ' 952.

72 וע"י גם ירוש' פ"ז לר סע"ב.

יפר וחכ"א יפר, נטולה אני מן היהודים אם משמשיך אני ר' נתן אומר לא יפר
חכ"א יפר.

בניגוד לסתם משנה, פ"א מ"א: הרי זה יפר, מ"ב: בראשונה היו אומרים
ג' נשים יוצאות ונטולות כתובה וכו' נטולה אני מן היהודים, חזרו לומר וכו' יפר
חלקו וכו'. וסתם משנה זו היא ר' יוסי, בבלי פב א: משום דנטולה אני מן היהודים
ר' יוסי קתני לה דאמר רב הונא כוליה פירקין ר' יוסי. וא"כ משנת ר' נתן כאן היא
"משנה ראשונה".

במשנת ר' נתן השתמש גם בעל ספרי זוטא. מדרש זה נסדר בבית מדרשו
של ראב"י⁷³, ומשניותיו אינן מתאימות כלל למשנתו, ואנו יודעים שהשתמש
במשנת ר' יוסי (ע"ל לעיל, 128). אבל השתמש גם במשנת ר' נתן. כמה סתמות של
מדרש ישנם בו שהם מדרשו של ר' נ⁷⁴. אבל גם במשנתו של ר'נ השתמש, ויש בו
ציטאט ברור ממשנת ר'נ:

ס"ז 284, מכאן אמרו עיסת כלבים שהרועים אוכלין ממנה חייבת בחלה וכו' (כבחלה
פ"א מ"ח) ויוצא בה משום מצה וחייב עליה משום חמץ⁷⁵, ונקחת בכסף
מעשר⁷⁶ ומטמא טומאת אוכלין ואם אין הרועים אוכלין ממנה אינם חייבים
בחלה וכו' (ד"א: ואין מערבין בה וכו' ואין מטמאה טומאת אוכלים).

וזו, כמו שהעיר הורוויץ, בניגוד למשנת חלה: בין כך ובין כך מטמאה טומאת
אוכלין. ככללה של המשנה טהרות פ"ח מ"ו (בבלי פסחים מה ב): כל המיוחד לאוכל אדם
טמא עד שיפסל מאוכל הכלב. ובתוס' תרומות פ"ט י שנינו: ר' חנניה סגן
הכהנים אומר תרומה שנפסלה מלאכול אדם וכלב אוכלה מטמא טומאת אוכלין, אבל
ר' נתן חולק, תוס' פ"ו יא (בבלי פסח' מה ב): משום ר' נתן אמרו כל הפת שעפשה
אינה מטמאה טומאת אוכלין.

ומשנת ס"ז היא אפוא משנת ר'נ.

ובודאי שזו אינה המשנה היחידה, ושכמה ניגודים בין משנתו למשנת ס"ז, צריכים
להיוקף על חשבונו של ר'נ.

וגם במשנתו ישנם בודאי עוד כמה וכמה סתמות של ר'נ שנשתקעו בה⁷⁷.
ענין אחר הם השינויים שחלו במשנתו בבבלי בהשפעת המשניות הברביות,
וע"ז כתבתי ב"מבוא לנוסח המשנה".

73 ע"י מ"ש במבוא ג.ספרי זוטא" שהוצאתי, תרביץ ש"א ס"א.

74 ע"י הורוויץ, ספרי, בפתיחה עמ' נאמא ואילך, בעברית, מסלות לתורת התנאים, עמ' 90—91.

75 תוס' פסח' פ"ב ה, פסח' מה ב.

76 "לאכול דבר שדרכו לאכול" (מע"ש פ"ב מ"א) "ואין מחייבין אותו לוכל לא פת שעפשה"

וכו' (ירוש' שם נג ע"ב).

77 בתוס' למשל, תוס' דמאי פ"ב כד — ר' נתן בפסח' כב ב וש"נ.

IX. בני-חכמים ("תנאים"), סתומתאי

ר' יוסי בר' יהודה, ר' אלעזר בר' שמעון, ור' מנחם בר' יוסי נקראים בכמה מקומות בבבלי "סתומתאה" (1), ("סתומתאה"). סתומתא, זאת אומרת שכמה הלכות סתומות ונסתמו (במשנתנו) על פיהם: ר' יוסי בר' יהודה סתומתאה ור' אבר' שמעון סתומתאה נמנו בין ד' ה"זקנים", עירובין לח ב(2); ר"א בר' שמעון, אף בבכורות נא ב, למדרש-הלכה, דתני תנא קמיה דרב נחמן(3); כיריב בכורות ס"ב (ר' יוחנן): הא מני ראב"ש היא למדרש-הלכה החולק על ת"כ בחקותי שם. וכן חולין כט ס"ב—ל ע"א (רבביח א"ר יוחנן), מדרש-הלכה שחולק על ת"כ קדושים פ"א ג (ומשנת חולין).

ר' מנחם בר' יוסי סתומתאה, מגילה כו א(4), וכן בירוש' שם עג ע"א, וכן מפורש בתוס' מגילה פ"ג א דפו' (רש"י). וכיריב על ברייתא דתני תנא קמיה דרב נחמן, כתובות קא ב (רבביח) (5).

רש"י במגילה ב א גם בכ"י מ': "שמצינו בכמה מקומות בתלמוד ר' אלעזר בר' יוסי סתומתאה וכר", אבל בספרים שלנו אינו. מה טיבם של הסתומתאי?

"סתומתאה", "הסותם", אחד הסותמים, אחד מאלה שסתם כמה משניות (במשנתנו), ושלעל-פיהם נסתמו כמה משניות במשנתנו (כר"ע, ר"ש). זאת אומרת אפוא, שהם היו שוני-משניות, וכמה מדבריהם נכנסו למשנתנו.

א. ר' יוסי ברבי יהודה

בנו של ר' יהודה זה נזכר כמה פעמים במשנה:

עירובין פ"א מ"י (בשיטת אביו וחלוק על אביו, ירוש' שם יט ס"ג), פסח' פ"ד מ"ו (=תוס' פ"ב יח), נדרים פ"ח מ"ו (ר' יוסי בנו בשיטת אביו), גטין פ"ד מ"ו, ב"מ פ"ז מ"ג (=תוס' פ"ח ז), סנהד' פ"ח מ"ג, מכות פ"א מ"ט(6), פ"ב מ"ג ז(7), מ"ו, זבחים פ"ו מ"א (=תוס' פ"ו א), מנחות פ"ח מ"ו, חולין פ"א מ"ג, בכורות פ"ט מ"ו, תמורה פ"ב מ"ג. גם על התוס' סנהד' פ"ב ב אומר ר' יוחנן (ירוש' פ"ז כד ע"ד): אתיא דר' יוסי ביר' יהודה בשיטת ר' יהודה אביו וכי'; כאביו — גם בתוס' כלים ב"מ פ"א ג; מוסיף על

(1) סתומתאה, כ"ה במגילה ד"פ וד"ו, וכן ברש"י שם.

(2) כ"י א"פ וד"ש, ה"ג ור"ח.

(3) זו דברי ר' יוסי בר' יהודה סתומתאה ואמרי לה זו וכי' (והשני עיקר).

(4) ד"פ וד"ו: סתומתאה. (5) ועי' ירוש' כתובות פ"ו לא ע"ב.

(6) כנוי הירוש' ועוד, אבל נו' הבבלי ו ב: ר' יוסי, וכן בתוס' סנהד' פ"א א.

(7) כנוי המשניות והירוש', וכן בתוס' מכות פ"ב ט, אבל בבלי שם: ר' יוסי, והוא מפרש:

ההיא ר' יוסי בר' יהודה היא.

דברי אביו, תוס' זכחים פ"א ח, כלים ב"מ פ"ה יא (מוסיף על משנת אביו, סוף פ"ד, ע"ל לעיל). אבל חולק על אביו, תוס' תרומות פ"ג ד, תוס' מקואות פ"ה ו (בניגוד לר' יהודה, פ"ו מ"ט).

בשני מקומות אומר הבבלי על "ר' יוסי" שבמשנה וברייתא, שהוא — ר' יוסי בר' יהודה, במקומו ב שהוכרתי ובשבת קכא א (= יומא פח א). ואמנם בתוס' יומא פ"ה ה: ר' יוסי בר' יהודה⁸).

ועל סתם משנה ביצה פ"ד מ"ג, אמרו (שבת קנו א): ר' יוחנן ההיא בר' יוסי בר' יהודה מתני לה.

וישנם עוד כמה סתמות במשנתנו, שהם ר' יוסי בר' יהודה:

סוטה פ"ט מ"ב: נמצא טמון וכו' — ריב"י בתוס' פ"ט א.

אהלות פ"ד מ"א: העטרו וכו' — ריב"י בתוס' פ"ב ד.

נגעים פ"ג מ"א: הכהה בשני וההולך לו וכו' — ריב"י משום ר"א, תוס' פ"ו ח.

מקואות פ"ו מ"ט: לשתי מצטרף וכו' — ריב"י בתוס' פ"ה ו, וחולק על אביו.

מקואות פ"ט מ"ג: אלו שאין חוצצין קלקי הראש — כריב"י בתוס' פ"ז י, בניגוד לרבי.

ותמורה פ"ו מ"ב: וחכ"א אתנן — ריב"י בתוס' פ"ד ו, אלא שבתוס' מוחלפת, ר' אומר אתנן ר' יוסי בר' יהודה אומר אין אתנן שאין אתנן אלא מן עריות [ש]ביאתן בעבירה, וצ"ל (כהגהת ח"ד): ר' יוסי בר' יהודה אומר אתנן ר' אומר אין אתנן וכו', וכן שניים דברי רבי בתוס' שם ח⁹: [ואין] זהו אתנן ר' אומר מן עריות שביאתן עבירה.

וא"כ "חכמים" של משנתנו¹⁰ במחלוקת עם רבי — ר' יוסי בר' יהודה הוא.

ובאחרונה כתובות פ"ז מ"י:

ואלו שכופין אותו להוציא מוכה שחין ובעל פולפוס והמקמץ והמצרף נחושת והבורסי וכו' מעשה בצידון בבורסי אחד שמת והיה לו אח בורסי אמרו חכמים יכולה היא שתאמר וכו' — בתוס' פ"ז יא (צוק'¹¹): איזהו המקמץ זהו הבורסי ויש אומרים המקמץ את הצואה¹², צורף נחושת זה מתיך נחושת בעל פולפוס זה ריח הפה. ר' יוסי בר' יהודה אומר מקמץ וצורף נחשת ובורסי¹³, כלומר שהוא שונה גם "בורסי", ו"מקמץ" אינו "בורסי", אלא "מקמץ את הצואה". ואמנם כבר הקשו בבבלי (עז א) על המפרש "מקמץ זה בורסי": ולטעמך תיקשי לך מתניתין המקמץ והמצרף נחושת והבורסי וכו' תנאי היא דתניא (תוס' דלעיל), זאת אומרת שמי שמפרש "מקמץ", "בורסי" לא שנה במשנתנו "בורסי", ומי שמפרש "מקמץ את הצואה" שנה בפירוש: והבורסי, והוא ר' יוסי בר' יהודה.

ואמנם נוסח הספרים הישנים בכתובות שם היה: תנאי היא דתניא מקמץ זה בורסי

(8) וע"י ספרי, מבוא לנדה"מ, 1188 ואילך, וע"י שם עמ' 1150.

(9) = בבלי כס ב.

(10) = ספרי תצא פ"ט רסא.

(11) בנוסחאות משובש.

(12) כצ"ל, ולא: הצועה.

(13) שלשה אלה נזכרים יחד גם בחגיגה ד' ע"א בברייתא.

ויש אומרים זה המקמץ צואת כלבים ר' יוסי בר' יהודה אומר המקמץ המצרף נחושת והבורסי שכ"ה בכ"י רומי ובשם"ק בשם "מקצת ספרים": מקמץ זה בורסי ר' יוסי בר' יהודה אומר מקמץ צואת כלבים והמצרף וכו', וכיו"ב בכ"י מ': מקמץ זה בורסי ר' יוסי בר' יהודה אומר זה המקמץ צואת כלבים והמצרף וכו'. רש"י הגיה ע"פ התוס', וכתב: "הוא דר' יוסי בר' יהודה מלתא אחריתי קאמר" (ע"י שמ"ק), מפני שחשב שדברי ריב"ז נמשכים על "אימתי אמרו" וכו'; אבל "אימתי אמרו" הוא ענין חדש, ועל כולן אמרו, ופירוש משנתנו הוא. ומכיון שהבורסי של משנתנו ר' יוסי בר' יהודה הוא — ודאי שאף המעשה בצידון בבורסי אחד וכו', ר' יוסי בר' יהודה היא, וכן אנו מוצאים אותו מספר "מעשה בצידון", והתירו"ל חכמים" (גטין פ"ד מ"ז). ואמנם מצאתי בקטע א"פ 14): אמ' ר' יוסה מעשה, והוא אף כאן ר' יוסי בר' יהודה הרבה נזכר שמו בתוספתא ובבריתות שבתלמוד: כשמונים פעם בתוס', ומחמשים בתלמוד. כמה פעמים במחלוקת עם רבי 15), כ"פ בחבורה אחת עם ר' אלעזר בר' שמעון 16). בכמה מהם חולק על סתם משנה 17).

ב. ר' אלעזר בר' שמעון

השני לו הוא ר' אלעזר בנו של ר"ש. גם הוא נקרא "סתימתאה" (עירובין שם) חוץ מן "הסתומתאה" של מדרשי-הלכה (לעיל בפתיחת הפרק). — מנחות עב א אמרו: נקצר ביום כשר 18) והתנן 19) כל הלילה כשר לקצירת העומר זה הכלל דבר שמצותו ביום כשר כל היום דבר שמצותו בלילה כשר כל הלילה, קתני לילה דומיא דיום, מה דיום בלילה לא אף דלילה ביום (נמי 10). לא אמר רבה לא קשיא הא (משנת מנחות) רבי והא (משנת מגילה) ר' אלעזר בר' שמעון וכו' (חו גם דעתו של ר' יוחנן, שם וירוש' מגילה שם ע"ג).

ואהלית פט"ו מ"ט — ראב"ש היא בשם ב"ה, תוס' פט"ו ט: בזו ב"ש מטמאין ובי"ח מטהרין וכו'; אלא ששם שנינו: אמר ר' שמעון לא היו זקוקין לדחוק וכו', וא"כ שנה מחלוקת זו גם ר"ש, וראב"ש שנה כאן משנת אביו ר"ש. ועוד משנה אחת ישנה, שאמרו עליה בירוש', שהיא ראב"ש, והדבר חשוב גם מצד אחר:

סוטה פ"ג מ"ו: וכל הנשואות לכהנים מנחותיהן נשרפות (מפני שיש לבעלה חלק בה). ועליה שנינו בתוס' פ"ב ו: כל הנשואה לכהן וכו' מנחתה אינה נאכלת מפני שיש לו בה שותפות ואין עולה כולה כליל לאישים מפני שיש לה (כצ"ל) בה שותפות כיצד הוא עושה הקומץ קרב בעצמו ושיריים קרבין בעצמן ר' אלעזר בר' שמעון אומ' הקומץ קרב בעצמו ושיריים מתפזרין על גבי הדשן 20).

14) תרביץ שנה יד, 75, כבוא לנדה"מ, 1149, 1189.

15) תוס' מעשרות פ"ג ה, חגיגה פ"ג י, מנחות פ"ט כ, תמורה פ"ד ו, כלים ב"מ פ"א ח וס', כלים ב"ב פ"ד י, מקואות פ"ז י, סהרות פ"י יא, יב.

16) תוס' יבמות פ"ג א, זבחים פ"ו ט, מנחות פ"ו כ, כלים ב"מ פ"א ח וס'.

17) תוס' פסחים פ"ו יג, סוכה פ"ד יד, סוטה פ"א א, בכורות פ"ב יא, כלים ב"מ פ"ד ה, מכשירין פ"א ב.

18) מנחות פ"י [בבלי פ"ו] מ"ט.

19) מגילה פ"ב מ"ו. 20) (19) ל"י בכ"י ב'. 20) מנחות עד א וסוטה כג א.

ואמרו בירוש' כאן (יט ע"ב): אמר רבי יוסי ראה רבי דעתו של ר' אלעזר ביר' שמעון ושנה כיוצא בו וכו'. התיב ר' חנינה קומי ר' מנא והא תני ר' חייא ופליג (כתוס' דלעיל) ליקרב כליל אינה יכולה מפני וכו' אמר ליה רבי ראה דעתו של ר' אלעזר ביר' שמעון ור' חייא רובה ראה דעתו של ר"ש אביו (במנחות ריש פ"ו, ועי' בבלי שם²¹).

ואמנם בשלשה מקומות שנינו בתוספתא "ראב"ש" ובמשנה — "ר"ש": בתוס' יבמות פ"ה ז — ראב"ש, ובמשנה פ"ג מ"ט — ר"ש; בתוס' מנחות סוף פ"ד — ראב"ש, ובמשנה פ"ג מ"ד — ר"ש; בתוס' תרומות פ"ה יג — ראב"ש, ובמשנה ערלה פ"ב מ"ד — ר"ש; ז"א שבעל התוספתא השתמש כאן במשנת ר"א בר"ש, ששנה משנת אביו. ומצינו אותו אומר בפירוש בשם אביו, שבועות יט ב, ואומר במקום אחר^{21א} (לרבי: שימשתי את אבא עומדות מה שלא שימשתי ישיבות וכו'. (אלא וכו' שמשתי את אבא עומדות מה שלא שמשתי את רבך ישיבות).

ואעפ"כ אומר הוא²²: רואה אני את דברי אלעזר בן שמוע מדברי אבא, ובספרי (עקב פס' לח): רואה אני את דברי ר' יוסי מדברי אבא. חוץ ממשנת מגילה ומשנת אהלות וסוטה שהוכרתי, אין לנו הרבה משניות, שנאמר עליהן בפירוש שהן משנת ראב"ש.

אבל ישנן שתי משניות חשובות, שנכנסו למשנתנו ונסתמו בוודאי על פי (משנת) ראב"ש, ואלו הן:

(א) ב"ק פ"ט מ"א — מ"ב:

הגזול את הגר וכו'. היה מעלה את הכסף ואת האשם ומת, הכסף ינתן לבניו והאשם ירעה וכו'. נתן את הכסף לאנשי משמר ומת אין היורשים יכולין להוציא מידם שנאמר איש אשר יתן לכהן לו יהיה. נתן את הכסף ליהויריב ואשם לידעיה יצא. זו היא משנת ר"ע כשבא מזיפרין²³.

בתוס' פ"י יז — יח (גם יח — ממשנת ר"ע):

דרש ר"ע כשבא מזיפרין בגזול את הגר ונשבע לו והיה עולה לירושלים ומעותיו ואשמו בידו ומת בדרך הכסף ינתן לבניו והאשם ירעה וכו' שנא' מלבד איל הכיפורים אשר יכפר בו עליו מי שצריך כפרה יצא זה שאין צריך כפרה. נתן את הכסף לאנשי משמר ומת אין היורשים יכולין להוציא מידן שנא' איש אשר יתן לכהן לו יהיה, נתן את הכסף ליהויריב ואשם לידעיה יצא (כל זה מן דרשת ר"ע).

ובספרי נשא פס' ד: מנין אתה אומר בגזול את הגר ונשבע לו והלך להביא את הכסף ואת האשם ולא הספיק להביא עד שמת שהיורשים פטורים (כלומר: מאשם) ת"ל מלבד איל הכפורים אשר יכפר בו עליו כך היה ר"ע שונה עד שלא בא מזפרין²⁴ אבל משבא. מזפרין אמר אפילו אם נתן הכסף לאנשי משמר ומת היורשים פטורים (כלומר:

(21) בברייתא הבבליה שם: כל הגשואות לכהונה מנחותהן נשרפות כיצד כהנת וכו'.

(21א) ירוש' שבת פ"י יב ע"ב.

(22) ירוש' סוטה פ"ב יח סע"א.

(23) השאר משנת "חכמים" של ר' יהודה, תוס' פ"י יח, בבלי ק"א וספרי נשא פס' ד, שהוסיפו

על משנת ר"ע.

(24) עי' בנוסחאות.

מאשם) [ו]אין²⁵ מוציאים (הכסף) מיד כהן וקורא אני עליו איש אשר יתן לכהן לו יהיה והכהן אומר לו (ליורש) הבא אשם והקרב והוא אומר וכו' את שצריך כפרה וכו'. כלומר שמתחלה פטר מאשם רק בשמת עד שלא נתן את הכסף, ואח"כ שנה שאפילו נתן את הכסף ומת פטור מאשם. ואלה בעיקרם הדברים שנאמרו בס"ז 232, אלא שיש בו פרטים החסרים בהקבלות, וגם הבבות נתחלפו²⁶ :

לפה שאמרת משמרה שזכת בכסף תזכה באיל גהרי מי שנתן כסף ליהויריב לא הספיק להביא את האיל עד שנכנסה ידעיה יכול יטול הכסף מיהויריב ויחזיר לידעיה אמרת איש אשר יתן לכהן לו יהיה. אמר ר' אלעזר ביר' שמעון זו היתה משנת ר' עקיבא עד שלא בא מופרין משבא מופרין אמר מה לי בין יהויריב נוטל את הכסף בין ידעיה נוטל את הכסף (כלומר : ואין צורך במקרא זה, אלא צריך היה להיאמר לענין אחר) גהרי מי שנתן כסף לכהן לא הספיק להביא את האיל עד שמת האיש יכול יטול הכסף מכהן ויחזיר ליורשי האיש אמ' איש אשר יתן לכהן לו יהיה.

וכל המקורות משלימים זה את זה : שעד שלא בא מופרין דרש "איש אשר יתן לכהן לכהן לו יהיה", שאם לא הספיק להביא את האיל עד שנכנסה משמרת ידעיה, שאינו צריך להחזיר את הכסף לידעיה. ודרש "מלבד איל הכפורים וגו'" על מי שלא הספיק להביא את הכסף ואת האשם עד שמת, שהיורשים פטורים מאשם (אבל בכסף חייבים), ואם הביא את הכסף ומת היורשים מביאים גם האשם ; אבל כשבא מופרין דרש "איש אשר יתן לכהן לו יהיה" על מי שהביא את הכסף ולא הספיק להביא את האשם, וכן "מלבד איל הכפורים" על מי שלא הספיק להביא את האשם שפטורין מאשם ועל פי דרשתו זו, מי שלא הספיק להביא גם את הכסף — הכסף ינתן לבניו.

וזו היא משנתנו מ"א—מ"ב : היה מעלה וכו' יצא.

והסתם הוזה נשנה על פי ראב"ש.

(ב) ב"מ פ"ד מ"א :

הכסף קונה את הזהב והזהב אינו קונה את הכסף, הנחושת קונה את הכסף והכסף אינו קונה את הנחושת. זו היא משנת הירוש' וכי"י ורי"ף.

ומשנת ה"ב ב"ל : הזהב קונה את הכסף והכסף אינו קונה את הזהב.

ואמרו עליה בירוש' (ט' ע"ג) : זהו כללו של דבר כל הירוד מחבירו קונה את חבירו. א"ר חייה בר אשי מאן תניתה ר' שמעון ברבי אמר ליה אבוי חזור בך ותני כהדא הזהב קונה את הכסף, אמר ליה לינא סזר בי דעד דהה חילך עלך ("בילדותך") אתניתני הכסף קונה את הזהב, מילתיה דר' אמר[ה] זהב כפירות. מתני' אמרה כסף כפירות.

וכיו"ב בבבלי (מד א) : מתני ליה רבי לרבי שמעון בריה הזהב קונה את הכסף א"ל (רבי) שנית לנו בילדותיך הכסף קונה את הזהב וכו', בילדותיה סבר דהבא דחשיב הוי טבעא כספא דלא חשיב הוי פירא וקני ליה פירא לטבעא, בזקנותיה סבר כספא דחריף הוי טבעא דהבא דלא חריף הוי פירא וקני ליה פירא לטבעא. ורב אשי מוכיח מתוך הסיפא כמשנת ילדותו : כילדותיה מסתברא מדקתני הנחושת קונה את הכסף וכו' דאע"פ דלגבי דהבא פירא הווא לגבי נחושת טבעא הוי וכו'.

25) כנו' הילקוט.

26) ע"י הורו"ח, ואני כביאן כאן כתיקנו ובצינן בזויות.

הנה מחלוקת זו תלויה במחלוקת רבי וראב"ש בתוס' מע"ש פ"ב ז' (למע"ש פ"ב מ"ו ומ"ז):

מפני שאמרו מחללין נחושת על כסף וכסף על זהב כסף על נחושת מדוחק²⁸ אבל לא זהב על הכסף²⁹. ר' אלעזר בר' שמעון אומ' כשם שמחללין כסף על נחושת³⁰ כך מחללין זהב על הכסף³¹ אמר לו רבי מפני מה מחללין כסף על נחושת שכן מחללין כסף על זהב³² לא יחללו זהב על הכסף שאין מחללין זהב על נחושת³³ ר' אלעזר בר' שמעון אומר מעשר שני של זהב מחללין אותו על מעות (נחושת) שבירושלים (וא"כ יש שמחללין זהב על נחושת והזהב פרי).

בזקנותו הסכים אפוא רבי לראב"ש, שהרי לא השיב על דברי ראב"ש האחרונים, שזהב הוא כפירות ביחס לכסף, ושנה על פיו: הוזהב קונה את הכסף וכו' (לענין ר"ש ברבי, להלן עמ' 227).

ראב"ש נזכר במשנה שתי פעמים:

תמורה פ"ד מ"ד (ותמורה יש בה הרבה ממשנת ר' שמעון, ואפשר שר"ש הוא ששנה דברי בנו אלעזר בני אומר), ונגעים פ"ב מ"ב³⁴).

ובתוס' הוא נזכר הרבה מאד בנגעים: פ"ב ד (בניגוד לסתם פ"ד מ"ה), ז (בניגוד למ"א), פ"ד א, ב, פ"ה טו (ב"פ), פ"ו א, יא, פ"ז ג (במחלוקת עם רבי), פ"ט ו, ור' שמעון נזכר בה הרבה וכן במשנה.

וכן נזכר ראב"ש הרבה בתוס' זבחים ומנחות, ובשתייהן יש במשנתו הרבה ממשנת ר' שמעון אביו.

בכלל הוא נזכר בתוס' כחמשים וחמש פעם.

ג. ר' מנחם בר' יוסי

חוץ ממשנת מגילה פ"ג מ"א, שהעיד עליה רבב"ח בשם ר' יוחנן (עי' לעיל): זו דברי ר' מנחם בר' יוסי סתימתא, אמרו עוד בסנהד' סו א (=שבועות לו א): מאן חכמים³⁵, רבי מנחם ברבי יוסי היא; וכשם שאמרו במכות יז א על דברי רבב"ח א"ר יוחנן זו דברי ר"ע סתימתא; ולימא זו דברי ר"ש סתימתא הא קמ"ל דר"ע כר"ש סבירא ליה (עי' לעיל), — כך אמרו בבב"ב (עב ב—עג א): אמר רבב"ח אמר ריש לקיש חרוב המורכב וסדן השקמה באנו למחלוקת ר' מנחם בר' יוסי ורבנן ולימא מחלוקת ר"ש ורבנן (במשנתנו) הא קמ"ל דר' מנחם בר' יוסי כר"ש סבירא ליה³⁶. אבל בירוש' בב"ב פ"ד יד ס"ג נאמר זה על אחיו, ר' ישמעאל בר' יוסי: אמר ר' יוחנן הקונה סדן שקמה בתוך של חברו מחלוקת

(27) דברי ראב"ש גם בירוש' פ"ב גג ס"ג.

(28) מע"ש פ"ב מ"ז.

(29) מפני שזהב מטבע וכסף פירות, ואין מחללין כסף על פירות, כדברי רבי בילדותיה.

(30) מפני שנחושת חריפה יותר. (31) מפני שזהב הוא פרי ביחס לכסף החריף.

(32) אע"פ שכסף חריף יותר, ב"ב מד ב פירשו ללשון אחד משנת מע"ש פ"ב מ"ז: וביה סברי כספא פירא ודהבא טבעא ופירא אטבעא מחללינן, וע"כ מתירין לעשות סלעין (של כסף) דינרי זהב.

(33) אע"פ שנחושת חריפה יותר וא"כ אינו פרי בשום מקום.

(34) אבל ביצה פ"ד מ"ה תוספת היא, ואינה בכ"י ולקוחה מתוס'.

(35) וחכ"א, סנהד' פ"ז מ"ה, שבועות פ"ד מ"ג.

(36) מעין שאמרו בנדה סג ב: הא קמ"ל שמואל דר"ג ברבי כרשב"ג סבירא ליה, עי' לעיל, 168.

ר' ישמעאל בר' יוסי ורבנין. ר' ישמעאל בר' יוסי אומר קנה קרקע ורבנין אמרין לא קנה.

ובירוש' יבמות פט"ו טו ע"א: עד אחד אמר מת ונישאת ובא אחר ואמר לא מת הרי זו לא תצא (פט"ו מ"ד) מפני שאמר משנישאת. הא אם עד שלא נישאת ונישאת תצא. אמר ר' יוחנן זו דברי ר' מנחם בר' יוסי³⁷ אבל דברי חכמים בין אמר משנישאת בין אמר עד שלא נישאת לא תינשא ואם נישאת לא תצא³⁸. ורב נחמן בשם רב חולק (שם). אבל בבבלי יבמות קי"ב פירשו את המשנה בדוחק על פי רב (והתירוה לינשא — לא תצא מהיתרה הראשון). והתוס' ביבמות שם שהקשו: ור' יוחנן בפ"ב דכתובות (שם) מאי קמ"ל מתניתין היא. — לא ראו את הירוש' ביבמות. ואף הבבלי בכתובות שם אומר: וראה ר' יוחנן דבריו של ר' מנחם בר' יוסי בגירושין ולא ראה במיתה.

וישנם עוד סתמות של ר' מנחם:

שבת פ"ז מ"ב: הכותב שתי אותיות והמוחק על מנת לכתוב שתי אותיות. בתוס' שבת פ"א ט"ז: הכותב אות אחת גדולה אע"פ שיש במקומה כדי לכתוב שתי אותיות פטור. המוחק אות אחת גדולה ויש במקומה כדי לכתוב שתי אותיות חייב אמר ר' מנחם בר' יוסי זה חומר במוחק מבכותב.

וכולה ר' מנחם היא.

וכלים פ"א מ"ז — כולה ר' מנחם היא (תוס' כלים ב"ק פ"א יד, ע"י לעיל, 128). וקרוב שאביו ר' יוסי הביאה בשמו: מנחם בני אומר כשם ששנה בתוס' ב"מ פ"א ג: ר' יוסי אומר מנחם בני אומר (ובמשנה רק בשם "ר' יוסי").

בתוס' הוא נזכר עוד: אהלות פט"ו ב (ב"פ). ואהלות היא ברובה משנת ר' יוסי. וכן בטבול יום פ"ב ה (אמרתי לפני אבא). וגם טבול יום יש בה הרכה ממשנת ר' יוסי.

ד. ר' אלעזר בר' יוסי

נוסח רש"י (לעיל, 172) היה באיזה מקום בבבלי: ר' אלעזר בר' יוסי סתימתא. ואמנם סתמות אחדים בודאי הם — משנת ר' אלעזר בר' יוסי.

גם ר' אלעזר בר' יוסי היה גדול בחיי אביו. ואביו מזכיר את דבריו: פסחים קי"א: הלל זה מי אמרו ר' יוסי אומר אלעזר בני אומר משה וישראל אמרוהו וחלוקין עליו חבריו לומר שדוד אמרו ונראין דבריו מדבריהן וכו'; יומא ס"א (משיב על דברי אביו): ר' יוסי אומר וכו' אמר ר' יוסי סח לי אלעזר בני אם על ידי עירוב יכולני לעשות אפילו שתי סוכות ועשרה מילין. וספרי שופטים פ"ט קמח: ר' יוסי אומר אלעזר בני אומר שלשה דברים וכו'. ובתוס' סנהד' פ"ב א: א"ר יוסי פעם אחת הלכתי אני ואלעזר בני לעיבור שנה וכו'.

הסתמות הברורים שלו הם:

א) קידושין פ"א מ"ט: חוץ מן הערלה והכלאים ר' אליעזר אומר (אף)⁴⁰ החדש. זו משנת ר"א בר' יוסי, תוס' סוף ערלה (בבלי קידושין ל"א): ר' אלעזר בר' יוסי אומר משום ר' יוסי בן דורמוסקית שאמר משום ר' יוסי הגלילי שאמר משום ר' יוחנן

(37) תוס' יבמות פ"ד א. בבלי פ"ב. (38) וכדברי ר' יוחנן בבבלי כתובות כ"ב ב.

(39) בבלי ע"ב. ירוש' שם י רע"ד. וסופה חסר.

(40) "מן" אין בבבלי וירוש' וכ"י, ולא בספרי עקב פ"ט מד ושם פ"ט נט.

בן נורי שאמר משום ר' אליעזר הגדול אין ערלה בחו"ל, וסמי מכאן „אף" ותני: ר"א החדש (בבלי שם, ושלא כבבלי לו א).

ובשיטת ר"א נשנית גם משנת ערלה סוף פ"ג: החדש אסור מן התורה בכל מקום והערלה הלכה והכלאים מדברי סופרים, אלא שוו משנת ר' שמעון היא. ת"כ אמור סוף פרשה יא: אמר ר' שמעון שלשה דברים תלויים בארץ ונוהגים בארץ ובחוצה לארץ החדש והערלה והכלאים אסור מן התורה בכל מקום והערלה וכו', אבל בדבי ר' ישמעאל (וכבר „רשב"י אומר" מוכיח שהיא דבי ר' ישמעאל)⁴¹, קידושין לח סע"א, שנו דברי ר"ש בסגנון אחר⁴².

(ב) כלים פ"א מ"ג: ומן המסמרות שידוע שנעשו מכלים טמאין. מן המסמרות (סתם!) ב"ש מטמאין ובי"ה מטהרין. זו משנת ר"א בר' יוסי, תוס' כלים ב"מ פ"א ב: אמר ר' אלעזר בר' יוסי לא נחלקו ב"ש ובי"ה על המסמרות שידוע שנעשו מכלים⁴³ שהן טמאין ועל המסמרות שידוע שלא נעשו⁴⁴) מכלים שהן טהורין על מה נחלקו על הסתם שב"ש מטמאין וכו'⁴⁵. ואפשר ששנאה כבר ר' יוסי בשם „אלעזר בני".

(ג) גדה פ"ח מ"א: ראתה על בית יד של חלון אם מגיע כנגד בית התורפה טמאה ואם לאו טהורה. זו הלכה של ר"א בר' יוסי, שהסכימו עליה „חבריו": תוס' פ"ז א: נמצא על בית יד אונקלי (ἀνάκωλος) שלה אם מגיע כנגד תורפה טמאה ואם לאו טהורה, אמר ר' אלעזר בר' יוסי הלכה זו הוריתי ברומי לטומאה (אם מגיע כנגד תורפה טמאה, וכזה „לטהרה" שבתוס' מקואות פ"ז ד)⁴⁶ וכשבאתי אצל חברי אמרו לי יפה הורית. בבבלי נח א הובאה הברייתא על הסיפא „היתה פושטתו וכו'", אבל הברייתא שאחריה שם, מתאימה להלכה שלנו, ובודאי שהפיסקא, כמו כמה פיסקות שבבבלי מוטעית. בבבלי שם: אצל חברי⁴⁷ שבדרום, אבל גם בתוס' מקואות: וכשבאתי אצל חברי.

חוץ מעדותו הנזכרת בשם ר' אליעזר הגדול, הוא מוסר בשני מקומות⁴⁸ משום ר' זכריה בן הקצב, ואפשר שב"ב פ"ח מ"ד משנת ר"א בר' יוסי היא⁴⁹.

אלה הם ארבעת בני־חכמים „סתומאי". כולם היו חברי רבי ובני־דורו הקשישים, ובודאי שנכנסו הרבה מדבריהם במשנת „רבי", וכמה וכמה מסתמותיהם נקבעו במשנתנו. שאלה אחרת היא, אם לקחו חלק ב„ועד" בסידור משנתנו, וע"ז להלן.

(41) וע"י נזיר לו א וס"א נשא פיס' כג.

(42) וע"י ספרי עקב (דבי ר' ישמעאל) פיס' מד וספרי ראה (דבי ר"ע) פיס' נט, אבל בציטאט שבבבלי (שם לו א) ליתא „חוץ מן הערלה ומן הכלאים ר"א אף החדש", ואשגרה היא מפי' מד.

(43) כנ"ה ר"ב.

(44) כנ"ה ר"ש.

(45) תוס' כלים ב"ב פ"ד ס: אמר ר"א בר' יוסי לא נחלקו וכו', בניגוד לסתם פכ"ז מ"ו.

(46) בבבלי כ"י מ' אין לא „לאיסור" ולא „לטומאה".

(47) כנוס' כ"י, דפו': חכמים.

(48) תוס' מגילה פ"א ו ובבבלי ו ב כ"י, תוס' ב"ב פ"ז ו, בבבלי ק"א א: ר' יוסי בר' יהודה ור' אלעזר בר' יוסי אמרו: בירוש' פ"ח סו ע"א משובש: רבי שמעון בן לעזר.

(49) וע"י מבוא לנוסח המשנה ח"ב עמ' 660.

X. רבי ומשנתו

בנו בכורו של רשב"ג¹, "ר' יהודה הנשיא", "רבי" סתם (ולא "רבן") נולד באושא², שימש את אביו רשב"ג³ ואת ר' יהושע בן קרחה (ב"מ פד ב, מדרש תהלי פ"א ח)⁴. למד אצל ר' יעקב בן קורשאי ("קודשאי"), "ר' יעקב" סתם⁵. שימש את ר' שמעון בתקוע⁶, שאלתי את ר' יוסי ור' שמעון כשהיו מהלכין בדרך (נדה סח ב).

ושימש את ר' אלעזר (בן שמוע), עירובין נג א ז, תוס' זבחים פ"ב יז ומנחות יח א (כשהלכתי — למצות מדותיו של ר' אלעזר בן שמוע), יבמות פד א (כשהלכתי ללמוד תורה אצל ר' אלעזר בן שמוע חברו עלי תלמידיו כתרנגולים של בית בוקיא ולא הניחוני ללמוד אלא דבר אחד במשנתינו אנדרוגינס)⁷, ירוש' שם ספ"ח ט סע"ד; ביקשתי ולא מצאתי דברי בן שמוע באנדרוגינס וחברה עליו חבורה — משום שאינו כדוי. ונראה שזה היה בתחילת שימוש לפני ר"א. אבל מר' יוסי אין אנו יודעים אלא מן השאלה ששאל אותו ואת ר"ש כשהיו מהלכין בדרך (לעיל⁸), ושכידו מאד (כאביו רשב"ג); חולין קלו א (אילמלא דבריהן דברי תורה ודברי בריבי קבלה אנו דברי בריבי שומעין וכו', ואעפ"כ לא הכניס דעתו למשנתנו), ירוש' גטין ספ"ו מח ע"ב (מה ראו לומר הלכה וכו' שלא ראיתיו, כד הוה מקשייה וכו'), בבלי שם סז א (שתוק בני שתוק לא ראית את ר' יוסי וכו'); שבת נא א, יבמות קה ב (כבר הורה זקן).

א. חבריו, או "חבורתו"

"רבי ריש מתיבתא הוא ושכיחי רבנן קמיה ומחדידי שמעתתיה" (נדה יד ב); אבל חבריו החולקים עמו, ר' יוסי בר' יהודה, ר' אלעזר בר' שמעון, שניהם היו גדולים ממנו¹⁰) וזקנים ממנו. ואע"פ שראב"ש ישב אתו יחד לפני

(1) ירוש' פסח' רפ"י לו ע"ב. (2) תוס' מגילה פ"ב ח, בבלי כ ע"א.

(3) ואעפ"כ אמר (עירובין לב א): נראין דברי מדברי אבא.

(4) חמיה אני היאך למדני (ריב"ק) עשרים אשרי כתוב בספר תהלים וכו'; שאל את ריב"ק (מגילה כח א).

(5) ירוש' שבת פ"י יב ע"ג ירוש' פסח' שם, יומא סא א, כגי ר"ח וכו' מ' ב'; לא חלק לי ר' יעקב בלוגין, ועי' להלן.

(6) שבת קמז ב ועירובין צא א, מנחות עב א, ירוש' שבת שם; כך שמעתי מאביו.

(7) יומא ע"ב, אבל נוס' התוס' סוכה פ"ב ב וירוש' סנהד' כד ע"ב שונה.

(8) רא"א, ליתא באגרת רש"ג (ועי' לעיל עמ' 159).

(9) אבל במנחות יד א: רבי אומר משום ר' יוסי, ט"ס, וצ"ל כהתוס' זבחים פ"ה ובבלי שם מד ב: ר' אלעזר, וכן הוא בתיכ.

(10) עי' ב"מ פד ב.

אביו ולפני רשב"ג¹¹). ואע"פ שר' יוסי בר' יהודה התהלך את רבי¹²) — לא מצינו אותם בבית הועד' (ר' יוסי בר' יהודה מת לפניו¹³), וכן ראב"ש¹⁴). ואף בחייו לא היו היחסים ביניהם טובים ביותר¹⁵). וקרוב הדבר שלא באו כלל לבית-שערים או לציפורי. היחיד שאנו מוצאים אותו בבית הועד (של רבי) הוא — ר' ישמעאל בר' יוסי, בן ציפורי. אותו אנו מוצאים בפירוש ב"בית הועד"¹⁶). ואנו מוצאים אותו כמה פעמים "לפני" רבי¹⁷). ור' שאל ממנו¹⁸). וכשחלה שלח אליו רבי אמר לנו ב' וג' דברים וכו'¹⁹). הוא מסר הרבה דברים בשם אביו: "כך אמר אבא, ריב"י משום אביו" בברייתות; תוס' תרומות פ"ד ב (אבא היה וכו'), שם ו (משום אביו), מעשרות פ"א א (משום אביו), שם ג ג²⁰) (משום אביו, ירוש' פ"א מט ע"א, בבלי חולין כה ב, ואמרי לה זה וזה לחיוב — כנר התוס' והירוש'); חלה פ"א א (משום אביו), ירוש' פ"א נח ע"א, בבלי פסח' לו ב; זה וזה לפטור ואמרי לה זה וזה לחיוב — כבבלי חולין — והלשון האחרון עיקר, כמשנת עדיות פ"ה מ"ב, ולפ"יה, ר' ישמעאל בר' יוסי הוא הראשון שפירש את המחלוקת שבחלה פ"א מ"ו, שנשנו כך בדורו של רבי, שהן — משניות שני "תלמידים" (בבלי וירוש'), ושאביו היה מחייב גם "מעיסה" גם "חליטה"; שבת פד א (משום אביו, שלא כסתם פ"ה מ"א; בבלי נא ב; מחליפין לפני ר' וכו') אמר לפניו ר' ישמעאל בר' יוסי כך אמר וכו'), סוכה פ"א י (בבלי כ ע"א, משום אביו; בהתאם למשנת כלים פ"ז מ"י), תענית פ"ד יא (משום אביו), יבמות פ"ט א (משום אביו; במשנה פ"ז מ"ג, ר' יוסי אומר, בבלי סז א—ב; כולה (ברייתא) ר' ישמעאל בר' יוסי; גדה פ"ד יב (משום אביו, בבלי כה א; שאלו לפני רבי וכו') אמר להם לא שמעתי אמר לפניו ר' ישמעאל בר' יוסי כך אמר אבא וכו' א"ל אילמלי דבר חדש אמרת לנו משום אביך שמענוך עכשיו וכו'); טהרות סוף פ"א (משום אביו), והנה ראינו שכמה דברים שנשנו בברייתות בשם "ר' ישמעאל בר' יוסי אומר משום אביו", נאמרו בבית-הועד לפני רבי, ואולי נשנית משנת יבמות שהזכרתי (ר' יוסי אומר) על פיו, ואפשר שעל פיו נסדרו במשנתנו שתי המחלוקות שבחלה פ"א מ"ו זו אצל זו.

אבל במשנה לא נזכר אפילו פעם אחת, אע"פ שאמרו²¹): ר' ישמעאל בר' יוסי תנא הוא ופליג (על משנתנו), כשם שאמרו כך על רבי²²), ר' חייא²³) (ורב²⁴).

חזן ממקד היו ב"חבורתו" של רבי:

- (11) ב"מ שם, וע"י להלן.
- (12) נדרים סב א, ירוש' שביעית ספ"ו לו ע"א, מעשרות ריש פ"ג נ' ע"ג, היו מכניסין את הכלכלה לאחר הגנות ראה אותן ר' יהודה ביר' אילעאי וכו', וא"כ עוד בחייו ר' יהודה.
- (13) פסח קיב ב.
- (14) ב"מ פד ב וירוש' שבת פ"י יב ע"ג.
- (15) ב"מ שם וירוש' שם.
- (16) ירוש' כלאים פ"ט לב סע"ב, בבלי יבמות קה ב, שבת נא ב (אמר לפניו, כפוף ויושב לפני רבי).
- (17) ע"ז מ ע"ב (אמר לפניו), גדה כה א (אמר לפניו) — כך אמר אבא, וע"י להלן) ושם יד ב.
- (18) שבת קיג ב, קיס א.
- (19) שבת טו א ופסח קיח ב (והשוה שם קיב ב).
- (20) דפר' וכו' ו'. (21) שבת סד ב.
- (22) תענית יד ב. (23) ב"מ ה ע"א.
- (24) עירובין ג ע"ב וש"נ.

(א) יהודה בן נקוסא²⁵, בבלי ב"ב עא א: מאי שנא מכר ומאי שנא מתנה פירש יהודה בן נקוסא לפני רבי וכו'; תוס' גדה פ"ו יא (בבלי נו א): וכמה שרייתה בפושרין יהודה בן נקוסא אומר וכו'; תוס' ב"ק פ"ד ד²⁶: יהודה בן נקוסא אומר סומכוס אומר (ב"פ). מה ששנינו במשנתנו (פ"ד מ"ד) בשם ר' מאיר (סומכוס בשם ר"מ); תוס' אהלות פ"ד ח (משום ר' יעקב).

(ב) שני החכמים מן ה"עדה הקדושה", או בלשון הבבלי "קהלא קדישא דבירושלם": ר' יוסי בן המשולם (ספק) ור' שמעון בן מנסיא²⁷, "סיומן של חכמים שנקראו קהלא קדישא שבירושלם"²⁸.
ר' שמעון בן מנסיא

תוס' סנהד' פ"א ח²⁹: ר' שמעון בן מנסיא אומר אילו שבע מדות שמנו חכמים (ר' שמעון בן יהודה משום ר' שמעון, שם) בצדיקים כולן נתקיימו ברבי ובניו, ומצד אחר אומר רבי בשמו (קה"ד שם), וכמה פעמים בבבלי רבי בשם "קהלא קדישא דבירושלם", ביצה יד ב, וכן שם כו א, ושם מפורש ר' שמעון בן מנסיא וחבריו: אמר ר' יוסי בן שאול אמר רבי משום קהלא קדישא דבירושלם, ר' שמעון בן מנסיא³⁰ וחבריו³¹ (אמרו) הלכה כר"מ (רב נסים שם אינו מעתיק "אמרו", וא"כ לא היה לו גם הקושיא והתירוץ שבנוסחאות: "אמרו והא אינהו קשישי מיניה טובא אלא בשיטת ר"מ אמרוה", והוא בוודאי הוספת רבנן תרביצאי, שהרי א"א כלל להעלות על הדעת שק"ק דבירושלם קשישי מרשב"מ)³², כלומר שרבי אמר משום קהלא קדישא דבירושלם, הם רשב"מ וחביריו (או: וחבירו) שהלכה כר"מ, והשוה תוס' קידושין פ"ה ב (בבלי כתובות יד ב): ר"ש בן אלעזר אומר משום ר"מ וכן היה רשב"מ אומר כדבריו, וכן ב"מ קו ב (ד"ס)³³, ובגדה כא ב: סומכוס אומר משום ר"מ וכן היה רשב"מ אומר כדבריו.
ודבריו הנוגעים למשנתנו הם:

תוס' תרומות פ"ז טז (חולק על המשנה פ"ח מ"ח, שם פ"ט א³⁴) (מוסיף על המשנה, פ"י מ"ח), ב"ק לו ב (חולק על המשנה); תוס' ע"ז פ"ה ז³⁵, בנוסח משנת זקנותו של רבי (ע"י להלן) וכמשנת הבבלי (שלו ושל חבריו); כלים ב"ב פ"ד י (זבחים צג ב), חולק על המשנה פכ"ו מ"ז; ידים פ"ב יד (מגילה ז ע"א); שיר השירים מטמא את הידים וכו' קהלת אינה מטמא וכו', כר' יוסי (לפי נוסח הבבלי שם) בידים פ"ג מ"ה; שיר

25) תלמידו, בבלי ב"ק פא ב, אבל בירוש' ברכות ספ"ב ה ע"ד וביב פ"ה טו ע"א, מסופר כך על רבן גמליאל ויהודה בן פפוס.

26) כג"ה הדפ"ו וכ"י ו'. 27) ירוש' מע"ש סוף פ"ב וקה"ר ס ט.

28) רש"ג בתשובתו, אוצר הגאונים לברכות ס ע"ב, ח' התשובות, 23.

29) אבות פ"ו ה, ירוש' סנה' פ"א ל סע"א, בטעות: בן גמליאל.

30) כ"י מ"ר"ת, ערוך ע"י קהל, רש"י ומפתח לברכות שם.

31) מאיר: וחבירו.

32) וקרוב יותר למתוק, משומי, שנשטף מדף יד ב! ובברייתא, ביצה כו א: ר' יהודה הנשיא אומר וכו' אמר לו ר' שמעון בן מנסיא הרי אמרו וכו' (ג"ר"ח: אמרו לו הרי אמרו וכו'), ובדאי שנשתבש כאן "הנשיא" ו"בן מנסיא"; "כיצד" אין ברי"ח ומאירי, והסוגיא פשוטה.

33) אבל בתוס' תענית פ"א ז: וכן היה ר' דוסא אומר כדבריו.

34) דפ"ו וכ"י ו'.

35) בבלי גב ב וירוש' פ"ד מג ע"ד.

השירים מטמא את הידים וקהלת מחלוקת (ב"ש וב"ה, וב"ה לקולא, שהרי בפ"ה דעדיות לא חשב ר' יוסי מחלוקת זו); ברייתא בבבלי שבת מב א, לפני נוסח הבבלי: אבל באמבטי חמין לתוך הצונן ולא צונן לתוך החמין ורשב"מ אוסר, חולק על פכ"ב מ"ד (ועי' בבלי שם), אבל ברייתא בבבלי שם זו משובשת (ולשונה כבר מוכיח, וכבר נדחקו בבבלי שם), ובירוש' פ"ג ו ע"ב: ור' שמעון [בן מנסיא] ³⁶ מ"ה, כדבריו המפורשים בתוס' עירובין פ"א ט; תוס' שבת פט"ז (פ"ז) כ (ירוש' שם ו ע"א), מוסיף לפכ"ב מ"ה; ירוש' מגילה פ"א ע"א (כתובות פ"ג כו ע"ג); רשב"מ אומר מחוייבי כריתות כמחוייבי מיתת ב"ד, וחולק על כתובות פ"ג מ"א ³⁷, ולפי התוס' כתובות פ"ג ה כך היא אף דעתו של ר' נחמיה בן הקנה (ויהי"כ לאו דווקא); נדה כא ב, כסומכוס משום ר"מ (וכסתם פ"ג מ"א), ורבי חולק (שם כה א) ³⁸; ירוש' נדה פ"ב נ ע"א, פירוש למשנה פ"ב מ"ה ³⁹, בבבלי ב"ב קמ"ב (לפ"ט מ"י); מאן תנא דאזלינן בתר אומדנא וכו' רשב"מ היא דתניא (תוס' כתובות פ"ד יד) וכו', ובירוש' כתובות פ"ה כט רע"ד: והיא דראב"ע (כתובות פ"ה מ"א) והיא דרשב"מ ⁴⁰.

במשנה נזכר רק בחגיגה פ"א מ"ז (בהו' לו בלי "רבי") = תוס' פ"א ז, אבל מ"ז כולה נוספה מן התוס', והדברים לקוחים מדבי ר' ישמעאל, כמו שמוכיח לשון "רשב"י אומר ⁴¹.

ר' יוסי בן המשולם

השני מן ה"עדה הקדושה" נזכר במשנה ג' פעמים: תרומות פ"ד מ"ז, ועוד זה אין לו שיעור, ר' יוסי בן משולם אומר ועוד, קב למאה סאה וכו'; בכורות פ"ג מ"ג, שם פ"ו מ"א: איזו היא יבשה כל שתנקב וכו' ריב"מ אומר יבשה שתהא נפרכת (=תוס' פ"ד א: וקרובין דבריהן להיות שוין, ועי' בבבלי לו ב).

אבל ישנם גם כמה סתמות ע"פ ר' יוסי בן המשולם: תוס' בכורות פ"ד יא; אמר ר' יוסי בן המשולם אמלא (=אילא) היה מונה מומין ביבנה וכו' = סתם פ"ו מ"ח. בתוס' כלים ב"ק פ"ו יח ובתוס' מכשירין פ"ב י: אבא יוסי בן דוסאי ור' יוסי בן המשולם, ושניהם סתם משגיות, כלים פ"ט מ"ד ומכשירין פ"ד מ"י.

בתוס' פרה סוף פ"א (בכורות כה א): היו בה שתי שערות עיקרן מאדים וראשן משחיר ר' יוסי בן המשולם אומר מספר את העליון וכו', ובמשנה סוף פ"ב, וחכ"א אחר העיקר, כלומר: אלא שמספר את העליון, מעין שאמר ר"ע שם: יתלוש, ובס"ז (הוצאתי עמ' 9): ובלבד שיעבירם (במספרים); תוס' בכורות פ"ד ו: איזהו זובן וכו' אמר ר' יוסי בן המשולם מעשה (בבבלי לט ב: מעשה בעינבל) וכו', מוסיף ומפרש משנתנו (פ"ו מ"ה), וכן פירשה ר' אלעזר (בבבלי שם).

בתוס' אהלות פ"ב ו: אמר ר' יוסי בן המשולם מעשה בעין בול וכו' אמר לו ר' שמעון בן אלעזר וכו' (חולין גז ב).

(36) שרידי ירושלמי, 76 [מבוא לנה"מ, 271, 1151].

(37) עי' בבבלי שם כט ב ואילך וירוש' שם.

(38) עי' ר' ישמעאל בר' יוסי, להלן.

(39) כעין פיראבהו בבבלי יט ב.

(40) אבל בתוס' תרומות פ"א יב (צוק): רשב"מ אומר וכו' וכן היה רשב"מ אומר וכו'.

(ס"תם גטין פ"ה מ"ד) — בדפוסים: ריש בן אלעזר, וכן גכון.

(41) עי' לעיל, ר' שמעון, עמ' 149.

בשני מקומות הוא מצייד בשם אחיו הבכור⁽⁴²⁾ ר' נתן (יונתן) שאמר משום ר"א חסמא, תוס' דמאי פ"ג א (גטין סב א), שם פ"ו ז (מוסיף לפ"ו מ"ב), אלא שהוא היה כנראה קשיש מרבי וספק הוא, אם ישב בבית-הועד.

בבית-הועד ישבו בוודאי: ר' שמעון ברבי⁽⁴³⁾, ר' חייא⁽⁴⁴⁾, רב⁽⁴⁵⁾, לוי (למדין לפני חכמים לוי מרבי)⁽⁴⁶⁾, בר קפרא⁽⁴⁷⁾, ר' חנינא בר חמא⁽⁴⁸⁾, ר' חמא בר ביסא אביו של ר' הושעיא⁽⁴⁹⁾, ר' יוסי בן שאול, ר' יוסי בן זימרא⁽⁵⁰⁾, ר' ינאי⁽⁵¹⁾, ר' אפס, הסופר⁽⁵²⁾ ור' יצחק בר אבדימי (רובא) ה"תנאי"⁽⁵³⁾.

ה"מנין" הרגיל של "בית-הועד" היה "שלשים וכמה" ("ושנים") זקנים, בבלי יבמות צב ב; אמר רב מנין שאין קידושין תופסין ביבמה וכו' א"ר ינאי בחבורה נמנו וגמרו אין קידושין תופסין ביבמה (שלא כרבי, שם נב ב), ובירוש' יבמות פ"א ב ע"ג⁽⁵⁴⁾; א"ר ינאי נמנו שלשים וכמה זקנים⁽⁵⁵⁾ מנין שאין קידושין תופסין ביבמה וכו'.

וה"חבורה" הזאת נזכרת עוד בתמורה ז א: דאמר ר' ינאי בחבורה נמנו וגמרו המקדיש בעל מום לגבי מזבח עובר משום חמשה שמות, וזהו ברייתא בת"כ אמור פרשה ז ה"ה⁽⁵⁶⁾; מכאן אמרו המקדיש בעל מום למזבח עובר וכו' ר' יוסי בר' יהודה אומר (משום — אמרו, בבבלי) אף משום וכו'.

ובשבת ג ע"א: תניא רבי אומר בעשותה וכו' יחיד ועשה אותה חייב שנים ועשו אותה פטורין איתמר נמי א"ר חייא בר גמדא נזרקה מפני חבורה ואמרו בעשותה יחיד שעשאה חייב וכו', והיא ברייתא בת"כ חובה פרשה ז ט⁽⁵⁷⁾.

ובפסחים סד א: א"ר חייא בר' גמדא נזרקה מפני חבורה ואמרו כגון שהיו בעלים טמאי מת (פירוש המשנה), בירוש' שם פ"ה לב ע"ג: אמר ר' יוחנן חבורה היתה מקשה וכו' וקיימונה בשנטמאו הבעלים וכו'⁽⁵⁸⁾, אלא שאפשר שיש מהם ש"חבורה" זו היא החבורה שאחרי רבי.

אבל מה טיבו של ה"מנין" ומתי היו נמנים?

שנינו בתוס' סנהד' פ"ז ב: אין נמנים (אלא)⁽⁵⁹⁾ במקום שמועה, אחד אומר משום שמועה וכולן אמרו לא שמענו⁽⁶⁰⁾ על זה מינין עומד⁽⁶¹⁾, אחד אוסר ואחד מתיר אחד

(42) שהיה חברו של ראבי"ה השני, ס"ז 327.
 (44) יבמות שם וירוש' כלאים פ"ט שם.
 (45) גטין נס א: אנא הוית במנינא, ירוש' גטין פ"ה כז ע"ב, חולין נד א, יומא פז סע"א.
 (46) סנהד' יז ב. (47) יומא שם.
 (47a) יומא שם, ירוש' נדה סוף פ"ב נ ע"ב. (48) נדה יד ב, ירוש' שם פ"ב מט ע"ד.
 (49) יומא עח א. (50) ע"י להלן. (51) ב"ר פע"ה ה.
 (52) סוטה פ"ב יח ע"ב וקדושין פ"ג סד ע"א—ע"ב.
 (53) נמנו שלשים ושלשים זקנים בלוד (תוס' סוף מקואות), "שלשים וכמה זקנים שהיו מתריסין כנגד ר' הושעיא", ירוש' יבמות פס"ז טו ע"ד, בבבלי קטא ב: שמונים וחמשה זקנים, וע' ירוש' מגילה פ"א ע ע"ד: שמונים וחמשה זקנים ומהם שלשים וכמה נביאים.
 (54) תוס' תמורה פ"א י ומכות פ"ה(ד) ה, בבלי תמורה ו ב.
 (55) שבת צב ב, ירוש' ב ע"ג.
 (56) וכזה גם ירוש' יבמות פ"ג ד ע"ד: חבורה היתה מקשה.
 (57) כנ"ה הדפוסים, "אלא" ט"ס, כמו שיוצא מהמשך הדברים. בכ"י ארפורט: אלא משום.
 (58) בכ"י ארפורט נוסף בטעות: לא. (59) בכ"י ארפורט נוסף בטעות: אלא.

מטמא ואחד מטהר וכולן אמרו לא שמענו על זה מינין עומד. אחד⁶⁰) אומר משום שנים ושנים אומרים משום אחד יפה כח האחד האומר משום שנים מכח שנים האומרים משום אחד, עשרה אומרים משום אחד כולן אחד.

על משנה שנויה בלי מחלוקת (שמועה⁶¹) לא היו נמנים אפוא, וכן לא היו נמנים על שמועה של יחיד ורבים, וכל המנין לא היה אלא מחלוקת בלי שמועה, בעיקר אפוא על מחלוקת חכמי הדור (ב"ש ובי"ה, נמנו ורבו, שבת פ"א מ"ד, מקואות פ"ד מ"א; חכמי יבנה, נמנו וגמרו, ידים פ"ד מ"א, שם מ"ג, שם סוף פ"ג; כן נחלקו וכן גמרו; ר"ט וחבריו, תוס' סוף מקואות, ירוש' פסחים פ"ב ל ע"ב י"ג); ר"ע וחבריו, גדה נב א—ב, אמרו הואיל ויש כאן מטמא [ר"ע] ויש כאן מטהרין נעמוד למנין וכו', תוס' אהלות פ"ד ב) או על תקנה (גטין פ"ה מ"ו, אהלות פ"ח מ"ט בבית דינו של רבי; בעליית בית נתזה בלוד, ירוש' סנהד' פ"ג כא ע"ב ובבלי עד א; באושא, ירוש' כתובות פ"ד כח ע"ד ובבלי מט ב).

ואשר למשנה, שנינו בעדיות פ"א מ"ה סתם (משנת ר"מ): ולמה מזכירין דברי היחיד בין המרובין הואיל ואין הלכה אלא כדברי המרובין⁶²), שאם יראה ב"ד את דברי היחיד ויסמוך עליו (בתוס' פ"א ד: שמא תיצטרך להן שעה ויסמכו עליהן), שאין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חבריו עד שיהיה גדול ממנו בחכמה ובמנין וכו'.

וכך אנו מוצאים אצל רבי עצמו (גדה ט ב): מעשה ועשה רבי כר' אליעזר לאחר שנזכר⁶³) אמר כדי הוא ר' אליעזר לסמוך עליו בשעת הדחק⁶⁴). אבל כשנשאלה לפני רבי הלכה שלא נתפרשה במשנתנו, ולא היתה בה "שמועה"⁶⁵): המפלת שפיר מלא בשר מהו, אמר להם לא שמעתי, אמר לפניו ר' ישמעאל בר' יוסי כך אמר אבא מלא דם טמאה גדה, מלא בשר טמאה לידה, אמר לו אילמלא דבר חדש אמרת לנו שמענוך (שהרי זו "שמועה"), עכשיו, מכיון שחציה הראשון של ההלכה היא כדברי יחיד, כסומכוס בשם ר"מ (שם כא ב) וכת"ק בריש פ"ג (המפלת חתיכה אם יש עמה דם טמאה"), — "שמא" אף חציה האחרון "כר' יהושע אמרה (המפלת שפיר שאינו מרוקם)" ואין הלכה כר' יהושע", שחכמים חולקים עליו (בבבלייתא שם: אינו ולד).

ולעומת זאת נפסקה הלכה שלא כהלל ושמאי, מפני "שמועה", עדות הגרדיים משום שמעיה ואבטליון (עדיות פ"א מ"ג—מ"ד) "ומה אבות העולם לא עמדו על דבריהם במקום שמועה על אחת כו"כ שלא יהא אדם עומד" וכו' (תוס' שם).

מחלוקת חדשה אינה מכריעה אפוא במקום "שמועה" ישנה, ו"שמועה" חדשה אינה משפיעה על מחלוקת ישנה, אלא המשנה נשנית כמו שנשנית, וההלכה נוהגת לפי הכללים המקובלים (ב"ש ובי"ה הלכה כבי"ה, יחיד ורבים הלכה כרבים, ר"מ ור' יהודה הלכה כר' יהודה, ר' יהודה ור' יוסי הלכה כר' יוסי), אלא שיש רשות לב"ד

60) ירושלמי גדה מט ע"א, וע"י שם.

61) ע"י ספרי עקב פ"ס מא וקידושין מ ע"ב.

62) ברכות לו א, תוס' שם פ"ד טו.

63) ע"י בבלי.

64) וכך אמרו בכמה מקומות: כדי הוא ר"ש לסמוך עליו בשעת הדחק, ברכות ט א וש"ג.

65) גדה כה א.

להשתמש בדברי יחיד „בשעת הדחק“, או כדברי המשנה בעדיות „אם יראה ביד את דברי היחיד ויסמוך עליו“, כמו שפסקו כמה אמוראים ראשונים ואחרונים כדברי יחיד בכמה מקומות (עי' תוי"ט), אבל „המשנה“ — נשנית כמו שנשנית אפילו לאחר היתרו של רבי, כמו שאמרו⁶⁶: „תמן תנינן“⁶⁷ הרוחץ וכו'. שמואל אמר מה יעביר הדין סבורא דלא יליף ולא שימש והדא מתניתא קודם עד שלא התיירו הבאת לונטית ר' ירמיה (ו)רבי זעירה רב יהודה בשם שמואל ר' התיר לונטיות. וכך אמרו⁶⁸: „ר' קרוספי בשם ר' יוחנן רבן גמליאל („ברבי“) ובית דינו התיירו באיסור שני פרקים“⁶⁹ וכו', ויעקרו אותן מן המשנה וכו' כדי להודיעך, אמר ר' מנא כיי דתנינן תמן⁷⁰ שאם יאמר אדם כך אני מקובל יאמרו לו כדברי רבי איש פלוני שמעת, וכן שאם יאמר אדם שמעתי שאסור לחרוש עד ראש השנה יאמרו לו באיסור שני פרקים הראשונים שמעת.

ואפילו „הכרעה“ אינה הכרעה אלא זו של בני הדור, של אחד החולקים או של „המכריעין לפני חכמים“, אבל הכרעה של דור שלישי אינה מכרעת⁷¹, שהכרעת „תלמיד“ אינה הכרעה, שבת לטבו אמר רבי כל מקום שאתה מוצא שנים חלוקין ואחד מכריע הלכה כדברי המכריע חוץ וכו' דר"ע תלמיד הוא⁷²).

בסידור המשנה שהיתה נשנית בימי רבי אין אפוא כל מקום למנין, ואין מקום „לחבורה“ או „לבית הועד“ שישפיע עליו⁷³. ועכשיו אנו באים „למשנתנו“ בימי רבי ולמעשי רבי.

ספרות:

חוץ מן המבואות: דרכי המשנה לר"ם, מבוא לר"י ברלי; דינר, R. Juda ha-Nasi's Anthell an unserer Mischnah, מוניש 1872, 161 ואילך (ביחוד 176—218 ואילך); הלוי, דוה"ר ח"ב; בספרו ינו, Zur Redaktion der Mischna, מוניש ח"א; אלבק, Untersuchungen usw. [אך קודם שנעבור לנושא זה נסכם את מה שלמדנו בפרקים הראשונים].

ב. משנת התנאים (סיכום)

המשנה היתה סידור „הלכות לתלמידים“ („כשהיה ר"ע מסדר הלכות“ וכו', תוס' זבים פ"א), שלפעמים שנה בה התנא השונה גם את המחלוקת (כ"ש וב"ה, יחיד וחכמים), ולפעמים קרובות שנה בה התנא דעת ב"ה או הרבים, או אפילו דעת היחיד, לפי שיטתו וניסוחו, סתם (דינר).

ר"מ הלך בשיטת ר"ע ושנה משנתו סתם, ואין אתה מוצא במשנתנו „ר"מ אומר משום ר"ע“ — מפני שמשנתנו שנתה דברי ר"ע על פי משנת ר"מ.

66 ירוש' שבת פ"א ו ע"א. 67 שבת פכ"ב מ"ה.

68 ירוש' שביעית פ"א לג ע"א. 69 שביעית פ"א מ"א ופ"ב מ"א.

70 בעדיות פ"א מ"ג—מ"ד.

71 פסחים כ ע"ב—כ"א וכו' ר"ה, וכוונתו שלו: „א"ר ישמעאל בר' יוסי משום אבין

אני אכריע, וע"י תוס' שם.

72 וע"י לעיל בפרק „ר' עקיבא“, עמ' 78.

73 בניגוד להלוי, דוה"ר ח"ב.

ור' יהודה שנה משנת ר' אליעזר ור' טרפון סתם. ור' יוסי שנה משנת ר' יוחנן בן נורי סתם.
ה"חכם" בסנהדרין של רשב"ג היה ר"מ, והתנא' ר' יעקב תלמידו של ר"מ.
(ור' יהודה "ראש המדברים"), ור' יוסי ור"ש ה"מכריעים" (נראין דברי פלוני ב' ודברי פלוני ב').

ובניהם ותלמידיהם של אלה שנו משנתם והוסיפו עליה תולדות ופירושים.
זו היא ה"משנה" שהיתה נשנית בימי רבי.
ומסדר ההלכות לתלמידים היה הנשיא: רשב"ג בזמנו ("גיתני לן עוקצין")
ורבי בזמנו.

וה"תנא" שימש לו כלראשי-השיבה שאחריו ה"אמורא", "מתורגמן" ו"מזכיר".
זוהי המשנה הרשמית, הפומבית.
וישנה ברייתא אנדיתאנכרוניסטית (עירובין נד ב), שממנה משתקף סדר-השינוי
בישיבת ר"ג דיבנה ורשב"ג.

"כיצד סדר משנה, משה למד מפיו הגבורה, נכנס אהרן ושנה לו משה פירקו
נסתלק אהרן וישב לשמאל משה נכנסו בניו ושנה להם משה פירקו נסתלקו בניו אלעזר
ישב לימין משה ואיתמר לשמאל אהרן, ר' יהודה אומר לעולם אהרן לימין משה
חזור (תוס' סנהד' פ"ח א: אראב"צ כשהיה רבן גמליאל יושב ביבנה אבא [ואחיו] יושב 4)
מימינו וזקנים משמאלו). נכנסו זקנים ושנה להם משה פירקו נסתלקו זקנים נכנסו כל
העם ושנה להם משה פירקו וכו' נסתלק משה ושנה להן אהרן פירקו נסתלק אהרן שנו
להן בניו פירקו נסתלקו בניו שנו להם זקנים פירקו.

יוצא אפוא שראשי-השיבה היה שונה תחילה ל"אחיו" 5), אח"כ ל"בניו", ואח"כ
ל"זקנים" (חכמי הישיבה) ואח"כ ל"כל העם" ("תלמידים"). ובוודאי שאע"פ שהתוכן היה
אחד לא היתה המשנה ל"זקנים" ול"כל העם" בסגנון אחד. ואמנם מוצאים אנו גם אצל
רבי, ששנה משנה אחת לבנו ר"ש ושנאה לתלמידו לוי בפנים אחרות 6).
ולא עוד אלא ששנה פעם אחת לר' חייא משנת ר' יוסי ולבר-קפרא משנת ר'
שמעון 7). ומן "שלושה עשר" (גוזמא) "פנים" של "משניות" שהיה רבי שונה
— שנה לר' חייא "שבעה" 8).

ולא עוד אלא שמצינו במשנה (עירובין פ"ב מ"ו): אמר רבי אלעאי שמעתי מר'
אליעזר וכו' וכן שמעתי ממנו וכו' וכן שמעתי ממנו שיוצאין בעקרבנין ("בעקרבלין")
בפסח וחזרתי על כל תלמידיו ובקשתי לי חבר ולא מצאתי.
ובברייתא (פסח' לט א): וכשבאתי לפני ר' אליעזר בן יעקב הודה לדברי; ובתוס' זבחים
סוף פ"ב (בבלי מנחות יח א): אלא שר' יהודה שנה לי פסול וחזרתי על כל תלמידיו
(בתוס' : חברי) ובקשתי לי חבר ולא מצאתי וכו' (עי' להלן); א"כ בשני המעשים
שנה הרב הלכה זו רק לתלמידו זה ולא לאחר, וע"כ לא ידעו חבריו ממנה
ולא מצא לו חבר (ועי' להלן).

ומכאן אנו באים — למשנת רבי בשעת סידורה, ל"משנתנו" בחיי רבי.

74 צוקי: אבא ואחר, ירוש' פ"א יט ע"ג: היה אבא ואחיו (של ר"ג!) יושבין מימינו; אחיו
נזכר ביבמות טו א וב"ק פד א.

75 אהרן היה "מתורגמן" ("סה") למשה.

76 זבחים ל ע"ב, עי' להלן.

77 יבמות לב ב—לג א, ירוש' שבת פ"ב ה ע"א.

78 גזרים מא א.

XI. המשנה בימי רבי ויחסו של רבי אֶלִיָּה

רבי שנה כאמור „שלשה עשר“ פנים של „משניות“, ומאלה שנה לר' חייא „שבעה“ (נדרים מא א). וכששאל רב לרבי (שבת ג א—ב): „הטעינו חבירו אוכלין ומשקין והוציאן לחוץ מהר, והשיב לו רבי: חייב ואינו דומה לידו (הפשוטה לפנים וגופו לחוץ ונתן בעה"ב לתוכה שהעני פטור). „א"ל ר' חייא בר פחתי לאו אמינא לך, כי קאי רבי בהא מסכתא לא תשיליה במסכתא אחריתי דילמא לאו אדעתיה וכו' השתא מיהת שפיר משני לך דתניא היה טעון אוכלין ומשקין מבעוד יום והוציאן לחוץ משחשיכה חייב לפי שאינו דומה לידו, וכיו"ב בירוש' (פ"א ב ע"ד), אלא ששם נאמר: במחזור תנינא א"ל חייב וכו', וז"א שלא ענה לו תיכף על תשובתו, מפני שעמד במסכת אחרת, אלא שהשיב לו כך, כשהגיע לאותה המסכת, לשבת.

רבי שנה אפוא לתלמידיו את המשניות כסדרן (כרשב"ג: גלי עוקצין דלית ליה). אבל „משנתנו“ זו היא המשנה שהיתה שנויה לפני רבי ובימיו, שכן אמר לו לוי לרבי (יבמות ט ע"א): מאי איריא דתני ט"ו ליתני שש עשרה וכו', ולא אמר „דתנית — תיתני“, אלא „דתני — ליתני“, „שהשונה שונה — ישנה“ (ואעפ"כ בדקה לוי במתניתיה, י ע"א).⁽¹⁾

ור' חייא משיב לו פעם אחת על תמיהתו — ממשנה שהוא שונה „תנינא“, שבועות פ"ז מ"ה: הוא נשבע ונוטל והן נשבעין ונוטלין, בבלי מז ב: תניא אמר רבי טורח שבועה זו למה (שהוא פירש משנתנו: חנוני נשבע לבעה"ב ונוטל ופועלין נשבעין לחנוני ונוטלין, וחנוני מפסיד) א"ל ר' חייא תנינא⁽²⁾ שניהן נשבעין ונוטלין מבעה"ב, קיבלה מיניה או לא קיבלה מיניה, ת"ש דתניא ר' אומר [אומר אני] פועלין נשבעין לחנוני וכו' י.⁽³⁾

הוא בעצמו אומר, ביחס לבכורות פ"ט מ"ד („נשחטה אמו והשלח קיים“), כשהעיד ר' ישמעאל בן סתריאל מערקת לבנה לפניו: „במקומינו מפשיטין את המתה ומלבישין את החיה, אמר רבי נתגלה טעמה של משנתנו“ (בבלי גז ב).

ירוש' חגיגה פ"ג ע"א: ר' יוחנן ר' ינאי ולא ידעינן אין מטי בה בשם רבי מתניתא מינה קיומה ומינה תברה.

וכיצד השתמש רבי במשניות אלה שהיו לפניו, משנת ר"מ, ר' יהודה, ר' יוסי ור"ש ור' אלעזר?⁽⁴⁾

ישנן כאן כמה פרובלימות: (1) כיצד מסר את המשניות שקדמוהו, אם שיבה את

(1) כריתות ח"ג ס"ה נה.

(2) = „תני ר"ח, בימיו א; אבל בה"ג כ"י פריז בשבועות: ר' חייא תני לה שניהם וכו'.

(3) בתוס' ס"ו ד ובירוש' שם לח ע"א כנ"ר ר"ח: אומר אני שיהו נשבעין הפועלים בפני החנוני, בתוס': במעמד, כלשון רבא בבבלי.

(4) ע"י לעיל על דרכם של אותם התנאים.

המשניות ע"פ דעתו (דינר). או לא שינה כלום (אלבק?) (2) היש במשנה פסק-הלכה (בספרוינד) או לא (אלבק?) (3) ומי סידר את הסידור האחרון של משנתנו? נשתדל להשיב על שאלות אלה העיקריות, ובתוכן על כל הפרובלמה של משנת רבי. נתחיל מעדויותיו של רבי עצמו:

(א) שתי משניות שנויות בזבחים פ"ג מ"ג ומ"ו: השוחט את הזבח לאכול («חוץ לזמנו או חוץ למקומו») דבר שאין דרכו לאכול («אימורים») ולהקטיר דבר שאין דרכו להקטיר («בשר») כשר' אליעזר פוסל. (מ"ו) שחטו על מנת להניח דמו או את אמוריו למחר או להוציאן לחוץ רבי יהודה פוסל וחכמים מכשירין. הראשונה בשם ר' אליעזר והשניה בשם ר' יהודה.

והנה כאן יש לנו עדותו של רבי: אמר רבי פעם אחת היינו יושבין לפני רבי אלעזר והיה איסי הבבלי יושב לפניו וחביב עליו לאחת אמר לו רבי השוחט את הזבח לאכול אימוריו ולהקטיר בשרו (מ"ג) מהו אמר לו כשר, להניח את דמו ואת אמוריו למחר או להוציאן לחוץ (מ"ו) מהו אמר לו כשר אלא שר' אליעזר פוסל ור' יהושע מכשיר אמר לו שנה לי את הדבר ושנה לו למנחה בא אצלו אמר לו שנה לי את הדבר ושנה לו למחרת אמר לו שנה לי את הדבר ושנה לו אמר לו מה זה איסי דומה שלא כיווננו שמועתנו⁵) אמר לו הן רבי אלא שר' יהודה שנה לנו⁷) פסול וחזירתי על כל חבריי ולא מצאתי לי חבר הייתי סבור שמא טעות הוא בידי⁸) עכשיו שאמרתה לי דבר משום ר' אליעזר תחזרתה לי את אבידתי ולגו דמעיו («של ר' אלעזר») ואמר וכו' הא מפני שיהודה בנו של אילעאי ואילעאי תלמידו של ר' אליעזר לפיכך הוא שונה⁹) משנת ר' אליעזר.

ושם בהט"ז שנינו (על יסוד סיפורו זה של רבי): השוחט את הזבח לאכול אימוריו ולהקטיר בשרו לאכול דבר שאין דרכו לאכול ולהקטיר דבר שאין דרכו להקטיר כשר ור' יהודה פוסל להניח את דמו ואת אמוריו למחר או להוציאן לחוץ כשר ור' יהודה פוסל ר' אלעזר אומר ר' אליעזר¹⁰) פוסל ור' יהושע מכשיר, אמר להן ר' יהודה («לחכמים») מה אם הניח את הדם למחר אינו פוסל («אף מחשבת הינוח פוסלת», בבלי מנחות יח א) וחכ"א זה וזה כשר אין לך שפוסל אלא מחשבת אכילה והקטרה וזריקת דמים. לפי"ה שנה לו ר' יהודה מ"ג ומ"ו סתם כר' אליעזר, ועל שניהם שאל איסי את ר' אלעזר, והוא השיב לו, שר' יהודה שנה משנת ר' אליעזר סתם («דברי הכל», בלשון הבבלי שם).

אלא שהברייתות שונות קצת בבבלי. שם יז ב: השוחט את הזבח לשנות מדמו למחר וכו' כשר ור' אליעזר פוסל, להניח מדמו למחר ר' יהודה פוסל אמר ר' אלעזר אף בזו ר"א פוסל וחכמים מכשירין. ושם יח א: אמר רבי כשהלכתי למצות מדותי אצל ר' אלעזר בן שמוע (ואמרי לה למצות מדותיו של ר"א בן שמוע) מצאתי יוסף הבבלי וכו' אמר לי ר' השוחט את הזבח להניח מדמו למחר מהו וכו'. ולפי"ה

(5) חוסי' זבחים פ"ב יז, בבלי מנחות יח א.

(6) [כך בכ"י ארפורט, בדפו' וכ"ו: שמא לא כיונת שמועתך.]

(7) בבלי: לי.

(8) כנו' הדפו' וכ"ו, כ"י ארפורט: ביד רבי.

(9) בבלי: שנה לך.

(10) כנו' הדפוסים, וכ"ה בתוסי' מנחות ס"ב.

שנו כולם במ"ג — "פסול" בשם ר"א, ורק במ"ו, ששנה ר' יהודה בשיטת ר"א (ע"י בבלי יו ב), לא מצא לו חבר.

אבל התוס' בוודאי עיקרית, וכך היא נשנית גם במנחות סוף פ"ב, אבל במשנה שנינו במנחות פ"ג מ"א — כמ"ג של זבחים, אבל למ"ו לא נשנית שם כל הקבלה, אע"פ שישנה בתוס'.

כאן המצב ברור: ר' יהודה ששנה משנת ר"א שנה לשיטתו עוד הלכה-תולדה, להניח את דמו, שלפידעתו גם היא תלויה במחלוקת ר"א וחכמים, אע"פ שאין כאן מחשבת אכילה והקטרה, ושנה שני הדברים סתם. אבל אחרים שנו כאן מ"ג במחלוקת ר"א וחכמים, ומ"ו לא שנו כלל (דינר). ור' אלעזר בן שמוע גילה לו לאיסי, ששתיהן תלויות במחלוקת ר"א וחכמים.

רבי דיקדק עליכן במשנתו ושנה הראשונה כמחלוקת ר"א וחכמים, והשניה כמחלוקת ר' יהודה וחכמים (ע"פ משנת איסי).

וכיו"ב — אע"פ שאינו שוה לגמרי לזו — שנינו בעירובין פ"ג מ"ו: ר' אליעזר אומר יו"ט הסמוך לשבת וכו' וחכ"א וכו', ואח"כ במ"ז—מ"ח¹¹): ר' יהודה אומר ר"ה וכו' ולא הודו לו חכמים, ועוד אמר ר' יהודה מתנה וכו' ולא הודו לו חכמים.

זו משנת ר' יהודה אליבא דר"א, והוא סובר שחכמים מודים לר"א בזה¹²). אבל ר' יוסי חולק גם בזה, והדבר שנוי בשם ר' יהודה.

וכיו"ב בסנהד' פ"ו מ"ג: האיש מכסין אותו מלפניו והאשה מלפניה ומאחריה דברי ר' יהודה וחכ"א האיש נסקל ערום ואין האשה נסקלת ערומה, ובמ"ד: האיש תולין אותו פניו כלפי העם והאשה פניה כלפי העץ דברי ר"א וחכ"א האיש נתלה וכו', וגם הראשונה ר' יהודה "משום ר' אליעזר" (כלומר בשיטת ר"א), תוס' פ"ט ו, אלא שזו לא שנו כל התנאים בשם ר"א, וע"כ נמסרה במשנתנו כמשנת ר' יהודה (וכיו"ב הרבה).

ב) יבמות פ"ח מ"ו: ר' אלעזר¹³ אומר אנדרוגינוס חייבין עליו סקילה כזכר, וע"ז העיד רבי¹⁴): אמר רבי כשהלכתי ללמוד תורה אצל ר' אלעזר בן שמוע חברו עלי תלמידיו וכו' ולא הניחוני ללמוד אלא דבר אחד במשנתנו (ר' אליעזר¹⁵ אומר)¹⁶ אנדרוגינוס וכו'; ובירוש' שם (ספ"ח ט סע"ד): אמר רבי ביקשתי ולא מצאתי דברי בן שמוע באנדרוגינס וחברה עליו חבורה.

רבי הוא שהכניס אפוא את דברי ר' אלעזר במשנתנו, על פי שמועתו, ובתוס' פ"י ב¹⁷): אמר ר' אלעזר¹⁸ שמעתי באנדרוגינס שחייבין וכו' (בבבלי שם: ר' אלעזר¹⁹ אומר אנדרוגינס).

11) משנת ר' יוסי, ע"י לעיל.

12) תוס' פ"ה ב ובבלי לס א.

13) כנו הירוש' וכ"י מ' ופ' וק, ועי' תו"ט.

14) יבמות פד א.

15) כ"י מ': אלעזר, והתוס' הוא שהגיהו: אליעזר, וכן בכל הסוגיא בכ"י מ';

אלעזר.

16) ליתא באגרת רש"י. 17) = בבלי פג ב.

18) כ"י ו' חסר אלעזר! 19) כ"י מ' ודיו.

(ג) יומא סא א: אמר רבי לא חלק («חילק») לי ר' יעקב בלוגין⁽²⁰⁾ — אימא לא שנה⁽²¹⁾ לי ר' יעקב בלוגין; כלומר מחלוקת ר"א ור"ש וחכמים שבדם, יומא פ"ה מ"ז («ר"א ור"ש אומרים ממקום שפסק משם הוא מתחיל»), לא שנה לי ר' יעקב גם בלוגין של מצודע, ובאמת ישנה המחלוקת בלוגין בתוס' נגעים פ"ט ו' ואינה במשנה פ"ד מ"י (ו"ר יעקב נזכר שם)⁽²²⁾!

והדברים כפשוטם, שר' יעקב לא שנה לו מחלוקת זו; אע"פ שתנאים אחרים שנה על פ"ה מחלוקתם ביומא⁽²³⁾.

ועליכן לא שנאה רבי.

ובגוגע לר' יעקב ומשנחנו:

(1) על פי ר' יעקב שנה בע"ז פ"ד מ"ד: נכרי מבטל ע"ז שלו ושל חבירו, שע"ז של ישראל אינה בטילה עולמית (תוס' פ"ה ד), ע"י לעיל.

(2) אהלות פ"ב מ"ח: היה נתון תחת האסקופה וכו' — כר' יעקב, תוס' פ"ג י.

(3) וכן משנת ב"ק פ"ט מ"א: גזל פרה ונתעברה אצלו וילדה רחל ונטענה אצלו וגזזה משלם כשעת הגזילה זה הכלל כל הגזלין משלמין כשעת הגזילה; ירוש' שם (ו ע"ד); אמר רב חסדא וכו'⁽²⁴⁾ מאן תנייה ר' יעקב דתני זה הכלל שהיה ר' יעקב אומר כל גזילה שהיא קיימת בעיניה ולא נישתנית מברייתה אומר לו הרי שלך לפניך וואם נישתנית מברייתה משלם כשעת הגזילה והגב לעולם משלם כשעת הגניבה.

וזהו הברייתא, שנשתנה בתוס' פ"י ג—ד סתם: גזל עבדים והזקינה וכו' פירות והרקיבו וכו' מטבע ונפסל וכו' חמץ ועבר עליו הפסח בהמה ונעבדה בה עבירה אומר לו הרי שלך לפניך, גזל עבדים והזקינה ומכרן וכו' חמץ ועבר עליו הפסח ושרפו בהמה ונעבדה בה עבירה ונסקלה משלם כשעת הגזילה זה הכלל כל גזילה שהיא בעינה ולא שינה אותה מברייתה אומר לו הרי שלך לפניך ואם שינה אותה מברייתה משלם כשעת הגזילה והגב וכו' (כבירוש').

התוס' שנתה אפוא דברי ר' יעקב כסתם.

ואמנם אותו רב חסדא אומר (בבלי צח ב) גם על מ"ב («גזל בהמה והזקינה עבדים והזקינה משלם כשעת הגזילה רמ"א בעבדים אומר לו הרי שלך לפניך וכו' חמץ ועבר עליו הפסח בהמה ונעבדה בה עבירה וכו' או שהיתה יוצאת לים סוף אומר לו הרי שלך לפניך»); מאן תנא אומרין באיסורי הנאה הרי שלך לפניך אמר רב חסדא ר' יעקב היא דתניא⁽²⁵⁾ שור שהמית עד שלא נגמר דינו מכרו מכור וכו' משנגמר דינו מכרו מכור וכו' החזירו שומר לבעליו אינו מוחזר ר' יעקב אומר אף משנגמר דינו החזירו שומר לבעליו מוחזר. ופיקפוקו של רב חסדא (שם) מתוך

(20) כ"י כ"י מ"ב ור"ת, וע"י תר"י וריטב"א.

(21) ר"ח: שינה.

(22) כ"י ור"ת שם ה', ע"י להלן.

(23) כ"י, מכלל א, עוד, ע"י אלבק.

(24) הוא אמר גזל כחוש והשמינה מחזירה בעינה, מפני שעברה אצלו וילדה משלם כשעת הגזילה («האם לא ילדה מחזירה בעינה», ולא כבבלי, צח ב); רמב"ן במלחמות: האם לא עברה אצלו וילדה משלם כשעת הגזילה, ופי' הרמב"ן: אלא שגולה מעוברת ועמדה אצלו עד סמוך ללידה מחזירה בעינה מעוברת והרינו כשעת הגזילה ואע"פ שנתפסמה אצלו שהרי כל ימי עיבורה היא משבת וכו', ונוסח שלו משובש.

(25) תוס' ב"ק פ"ה ד.

הברייתא (מדרש־הלכה) ששנה רבה בר שמואל: יחזיר כעין שגול מכאן אמרו גול מטבע ונפסל פירות והרקיבו (כתוס', ועי' בבלי שם) וכו', חמץ ועבר עליו הפסח ובהמה ונעברה בה עבירה ושור עד שלא נגמר דינו אומר לו הרי שלך לפניך, מאן שמעת ליה דאמר עד שלא נגמר דינו אין וכו' רבנן וקתני חמץ וכו' — פיקפוק זה תשובתו מתוך התוס' ששנתה באמת במשלם כשעת הגזילה: ונסקלה (אבל „נגמר דינו“, ויוצאת ליסקל" אומר לו הרי שלך לפניך, כמשנתנו). וא"כ ברייתא משבשתא היא המוגהת כחכמים (ותוס' ב"ק פ"ה ו חולקת על שניהם).

וסיפא של משנתנו „או שהיתה יוצאת ליסקל“, ודאי ר' יעקב היא, כדברי רש"י (צח ב).

אבל בב"ק פ"ד מ"ח סתם רבי כחכמים: שור שהוא יוצא להסקל והקדישו בעליו אינו מוקדש וכו'. ואולם במ"ט — קיטע רבי משנתנו ולא שנה בה לענין שור שהמית בבית השומר, לא דעתם של החכמים ולא דעת ר' יעקב: מסרו (רש"י: עד שלא נגח ולא ארישא קאי אלא מילתא אחריתי היא) לשומר חנם ולשואל וכו' נכנסו תחת הבעלים מועד משלם נוק שלם ותם משלם חצי נוק. וזו בוודאי חסורי מחסרא, וחסר בה מה ששנינו כאן ממש בתוס' (פ"ה ד) אחריו: המית ברשותו ואחר כך מסרו לבעליו עד שלא נגמר דינו וכו' ר' יעקב אומר וכו'.

וברור שקיטע רבי כאן את הסיפא, וסמך על מה ששנה מצד אחד בפ"ד מ"ח כחכמים ומצד שני בפ"ט — כר' יעקב.

4) ובתרומות פ"א מ"ג שנינו: ושאר כל הפירות אין משנין אותן מברייתן בתרומה ובמעשר שני אלא זיתים וענבים בלבד. והתוס' שם (פ"ט ט) שנויה במחלוקת: זיתים של תרומה טהורים ייעשו שמן טמאים לא ייעשו שמן, ענבים בין טמאים בין טהורים לא ייעשו דברי ר' מאיר ר' יעקב אומר [משמו] (27) מודה ר"א לר' יהושע בזיתים טהורים שייעשו על מה נחלקו על טמאין שרא"א לא ייעשו ור' יהושע אומר ייעשו. אמר ר' יהודה מודה ר"א לר' יהושע (כצ"ל) בזיתים טהורים וענבים טהורים שייעשו על מה נחלקו על טמאין וכו'. אמר רבי לא נחלקו ר"א ור"י על זיתים טהורין שייעשו ועל ענבים טמאים שלא ייעשו על מה נחלקו על זיתים טמאין ועל ענבים טהורין וכו'. ובירוש' שם בשינויים: ר' יעקב אומר משמו וכו' וענבים טהורות ייעשו טמאות לא ייעשו. א"ר יודן וכו' בזיתים טהורין על מה נחלקו וכו' וענבים בין טהורות בין טמאות ייעשו. אמר רבי (28) מודה ר"א ור"י בזיתים טהורין שייעשו וענבים טמאין (29) שלא ייעשו ועל מה נחלקו על זיתים טמאין ועל (30) ענבים טהורות וכו'. כל עמא רבין על דר' יודן בענבים טמאות שלא ייעשו וכו'. זיתים טמאים רבי ור"מ חדא (31) (וכנוסח בעל מ"ש לעיל) ר' יעקב ור' יהודה חדא. המשנה סתמה אפוא „זיתים וענבים“ סתם, שהן טהורים, שלא כר"מ בענבים ולא כר' יהודה בשניהם, אבל כר' יעקב (בענבים) וכו' רבי (בשניהם, וכג"מ מ"ש).

(26) = ירוש' שם מז ס"ד. (27) כג"מ כ"י ו' וירוש'.

(28) יוחנן, ליתא בכ"ל ונוסף ע"א בסעות וליתא גם בכ"י ר' ומ"ש.

(29) מ"ש מוסיף: זיתים טמאות.

(30) כ"ז ליתא במ"ש.

(31) כ"ל וכ"ר (חדה).

(5) ובתמורה פ"ב מ"א שנינו: יש בקרבנות הציבור מה שאין בקרבנות היחיד שקרבנות הציבור דוחין את השבת ואת הטומאה וקרבנות היחיד אינן דוחים לא את השבת ולא את הטומאה (=דברי ר' יהודה)³². אמר ר"מ והלא חביתי כהן גדול ופר יה"כ קרבן יחיד ודוחין את השבת ואת הטומאה אלא שזמנן קבוע. ובתוס' שם: דברי ר' יהודה אמר לו ר' יעקב (תלמידו של ר"מ!) מצינו בחביתי כהן משיח ופר יה"כ והפסח שהן קרבנות יחיד ודוחין את השבת ואת הטומאה, מצינו בפר הבא על כל המצות («פר העלם דבר של ציבור») ושעירי ע"ז וחגיגה («משום דאתי בכנופיא קרי ליה קרבן ציבור») שקרבנות צבור ואינם דוחים לא את השבת ולא את הטומאה, כלל אמר ר' יעקב כל שיש לו זמן קבוע וכו'.

ובבבלי יומא ג ע"א מובאה המשנה («אלא דתנן»)³³: והלא פר יה"כ וחביתי כה"ג: פסח (כמו בתוס'), ועליה («ולטעמין דקתני»)³⁴ התוס': אמר לו ר' יעקב והלא פר וכו', חדאי שמשנה זו נשנית ע"פ ר' יעקב תלמידו, «התנא בבית הועד של רשב"ג. ר' יעקב» נזכר בפירוש במשנה³⁵ רק פעם אחת: נגעים פי"ד מ"י (כנו' כ"י) =תוס' פ"ט ה.

וסתם משניות שלא כר' יעקב הם: יבמות פ"ב מ"א — שלא כר' יעקב (בשם ר"מ) בתוס' פ"ב יא. ובי"ק פ"ד מ"ד — שלא כר' יעקב בתוס' פ"ד ג. ובחולין פ"ג מ"א: נשברה השדרה וגנסק החוט שלה, ובברייתא שנינו (חולין מה ב, ובתוס' פ"ג א משובש): חוט השדרה שנפסק ברו בו דברי רבי ר' יעקב אומר אפילו ניקב הורה רבי כר' יעקב, אבל במשנה לא שנה אלא «נפסק». (ד) הערותיו של רבי למשנתנו, כשהיא משנת יחיד: כתובות צג א: תניא זו (פ"י מ"ד) משנת ר"נ רבי אומר אין אני רואה דבריו של ר' נתן באלו אלא וכו'.

יבמות פ"ה מ"ג: חלץ ועשה מאמר וכו' אין אחר חליצה כלום, בבלי נב ב: אמר רב יהודה אמר רב זו דברי ר"ע וכו' אבל חכ"א וכו' תנ"ה אמר רבי אין הדברים הללו אמורים אלא לדברי ר"ע שהיה עושה חליצה כערוה אבל חכ"א יש אחר חליצה כלום ואני אומר אימתי בזמן שקדשה לשום אישות אבל קידשה לשום יבמות אין אחרי חליצה כלום תניא אידך החולץ ליבמתו וחזר וקידשה רבי אומר אם קידשה לשום אישות צריכה הימנו גט לשום וכו' אינה צריכה הימנו גט וחכ"א בין שקידשה לשום וכו' צריכה הימנו גט (הברייתא השניה היא תולדה של הראשונה!). מנחות צו א: שאלו את רבי זו (פ"א מ"ד) «כל המנחות יש בהן מעשה כלי בפנים» מניין אמר להם וכו'.

(ה) דברי רבי על החולקים עליו ויחסו לדבריהם: כלאים ס"ף פ"ב: רבי³⁶ אומר אף הקישות ופול המצרי ורואה אני את דבריהם מדברי.

(32) תוס' פ"א יז.

(33) אמר (לו) ר"מ: «לו» ליתא בכ"י מ' ב'.

(34) חוץ מאבות פ"ד מט"ז, אלא שאבות היא יחידה לעצמה, וזוהרים בה גם ר"ג ברבי, הל' בנו (פ"ב מ"ב ומ"ד), ר' ינאי (פ"ד מט"ז) ור' אלעזר הקסר (שם מ"א).

(35) כנו' המשנה שבירוש', הוצ' לו, כ"י פי ועוד, וכן יוצא מירוש' סוף פ"ב כה ע"ב, ע"י מ"ש; בנוסחאות בסעות: רבי כאיר אומר, חילוף רגיל.

וכי"ב במנחות, במשנה (פ"ו מ"ג) שנינו: ו(ה)חלות בוללן דברי רבי וחכ"א סולת; ובתוס' פ"ה ז: כיצד בוללן חלות בוללן דברי רבי שנ' חלות בלולות בשמן וחכ"א סולת וכו' אמר ר' רואה אני את דבריהם מדברי (ראה ר' דברי ר' פלוני ושנאם בלשון חכמים).

וכי"ב בדברים שאינם במשנה:

תוס' אהלות פ"ה ז (לפ"ד מ"ג): כלים שכנגד הזוית רבי מטמא וחכמים מטהרין אמר רבי רואה אני דבריהם מדברי = פ"א י (לפ"י מ"ג).

תוס' נדה פ"ט יא (כנ"ה הדפוס) ובבלי נג ב: דברי רבי רשב"א אומר יומו אמר רבי רואה אני את דברי רשב"א!

וכי"ב מכריע רבי בינו לבין חבריו: בע"ז פ"ד מ"ה שנינו: מכרה או מישכנה רבי אומר ביטל וחכ"א לא ביטל, ובברייתא שבבבלי (נג א): אמר רבי נראין דבריי כשמכרה לחבלה ודברי חבריי כשמכרה לעובדה, מעין דברי זעור בר חנינה בשם ר' חנינה³⁶ בירוש' שם מד ע"א: בשמכרה לצורף (כצ"ל) נחלקו אבל אם מכרה לעובדה דברי הכל אינה בטילה (הבבלי נהג ב"נראין" זה כמנהגו תמיד), וזוהי ששנינו בתוס' פ"ו ה: גוי שמכר ע"ז לעובדיה אסורה שלא לעובדיה מותרת ליה עליה וכו' (בבלי שם) אם עתידין הבעלים לחזור עליה אסורה ואם לאו מותרת.

ו) ומכאן אנו באים למחלוקת רבי וחכמים שבמשנתנו.

רבי נזכר כמה פעמים במשנה במחלוקת עם חכמים:

A. רבי אומר — וחכ"א —

(1) שבת פ"ו מ"ה (שן תותבת ושן של זהב).

(2) כתובות פ"ב מ"ד: זה אומר זה כתב ידי וזה אומר זה כתב ידי וכו', ולפי נוסח הירוש' שלנו (שם כו רע"ג) נתפרשו דברי רבי וחכמים ב"כתובות דבית רב". אבל בפ"י ר"ח כ"י רומי, קובץ 291 (לדף כא א), לשון הירוש' הוא: א"ר זעירה תני בכתובות דבי רב זה או' זה כתב ידי וזה או' זה כתב ידי צריכין שיצטרף עמהם אחר דברי ר' וחכמים או' אינן צריכין כול'. א"ר זעירה דברי ר' במעיד על השטר וכו'. א"כ הרי זו ברייתא דבי רב, שנוספה בנוסחאות המשנה (כבר לפני הבבלי), ואינה משנה, והוספות כאלה ישנן עוד, ע"י להלן ז).

(3) מכות פ"ב מ"א, ב"פ (נשמט הברזל מקתור, "מן העץ המתבקע"). כאן שנינו בתוס' פ"ב א: ניתזה בקעת מן העץ המתבקע ה"ז אינו גולה דברי ר' יהודה ר' אומר כזה גולה, אבל בבבלי ז ע"ב: תניא אמר להם ר' לחכמים וכו', וא"כ חכמים אלו הם בני דורו, ואפשר שר' יוסי בר' יהודה אחז כאן, כרגיל, בשיטת אביו וחלק על רבי (ועי' ספרי שופטים פ"ס קפג). רב (בבלי שם) מפרש מחלוקת רבי וחכמים.

(4) ע"ז פ"ד מ"ה (מכרה או משכנה), ע"י לעיל.

(5) ע"ז פ"ה מ"א: גת וכו' ושל עץ ר' אומר יגב וחכ"א יקלף את הזפת, ושל חרס אע"פ שקלף את הזפת ה"ז אסורה. וכאן גם סיפא (ושל חרס) חכמים היא³⁷; כי רבי חולק בברייתא שם גם כזה (וא"כ זהו המשך של "וחכ"א").

(36) = זעירי א"ר חנינה, שבבבלי, וכצ"ל שם, כנ"ה הרא"ש ור"ן.

(37) ועי' מבוא לנוסח המשנה, ח"ב, עמ' 947.

(38) בבלי עד ב וירוש' שם מה ע"ב.

- ורוב מחלקות רבי עם חכמים הן בקדשים (שש פעמים):
- (6) מנחות פ"ז מ"ג (חלות בזללן). כאן אמר רבי רואה אני את דבריהם מדברי (עי' לעיל), וא"כ שנה בוודאי רבי עצמו: אני אומר — וחכמים אומרים — (ראה רבי דברי חבריו ושנאם בלשון חכמים).
- (7) שם פ"ח מ"ו (אין מביאין ישן). וחזקיה מפרש כאן (פז א) דבריו של רבי. אבל אין מביאין ישן וכו' וחכמים מכשירין מפסיק במשנה בין אין מביאין הליוסטון ואם הביא כשר, ובין אין מביאין לא מתוק וכו'. ועוד שהבבלי (שם) שואל: אין מביאין לא מתוק וכו' והא קתני רישא אין מביאין הליוסטון ואם הביא כשר אמר רבינא כרוך ותני (אין מביאין הליוסטון לפי שאין מביאין לא מתוק וכו', וסמי מכאן, ואם הביא כשר). ואיך אפשר לומר "כרוך ותני" בשעה שמפסיק בניהן מחלוקת בהלכה אחרת (אין מביאין ישן וכו')? אלא וודאי שלא היתה עדיין לפניהם במשנה, ונוספה אח"כ במשנה מתוך התוס' פ"ט והברייתא שבגמרא, והפסקא אינה פיסקא אלא ברייתא בלא ציון (שרבות כמותה) (39).
- (8) בכורות פ"ז מ"ו (השולט בשתי ידי). אבל מכיון שבמשנה לא נזכר לפניו איטר, נראה שהכל נוסף במשנה מן התוס': איטר בין בידו בין ברגליו פסול השולט וכו' (40).
- (9) ערכין פ"ט מ"ח (ישראל שירש אבי אמו ולוי שירש אבי אמו ישראל) = ת"כ בהר פ"ח (מנין אתה אומר) (41).
- (10) תמורה פ"ד מ"ג כולה (דברי רבי וחכ"א אין חטאת מתה וכו'). ושמאל בברייתא שלו (42) מחליף ותני: ר' אומר אין חטאת מתה וכו', כשם שהחליף מחלוקת רבי וחכמים בפסח' כז א. כי היכי דתיקום הלכה כרבי; בתוס' (תמורה פ"ב יב—טו) חולקים חכמים בכולם, ושם (ה"ד) מפורש: ומודים חכמים לרבי במפריש וכו'. ודלא כבבלי כב—כג א.
- (11) שם פ"ז מ"ב (הא לך טלה). ו"חכמים" כאן הוא ר' יוסי בר' יהודה (עי' לעיל).
- (12) מכשירין פ"ה מ"ג: פירות שירד הדלף לתוכן ובללן שיגובו רבי (43) אומר בכי יותן וחכ"א אינו בכי יותן (ס"א: אינו בכי יותן וחכ"א בכי יותן); בכ"י ק' רק: רבי אומר אינו בכי יותן, ובהר לו אינה כלל!
- ובאמת שייכת הלכה זו יותר לפרק ד' סמוך למ"ז (פירות שנפלו לתיך אמת המים וכו'), הלכה שנשנית בלשונה ממש בתוס' פ"ב ח (!) וכאן שנינו בתוס', פ"ב סוף ה"ג: והעושה אמת (אמת מים!) בפירות אינו בכי יותן.
- ואפשר שהלכה זו נוספה במשנתנו ע"פ ברייתא (44).
- B. סתם — רבי אומר (או: פלו') [תנא קדום] אומר, רבי אומר.
- (1) כלאים סוף פ"ב (עי' לעיל).
- (2) מעשרות פ"ה מ"ה: הלוקח שדה ירק בסוריא אם עד שלא בא לעונת מעשרות

(39) מבוא לנוסח המשנה, ח"ב עמ' 594-5, 948.

(40) תוס' פ"ה ח ובבלי מה ב.

(41) [וכבר האריך מו"ר על משנה זו במבוא לנוסח המשנה, ח"ב עמ' 575-6].

(42) ירוש' פסח' פ"ט לו ע"א, ועי' בבלי צו א.

(43) "רבי" בכל כ"י, אלא שמוחלפת המחלוקת בכ"י פי' וב' 537 ולירמא וא"פ 17 ואנשי

262, וכן בק': רבי אומר אינו בכי יוהן.

(44) מבוא לנוסח המשנה ח"ב עמ' 948.

חייב וכו' רבי אומר (ירוש' נ"א סע"ד; על ראשה) אף לפי חשבון (שנתוסף ברשותו). ובתוס' פ"ג יד: הלוקח וכו' (45) וחכ"א אף משבאו לעונת מעשרות חייב לפי חשבון. מודים חכמים לר"ע שאם מכר לו תבואה לקצור וכו' שלוקט כדרכו ופטור (כדברי רשב"ג במתני'; ובירוש' שם: אתיא דרשב"ג בשיטת ר"ג זקינן וכו'). ובירוש' שם: תני שדה שהביאה שלישי לפני גוי (=באה לעונת המעשרות) וכו' רע"א התוספת פטור וחכ"א התוספת חייב.

„חכמים“ אלו הם אפוא חכמים של ר"ע, אלא שרבי סבר כדעתם, אבל המשנה — משנת ר"מ — סתמו כר"ע, ודברי רבי, בלשון יחיד.

(3) גזיר פ"א מ"ד: הריני נזיר כשער ראשי וכעפר הארץ וכו' ה"ז גזיר עולם ומגלה אחת לשלשים יום (=דברי ר' יהודה) (46) רבי אומר אין זה מגלה אחת לשלשים יום ואיזהו שמגלה אחת לשלשים האומר הרי עלי גזירות כשער וכו'.

ורבי חולק בתוס' שם (ה"ג), גם על מ"ז, שהיא משנת ר' יהודה (47).
(4) סוטה פ"ה מ"א: כשם שאסורה לבעל כך אסורה לבועל שנאמר נטמאה ונטמאה דברי ר"ע אמר ר' יהושע כך היה דורש זכריה בן הקצב רבי אומר שני פעמים האמורים בפרשה (אם) נטמאה, נטמאה אחד לבעל ואחד לבועל.

בבבלי כח א: נטמאה נטמאה („שתי פעמים“) קאמר (ר"ע) או נטמאה ונטמאה קאמר ת"ש מדקתני סיפא רבי אומר וכו' מכלל דר"ע ווי קדריש, ובירוש' שם (כ רע"א): אנן תנינן נטמאה [ו]נטמאה אית תניי תני (ו)נטמאה (ו)נטמאה, מאן דמר נטמאה [ו]נטמאה ר' עקיבה ומאן דמר (ו)נטמאה (ו)נטמאה ר' ישמעאל („דלא דריש ווי“). ואמנם דבי ר' ישמעאל שנו בספרי נשא פיס' ז (סוטה שם) דברי ר"ע בשיטת ר' ישמעאל, רע"א מה ת"ל נטמאה נטמאה שלש פעמים אלא טמאה לבעל וטמאה לבועל וטמאה לתרומה ר' ישמעאל אומר אינו צריך ומה אם גרושה וכו'.

וכך שנינו בבבליא שביירוש' סוטה פ"א טז סע"ג: תני רבי אומר שלש טומאות אמורות בפרשה אחת לבעל ואחת לבועל ואחת לתרומה.

רבי שנה אפוא בדברי ר"ע כדברי ר' ישמעאל נטמאה נטמאה, ולא כמו ששנה ת"ק נטמאה ונטמאה, בשיטת ר"ע שבשאר מקומות. ושמדרשי"הלכה שבספרי מובאים בשם רבי רגיל.

(5) סוטה פ"ג מ"ה (מ"ד: אם יש לה זכות היתה תולה לה וכו'): רש"א אין זכות תולה במים המאריים וכו' רבי אומר הזכות תולה במים המאריים ואינה יולדת ואינה משבחת אלא מתנוונה והולכת וכו'; ספרי נשא פיס' ח: ת"ק (=סוטה כ"ב) — רשב"י — רבי אומר אני אכריע אם היתה טהורה סופה למות כדרך בני אדם ואם היתה טמאה סופה למות וצבתה בטנה ונפלה ירכה.

(6) ב"ק פ"ה מ"ב—מ"ג: — ואם הכניס ברשות בעל החצר חייב רבי אומר בכולן (מ"ב—מ"ג) אינו חייב עד שיקבל עליו לשמור, ובגמרא (48): רב אמר הלכתא כת"ק ושמואל אמר הלכתא כרבי; ובתוס' פ"ה ח: כנוס שורך ואני אשמרנו הזיק פטור הוזהר

(45) וצ"ל שם: עד — חייב משבאו — פטור.

(46) תוס' פ"א ד.

(47) ועי' ירוש' נא סע"ב ובבלי ד' ב' ותוס' סוטה פ"ג טז.

(48) בבלי מח ב, ועי' ירוש' ד סע"ד.

חייב⁴⁹). כנס שורך ושמרו החק פטור⁵⁰). היזיק רמ"א משלם ג"ש וחכ"א וכו'⁵¹; וא"כ ר"מ וחכמים כרבי. ואפשר ע"כ שמשנתנו היא משנת ר' יוסי או ר' שמעון. ור"מ וחכמים חולקים עליו, ורבי סתם כר' יוסי (שהלכה כמותו לגבי ר"מ) ושנה משנת ר"מ וחכמים בשמו, בלשון יחיד.

ופ"ו מ"ג (המגדיר בתוך שדה של חברו שלא ברשות) סתם כת"ק כאן (בלבלי שם נט ב; לימא תנן סתמא דלא כרבי)⁵²).

(7) מכות פ"א מ"ח: א"ר יוסי בד"א (אף שלשה נמצא אחד מהן קרוב או פסול עדותן בטלה) בדיני נפשות אבל בדיני ממונות תתקיים העדות בשאר רבי אומר אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות אימתי בזמן שהתרו (כולן) בהן (ולר' יוסי אם לא התרו כולן בו אינו חייב) וכו'⁵³). ושמואל (ו' ע"א) אומר: הלכה כרבי. סנהד' פ"א א; בין שהיתרו בו כל עדיו בין שהיתרו בו מקצת עדיו חייב ור' יוסי פוטר עד שיתרו בו כל עדיו שנאמר על פי שנים עדים וכו', ובמכות שם מ"ט: ר' יוסי אומר לעולם אינו נהרג עד שיהיו שני עדיו מתרין בו, אבל בירוש' שם (במשנה ובפיסקא): ר' יוסי בר' יהודה⁵⁴ וא"כ אפשר שגם במ"ח — ר' יוסי בר' יהודה, חברו של רבי, הוא.

(8) מנחות פ"ג מ"א—מ"ב: פירשתי (כמה עשרונים) ואיני יודע מה פירשתי יביא ששים עשרון (שאם פחות מזה נדר לא איכפת לו, שהוא מתנה ואומר מה שפירשתי יהא לגדרי והשאר לנדבה) וכו'. פירשתי מנחה של עשרונים ואיני יודע מה פירשתי יביא מנחה של ששים עשרון רבי אומר יביא מנחות של עשרונים מאחד עד ששים.

בבבלי קד ב (על מ"א): מאן תנא אמר חזקיה דלא כרבי דאי רבי האמר יביא מנחות של עשרונים וכו' ור' יוחנן אמר אפילו תימא רבי באומר פירשתי עשרונות אבל לא קבעתים בכלי וכו', ושנינו בתוס' פ"ב יג—ד: פירשתי מנחה של עשרונות ואיני יודע של כמה עשרונות פירשתי ה"ז מביא מנחות של עשרונות מאחד ועד ששים וכו' דברי רבי וחכ"א של ששים עשרון וכו' פירשתי מנחה של עשרונות ואיני יודע מאיזה מהן פירשתי וכמה עשרונות פירשתי הרי זה מביא חמש מנחות מחמשה מינים של ששים עשרון מאחד ועד ששים וכו' דברי רבי וחכ"א וכו', הבריתא הובאה בבבלי (קו א)⁵⁵, אלא ששם הקדימו דברי חכמים לרבי, ולא שנה סתם אלא: דברי חכמים⁵⁶ רבי אומר וכו'.

(9) שם מ"ג: שמן לא יפחות מלוג רבי אומר שלשה לוגין.

(10) שם מ"ח: קטן והביא גדול יצא רבי אומר לא יצא (תוס' פ"ג ח); ומ"ו—מ"ח כילה רבנן, אע"פ שהבבלי (קו ב) דייק במ"ו: פירשתי מן הבקר ואיני יודע מה פירשתי

(49) כנוי הדפוס וכו' ר'.

(50) כנוי הדפוס.

(51) בבבלי מח ב — ברייתא סתמית.

(52) ועי' ירוש' כאן ד' סע"ה, ועי' תוס' פ"ו כה—כו, שבית — חנוות — וחצר שוים לשדה, בניגוד לירוש'.

(53) = תוס' פ"א י. צוק: ר' מאיר אומ' אף בדיני ממונות וכו', וחילופים כאלה רבים.

(54) ועי' בבלי ו' ע"ב.

(55) "וקבעתי בכלי אחד", אין בכ"י מי ולא בתוס'.

(56) כיו"ב בתוס' פסח' פ"ט יב: דברי חכמים ר' יוסי אומר, מנחות פ"ט א: דברי חכמים (ת"כ כצורע פרשה ד ה: כדברי חכמים) ר' נחמיה ור' אליעזר בן יעקב אומרים וכו'.

יביא פר ועגל, אמאי וליתי פר ממה נפשך (שאם אפילו עגל נדר הרי יש בכלל מרובה מועט) הא מני רבי היא דאמר קטן והביא גדול לא יצא אי רבי אימא סיפא שור במנה והביא שנים במנה לא יצא וכו' רבי אומר לא יצא, רישא וסיפא רבי מציעתא (קטן והביא גדול יצא, רגמיה) רבנן אין רישא וסיפא רבי מציעתא רבנן וה"ק דבר זה (ששנינו יביא פר ועגל) מחלוקת רבי ורבנן⁵⁷. אעפ"כ אפשר לפרשה כפשוטה שפר ועגל אינו קטן וגדול אלא קטן הוא שור קטן וגדול שור גדול (במנה — במאתים); וכן בכורות פ"א מ"ד: גדול וקטן, והרי בתוס' פ"ג י שנינו: עגל זה עולה ונסתאב רצה יביא בדמיו שור⁵⁸, אבל בלא נסתאב לא, שאין זה קטן וגדול שיצא לחכמים.

אותה המחלוקת גם במ"ט: שור זה עולה ונסתאב אם רצה יביא בדמיו שנים (ש"כיון שאמר שור זה, אם נסתאב הלך לו נדרו, ויכול להביא שנים), שני שוורים אלו עולה ונסתאבו אם רצה יביא בדמיהם אחד רבי אומר (שהוא קטן והביא גדול, ועי' להלן), איל זה עולה ונסתאב וכו' כבש, כבש זה עולה וכו' איל ורבי אומר, בבלי קח ב (ועי' שם); רבי אכולה מילתא פליג ונטר להו לרבנן עד דמסקי מילתייהו וכו'; אלא שבתוס' שם ח—ט (בבלי שם) שנינו: שור זה עולה ונסתאב לא יביא בדמיו איל אבל מביא בדמיו שני אילים ורבי אומר שאינה היא חבילה (חבילה אחת, ששנים אינם אחד)⁵⁹, איל זה עולה ונסתאב לא יביא בדמיו כבש אבל מביא בדמיו שני כבשים ורבי אומר שאינה היא חבילה, ושם (ה"י, ולפניו דיטוגרפיה); כבש זה עולה ונסתאב אם רצה יביא בדמיו איל (גדול), איל זה עולה ונסתאב רצה יביא בדמיו עגל עגל זה עולה ונסתאב רצה יביא בדמיו שור, תרי תנאי ואל יבא דרבנן — תרי תנאי אליבא דרבי (בבלי שם).

(11) חולין פ"ג מ"ד: ניקב הזפק רבי אומר אפילו ניטל, תוס' פ"ג יח: ולא הודו לו חכמים (ועי' בבלי נו ב, מעשה בר' סימאי ור' צדוק וכו' והורו בטרפות כר' בוסק).

(12) ערכין פ"ד מ"ב: אבל בקרבנות אינו כן (שהולכים אחרי הנודר, אלא) הרי שאמר קרבנו של מצורע זה עלי אם היה מצורע עני מביא קרבן עני עשיר מביא קרבן עשיר ר' אומר אומר אני אף בערכין כן, וכי מפני מה עני שהעריך את העשיר נותן ערך עני שאין העשיר חייב כלום (ולא נתכוון אלא למדת שנותיו של עשיר), אבל העשיר שאמר ערכי עלי ושמע העני ואמר מה שאמר זה עלי נותן ערך עשיר; בת"כ מצורע פרשה ד ב—ג: (ואם דל') הוא ולא נודריו לפי שבערכין עני שהעריך את העשיר נותן ערך עני יכול אפילו אמר קרבנו של מצורע זה עלי וכו', ר' אומר אומר אני אף בערכין כן וכו' נותן ערך עשיר אף זה הואיל והוא חייב בשלש בהמות ובקש האיש הזה לפוטרו לפיכך הוא מביא קרבן עשיר.

ומכיון שעיקרם של דברים נתפרשו בספרא, נראה שהדברים לקוחים משם⁶⁰.

(13) מעילה פ"ה מ"ג: אין מועל אחר מועל במוקדשים אלא בהמה וכלי שרת⁶¹, כיצד רכב ע"ג בהמה וכו' שתה בכוס של זהב וכו' תלש מן החטאת וכו' רבי אימר כל שאין

(57) ועי' בתמורה כג א.

(58) בתוס' אין, ובסהורים, שהביא הבבלי שם!

(59) בבבלי בטעות: לפי שאין בילה! [בכ"י ארפורט נשתבש: שאינו היה חבילה].

(60) ועי' מבוא לנוסח המשנה, ח"ב, עמ' 949.

(61) כר' נחמיה, בבלי יט ב.

לו פדיון יש בו מועל אחר מועל, כ"י מ' ותוס' (וכצ"ל שם): כל שיש בו פגם אין בו וכו', רש"י ורע"ב: כל דבר שאין לו פגם יש בו וכו' (ש"ש גם בד"ר). ונראה נוסח "כל שיש בו פגם אין בו מועל אחר מועל" וחולק הוא על "תלש מן החטאת" וכו' שב"כיצד", שדווקא "חטאת מתה" ו"כוס של זהב" שאין בהם פגם (מ"א) יש בהם מועל אחר מועל (ועי' בבלי).

(14) מדות פ"ג מ"ד: וההיכל (מלבנים אותו) פעם אחת בפסח רבי אומר כל ערב שבת מלבנים אותו במפה מפני הדמים; רבי מוסיף על דברי ת"ק, ובוודאי ע"פ משנה ישנה.

(15) (על ערכין פ"ח מ"ה, עי' הכרעותיו).

אלה הם דברי רבי שבמשנתנו, במחלוקת עם חכמים או ת"ק; יש מהם ש"חכמים" או ת"ק הם בני דורו (6A) מנחות פ"א, 1B כלאים, 3A מכות, 11A תמורה, ויש מהם שהם חכמים שלפניו (3A, ר' יהודה, שחכמי דורו של רבי אחזו בדעתו; 2B, ר"ע ורבי כחכמים של ר"ע; 3B רבי כר"מ וחבריו; 7B ת"ק ר' יוסי, ועי' גם 4B). ויש מהם שרבי בעצמו אמר עליהם: נראים דבריהן מדבריי (1B, 6A), או שהתוס' שנתה; ולא הודו לו חכמים (11B), ובאלה וודאי שרבי עצמו שנה: אני אומר — וחכ"א, או: ולא הודו לי חכמים, או: סתם — ואני אומר (דעת יחיד).

אבל כשם שנהג רבי, ואולי כבר ר' יעקב רבו, ה"תנא", במשניות של ר"מ ור' יהודה ור' יוסי, וכדומה, שבמקום לשונו של ר"מ, ר' יהודה, ר' יוסי: אני אומר — והם אומרים, חבריי היו אומרים — ואני אומר, פלוני היה אומר — ואני אומר, — ששינה ר' יעקב כל לשונות אלה ללשון ר' פלוני אומר — וחכ"א, סתם — ר' פלוני אומר (אמר ר' פלוני), כך נהג גם התנא בבית-הוועד של רבי: רבי אומר — וחכ"א, סתם — רבי אומר, וכדומה.

הרי כך נהגו בא"י גם ה"חכמים" גם ה"מתורגמן" (ה"אמורא") כשהיו שונים דבר בשם רבם; שכן שנינו בתוס' מגילה ספ"ד⁶²: תורגמן העומד לפני חכם אינו רשאי לא לפחות ולא להוסיף ולא לשנות אלא אם כן היה אביו (ש"ל המתורגמן) או רבו, ובירוש' שם: אינו רשאי לא לשנות ולא לכנות ולא להוסיף אלא אם כן וכו', רבי פדת (מבנו של ר' אלעזר) הוה אמורא דר' יסא מילין דשמע מן אבוי הוה אמר כך אמר רבי בשם ר' לעזר וכו'. רבי מנא כד הוה מורי בחברותה מילין דשמע מן אבוי (ר' יונה) בביתא הוה אמר כך אמר [אבא]⁶³. מילין דשמע מן אבוי בבית וועדא הוה אמר כן אמר ר' יונה. (אלא שנוסח הבבלי שם: חכם משנה שם אביו ושם רבו תורגמן אינו משנה לא שם אביו ולא שם רבו, ופירשו שם: שם אביו של חכם ושם רבו של חכם וכו').

ה"תנא" היה "משנה" אפוא שמו של רבו ושונה: "רבי אומר", במקום "רבי פלוני אומר", כשם שהיה "מכנה"⁶⁴. ולא כל-שכן ש"תנא" של רבי, ר' יצחק בר אבדימי, שהיה תלמידו של רבי, שהיה צריך ויכול "לשנות" כך, בלשון "רבי אומר", מכיון ש"רבי" הוא שמו הרשמי של ר' יהודה הנשיא, וכך נקרא בפי בני דורו ואחריו⁶⁵.

62 ירוש' שם פ"ד ע"ג; בבלי קידושין לא ב בשנינויים.

63 כהגהת ק"ע המוכרחה, ועי' פ"מ. 64 שבועות לו א, וכו"ב "פוחת", סוטה מט סע"ב.

65 מבוא לנוה"מ, 946 ואילך.

XII. משנתנו

א. משנתנו — משנת רבי

מוסכם ומקובל בשני התלמודים, למן האמוראים הראשונים (ר' יוחנן ורשב"ל) ועד סתם התלמוד הבבלי והירושלמי, — ש"רבי" הוא מסדר המשנה: רבי (1) ור' נתן סוף משנה (2); מתני' מאן תקיין (אגרת רש"י: אימת איתקן בימי) רבי (יבמות סד רע"ב) (3); מכדי מאן סתמיה למתני' רבי מאי שנא בשבת דסתם לן כר"ש וכו' (ביצה ב ע"ב); ורבי גופיה היכי סתם לן הכא הכי והכא הכי (שבועות ד ע"א); ורבי סתם לה הכא כר"מ והתם כר' יהודה (כתובות צה א. רב חסדא); משנה שלימה שנה רבי (בפי רשב"ל בירוש') (4); כאן שנה רבי (5); כך שנה רבי (6); לא מיתמנע רבי מיכלל באתר חד ופרט באתר חד (7); לית כללוי דרבי כללוי (8); בכל מקום ששנה רבי פירש (9); ראה רבי דבריו של ר"מ באותו ואת בנו ושנאן בלשון חכמים וכו' (10); ראה רבי דעתו של ר' אלעזר בירבי שמעון ושנה כיוצא בו (11); רבי היא ונסיב לה אליבא דתנאי (12), ועוד כאלה. ואעפ"כ נסתמה משנתנו בהרבה מקומות שלא כרבי: מתני' דלא כרבי (13); נימא מתני' (תנן) דלא כרבי (14); לימא ראב"ש ולא רבי (15); הא (משנת מנחות) רבי הא (משנת מגילה) ראב"ש (16); מתני' מני לא רבי ולא רבנן (17); מני אי רבי אי רבי פלוני (18), וכדומה.

- (1) נראה שמכאן ולהלן אינו מן "ספרא דאדם הראשון", אלא סתם התלמוד.
- (2) בי"מ פו א, ועי' לעיל, עמ' 169. (3) רבה, כ"מ: רבא.
- (4) כלאים פ"א כז ע"א [שנה לנו], ב"ק פ"ה ה ע"א; פסח פ"ו לה ע"א וסנהדר פ"ח כז ע"א [משנה תמימה].
- (5) רשב"ל, יבמות כא א, גטין כז א, ב"ק נה א [=ירוש' כלאים], שבועות יס ב; רב יוסף, יבמות מד א; רבה בראב"ה, כתובות צח ב.
- (6) סתם, ירוש' פסח פ"ג ל ע"א.
- (7) רשב"ל, ירוש' קידושין פ"ג סד ע"ב.
- (8) ר' מני, ירוש' חגיגה פ"א עה ע"ד, יבמות פ"ט י ע"א.
- (9) ר' יוחנן, קידושין פ"ג סד ע"ג.
- (10) ר' יוחנן, חולין פה א.
- (11) ר' יוסי, ירוש' סוטה פ"ג יס ע"א, ועי' להלן, 204.
- (12) ר"ה ז ע"ב, מגילה ט ע"ב, שבועות ד ע"א, חולין פו א, קד א, ועי' להלן!
- (13) ר"ה יט ב, בכורות נא א, ערכין לא א, ירוש' בכורים ספ"ב סה ע"ב, יומא פ"ח מה סע"ב [בבלי שם סה ב: נימא מתני' ולא כרבי], ע"ז פ"ה מה ע"ב [אצל: מתני' דר'], ועוד.
- (14) ביצה י ע"ב, יבמות כז א, ב"ק נט ב, מנחות לה א.
- (15) יומא לו א.
- (16) רבה, מנחות עב א, ור' יוחנן בירוש' מגילה פ"ב עג ע"א.
- (17) ביצה יח ב. (18) מגילה ד ע"ב.

וכך אנו מוצאים עוד כמה וכמה משניות שנסתמו של א כרבי יו:
 ברכות פ"ג מ"ה, שלא כרבי בתוס' פ"ג יח.
 שבת פ"א מ"ו — תוס' פ"י יט (ועי' בבלי).
 ביצה פ"ב מ"ג — תוס' פ"ב ט.
 סוטה פ"ז מ"א — תוס' פ"ז ז.
 גטין פ"ז מ"ג — תוס' פ"ג טז (ועי' בבלי וירוש').
 ב"מ פ"ד מ"ד (מי שהוטל וכו') — תוס' פ"ג טז (ועי' בבלי נא א).
 סנהדר' פ"א מ"א (דיני ממונות בשלשה) — תוס' פ"א א (תוס' שבועות סוף פ"ג, בבלי וירוש').

מכות פ"ב מ"ז (הרג באותה העיר) — תוס' פ"ג ח.
 בכורות פ"ח מ"ט (ואינו נוטל פי שנים בשבח) — תוס' פ"ו טו (ועי' בבלי ב"ב קכד א).
 סוף אהלות (ומקום הלגיונות) — תוס' פ"ח יב (הקסטראות והלגיונות).
 מקואות פ"ט מ"ג — תוס' פ"ז י (ומתני' ר' יוסי בר' יהודה).
 שם פ"י מ"ח (חץ שהוא תחוב באדם בזמן שהוא נראה חוצץ) — תוס' פ"ז ט: נכנס
 לו חץ ביריכו רבי אומר אינו חוצץ וחכ"א ה"ז חוצץ וכו' ואם קרם עליו העור
 מלמעלה הכל מודים שאינו חוצץ (ומתני' רבנן).
 וכאלה עוד²⁰.

אבל כבר ראינו, שזהו דרכו של רבי לשנות מחלוקתו עם החכמים ולהוסיף בפירוש;
 ורואה אני את דבריהם מדבריי (לעיל), ורב כהנא אומר לרב אשי, כשאמר
 לפניו דברי רב יוסף (רבי היא ונסיב לה אליבא דתנאי, שבועות ד א); לא תימא רבי
 נסיב לה אליבא דתנאי וליה לא ס"ל אלא רבי טעמיה דנפשיה מפרש;
 והמסקנא (שם ה א); אלא בשבועות נסיב [לה] אליבא דר"ע וליה לא ס"ל: זו היתה
 אפוא מדה ידועה של רבי, שהיה שונה דברי תנאים אחרים (כאן קדומים), אע"פ שאין זו
 דעתו, כשם שאמרו על ר' יוסי תנא דסדר עולם; ר' יוסי תני לה ולא סבר לה
 (גדה מו ב), כי זו היתה מדת התנאים לשנות לפעמים דברי אחרים, שאינם מסכימים להם.
 וכך אמרו (עירובין לח ב) אפילו על "דברי רבי" שבבביתא שם; רבי תני לה ולא
 סבר לה, שלא את דעתו מסר כאן אלא הלכה קדומה.

וכנגד זו ישנם כמה סתמות — כרבי, על פי הכרעתו:

- (1) גדה פ"ה מ"ה, בבלי מה ב; ת"ר אלו דברי רבי, רשב"א אומר דברים האמורים
 בתנוקת בתנוק אמורים, דברים האמורים בתנוקת אמורים (מחליף²¹).
- (2) שביעית פ"ב מ"ד, ירוש' שם לג ע"ד; מתניתא דרבי ברם כרבנין מזהמין וכו'
 (ועי' תוס' פ"א יא ובבלי ע"ז נ ע"ב!).
- (3) תרומות פ"ג מ"א — תוס' פ"ד ז (התורם חבית של יק וכו' דברי רבי), ירוש'
 שם מב ע"א; דרבי היא (ועי' בבלי ב"ב פד א—ב).
- (4) מעשרות פ"ג מ"א — ירוש' שם, נ ע"ג; מאן תניתה רבי.
- (5) גיטין פ"ו מ"א (תוס' פ"ו א, בבלי סג א), ירוש' שם מז ע"ד; מ[אן] תני אי
 איפשי רבי.

(19) העיר ע"ז ראשונה הר"ש מקינון ב"כריתות", לשון למודים, סוף סי' נח; רז"ט, דרכי המשנה,
 216, ובארוכה בספרו, 321, ואחריו אלבק, 81.
 (20) ועי' לעיל ר' יוסי בר' יהודה, ראב"ש.

6) הוריות פ"א מ"ד (או שלא היה שם מופלא של ב"ד). תוס' פ"א ב (אומר אני). ירוש' מו ע"א: מתניתא דרבי.

7) ביצה פ"ב מ"ג (ומטבילין מגב וכו'). בבלי שם יח ב.

8) וכך הדבר גם: ערלה פ"ג מ"ה: תנור שהסיקוהו וכו' תדלק הפת — רבי, פסחים כו ב (ושמואל מפיד לה, שם כז א: וחכ"א הפת אסורה וכו').

9) מע"ש סוף פ"ד: היה שם מנה וכו' — רבי, תוס' פ"ה ז, ירוש' שם וביצה פ"א ס ע"ג ובבלי שם י ע"ב.

10) וכן משנת ביצה פ"א מ"ד (שם ושם).

11) עירובין פ"ג מ"ג (נתנו באילן). תוס' פ"ג יג (ועי' בבלי לג א וירוש' שם כא ע"א).

12) סנהד' פ"א מ"ו («כהטייתך» וכו') — רבי בתוס' פ"ג ז.

13) מנחות פ"א מ"ו: כל הכלים שהיו במקדש ארכן לארכו של בית (ממזרח למערב). רבי היא, ברייתא בבבלי צח ב: מזרח ומערב היו מונחין דברי רבי (ומתני' — כרבי, תוס' שם) ראב"ש אומר צפון ודרום.

14) (21) בכורות פ"ט סמ"ח: זה הכלל כל שלא נעקר שם עשירי ממנו אין אחד עשר מקודש — רבי בברייתא ס ע"ב: כלל אמר רבי כל זמן שלא נעקר וכו', ת"כ בחקותי פ"ג ג: זה הכלל שהיה רבי אומר כל וכו'.

15) טהרות פ"א מ"ט (נמצא במעטן) — דברי רבי, תוס' פ"א א.

ויש משניות שסתמן רבי בחלקן כתנא אחד ובחלקן כתנא אחר: רבי היא ונסיב לה אליבא דתנאי⁽²²⁾.

1) ר"ה ז ב: באתד באלול ר"ה למעשר בהמה (ר"ה פ"א מ"א). מני ר"מ היא דתניא (בבכורות) רמ"א באחד באלול ר"ה למעשר בהמה ולרגלים מני (רישא "באחד בניסן ר"ה לרגלים") ר"ש היא אימא סיפא ר"א ור"ש אומרים באחד בתשרי, רישא וסיפא ר"ש ומציעתא ר"מ אמר רב יוסף רבי היא ונסיב לה אליבא דתנאי, ברגלים סבר לה כר"ש ובמעשר בהמה סבר לה כר"מ.

2) מגילה פ"ב מ"ט, רישא דלא כר"מ וסיפא ר"מ, ועי' אמרו (בבלי ט ע"ב): רב יוסף אמר רבי היא ונסיב לה אליבא דתנאי.

3) שבועות פ"א מ"א: שבועות שתיים שהן ארבע («שאוכל ושלא אוכל שאכלתי ושלא אכלתי», ריש פ"ג) ידיעות הטומאה שתיים שהן ארבע (מפורש בריש פ"ב), בבלי ג א—ה א: מני מתני' לא ר' ישמעאל ולא ר"ע אי ר"י האמר אינו חייב אלא על העתיד לבוא אי ר"ע האמר על העלם טומאה הוא חייב ואינו חייב על העלם מקדש — אמר רב יוסף רבי היא ונסיב לה אליבא דתנאי, בשבועות⁽²³⁾ [נסיב⁽²⁴⁾ לה כר"ע בידיעות [נסיב⁽²⁵⁾ לה כר' ישמעאל, אמר רב אשי אמריתה לשמעטא קמיה דרב כהנא ואמר לי לא תימא (רבי) נסיב (לה) אליבא דתנאי וליה]⁽²⁶⁾ [ולא סבר לה⁽²⁷⁾ אלא רבי טעמיה דנפשיה מפרש דתניא וכו']

21) פרס זה סימנו מ"ר (למחיקה ?) בסוגרים.

22) רב יוסף בכמה מקומות, ר"ה ז ב וש"נ.

23) כסדר כ"י ורש"י.

24) דפו"י וכ"י מ': סבר, ורש"י הגיה מתוך הסוגיא: נסיב, עי' ריטב"א, אבל אפשר שהפירוש

אינו מדברי רב יוסף אלא מדברי סהם התלמוד, וכמו ב"ר.

25) עי' ד"ס.

רבי אומר א"צ וכו' אי"כ מה ת"ל ונעלם ונעלם לחייב על העלם טומאה ועל העלם מקדש. אשכחן בידיעות וכו' שבועות דאית (כצ"ל) ליה טעמיה דנפשיה מנלן וכו' אלא בשבועות נסיב (אליבא דר"ע וליה) [ו]לא סבר לה (כ"מ).
 "נסיב" (לקח"ה) הוא אפוא רק "סידור". בחירת המקורות, ולא הכרעת הלכה, אלא שיש בהם שהם גם "סבר לה". וזה השפיע לפעמים על בחירתו.
 (4) חולין פ"ח מ"א — בבלי קדא: רישא רבנן וסיפא ר"ע אמר רב יוסף רבי היא ונסיב לה אליבא דתנאי בנדרים סבר לה כר"ע בבשר בחלב סבר לה כרבנן (ועי' המעשה דלוי ורבי, שם קטז א; אמאי לא תשמתינהו)²⁶.

וכשם שהתנאים שלפניו שנו בכמה מקומות את דברי התנאים שקדמו להם לפי דעתם הם (עי' לעיל), כך נהג גם רבי:
 (1) תמורה פ"ב מ"ב: חטאת היחיד שכיפרו בעליה ("באחרת") מתה ושל ציבור אינה מתה (=דברי ר"ש שבסיפא) ר' יהודה אומר תמות, ואמרו בבבלי שם (טו א): אמר רב המנונא תניא (המקדיש חטאתו ואבדה והפריש אחרת תחתיה ונמצאת הראשונה והרי שתיהן עומדות — איזו מהן שירצה יביא" והשניה) ר' יהודה אומר תרעה רש"א תמות. ומי אמר ר' יהודה תרעה והא ר' יהודה תמות שמעינן ליה ("במתניתין אפילו גבי ציבור וכ"ש יחיד") וכו' אידי ואידי בשעת הפרשה ("באבודה בשעת הפרשה שנמצאת הראשונה קודם שנתכפר בשניה") ולא קשיא הא ("משנתנו") ר' יהודה אליבא דרבי (בתמורה פ"ד מ"ד: המפריש חטאתו ואבדה והפריש אחרת תחתיה ולא הספיק להקריבה עד שנמצאת הראשונה והרי שתיהן תמימות אחת מהן יקרב חטאת והשניה תמות דברי רבי) הא ("ברייתא") ר' יהודה אליבא דרבנן²⁷ ("דאמרי אין חטאת מתה אלא שנמצאה מאחר שכיפרו הבעלים"). ועי' תוס' פ"ב יד: המפריש מעות וכו' ומנדים חכמים לרבי במפריש חטאתו ואבדה והפריש אחרת תחתיה והקריבה ואח"כ נמצאת הראשונה שתמות.

אמנם רבי שנה כאן בפ"ב סתם "שכיפרו בעליה". כחכמים שבפ"ד, אבל לדעתו — שהוא מחמיר בלא נתכפרו בעליה — שנה בדברי ר' יהודה: תמות.

(2) וכך שנה במע"ש פ"ד מ"ז: (רישא: הפודה מעשר שני ולא קרא שם ר' יוסי אומר דיו ר' יהודה אומר צריך לפרש.) היה מדבר עם האשה על עסקי גטה וקדושה ונתן לה גטה וקדושה ולא פירש ר' יוסי אומר דיו ר' יהודה אומר צריך לפרש.

וזו — ר' יוסי ור' יהודה אליבא דרבי, שכן שנינו בברייתא שבקידושין ו ע"א: רבי אומר והוא שעסקין באותו ענין ר' אלעזר בר' שמעון אומר אע"פ שאין עסקין באותו ענין. ובתוס' קידוש' פ"ב ח (צוק'): נתן לה קידושה ולא אמר לה הרי את מקודשת לי ר' יוסי אומר מקודשת ר' יהודה אומר אינה מקודשת רבי אומר אם עסקין באותו ענין מקודשת ואם לאו אינה מקודשת. וכיו"ב בתוס' גיטין פ"ח (פ"ו) ח: הלך אצל לבלר ונטל גיטה ונתן לה ולא אמר לה הא גיטך ר' יוסי אומר מגורשת ר' יהודה אומר אינה מגורשת רבי אומר אם עסקין וכו'.

26 בחולין פד א נאמרו דברי רב יוסף מתוך דיוק, ואינם מוכרחים בגוף המשנה.

27 השוה כיו"ב סנהד' פד א: הא ר"ש אליבא דר"ע הא רבנן אליבא דר"ע, וכדומה הרבה.

וזהו ששנה רבי במע"ש: היה מדבר עם האשה על עסקי גטה וקדושה ונתן וכו' (ולא כמו ששנינו בתוס' שם: נתן לה וכו'). — היינו „עסקין באותו ענין“, ומפני דבריו של ר' יוסי שהלכה כמותו (שמואל בבבלי שם) שנה כך. וכך פירשו שמואל ור' אושעיא בבבלי שם. (ולפי הירוש', מע"ש שם נה ע"א בשם „רבי הושעיה“: מה פליגין [כלומר: ר' יוסי ור' יהודה] כשהפליגו דעתן לעניינות אחרים אבל אם היו עסקין באותו ענין גט הוא וכו', ע"י שם, מעין דברי אביי בבבלי: מענין לענין באותו ענין).

וכיו"ב אומר רבי גם לרישא. בתוס' מע"ש פ"ד יד: הפריש תרומה מעשר ראשון ומעשר שני ולא קרא להם שם ר' יוסי אומר נתקדשו ר' יהודה אומר לא נתקדשו ר' אומר, אם עתיד לקרות להם שם אין בהן קדושה עד שיקרא להם שם אם אין עתיד לקרות להם שם כיון שהפרישן נתקדשו (שהאמירה אינה מעכבת אלא המעשה מוכיח).

ויש שהכריע באתה הלכה לענין אחד כתנא זה ולענין אחר כתנא אחר: כך אמר ר' יונתן (חולין פה א): ראה רבי דבריו של ר"מ באותו ואת בנו (חולין פ"ה מ"ג) ושנאן בלשון חכמים (ר"ש פוטר וחכמים מחייבין) ודברי רבי שמעון בכסוי הדם (שם פ"ו מ"ב) ושנאן בלשון חכמים (ר"מ מחייב וחכמים פוטרין) ²⁸. והם הם הדברים הרגילים בפי רבי: נראין דברי פלוני ב' ודברי פלוני ב': הכל כמנהגם של ר' יוסי ור"ש ורשב"ג והמכריעין לפני חכמים (ע"י לעיל).

ולכשנסכם לפי־שעה עדויות והערות אלו שיצאו מפי רבי עצמו, הרי אנו רואים: (1) שהמשנה ששנה רבי היא בעיקרה המשנה שנשנתה לפניו (דתני, משנתנו, וע"י להלן), ושרבי בעצמו היה מסופק לפעמים בפירושה וב„טעמה“.

(2) ששנה משנתו בעיקרה על־פי ה„תנא“ של בית־דינו של רשב"ג, רבו ר' יעקב (בן קורשאי), ודבר שאותו תנא לא שנאו — לא הכניסו בכמה מקומות במשנתו (לא חילק לי ר' יעקב).

(3) שדברים שהיו מסופקים בעיניו, אם הם מחלוקת ישנה, או חדשה על־פי המחלוקת הישנה, אותם הדברים שנה ר' בשם החולקים האחרונים כאילו היא מחלוקת חדשה (ובחים, עירובין, סנהדרין): כיו"ב אמר רבי במקום אחד ²⁹: אם יאמר לי אדם כך שנה ר' ליעזר שונה אני כדבריו אלא דתניא מחליפין.

(4) שהוסיף ב„משנתנו“ דברים ששמע מאחד מרבותיו האחרים (ר' אלעזר בן שמוע ביבמות).

(5) שקיטע דברים ששנו אחרים, אבל לא נשנו במשנה הרשמית במקום זה, אלא נרמזו במקום אחר (ב"ק פ"ד מ"ט).

(6) שסתם דבריו במשנתנו ושנאם כך: שהם יכולים להסכים לדעת ר' יעקב ודעתו, אבל אינם מסכימים לדעת ר"מ ור' יהודה (תרומות).

(7) שהעיר על משניות, שהן משנת יחיד (ר"ג, ר"ע), ואעפ"כ שנה אותן במשנתנו.

(8) ששנה משנת יחיד (ר"ע) אע"פ שחכמים חולקים עליו, מכיון שאפשר לפרשה כהכרעתו (יבמות פ"ה מ"ג).

²⁸ כיו"ב אמר רבא (כתובות כב ב) על פסקו של ר' יוחנן (שם): וראה ר' יוחנן דבריו של ר' מנחם בר' יוסי בגרושין ולא ראה במיתה. ²⁹ ירוש' מ"ק פ"ג ט"א ע"ד.

(9) ששנה דבריו ודברי חכמים (חבריו), והוסיף עליהם בפירוש: ורואה אני את דבריהם מדבריי. יש שאותה הערה ישנה במשנה ויש שהיא שנויה בתוס'.
 (10) ששנה דבריו ודברי חכמים חבריו והכריע בינו לבין חבריו (בברייתא) בפרטי הדברים: נראין דבריי כש' ודברי חבריי כש'.

[ב. הכרעות רבין]

(נראין דברי פלוני ב' ודברי פלו' ב')
 עד שאנו דנים על "נראין" של רבי אנו צריכים לברר את ענין ה"הכרעה", שלא נתברר לא אצל הראשונים ולא אצל האחרונים.
 שנינו בתוס' סנהד' פ"ו ו' אין נזקקין לדין אלא במקום מכריעין (כלומר: במקום שישנם "מכריעין", כמו "אין נמנין אלא במקום גדול", שם ב). ויש לנו דוגמא אחת מן "המכריעין" ההם בהכרעה של "מעין שניהם": בכולם עבד יוצא בהם לחירות וצריך גט שחרור דברי ר"ש רמ"א אינו צריך, ר' אליעזר אומר צריך ר"ט אומר אינו צריך רע"א צריך המכריעים לפני חכמים אומרים נראין דברי ר"ט בשן ועין שהתורה זכתה לו ודברי ר"ע בשאר איברים הואיל וקנס חכמים הוא (קידוש' כד ב); "הכרעה" זו היא אפוא במקצת כדברי ר"ט ובמקצת כדברי ר"ע, "מעין שניהם" (ועי' להלן). כיר"ב אומר רבי בספרי נשא פיס' ח (שהבאתי לעיל): אני אכריע אם היתה טהורה וכו', ז"א במקצת הזכות תולה ובמקצת אינה תולה. ואמר³⁰) רב תנחום אמר [ריב"ל]³¹) ר' יוחנן אמר ר' ינאי אמר רבי³²) כל מקום שאתה מוצא שנים חלוקין ואחד מכריע הלכה כדברי המכריע חוץ מקולי מטלניות (כלים פכ"ה מ"ב) שאע"פ שר"א מחמיר ור' יהושע מיקל ור"ע מכריע אין הלכה כדברי המכריע, (והתלמוד מפרש: חדא דר"ע תלמיד הוא ועוד הא הדר ביה ר"ע לגביה דר' יהושע³³). אבל בירוש' שבת פ"ב ה' רע"א אמרו: ר' זעירא [ר' יוחנן]³⁴) ר' ינאי ר' ירמיה בשם ר' יהושע בן לוי נראין דברים שתהא הלכה כר' עקיבא שהוא אומר מעין שניהן, ואינה (= ואינה הלכה) אלא כר' יהושע מקולי שלש על שלש (ולא נתן טעם כלל משום שר"ע תלמיד הוא או שחזר בו).

"מעין שניהם" — זו היא הכרעה, וכך אמרו בירוש' פסח' פ"א כו ע"ד: א"ר יודה בן פזי נראין דברים שתהא הלכה כרבן גמליאל שהוא אומר מעין שניהן, אתא ר' אבון ר' יוחנן בשם ר' שמעון בן יוצדק הלכה כרבן גמליאל שהוא אומר מעין שניהן³⁵).

(30) שבת לט סע"ב—מ רע"א.

(31) כ"י מ', והוא הנכון (אבל שם ח סר ר' יוחנן), שכ"ה בירוש' (עי' להלן), ור' תנחום בשם ריב"ל רגיל, ברכות כח ב, מגלה כב א ועוד.

(32) כ"ה בד' שונצינו ובכ"י א"ס.

(33) שבת פ"ב מ"ג: פתילת הבגד — רע"א סהורה, בבלי כס ב.

(34) שרידי ירושלמי, 73.

(35) דומה לו בירוש' תרומות סוף פ"א מח סע"ב: והא ר' יודה אומר מעין שניהן ור' יוסי אומר מעין שניהם.

אבל בבבלי פסח' יג א: אמר רב נחמן בשם רב הלכה כר' יהודה, ואמר לו רבא: ונימא מר הלכה כרבן גמליאל דהוה ליה מכריע, א"ל ר"ג לאו מכריע הוא (טעם דנפשיה קאמר)⁽³⁶⁾ (שלא על דברי ר"מ ור' יהודה הכריע, שלפניהם היה, ואין ראשון מכריע לדברי אחרון)⁽³⁷⁾. דברי ר"ג שאומר בחולין כר' יהודה, ובתרוומה כר"מ, היו נחשבים ל"הכרעה", אם היה אחריהם ולא לפניהם.

וכי"ב אמרו בירוש' ר"ה פ"א נו ע"ד: אמר בן עזאי⁽³⁸⁾ הואיל ואילו אומ' כך ואילו אומ' כך (רמ"א באחד באלול ר"ה למעשר בהמה ר"א ור"ש אומרים באחד בתשרי) יהו האלוליים מתעשרין בפני עצמן וכו' ובן עזאי מכריע על דברי תלמידיו (של ר"ע) וכו' שכן נחלקו עליה אבות העולם וכו' ר' ישמעאל ור"ע (ובן עזאי הוא מן "הדנין לפני חכמים", ונראה שהם המכריעים).

גם "הכרעה" זו היא פשרה, במקצת כדברי זה שהוא אומר באחד בתשרי ובמקצת כדברי האומר באחד באלול.

וכי"ב תוס' גדה פ"ד ה (בבלי כג א): ארחב"ג נראין דברי ר"מ בבהמה וכו'. וכן, כדרך "המכריעין לפני חכמים", הם דברי ר' יוסי בתוס' מע"ש פ"ד ו—ז: אמר ר' יוסי⁽³⁹⁾ נראין דברי ר"א בשבת ודברי חכמים בחול, וכי"ב הברייתא שבבבלי ב"מ נד א: אמר ר' [יוסי]⁽⁴⁰⁾ נראין דברי ר"א בהקדש ודברי חכמים במעשר. גם כאן "ההכרעה" היא "מעין שניה", והיא הכרעה על מחלוקת ר"א ור' יהושע!

אבל בבבלי (פסחים כא ב) הביאו ברייתא: חבית של יין של תרומה שנטמאת בש"א תשפך חבל ובה"א תעשה זילוף אמר ר' ישמעאל בר' יוסי (ר"ח: משום אביו!) אני מכריע בשדה תשפך חבל בבית תעשה זילוף (איכא דאמרי בחדש תשפך חבל בישן תעשה זילוף) אמרו לו אין הכרעת⁽⁴¹⁾ ("הכרעה") שלישית מכרעת, רש"י ותוס' פירשו: "הכרעת שלישית", כל שלא גילו הראשונים את דעתם לחלק בין זה לזה, והמכריע מחלק — זוהי "הכרעת שלישית", אבל אי"כ גם הכרעת המכריעין לפני חכמים, וגם הכרעת רבי בסוטה, וגם "הכרעת" ר' יהודה בשבת לט ב (בבבלי אסור בצונן מותר), שנחשבה שם כ"הכרעה", וגם הכרעת רבן גמליאל ובן עזאי ור' יוסי הם "הכרעה שלישית", שהרי הראשונים לא גילו כאן כלל את דעתם לחלק בין זה לזה, וכל "נראין" של ר' הוא ממין זה (ע"י להלן).

ור"ה (בפסחים שם) מפרש: ר' ישמעאל תלמיד הוא ולא חשיב ר' ישמעאל בר' יוסי לאכרועי; דהא ר' יוסי אביו של ר' ישמעאל שאמר שמועה זו משמו תלמיד שלישי לגבי ב"ה וב"ש הוא לכשתחשוב מרבן יוחנן בן זכאי שהוא תלמיד להלל עצמו עד ר' יוסי אתה מוצא אותם שלשה, ר' יהושע ור' עקיבא ור' יוסי, ולא עדיף ר' ישמעאל לאכרועי על ב"ה, וזהו שאמר אין הכרעת שלישי מכרעת⁽⁴²⁾; אבל אי"כ איך "הכריע" ר' יוסי במחלוקת ר"א ור' יהושע (בתוס' מע"ש).

(36) ליתא בכי"י.
 (37) ר"ח שם, תוס' ב"ק קטז א.
 (38) תוס' בכורות פ"ז ט.
 (39) [אבל בבבלי ב"מ נד א (גם כ"מ וה' ז): רבי ז!]
 (40) כך בכל כ"י.
 (41) כך ("הכרעת") בכ"י מ' ובדפוסים (יסנים וחדשים) וברש"י ובערוך, וכן בגזיר ובחולין; בב"ק: הכרעה, אבל מ': הכרע.
 (42) וע"י ערוך ערך כרע.

ובבבלי חולין קלז א שנינו: ר' ישמעאל בר' יוסי אומר משום אביו ארבע (לא שתיים כב"ש ולא חמש כביה) שנאמר וארבע צאן וכו' אמר רבי אילמלא דבריהן דברי תורה ודברי בריבי דברי קבלה אנו דברי בריבי שומעין וכל שכן שדבריהן דברי קבלה ודברי בריבי דברי תורה. והאמר מר אין הכרעת ("הכרעה") שלישית מכרעת אמר ר' יוחנן מפי שמועה אמרה וכו'.

כאן ר' יוסי מתווך ביניהם, לא שתיים ולא חמש אלא ארבע, וגם כאן פירש ר"ח (בערוך), שהיא הכרעת דור שלישי.

ובנזיר נג א: אר"א זקנים הראשונים מקצתן היו אומרים חצי קב עצמות וחצי לוג דם לכל וכו' ומקצתן היו אומרים אף רובע עצמות ורביעית דם לכל ב"ד שלאחריהן אמרו חצי קב עצמות וחצי לוג דם לכל רובע עצמות ורביעית דם לתרומה וקדשים אבל לא לנזיר ועושה פסח⁴³, מכדי אין הכרעת שלישית מכרעת⁴⁴, אמר ר' יעקב בר אידי מפי שמועה אמרו וכו'. התירוף כאן כמו בחולין, אבל בירוש' (נזיר פ"ז נו ע"ג) באו דברי ר' יעקב בר אידי אחרי הברייתא בלי כל קושיא (ובבכורות נח א, על דברי בן עזאי שלמעלה: וליחזי טעמיה דמאן מסתבר וכו' א"ר יוחנן מפי השמועה אמרו וכו').

כאן בנזיר ישנה הכרעה "מעין שניהן", ו"ב"ד שלאחריהן" (של זקנים) יכולים להיות סמוכים לזקנים אחריהם; הם יכולים אפוא להכנס רק בסוג "תלמידים" (כפי' המפרשים על-פי שבת), אבל לא בסוג "דור שלישי".

אבל גם "המכריעים לפני חכמים", הם "תלמידים", כמו "הדנין לפני חכמים", וא"כ תלמיד יכול להכריע.

סוף דבר שני הפירושים דחוקים, ואינם מתאימים עם העובדות.

ואנו אין לנו אלא להתחשב עם העובדות: מעין שניהן — "הכרעה" היא, אף בשעה שלא גילו הראשונים את דעתם, שיש הבדל בין פרט זה לזה, וגם זו של "תלמיד" ואפילו של "דור שלישי" "הכרעה" היא.

ולא נשאר לנו אלא פירושו של רב האי גאון "בקבלה"⁴⁵: כי אינה הכרעה אלא בזמן ששנים חלוקים ואחד מכריע כאחד מהן שנמצאו שנים ואחד מכריע והלכה כרבים, אבל בזמן שאומר חצי דברי זה וחצי דברי זה אין זה מכריע, טעם שלישי הוא. (וזהו "הכרעת שלישית" — "דעה שלישית").

זאת אומרת, שחבריו של ר' ישמעאל בר' יוסי חולקים על כל מין הכרעה כזו "מעין שניהם" (בין שגילו הראשונים דעתם לחלק בפרטים ובין שלא גילו, בין בדור אחד ובין בדור שלישי).

אבל "הכרעה" זו נהגה ונהגה בבית-המדרש ובין התנאים, ורבי בחולין מסכים לה, ולא מפני שהיתה "מפי שמועה", כדברי ר' יוחנן, אלא מפני שהביאה ראייה מן התורה. סוג-שני של "הכרעות" הוא זה שהזכיר רה"ג, והוא:

ברכות מג ב: בש"א מברך על השמן וכו' ובה"א מברך על ההדס וכו' אמר ר"ג אני אכריע ("לצד בית שמאי") שמן זכינו לריחו וזכינו לסיכתו וכו' א"ר יוחנן הלכה

43) תוס' פ"ה א, ואין שם "לכל".

44) "הכרעת תלמידים שב"ד אחרון היו תלמידים לזקנים הראשונים", לפי ר"ח; "כי הראשונים לא גילו דעתם לחלק בין נזיר ועושה פסח לתרומה וקדשים", לרש"י.

45) פ"ח לפסחים וערוך וכן פ"י "רש"י" בנזיר.

כדברי המכריע; ירוש' שבת פ"א ד סע"א: (ו'רע"ה) בא להכריע על דברי ב"ה (בברייתא שבבבלי שבת י"ט ב: לא בא ר"ע אלא לפרש דברי ב"ה); תוס' פסחים פ"א ז: א"ר יוסי אילו דברי ב"ש וב"ה הכריע ר"ע לסייע דברי ב"ה⁴¹; מהכריעו חכמים לסייע דברי פלוני, תוס' שקלים פ"ב ב. חגיגה פ"א א (דפ"ר וכ"י לונדון) וקידושין פ"א ד'⁴².

ובלשון „נראין“: נראין דברי פלוני מדברי פלוני, נראין דברי פלוני — וכדבריו אנו מורים (פ"ר' יוסי).

ועכשיו אנו באים להכרעותיו של רבי, שהוא מכריע „מעין שניהם“:

תוס' שביעית פ"ח ג. שבת פ"ח כ (ב"ס), מו"ק פ"א ג (ירוש' ט ע"ג), ח (בבלי ז א—ב), פ"ב ב (בבלי יד א), קידושין פ"ד ז, בבלי ב"ב ע"א, תוס' תמורה פ"א ח (בבלי יא ב), ערכין פ"ד לג (=משנה פ"ח מ"ה), חולין פ"ב ה (בבלי יב א), פ"ח ו (בבלי קט ב), אהלות פ"טו ח, נעים פ"א ח, נדה פ"ג ד, מכשירין פ"ג יד וטבול יום פ"ב יב; ירוש' יבמות פ"ד ו סע"א (נדה פ"א מט סע"ב).

בירוש' שם אמרו על פסקו של ר' אבהו כר' יוסי (בברייתא שם): דלא כן מה אנן אמרין ר' יודה ור' יוסי אין הלכה כר' יוסי? אלא בגין דאמר ר' נראין. לא כן אמר רבי בא בשם ר' זעורא כל מקום ששנה ר' נראין עדין המחלוקת במקומה (שאין הכרעת שלישית מכרעת) חוץ מעיגול של דבילה (תוס' טבול יום שם), דדין מודי לדין ודין מודי לדין (= „נראין דברי ר' פלוני לר' פלוני“, שבבבלי בכ"מ)⁴³.

אבל רבי סובר שהלכה כדברי המכריע אפי' בהכרעה ממין זה, וכך פסק גם ר' יוחנן (ע"י לעיל) אפי' בהכרעות ממין זה, וכך נהג (למשל כתובות כב ב, וראה ר' יוחנן דבריו של ר' מנחם בר' יוסי בגירושין ולא ראה במיתה), וכך נהגו רוב האמוראים; הלכה כר' פלוני ב' וכר' פלוני ב' (רגיל).

רוב „נראין“ אלו של רבי הם למחלוקות שבמשנתנו, ומעט למחלוקות־תנאים, שלא נשנו במשנתנו, והם:

(1) תוס' דמאי פ"א ט (ע"י פ"ב מ"א סיפא): דברי ר"מ וחכ"א אף⁴⁴ הדברים התדירין כגון האגוזין וכר' פטורין ושאר כל הדברים חייבין אמר רבי נראין דברי ר' מאיר בדבר שאינו קבוע ודברי חכמים בדבר הקבוע⁴⁵.

(2) תוס' מו"ק פ"ב ב — במשנה פ"ג מ"א ומ"ב סתם כחכמים.

(3) תוס' סוטה פ"ט א'⁴⁶: ובו בנה שלמה את ביהמ"ק וכר' דברי ר' יהודה ר' נחמיה אומר היה מגרר אותו מבחוץ וכר' אמר רבי נראין דברי ר' יהודה באבני מקדש ודברי ר' נחמיה באבני ביתו.

(4) תוס' חולין פ"ב ה'⁴⁷: נראין דברי ר' חנניא בנו של ר' יוסי הגלילי בשמצאה בתוך הבית ודברי ר' יהודה בשמצאה באשפה.

46 בירוש' צ"ל: א"ר יוחנן דברי ר' יוסי רבי עקיבה בא, וכנ"י הראשונים בבבלי: ר' יוסי. 47 וכיו"ב „לסייע לדברי ב"ה“ במע"ש פ"ב מ"ז ובסוכה פ"ג מ"ט, ע"י לעיל, „ר"ע“, ע"י 79. 48 סוג „הכרעה“ אחר היא הכרעה שבן־המחלוקת מכריע בינו לבין החולק עליו מתוך סעם, תוס' פסח פ"ב ז, מנחות פ"ו יט.

49 חוץ משבת פ"ב, מו"ק ז ע"א, ב"מ נד א וחולין קט א, וע"י תוס' שם ונדה נג א.

50 כצ"ל, כנוס' הדפ"ו וכ"י, כ"י ארפורט: על.

51 וע"י ירוש' פ"ב כב ע"ד: רבי אומר אחר מקומו וראב"ש אומר אחר מעמדו.

52 בבלי מח ב, ירוש' פ"ס כד ע"ב. 53 בבלי יב א וש"נ, ומוחלפת המחלוקת.

5) תוס' נדה פ"ג (ג"ד) (בבלי נג א): (— דברי ר"מ ר' יהודה בן אגרא אומר משום ר' יוסי בין כך ובין כך הרי זו חוששת) אמר רבי נראין דברי ר' יהודה בן אגרא בזמן שלא בדקה ודברי ר"מ (בבלי: חכמים) בזמן שבדקה, וכאן מביא הבבלי (שם) ברייתא אחרת: הרואה כתם לראייה מרובה (ג' גריסין בעודות") חוששת, לראייה מועטת אינה חוששת דברי⁵³) ר' יהודה בן אגרא שאמר משום ר' יוסי (כדברי ר"מ בתוס') אמר רבי אני שמעתי ממנו (מר' יוסי) שאחת זו ואחת זו חוששת ומן הטעם הזה אמר לי וכו' ונראין דבריו כשבדקה (תרי תנאי אליבא דר' יהודה בן אגרא)⁵⁴.

6) תוס' מכשירין פ"ג יד: דם המת מטמא בכל שהוא דברי ר' מאיר ור' יוסי אומר בריעי' אמר רבי נראין דברי ר"מ בטומאה קלה וכו' ודברי ר' יוסי בטומאה חמורה וכו' — במשנה פ"ו מ"ו אין כאן אלא סתם: וריעי' מן המת.

7) טבול יום פ"ב יב⁵⁵) — המחלוקת אינה במשנה, אבל ההלכה נרמזה בפ"ב מ"ג: הרי אלו כע"גול של דבילה (וכן תרומות פ"ב מ"א).

8) ירוש' יבמות ונדה שם: נראין דברי ר' יודה (בנדה: יוסי) בדמים ודברי ר' יוסי (בנדה: יודה) בוולד — המחלוקת בתוס' נדה פ"א ג (וכנו' הירוש' בנדה). וכאן "נראין" על שתי מחלוקות הוא: ראה רבי דברי ר' פלוני בדמים ודברי ר' פלוני בוולד.

חוץ מאלה ישנן כל המחלוקות (או חלק מהן), שעליהן אמר ר' "נראין" שלו, במשנה ולא עוד אלא שבכמה מהן סתם רבי במשנה כהכרעתו:

א) תוס' שביעית פ"ח ג⁵⁶): הקפת החנות משמטת דברי ר' יהודה חכמים אומרים אינה משמטת אמר רבי נראין דברי ר' יהודה בכותב מעות ודברי חכמים בכותב פירות, — זה ששינינו במשנתנו (פ"י מ"א): הקפת החנות אינה משמטת ואם עשאה מלוה הרי זה משמט (ז"א: אם כתב מעות ו⁵⁷) ר' יהודה אומר הראשון הראשון משמט (הואיל וראוי ליתן לו מעות ולא נתן נעשית ראשונה מלוה, ירוש').

ב) תוס' שבת פ"ח כ: אמר רבי נראין דברי ר' עקיבה בחול הדק ודברי חכמים בחול הגס. — זה ששינינו (פ"ח מ"ה): זבל וחול הדק כדי לזבל קלה של כרוב דברי ר' עקיבא וכו', ומשנת רבי היא (וסיפא: חול הגס כדי וכו', מדברי חכמים, ואפשר שגם כאן שינה רבי).

ג) תוס' שבת שם⁵⁸): נראין דברי ר' יהודה בזמן שהיא כביצה וכו' — המחלוקת שם מ"ד.

ד) מו"ק פ"א ג: נראין דברי ר' יהודה במועד ודברי חכמים בשביעית — המחלוקת בפ"א מ"ד: צדין את האישות וכו' כדרכו במועד ובשביעית וחכ"א (ירוש')

53) זה, אין בכ"י מ'.

54) ובודאי שיש כאן בברייתא הראשונה צירוף של שתי ברייתות, המחלוקת לפי תנא אחד ודברי רבי לפי ברייתא אחרת (דברי רבי"י). ודברי ר' יהודה בן אגרא שבדברי רבי הם דבריו לפי הברייתא השניה (=דברי ר"מ), ודברי חכמים (כנו' הבבלי) שבדברי רבי הם דברי ר' יוסי לפי דברי רבי עצמו.

55) שנרמזה בירוש' יבמות פ"ד ו סע"א ונדה פ"א מט ע"ב, ע"י לעיל.

56) כנוסח הדפוס וכ"י, כ"י ארפורט מוחלפת.

57) ע"י אלבק, 82.

58) בבלי פ ע"ב, ירוש' פ"ח יא כע"ב.

ורייף ורא"ש. ופיס' בבבלי: ר' יהודה אומר) משדה האילן כדרכו וכו'; בברייתא שבבבלי (ו ב) סתם: צדין את האישות וכו' כדרכו. ונראה כי „במועד ובשביעית“ אינו מעיקר המשנה הישנה, ולמ"א (ולא ממי הקילון) אמרו בירוש' שם פ ע"א: ר' ביסנא בשם רבי לא שנו⁵⁹) אלא במועד הא בשביעית מותר.

(ת"ק במשנה — „דברי חכמים“ שבתוס').

ה) שם פ"א ח (בבלי ז ע"א) דפו' וכי' ו: רואין את הנגעים להקל אבל לא להתמיר דברי ר' מאיר ר' יוסי אומר אם נזקקין לו להקל נזקקין לו להתמיר אמר רבי נראין דברי ר"מ במוסגר ודברי ר' יוסי במוחלט (הבבלי ז ע"ב: והתניא איפכא⁶⁰) תנאי היא אליבא דרבי. במשנה שנינו (מ"ה)⁶¹: רמ"א רואין את הנגעים בתחילה (כתחילה) להקל אבל וכו', וכן מובאת המשנה בירוש' שם⁶², ובוודאי שהיתה לפני הירוש' כך⁶³) ולא לפני הבבלי⁶⁴). ושנינו בנגעים פ"א מ"ד—מ"ו: אין רואין את הנגעים כתחילה לאחר השבת (ב"יום ראשון") ששבו של חל להיות בשבת, ולא בשני ששבו שני של חל להיות בשבת וכו' ויש בדבר להקל ולהחמיר⁶⁵). „כתחילה“ הוא הסגר ראשון = „מוסגר“⁶⁶). אבל בברייתא שבתוס' ובבבלי (שם) אין „כתחילה“, כי זו היא הכרעת רבי! (וחכ"א = ר' יוסי שבתוס').

ו) קידושין פ"ד ז — המחלוקת בפ"ב מ"ח (ושתי מחלוקות).

ז) ירוש' סוטה פ"ט כג ע"ג (סנהד' פ"א יט ע"א) — סנהד' פ"א מ"ג.

ח) חולין פ"ח (בבלי קט ב): טיפת חלב שנפלה על החתיכה ר' יהודה אומר אם יש בנותן טעם באותה חתיכה וחכ"א באותה קדירה אמר רבי נראין דברי ר' יהודה בזמן שלא ניער ולא כיסה ודברי חכמים בזמן שניער וכיסה, וזה ששנינו בפ"ח מ"ג: טיפת חלב שנפלה על החתיכה אם יש בה בנותן טעם באותה חתיכה אסור (כר' יהודה!). ניער את הקדרה אם יש בה בנותן טעם באותה קדרה אסור, כהכרעת רבי!

ט) אהלות פט"ו ח: אמר רבי נראין דברי ר' יהודה בזמן שאין עתיד לגוד ודברי חכמים בזמן שהוא עתיד לגוד, וזה ששנינו בפט"ו מ"ח: עשה ראשה (של קורה) גולל לקבר אין טמא אלא עד ארבעה טפחים בזמן⁶⁷) שהוא עתיד לגוד ר' יהודה אומר כולה חיבור⁶⁸)! ת"ק שבמשנה = „חכמים“ שבתוס'.

י) נגעים פ"א ח: כאורגת בעומדין לשתי דברי ר' מאיר ר' יהודה אומר כטוה פשתן לשמאלית אמר רבי נראין דברי ר' מאיר בימין ודברי ר' יהודה בשמאל, וזה ששנינו בפ"ב מ"ד: כאורגת בעומדין לשתי ליד הימנית ר' יהודה אומר אף כטוה בפשתן לשמאלית, והכרעת רבי היא.

יא) במעילה פ"ג מ"ו שנינו: אבל אם הקדיש בור ואח"כ נתמלא מים וכו' אילן ואח"כ נתמלא פירות שדה ואח"כ נתמלאה עשבים מועלין בהן ואין מועלין במה שבתוכן (דברי

59) כיו"ב: אמר רבי לא שנו, שבת מט ב.

60) 'כנוסח הירוש' שם פ ע"ג וצוק: נראין דברי ר' יוסי במוסגר ודברי ר"מ במוחלט.

61) כנוסח המשנה שבבבלי ודרי, הוצי' לו וכי"י פ' והי.

62) במשנה שביירוש' חסר! 63) ע"י תוירט.

64) וע"י ירוש' שם. 65) כברייתא שבבבלי ותוס' דפו.

66) הו' לו וכי"י ק' ופ' וב' ומ'.

67) וע"י תוס' כלים ב"ב פ"ד ומקואות פ"י מ"ה ולעיל.

ר' יהודה⁶⁸ ר' יוסי⁶⁹ אומר המקדיש שדה ואילן מועלין בהן וכו', ובבב' שם: תניא אמר רבי נראין דברי ר' יהודה בבור ושוכך ודברי ר' יוסי בשדה ואילן, ושם: והתניא⁷⁰ אמר ר' יוסי אין אני רואה דבריו של רבי יהודה בשדה ואילן וכו'⁷¹, ובתוס' שם: אמר ר' יוסי רואה אני בכולן דברי ר' מאיר (קרי: יהודה) חוץ מן השדה וכו', ושם בתוס' הי"ט: אשפה — בור — שוכך וכו' הקדישן ריקנין ואח"כ נתמלאו מועלין בהן ואין מועלין במה שבתוכן דברי רבי (מאיר) ראב"ש אומר אף מועלין במה שבתוכן (בבב' שם ת"ק סת"ם), רבי שנה אפוא כדברי ר' יהודה.

(יב) תמורה פ"א ח'⁷²: אמר רגלה של זו עולה אין כולה עולה וכו' דברי ר"מ ור' יהודה ור' יוסי ור"ש אומרים (אין) כולה עולה אמר רבי נראין דברי ר"מ ור' יהודה בדבר שאין הנשמה תלויה בו וכו'.

(יג) ערכין פ"ד לג ומשנה שם פ"ח מ"ה⁷³: כהנים ולוים אינן מחרימין דברי ר' יהודה רש"א כהנים אינן מחרימין וכו' רבי אומר (אמר רבי — בתוס') נראים דברי ר' יהודה בקרקעות וכו'⁷⁴. זהו המקום היחיד, שהכרעת רבי נמצאת במשנה, אבל מכיון שלשון המשנה שזה כאן לגמרי לתוספתא, קרוב שהדברים נוספו במשנה מן התוס'⁷⁵. אלה הן הכרעותיו המפורשות של רבי; ודאי שהן מרובות יותר, אלא שבמקרה לא נמסרו במקורות שלנו בפירוש בש"מ.

וישנן גם הכרעות של רבי מן הסוג השני, להכריע כדברי אחד החולקים בלשון "השיב רבי": תוס' חגיגה פ"א א כ"י לונדון (בבלי ו ע"א): השיב רבי על דברי בית שמאי, בבב' פ"א א (בבלי קסד א): השיב ר' על דברי ר' חנניא בן גמליאל, תוס' פסחים פ"ג ט (בבלי זבחים יב א): השיב ר' לסייע לדברי בן בתירה, זבחים קח א: השיב ר' תחת ר' יוסי הגלילי — השיב ראב"ש תחת ר' יוסי הגלילי (בתוס' שם פ"ב א: ר' אומר הפרש — ראב"ש אומר הפרש—), מקואות פ"ג יד: השיב רבי על דברי אבא יוסף התורני⁷⁶.

אמנם ישנן כמה וכמה מחלוקות של רבי ורשב"ג⁷⁷, ר' ור' נתן, רבי וראב"ש, רבי וחכמים, בתוס' וברייתות שבבבלי ושבירוש' (ע"י בספרוינד)⁷⁸. אבל אלה לא נכנסו למשנה כשם שלא נכנסו לה כמה דברים של תנאים שקדמו לרבי, הנמצאים בתוס' וברייתות.

כי המשנה היא המשנה הרשמית, שנשנתה בבית-הוועד, קומפנדיום קצר, שנכנסו בו רק עיקרים, והשאר נכנס ב"תלמוד" שלהם, ב"תוספתא" ("כשהיה ר"ע מסדר הלכות לתלמידים אמר כל מי שיש לו טעם על חבירו יבוא ויאמר" [תוס' זבים פ"א ה]: "סידור הלכות" לעצמו ותוס' לעצמה).

68) לי במשנה במעילה ולא בהו' לו ובכ"י פ' וב'. וישנן בציטט שבבב' ע"א א, וע"י תוס' שם.

69) כנוסח הבבלי שם ומעילה יג א ולו וכ"י פ' וב' ות"כ חובה פ"ב ה.

70) תוס' מעילה פ"א כ. 71) וע"י תוס' שם ד"ה בשלמא.

72) ת"כ בחוקותי פ"ט א, בלי דברי רבי, בבלי יא ב.

73) ת"כ בחוקותי פ"ב ו. 74) וליתא כלל בכ"י מ'!

75) [וע"י מבוא לנוסח המשנה ע"י 667, 948].

76) מנחות צו א: שאלו את רבי זו מגין וכו'.

77) ובעירובין לא א: נראין דברי מדברי אבא.

78) פירושים וכדומה, למשל תוס' כלים ב"ב סוף פ"ח, אהלות סוף פ"ה, וכדומה, וע"י

דד"ר ח"ב, 182.

[ג. שינויו והוספותיו של רבי]

כבר במה שאמרנו ראינו, שרבי שינה והוסיף כמה דברים במשנתו. אבל חיבור חדש ושינויים רדיקליים אי אפשר היה להכניס במשנה, מכיון שהמשנה היתה רשמית, שנויה בפי כל ("ומשנה לא זזה ממקומה"); עד כמה שאפשר הניח אפוא רבי את מקורותיו כמות שהם, אלא שצירף מקורות למקורות:

(א) לפעמים מקורות החולקים זה על זה⁷⁹, ש"שני תנאים" שנו אותם ומי ששנה זו לא שנה זו.

(ב) ויש שהוא מעיר בפירוש על המקורות השונים: (1) תוס' אהלות פט"ו ד (לפט"ו מ"ד סיפא): בית שחצצו וכו' וטומאה בכותל כלים שבחצץ טמאים ושככותל מאחריו ושבמעזיבה מע"ג נידונין וכו' ואם יש שם ארבעה בטל הכותל רבי אומר האומר טפח אינו⁸⁰ אומר ארבעה האומר ארבעה אינו אומר טפח; ז"א מי ששנה⁸¹ "אם יש שם פותח טפח", אינו אומר "אם יש שם ארבעה טפחים" (תוס' אהלות פ"ה ג). (2) וכי"ב סתם בתוס' סוכה פ"ד י⁸²): האומר על פתיחתן אינו אומר על נעילתן האומר על נעילתן אינו אומר על פתיחתן, האומר לפני המזבח אינו אומר למעלה עשירית האומר למעלה עשירית אינו אומר לפני המזבח; ז"א שסוכה פ"ה מ"ד ומ"ה שני מקורות הם⁸³). וכך הוא הדבר גם באהלות שם (ונראה שגם הסתם שבתוס' סוכה רבי הוא).

(ג) ויש שצימצם וצירף וכלל דברי שנים באחד, מפני שלפי דעתו דברי שניהם אחד:

כלים פ"ח מ"א: כוורת פחותה ופקוקה בקש ומשולשלת לאויר התנור, השרץ בתוכה התנור טמא, השרץ בתנור אוכלין שבתוכה טמאין, ור' אליעזר מטהר. אמר ר"א אם הצילה במת החמור⁸⁴ אל תציל בכלי חרס הקל, אמרו לו אם הצילה במת החמור שכן חולקים אהלים⁸⁵) תציל בכלי חרס הקל שאין חולקין כלי חרס (רישא כאן).

אבל בתוס' כלים ב"ק פ"ג ג—ד שנינו: אמר ר' יוחנן בן גוריון נמתי לו לר' אליעזר אם הצילו אוהלין מיד אוהלין באהל המת שכן חולקין אוהלין וכו' אמר ר' יוסי נמתי לו לר' יוחנן בן גוריון תמיה אני אם קיבל הימך ר' אליעזר תשובה זו אלא תשובה לדבריו אם הצילו אוהלין וכו' שכן הוא עושה טפח על טפח לרום טפח בבית טהור⁸⁶) וכו' אמר רבי היא תשובת ר' יוסי היא תשובת ר' יוחנן בן גוריון (שבתשובתו של ריב"ג "שכן חולקין אוהלין" כלולה גם תשובת זו, כאהלות פט"ו מ"ה!).

ובהתאם לדעתו זו של רבי, קיצר כאן את משנת ר' יוסי, והביא רק את תשובת ריב"ג, אבל לא בשמו, אלא בלשון "אמרו לר", מפני שכלל בזה, לפי דעתו, את שתי התשובות.

(79) חלה פ"א מ"ו, תרומות פ"ד מ"ח—מ"י, בכורות פ"ב מ"ו (ע"י בבלי יח ב), סוכה פ"ב מ"ו (ע"י בבלי כו א וירוש' שם), וכל הדומה להן.

(80) כצ"ל, בנוסח: הוא.

(81) סתם פט"ו מ"ה ולעיל פ"ג מ"ז.

(82) בבלי ג"ד א וירוש' שם נה ע"ג.

(83) ע"י בבלי שם, ולעיל, ע"מ 39.

(84) אהלות פ"ט מ"ג.

(85) אהלות פט"ו מ"ד.

(86) אהלות פ"ג מ"ז.

(ד) ויש שהגיה את המשנה כדי להתאימה, עד כמה שאפשר, לדעתו:
 סוכה פ"ב מ"ז: מי שהיה ראשו ורובו בסוכה ושולחנו בתוך הבית ב"ש פוסלין
 וביה מכשירין וכו'. בבבלי ג ע"א אמרו: אמר רב שמואל בר יצחק [אמר רב הונא] (87)
 הלכה צריכה שתהא מחזקת ראשו ורובו ושולחנו, א"ל ר' אבא כמאן כב"ש, א"ל אלא כמאן
 וכו'. מתקיף לה רנב"י ממאי דב"ש וביה בסוכה קטנה פליגי דילמא בסוכה גדולה פליגי
 וכגון דיתב אפומא דמטללתא (88) ושולחנו בתוך הבית, דב"ש סברי גזרינן שמא ימשך
 אחר שולחנו וביה סברי לא גזרינן ודיקא נמי דקתני מי שהיה וכו' ואם איתא
 (דבשיעורא דסוכה פליגי) מחזקת ואינה מחזקת מיבעי ליה (סוכה המחזקת ראשו
 ורובו ושולחנו כשרה ושאינה מזוקת אלא כדי ראשו ורובו ב"ש פוסלין וכו'). ובסוכה
 קטנה לא פליגי והתניא מחזקת ראשו ורובו ושולחנו (89) כשרה רבי אומר עד שיהא
 בה ארבע אמות על ארבע אמות ותניא אידך (90) רבי אומר [אומר אנן] (91) כל סוכה
 שאין בה ארבע אמות על ארבע אמות פסולה וחכ"א אפילו אינה מחזקת אלא ראשו ורובו
 [בלבד] (92) כשרה, ואילו שולחנו לא קתני קשיין אהדדי אלא לאו ש"מ הא (ברייתא
 ראשונה) ב"ש הא ביה. אמר מר זוטרא מתני' נמי דיקא מדקתני ב"ש פוסלין וביה
 מכשירין, ואם איתא (דבגדולה פליגי) ב"ש אומרים לא יצא וביה אומרים יצא
 מיבעי ליה, ואלא קשיא מי שהיה וכו' וחסורי מחסורא והכי קתני מי שהיה וכו' ב"ש
 אומרים לא יצא וביה אומרים יצא ושאינה מחזקת אלא כדי
 ראשו ורובו בלבד ב"ש פוסלין וביה מכשירין.

והוא שיש כאן תיקון מדעת במשנה: "פוסלין" ומכשירין במקום "יצא" ולא
 יצא (אע"פ שפוסלין ומכשירין ואוסרין ומתירין חזא מילתא היא, חולין יח א); שהרי
 בסיפא (93) אמרו להם ב"ש: אף הם (זקני) ב"ש וכו') אמרו איכ היית נוהג לא
 קיימת מצות סוכה מימך, דהיינו "לא יצא".

והמגיה הוא רבי עצמו, שסובר כל סוכה שאין בה ד"א על ד"א פסולה, ורצה
 לרמוז בזה, שהמחלוקת היא גם בסוכה קטנה, שהוא מחמיר בה יותר. [ואמנם בסוכה
 שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה, אמר (94) רבי בא בשם רב בשאינה מחזקת אלא
 כדי ראשו ורובו ושולחנו] וכו' (95), אבל רב הונא אמר רב (96) מחלוקת בשאין בה
 אלא ארבע אמות על ארבע אמות וכו' (97), ואמנם ר' יהודה שמכשיר בגבוהה
 למעלה מעשרים סובר (98) כרבי: ארבע אמות. וכאן אמרו (99): רב הונא בשם רב

(87) כ"י מ' ומ"ב, ה"ג ועוד (ע"י ד"ס).

(87) כצ"ל, כנוסח כ"י ועוד, דפ"י: דמטולתא.

(88) יד ב: לימא מסייע ליה [ושאינה מחזקת כדי ראשו ורובו ושולחנו וכו' פסולה, מ' ב]:
 אלא ראשו ורובו (וליתא "ושולחנו", וכן ליתא ברש"י דפו"י), ורש"י מחק "אלא" והגיה: ושאינה
 מחזקת כדי ראשו ורובו (כנ"ר דפו"י), ז"א כב"ה: אבל גם בירוש' פ"א ג ע"ג: מתני' פליגא
 וכו' סוכה שאינה מחזקת אלא ראשו ורובו ושולחנו והביא גסר וכו'.

(89) תוס' פ"ב ב.

(90) [כ"י מ' ומ"ב, "וכן רגיל רבי לומר לשון זה" (ד"ס)].

(91) כ"י מ' ומ"ב ופסקי רי"ד. (92) "שהיה יושב" אין בירוש' וכ"י וד"ר ופ"ד.

(93) ירוש' פ"א ג ע"ד. (94) כרב חנן בר רבה אמר רב, בבבלי ב ע"ב.

(95) בבלי שם. (96) והבבלי שם רצה לומר דפליגי בהכשר סוכה.

(97) בברייתא שבירוש' פ"א ג ע"א.

(98) בירוש' פ"ב ג ע"ב.

הלכה כב"ש, ר' שמואל בר רב יצחק בשם רב: ממה שסילקו ב"ש לב"ה הדא אמרה הלכה כדבריהן.]

(ה) ויש שהגיה ותיקן את המשנה שהשתמש בה (משנת יחיד) ושנה אותה על-פי דעת החכמים, וע"י כך נעשה לשונה מגומגם וסתום. כך הוא הדבר בבכורים פ"ב מ"ב וכלים פ"ז מ"ב ט"ו);

(1) בבכורים פ"ב מ"ב שנינו: שהמעשר והבכורים וכו' ואסורין כל שהן מלאכול¹⁰⁰) בירושלים אף לזרים ולבהמה ר' שמעון מתיר.

כל לשון המשנה קשה: ואסורין, פי' הירוש' (סד סע"ד) ב"כני מתניתא: ואסורין¹⁰¹); אבל גם לשון "מלאכול" קשה, שהרי להיפך אסורין הם ליאכל מחוץ לירושלים, וכן תגידולים "אסורין מלאכול" מחוץ לירושלים. ומה פירוש "אף לזרים ולבהמה"; מאי "אף", והירוש' אומר ב"כני מתניתא: ואסורין כל שהן מלוכל בירושלם רבי שמעון מתיר, וגדוליהן אסורין מלוכל בירושלם ורבי שמעון מתיר. (תוס' סוף פ"א וירוש' סה ע"א, ע"י בסמוך) ואף לזרים ואף לבהמה ר' שמעון מתיר¹⁰²).

אבל, אין זה, אחרי כל ההגהות, לשון משנה רגיל.

וחוץ מזה, כבר שאל חד סב לר' יוחנן¹⁰³) מתרומות פ"ט מ"ד למשנתנו, שכאן שנינו: וגידוליהן (של מעשר שני ובכורים) אסורין, ושם שנינו: והבכורים גדוליהן חולין, גדולי הקדש ומעשר שני חולין וכו'. ותיקן רבי הילא (ירוש' שם): הן דתימר גידוליהן אסורין רבנין. והן דתימר גידוליהן מותרין רבי שמעון. והשיבו על זה: גידולי הקדש ומעשר שני חולין ופודה אותן בזמן זרעו. לאיזה דבר הוא פודה אותן. לא מפני קדושה שיש בהן. אף הכא יטענו מחיצה מפני קדושה שיש בהן. ורשב"ל מתקן: הן דתימר גידוליהן אסורין איסור מחיצה. והן דתימר גידוליהן מותרין היתר זרות.

אבל הדבר הוא, שרבי הניח כאן את משנת ר' שמעון ליסוד משנתו, ושינה אותה לדעת החכמים ע"י שינוי קטן, וע"י כך היתה משנה זו לקשה. כי ר"ש שנה בודאי: ומותרין כל שהן מליאכל בירושלים וגידוליהן מותרין מליאכל בירושלים אף לזרים ולבהמה¹⁰⁴). וכך שנינו בתוס' בכורים סוף פ"א (ירוש' שם): וכן היה ר' שמעון אומר ביכורים לא אסרו גידוליהם להיאכל בירושלם¹⁰⁵). ובירוש' שם בברייתא זו: אין הביכורים אסורין את עירוביהן וגידוליהן (מ)לוכל בירושלם; ר"ש חולק אפוא גם על עירובים, כדברי ה"כני מתניתא", וכך הביא הירוש' שם ברייתא: תני בשם רבי שמעון יש במעשר שהמעשר אסר דמיו ועירוביו וקנקניו וספק עירובו כל שהוא ואין מדליקין בו. וזו היא התוס' (שם ה"ו): חומר בתרומה שאין במעשר שינוי¹⁰⁶) ובמעשר שינוי שאין בתרומה שהתרומה

99) מבוא לנוסח המשנה עמ' 3—451.

100) ה"ו לו: מלאכל, כ"י ק"ו ופ': מליאכל, וכ"ה בתוס' שם כ"י ארפורט: להיאכל.

101) וכך הוא במש"ר, כ"י ק"ו ופ', ואפשר שבו לא הגיה הירוש' כלום.

102) "אף לזרים ולבהמה אדרי שמעון דבתריה קא"י, ר"ש.

103) ירוש' שם סה ע"א.

104) כמו "הותר מכללן" בגזיר, "ומותרות מלהנות", נדרים ס"ח מ"ז דפו"י וכ"י.

105) דפו"י וכ"י ר': בירושלם. 106) כנ"י הדפוסים.

וכר' חומר במעשר שני¹⁰⁶ שמעשר שיני קונה את הקנקן ואוסר דמיו עירוביו וספק עירוביו כל שהוא וכר' ר"ש שנה אפוא "עירוביו וספק עירוביו" רק במעשר שיני ולא בביכורים (עי' ירוש'). ולא כלל כל מעשר וביכורים יחד, ושנה: ומותרין כל שהן וכר' — בביכורים.

(2) ובכלים פי"ז מ"ב שנינו: החמת שיעורה (אם ניקבה) בפקעיות של שתי. אם אינה מקבלת של שתי אף על פי שמקבלת של ערב (שהן גדולות) טמאה; בית קערות שאינו מקבל קערות אע"פ שמקבל את התמחויין טמא; בית הרעי שאינו מקבל משקין אע"פ שמקבל את הרעי טמא. רבן גמליאל מטהר מפני שאין מקיימין אותו.

המשנה קשה מאד; מאי "אע"פ" — "הואיל" מיבעי ליה למיתני¹⁰⁷, ולמה ליה למיתני בכלל "של שתי", כיון שמשערין בשל ערב¹⁰⁸. אבל מהר"ם¹⁰⁹ כתב: "דכולהו הא בבא מלתא דר"ג היא והי"פ החמת שעורה לטהר בפקעת של שתי ואם אינה מקבלת של שתי אע"פ שמקבלת של ערב טמאה לרבנן. וכן בית קערות וכר' וכן בית הרעי וכר' טמא לרבנן. אפ"ה ר"ג מטהר בכולן מפני שאין מקיימין וכר' וגרס אותן בגי' ופליג בהאי בבא אכל"ה¹¹⁰.

ואולם פתח למשנה זו פתח הרמ"ע מפאנו בשו"ת סי' ל"ה: מסתברא לן דכלה מתניתין רבן גמליאל קתני לה ולא פסקה למילתיה הלכתא מאי עד סיפא למימרא דהלכה רוחתה היא קבוע ושוה לכל וכר' וחד תנא שינא דשמעיה לרבן גמליאל דקא מסדר לה למלתיה כי האי גוונא ובעי מיתנא סיפא שכלן טהורין אקדמיה בכלהו בבי ולא חש לסדוריה אלא טמא בלחוד פסיק ותני בכל חדא מניהו לא פוקי מד"ג וכר' ורבי הכי שמעינהו וגרסינהו.

במלים אחרות וביתר דיוק: עיקרה של משנה זו: אם אינה מקבלת של שתי וכר', משנת ר"ג היא. שחכמים חולקים עליה, והוא שנה: טהורה — טהור — טהור¹¹¹. אלא שמסדר המשנה שינה לשונו לדעתם של החכמים. והענין כך הוא:

הרישא "החמת שיעורה בפקעיות של שתי" — סיפא דמילתיה דר' אליעזר הוא שבמ"א (במה שהן), וכך שנויים הדברים בשם ר"א בתוס' כלים ב"מ פ"ו ו¹¹². אבל ר' יהושע דמ"א חולק וסובר גם בחמת ששיעורו ברמונים, כת"ק בתוס' שם, וכך שנינו סתם בתוס' כלים ב"ק פ"ו יב: החמת והכפישה שנפחתו כמוציא רימונין וכר'.

ור"ג סבר כר' אליעזר, והוסיף: אם אינה וכר' טהור. ואולם בפרקין מ"ב שנינו: ונודות יין ושמן שיעורן כפיקה הגדולה שלהן; "נודות" = "חמתות"¹¹³, ופיקה

106 א. כנוסח הרפוסים. 107 והרמב"ם והרע"ב נדחקו בפירושו.

108 ועי' בפ"י הרמב"ם. 109 עי' תוי"ט.

110 אבל בכל הנוסחאות: אותו, ובכ"י פי' וקר' ור"ש: שהן מקיימין, וכן כ"מ: מפני שמקיימין, ואדרבנן קאי' (ר"ש), והמשנה מהופכת והי"פ טמא מפני שהן מקיימין ור"ג מטהר (מ"ש), וכיו"ב בגי' פ"ט מ"ד: ר' נחמיה פוסק שרגלים לדבר, דקאי אדרבנן (ירוש'), וכיו"ב שנינו בפס"ז מ"ב: טמא שכן מקיימין.

111 ודומה לזה הגיה הגר"א, אבל להגיה א"א.

112 בבבלי חולין קלח א: ר"א בן יעקב, הוא חילוף רגיל.

113 עי' תוס' אנשי שם ומשנה אחרונה שם.

ה גדולה היא פקעת של ערב (שסותמין בה פי הנוד), במדה גסה, ואם היא מקבלת של ערב טמאת. וזהו היא דעת החולקים על ר"ג¹¹⁴). ואשר לבית הרעי, שנינו בכלים פ"ד מ"ב: גיסטרא שנתרועעה, ואינה מקבלת משקין אע"פ שהיא מקבלת אוכלין טהורה שאין שירין לשירין; משמע שכלי שלם שנפתח אע"פ שאינו מקבל משקין הואיל והוא מקבל אוכלין טמא, וגם זה שלא כר"ג.

רבי הפך אפוא משנת ר"ג למשנת חכמים והזכיר דעתו בלשון יחיד, וע"י כך נעשה לשון המשנה קשה.

רבי נהג אפוא בשלשת אלה כמנהגו של ר"ע, למשל, במשנת מע"ש פ"ב מ"ח, שהגיה ושנה: הפורט סלע ממעות מעשר שני במקום: של מעשר שני בירושלים, שבמ"ט¹¹⁵).

(ו) ויש שה"עומד" של משנתו הוא משנת ר' מאיר, אבל ה"תנאי" הוא משנת "חכמים", ו"א שרבי השתמש במשנת ר"מ, אבל לא כדעתו.

(1) כך הוא הדבר בגטין פ"ט מ"ד: שלשה גטין פסולין ואם נשאת הולד כשר כתב בכתב ידו ואין עליו עדים וכו' הרי אלו שלשה גטין פסולין ואם נשאת הולד כשר ר' אלעזר אומר אע"פ שאין עליו עדים אלא שנתנו לה בפני עדים כשר וכו'.

רש"י במשנתו אומר: האי תנא לאו כר"מ סבירא ליה דאמר עדי חתימה כרתי דלר"מ הולד ממזר וכו' ולא כר' אלעזר ס"ל דאמר עדי מסירה כרתי דהא פליג ר"א בסיפא: וכך שנינו בפירוש בתוס' גטין פ"ח ט: פשוט שכתוב בו עד אחד וכו' תצא ושלשה עשר דבר בו דברי ר"מ וכו'.

ור' יוחנן האומר למשנתו: לא תצא¹¹⁶), הוא שאומר גם לפ"ח מ"ט (כנסה בגט קרח תצא וכו'): לית בה (כצ"ל) תצא¹¹⁷), ו"א שר' יוחנן חולק על ר"מ בפ"ח מ"ט ובתוס' שם. אבל בירוש' גטין פ"ט נ ע"ב אמרו למשנתו: ר' בא רב (כצ"ל) המנוגא רב אדא בר אחבא (כצ"ל) בשם רב דר' מאיר היא. מה חמית מימר כן. אמר ר' מנא בגין דאמר רב הונא בשם רב (לעיל מט ע"ג) כל ההין פרקא (פרק ח) דר' מאיר חוץ משינה שמו ושמה שם עירו ושם עירה, דלא תסבור מימר קיימיה דר' מאיר היא תנ(נ) ייה דרבנן לפום כך צריך מימר דר' מאיר היא.

כלומר: מה ראית לומר כן, וודאי שת"ק של מ"ד ר' מאיר, שאין קיום הגט אלא בחותמיו (עדי חתימה כרתי), שהרי ר' אלעזר חלוק עליו בפירוש בסיפא? ור' מנא משיב שהוצרך לומר כן, מפני שאמר רב לעיל כל פרק זה (פ"ח) ר"מ, שלא תאמר אגוא, שעומדה ועיקרה של משנתו זו (פ"ט מ"ד) היא אמנם ר"מ, אבל בצורתה זו, עם ה"תנאי" שלה (ואם וכו'), היא משנת חכמים ("חכמים" אליבא דר"מ, כדעת רש"י), לפיכך אומר רב שהוא משנת ר"מ, שר"מ מודה כאן שהולד כשר¹¹⁸), דמאן דאמר

114) דעה שלישית היא זו ששנויה בתוס' כלים ב"ב פ"ז ג: ר' שמעון אומר נודות שיעורין במשקין (מפני שהן מיוחדין למשקין) וזהו כסתם כלים פ"ח מ"ב: היתה (הבחורה) שלימה וכן הקופה וכן החמה וכו' נקבו העשוי לאוכלין שיעורין בויתים העשוי למשקין שיעורין במשקין, כר"ש!

115) ע"י לעיל, משנת ר"ע, ע"י 76.

116) בבלי סו"ב, ירוש' פ"ט נ ע"ב ויבמות פ"ג ע"א.

117) ירוש' שם מט ע"ד. 118) תרכ"ז שנה ג 110—111.

הכא תצא (רב בדף פו ע"ב) מוקים לה כדר' מאיר (בבלי פו א), ואם יש לה בנים לא תצא (שם פו ב).

„קיימא“, ה„עומד“, המשפט החיובי, θεσις ; „תנייה“, ה„תנאי“, „משפט תנאי“ של ימי הביניים, ὑπόθεσις. „שלשה גטין פסולין“ הוא ה„קיימא“, ואם נשאת הולד כשר“ הוא ה„תנייה“.

ולמדנו מדברי ר' מנא בכל־אופן; שיש משניות ש„עומד“ שלהם הוא משנת תנא אחד, אבל ה„תנאי“ הוא משנת „חכמים“, ז"א הכרעת רבי בדברי ה„תנאי“ שאינה מתאימה לשיטת אותו התנא (ר' פלוני אליבא דר')¹¹⁹).

וגם המשנה המקבילה למשנתנו, ביבמות פ"ג מ"ח, היא מעובדה ומוגהה ע"י רבי. שכך שנינו שם; כיצד ספק קידושין זרק לה קידושין ספק קרוב לו ספק קרוב לה זהו ספק קידושין. ספק גירושין כתב בכתב ידו וכו' ואין בו אלא עד אחד זהו ספק גירושין. וכבר שאלו בבבלי (ל ע"ב וכו'); ואילו בגירושין ספק קרוב לו ספק קרוב לה לא קתני, וגבי גירושין מי לא תנן והתנן¹²⁰ היתה עומדת וכו' מחצה על מחצה מגורשת ואינה מגורשת, ותירצו בדוחק, אבל בירוש' שם ה ע"א אמרו: לית כאן ספק גירושין ממש. כיצד ספק קידושין זרק לה קידושיה ספק קרוב לה ספק קרוב לו זהו ספק קידושין. והכא (וואף כאן) זרק לה גיטה ספק קרוב לה ספק קרוב לו זהו ספק גירושין.

ואמנם כל פרק ח דגטין — משנת ר"מ הוא (עי' לעיל, 99), ור' אלעזר חולק על מ"ב בתוס' פ"ח א: ר' אלעזר אומר אפילו¹²¹ קרוב לה מלו ובא כלב ונטלו אינה מגורשת. ואמרו בירוש' גטין שם מט סע"ב: תני רבי לעזר אפילו קרוב לה מלו (כצ"ל) ובא הכלב ונטלו אינה מגורשת. שמאל כהדא דרבי לעזר ופליג (וחולק על משנתנו) המחזור ככולן עד שיתננו לתוך ידה¹²²).

רבי שנה אפוא „ספק גירושין“ בשיטת ר' אלעזר שבתוס' גטין. ואמנם בתוס' יבמות פ"ה ז שנינו: איזה הוא ספק קידושין קידשה בדבר ספק יש בו שוה פרוטה וספק אין בו.

ותנא זה חולק אפוא גם על „וכן לענין קידושין“ של משנת גטין שם¹²³).

ורבי לקח ממשנת ר"מ חציה הראשון והניח חציה.

(2) וכן יבמות פ"ד מ"ח¹²⁴: החולץ ליבמתו ונשא אחיו את אחותה ומת חולצת ולא מתיבמת וכן המגרש את אשתו ונשא אחיו את אחותה ומת הרי זו פטורה (מן החליצה ומן היבום)¹²⁵.

בבלי מא א: מאי וכן „הרי אינם שוים שבחולץ חולצת ובמגרש פטורה“, אימא אבל המגרש.

ז"א סמי מכאן „וכן“, ואפשר שאף הירוש' שם (ו ע"א) פירש כן. שאמרו: וכן המגרש

(119) תרביץ שנה ג', 110—111. (120) גטין פ"ח מ"ב.

(121) בבבלי ע"ב: כל שהוא קרוב וכו', ופירשו את הברייתא בדוחק.

(122) ועי' גם בבבלי ע"ב: ואת לא תעביד עובדא וכו'.

(123) ועי' בבבלי שם ע"ב ובירוש' שם מט ע"ב.

(124) מבוא לגוסס המשנה, ח"א, 524'.

(125) ליתא במב"ב ומיר, הוצ' לו (בטעות: חולצת ולא מתיבמת והרי זו פטורה) וכי' ק' ור"ף

ר"ק ורא"ש ורש"י (עי' מ"ש).

את אשתו וכו'. שמעון בר בא בעא קומי רבי יוחנן מה בין חולץ מה בין מגרש (שזו חולצת וזו פטורה) וכו', ולא נגעו כלל ב"וכן" ¹²⁶). ואע"פ שאין "וכן" צריך להיות דומה בכל למה שלפניו, כפסחים פ"ג מ"ב (ע' בסמוך) וסוטה פ"א מ"ט, כאן ניגוד גמור הוא. אלא שכאן דברים בגו. שכן ר' עקיבא חולק על רישא שלנו בפ"ד מ"ב ¹²⁷). שהוא אומר: המחזיר גרושתו והנושא חלוצתו והנושא קרובת ("אחות") חלוצתו יוציא והולד ממזר, ולית ליה סתמא דמתני' בריש פרקין דקתני החולץ ליבמתו ונושא אחיו את אחותה ומת חולצת דלר' עקיבא פטורה לגמרי ¹²⁸; ומשנתנו חכמים דר"ע היא, שהם "מודים בנושא קרובת גרושתו" (שם).

אבל ר"ע ור"מ אחריו שנו כאן: החולץ וכו' פטורה מן החליצה ומן היבום וכן המגרש וכו' פטורה ("פטורה" סתם, כבכל הנוסחאות המדויקות, מכיון שכבר שנה "פטורה מן החליצה ומן היבום" ברישא). ואולם תנא אחר שנה כאן משנת חכמים (ולא שנה "וכן"). אלא שרבי שנה ברישא משנת חכמים, ובסיפא — משנת ר"מ, ואע"פ ששנה משנת חכמים ברישא לא השמיט "וכן" שבמשנת ר"מ, ולא שינה ¹²⁹).

ז) וכיוצא בו צירף רבי דעות שונות במשנה אחת ע"י שינוי את הרישא: (1) בפסחים פ"ג מ"ב ¹³⁰: בצק שבסדקי עריבה אם יש כזית במקום אחד חייב לבער ואם לאו ¹³¹ בטל במיעוטן. וכן לענין הטומאה אם מקפיד עליו חוצץ ואם רוצה בקיומו הרי הוא כעריבה.

וכבר הקשו בבבלי (מה ב): מי דמי התם בשיעורא ("בכזית ופחות מכזית") תליא מילתא הכא בקפידא תליא מילתא ("לא שנא פורתא ולא שנא טובא"), ותירצו מה שתירצו, אבל בירוש' שם (ל ע"א) פירשו את הסיפא כפשוטו: אם הקפיד עליו חוצץ הוא לטבילה. ואם לאו אינו חוצץ לטבילה (במקצתו כרבי בבבלי שם); שכן אנו מוצאים "כל המקפיד עליו חוצץ" בטבילה, במקואות פ"ט מ"ג ומ"ו, ובתוס' שם פ"ו יפ"ו ג. והנה בתוס' פ"ב א שנינו, בצק שבסדקי עריבה עשאו לחיזוק (היינו "רוצה בקיומו") אינו חוצץ ואם לאו חוצץ. אם יש כזית במקום אחד בין כך ובין כך חייב ¹³² לבער. היה כחצי זית מכאן וכו' (כשמואל, מה ב).

אמנם התוס' מבדילה בין ביעור לחציצה: בחמץ במקום העשוי לחיזוק אינו חייב לבער ובמקום שאינו עשוי לחיזוק חייב לבער, בד"א בפחות מכזית אבל בכזית אפילו במקום העשוי לחיזוק חייב לבער (כבריתא השניה שבבבלי מה א). ובחציצה — במקום העשוי לחיזוק אפילו בכזית אינו חוצץ.

אבל תוס' זו, ששנתה: אם יש וכו' בין כך ובין כך — שנתה בוודאי ברישא: בצק שבסדקי עריבה עשאו לחיזוק אינו חייב לבער ואם לאו חייב לבער (ושנתה אח"כ): וכן לענין הטומאה וכו'. אלא שהתוס' הוסיפה אם ישנו כזית וכו'. וגם הבבלי (מה א) מביא שתי ברייתות, באחת שנינו: בצק שבסדקי עריבה במקום העשוי

¹²⁶ הפיסקא אינה מוכיחה כלום, שהיא מאוחרת, ע"י מבוא לנוסח המשנה, "פיסקאות".

¹²⁷ ע"י מבוא לנוסח המשנה ח"ב עמ' 526.

¹²⁸ רש"י מד סע"א.

¹²⁹ על "וכן", ע"י מבוא לנוסח המשנה בפרק "שינויים מצויים", ח"ב 1043 ואילך.

¹³⁰ מבוא לנוסח המשנה ח"א 330.

¹³¹ ירוש' הוצ' לו וכ"י קר ופ' ודיר: פחות מיכן.

¹³² חייב, דפ"י וכ"י לעזרן; כ"י ר': חוצץ, והוא נוסח משובש.

לחיוזק אינו חוצץ ואינו עובר ובמקום שאין עשוי לחיוזק חוצץ ועובר, בד"א בכזית אבל בפחות מכזית אפילו במקום שאין עשוי לחיוזק אינו חוצץ ועובר. ובשניה שנינו: בצק שבסדיקי עריבה במקום העשוי לחיוזק אינו חוצץ ואינו עובר במקום שאין עשוי לחיוזק חוצץ ועובר, בד"א בפחות מכזית אבל בכזית אפילו במקום העשוי לחיוזק חוצץ ועובר.

שתיהן שנו אפוא ברישא: במקום העשוי לחיוזק וכו', אלא שכדרך ברייתא מפרשת, כל לו ביעור וחציצה יחד, וכל אחת הוסיפה: בד"א וכו'.

ואת הסתירה שבין שתי הברייתות מתרץ רב יוסף (מה ב): תנאי היא דתניא הפת שעפשה חייב לבער וכו' רשב"א אומר בד"א במקוימת לאכילה אבל וכו'. מדקאמר רשב"א בטלה מכלל דת"ק סבר לא בטלה אלמא קסבר כל כזית אע"ג דמבטל לא בטיל (ומתניא קמייא—רשב"א היא דכיון דאינה מקוימת לאכילה בטלה). דעת"ת"ק זו היא היא דעתו של רבי (או של תנא אחר שקדם לו); וע"כ שנה את המשנה סתם, בלא עשאו לחיוזק. והשמיט "עשאו לחיוזק וכו' חייב לבער" (שהיה במשנת התוס' והברייתות שבבבלי) ושנה במקומו "אם יש כזית במקום אחד חייב לבער, פחות מכאן בטל במיעוטו". אבל השאיר בכ"ז "וכן לענין הטומאה" וכו', של המשנה הישנה.

אבל אחרי עיבודו זה של רבי, נתרופף הקשר בין רישא לסיפא, ואין מקום ל"וכן". (2) וכי"ב חסרון שנעשה בכוונה תחילה בפסחים פ"ב מ"ח: אין נותנין קמח לתוך החרוסת או לתוך החרדל ואם נתן יאכל מיד ור"מ אוסר. אין מבשלין את הפסח לא במשקין וכו'—מה ענין "אין מבשלין את הפסח" לכאן (תוס' מא א)? ובפ"ז מ"ג (לפני "סכו בשמן תרומה") מקומו! אלא שבתוס' כאן פ"ב ו (לפני "מי תשמישיו של נחתום"), שנינו: אין לשין את המצה ברותחין וכו', אין לשין את המצה בשאר המשקין ואם לש אופה מיד ר' מאיר אוסר אבל מקטפין אותה בכולן. מחלוקת זו של ת"ק ור"מ, שהיא דומה לגמרי למחלוקת שבמשנה (אין נותנין קמח וכו' יאכל מיד ור"מ אוסר) היתה שנויה במשנת ר"מ ותלמידיו כאן, ואגבה הסמיכו כאן: אין מבשלין את הפסח לא במשקין וכו'.

אבל רבי השמיט מחלוקת זו, מפני שדעתו כדעת המתירים, בברייתא ראשונה (לו א): רע"א וכו' מה ת"ל לחם עוני פרט לעיסה שנילושה בין ושמן ודבש, ואמרו שם: וסבר ר"ע עיסה שנילושה בין ושמן ודבש לא, והתניא אין לשין וכו' ואם לש ר"ג אומר תשרף מיד וחכ"א תאפה מיד¹³²). אמר ר"ע שבתי היתה אצל ר"א ור' יהושע ולשתי להם וכו' ואע"פ שאין לשין בו מקטפין, אתאן לת"ק, וחכמים אומרים את שלשין בו מקטפין בו וכו' ושזין שאין לשין את העיסה בפשרין. ל"ק הא ביו"ט ראשון (אסור) הא ביו"ט שני. וכברייתא השניה בירוש' סוף פ"ב כט ע"ג: אין לשין מצה במשקין אבל מקטפין אותה במשקין. א"ר עקיבה וכו' ולשתי מצתן במשקין. אין לשין מצה ברותחין וכו'. ובמדר"י פסחא פ"י, 35: וחכ"א (חכמים דר' ישמעאל)¹³³ יוצא בם וכו' ומה ת"ל לחם עוני שלא ילוש לא בין וכו' אבל מקטף הוא מכולן. ר' אליעזר אומר יוצא בם וכו' ומה ת"ל לחם עוני וכו'. ר"א אינו דורש אפוא לחם עוני שלא ילוש בין וכו', ומתיר

132 ע"י ד"ס ורש"י.

133 במכיל' דרשב"י [הוצ' אפשטיין מלמד 24—25] "חכמים" דר' יוסי הגלילי = ר"ע

בבבלי.

אפוא אף ביום טוב ראשון, המעשה דר"ע לפני ר"א ור' יהושע — יכול היה להיות גם בירט ראשון.

ורבב"ח אמר ר' יוחנן (ד"ס וראשונים) עיסה שנילושה ביין ושמן דבש אין חייבין על חימוצה כרת (לה א), ובמסקנא: משום דהוה להו מי פירות ומי פירות אין מחמיצין¹³⁴).

וזו היתה דעתו של רבי, וע"כ השמיטה, וע"י כך תלויה ההלכה השניה (אין מבשלין וכו') באור.

(ח) ויש שקיטע רבי והשמיט פ"ר ט"ס וחלקים ממשנת תנא אחד, מפני שהם מתנגדים למשנת תנא אחר השנויה אחר כך, ש"ראה" רבי דעתה:

(1) בשבת פט"ו מ"א—מ"ב¹³⁵) שנינו: (א) אלו קשרים שחייבין עליהן קשר הגמלין וקשר הספנין וכו' ר' מאיר אומר כל קשר שהוא יכול להתירו באחת מידיו אין חייבין עליו. (ב) יש לך קשרים שאין חייבין עליהן כקשר הגמלין וכקשר הספנין קושרת אשה מפתח חלוקה וחוטא סבכה ושל פסיקא ורצועות מנעל וסנדל וכו' כלל אמר ר' יהודה כל קשר שאינו של קיימא אין חייבין עליו.

במ"ב פירש רש"י: שאין חייבין עליהן כמו שחייבין על קשר הגמלין. אבל הבבלי (ק"א ב) שואל למ"ב: הא גופה קשיא אמרת יש קשרין שאין חייבין וכו' חיובא הוא דליכא הא איסורא איכא, והדר תני קושרת וכו'. הכי קאמר יש קשרין וכו' ומאי ניהו קיטרא דקטר בזממא וכו', ויש שמותרין לכתחילה ומאי ניהו מפתח חלוקה.

כבר מתוך דברי הגמרא האלה יוצא שלא פירשה כרש"י, כמו שחייבין על קשר הגמלין; שהרי פירשה "קשר הגמלין" זה של מ"ב אחרת מקשר גמלים של מ"א, ופירשה "קושרת אשה" לכתחילה.

אבל בכלל "אין חייבין כ"י" אינו לשון משנה (אפילו בחיוב), אלא בהשוואה מפורשת, שהיא משה דבר שאינו ברור ומוסכם לדבר ברור ומוסכם: חייבין עליו סקילה כזכר (יבמות פ"א מ"ו); חייבין באחריותו כחמש סלעים של בן (בכורות פ"א מ"ו); או: תרומת מעשר שוה לבכורים וכו' ולתרומה וכו', נטלת וכו' כבכורים ואוסרת וכו' לתרומה (בכורים פ"ב מ"ה), כיצד שוה לחיה דמו טעון כסוי כדם חיה וכו' (שם מ"ט), או: כיצד שוה לאנשים מטמא בלובן כאנשים וכו'¹³⁶), ובשליטה: כיצד אינו שוה לאנשים וגו' ואין חייבין עליו על ביאת מקדש לא כאנשים ולא כנשים (שם מ"ה ותוס' פ"ב ז).

אבל לא בהשוואה להלכה שלפניה, שאינה קרובה ואינה מפורשת יותר מזו. ומצד אחר רחוק מאד; ש"קשר הגמלים וקשר הספנים" שבמ"א ומ"ב יתפרשו בשני מובנים, כפי' הבבלי.

ובאחרונה נוסח כ"י קמברידג' (T.-S. E. 1 43) גם במ"ב: קשר הגמלים וקשר הספנין (והוגה כבנוסחאות).

134) כפירושו של ר"ת דאין מחמיצין כל עיקר.

135) [מבוא לנוסח המשנה ח"ב, 646 ואילך. ומור"ר וצ"ל רשם בכתב"ד, גרפס בספרי, מבוא,

לקצר ולרמוז י", ואעפ"כ ראיתי לתת את הדברים בשלמותם, הפוך בה והפוך בה"י.]

136) בכורים פ"ד (ברייחא) מ"ב וכו', תוס' פ"ב ד.

והנפלא ביותר הוא — שלא נזכר כאן בין הקשרים שחייבין עליהם, הקשרים של „הקושר והמתיר“ (פ"ז מ"ב), שהם נמנים שם בשורת האריגה (בין „האורג“ ובין „התופר“), ובודאי שפשוטו כאביי (עד ב); שכן אורגי יריעות שנפסקה להן נימא קושרין אותה, וכן ר' יוסי בן חנינה בירוש' (י ע"ג), וכיו"ב שנינו (תוס' סוטה פ"א ב, בבלי וירוש' שם); כדי שיקשור הגרדי נימא, ז"א: קשר הגרדין, וגם השורה של הקשרים שחייבין עליהן, אחרי „אלר“ קצרה יותר מדי.

אלא דתרי תנאי נינהו: ר"מ ור' יהודה.

ר"מ, לפי כללו: כל קשר שהוא יכול להתירו באחת מידי אין חייבין עליו, אפילו „קשר שהוא של קיימא“ (תוס' פ"ב טו), מנה „קשר הגמלים וקשר הספנין“ בין קשרים שחייבים עליהן: ור' יהודה, לפי כללו: כל קשר שאינו של קיימא אין חייבין עליו, מנה קשר הגמלים וקשר הספנים בין קשרים המותרים.

והנה במקראות פ"י מ"ג—מ"ד, מנתה המשנה קשרים שאין צריך שיבואו בהם המים, מפני שאינם עשויים להתיר (= „קשר של קיימא“) וקשרים שצריך שיבואו בהם המים, מפני שעשויים להתיר. בין הראשונים נמנים (מ"ג): קשרי העני (שבבגדיו) וחבט (אזן) של סנדל, ובין האחרונים (מ"ד): הקשר שבפרקסים שבכתף ושנץ (רצועות) של סנדל.

ובתוס' שם, פ"ז (פ"ח) ב שנינו: קשרי פונדא ופסיקיא וקשרי מנעל וסנדל (= „חבט של סנדל“) וקשרי מפתח חלוק של אשה הרי אלו [אינן] חוצצין. קשרי נימי פונדא ופסיקיא (ו„נימי פסיקיא“ = „ושל פסיקיא“ של משנתנו, כלומר: חוטים של פסיקיא) וקשרי רצועות מנעל¹³⁷ וסנדל והקשר שבאפקרסין שבכתף וסדין שקשר את נימיו הרי אלו חוצצין.

תוס' זו חולקת על משנת שבת במפתח חלוק של אשה, אבל בשאר הדברים מתאימה למ"ב שלנו. ואם כן חסרה במשנתנו, מ"א, חוץ מ„קשר הגרדין“, כל השורה הראשונה שבמקראות: קשרי פונדא ופסיקיא וקשרי מנעל וסנדל. חסר קשרי העני, שבמשנת מקראות.

ואפשר שתוס' זו — משנת ר"מ היא, והוא מנה „מפתח חלוק של אשה“ בין הקשרים שחייבים עליהם, מפני שאינה יכולה להתירה באחת מידה.

ורבי השמים חלק של החייבים ממשנת ר"מ מפני שהם מתנגדים למ"ב, למשנת ר' יהודה שהלכה כמותו!

(2) כיוצא בו קיטע רבי במשנת תענית פ"ד מ"ה¹³⁸): זמן עצי כהנים והעם תשעה. באחד בניסן בני ארח בני יהודה וכו' בעשרה בו (באב"ב) בני סנאה בן בנימין וכו'. הפירוש המקובל: זמן עצי כהנים והעם בתשעה פרקים, אינו מתקבל כלל, מפני שאין זה סגנון כלל: זמן — תשעה; אבל גם הנוסח המוסמך ע"פ כ"י¹⁴⁰: בתשעה, אינו מתחבר יפה אלא לשם חודש (או לממלא מקומו: בו). ואמנם כך היה נוסח המשנה תחילה.

137 כצ"ל, שאל"כ היה שונה אותן שהי הבבות יחד, וגם סדר המשנה כך הוא: (א) אלו שא"צ שיבואו בהם המים, (ב) אלו שהם צריכים וכו'.

138 מנעל, גם ב"ש.

139 ע"י מאמרי במונ"ש 1934, 97 ואילך.

140 ירוש', ה"ל, כ"י ק' ופ' וא"פ 27^ו וקטע של הבבלי אצל מלטר.

הנוסח הראשון של המשנה הישנה המקוטעת הזאת, נמצא בתוס' בכורים פ"ב ט.
 וכך שנינו שם (ב"ל הגהות 1): זמן עצי הכהנים והעם בתשעה באב וטענין לינה לא היו
 מתעסקין בהן כדרך שמתעסקין בביכורים.
 ושתשעה באב היה לפנים לפחות אחד מימי עצי הכהנים והעם, מעידים
 גם שני מקורות אחרים:

א. בברייתא של מג"ת פ"ה: בחמשה עשר באב זמן אעי כהניא דלא למספד.
 מפני שכשעלתה גולה בראשונה התקינו להם את יום תשעה באב שיהו מביאין בו
 קרבן עצים אמרו חכמים כשיעלו למחר הגליות אף הן צריכין התקינו להם יום חמשה
 עשר באב שיהו מביאין בו קרבן עצים.

כי הברייתא המפרשת היה לה במשנה שלה: זמן עצי הכהנים בתשעה
 באב... והיא מפרשת את היחס שבין המשנה למג"ת שהזכירה רק את הטי' באב.

ב. תוס' תענית פ"ב ו' (141): אמר ר' אלעזר בר' צדוק אני הייתי מכני סנאה בן
 בנימין (142) וחל תשעה באב להיות בשבת ודחינוהו לאחר השבת והיינו מתענין
 ולא משלימין; בבבלי מוסף: מפני שיו"ט שלנו היה, "ודחינוהו" זה, נמשך על יו"ט
 של קרבן העצים שלהם ולא, כמו שרגילים לפרש (143), על צום ט"ב. את הצום, "דחתה"
 הסנהדרין ולא בני סנאה.

כי לפי משנת מגילה פ"א מ"ג (תוס' פ"א ד) "זמן עצי הכהנים וט"ב
 מאחרין ולא מקדימין", שאם היה חל יום העצים בשבת היה נדחה ליום
 הראשון, שאין מביאין עצים בשבת. בני סנאה דחו אפוא יו"ט שלהם ליום ראשון, וט"ב נדחה
 כמובן ע"י הסנהדרין (ודבר זה לא היתה צריכה הברייתא להזכירו) גם הוא ליום ראשון.
 ובני סנאה התענו ולא השלימו בנדחה זה של ט"ב, מפני שהיה נדחה של יו"ט שלהם.
 זמן העצים שלהם היה אפוא — בתשעה באב.

זה מתאים לשאר המקורות שהבאתי, אבל אינו מתאים למשנתנו: בעשרה בו בני
 סנאה בן בנימין.

אבל הרשימה הבאה שבמשנה זו אינה מוסכמת מכל התנאים שבברייתות שבבבלי כח
 א; וודאי שבראשונה היו חגים יו"ט שלהם בט"ב, וכך נהגו גם תיכף אחרי החורבן
 (שמעשה זה אחר החורבן היה, כמו שיוצא מן התוס' והתלמוד שם). אבל אחר כך דחו
 בכלל יו"ט זה של ט"ב לעשרי באב, וכך שנה תנא אחר מאחר לרישא; בעשרה
 בו בני סנאה; כשצירף אפוא רבי שתי המשניות האלה של שני תנאים (לפחות) (144)
 השמיט "באב" ממשנתנו; עד שאפשר לפרש, זמן עצי הכהנים והעם בתשעה
 — בתשעה פרקים.

אבל המשנה הראשונה שנתה בוודאי: זמן עצי הכהנים בתשעה באב [ובחמשה
 עשר בו, בתשעה בו בני סנאה בן בנימין בחמשה עשר בו בני זתוא בן יהודה ועמהם כתנים
 וכו'] ולא יותר.

(3) כיו"ב קיטע רבי משנת ר' יהודה, שהשתמש בה, בכלים פכ"ה מ"א (144), אלא

(141) בבלי יב א ועירובין מא א, ירוש' תענית פ"ד סח ע"ב וכגילה פ"א ע"ג וברייתא

דמג"ת שם.

(142) כלומר: הייתי מצטרף אתם בקרבן העצים, ע"י תוס' עירובין שם.

(143) ע"פ הבבלי עירובין מא א.

(144) ע"י מאמרי במניש 1934, 100. (144) [וע"י לעיל עמ' 125].

שכאן החסירה מטעם הסידור. בכלים שם שנינו: כל הכלים יש להם אחוריים ותוך כגון הכרים והכסתות וכו' דברי ר' יהודה רמ"א כל שיש לו תוברות יש לו אחוריים ותוך וכו'.

"יש להם אחוריים ותוך" פירשו המפרשים¹⁴⁵: יש להם דין אחוריים ותוך. שחלוק אחוריו מתוכו. שאם נטמא אחוריו במשקין לא נטמא תוכו. אבל במשנה ר' שנינו: כלי שנטמא אחוריו במשקין אחוריו טמאין תוכו וכו' טהורין. נטמא תוכו כולו טמא. מכאן שבטרמין "יש לו אחוריים ותוך" לא נכללה עדיין ההלכה עצמה.

ועוד שא"א לומר: כל הכלים יש להם אחוריים ותוך. ואחריו: כגון (שאין בא אלא אחרי הגבלה ופרטים). אלא שהמשנה מקוצרה. שרבי הפסיק באמצעיתה. כדי להביא מחלוקת ר"מ על "כגון" של ר' יהודה. אבל משנתו של ר' יהודה בשלימותה נשמרה בברייתא שבבבלי (פסח יו ב): כל הכלים שיש להם אחוריים ותוך כגון הכרים וכו' נטמא תוכו נטמא גבו נטמא גבו לא נטמא תוכו. אמר ר' יהודה (כולהו ר' יהודה) בדיא שנטמאו מחמת משקין וכו'.

ומפני שהפסיק רבי במחלוקת ר"מ שנה "יש להם אחוריים ותוך" במובן "יש להם דין אחוריים ותוך". והוצרך להוסיף בסוף הענין במ"ו: כלי שנטמא אחוריו וכו'. אבל במ"ו: כל הכלים יש להם אחוריים ותוך ויש להם בית צביעה וכו' — נמצא הנוסח הנכון בתג"ק סי' ע"ב: שיש — יש.

וזהו ששנינו בתוס' כלים ב"ב פ"ג יב: כלי הקדש אין להם אחורים ותוך ואין להם בית הצביעה (מ"ט). אמר ר' יוסי זה לשון כפול כל שיש לו אחורים ותוך יש לו בית הצביעה אין לו אחוריים ותוך אין לו בית הצביעה.

ז"א שלא היה התנא צריך לשנות אלא: "כלי הקדש אין להם אחוריים ותוך". שהרי שנינו במ"ו: כל הכלים שיש להם אחוריים ותוך יש להם בית צביעה, ומכאן, שכל שאין לו אחוריים ותוך אין לו בית צביעה.

ט) ויש שהחסיר והשמיט דברים מן המשנה שלפניו בכוונה: שבת פ"ט מ"ו, אלו הן ציצין המעכבין את המילה בשר החופה וכו' — "ציצין המעכבין" מאן דכר שמייה?!

אבל בברייתא שנינו¹⁴⁶: כל זמן שהוא עסוק במילה חוזר אף על הציצין שאין מעכבין את המילה פרש אין חוזר אלא על הציצין המעכבין את המילה בלבד. ואמרו בבבלי שם: מאן תנא פירש אינו חוזר ארבב"ח וכו' אלא אמר רב אשי הא מגי' ר' יוסי היא וכו' אלא אמרי נהרדעי רבנן דפליגי עליה דר' יוסי היא וכו' ובירוש' שם אמרו: א"ר יוחנן דברי ר' יוסי אפילו פירש חוזר אפילו על ציצין שאין מעכבין את המילה הידין ר' יוסי. היי דתנינן תמן ר' יוסי אומר יו"ט הראשון של חג שחל להיות בשבת ושכח להוציא את הלולב לר"ה פטור מפני שהוציאו ברשות (אע"פ שאין בעשייתו מצוה, ירוש' שם).

זו היתה אפוא גם דעתו של רבי. ועל כן השמיט כל משנה זו, ולא השאיר ממנה אלא "אלו הן ציצין המעכבין וכו'".

145) כמו במ"ט ובחגיגה ריש פ"ג. ע"י להלן.

146) תוס' פט"ו ה, בבלי קלג ב ירוש' בסוף פרקין.

(י) ויש שהשמיט מן המקורות שלפניו, מפני שאותן ההלכות כבר נתפרשו במקומן על-פי משנת תנא אחר:

(1) סוכה פ"ד 141 מ"ד: מצות לולב כיצד (יו"ט הראשון של חג שחל להיות בשבת) [כל העם] מוליכין וכו' 148, מ"ח: סוכה שבעה כיצד גמר מלאכול לא יתיר סוכתו וכו'. כאן היו שנויות במשנה זו כל "מצות לולב" וכל הלכות סוכה, אלא מפני שרבי כבר שנה אותן בפרקים הראשונים על-פי משנת תנא אחר — השמיטן מתוך המקור השני ולא שנה בו אלא הדברים שחיסר התנא הראשון.

(2) וכן הדבר בסוטה פ"ז מ"ג—מ"ד: מקרא בכורים כיצד [וענית ואמרת וכו'], חליצה כיצד [וענתה ואמרה וכו']; כאן השמיט כל סדר הבכורים, ששנה כבר בבכורים פ"ג (והוסיף מדרש לשם ראייה שנאמרים בלה"ק) וכל סדר חליצה ששנה כבר ביבמות פ"ב מ"ו (אלא שאת מ"ו לא השמיט, אע"פ ששנויה גם ביומא פ"ז מ"א, מפני שעיקרה כאן, ושם השתמש בה התנא שלפניו, כדי לסדר כל סדר היום).

רבי שינה אפוא, הוסיף והשמיט, בחן ובדק את המשניות שלפניו, וכך הוא אומר לאותו זוג: פקון שאלון לר' יצחק רובא דבחנת ליה כל מתניתא 149. צירף מקורות ומשניות ר"מ ור' יהודה, ר' יוסי ור' שמעון ור' אלעזר; זיווג זוגות (ר"מ ור' יהודה אומרים, ר' יוסי ור"ש אומרים, ר"א ור"ש אומרים); הוסיף על המשניות שלפניו את דברי תלמידיו של ר"ע: סומכוס, ר' שמעון בן יהודה משום ר"ש, ר' דוסתאי בר' ינאי משום ר"מ (עירובין פ"ה מ"ד), "אמר ר' משום ר"מ (סוף בכורות פ"ה מ"ד, אבל דברי ר"מ שלפני זה במשנה נשנו כבר במשנת ר' יהודה, ולא נשתנו, כשם שלא נשתנו בכל המשנה); הוסיף והכניס בכמה מקומות בסתם את דברי חבריו הגדולים: ר' מנחם בר' יוסי, ר' יוסי בר' יהודה, ר' אלעזר בר' שמעון, ר' יוסי בן המשולם ועוד.

אלא שכבר ראינו בהמשך מבואנו זה, שלא כל המחלוקות שישנן במשנה, בין הקדומות ובין המאוחרות של תלמידי ר"ע, רבי היה הראשון שצירפם והקבילם 150: אלה כבר נשנו בחלקם הגדול לפניו, דברי התנאים הראשונים — במשנת ר"ע ור"מ, דברי ר"מ ור' יהודה וכו' — במשנת ר' יהודה, ר' יוסי ור"ש; מאיר היה אומר — ואני אומר, יהודה היה אומר — ואני אומר, חברי היו אומרים — ואני אומר, אני אומר — והן אומרים; אלא שרבי והתנא שלו סיגנו משניות אלה בגוף שלישי: ר"מ אומר — ר' יהודה אומר, — דברי ר' מאיר ר' יהודה אומר, ר' יהודה אומר (— דברי ר' יהודה) — ר' יוסי אומר, ר' יהודה אומר (— דברי ר' יהודה) — וחכמים אומרים, מה שכבר רמזו באמת גם התנאים שלפניו: "והודו לו חכמים", ולא הודו לו חכמים", וכדומה.

ובזה אנו באים לשאלה השניה:

האם משנתנו פוסקת הלכה, האם היא קאנון או לא?

147) פ"ד ופ"ה הם ממקור אחר יותר קדום, ע"י לעיל, עמ' 37 ואילך.

148) והיא אפילו קטועה מפ"ג מ"ג, שהיא מומן שאחרי הבית, ע"י לעיל, עמ' 38.

149) ירוש' מע"ש פ"ה נה ע"ד.

150) ע"י ירוש' תעניות פ"ב סו ע"א וש"נ: ולא רבי דילמא חורן וכו'.

[ד. פסקים במשנה]

(ווייס¹⁵¹) ואחריו אלבק¹⁵²) מחליטים, שהמשנה אינה קאנון משפטי אלא אוסף, ולא יותר; ראיותיהם הם (אני מביא ראיותיו של אלבק שם): Dass die Schlussredaktion etc. (שהסידור האחרון סידר המשניות בלא כל שינוי עד שרשמי ההלכות השונות ניכרים לא רק במסכות שונות אלא אף במסכת אחת וכו'). ודברי ר' יוחנן (חולין פה א): ראה ר' דבריו של ר"מ וכו' ושנאן בלשון חכמים ודברי ר"ש וכו' ושנאן בלשון חכמים, וכן דברי ר' יוסי בירוש' (סוטה פ"ג יט ע"ב): ראה רבי דעתו של ראב"ש ושנה כיוצא בו, אין כוונתם לר' יהודה הנשיא, אלא "רבי" הוא כאן במקום "מי שסידר את המשנה" (ירוש' פסח' פ"ד ל ע"ד, מגילה פ"א ע ע"ב)¹⁵³).

אבל חוץ מתשובתו של ר' מני לר' חנינה בירוש' שם: רבי ראה דעתו של ר' אלעזר בירבי שמעון ור' חיייה רובה ראה דעתו של ר' שמעון אביו, שהם מוכיחים, ש"רבי" הוא כאן רבי ממש — הרי הערתו של רב כהנא¹⁵⁴): לא תימא נסיב ולא סבר אלא רבי טעמיה דנפשיה מפרש דתניא וכו' רבי אומר וכו', הערה זו מוכיחה הוכחה נצחת ש"רבי" הוא ר' יהודה הנשיא ולא אחר, ואף הכנים "טעמיה דנפשיה", חוץ מכל זה, הרי כל ה"גראין" שלו שנסדרו במשנתנו, הם מטיפוס זה (ע"י לעיל). ובכלל א"א כלל לומר שבמקום אחד "רבי" הוא "מי ששנה את המשנה", בה בשעה שר' יוחנן עצמו (מתניתא דרבי, וכדומה) וכל התלמודים מכוונים תמיד ב"רבי" לר' יהודה הנשיא¹⁵⁵).

אבל גם המשנה עצמה מוכיחה, שיש בה פסק-הלכה (ולא רק רבי אלא כל שוני משניות עשו כך).

(א) וכי מה הוא "ת"ק (סתם)¹⁵⁶ ור' פלוני, "ר' פלוני וחכמים אומרים" במשנתנו במקום יחיד ויחיד שבברייתות ("סתם במתני" ומחלוקת בברייתא"), אם לא "סתם"¹⁵⁷ (ופסק-הלכה?¹⁵⁸) ובירוש' סוף ר"ה (נט ע"ד): בשם ר' יוחנן הלכה כר"ג וכו' אמר ר' זעורא ויאות כל תניא תני לה בשם רבן גמליאל, ור' הושעיה תני לה בשם חכמים (וע"י ירוש' יבמות פ"ד ו ע"א, אמר ר' יוחנן כל מקום ששנה סתם משניות דרבנן — הלכה כסתם משנה — עד שיפרש לו רובו, שהמשנה משנת יחיד, שם ותענית ומגילה).

(ב) בטהרות פ"ט מ"א שנינו: וחכ"א כדבריו (= והודו לו חכמים), ובתוס' פ"א א: והלכה כדבריו, כאותו "והלכה כדבריו" הרגיל בכמה מקומות בברייתות אחרי דברי יחיד.

151) דדו"ד ח"ב 183 וכו'.

152) עמ' 80 ולהלן.

153) אלבק שם 85.

154) שבועות ה א, ע"י לעיל.

155) וע"י ירוש' כנה"ג פ"א ל ע"א.

156) = "דברי חכמים" בברייתות, ע"י לעיל.

157) ת"ק ור' פלוני, ירוש' ברכות פ"ב ד ע"ד, תענית פ"ב סו ע"א ובהקבלות: סתמא; וחכ"א.

בירוש' בכ"מ (ביצה פ"ד סב ע"ג, מ"ק פ"א פ ע"ג, גורים רפ"ה מ ע"א יעוד): אתיא ויחידאה והכא כסתמא דהמן וכו'.

158) וע"י יבמות מב ב: סתם ואח"כ מחלוקת היא, ובתוס' שם.

ג) כמה פעמים אמרו אמוראים שונים בבבלי: מאן חכמים ר' פלוני הוא (עירובין פג א וש"נ), וכיו"ב גם בירוש'.

ד) מה טיבם של הלשונות המשוניים שבמשנה: ר' יהודה אומר — וחכ"א — ר' יוסי אומר (כלים פ"ח מ"ח), סתם — וחכ"א (כלים פ"ב מ"ז), ז"א (ע"י ר' יוסי, 133-4), שרבי שנה בפ"ח במקום, ר' מאיר — וחכ"א, ובפ"ב במקום, מאיר היה אומר... ואני אומר — סתם... וחכ"א, ר"מ ור"ש מטמאין וחכ"א (פ"ג מ"ה), ז"א יחיד בתור "חכמים"?

ה) מה טיבן של משניות כמו זבחים פ"י מ"ו—מ"ז: כשם שהן קודמין בהקרבנות כך הן קודמין באכילתן וכו' שלמים של אמש וחטאת ואשם של היום שלמים של אמש קודמין דברי ר"מ וחכ"א החטאת קודמת וכו' ובכולן הכהנים רשאים לשנות באכילתן וכו' דברי ר"ש רמ"א וכו'; כאן "וחכ"א" שבמ"ו הוא ר' שמעון (תוס' פ"י ז), והנה הפסיק כאן רבי משנתו של ר"ש (ע"י לעיל, 157), ושנה חציה בלשון "חכמים" וחציה בשמו; כיו"ב אהלות פ"ו מ"ג: ר"מ מטמא וחכמים מטהרין ר' יהודה אומר וכו', ו"חכמים" כאן הוא ר' שמעון (תוס' פ"ז ט)?

ו) ומה טיבן של משניות ש"כולן ר' פלוני", שחציין נשנה סתם וחציין בשם חכם, אע"פ שגם רישא משנת אותו תנא היא (ע"י לעיל)? אלא שר' שנה חציין שהסכים לו בתור סתם, וחציין שלא הסכים לו — בלשון יחיד.

רבי פסק אפוא הלכה במשנתו, אע"פ שישנן כמה משניות שהפסק שלהן אינו בולט מתוכו, כי הכללים של פסק (ב"ש — ובי"ה, ר"א ור' יהושע, הלכה כר"ע, ר"מ ור' יהודה, הלכה כר' יוסי מחבריו) היו קבועים ברובם כבר אז (ע"י לעיל).

וכששאל אותו ר' שמעון בנו¹⁵⁹: מה ראה רבי לומר (בירוש', מה ראו לומר) הלכה כר' יוסי אמר לו שתוק בני שתוק לא ראית את ר' יוסי¹⁶⁰).

ורבי עצמו שאל לר' נתן: מה ראו לומר הלכה כר' יוחנן בן ברוקה (ב"ב פ"ח מ"ה בלשון יחיד), ירוש' שם טז ע"ב וכתובות פ"ד כט ע"א.

אלא שלא תמיד קבע רבי את ההלכה כדעתו, כי כך היתה מדת החכמים, שלא להורות הלכה למעשה ושלא לעשות "מעשה" נגד דעת החכמים (ר"מ, תוס' שבת פ"ב יב), וכך היה מנהגם: פליג על רבנן ולא עביד עובדא כוותיה (ירוש' ברכות פ"א ג ע"א וש"נ), מעין שאמר ר' יוחנן¹⁶¹: וכי מפני שאנו למידין מן ההלכה (מדמין בבבלי) אנו עושין מעשה.

ורבי אמר לר' נתן (יונתן) בן עמרם תלמידו: הנח דבריי ואחוז דברי ר' חייא¹⁶².

159) או ר' הלל בן חאלס, ירוש' גטין ספ"ו מח ע"ב.

160) גטין סז א.

161) ירוש' שביעית רפ"י לס ע"ב, בבלי גטין לו א; כיו"ב גטין יב א.

162) ע"ז לו ב.

ה. המשנה, סידורה האחרון וה"תנא"י.

רבי הישנה אפוא את המשנה לר' יצחק בר אבדימי¹⁶³, שהאריך ימים אחרי רבי¹⁶⁴, ובחן ובדק אותה לו ("דבחנית ליה כל מתניתא"). אבל כשם שבישיבת רשב"ג היתה משנת ה"חכם", ר' מאיר, ליסוד המשנה הרשמית, כך היה הדבר אף בישיבת רבי ובישיבת ר"ג בנו, משנת ה"חכם", ר' שמעון ברבי, הכריעה והיתה ליסוד, וה"תנא"י שנה כמותה. והמשנה נסתיימה בימי בניו של רבי, רבן גמליאל ברבי ור' שברבי. ר' שמעון ברבי לא נזכר במשנה אלא בסוף מכות¹⁶⁵ כסיום המסכת. אבל ישנן משניות סתמיות שנשנו על פיהם¹⁶⁶. ואשר לר' שמעון ברבי, ה"חכם" בישיבת רבן גמליאל ברבי¹⁶⁷, הנה מצד אחד אנו יודעים, שרבי שנה לו משנתנו כמו שהיא לפנינו: הוריות יג ב, מתני ליה רבי לר' שמעון בריה "אחרים אומרים אילו היה תמורה לא היה קרב", אמר לו מי הם הללו שמימיהם אנו שותין ושותיהן אין אנו מזכירין. א"ל בני אדם שבקשו לעקור כבודך וכבוד בית אביך, א"ל גם אהבתם גם שנאתם גם קנאתם כבר אבדה ("שכבר מתו") וכו'; הדר אתני ליה אמרו משום ר"מ אילו היה תמורה לא היה קרב (= בכורות פ"ט מ"ח). כבמשנת בכורות גם בספרא בחקותי פ"ג ג¹⁶⁷, שהמשנה הובאה בו ("נמצאת אומר").

ובמקום אחר שנה לו משנתנו בתוספת דברים: זבחים ל ע"ב, דבעא מיניה לוי מרבי חישוב לאכול כזית למחר בחוץ מהו (מי מודה ר' יהודה בזה, שהיא מחשבת אחת מעורבת). א"ל זו שאילה עירוב מחשבות הוי (לדברי הכל). אמר לפניו ר' שמעון ברבי לא משנתנו (פ"ב מ"ה) היא [זו]: לאכול כזית בחוץ כזית למחר כזית בחוץ¹⁶⁸ פסול ואין בו כרת (ועליה חולק ר' יהודה), הא אידך ("כזית למחר בחוץ") עירוב מחשבות הוי (לדברי הכל). א"ל הוא שאלני¹⁶⁹ דבר חכמה ואת אמרת משנתנו לדידך דאת ניתך תרתי (כזית בחוץ כזית למחר, כזית בחוץ וכזית למחר) לא קשיא לך (שבאלה השנים ורק באלה נחלקו), לדידיה (ד)לא אתניתיה אלא חדא ושמעינתו לרבנן (שאר התלמידים) דקא גרסי תרתי וסבר: דידי ("חדא") דוקא ודידהו (הבבא הנוספת שלהם) עירוב מחשבות הוי או דילמא דידהו דוקא ולדידי ("לי אני לוי") שיורי שייר לי (את הבבא השניה) ומדשייר לי לדידי הא שייר להו לדידהו גמי הך ("כזית למחר בחוץ") והי אתניה וכו' כזית כזית אתניה.

(י) [כו"ר זצ"ל רשם בכתביו "פרק זה צריך עריכה וסידור!"] ואעפ"כ לא העזתי לשנות

בהרבה ממטבעי.]

163) הסייה כזה אצל ר' חייא, ירוש' ביצה פ"א ס ע"ג: אוקים ר"ח תנא קומי ותני.

164) ע"י דבורינו על רב, מבוא לנוסח המשנה, 167.

165) ספרי תצא פ"ס רפז, ציטאט: מכאן אמרו.

166) ר"ש ברבי, ע"י במבוא לנוסח המשנה עמ' 19, ור"ג ברבי, להלן.

167) כתובות קג ב: שמעון בני חכם, וע"י הוריות יג ב, והריב"ן בכתובות שם: שמעון בני

חכם. אב"ד.

168) ד"ו וכי"ר וילקוט, 168) כחצי זית וכו', ליתא בכ"י.

169) כניס' כ"י ושמ"ק (וע"י ד"ס).

כי לרבי בין „כזית כזית“ בין „כזית וכזית“ פרטא הוא (שני דברים נפרדים), ואינו אפוא עירוב מחשבות¹⁶⁹).

רבי שנה אפוא לבנו ר' שמעון ולרוב תלמידיו משנתנו בצורתה זו; אבל הוסיף להם בתור „תוספתא“ גם: כזית בחוץ וכזית למחר וכו'. אבל ר' שמעון כשהוא מביא לפניו את המשנה הוא מביאה בצורתה שלפנינו^{169a}.

רבי לא חתם בעצמו את סידור משנתנו — אני אומר בכוונה: „משנתנו“ ולא „המשנה“ — לא מפני ששמו נזכר בה כמה פעמים; רבי אומר; שהרי כבר הראינו, שכך היה דרך „התנאים“ השונים, וכך היה צריך התנאים השונים לשנות „רבי אומר“ במקום „ואני אומר“ של רבי המסדר (חוץ ממקומות מועטים, שנוספו במשנתנו, ושעליהם נדבר עוד). אלא מפני שישנן כמה עדויות על משניות סתמיות שנשנו על פי בניו של רבי; רבן גמליאל ברבי ור' שמעון ברבי.

ומצד אחר אנו יודעים שגם רבן גמליאל ברבי וגם ר' שמעון ברבי מתייחסים למשנתנו, למשנת רבי הרשמית, כדבר נגמר שאין לשנותו ואין „עקור“ ממנו כלום.

כך בנוגע לרבן גמליאל ברבי. שנינו בשביעית פ"א מ"א ופ"ב מ"א: עד אימתי חורשין בשדה האילן ערב שביעית בש"א וכו' ובה"א עד העצרת. עד אימתי חורשין בשדה הלבן ערב שביעית עד שתכלה הליחה וכו'. א"ר שמעון נתת תורת כל אחד ואחד בידו אלא בשדה הלבן עד הפסח ובשדה האילן עד העצרת (כב"ה).

ועליה שנינו בתוס' פ"א א: רבן גמליאל ובית דינו התקינו שיהו מותרין בעבודת הארץ עד ראש השנה.

וכך מוסר בר קפרא (מו"ק ג ע"ב): רבן גמליאל ובית דינו נמנו על שני פרקים הללו וביטלום (ועי' שם). ובירוש' שביעית ריש פ"א לג ע"א: ר' קרוספי בשם ר' יוחנן רבן גמליאל ובית דינו התירו באיסור שני הפרקים הראשונים וכו'. ויעקרו אותן מן המשנה. ר' קרוספי בשם ר' יוחנן שאם בקשו לחזור יחזורו. התיב ר' יונה וכו'. אמר רבי מגא כיי דתנינן תמן¹⁷⁰ שאם יאמר אדם כך אני מקובל יאמרו לו כדברי רבי איש פלוני שמעת. וכן שאם יאמר אדם שמעתי שאסור לחרוש עד ראש השנה יאמרו לו באיסור שני פרקים הראשונים שמעת.

רבן גמליאל לא עקר אפוא את שתי המשניות האלה מן המשנה אפילו אחרי תקנתו; בשם שלא עקר רבי את משנת שבת פכ"ב מ"ה גם אחרי תקנתו ש„התיר לונטיות“, וכמו שאמר שמואל בירוש' שבת פ"ג ו ע"א: מה יעביד הדין סבורא דלא יליף ולא שימש והדא מתני' קודם עד שלא התירו הבאת לונטית — רבי התיר לונטיות.

וכיר"ב אמר בר קפרא (חולין ה ע"ב): ר"ג ובית דינו נמנו על שחיטת כותי ואסרוה. אע"פ ששנינו: הכל שוחטין, ובבב"א¹⁷¹: הכל שוחטין ואפי' כותי.

ובשביעית פ"ח מ"ו שנינו: ואין עושין זיתים בבד ובקטב („ובקטבי“). אבל בתוס' סוף פ"ו כו שנינו: זיתים של שביעית אין עושין אותן בקינבי (= „בקטבי“) רבן שמעון בן גמליאל מתיר רבן גמליאל ובית דינו (= ר"ג ברבי!) התקינו שיהו עושין בקינבי („בקטבי“).

169) שבועות לה א וקידושין מז א.

169a) ע"י מבוא לנוסח המשנה, ח"א, עמ' 17-18.

170) עדויות פ"א מ"ו.

171) בבלי ד ע"ב ותוס' ריש פ"א.

ומשנת כתובות פ"ג מ"ג (ב"ב פ"ט מ"א) — מפרשה רבן גמליאל ברבי (וממנו קיבלה רב): וכמה מרובין — כדי שיוזנו מהן אלו ואלו שנים עשר חודש¹⁷²). אבל מצד אחר אמרו בנדה (סג ב) על המשנה פ"ט מ"ח (וּכְל שְׁקִבְעָהּ לֵה גִפּ הָיוּ וּסְתָהּ) ומ"י (שאינו האשה קובעת לה וסת עד שתקבענה ג"פ וכו')¹⁷³: אמר שמואל זו דברי רבן גמליאל ברבי שאמר משום רשב"ג אבל חכמים אומרים ראתה אינה צריכה לא לשנות ולא לשלש (הרי אמרו לימים שנים לוסתות — "דגופא" — אחת, שם) וכו'. ונימא זו דברי רשב"ג (דהא קי"ל בכל דוכתי דבעי שלשה זימני לחזקה). הא קמ"ל שמואל דר"ג ברבי כרשב"ג סבירא ליה.

ואמר רב יוסף (ביבמות סד ב): נישואין (יבמות פ"ו מ"ו) ומלקיות (סנהד' פ"ט מ"ה) כרבי, וסתות (משנת נדה) ושור המועד (ב"ק פ"ב מ"ד) כרשב"ג.

זאת אומרת שמשנת נדה נקבעה ע"פ ר"ג ברבי, והיא משנתו, כשם שאמרו במכות יז א להיפך: זו דברי ר"ע סתימתאה וכו' ולימא זו דברי ר"ש סתימתאה הא קמ"ל דר"ע כר' שמעון ס"ל (כלומר: וכולהו אליבא דר"ע).

ו. תקנות רבי ובית דינו

א. שביעית פ"ו מ"ד: מאימתי מותר אדם ליקח ירק במוצאי שביעית וכו' רבי התיר ליקח ירק במוצאי שביעית מיד, בתוס' פ"ד יז: רבי ובית דינו התירו וכו', ובירוש' שם לו ע"א: בראשונה היה הירק אסור בספרי א"י וכו' התקינו וכו' אעפ"כ היה אסור להביא ירק מחו"ל לארץ התקינו (בתוס' שם ה"ט: רבותינו התירו, וכן בבבלי סנהד' יב א, בירוש' נדרים פ"ז לט ע"ד: רבי! ובגדרים נגב בשם רחב"ג¹⁷⁴) י"ג, שיהא מותר וכו' אעפ"כ היה אסור ליקח ירק במוצאי שביעית מיד. רבי התיר ליקח וכו', בר מן קפלוטא, מה עבדון ליה ציפראי וכו'¹⁷⁵). ובירוש' פ"א פ"ז כרע"ב: רבי אמר לרבי פרי"ר (פרידי"י) וכו' איתון קומי תרין פוגלין וכו' והוה אפוקי שמיטתא וכו' באותה שעה התיר רבי ליקח וכו', אבל בירוש' ב"ב פ"ט יז ע"א: רבי פרי"ר אוקר לרבי יהודה נשיא תרין פוגלין וכו' אמר ליה רבי וכו' באותה שעה התיר רבי ליקח וכו'.

וא"כ "רבי" זה הוא ר' יהודה נשיאה בן בנו.

אבל בירוש' דמאי פ"ב כב ע"ג, בשם ר' יוחנן ר' התיר בית שאן מפי יהושע בן זיורח בן חמיו של ר' מאיר וכו'¹⁷⁶). ר' התיר בית שאן ר' התיר קיסרין. ר' התיר בית גוברין. ר' התיר כפר צמח¹⁷⁷). ר' התיר ליקח ירק וכו', ומכיון שבהיתרה של בית שאן בוודאי רבינו הקדוש הוא המתיר, נראה שכולם מפי "רבי" זה יצאו.

172 בבלי ב"ב קלט ב, וירוש' כתובות שם לה סע"ד וב"ב שם סז ע"ד, בשם שמואל: זו דברי ר"ג ברבי.

173 והשוה ברייתא דסנהד' שם: של בית רבן גמליאל היו מעברין במוצאי שביעית ובפלוגתא דהני תנאי דתניא אין מביאין וכו' ורבותינו וכו'.

174 בירוש' אין זה אפוא פסקא של המשנה, אלא הכל מן הברייתא.

175 השוה גם בבלי חולין ו ע"ב.

176 = תוס' שביעית פ"ד י.

אלא שר' פרידא, אע"פ שהאריך ימים¹⁷⁷), קשה לומר שחי מימי רבי ועד ימי ר' אמי (מנחות נג א), וע"כ קרוב יותר ש"רבי" זה הוא ר' יהודה נשיאה הראשון, ור' פרידא האריך ימים עד ימי נכדו ר"י נשיאה הב'.

ב. גטין פ"ח מ"ו: זו משנה ראשונה, ב"ד של אחריהם אמרו הלוקח מסיקריקון נותן לבעלים רביע, אימתי בזמן שאין בידן ליקח וכו'. רבי הושיב ב"ד ונמנו שאם שהתה בפני סיקריקון י"ב חודש כל הקודם ליקח יקח ונותן (כנר הירוש') לבעלים רביע. בתוס' פ"ה (פ"ג) א: זו משנה ראשונה רבותינו אמרו לוקח ואין¹⁷⁸) נמנע ונותן לבעלים וכו' ר' הושיב בית דין ונמנו שאם שהת וכו' כל הקודם ליקח נותן לבעלים רביע בקרקע ורביע במעות וכו' (בבלי נח ב). וכשנחלקו רב ושמואל בפירוש "רביע", אמר רב¹⁷⁹): "אנא הואי במנינא דבי רבי". "רבי" זה הוא אפוא בודאי רבינו הקדוש.

ג. אהלות פ"ח מ"ט: רבי ובית דינו נמנו על קיני וטירהו. אלה ישנן בכל נוסחאות המשנה, אלא שחוץ מגטין אין אין ראייה שהיה כבר בנוסחאות המשנה של התלמודים. ואפשר שנוספו אח"כ במשנה, ככמה הוספות שנוספו מתוך ברייתות¹⁸⁰).

ז. רבותינו

1. ע"ז פ"ב מ"ו: הפת והשמן שלהן. רבי ובית דינו התירו בשמן; במשניות ד"ר וכ"י, הו' לו וירוש' הסדר: הפת והשמן שלהן ושל קות ר' ובית דינו התירו בשמן (כלומר "באחד מאלו הג' דברים והוא השמן"). אבל בבבלי הובא התירו של "רבי" בפיסקת "והשמן שלהן" (לה סע"ב) לו א, לו א, ואחריה פיסקת "והשלקות" (לו סע"ב)¹⁸¹); בה"ג ד"ו ככג ע"ב ואצל בן באבוי¹⁸²) חסרה הפיסקא "רבי וכו'" לגמרי; בד"ב 587: והשמן שלהן. השמן ר' יהודה הנשיא ובית דינו נימנו עליו והתירו¹⁸³), "רבי" זה הוא¹⁸⁴) הוא ר' יהודה נשיאה בן רבן גמליאל ברבי כמו שמפורש בע"ז לו א: דכי אתא רב יצחק בר שמואל בר מרתא אמר דרש ר' שמלאי בנציבין ר' יהודה הנשיא ובית דינו נמנו על השמן (ד"ס) והתירוהו (ורב פיקפק בהודעה זו: שמלאה לודאה קאמרת וכו'). ושם לו א: מיסתמיך ואזיל ר' יהודה נשיאה אכתפיה דר' שמלאי שמעיה א"ל שמלאי לא הייתה אמש בבית המדרש כשהתרגו את השמן אמר לו בימינו תתיר אף את הפת א"ל א"כ קרו לן בית דינא שריא וכו' אנא [נמי] שראי אחריתי דתנן זה גיטיך אם לא באתי מכאן עד שנים עשר

(177) מגילה כז ב, עירובין גז ב.

(178) דפו' וכ"י ו' ובבבלי: בית דין שאחריהן אמרו.

(179) בבלי שם וירוש' מז ע"ד.

(180) ע"י מבוא לנוסח המשנה, ח"ב, עמ' 950 ואילך.

(181) מן הירוש' אין להוכיח כלום, שהירוש' (מא ע"ד) מן "פיתן וכו'", לקוח מירוש' שבת פ"א

ג ע"ג-ע"ד, ושם הוא פירוש הברייתא: על פיתן [ועל שמנן] (כנר הריב"ן וס' העתים), אלא שבע"ז השמיטו "שמנן".

(182) הגרן ח"ד, 73, גנוזי שכטר 573.

(183) ע"פ הבבלי לו א.

(184) כמו שהוכיחו כבר רש"י והרשב"ם (לה ב ולו א) והרמב"ן (לו א), וע"י כ"ח ח"ז 161.

חודש ומת בתוך שנים עשר חודש אינו גט (גטין פ"ז מ"ז) ותני עלה (תוס' פ"ז יא) ורבותינו התירו לינשא ואמרינן מאן רבותינו אמר רב יהודה אמר שמואל בית דינא דשרו משחא וכו' ואמר ר' אבא בריה דרחב"א [א"ר יוחנן] ר' יהודה הנשיא [בנו של רבן גמליאל ברבי] ¹⁸⁵ הורה ולא הודו לו וכו'.

ובתוס' ע"ז פ"ד יא (בבלי לח ב): ר' (יהודה) ובית דינו התירו שמן של גוים במינין. משמע שלא היה הדבר במשנתה של התוס' (ומחקה רש"י והרשב"ם ממשנתם).

ובירוש' ¹⁸⁶: ומי התירו רבי ובית דינו התירו בשמן ¹⁸⁷. בג' מקומות נקרא ר' יהודה (בקטע: יודן) הנשיא רבותינו, בגיטין ובשמן ובסנדל וכו'. יצחק בר שמואל בר מרתא נחת לנציבין. אשכח שמלאי הדרומי יתיב דרש רבי ובית דינו התירו בשמן. שמואל אכל וכו' א"ל מה (קטע הנז' ושבת) בשם גרמיה לא בשם רבי יודן נשיא (בשבת: לא בשם רבי ובית דינו) וכו'.

ובירוש' נדה פ"ג נ ע"ד ¹⁸⁸: אי זהו הסנדל שאמרו וכו' ¹⁸⁹ נמנו עליו רבותינו לומר והוא שיהא בו מצורת אדם. מנו רבותינו ר' יהודה הנשיא ובית דינו בג' מקומות וכו'. סנדל הדא דאמרינן. בשמן כהאי דתנינן תמן ר' ובית דינו התירו בשמן. בגיטין כהאי דתנינן תמן זה גיטיך אם מתי זה גיטיך וכו' (פ"ז מ"ג) ורבותינו אמרו הרי זה גט ¹⁹⁰. מנו רבותינו רבי יהודה הנשיא ובית דינו וכו'. רבי סימון בשם ר' יהושע בן לוי מעידותו של ר' חוניה מברת חורון היא (רבותינו שבסנדל, וכן בבבלי שם בשם ר' יוחנן: מעדותו של ר' נחוניא נשנית משנה זו).

„רבותינו“ הם דור חצאי התנאים שאחרי רבי ¹⁹¹. ובשמן לא נאמר בציטאט אלא „רבי ובית דינו“, והוא אחד מן שלשת המקומות שנקרא בהם „ר' יהודה הנשיא רבותינו“, ז"א ש„רבי“ כאן הוא ר' יהודה נשיאה בנו של ר"ג ברבי.

אבל אין להוכיח ¹⁹², שכבר היה זה בע"ז במשנת הירוש' מלשון: בשמן כהאי דתנינן תמן ר' וכו', שכן דרך הירוש' להביא משנה וברייתא המשולשלת בה יחד, בלשון „דתנינן תמן“, „תמן תנינן“, וכשם שהביא כך גם ההיא דגיטין ¹⁹³. ולשם קיצור הביא רק את הברייתא בלשון „דתנינן תמן“.

ומכל מה שמסופר ונאמר בבבלי ובירוש' בכל המקומות יוצא, שלא היה לפנייהם במשנה, והרמב"ן בחידושי ע"ז (לז א) אומר: „ונראה שהיה (=שהיא) תוספת שהוסיף בר קפרא או לוי במתניתיה“, וזהו ששנו בתוס' שלנו שם, שלא היתה במשנתה ¹⁹⁴, והוסיפה אחרונים במשנתנו.

2. סוטה פ"ט מ"ד: בפולמוס האחרון (מלחמת בר כוכבא) גזרו שלא תצא הכלה באפריון בתוך העיר. ורבותינו התירו שתצא הכלה באפריון בתוך העיר = תוס' פ"ט ט.

185) ד"ס ורש"י לה ב ורמב"ן בחידושי כאן; וכן בגטין ע"ב.

186) שבת פ"א ג ע"ד ועבודה זרה פ"ב מא ע"ד.

187) כך גם בע"ז בקטע הגניזה שפרסמתי בתרביץ שנה ג (תרצ"ב).

188) וכיר"ב בגטין פ"ז מח ע"ד.

189) כבתוס' פ"ד ז, בבלי כה ב.

190) על השינוי בזה בין הבבלי לירוש' ש"ר בכ"ח שם, 162. וע"י בירוש' גטין שם ובבבלי ע"ב ב.

191) ע"י הלוי, דה"ר, ח"ב, 42 ואילך.

192) כש"ר שם 161.

193) בגיטין שם — פוסקא של המשנה ביחד עם הברייתא.

194) ר"ס בדה"מ 192, ושם 216.

ונראה שהיתה כבר לפני הירוש' במשנה. שאמרו שם (כד ע"ג): מי מתיר את הראשונות. א"ר יוסי בי רבי בון מי שהוא מתיר את אילו הוא מתיר את אילו וכו'. הרמב"ם בפי' המשנה אומר: ורבותינו ז"ל ר"ל רבינו הקדוש המחבר. אבל גם כאן בוודאי שהם הם "רבותינו" שאחרי רבי, ושנוסף במשנה מתוך הברייתא.

3. ובמקום אחד נכנסה דעת "רבותינו" כסתם במשנתנו, בכלים פי"ח מ"ז: מטה שהיתה טמא מדרס וכו' גידד שתי כרעים טפח על טפח לוכסן או שמעטה (ס"א: שמי' ע"ט) פחות מטפח טהורה.

בתוס' כלים ב"מ פ"ח ה' בראשונה היו אומרים מטה שגדד בה שתי לשונות אלכסון או שתי כרעים אלכסון או שגדד בה טפח על טפח אלכסון טהורה רבותינו אומרים גודד מלמטה ועולה עד שימעטנה פחות מטפח. או שמעטה "פחות מטפח" שבמשנה היא אפוא דעת "רבותינו", שהיא גם כאן בניגוד למשנה, שהם חולקים על "טפח על טפח".

אלה הן ה"הוספות" האחרונות שבמשנתנו¹⁹⁵. חוץ מאלה כל "רבותינו" שבתוס' לא נזכרו ולא נרמזו במשנה כלל, ואלה הם: תוס' דמאי פ"א יא (בראשונה — עכשיו אמרו רבותינו), שביעית פ"ד טז ב"פ (ע"י לעיל), כתובות פ"ה ז (בבלי סג א), אהלות פט"ז ז, פרה פ"ה א, נדה פ"ח ג (בבלי סו א) אחרי מחלוקת רבי ורשב"ג, ובבלי נדה סה ב (רבותינו חזרו ונמנו, ורב ושמואל אמרו תרויהו הלכה "כרבותינו").

ח. אבות

ספרות:

צונץ, גד"מ, ה' ב' 113—114: רצ"ה חיות, אמרי בינה סי' יג, הוספן, דיא ערסטע משנה נו, ואלך: בריל, יאהרביכער ח"ג, ואלך: גוסמן, מספתח התלמוד, ח"א 134. מסכת זו יוצאת ממסגרת כל המשנה, בין בסידורה ובין בשמות החכמים שנוכרו בה, שהרבה מהם לא נזכרו בכל המשנה. ר' אלעזר הקפר (פ"ד מכ"א)¹⁹⁶, ר' ינאי (שם מי"ד)¹⁹⁷, ר' הלל (פ"ב מ"ד)¹⁹⁸ בנו של ר"ג ברבי, ר"ג בנו של רבי יהודה הנשיא (פ"ב מ"ב)¹⁹⁹, ומן התנאים שלפני רבי: ר' יונתן ("בן יוסף", פ"ד מ"ט)²⁰⁰, ר' חלפתא איש כפר חנניה (תלמיד ר"מ, פ"ג מ"ו), ר' לויטס איש יבנה (פ"ד מ"ד), ר' יוסי בר' יהודה איש כפר הבבלי (פ"ד מ"כ).

החלקים העיקרים של מסכת זו הקבוצים וסדורים בסדר זה גם באדר"נ נ"א וב' — הם: פ"א מ"א—מ"ט, פ"ב מ"ח—מ"ד ופ"ה מ"א—מ"ט. השאר מסודר באדר"נ בסדר אחר ובמקום אחר. השינוי החשוב ביותר הוא, שבפ"ב מ"ח—מ"ד מסודר באדר"נ (נ"א פ"ד—פ"ו),

195) על "הוספות" של סופרים, בתוך ברייתות או מימרות — במבוא לנוסח המשנה ח"ב ע"י 950 ואלך.

196) אדר"נ נ"ב פל"ה. 197) אדר"נ נ"ב פל"ג. 198) אדר"נ נ"ב פל"א.

199) אדר"נ נ"ב פל"ב, וליתא "בנו של ר' יהודה הנשיא" בסי המוסר ובאדר"נ, ע"י להלן.

200) אדר"נ נ"ב פל"ה.

נו"ב פכ"ח—פ"ל) אחרי הזוגות (אחרי פ"א מט"ו), ואולם פ"א מט"ו—פ"ב מ"ז מסודרים באדר"נ נוי"ב פל"ב, אחרי "עקביה בן מהלאל" (פ"ג מ"א), חוץ מדברי ר' הלל (פ"ב מ"ד ומ"ו) שהם מסודרים בנוי"ב בפל"א.

ובאדר"נ נ"א פכ"ב סדורים פ"א מט"ו—מ"ז אחרי ראב"ע (פ"ג מ"ו), ומימרות של ר"ג ברבי, ר' יהודה הנשיא בנו (נוי"ב פל"ב) ור' הלל סדורות בנ"א בפכ"ת ברור אפוא שפ"א מט"ו—פ"ב מ"ז אינו מן המשנה הראשונה.

כאן נסדרו במשנה שלנו אחרי הלל ושמאי — הנשיאים מבית הלל: ר"ג הזקן (מט"ו), "שמעון בנ"י, רשב"ג הזקן (מ"ו), ר"ג דיבנה (מ"ח)²⁰¹, רבי (פ"ב מ"א), ר"ג ברבי (מ"ב—מ"ג)²⁰²; "ר' יהודה הנשיא" בנו (מ"ד); הוא היה אומר, אבל באדר"נ נוי"ב; רבי יהודה הנשיא, רבי²⁰³ הלל, אחיו (בנו של ר"ג ברבי), מ"ד סיפא—מ"ה ומ"ו, ואולם מ"ו ברייתא היא (סוכה נ"א), ולא היתה כתובה כאן בנוסח המאירי, וליתא גם באדר"נ נוי"ב פל"א, אלא המימרות של מ"ה ומ"ו סמוכות (והלל זה של מ"ו הוא הלל הזקן, והמוסיף טעה והבניסו כאן).

יש לנו אפוא כאן — משנה של בית רבי (דוד ג' לרבי), ונסדרה אחרי הדור השלישי הזה, או בימיו, וע"כ נזכר כאן בר קפרא (פ"ד מכ"א, בנו של ר"א הקפר, אדר"נ נוי"ב פל"ה), ור' ינאי (שם מ"ד).

המשנה הראשונה מסדרת סדר הקבלה ומוסרת על ידה מימרות של המקבילים האלה עד תלמידי רבן יוחנן בן זכאי.

קרוב אפוא, כדברי הופמן, שזו ביחד עם פ"ה²⁰⁴, היתה משנת ר' עקיבא, בחלקים הנשארים אין סדר־דורות קבוע, וקשה לדון כאן על המקורות של משנתנו, אלו נאספו מ"משניות" שונות, וסידורן הוכרע בכמה מקומות ע"י הענין והתוכן הקרוב.

אלו הן בעיקרן משניות של "הלכות ד"א", כפרק ר', שנוסף למשנת אבות (קנין תורה), שהוא חלק ממסכת דרך ארץ, ואינן חלק עיקרי של "המשנה", של "הלכות" *.

(201) שכן הוא באדר"נ נוי"ב פל"ב: רבן גמליאל, ובנ"א פכ"ב ליתא כלל.

(202) "בנו של רבי יהודה הנשיא" ליתא בס' המוסד ובאדר"נ נוי"ב.

(203) כך הוא ברוב הנוסחאות ובאדר"נ נוי"ב פל"א.

(204) והשוה עדיות פ"ב מ"ט—מ"י, חמשה חמשה דברים של ר"ע.

(*) [כדאי לציין שמור חזר על הרצאותיו אלו בששה בחזורים, ורשום בסוף כתב ידו מועדי סיומם של חמשת הראשונים, ואלו הן: ג' המון תרצ"א, סו סיון תרצ"ד, יח כסלו תרצ"ט, יז סבת תשי"ב, כב כסלו תשי"ו.]

נספח

חילופי לשונות ושינויי מקורות¹

מחלוקות מפורשות בלשון:

(א) שנינו במשנתנו (פרה פ"א מ"ז) אין מזין («מי חטאת») לא ביונקות («של האזוב») ולא בתמרות (=גרגרים שבראשי האזוב). אין חייבין על היונקות על ביאת מקדש². ר' אליעזר אומר אף לא על התמרות. אלו הן היונקות גבעולין שלא גמלו. ושנינו בתוספתא (פ"א ו—ז): אין מזין לא ביונקות ולא בתמרות אם הזה ^{ז"ל} ביונקות ונכנס למקדש פטור בתמרות ונכנס למקדש חייב דברי ר' מאיר וחכ"א בתמרות ונכנס למקדש פטור ביונקות ונכנס למקדש חייב. אלו הן היונקות גבעולין שלא גמלו. תמרות שלא הניצו כל עיקר דברי ר' מאיר וחכ"א תמרות גבעולין שלא גמלו ויונקות שלא הניצו כל עיקר. לא נחלקו על הלכה אלא על הלשון. ההלכה ידועה היתה: אין חייבין על גבעולין שלא גמלו על ביאת מקדש אבל חייבין על שלא הניצו כל עיקר.

אלא שנחלקו בלשון ההלכה, שר"מ קרא לראשון — יונקות ולשני — תמרות; וחכמים אמרו: חילוף הדברים.

כי מקבלי-המשנה דקדקו הרבה בלשון המשנה והשתדלו למסור אותה בלשון רבם; הלל אומר מלא הין מים שאובים פוסלין המקוה (אלא) שאדם חייב לומר בלשון רבו (עדיות פ"א מ"ג)³.

(ב) וכך נחלקו בלשון גם בכלים (פ"ח מ"ט): פורנה (fornus) אם יש לה ליובו λεσβιον טמאה, ר' יהודה אומר אם יש לה אסטגיות (στῆγῆ, שפת הגג) רבן גמליאל אומר אם יש לה שפיות.

ובתוס' (כלים ב"ק פ"ו יז) שנינו: ר' מאיר אומר משום רבן גמליאל אם יש לה הליובו טמאה ר' יהודה אומר משום רבן גמליאל אם יש לה סטאגאות ר' יוסי אומר משום רבן גמליאל אם יש לה ספיות וכולן שם אחד הן.

(1) הרצאה פומבית שהרציתי באוניברסיטא בכ"ה מ"ח פ"ז (=מרחשון תרפ"ז) [וזה לשון הפתיחה: לפני שנה וחצי דברתי במקום הזה גם על «מקורות המשנה», על המשניות הקדומות והמשניות השונות שנשתקעו במשנתנו, משנת רבי, לא רק במסכות שונות אלא גם במסכת אחת, בפרק אחד ואפילו במשנה אחת, זו אצל זו, מקורות שונים בתכנם ומשונים בלשונם.

וכשאנו באים לחקור במקורות המשנה ובחלוקתם חשובים לנו מאד «חילופי הלשונות» האלה שבין משניות למשניות שהם בכמה מקומות אחד הסימנים המובהקים ל«שינויי מקורות».

ועל הדבר הזה אני חפץ לדבר הפעם.

(2) כלומר: טמא שהווי עליו ביונקות ונכנס למקדש אינו חייב.

(3) [ועי' מ"ש ע"ז ב«מחלוקת התנאים בפירוש המשנה שלפניהם ובנוסחתה», תרביץ שנה כא,

עמ' 147 ואילך. — ע"ז].

זאת אומרת שאין כאן אלא מחלוקת בלשון. ר"מ (סתם במשנה) מסרה בשם ר"ג בלשון "ליובו". ור' יהודה מסרה בשמו בלשון "אסטגיות". ור' יוסי מסרה בשמו בעברית בלשון "שפיות". אלא שרבי במשנתו הציע את הדברים כך כאילו ר"מ ור' יהודה שהציעו את ההלכה המסורה בשם ר"ג — לא בלשון של ר"ג הציעה אלא כל אחד ואחד בלשון הוא. ואך ר' יוסי (סתם כלים) מסרה בלשון ממש של ר"ג [ועי' לעיל 99]. (ג) ומעין זה אנו מוצאים "חילופי-לשונות" בלי מחלוקת בהלכה גם במקום אחר:

פרה פ"ב מ"ה: היו בה (בפרה אדומה) שתי שעורות שחורות או לבנות בתוך גומא אחת פסולה. רבי יהודה אומר (אפילו)⁴ בתוך כוס אחד. היו בתוך שני כוסות והן מוכיחות (מקבילות) זו את זו פסולה.

ובתוס' (ספ"ב ז) שנינו: היו בה שתי שעורות שחורות או לבנות בתוך גומא⁵ אחת פסולה בתוך שתי גומות כשרה ר' יהודה אומר אפילו בתוך שתי גומות והן מוכיחות זו את זו פסולה.

ואמרו בירוש' (ז): הן איסטגיות (כצ"ל) הן ספיות. הן כוסות הן גומות. "גומא" של ת"ק היא אפוא "כוס" של ר' יהודה. וב"אחת" אין ר' יהודה חולק אלא בשתים. ולא נחלקו באחת אלא בלשון.

(ד) ומחלוקת כזאת גם בפרה פ"א מ"ב: הרפפות⁶ טהורות לקדש ולתרומה ולחטאת⁷ ר' אליעזר אומר הרעדות טמאות לחטאת. ולא שר' אליעזר אומר שהרפפות טהורות והרעדות טמאות. אלא שר' אליעזר שנה במקום "רפפות" — "רעדות", ואמר שרפפות = רעדות טמאות לחטאת. וכך שנינו בתוס' (פ"א א): הרפפות טהורות לקדש ולתרומה ולחטאת ר' אליעזר אומר הרפפות טמאות לחטאת וטהורות לקדש ולתרומה. והנה שנתה התוס' בדברי שניהם "רפפות".

וכך אמרו בירוש' הנזכר: הן רפפות הן רעלות⁸. אלא שתנא אחד שנה "רפפות", והשני (ר') אליעזר או ר' יהודה בשמו שנה "רעדות".

(ה) וכך אנו מוצאים מחלוקת מפורשת בלשון גם במקומות אחרים:

1. משנתנו שונה (יומא פ"א מ"א) "פלהדרין" ("פרהדרין", יר"ר, $\pi\rho\acute{o}\delta\rho o i$). ור' יהודה היה קורא אותה "לשכת בולוטיין", $\beta o u \lambda e u t a i$ ⁹.
2. ר' יוסי שונה: והמריצה (שקלים פ"ח מ"ב). ואבא שאול — במשנתו — היה קורא אותה צפורן (ירוש' שם נא סע"א)¹⁰. "צפורן" זו היא "צפורן שמיר"¹¹. שר'

(4) "אפילו" מחקו המפרשים וליתא בכ"י פרבא.

(5) "גומא" גם בב"ב סז א ויק"ר פט"ו ג.

(6) ע"ז ספ"ב מב סע"א.

(7) סריגי חלונות, $z f$ ר' $z f$ ר' $z f$, תריסי חלונות.

(8) "לפי שאינן כלים וגם אינן ראויין למדרס".

(9) חוסי פ"א א ובבלי ח ב, וכן אבא שאול בירוש' לח ע"ג.

(10) הירוש' שם אומר: מיד ציפורן שהיא דומה לציפורן, מאן דאמר מריצה שהיא מריצה את האבן לבית הקברות (צ"ל: בבית הקברות, מן רצ"ז, וכעין ס"ה ר"מ).

(11) Steinmeisen, Spitzmeisel.

יוסי עצמו משתמש בה (תוס' שבת פי"ד א): אף צפורן גדולה (בין הכלים שאינם ניטלין בשבת).

ו) כך אנו מוצאים גם בסתמותיה של משנתנו, שהיא שונה אותו המושג במקומות שונים בחילופי-לשון, במלים אחרות ובשימוש אחר¹²:

1. „אצבע הכבד“ („יותרת הכבד“) בתמיד (פי"ד מ"ג) ו„חצר הכבד“ ביומא (פ"ח מ"ח). הראשון — תרגום עברי של „חצר“ (א דעל) כבדא הארמי, חצר-כבדא בסורית; „חצרא“, خنصر, „אצבע-קטנה“.

והשני — שימוש ארמי [ועי' לעיל עמ' 28].

2. „יוצאת החוץ“ (כלים פכ"ט מ"ט ופכ"ד מ"ז) = „נפקת ברא“ בתרגום, אבל בכל המשנה; זונה.

3. „אור“ (= אורתא, פסח' ב—ג) אצל „ליל“, לילי יום הכפורים (פסח' פי"ד מ"ד, „אור יום הכפורים“ בברייתא, פסח' ג א ועוד), „ליל עיבורו“ (ר"ה פ"ב מ"ח, „אור עיבורו“, בתוס' פ"ב ב ובבלי) אור לארבעה עשר (פסח' פ"א מ"א) = לילי י"ד, בברייתא (שם ג א).

4. שְׂקִיב קָרַע (ב"ב פ"ט מ"ו ועוד), שהיא ארמית ממש, אצל „חולה“ (שם מ"ז ועוד).

5. קְרִינָה (ב"ב פ"ט מ"ו, תרגום „רדיד“; כבנתא) אצל „רדיד“ (כלים פכ"ט מ"א).

6. אסל (תרגום „מוט“; אסלא, ασσαλα, כלים פי"ז מ"ז, אהלות פט"ז מ"ב, פרה פי"ז מ"ה) אצל „מוט“ (ביצה פ"ג מ"ג, זבח' פי"ב מ"ב).

7. גבר (יומא פ"א מ"ח, סוכה פ"ה מ"ד) אצל „תרנגול“ (רגיל).

8. טהרו של מזבח (יומא פ"ה מ"ו, תוס' פי"ד ב), ג ב (ג ג) המזבח, ظهر Zuhru („Rücken“), בהערה הכנענית שבמכתבי אלעמרנא 232¹¹, „צהר“ בעברית, „Rücken“ = „Dach“ (sēru באשורית), שבארמית היה צ"ל „טהרא“ (טיהרא)¹³ = טהר, וזהו „טהרו של מזבח“¹⁴; וכך מפורש בתוס' שם: היה על טיהרו של מזבח שבע פעמים (ציטאט מן המשנה) לא היה מזה לא על האפר ולא על גחלים אלא על גגו של מזבח והיא נכפפת על הקיר.

אצל „גבי המזבח“ (סוכה פי"ד מ"ה, זבח' פ"ח מ"ב, תמיד פי"ו מ"ב), „ראש המזבח“ (תמיד פ"ב מ"א, פ"ה מ"ה).

9. חייט, חייטין (שבת פ"א מ"ג, פסח' פי"ד מ"ו ועוד, „חייטא“ בארמית) אצל „תופרי כסות“ (כלאים פ"ט מ"ו).

ז) ויש שאנו מוצאים חילופי-לשונות גם במשנה אחת:

1) זכוכית — זגגין. כלים פ"ח מ"ט: כבשן של סידין ושל זגגין וכו'; אצל „ושל עושי זכוכית“, ברישא.

„זכוכית“ בארמית — זגוגיתא, והאומנים — זגגיא; ו„זכוכית“ רגיל בכלים (פ"ב מ"א, פט"ו מ"א, פ"ל מ"א ומ"ד) ועוד, אלא שכאן שני מקורות לפנינו:

¹² עי' Einfluss des aramäischen auf den Wortschatz der Mischna, Mannes

ברלין 1897. גינצבורג, Tamid, סינסינטי 1920, אלבק, Untersuchungen etc.

¹³ השהו צהרים — טיהרא — طهر.

¹⁴ מירוש הבבלי דחוק.

הראשונה — משנת ר' יוסי (כסתם כלים), והשניה מן "כבשן של סידין וכו' (עדו) פורנה
אם יש לה לייזבז טמאה" — משנת ר"מ (ע"י לעיל) שנכנסה כאן באמצע.
וכן "זגגין" בכלים פכ"ד מ"ח, פרק שכולו משנת ר' יהודה יג). "פתח בעושי
זכויות וסיים בזגגין"!

(2) מפ"ס — מטילין חלשים. שבת פכ"ג מ"ב: מונה אדם את אורחיו וכו' ||
ומפ"ס ("מטיל גורלי") עם בניו ועם בני ביתו על השלחן ובלבד שלא יתכוין לעשות מנה
גדולה כנגד קטנה || ומטילין חלשים על הקדשים ביו"ט אבל לא על המנות
(של חולין, רמב"ם).

רישא וסיפא — תרי תנאי, ובתוס' פי"ד שנינו: רשב"א אומר שושבינים וכל
בני חופה מפ"סין על מנותיהן וכו', מפ"ס אדם את אורחיו ואורחין מפ"סין זה עם
זה כדי שיטלו חלקו תחילה לא שיטול שלו ושל חבריו (=מנה גדולה כנגד קטנה). נראה
אפוא, שרישא — רשב"א היא, שנכנסה לתוך המשנה הישנה, ורישא וסיפא חולקים.
"פתח במפ"ס וסיים במטילין חלשים"!

(3) אבוב — חליל. אבוב (ערכין פ"ב מ"ג, "אבובא" — תרגום של "חליל",
ישע' ה יב) = חליל (בכורים פ"ג מ"ג ומ"ד, סוכה פ"ד מ"א, כתובות פ"ד מ"ד, ב"מ פ"ו
מ"א, קינים פ"ג מ"ו וערכין ש"ס).

אלא בערכין שם: (החליל מכה וכו') ולא היה באבוב של נחשת וכו' ולא היה
מחליק אלא באבוב יחידי וכו' — ממקור אחר ותנא אחר הוא.
בבבלי יב: פתח בחליל ומסיים באבוב. אמר רב פפא היינו חליל
היינו אבוב ואמאי קרי ליה חליל דחלי קליה (ע"פ הפשט "חליל" מפני שהוא "חלול",
וכן "אבובא" בארמית "קנה חלול").

אבל בתוס' פ"א יג גם בסיפא "חליל": לא היה מכה בשני חלילין אלא בחליל
אחד לא היה מחלק אלא בשל קנה.
ותרי תנאי נינהו.

(ה) כד — חבית.

(1) ב"ק פ"ג מ"א: המניח את הכד ברה"ר ובאחר ונתקל בה ושברה פטור || ואם
הזק בה בעל החבית חייב בנזקו || נשברה כדו ברה"ר והחלק אחד במים או שלקה
בחרסיה חייב.

ואמרו בתלמוד (כו א): פתח בכד וסיים בחבית (וחזר וסיים בכד: נשברה
כדו וכו'). ותנן נמי (פ"ג מ"ה) זה בא בחביתו וזה בא בקורתו נשברה כדו של זה
בקורתו של זה פטור פתח בחבית וסיים בכד (וחזר וסיים בחבית: היה בעל
קורה ראשון ובעל חבית אחרון נשברה חבית בקורה פטור וכו'). ותנן נמי (פ"י מ"ד)
זה בא בחביתו של יין וזה בא בכדו של דבש נסדקה חבית של דבש ושפך זה יינו
הציל את הדבש לתוכו אין לו אלא שכרו. פתח בכד ("בכדו של דבש") וסיים בחבית
("נסדקה חבית של דבש"). אמר רב פפא היינו כד היינו חבית.

אבל לפי פשוטה של משנתנו — שני תנאים הן: תנא של רישא וסיפא בב"ק

(15) בכ"י מר"ר וצ"ל היה כתוב "ר"מ" וציין הערה להמדע התלמודי וצרכיו, והגהתי "ר' יהודה"
(ע"י לעיל בפרק "משנת ר' יהודה", עמ' 108 ואילך).

פ"ג מ"א שונה כד, ותנא של מציעתא שונה חבית, וכך שנה במקום הסיפא שלנו; ואם הוזק בה בעל החבית חייב בנזקו, ובבא זו לא היתה במשנה שקדמה לרבי, ורבי הוא שהוסיפה ממקור אחר, ממשנת תנא אחר.

ואמנם כן, גם לפני התוס' (פ"ב ד) לא היתה בבא זו, והיא שהוסיפה כי בזה "מודה ר' יהודה לחכמים"¹⁶; נשברה כדו וצלחיתו ברה"ר ובא אחר והוזק בהן הרי זה חייב. ר' יהודה פוטר שאין שמירתו עליו. מודה ר' יהודה לחכמים במניה אבנו וצלחיתו (בבבלי: אבנו וסכיננו ומשאו) ברשות הרבים ובא אחר והוזק בהן שהוא חייב מפני שמירתן עליו¹⁷).

מי ששנה אפוא במשנתנו "נשברה כדו וכו'" — לא שמה "ואם הוזק בה בעל החבית חייב בנזקו", וזו משנת ר' יהודה.

(2) וכן במשנת ב"ק פ"ג מ"ה לקוחה הבבא האמצעית, נשברה כדו של זה בקורתו של זה פטור — ממשנה אחרת. ותנא שלנו שמה רק: זה בא בחביתו וזה בא בקורתו היה בעל קורה ראשון וכו'. ותרי תנאי גינהו. (ולתנא של "כדו" בכל אופן פטור, ור' יהודה היא).

(3) וכן הדבר גם בפ"י מ"ד. במשנה הקדומה לא שנו אלא: זה בא בחביתו של יין וזה בא בכדו של דבש ושפך זה יינו והציל את הדבש וכו'. אבל "ונסדקה חבית של דבש"¹⁸ לקוח ממשנת תנא אחר.

וכך לא שנו גם בתוס' (פ"י כה) אלא בקיצורו, שפך זה את יינו והציל דובשו של חבירו נותן לו שכרו וכו'. שנשברה כדו — מובן מאליו.

(4) פתח בכדוסיים בחבית גם בדמאי (פ"ז מ"ח, ר"ש ותו"ט שם); מי שהיו לו עשר שורות של עשר עשר כדי יין ואמר שורה החיצונה אחת מעשר ואין ידוע איזו היא נוטל שתי חביות לזכסן וכו'.

גם משנה זו מורכבת בוודאי, אלא שכאן אין בידינו עכשיו להפרידה לחלקיה, מפני ששני המקורות נתגבשו כאן כך עד שאי אפשר להכיר מקום התפר.

חילוף בין כד וחבית רגיל במקורות שונים:

(5) כך שנינו בסוכה פ"ד מ"י: חבית של זהב (וכן בתוס' פ"ג יז), אבל במעילה פ"ג מ"ז: כד של זהב (תו"ט בב"ק רפ"ג).

(6) וכך שנינו בתרומות פ"ד מ"י: כד¹⁹, אבל בתוס' (שם פ"ה יא): חבית²⁰.

(7) וכך שנינו בב"ב פ"ה מ"ח: המוכר יין ושמן וכו' נשברה החבית וכו' הרכינה ומיצה וכו', אבל בתרומות פ"א מ"ח (לענין תרומה), המערה מכד לכד וכו' הרכינה ומיצה וכו'.

ולפניה במ"ז: וכן חבית של שמן שנשפכה — כמו בפ"ח מ"י!

16 וע' בבלי כ"א.

17 וזה פירושו של "רי"א במתכין חייב וכו'", שבמשנה, כלומר: מניה והוזק בהן חייב, אבל נשברה כדו והוזק בהן פטור.

18 חבית של יין... ושל שמן ושל דבש, בתוס' ע"ז פ"ז ד.

19 ומשנתו ר"מ היא, בבלי ביצה ג' ב וירוש' תרומות מג ע"א.

20 "חבית" אצל "גרוגרות" גם בשבת פ"ב מ"ה: שובר אדם את החבית לאכול הימנה גרוגרות, וכן בכלים פ"ג מ"ב: חבית שיעורה בגרוגרות, ופ"ד מ"ב: חבית שיעורה בגרוגרות, ופ"ד מ"ב: חבית שנחרצעה ואינה יכולה להטלטל בחצי קב גרוגרות.

(8) וכך שנינו בחגיגה פ"ג מ"ד: חבית של יין, אצל "כדי יין וכדי שמן" (21). אבל בתוס' שם פ"ג ל ו"ב הסדר שונה, ובמקום "כדי יין וכדי שמן" שנו שם: הקנקן. (9) ובע"ז פ"ה מ"ג: גוי שהיה מעביר עם ישראל כדי יין ממקום למקום וכו' (ב"מ פ"ו מ"ח: המעביר חבית ממקום למקום, ועי' שם פ"ג מ"ב). אבל במ"ה ומ"ו ומ"ז: חביות, חבית.

(ט) וכך אנו מוצאים כמה דברים שנשנו במשנתנו בלשון אחד, ובתוספתא — בלשון אחר: "שדברין הרבה משנה התוספה שם מן המשנה" (22): "אזירה של חצר" במשנה (ב"ב פ"ד מ"ד) — "מילוסא של חצר" בבביתא (שם סו א).

"פטמא" במשנה (עוקצין פ"ב מ"ג) — "עמוד" בתוס' (שם פ"א ח).

"נץ" במשנה (שם) — "שער" בתוס' (שם, פי' הגאונים שם).

וכן: מרפק במשנה (ערכין פ"ה מ"א ועוד) — אציל בתוס' (ערכין פ"ג ב); כבש במשנה (שבת פט"ז מ"ח) — סיקלא ("אסקלא", scala) בתוס' (שבת פ"ג/יד יא, דפ"ר וכו' ר').

זיתי כבש במשנה (תרומות פ"ב מ"ו) — קלופסין (זיתים הנכבשים לאכילה ואינם מוכשרים לשמן, κολυμβάς, colymbas) בתוס' (שם פ"ד ד).

כלי זפת במשנה (כלים פ"ג מ"ז) — הַקִּירִין בתוס' (כלים ב"ק פ"ג ב, "קיר" בארמית של איי = קירא).

כיסויי כלים במשנה (שבת פ"ז מ"ח) — חותמות בתוס' (ביצה פ"ג יב ובבלי לא ב וירוש' שבת פט"ו טו ע"א) — אבוטני (23) כלים בתוס' (עירובין פ"א ז). וכאן אני מכניס שינויים ממין משילין — משחילין (שחולת, "משחיל ותורם" הדשן); לבה — נבה (את"ת — את"ת, מאן דתנא) — וכדומה; אובין (ע"ז פ"ג מ"ה, אנן תנינן) — אוביל, (אית תניי תני — את"ת); נמושות (פיאה פ"ח מ"א) — משושות (את"ת — את"ת = אבא שאול), ישאלו (כתובות פ"ג מ"ד) — ישענו (אית ת"ת — את"ת). ולכאן שייך גם: המבעה (ב"ק פ"א מ"א) — המבעיר (תוס' שם, מדר"י נזיקין פ"ז לנר הילקוט).

כי שני תנאים שנו אותם: המשנה ממקור אחד, והברייתא ממקור אחר, וכשם ש"אין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד" כך אין שני תנאים שונים בלשון אחד, אלא זה תופס בלשון זה, וזה — בלשון אחר, אע"פ שהענין אחד.

(י) ויש ששני מקורות פירשו מלה אחת של המשנה הקדמונית באופנים שונים: (1) במדות ספ"ב מ"ו (=שקלים פ"ו מ"ה), כשהמשנה מפרטת את שלשה עשר השערים שבעזרה שנינו: שבמזרח שער ניקנור ושני פש פשים היו לו אחד בימינו ואחד בשמאלו. כאן פירשו פתחים קטנים (2) שבתוך השער, שהרי אלו נמנו במספר שלשה

(21) "כדי יין וכדי שמן" נזכרים במשנה שבת פ"ג מ"א, ביצה פ"ה מ"א, ב"ב פ"ב מ"ב וכלים פ"ב מ"ה.

(22) פי' הגאונים לסדר טהרות, בהוצאתי עמ' 141.

(23) אפוטני, אפוטני, אגור לר"ש גמץ.

(24) במובן זה גם בתמיד פ"א מ"ג ומדות פ"א מ"ז, תמיד פ"ג מ"ז (ומשם לקוח במדות פ"ד מ"ב). אבל במ"ג: ובקרבן מורחית צפונית היו חמשה פתחים אחד לתא וכו' ואחד לפש פש. כאן הוא במובן לשכה, ופי' הרע"ב דחוק.

עשר השערים. "פשפש" גם בסורית = παρθύρον, תרעא זעירא דבתרעא רבא הוא²⁵). אבל במדות פ"א מ"ד, כשהמשנה מפרטת שבעת השערים שבעורה (וחלקת על ספ"ב), שנינו: שבמזרח שער נקנור ושתי לשכות היו לו אחת מימינו ואחת משמאלו, אחת לשכות פנחס המלביש ואחת לשכות עושי חביתין.

חנא זה פירש אפוא "פשפשים" שבמשנה הקדומה במובן — לשכות, וע"י זה יצא לו גם חשבון שבעה שערים, מכיון שהוא אינו חושב גם השנים שבמערב שלא היה להם שם ולא "שער העליון" ולא "שער השיר", לא נשארו לו אפוא אלא שבעה שערים. ו"פשפש" במובן זה נמצא באמת בב"ר פ"א ד' (תיאודור 2): חדרים ופשפשים. 2) ומעין זה גם משנת פסחים פ"א מ"ג: ר' יהודה אומר בודקין אור ארבעה עשר ובארבעה עשר שחרית ובשעת הביעור. וחכ"א לא בדק וכו' לא בדק בארבעה עשר וכו' לא בדק בתוך המועד וכו'. דברי ר' יהודה אצל דברי חכמים נותנים מקום לטעות, כרב חסדא ורבה בר רב הונא, שרבי יהודה מצריך שלוש בדיקות (י ב); אבל רבי מסר כאן דברי ר"י ודברי חכמים בלשונם!

"חילופי-הלשונות" הם הם אפוא אחד הסימנים המובהקים לשינויי-מקורות. מחקר זה חשוב מאד להבנת המשנה, להגבלת הזמנים של חלקי-הלכה, לקביעת בעלותה ולישוב גיודי-המשניות.

אבל חשוב גם לאוצר-הלשון המשני: אוצר של השמות הנרדפים מתעשר ברוב של נרדפים, והדלת ננעלת בפני "מניחי הלשון" המכניסים בכל צורה מיוחדת של הלשון מובן מיוחד וחדש. כי שמות-נרדפים לסנינו, ונרדפים אינם שונים לגמרי זה מזה במובנם, אלא לכל-היותר — יש ביניהם הבדל דק של נואסה.

(25) בר-הלול 1643 בהערה.

(26) [וע"י על משנה זו במבוא לנוסח המשנה] ח"א עמ' 43 ולעיל עמ' 34.

מבוא לתוספתא

ספרות : דינר Die Theorien etc. 1874 ; שפניר, Tosefta periode, 1922 ; גוטמן, ריא
רעד' וכו' צווישען משנה אונד תוספתא, 1928 ; הופמן, מבצין 1884, 126 ; שווארץ, תוספתא עם פירוש
והקדמותיו לביק ועוד.

תוספתא א, ר', תוספתא א, בעברית : תוספתא, ר', תוספתא.

ר' יוחנן אומר (סנהד' פו א) : סתם תוספתא ר' נחמיה ; ובקידושין מט ב אמרו :
אמר לה תנא אנא — עד דתני הילכתא (= משנה) ספרא וספרי ותוספתא
(כסדרן בסנהדרין!) ; ובמגילה כח ב איתמר בחד מרבנן ; דהוי תני הילכתא ספרא
וספרי ותוספתא. וכן בשבועות מא ב ; דתנינא הילכתא וספרא וספרי ותוספתא
וכולא תלמודא. ובריתא אחת מובאה מן ה"תוספתא" בשמה, יומא ע"א ; לא משכחת לה
סתקנתא אלא או לר' אליעזר דתנא דבי שמואל (עי' ד"ס) או לר"ע דתוספתא וכו'
ר"ע דתוספתא מאי היא דתניא ר"עא פר וכו' — מה שנמצא בתוס' שלנו פ"ד יט
(דפו' וכי"ו) בשינויים.

ובירוש' (שבת פ"ה יא ע"א) נזכרה : אוריתא חדתא — תוספתא עתיקתא ; ובהוריות
(פ"ג מח ע"ג ב"פ) : תוספתא בצד משנתו של ר' חיה (י) ומשנתו של ר' הושעיה
ומשנתו של בר קפרא ; ובפאה פ"ב יז ע"א (= חגיגה פ"א עז ע"ד) : "בשם שמואל
אין למדין לא מן ההלכות (ולא מן ההגדות) ולא מן התוספות אלא מן התלמוד".
השם "תוספות" רגיל גם בפי הגאונים⁽²⁾ והראשונים. מוצא השם⁽³⁾ וענינו ישן. כבר
במשנה נאמר על תנאים כר"ע : הוסיף ר"ע⁽⁴⁾. וגם הוספות שהוסיפו על
ה"משנה" תנאים אחרונים להם הובאו בתוס' בלשון זה : הוסיפו עליהן⁽⁵⁾.
ונמצא גם בירוש' כמה פעמים (בלי ציון לבריתא) ובבבלי בלשון "תנא" : ירוש' ר"ה פ"א
זו ע"ד : הוסיפו עליהן שכר בתים וכו', אבל בתוס' פ"א א (= בבלי ז א : ת"ר) ;
ויש אומרים ; ירוש' ע"ז פ"ג מב ע"ג : הוסיפו עליהן הסיף וכו', וכן בבבלי
מא א : תנא הוסיפו עליהן סיף וכו', אבל בתוס' פ"ה א כלולה ההוספה של המוסיפים
בלשון המשנה ; ירוש' כתובות לא ע"ג : הוסיפו עליהן באשה וכו', וכן בבבלי
עה א : תנא הוסיפו עליהן, אבל בתוס' פ"ז ט : יותר עליהם נשים וכו'. הירוש'
מביא אפוא ב"הוסיפו עליהן" דברים שאינם בלשון זה בתוס', אבל ישנם כך ב"תנא"
הבבלי.

(1) כצ"ל, וכיה בכריתות ח"ד א סי' יב ובקהיר פ"ו ב.

(2) בפי הגאונים גם : תוספה.

(3) ע"י בריל, צונץ, יובלשרפט, 97 והלאה.

(4) כלאים פ"א מ"ג, פסחים פ"א מ"ו, ועוד.

(5) תוס' גסין פ"ב יב, סנהד' פ"ה ה (בבלי כה ב : תנא), פ"ב ט, תגיב פ"א ט : מוסף עליהן.

ואשר ל„סתם תוספתא“ — אמנם סתם תוס' שלנו אינה לר' נחמיה⁶, אבל כיון שישנם בתוס' שלנו כמה דברים, שאינם מקבילים למשנה שלנו אלא למשנה קדומה, וגם הסדר בתוס' שלנו אינו מקביל תמיד להלכות המשנה — סימן הוא, שתוס' שלנו השתמשה בתוס' הישנה של ר' נחמיה (למשנת ר"ע)⁷, והוסיפה בה דברים כדי להתאימה למשנתנו, משנת רבי; אבל השאירה עוד בכמה מקומות את ההלכות כמו שהיו מתאימות למשנה הראשונה, וכך נשארו אצלנו שרידים של הסדר הישן בצד הסדר החדש.

חוץ מן ההתאמות למשנת רבי הנזכרות נשתקעו בתוס' שלנו כמה הלכות מחודשות של התנאים האחרונים, ואפשר שיש בתוס' שלנו גם דברים ממשנת בר-קפרא ותלמידיו וממשנת ר' חייא ור' הושעיה וממתינתא דרב. הנה

(1) תוס' פסחים פ"ט ב (בבלי צח ב: ת"ר) שנויה בירוש' ספ"ט לו ע"א בשם ב"ק, תני בר קפרא יפה וכו', ובדרך ארץ זוטא פ"ז: תני ר' חייא יפה וכו'.

(2) תוס' ע"ז פ"ה ג: ישראל שמצא ע"ז וכו' שהנכרי מבטל ע"ז שלו וכו' בין בשוגג בין במזיד בין באונס בין ברצון; ובבבלי מג א: אמר רבב"ח אמר ר' יהושע בן לוי פעם אחת הייתי מהלך אחרי ר' אלעזר הקפר בריבי בדרך ומצא שם טבעת וכו' ש"מ וכו' וש"מ נכרי מבטל בע"כ, וכוה בירוש' שם פ"ד מד ע"א: בר קפרא אשכח חד עיוקא וכו' הדא אמרה נכרי מבטל ע"ז שלו ושל חברו על כרחו וכו'.

(3) וכן במד"ק ג ע"ב: ואמר ר"ש בן פזי אמר ריב"ל משום בר קפרא ר"ג ובית דינו וכו' = תוס' שביעית פ"א א (בירוש' פ"א לג ע"א: ר' קרוספי בשם ר' יוחנן).

על ריב"ל בתור „תנא“, ע"י גם ב"ק פ"א א: אלא מאן תנא (= ת"ר) עשרה תנאין שהתנה יהושע ריב"ל הוא, ובפסחים קד א (כ"י): תנא משמיה דריב"ל כל החותם וכו'.

ואשר למשנתו של ר' חייא, הנה⁸: (1) תוס' ב"ק פ"ט א: שלשה עשר הן אבות נזיקין וכו', בירוש' ב"ק ב ע"א: ותני ר' חייא, אבל בבבלי ד"ב: תני רבי אושעיא.

(2) ירוש' ב"ק פ"א ב ע"ג: תני רבי חייא זה השור והבור = תוס' פ"א א.

(3) בבלי פסחים ח ב: ר' חייא תני כוותיה דרב = תוס' פ"א ב.

(4) תענית כא א⁹: ... במתניתא דבי ר' חייא ור' אושעיא... האומר תנו שקל לבני וכו', ירוש' כתובות פ"ו לא רע"א: מתנייה (קרי: מתניתה) דר' חייא רבא = תוס' כתובות פ"ו י¹⁰, ובבבא מציעא לד סע"א: שילינהו לתנאי [ב]דבי ר' חייא

(6) ע"י בריל שם.

(7) וע"י גם תוס' כ"מ פ"ו טז (לכ"מ פ"ה מ"א: וחכ"א אף הסופר): ר' נחמיה וראב"י פוטרין בלבלר ופטרות את המלוה וכו', תוס' מנחות פ"ז טז (לפ"ט [פ"י] מ"ג: ראב"י אומר): ר' נחמיה ור' אליעזר [בן] יעקב, ספרא מצורע פרשה דה ובבלי פט א כשם וכו' כך מנחה וכו'; תוס' כלים ב"ק פ"א ב (לפ"ב מ"ב): ר"ג וראב"י אמרו וכו' ועוד.

(8) ע"י ר"ט, דרכי המשנה, עמ' 312.

(9) = כתובות ס"ב.

(10) אבל בירוש' קידוש פ"א נח ע"ד: תני האיסור וכו' (תוס' ב"ב פ"ה י"ב) תני ר' חייא סילעא ארבע דיגריין (ליתא בתוס') שש מעה כסף וכו' (תוס' שם) ותני (תוס' שם) רשב"ג אומר וכו', חילפי וכו' דלא אפיקית מתניתא דר' חייא רבא ממתניתין וכו' והא תני ר"ח סילעא וכו' והתני ר"ח שש מעה כסף וכו' והתני ר"ח שני פוגדיונין וכו' והתני ר"ח שני איסרין וכו' והתני ר"ח שני מסומיסין וכו', „התני“ הא נמצא בחלקו הראשון בתוס', אבל

[ובדבי¹¹] ר' אושעיא ואמרו גבי הדדי תניין (כלומר: שאלו את תנאי הברייתות איך הם שונים בברייתא דר"ח ור"א)¹² = תוס' פ"ג ב (דפר' וכ"י ו'). ועי' ב"מ פה ב' מחניתא דמר (דר' חייא) מתנינא¹³.

אבל התוס' אינה אחת [=זהה] עם "תני ר"ח". שהרי:

(1) בירוש' הוריות הנזכר נזכרות "תוספתא" ומשנת ר"ח זו אצל זו (כמו שהעיר כבר בעל הכריתות).

(2) "תני ר"ח" שבבבלי אינו שהיה לתוס': נזיר ס"ב—סא רע"א: ת"ר (=תוס') וכו' תני ר' חייא; ב"ב סא: ת"ר וכו' (=תוס') והא תני ר"ח וכו'; שם סז ב' סח א: ת"ר וכו' (=תוס') והא תני ר"ח; נדה כה א: ת"ר (=תוס') וכו' תני ר"ח מרוחקין וכו' שני חוטמין שתי טיפים של זבוב תני ר"ח ומקורבין וכו'; והשה גם כתובות נב א: ת"ר וכו' לוי סבר למיעבד עובדא כי הא מתניתא א"ל רב הכי אמר חביבי (ר' חייא) לית הילכתא כי הא מתניתא אלא כי הא דתניא (=תוס' פ"ד). ר' חייא ידע אפוא ברייתא זו, שהיא מתאימה לתוס' שלנו בעיקרה, והוסיף עליה דברים, והבבלי מביאן זו אצל זו, ובירוש' שבועות פ"ו לו ע"ב: זה אומר אזור גדול וזה אומר קטון. תני ר' חייא ולא ידעין מה תני אין תימר חייב מתני' פליגא וכו' אין תימר פטור מתני' פליגא וכו', ועי' תוס' פ"ה יד—טו.

ושתי פעמים נזכר בתוס' שלנו ר' חייא ("אחיה"); בביצה פ"א ז (חולין פ"ג), ושם נזכר גם "ר' אבא" (=ר' ב), ובנגעים פ"ח ו (אבל זה לקוח מת"כ, עי' מ"ק ז' ות"כ מצורע נגעים סוף פרשה ב).

ואין כל יסוד ליחוסם של הראשונים, שיחסו תוס' שלנו לר' חייא (הראשון שהביא ראיה לדבריו הוא במכתב שבקטע שאצל שכטר, סעדיאנא 141, שנשתייע מההיא דב"ק). וגם דרך אחרת לר"ח ולתוס' שלנו, כי משנת ר"ח אינה אספת חומר אלא משנה מקבילה למשנתו, שקובעת הלכה; ר"ח שונה בלשון "חכמים" דברי יחיד שבמשנה, ובלשון יחיד — דברי "חכמים" שבמשנה; משנת ר"ח קובעת הלכה נגד משנתו, מציעה את המשנה בהרחבת דברים ובפירושה, מוסיפה הלכות שנתחדשו אחרי משנת רבי ע"י מעשה (אוקים תנא עליה ותנא. חזר וקבעה במתניתיה). מה שאין כן התוספתא. היא בעיקרה השלמת המשנה ע"י אספת החומר הישן, ע"י העתקת המחלוקת, ע"י הבאת משנת תנא אחר, ע"י "פירוש", שאינו פרפרזה אלא ביאור לנוסח קבוע; זו של ר"ח היא "משנה", וזו שלנו — תוספתא.

מצד אחר החליפו ר"ש בן חפני ואלה שנמשכו אחריהו¹⁴ "תוספתא" שלנו

"דינר כסף אחד" וכו' ליתא שם וליתא גם בברייתא שבבבלי קידושין יב א, אבל ישנו בברייתא שבב"מ מד ב, "והאי תנא סבר (כר' חייא!) דהבא טיבעא הוי", והתוס' דסברא בב"מ (פ"ג יב) "דהבא פירא הוי" השמיטה בבא זו, אבל אין בה, כמו שהעירוני, גם בבא ד"סילעא" דר"ה. התוס' השתמשה אפוא בתני ר"ח, אבל שינתה בה דברים.

(11) כ"י ה' ופ' וה"ג.

(12) עי' נדה מג ב למדרש הלכה: שילינהו לתנאי איכא דתני כ"פ ואיכא דתני וכו'.

(13) ירוש' שביעית רפ"י לט ע"ב: תני ר"ח עד שתפגום = תוס' פ"ד (בלשון אחר), תרומות פ"ה מג רע"ד: דתני ר' הושעיא = תוס' פ"ד (בלשון אחר), ב"ק כס"א ב ע"ג: דתני ר' הושעיא, הוא פרפרזה של התוס' כס"א, ושונה ממנה!

(14) כריתות, מאירי בהקדמת אבות.

ב"תוספתא" הקצרה שהובאה בבבלי בלשון "תנא" (15), ויחדו את שם "תוספתא" רק ללשון זו. ויצאה להם טעות זו מדברי בעל סתרא:

"וכל היכא דאיכא תנא תוספתא היא שנוספה על המשנה ומה שחסר מן המשנה הוסיפו אותו חכמים בגמרא מן הברייתא. תוספתא זו שהיא תוספת על המשנה (לפיכך) אינה כתובה בלשון תנן רבנן אלא בלשון תנא אע"פ שכל תנן רבנן תוספתא היא (=ברייתא ותוס' שלנו) וכל ברייתא שאינה בלשון תנן אלא בלשון תנא היא ממנה אתה למד שהיא מתורת כהנים (16). אבל אח"כ בסי' סז: וכל היכא דאיכא ואמר מר תשובה היא מאותה ברייתא שהיא תוספתא. ותוספתא תנן רבנן היא! כי ר' שמואל הנגיד אומר במבוא: התוספתא היא שיוור המשנה וסימנה תנא; ובמקורו, מבוא הערבי של ר' שמואל בן חפני גאון סורא, שקטע ממנו נדפס בס' היובל להרכבי:

שרח דלך אלתוספתא פהי מתכיראת אלפרוע (=מבחר ההלכות) איתי בקית בעד אלמשנה פעניאנתא פי אלתלמוד כלה [תנא].

אבל "תנא" זה הוא רק חלק של ה"תוספתא", חלק שהוצא מתוך התוס' ונתקצר בלשון קצרה, וגמרא גם בבבלי ("תנא") וגם בירוש' ("תני") לא רק לפרש את המשנה, אלא גם לחלוק עליה (בבבלי, ותנא דידן, והאנן תנן, בירוש': מה ופליג, תנינן... ואת אמר). ואינה אספת הערות למשנה, אלא הדברים קבלו צורת "הערות" ע"י קיצורן, ע"י שהוציאו מהברייתא רק את תורפה, רק את הדברים המפרשים או המתנגדים. כך בנויר נבב (בחגיגה כב ב הברייתא שלמה), סיטה מדא: תנא מפני וכו' (בירוש' כג ע"א שלם: תני ר' אליעזר אומר וכו' שהן וכו'), ב"ב קמד ב (בירוש' יז ע"א שלם: תני האחין השותפין שנפל אחד מהן לאומנות המלך בזמן וכו'). כמה וכמה "תנא" נמצאים בתוספתא, כמו פסחים נג ב, סה א; כתובות כז ב, עז א; ב"ב כ"ע ב, נדה כ"ע א; סוכה לט א; יומא מד א (תנא בכל וכו'); כתובות קט א; קידושין כד א. ס"ע ב, נדרים יג א; נזיר ס"ע א; ב"ב כ"ע א (כ"פ), כו א, צח ב (כ"פ); סנהדר' כא ב, מה א; שבועות טו א.

וכאן אנו רואים ברור, כיצד נקרא "תנא" זה הבבלי מתוך המשך דברי התוס'; ב"ב צו ב: תנא פיסטות וכו' (תוס' פ"ג), ב"מ סח א (תוס' פ"ד יא), שם צד א (תוס' פ"ח יט), שם ס"ע א (תוס' פ"ג כז: מקום שנהגו להטיל מים למחצה לשליש ולרביע יטילו), בכורות כט ב (תוס' פ"ג ט).

יש ב"תנא" זה גם דברי אגדה וסיפורי מעשיות מחכמים שונים, האחרון שבהם הוא מעשה מחלמדי בר-קפרא לפני בר קפרא (ברכות לט א, ודבר זה מובא בירוש' שם י"ע—ע"ג בשם: רב יהודה בשם אבא בר בר חנה), ומסיים: תנא אמרו לא יצאה שנתן וכו'.

גם "רבותינו" (=ר' יהודה נשיאה) נזכרים בה (גטין ע"ב). הנה "תנא אם רוב וכו'" שבמגילה כד ב. מובא בתנחומא נשא ח: ר' הושעיא הגדול (ז') שונה אם רוב וכו';

(15) [ל"תנא" יחד מ"ר ציון א ב"ציונים" שבסוף ספרו "מבוא לנוסח המשנה", ח"ב עמ'

{1297—129}

(16) סתרא בשה"ג אות ס"ה—ס"ה, הוצ' כהנא עמ' 29.

(17) בוכר יד בטעות: ר' יהושע הגדול.

ו. תנא (רכות וכו') וגבוהות אחת עשרה אמה" שבסוכה מה א מובא בירוש'
 נד ע"ב בשם" בר קפרא" בר קפרא אמר וגובהן אחת עשרה אמה¹⁸.
 חוץ מבר-קפרא נזכר בברייתא זו גם רבי: סוכה לט א וסנהד' ה ע"ב (ע"י ד"ס).
 וע"י גם עירובין ח א: דאמר רבין בר רב אדא אמר רב יצחק מעשה וכו' ובא מעשה לפני
 רבי ולא אמר בה לא איסור וכו', אמר רב יוסף בר אבדימי תנא וחכמים אוסרין וכו'.
 וגם ר' יהושע בן לוי, פסחים קד א¹⁹: תנא משמיה דר' יהושע בן
 לוי וכו'²⁰.

מצד אחר מוסבים כבר דברי רב על ברייתא כזו, שבת קכ ע"ב: תנא נר וכו' לייט
 עלה רב וכו' אילמא משום דרב סבר לה כר' יהודה ותנא קתני לה כר"ש וכו';
 חולין מד א: תנא וכו' ברובה, וכמה רובה רב אמר רוב עוביה וכו'.
 בכל אופן לא יצא אפוא ה"תנא" מבית מדרשו של רב ("דבי רב")²¹.

אמנם גם ברייתא זו, כברייתות בכלל (ע"י בסמוך), בבליית היא, ולפחות ישנם
 כמה²² "תנא", שנלקחו מברייתות בבלייות. חולין סג ב²³: תנא עומדת כאן
 [בבבל]²⁴ ורואה נבלה בא"י, ילקוט כ"י ואה"ת: עומדת כאן ורואה וכו'; רש"י הגיה
 ("ה"ג") כנר שלנו, ו"ל"ג כאן²⁵, שאם אומ' כאן משמע שהתנא הוא בבלי ולעולם
 לא תנא ולא ברייתא היה בבבל ועל זה לא גרסינן כאן. אבל הלא גם בגיטין יד ב (וכתובות
 צד ב) שנו בברייתא: וכו' אמרו (ע"י בסמוך), ובמציאותן של ברייתות בבלייות²⁶
 א"א לפון כלל, ואין כל-ספק ע"כ, שהנוסח הישן: עומדת כאן ורואה נבלה בא"י,
 הוא הנוסח העיקרי.

הברייתות שבתוס' שוות יותר בלשונן וסגנונן וגם בתוכנן לאלה שבירושלמי,
 ולא לאלה שבבבלי. הברייתות שבבבלי ב"ת"ר ו"תניא" — הן בבליות או חצי-
 בבליות.

הנהגה ל"ת"ר" בביצה מזב שלח ר' אלעזר מא"י: לא כשאתם שונים בבבל רבי
 מתיר וכו' אלא רבי אוסר וכו' (= תוס' פ"ב א). ל"תניא" בסנהד' נג א, שהובא בירוש'
 כד ע"א בלשון "תמן תנינן" מוקבל בבבלי שם נג ב: כי אתא ר' יצחק תנא כדתנן
 (= תוס' פ"א א), וכן ל"תניא" שבמנחות מח א — כי אתא ר' יצחק תנא (מח ב).
 "תניא" שבגטין עד ב (= תוס' פ"ז ג) מובא בירוש' גטין פ"ז מח ע"ד בלשון "תמן
 מחלפין" (כאן התוס' מתאימה לנוסח הבבלי ו). ב"ב כו א: אמר שמואל לא שנו אלא בא"י,
 אבל בבבל שתי אמות תניא נמי הכי לא וכו' שתי אמות וכו' אלא לאו
 כשמואל וכו'.

(18) אבל נב ב: תנא גובהה של מגורה חמשים אמה, בירוש' נה ע"ב: בר קפרא
 אמר וגובהן מאה אמה. והא וכו'. ואולי שינה זה התנא מפני הקושי הנזכר.

(19) כ"י מ' ומ"ב ורשב"ם כ"י.

(20) תענית יד ב: תנא, מובא בירוש' סד ע"ב בשם ריב"ל.

(21) כדעת הופמן, צור אינגליטונג, 18.

(22) ע"י ב"ב כו א: תנא ארבע אמות שאמרו וכו' (ע"י תוס' פ"א יד), אבל בבבלי
 שתי אמות, ע"י שם.

(23) כ"י מ', ר"א וילקוט.

(24) מורכב מן הנוסח הישן וג' רש"י.

(25) כמו שהעיר הגליון בתוס' הרא"ש כ"י, ע"י ד"ס.

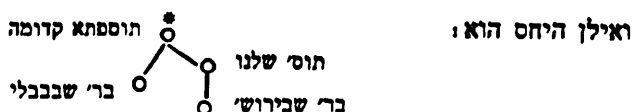
(26) ב"ר פ"ג ג: הילכתא דבבלאי, מדרש תהלים קד כב: "משניות — ורבנן בבלאי".

כתובות נב א (שהבאתי לעיל): ת"ר וכו' לית הלכתא כי הא מתניתא אלא כי הא דתניא (=תוס').

ב.תניא שבגטין יד ב (כתובות צד ב) מפורש: וכאן (בבבלי) אמרו²⁷. וגם הירוש' מוזכר כמה פעמים: תני תמן (בבבלי)²⁸.

והשתמשו גם הבבלי גם הירוש'²⁹ בקובצי ברייתות רבים: בר קפרא, ר"ח ור"ה, לוי, קרנא, דבית רבי, דבית רב, דבית שמואל ועוד. ואפילו בשעה שהבבלי מעתיק את התוספתא אין זה לשונה וסגנונה ממש, מפני שבבבלי היו התנאים השונים את התוספתא כמשנה. עד סוף ימי הגאונים, בעל-פה — משנים לפעמים את הסגנון הארצי-ישראלי, ויש שהיו מוסיפים גם פירוש וגם הוספת-דברים של אמוראים. זהו סוד השינויים שבין הבבלי לתוס'. היחס הוא אפוא:

תוס' קדומה — שני ילדיה: הברייתא שבבבלי והתוס' שלנו — הברייתא שבירוש', שהיא ממוצא התוס' שלנו³⁰.

מה טיבה של התוס'?

א) "התוספתא — אומר רז"פ³¹ — באה להשלים המשנה אם נפקד חלק מחלקיה...
 ב) "התוספתא נקשרת לפעמים בחיבור פנימי עם המשנה כעין פירוש לחלק הקודם... במקומות אלה ובמ"א התוספתא אינה חוזרת להביא עיקר המאמר אבל היא המשכה למאמר המשנה ומקושרת בו כסיפא לרישא... ולפעמים מביאה התוספתא מאמר המשנה עם תוספת איזה תיבות לביאור..."

ג) "התוספתא מביאה המחלוקות אשר לא נזכרו במשנה, או שהמשנה סתמה כאחד, והחולקים או שלא נתנה מקום להמחלוקת... וגם במחלוקת הבאה במשנה התוספתא מארכת, בשקלא וטריא בין החולקים והמשנה מקצרת לרוב..."

ויש שהתוספתא מביאה משנת תנא אחר במקום המשנה הסתמית שבמשנתנו, משנת ר' יוסי ומשנת ר' יהודה נגד משנת ר"מ שבמשנתנו, ולהפך — משנת ר"מ נגד משנת ר' יוסי, שנמשך אחריה רבי במשנתנו.

וכך נשארו בתוס' ביחוד שרידים הרבה — ממשנת ר' יהודה ור' יוסי. כמו ההקבלות לכלים פכ"ד שבתוס' כלים ב"ב פ"ב ט"א, שהן ממשנת ר' יוסי (וכן נמצאים בתוס' כלים הרבה שרידים ממשנת ר' יוסי שלא נכנסו לתוך משנתנו, שסתמך ר' יוסי).

27) שהעיר עליו כבר רצ"ה חיות באגרת בקרת (ה' א'), ועי' מה שאמרתי לעיל ע"ד "תנא' הבבבלי".

28) שהעיר עליהם כבר רצ"ה חיות (ורפ"ט דחה פירושו ונדחק).

29) ואפי' חומר-הברייתות של הירושלמי הוא גדול הרבה יותר מזה שנמצא בתוספתא.

30) עי' גם שוורץ, תוס' שבת 24, המעיר: das den Schlussredakteur des Babli eine den Charakter unserer Tos. tragende Barajta-Sammlung vorgelegen haben müsse.

31) דרכי המשנה פרק ה, חרשה תרפ"ג 322—323. עי' גם שפניר, 32 וכו'.

וכן נמצאים שרידים ממשנת ר' יוסי בתוס' שבת 32, כמו בתוס' פ"ה א ב: הנקטמין טמאין וכו', שהיא מתאימה לכלים פט"ו מ"ו, משנת ר' יוסי, ומתנגדת למשנת שבת פ"ו מ"ח 33).

וכל "פירקא דאמוראי", תוס' פ"ו—פ"ז, הוא ממשנת ר' יוסי, ששינו במשנתו פ"ו מ"י: יוצאין בביצת החרגול וכו' משום רפואה דברי ר' יוסי ור' מאיר אומר (כג' הירוש' ועוד) אף בחול אסור משום דרכי האמורי, וגם התוס' מתירה "משום רפואה", דתניא בתוס' פ"ז כא: מבעיתין לעוית ולפיקה ולא מדרכי האמורי (משום רפואה!). וכן שם כג: לוחשין על העין וכו'. ומפני שר' יוסי הוא שונה דרכי האמורי האלה וממשנתו לוקחו — לכן תניא בסוף פ"ז: וכן היה ר' יוסי אומר אין לך מן הכרכין רע יותר מן הסודמי וכו' ואין לך בכל העממין קשה יותר מן האמורי וכו' 34).

וכן פייג יז: כיפת (כופת) בין חקוק וכו' ולא אמרו חקוק אלא לענין טומאה, וזו משנת ר' יוסי (כלים פכ"ב מ"ט ותוס' שם ב"ב פ"ב א—ג). ואני מזכיר עוד מקום אחד:

שינו בשבת פ"ז מ"ד: ר' יוסי אומר כל הכלים נטלין וכו', כ"ה בבבלי ובמשניות. ברי"ף וברא"ש. אבל בירוש' ובהו' לו ליתא, ר' יוסי אומר, אמנם בעירובין לה א אמרו: סבר לה כר' יוסי דאמר כל הכלים נטלין, ובשבת קנא א: אבל מוקצה מחמת חסרון כים אפילו ר' שמעון מודה דתנן כל הכלים (ר' יוסי ור' שמעון!) 35. ר' יוסי אין לו אפוא מוקצה, וכדברי רב נחמן בשבת שם (קנא א): מאן דלית ליה מוקצה סבר ב"ש כר' יהודה וב"ה כר"ש, ולא כמו שמשנתו שנויה אצלנו פכ"א מ"ג (בש"א מגביהין מן השלחן עצמות וקליפין ובה"א נוטל את הטבלה כולה ומנערה).

וגם סתם כלים פ"ח מ"ב: ואין גוררין אותה בשבת בזמן שיש בתוכה מעות, מיתוקמא בבבלי שבת (מד ב) כר' שמעון דלית ליה מוקצה.

ואמנם כן — בתוס' שבת פט"ז וקפ"ז מתני' ותני: בית הלל אומ' מגביהין מעל השלחן עצמות וקליפין ובית שמאי אומ' מסלק את הטבלה כולה ומנערה. זכריה בן אבקולס לא היה נוהג לא כדברי בית שמאי ולא כדברי בית הלל אלא נוטל ומשליך מאחורי המיטה. אמר ר' יוסי עינוותנותו של (ר') זכריה בן אבקולס היא שרפה את ההיכל. ואין ספק שמשנת ר' יוסי לפנינו כאן, והוא שתלה בזה הערה היסטורית: עינוותנותו וכו', וע"כ הסמיכו לה כאן בתוס': אמר ר' יוסי (כענין שאמרו בבבלי חולין צד א על הברייתא אמר ראב"י, על דבר זה נהרגו שלש נפשות מישראל: מאי קמ"ל דכולה ראב"י היא).

ואף ממשנת ר' יהודה ישנן כמה וכמה קבוצות של הלכות בתוס' 36, למשל (א) בתוס' ברכות פ"ד: פ"ד ה"א — לא יטעום וכו'. ירוש' פ"ו י רע"א: תני ר' חיה, ת"כ

(32) [דברי מריר זצ"ל על משנת ר' יוסי בתוספתא נמצאים ברובם בלשונם ב.מבוא למשנה" (לעיל עמ' 145:6), ואעפ"כ לא קיצרתי בהם טאן, שלא לפגום בשלמות הרצאת הדברים כאן].
(33) וגם דברי ר' אליעזר בקב הקיסע שבתוס' שם — ממשנת ר' יוסי הם, שר' יוסי אוסר (פ"ו מ"ח).

(34) אם שנה גם ר"מ במשנתו "דרכי האמורי" אין אנו יודעים, אלא שבספרא אחרי מות פייג ס (פרשת עריות) נאמר: ר"מ אומר אלו דרכי האמורי שמו חכמים.
(35) ועי' תוס' פ"ד א: ר' יוסי אומר אף צפורן גדולה. 35א ועי' לעיל עמ' 122.

קדושים פרשה ג ט. וסתם ספרא ר' יהודה. ושם ה'ד, כולה ר' יהודה:
 על הורעים הוא אומר בורא מיני זרעים על הדשאים הוא אומר בורא מיני דשאים — כר'
 יהודה בפיו מא"ס. ושם ה'ז—ה'ז, כולה ר' יהודה: הכוסס חטיטין מברך עליהן
 בורא מיני זרעים (כר' יהודה דלעיל) וכו' הכוסס האורז וכו' אפאן ובשלן וכו' ואין
 מברך עליהן אחריו כלום (כר' יהודה בשם חכמים, שלהלן הט"ו, ע"י שם).

(ב) וכן הט"ו עד סוף הפרק היא כולה קבוצה של הלכות ממשנת ר' יהודה: הט"ו: זה
 הכלל כל שהוא מין שבעה ומין דגן רג"א מברך אחריו שלש ברכות וחכ"א ברכה אחת
 מעין שלש. מעשה בר"ג וזקנים שהיו מסובין ביריחו הביאו לפניהם כותבות וכו'.
 ר' יהודה אומר משום ר"ג כל שהוא מין שבעה ואינו מין דגן ודגן שלא עשאו
 פת רג"א מברך אחריו שלש ברכות וכו'. מעשה בר' טרפון שהיה יושב בצלו של שובך
 וכו' — כל הט"ז הי"ח ממשנת ר' יהודה (תלמיד ר' טרפון) היא, כהלכה שהובאה לפניו
 בהט"ו בפירוש בשמו, שכן שנינו במדר"י בשלה, מסכת ויהי, פ"ה: ור' יהודה אומר
 בלשון אחר וכו' כיון שעמדו שבטים על הים זה אומר וכו' כבר היה ר' טרפון וזקנים וכו',
 כסתם של התוס'. וגם הי"ט שאחריה: עקרו להביא את החתן וכו' — ר' יהודה היא,
 שכן אמרו בבבלי פסחים קב"א: מאן תנא עקירות ר' יהודה דתניא חברים שהיו מסובין
 וכו' א"ר יהודה בד"א בזמן שהניחו שם מקצת חברים וכו', וההלכות שאחרי הי"ט
 שייכות לה. וא"כ כל הענין מהט"ו עד סוף הפרק ממשנת ר' יהודה (ועל ה"כ חולקת
 הי"א דפ"ה).

(ג) וכן בפ"ו (פ"ה) ה"ו: הנכנס לביתו במוצ"ש מברך על היין ועל המאור ועל
 הבשמים וכו'. והבבלי (גב"א) מפרשה לפי הנוסח שלנו ושלו בתוס' ברישא שהיא ב"ש,
 ואליבא דר' יהודה: אבל בירוש' (יב ע"ב) הנוסח ברישא: שבש"א בשמים
 ומאור ובה"א מאור ובשמים (וע"י רש"ס שם), וא"כ ברייתא דהנכנס — ב"ה
 ואליבא דר' יהודה היא. בכל-אופן "הנכנס" היא משנת ר' יהודה. וכבר הוכחנו
 שמשנת "אלו דברים", משנת ר"מ, וא"כ פ"ו שבתוס' כולו ר' יהודה.

(ד) ובפ"ז (פ"ו) הט"ו: עשרה שהיו עושין עשר מצות וכו' יחיד שהיה עושה עשר מצות
 מברך על כל אחת ואחת — ר' יהודה היא, בסוכה זו א: היו לפניו מצות הרבה
 אומר ברוך אקב"ו על המצות י. ר' יהודה אומר מברך על כל אחת ואחת. ולפי זה
 גראה שכל הענין, מן "העושה כל המצות" וכו' (ה"ט) עד כאן — ממשנת ר'
 יהודה, ואמנם הלכה טו: היה עושה מצות כל היום וכו' — נשנית כבר בעיקרה לעיל
 ספ"ו (ספ"ה): היה עומד בחנות וכו', וכן ההלכה: עשרה שהיו עושין וכו' — שנויה כבר
 בעיקרה בהלכה שלעיל פ"ה הכ"ג: עשרה שהיו אוכלין וכו' אחד מברך לכולן, אלא שכל
 פיסקא שלנו ממקור אחר היא.

וההלכות שבפ"ה כב—כג: היה מקריב זבחים וכו' לקוחות ממקור אחר, המקביל
 למשנתו של ר' יהודה כאן.

ושרידים כאלה רבים בתוספתא.

את התוספתא המפרשת והמוסיפה היו שונים בצד כל משנה ומשנה

(36) סיטא: ועל הירקות הוא אומר בפ"ה ר' יהודה אומר ברוך מצמת האדמה בדבריו, שלא
 כר' יהודה דמשנתנו, ותרי תנאי אליבא דר' יהודה.

(37) וכן תני ר' חייא בירוש' דמאי פ"ה כד ע"ג סתם: כוללן ברכה אחת, כתיק.

ומשלבים אותה בה. בלי כל סימן מיוחד. וכך היא משולבת ונספחת למשנה כלי כל ציון גם בבבלי וגם בירוש'.

בבבלי:

1. ברכות כט א: הוא תנן אל תאמן וכו' (אבות פ"ב מ"ד) שהרי יוחנן וכו' (ברייטא ו).
2. שבת קנג א: תנן התם וכו' (אבות פ"ב מ"י) שאלו תלמידיו וכו' (ברייטא אדר"נ פט"ו ד').
3. פסחים יט א: תנן התם וכו' (עדות פ"ב מ"ג) א"ר עקיבא זכינו וכו' (ברייטא) ³⁶.
4. נדה נ ע"ב: ת"ר (משנה!) א"ר יוחנן בן גורי וכו' (ברייטא).
5. שם ע"א: דתנן מצורע וכו' (נגעים פ"ד מ"א) ראב"י אומר הכל וכו' (ברייטא ו).
- ובערכין יז ב וכתיתות ט ב: ותניא, תניא ראב"י אומר וכו', וכתבו התוס' בנדה: ואע"ג דדברי ר' אליעזר אינן שנויים במשנה לא חש להאריך ולומר תניא וכו'.
6. סוטה מד א: ותנא תונא וכו' (משנה) בד"א וכו' (ברייטא ו).
7. כריתות כה א: והתנן כשר וכו' (משנה!) פרה בשחיטה וכו' (ברייטא).
8. ובחים סב סע"ב: תנן התם וכו' (מדות פ"ה מ"ב) נמצא פורח וכו' (ברייטא) שהובאה בדף נד ע"א.
9. בבבלי וירוש', שבת פו א: ת"ר פולטת וכו' (משנה מקואות פ"ח מ"ג!) ואם יצאתה וכו' (תוס' מקואות פ"ו ו!). וכן בירוש' שבת פ"ט יב ע"א: תמן תנינן הפולטת וכו' אם יצאת וכו' (ובסמוך שם בירוש': ותני כן על דר' עקיבא).
- וכן בירושלמי:
10. פ"א פ"א טז ע"ב: תמן תנינן אילו וכו' (משנה) הוסיפו עליהן הפורק וכו' (ברייטא), ובירוש' סנהד' כז ע"ג רק: הוסיפו עליהן וכו'.
11. פ"א פ"ז כ ע"ג: תמן תנינן מתירין בגמזיות של הקדש (פסחים פ"ד מ"ח), אמרו להן חכמים אי אתם מודים וכו' (תוס' פ"ב כב); ובירוש' פסח' פ"ד לא ע"ב: כיצד היו מתירין בגמזיות של הקדש? אמרו להן וכו' — הכל כמו בתוס'.
12. יומא פ"ז מד ע"א—ע"ב (סוטה פ"ז כב ע"א): תמן תנינן מדלגין בנביא ואין מדלגין בתורה (מגילה פ"ד מ"ד) מדלגין בנביא ואין וכו' (תוס' פ"ד יח).
13. נדה פ"ג נ ע"ג: תמן תנינן וכמה היא שרייתן בפושרין מעת לעת (פ"ז מ"א). יהודה בן נקוסא אומר וכו' (תוס' פ"ב יא ו).
14. שם נ ע"ד: בגיטין כה"א דתנינן תמן זה גיטיך וכו' (גטין פ"ז מ"ג). ורבותינו אמרו הרי זה גט (תוספתא פ"ז יא, ובבלי עז ב: תנא רבותינו וכו', ע"י שם, ושם עב ב), ובגטין שם מח ע"ד מצורפת הברייטא לפיסקא סתם. ויש ששילבו את התוס' במשנה שאינה שייכת לה:
15. סוטה פ"ב יח ע"א: תמן תנינן אף היא עשתה טבלא של זהב שפרשת סוטה כתובה עליה (יומא פ"ג מ"י) שבשעה שהתחמה וזרחת היו הניצוצים מנתזין ממנה והיו יודעין שזרחה התחמה. מה היה כתוב עליה וכו'! וכן בירוש' יומא פ"ג מא ע"א: אף היא עשתה טבלא של זהב שפרשת סוטה כתובה עליה שבשעה וכו' ומה היה כתוב עליה וכו'. המשיכו אפוא את התוס' יומא פ"ב ג, תוס' שמביאה את המשנה כולה ומוסיפה עליה: (ה"לני אמו עשתה גברשת של זהב שעל פתח ההיכל אף היא עשתה טבלא של זהב

שפרשת סוטה כתובה עליה.) שבעה (דפי וכ"י ו') שהחמה וכו' — לפרשת סוטה, והיא שייכת לנברשת, וכן הובאה בבבלי יומא לו ב: הילני אמו עשתה נברשת של זהב וכו'. תנא בשעה שהחמה וכו' ³⁹).

דרך זה של שילוב ברייתא במשנה נהוג כבר במדרשי הלכה, ביחוד בספרא שהוא משלב תוספתא במשנה ומביאן יחד בלשון „מכאן אמרו“, כמו:

1. ספרא שמיני פרשה ז ג: עד חצבים גדולים בלוג (כלים פ"ב מ"ב) נשתקע הדבר וכו' (תוס' כלים ב"ק פ"ב ב).

2. שם י"א: י' — כורת פחותה וכו' (משנה בכלים פ"ח מ"א), וי"א — א"ר יוחנן בן נורי וכו' (תוס' בכלים ב"ק פ"ו ד).

3. שם פ"י ב—ג: תנור שננטא וכו' (משנה בכלים פ"ה מ"ו), חלקו לשנים והם שוים וכו' (תוס' ב"ק פ"ד ח).

4. שם ט: האבן שהיה שופת וכו' — כלים פ"ו מ"ב, אבל סופו של ספרא: עליה ועל הזיו וכו' — תוס' שם ב"ק פ"ה ג בשם ר' יהודה, אלא שבספרא נשנה סתם, שסתם ספרא ר' יהודה. והרבה כאלה.

משילוב זה וטעות זו של הירוש' בסוטה ויומא תשובה נצחת — אם יש צורך בזה — לצוקרמנדל (ובזה אנו מגיעים לשיטותיהם של החכמים על התוספתא) וגם לדינר ⁴⁰).

צוקרמנדל החליט, שהתוס' היא משנתו של הירושלמי (ו"תני" שנמצא בירוש' לתוס', ואנן תנינן" למשנה — מידי סופרים ומגיהים אחרונים באו) והמשנה שלנו — משנה בבליית היא, שהוציאה הבבליים (לפי תיקונו האחרון בסוף ימיו) מתוך התוס', והניחו את התוס' כמו שהיא אצלנו עתה, אבל מתחילה היתה התוס' כוללת גם משנה שלנו, וזו היתה משנת הירוש', ואת משנתנו אנו „משנת הבבלי“, מביא הירוש' בלשון „תמן תנינן“, שפירושו לפי דעתו: שם בבבלי שנינו ⁴¹). אבל אם כך הוא, היתה התוס' שונה „שבשעה שהחמה“ וכו' — לפני „אף היא עשתה טבלא של זהב“, ולא היה כל מקום לירוש' לטעות! על-כרחך עליך לומר, שהתוס' העתיקה תחילה את המשנה כולה בלשונה בתור ציטאט, והסמיכה לה את פירושה: שבשעה וכו', אע"פ שהוא שייך באמת לחלק הראשון, והוא שגרם לטעותו של הירוש', שהמשיך את התוס' לחלק האחרון של הציטאט, לפרשת סוטה ⁴²).

39) והשוה ירוש' ב"מ סוף פ"ו, שאגב שהובאה שם הברייתא דתוס' גסין פ"ו ט, הביאו גם: וכפר עותני כגליל וכו', שאינו שייך כלל לענין!

40) ראה"ו (דור"ד ח"ב 219—221) נמשך במקצת אחרי דינר, אבל מחליט שנתחברה בסוף ימי האמוראים וראתה את שני התלמודים.

41) פירוש שאי אפשר כלל לקבלו, ומובן שא"א כלל לומר ג"כ, שכל „אנן תנינן“ — אית תני תני (תני ר"ח, וכדומה), שנמצא בירוש', וכל „תני“ שנמצא בו — מידי מגיהים באו, שהרי אמוראים עוסקים בתירוצ הסתירה; וגם ב"תני" — יש „תני“, כמו שהזכרתי כבר, המתנגד למשנה, והירוש' מקשה „מה ופליג“ ומתקן, או ששואל: תנינן כך וכך ואת אמר כך וכך, ומתקן!

42) ועי' גם ירוש' גדה פ"ג נ ע"ד: תני וכו' והא תנינן וכו' מתניתא בצוללין ברייתא בעכוין, ושם נא ע"א: דתנינן תמן (בכורות פ"ג מ"ב) וכו' ותני עליה (תוס' פ"ב יג) וכו'.

מכאן גם תשובה — אם יש צורך בתשובה — לדינר הסובר⁴³). שהתוס' שלנו נתחברה אחרי שני התלמודים ועל פי הברייתות שבהם ותיקוני האמוראים⁴⁴). שהרי הירוש' השתמש כאן בל"ס בתוס' שלנו. וכן השתמש בה בל"ס בכמה מקומות. ויש שכוון לה ברמזה קלה.

ואם לא ידעו לפעמים האמוראים מברייתא פלונית ואלמונית אין בזה ראייה של כלום לאיחורה של התוס'; מברייתא לא שמיצא ליה⁴⁵, אמרו כבר בתלמוד. ואמרו על רב⁴⁶) "שמיצ ליה ולא הדר ביה". ואפי' במשנה, שהיא בודאי ובכל-אופן קדומה לאמוראים ולתלמודים, — אנו מוצאים כמה פעמים שנעלמה מעיני האמוראים משנה זו וזו!

אלא שדבר אחד, שכבר העיד עליו רז"ם, ברור אמנם, הוא שכמה ברייתות אחרות נוספו ונשתקעו בתוס'. על בר-קפרא ור' חייא כבר העירונו, וחזק מזה יש להזכיר הרבה דברים שנשתקעו בתוס' מברייתא של בית רבי (תנא דבית רבי⁴⁷), כמו תוס' שביעית פ"א ח (ירוש' שם), שבת פ"ג כא (ירוש' ו ע"ד), כתובות פ"ו ג (דבי רבי⁴⁸), בנדרים לט ב, והתניא, כתובות סח א, שבועות פ"ב א (ירוש' שם) ועוד. וכן מברייתא דהלל (בנו של ר"ג ברבי) שהיא בודאי ג"כ מדבי רבי, תוס' שביעית פ"ח י (גטין לו א), ומהם יצאו כנראה ביחוד כל הדברים שנאמרו בשם רבי ובניו.

ויש בה גם דברים — מברייתא של (אבא כהן) "בר דליא", תוס' כלאים פ"א ח — מן דבר דליא (ירוש' פ"א ה"ו כז ע"א, ועי' שם ספ"ח לא סע"ג; תנא בר דליא ולא ידעין מה תנא, אבל בב"ק ספ"ד: דבית לוי). וכן מברייתא של "בית לוי", תוס' ב"ב פ"ג א: חנויות הפתוחות וכו', בירוש' יד ע"ג; א"ר יוחנן זנה איתיתיה מדבית לוי היו שם חצירות (= חנויות) וכו'. ובודאי גם מתנא דבי שמואל.

וכן השתמש בעל התוס' שלנו גם ב"דבי רב", שהרי בתוס' ביצה פ"א ז (חולין פ"ו ג) בודאי שישנו לפנינו ציטאט ממשנת רב⁴⁹): א"ר יוסי ומה מילה וכו' השיב ר"א בנו של ר"א הקפר מה למילה וכו' אמר רבי אבא זה אחד מן הדברים שהיה ר' חייא (אחיה) אומר אין לי תשובה והשיב ר"א⁵⁰).

"(אמר ר' אבא) זה אחד וכו', מתאים רק לשונה הברייתא כהערת-חתימה, שגם ר' חייא גם בר קפרא שנו דברי ר' יוסי במשנתם, והעיר עליהם ב"ק את תשובתו, ור"ח לא העיר כלום. ורב המסדר של "תנא דבי רבי", הביא את דברי בר קפרא וחתם כך. והוא משנת רב, כי רב נזכר כעדותו של רב האיי (ערוך ע' רב) עוד ג' פעמים בברייתות בשם ר' (רבי) אבא⁵¹, בברכות מט א (צריך שיאמר הודאנה תחילה וסוף), ובכתובות פא א: ר' אבא אמר שאלתי את סומכוס, ובשבת קלה ב: ר' אבא⁵²) אמר הטבילה ואח"כ ילדה.

ובמדרי' בשלח ויסע פ"א 154 (מדרשב"י, אפשטיין-מלמד 102): אמר רבי אבא דבר

(43) מוני"ש 1870.

(44) השערה, שהשיב עליה בצדק שוורץ במונ"ש 1874, שא"כ למה הניחו חלק גדול מאד של ברייתות ולא אספון לתוך התוס', ומאין לקחו את כל החומר "המוגה" של התוס' לסדר סהרות שאין לו תלמוד, ולסדר זרעים שאין לו אלא ירושלמי בלבד!!

(45) ב"ב קע ע"ב.

(46) הופמן, מבצין ח"א, 1884, 126.

(47) בבלי חולין פד ב, ירוש' ביצה פ"א ס ע"ב, ובטעות שם: אבין.

(48) כנוי כ"י מ'.

זה שח לי רבינו הגדול אדם אחד היה בארץ ישראל, ומלשוננו נראה שהוא מספר הדבר לא בארץ ישראל ושהיה מתלמידי רבינו הקדוש החשובים ששח לו דברים בינו לבין עצמו⁴⁹.

ואפשר שישנם עוד כמה דברים בתוס' מתנא דבי רבי, ואולי שייכים להם הדברים שהובאו בתלמוד בשם רב (מימרא), שישנם בתוס', עי' להלן. ואיננו ספק ג"כ, שכמה דברים הוגהו בתוס' ע"פ האמוראים והתלמוד (כמו שנמצא כזה גם במשנה!) ושכמה הוספות פירושים נכנסו בה ע"פ שני התלמודים (שוב כמו במשנה!). פירושים ותיקונים ע"פ התלמוד:

תוס' פאה פ"א ו: אר"ש מפני ד' דברים... ומפני מראית העין ומפני הרמאים; ירוש' פאה יח ע"ב: חמשה דברים... מפני הרמאים ומפני מראית העין ומשום שאמרה תורה לא תכלה; ות"כ קדושים פ"א י: ומפני מראית עין ומשום שאמרה תורה לא תכלה, בבלי שבת כג א—ב: ד' דברים... ומפני החשד ומשום כל תכלה... אמר רבא מפני הרמאין, ר"ש פאה פ"א מ"ג. וע"פ מסקנא דהתם כתבו כאן כן (ווייס). חולין כד ב: אמר רב חסדא מ"ט דרבי דכתיב ויעמדו וכו' — תוס' חגיגה פ"א ג: שנאמר ויעמידו את הלויים מבן עשרים שנה ומעלה לנצח על מלאכת בית ה' תוס' זבחים פ"א ו: (בלי "שנאמר") לנצח על מלאכת בית ה', תוס' ברכות פ"א: שנאמר ראש האשמורה התיכונה אין תיכונה וכו' — ע"פ פירושי הבבלי (ג ב) 40. והירוש' (ווייס).

מכות פ"א: רע"א אף אינו משלם ע"פ עצמו מפני שהוא קנס — ע"פ הבבלי ב ב (ווייס).

תוס' פאה רפ"ב: שאין עני זוכה בלקט בשכחה ובפאה ובסלע של מציאה עד שתפול לתוך ידו. — זו כר' יוחנן בירוש' ב"מ פ"א ז ע"ד. וכיון שלא הביאה במשאומתן שבבבלי י ע"א וירוש' שם. סימן שהיא נוספה ע"פ ר' יוחנן (עי' ווייס). ב"מ ספ"ו: מיט[מ]וט זה איני יודע מהו כעינין שנאמר וכו' — בירוש' ספ"ה י ע"ד: אמר ר' שמואל בר אימי המיטמוט הזה לא היינו יודעין מהו ובא שלמה ופירש הצל וכו'.

כלים ב"ב פ"ג ט: אפשר לומר בנגוב וכו' אפשר לומר וכו' אמור מעתה — דברי ר' זעירה בירוש' חגיגה פ"ג עח ע"ד.

תוס' טבול יום פ"א ח: אחורי כלים וכו' והלכה כדבריו — שמואל בנדה ז ע"ב (קמ"ל באחור, כלים דלא תנן). וכאלה עוד.

אבל אלה הן הוספות של תנאים שונים, שפירשו והגיהו לפעמים את הברייתא ששנו (הוא תני לה והוא אמר לה), וכיוצא בו ישנם הרבה פירושים והגהות במשנה ע"פ אמוראים ושני התלמודים. וכי בשביל זה נאמר שהמשנה מאוחרת לשני התלמודים? 41. וישנן הלכות בתוס', שנמסרו בבבלי וירוש' כמימרות של אמוראים: כאלה למשל שבת יב ב (קמט א) (רבא — רב, בד"ו) — תוס' שבת פ"א יב; מ"ק ח ב

49) משפחת סופרים בערכו.

49a) "תנא אין בכי א"פ וסב"ק וילקוט.

50) עי' לעיל הע' 41.

(רב יהודה) = תוס' מ"ק פ"א ט, ובירוש' שם דף פ ע"ד סתם (כברייטא); חולין יח א (רבה בר רב הונא) = תוס' פ"א ו (והייס); עירובין קה רע"א (ר' יוחנן) = תוס' כלים ב"ק פ"א יא⁵¹; פסח' י ע"א המפרש (רב) = תוס' פ"א ד; פסח' קיט ב אין מפטירין וכו' (ר' יוחנן) = תוס' פ"י יא; כתובות סו ב (כ"י מ'); אמר שמואל מעשה בבתי של נקדימון וכו' — תוס' כתובות פ"ה ט; חולין לב א; כפי שחיטת בהמה אחרת (רב) = תוס' רפ"ב; ובפסחים כז א; אמר שמואל תנור וכו' רבי אומר הפת מותרת וחכ"א הפת אסורה והתניא איפכא (כו ב) שמואל איפכא תני ואבע"א וכו' וסבר אתנייה איפכא כי היכי דניקום רבנן לאיסורא. ונמסרה בתור מימרא. ירוש' תרומות פ"ד מב רע"ג; א"ר לוי כתיב: 'ממחצית בני ישראל תקח אחד אחוז מן החמשים כל שאתה אווזו וכו' — ובתוס' שם פ"ה ח; א"ר יוסי מנין לתרומה שהיא אחד מחמשים שנא' וממחצית וכו'. וכי"ב בשבת קח ב; אמר שמואל טובה וכו' תנ"ה אמר ר' מונא משום ר' יהודה טובה וכו'. וכי"ב אנו מוצאים סוכה גבא (סנהד' צט ב); אמר ר' אסי יצה"ר בתחילה דומה לחוט של כוכיא וכו'. והם דברי ר' עקיבא במ"ת 131. וכי"ב סנהד' יב ב—יג א; א"ר יהודה אמר שמואל וכו' דברי ר' יהודה ר' יוסי אומר אחד ועשרים יום. בניגוד לברייטא יג א וירוש' (=תוס' פ"ב ז צוק). אבל תוס' שם (דפוסים וכ"י ו'); ר' יוסי אומר שתי ידות בחודש ר' יהודה אומר וכו' — מעין דברי שמואל. ועי' כתובות מד א; אמר שמואל משום ראב"ש וכו' וחכ"א וכו'. ושם פז א; אמר שמואל משום אבא שאול וכו' ואיכא דאמרי לה מתניתא אבא וכו'. וכי"ב דברי ר' יוחנן בביצה ה סע"א; מה טעם כדי לעטר שוקי ירושלים בפירות — נכללים בדברי רשב"ג בתוס' מע"ש פ"ה יא; ומעטר בו את השוק, ור"ש חולק שם; אין זה עיטור השוק וכו'.

אבל מימרות של אמוראים שישנן בתוספתא אינן מוכיחות כלום שנוספו אח"כ. שהרי בכמה מימרות של אמוראים מפורש "ואמרי לה במתניתא תנא"⁵², או "אמר ר' פלוני... תניא נמי הכי..." (בבבלי) או "אמר ר' פלוני... ותני כן..." (רגיל בירושלמי). כי האמוראים הראשונים מסרו כמה דברים, שקיבלו מרביתיהם התנאים בתור שמועה (אמר). וחזק מזה יש מהם שמסרו אפילו ברייתות סתם בתור מימרא, כר' אלעזר שמסר כמה ברייתות של ספרא סתם, עד שחשב ר' יוחנן שהן דרשות שלו⁵³, וא"ל ר"ל; ידידיה הוא מתניתא הוא!

ובודאי שר' אלעזר לא היה יחיד במנהגו זה.

והרי אפילו אצל תלמידי רבי מסדרי ברייתות, ר' חייא ובר קפרא, אנו מוצאים דבר דומה לו (ירוש' שבת פ"ב ה סע"א); ור' ששימש בשבת וכו' ר"ח רובה אמר שמים ב"ק אמר אחת וכו'⁵⁴) אמרון נצא לחוץ ונלמד נפקון ושמעון ר' יוסי אומר שמים ר' שמעון אומר אחת⁵⁵; כי ההלכה נמסרה להם סתם ולא ידעו תחילה שהם דברי תנאים קדומים ושבמחלוקת היא. ורב ושמואל שנו גם ברייתות (דבי רב, דבי שמואל), ברייתות ממש, שלא תמיד

(51) ועי' בה שכתבתי בספרי, כבוא לנוכח הכשנה, ח"א 200, אצל ר' יוחנן.

(52) למשל ברכות נא ב, גס ב, כתובות ח ב, חולין עד א—רע"ב, והברייטא היא בתיכ שמיני פרשה י.

(53) יבמות עב ב ועוד כאלה בשמו כמה פעמים, ודברתי ע"ז במק"א, נלהן חלק ב, "מבוא למדרשי הלכה".

(54) בבלי יבמות לב ב; כך שכתתי מרבי. (55) תוס' יבמות ספ"ה, בבלי שם לג ב.

היו מתאימות לדעתם (מתני' דרב פליגא עלוי, מתני' דשמואל פליגא עלוי, וכך בבבלי [לתני דבי שמואל]⁵⁶), וע"כ מובן עוד יותר שהם מסרו כמה דברים של ברייתות כמימרא. כמו שרגיל כזה אצל ר"ח ורב"ק (ר"ח אמר, ב"ק אמר)⁵⁷.
ופחות מזה באות בחשבון כאן ברייתות שלא הובאו בבבלי בלשונן ממש אלא בפרפרזה, דבר הרגיל הרבה בירוש'.

כך הובאה תוס' חגיגה פ"ג יב: „א"ר חנניה בן אנטיגנס וכי יש נגובים לקודש אלא תחב וכו'" — בבבלי חגיגה כד ב בפרפרזה: תניא א"ר חנינא בן אנטיגנס וכי וכו' והלא חייבת הקודש מכשרתן לא צריכא כגון שתחב לו חבירו וכו' (דומה ללשון התוס') לקדש גזרו בהו רבנן לתרומה לא גזרו בהו רבנן (בתוס': כתרומה אבל לא בקדש), וכ"ה גם בברייתא שבירוש' ע"פ ע"א. וכבר העירו תוס': משמע דהוי לישנא דהש"ס מיהו בתוס' גרסינן ליה וכו'.

וכך הובאה תוס' נדה פ"ד ח: „ולמה אמרו סנדל והלא אין סנדל שאין עמו ולד אלא שמא תפיל עמו וכו' או שמא וכו'" — בבבלי כה ב (אחרי שהובאה תחילה הברייתא שבתוס' זו שם ונקשרו בה דברי האמוראים): למה הזכירו סנדל והלא אין סנדל שאין עמו ולד אי דאיתיליד נקבה בהדיה הכי נמי הב"ע דאיתיליד זכר בהדיה, מהו דתימא (הוספת פירוש מן התלמוד) הואיל ואמר רב יצחק בר אמי אשה מזרעת וכו' דבר אחר שאם תלד „תפיל" נקבה וכו'.

ובתוס' יומא סוף פ"ד: וצריך לפרוט את החטא דברי ר' יהודה בן בתירה (חסר בצוק') שנאמר (צוק') אנא חטא העם הזה חטאה גדולה רע"א אין צריך א"כ למה נאמר ויעשו להם אלהי זהב אלא כך אמר המקום מי גרם להם וכו' — בבבלי פו ב: רע"א [איצ שנאמר] אשרי נשוי פשע כסוי חטאה אלא מהו שאמר (משה) ויעשו להם אלהי זהב (כדר' ינאי דאמר ר' ינאי) אמר משה לפני הקב"ה כסף וכו', וכאן אין אפילו „כדר' ינאי וכו'" בכ"י מ' ומ' ב', ולא עוד אלא שבכ"י מ' ב' וראשונים: אלא מה אני מקיים ויעשו וכו', ובירוש' מה ע"ג פרפרזה: מה טעמא דר' יהודה [בן בתירה] אנא חטא וכו', מה עביד לה ר' עקיבה מי גרם להם וכו'.
ופירושים בארמית שבתוך ברייתות רגילים מאד בבבלי, וכבר העירו עליהם הראשונים.

וכיוצא בפרפרזות כאלה: מנחות סח ב: יתיב ר' טרפון וקא קשיא ליה מה בין קודם לעומר לקודם לשתי הלחם אמר לפניו יהודה וכו' — שהיא ברייתא בספרי פנחס פ"ס קמח: חולין לד א: אמר ר' יוחנן מאי אהדרו ר"א ור' יהושע להדיה אמר לו ר' אליעזר לר' יהושע וכו' — תוס' טהרות פ"ב א: וכי"ב בגטין מה א וסנהד' ו ב: קשיא ליה לר' פלו' וכו' אלא וכו'. וכי"ב אפילו למשנה, בכורות מד ב: קשיא ליה לר' ישמעאל וכו' תני וכו' קשיא ליה לר' חנינא בן אנטיגנס וכו' תני וכו' ⁵⁸.

(56) [השוה למשל ביצה כס כע"א, וע"י מ"ש מו"ר ב"מבוא לנוסח המשנה ע"כ 212 ואילך].

(57) על דבי רב, ע"י עוד להלן.

(58) שאר דבריו של הראשון שם, הערה 1—2, אינם נכונים כלל: הציטט כן ב"ב גב ב הוא מ"קדושין דבי לוי, שאינו ענין לתוס'; תוס' קידושין פ"ד ד: שלא היתה וכו' הראשונים — גם בירוש' קידושין סב ע"ד, ואפשר שלא היו בברייתא של הבבלי כתובות עג ב: ובב"ב מ ע"א מביא התלמוד מדרש-הלכה, ולא תוס' שלנו, ואפשר שר"פ ידע תוס' שלנו, אע"פ שאינו מביאה. והתוס' ב"ב פ"ו ו: המוכר מרתף וכו' חולקת על הבבלי זה א.

וציטטים מתוס' ומברייתות בלי כל ציון ישנם הרבה והרבה לא רק בירוש' (רגיל)
אלא גם בבבלי:

יבמות צח ב : מקצתן וכו' — תוס' פ"ב ג. גטין כב א : עציץ וכו', נזיר נ ע"א : ואיזה נצל וכו' — ירוש' פ"ז נו ע"ב : ברכות סג א : כל כך למה — תוס' פ"ז כב : ירוש' יד ע"ג : "תני" ; שבת נב ב : שאל תלמיד וכו' — תוס' כלים ב"מ פ"ב א—ב ; שבת קמג א : אמרו עליו — תוס' פט"ז ו : עירובין כג ב : קרפף שהוא יותר וכו' (ד"ש : אתמר) — ב"ב כד ב : דתניא : יומא ל ע"א : שאלו את בן זוכא, וכך בירוש' — תוס' פ"א טז : חגיגה ו א : השיב רבי — תוס' פ"א א—ב ; ב"ב קסד א : השיב רבי — תוס' פ"א א : זבחים יב א : השיב רבי — תוס' פסח פ"ג ט ; שם קח א : השיב רבי — תוס' פ"ב א ; מנחות נו א : שאלו את רבי ; נדה ח ב : וכמה הכרת העובר — תוס' פ"א ז ; שם כט א : מכניס פסול וכו' — רב נכים מפתח לשבת צה : ותני עלה : כתובות עז א : ואלו הן מומין גדולים — תוס' פ"ז י (ירוש' לא ע"ד) ; ירוש' מ ע"ב : א"ר אלעזר ב"ר צדוק למה וכו', אדר"ג פל"ח ; שם : וכבר היה ר' טרפון וכו', ספרי עקב פ"ס לח ; מנחות סח ב : ותיב ר"ט וקא קשיא ליה מה בין וכו', ספרי פנחס פ"ס קמח (ע"י לעיל).
שו"ר פ"ג (5) בנה לו מגדלים באויר :

משנת ר"ע היא הקבוצה הראשונה של משניות, ולפניה לא היתה יכולה אפוא להיות תוספתא. ומכיון שחיבר ר"ע את משנתו נתהוו בזמנו "ברייתות" מן החומר שהוציא אותו ר"ע ממשנתו (שם ושם VIII).

וכסידר ר"מ משנתו והוציא ממשנת ר"ע מה שהוציא והשאיר מה שהשאיר — אסף ר' נחמיה בתוס' שלו את החלקים שהשאיר ר"מ, וסידר את התוס' הראשונה (ב"ק IV), שחיבר בה גם ה"ברייתות" שנקבצו בזמן ר"ע (שם VII, זרעים IX).
וכסידר רבי את משנתו ע"פ משנת ר"מ והשאיר ממנה מה שהשאיר — בא ר' חייא ואסף בתוספתא שלו את החלקים שהשאיר רבי ממשנת ר"מ (ב"ק שם).
עלי"ד משנתנו, משנת רבי, היו אפוא שתי תוספות, הראשונה של ר' נחמיה, והשניה של ר"ח. ואשר לשאלה, עד כמה נתחברו אח"כ שתי התוספות האלה לאחת, ובאיזה אופן נדבקו אח"כ בתוס' שלנו (שם VIII), הנה אפשר לראות על כל פסיעה ופסיעה, שההערות המקוטעות ואינן מקושרות של התוס' — נסמכות על המשנה, כי בשעה שהן לעצמן אינן מובנות, הרי הן או פירוש או השלמה לפרטים של המשנה. בכל רגע נפסק החוס של התוס', וא"א לחברו אלא ע"י המשנה (שם IX). ובדיקה יפה של התוס' מראה לנו לא רק את הקשר שבינה למשנה, אלא מגלה לנו גם — שתי שורות של תוספות זו על יד זו. וז"א העובדא שבתוס' שלנו נתחברו שתי קבוצות שונות של משניות שנשמטו, זו מול זו, או יותר נכון בערבוביה (שם X, וע"י זרעים IX).

וזו מראה על נחיצות של סידור חדש של התוס' על סדר המשנה" (שם XXVI).

אלה הם דברי שו"ר פ"ג בעיקרם.

וכשאנו בודקים דברים אלה, מתגלה שיסודם רעוע.

משנת ר"ע אינה המשנה הראשונה והברייתות אינן שארית ממשנת ר"ע, אלא המשניות שאינן רשמיות, שלא נלמדו בישיבה בכלל, אלא שכל אחד החכמים אסף לעצמו (רש"ג).

התוספתא של ר' נחמיה — לא היתה בנויה רק משרידי משנת ר"ע ומשרידי ה"ברייתות". אלא "תוספתא" זו היתה תוספתא למשנה הרשמית של אותו הזמן.

למשנת רש"ב⁶⁰ הנשיא. שהיה דווקא מחבב את דברי ר' יוסי⁶¹, ולא היה שונה כלל משנת רמ"א⁶². התוספתא היא חלק מן ה"תלמוד" של אותו הזמן. שכלל מדרשי-הלכה, וייחודי החכמים, מחלקותיהם ומקורות שונים, שלא נכנסו למשנה הרשמית, שלא היתה אלא קודם וקומפנדיום, כשם שאין משנת רבי יוטר מזה⁶³. גם רבי שנה לתלמידיו לא בשיעור הרשמי ולא במשנה הרשמית, — כמה וכמה משניות אחרות⁶⁴ והיה שונה ביחידות לבר קפרא כך ולר' חייא אחרת⁶⁵, לרש"ב כן וללוי אחרת⁶⁶. ומשנת ר' חייא, אינה כלל "תוספתא" למשנת רבי, ולא נקראת מעולם כך (ע"לעיל); היא — ואני מוכרח לחזור על הדברים — "משניות גדולות" ...⁶⁷. ומשנתו של ר"ח לא היתה היחידה באותה הזמן. כי חוץ ממשנתו ידועות לנו משנת ב"ק, לוי, רב ושמואל.

ואמנם אין-ספק, שהתוספתא שלנו השתמשה ב"תוספתא" של ר' נחמיה, וכבר שמו של ר' נחמיה שהוא רגיל כל כך בתוס' שלנו⁶⁸, שאינו רגיל כלל במשנתו, מספיק להוכיח זה. אבל לא רק בה השתמשה, אלא בכמה וכמה קובצי משניות, קדומים ומאוחרים. וזה יסוד ה"ערבוביה" כביכול.

אבל דווקא "ערבוביה" זו, דווקא הסדר — ויש כאן באמת סדר ולא "ערבוביה" — הוא החשוב בתוס' שלנו, מפני שעלידו אנו רואים, שסדר משנתו אינו תמיד קדום ועיקרי, שהסדר המבולבל של משנתו — מקורו במקורות השונים. שנתחברי במשנתו למשנה אחת.

הנה דוגמאות אחדות:

בסנהדרין, בתוס' פ"א—פ"ג, ישנן תוספות למשנתו פ"א, אבל הסדר אחר: בפ"א הסדר הוא — מ"א (דיני ממונות, ה"א), מ"ג (סמיכת זקנים, נטע רבעי, ה"א—ה"ב), מ"א סיפא (המוציא שם רע, ה"ב), וכאן מתחיל בתוס' (ה"ב סיפא — עד סוף הפרק) מקור אחר, וכשם שהדין בשלשה כך הביצוע (כנ"ו הכבלי) בשלשה (בניגוד ל"חכמים שבה"א) וכו' (כל ענין הפשרה), אח"כ (פ"ב ה"א — עד סוף הפרק) מ"ב (קידוש התחודש ועיבור השנה), וכל ענין העיבור, ובסוף הפרק (הט"ו): אין המלך יושב בסנהדרין ולא מלך וכה"ג יושבין בעיבור שנה; כאן רואים את העיבור לפ"ב מ"ב ומ"א!

ואח"כ (פ"ג ה"א): שור שהמית אחד שור וכו', שהיא תוס' למ"ד סיפא (שור הנסקל וכו' הזאב וכו'), ואח"כ ציטאט מפליא של המשנה: "שנא' והרגת את האשה ואת הבהמה ואומ' ואת הבהמה תהרגו (סוף של "הרובע" וכו')". שור הנסקל בעשרים ושלשה שנא' השור יסקל וגם בעליו יומת כמיתת הבעלים כך מיתת השור" (וע"ז נוסף:) מה מיתת בעלים בסקילה ובדחיה וכו', ואח"כ (ה"ד) למ"ה (אין שורפין את הפרה ואין עורפין את העגלה — בניגוד למ"ג — ואין עושין

60) תוס' ברכות ובבלי פסחים וירוש' שם.

61) ע"י בבלי הוריות יג ב.

62) ע"י לעיל במבוא למשנה" פרק וז עמ' 225 ואילך.

63) כי הוה גמר תלת עשרי אפי הילכתא ["משניות"] אגמריה לר"ח שבעה בינהון וכו',

דברים מא א.

64) יבמות לב ב, וע"י לעיל, וירוש' שבת פ"ב ה ע"א.

65) זבחים ל ע"ב: ושמעיהו לרבנן דקא גרסי תרתי.

66) וע"י ספרי "מבוא לנוסח המשנה" עמ' 38 ואילך.

67) ע"י שורץ בהקדמתו לזרעים.

זקן ממרא וכו'. כולם דברים שאינם במשנה; כיוה צד הן עושין וכו'. ל"אין מוסיפין על העיר וכו'"). ואגב מקום אכילתו של מעשר שני — דברי ר' יוסי (ה"ה—ה"ו), ואח"כ מ"ו (ה"ז—ה"ט), ואח"כ (ה"י): סנהדרין נוהגת בארץ ובחו"ל (שנ' והיו וכו'), חז' תוס' למכות פ"א מ"י ס"פ א, ואח"כ (ה"א): ר' דוסתאי בן יהודה אומר חייבי מיתות שברחו וכו' — למכות פ"א מ"י ר"ש א.

זו אינה — למרות המקורות השונים — ערבוביה, אלא סדר אחר, שבוודאי הוא קדום לסדר שלנו.

חשוב להעיר שעליד משניות עתיקות — סדר התוס' הוא ממש כסדר המשנה, כגון קידושין פ"א, ב"ק פ"א, סוכה פ"ג—פ"ד, חגיגה כולה, תענית כולה, ועוד. וגם בדברים שבאו במשנה אגב שורת־הלכות דומות⁶⁷) — ישנן בתוס' שורות נוספות; תוס' שבת פ"ח כג—ל (מנין), פסחים פ"ב יד (מקום שנהגו), מגילה פ"א ת—כא (אין בין), סוטה פ"ב ז—ט (האישי—האשה), חולין פ"א (טהור וכו', כשר וכו'), מנחות פ"ו י—יב (מעכבין), פרה פ"ח (הרי זה אומר מטמאים וכו', וכדומה)⁶⁸).

מפני ששורות אלו הן כנראה ממשנת ר"ע⁶⁹), שהיה שונה "כללים", ועליהן נוסף ב"תוס'" מה שנוסף.

וזה "ברייתא" מכוננת למשנה קדומה לפעמים, אנו רואים גם בברייתא אחת דר' הושעיא (ב"ב צח א—ב); והא תני רב זביד בדבי⁷⁰) ר' הושעיא מרתף של יין וכו' מרתף זה של יין אני מוכר לך נותן לו יין שכולו יפה ומקבל עליו י' קוססות למאה וזה אוצר ששנו חכמים במשנתנו. אבל במשנתנו "מרתף", כמו במשנת ר' הושעיא: מרתף של יין מקבל עליו עשר קוססות למאה.

אלא שמשנה ראשונה לה שנתה: אוצר⁷¹), כמו בב"ב פ"ב מ"ג, וכמו "אוצרות יין", בברייתא⁷²), אבל "מרתף" (של משנת פסח' פ"א מ"א ותוס' פ"א ב') צריך בדיקה; ירוש' פסח' כז ע"ב: מרתף של יין צריך בדיקה וכו', אוצר בין של יין בין של שמן אינו צריך בדיקה. אי זה מרתף כל שנתן עם הלחם בחצר⁷³), "אוצר" הוא אפוא מרתף גדול ("מחסן"), ועל־כן מפרש ר' הושעיא, שאוצר זה שב"משנתנו" בב"ב הוא "מרתף" פשוט לצרכי הבית.

התוס' שלנו היא אפוא קובץ של משניות ישנות וחדשות, יש מהן שהן משלימות את משנתנו (בכוונה או שלא בכוונה) או חולקות עליה, ויש מהן שאינן נמשכות כלל למשנתנו, ואין סדרה תלויה תמיד בסדר משנתנו, אלא בכמה וכמה מקומות סדר שלה הוא סדר של משנה אחרת קדומה למשנתנו: סדר מקורי יותר והגיוני יותר.

אבל לפעמים נפסק הסדר בתוס', ובא סדר משניות הנראה ככפילות, ע"י המקור האחר, "משנה" או "תוספתא" אחרת שהשתמשה בה התוס' שלנו.

67) וכן באה אגדה בדרך אגב; סוכה פ"ג ד—ג; סוכה פ"ג—פ"ד, פ"ט ג—ט, פ"י—פ"ב.

68) וע"י ס"ז שלי ע"ב 16—17.

69) שבת פ"ט מ"א: א"ר עקיבא מגיין וכו', וע"י להלן.

70) ד"פ וכ"י מ', וע"י סה"ד ע' זביד.

71) פ"י רשב"ם: כלומר היינו מרתף דמתני', דחוק.

72) תוס' פסח' פ"א ג, ירוש' כז ע"ב ובבלי ח א.

73) וע"י בבלי ח ב.

השלמות בתוספתא ממשנה במסכת אחרת. למשל: יומא פ"ב ד — ממדות פ"ב מ"ג; סוכה פ"ג ג — משקלים פ"ו מ"ג; סנהדר' פ"ג ד — משבועות פ"ב מ"ב. כפילות שלא במקומן, סנהדרין פ"א ב וכפול תוס' ערכין פ"ד ב. הכל (גם מיום שבגלוי) סוכה פ"א ח ותוס' שבת פ"ב יד (למשנת שבת), כתיבות פ"ט ג וב"ב פ"ב ה (ולקוח משבועות).

כפילות באותה מסכתא: ברכות פ"ג כו—פ"ה כא; פ"ב ט (בשניינים) — פ"ה כד (ועי' בבלי טז א שהעיר על שתייהן); פ"ז טו היה עושה מצוה אחת וכו' ופ"ו ח היה עומד בחנות וכו'; עירובין פ"ו צינור המקלה, ושם פ"ח, ועוד. וכפילות במסכות שונות מרובות.

ויוצאת מן הכלל לגמרי היא התוס' סדר קדשים ברובו, כאן יש לנו בכלל משנה עומדת ברשות עצמה, משנה מלאה ושלמה. בלי פיסקות מן המשנה שלנו ובלי תוספות מקוטעות, משנה שהלכותיה מתקשרות ומתחברות בסדר הגיוני לא פחות ממשנתנו.

וכך הוא הדבר גם בעירובין:

הסדר במסכת זו מבולבל בהרבה, ודברים שונים כפולים כאן: אנשי חצר ששכח אחד מהם ולא עירב, בפ"ב מ"ו (בשורה של שמועות) ובפ"ו מ"ד (ההיפך); בפ"ג מ"א (בכל מערבין ומשתתפין) ובפ"ז מ"י (דברי ר' אליעזר).

אבל הסדר בתוס' שונה בהרבה:

בהקבלה לפ"ג נכנס בתוס' (פ"ד ה—יז) בין מ"ה ומ"ו כל המקביל לפרק ד, ואח"כ — ההלכות המקבילות למ"ו מ"ט. זאת אומרת שבמשנתנו נכנסו כאן מ"ו—מ"ט ממקור אחר (בוודאי ממשנת ר' יוסי). אגב "מתנה" שבמ"ה.

ואחרי פ"ו של משנתנו מסודרות בתוס' (פ"ט א) ההקבלות לפ"ז מ"ו—פ"ח מ"א. ואח"כ (תוס' פ"ט יג—פ"י) ההקבלות לפ"ז מ"א—מ"ה ופ"ח מ"ג—מ"א.

ז"א שפ"ז מ"ו—פ"ח מ"ב לקוחים במשנתנו ממקור אחר ונכנסו כאן באמצע. ולפ"י מ"ג מסמיכה התוס' (פ"א יד) הקבלה למ"ט שלנו; אבל מפתח אינו כן וכו', ואח"כ (תוס' פ"א יז) — הקבלות למ"ט—מ"ד, ואח"כ הסיום: הילכות שבת חגיגות ומעילה כהררין תלויין בשערה וכו'.

ז"א שגם פ"י מ"ד—מ"ח נכנסו במשנתנו שלא במקומן ממקור אחר.

ואין כל ספק שסדר התוס' הוא כאן הסדר המקורי, והוא מגלה לנו גם את צירוף המקורות שבמשנתנו ומרשה לנו ניתוחן.

וכיוצא בו בקידושין:

גם כאן נפרדו במשנתנו דברים השייכים זה לזה:

פ"ג מ"ה (כסבור הייתי שהיא כהנת וכו' מפני שלא הטעתו) — שייך לפ"ב מ"ג; ע"מ שאני כהן וכו' וכן היא הטעתו.

וכן פ"ג מ"א: האומר לחברו צא וקדש לי אשה פלונית וכו' — שייך לפ"ב מ"ד: האומר לשלוחו צא וקדש לי וכו'.

אלא שסדר התוס' שונה ומשונה לגמרי בפרקים ב—ג, ודווקא בפרקים אלה: תוס' פרק ב' כוללת המשניות של פ"ב א—ג (ג באמצע א!); וכאן היתה לפנייה גם הלכה מקבילה לפ"ג מ"ה: התקדשי לי בסלע זו משנטלתו מידו אמרה סבור הייתי שאתה כהן וכו'!

תוס' פרק ג' כוללת המשניות שלהלן בסדר זה: פ"ג מ"ו ר"ש א (ע"מ שאדבר עליך לשלטון). מ"ב ומ"ג (ע"מ שאתן לך מאתים וזו. ע"מ שיש לי בית כור עפר). מ"ו סיפא (ע"מ שירצה אבא). ואח"כ הלכות השייכות לפ"ב מ"ב: ע"מ שאני עשיר אין אימרים וכו' ע"מ שאני ת"ח וכו' בדינר זה של כסף וכו'.

ונראה אפוא שהלכות אלו היו שנויות במקור השני כאן (מקביל לפ"ג מ"ה שלנו). רבי השמיטם מן המקור השני מפני שנשנו כבר בפ"ב. ע"פ מקור אחר. ולא השאיר מהם שם אלא אחת: כסביר הייתי שהיא כהנת וכו'.

תוס' פרק ד' כוללת המשניות שלהלן: פ"ב מ"ד (האומר לשלוחו צא וקדש וכו') וכאן נשנה בתוס': פ"ג מ"א (האומר לחברו צא וקדש וכו'); פ"ב מ"ו—מ"י (ולא מ"ה. כי מ"ה לקוחה מכתובות פ"ז מ"ז. ושם מקומה); פ"ג מ"ה סיפא (האומר לאשה הרי את מקודשת לי לאחר שאתגייר). מ"ו—מ"ט (וכאן הקבלה ליבמות פ"ב מ"ו ומ"ז: שני אחים שקדשו שתי אחיות וכו'). מ"י—מ"יב (מ"ג).

משנתנו פ"ב מ"א—מ"ג הוא אפוא ממקור אחד: מ"ו—מ"י ממקור אחר: פ"ג מ"ב—מ"ג ומ"ה—מ"ו מקבוצות מיוחדות. ופ"ג מ"י—מ"יב (מ"ג) מקבוצה אחרת: קבוצות ממקורות שונים. שבכל אחת מהן היו גם דברים אחרים בסדר אחר. ונסדרו כך שהן משלימות האחת את השניה. בהשמטת הדברים שנכנסו במשנתנו ממקור אחר. שימוש זה במקורות שונים הוא שגרם כל פעם לחוסר-סדר במשנתנו.

וגם כאן בוודאי בתוס' הסדר המקורי. אסור אפוא לדון את סדר התוספתא על-פי סדר המשנה. ולומר בכל מקום. שסדרה אינו מתאים לסדר המשנה. שסדר שלה מעורבב. לא סדר התוס' הוא המעורבב. אלא שיטת הסידור של משנתנו היא שגרמה לסדר משנתנו שלא תמיד הוא הסדר המקורי והעיקרי.

והנה התוס' חלה וסדר משניותיה:

לפ"א מ"א (חמשה דברים חייבין בחלה) מסיפה התוס' (א א). הקרומית; אחריו למ"ו (שם א—ב). למ"ו (נחתום, שם ד). אחריו למ"ה (בצק. קמח קלי, שם). אחריו למ"ד (ארנונא. מע"ש. מדומע. שם ד—ה). אחריו למ"ו (חלות תודה, שם ו). אחריו למ"ה (עיסת הכלבים, שם ז); אחריו לפ"ב מ"ה (קמח, שם). אחריו מ"ו (בעה"ב ונחתום, שם ח'). אחריו מ"ג סיפא (שאינו יכול לעשות עיסתו בטהרה, שם ט). אחריו מ"ח (שם י). לפ"ג מ"א—מ"ד (שם יא). למ"ו (שם יב). מ"ו (פ"ב א). מ"ח (שם ג); אחריו לפ"ד מ"ג—מ"ד (שם ג—ה). למ"ו מ"ח (אראביצ, שם ה—ו). למ"ט (שם ז). למ"י (שם יא). לפ"ב מ"א (שם יב).

סדר התוס' הוא אפוא. אף אם נייחס הלכות אחדות שבתוס' למקור אחר. שונה בהרבה מסדר המשנה.

ולכשנתבונן במשנה. נראה שיש בה באמת חוסר-סדר וכפילות: קודם-כל שנינו בסוף פ"א: ואין ניטלין מן הטהור על הטמא אלא מן המוקף (כלומר וטהור וטמא א"א להקיפו). אבל בסוף פ"ב שנינו: ר' אליעזר אומר נטלת מן הטהור על הטמא כיצד וכו' וחכמים אוסרין; סתם כאן ומחלוקת שם; ופ"ד מ"ו. שהתירה כזה רק בחלת דמאי — כחכמים.

כל פ"ב היא אפוא מקור אחר. ובמקור השני המקביל לפ"ב שלנו. היה סדר אחר.

ולא היה בו כלל כאן פ"ב מ"א—מ"ג רישא, אלא שפ"ב מ"א—מ"ב, היה בו אחרי מ"י;
וכן אין הקבלות לפ"ג מ"י—פ"ד מ"ב.

ואמנם גם כאן מקור אחר החולק על פ"א.

כי בפ"א מ"א שנינו: החטים וכו' ומצטרפין זה עם זה, אבל בפ"ד מ"ב שנינו: החטים
אינן מצטרפות עם הכל וכו' השעורים מצטרפות עם הכל חוץ מן החטים (כמשנת כלאים
פ"א מ"א) ר' יוחנן בן נורי אומר שאר (ירוש': אית תניי תני כל) המינין
מצטרפין זה עם זה, ועל סתירה זו כבר העיר הירוש' פ"א נז ע"ב והשיב מה שהשיב⁷⁴.
אבל בריש פ"ד נט ע"ד אמרו: אית תניי תני כל המינין מצטרפין זה עם זה, על דעתיה
דהך תניה בריא מה בין נשוך וכו' (אבל על דעתיה אין אנו צריכים כלל לתשובה זו
„כאן בנשוך וכו'“, שבירוש' פ"א).

ברור שפ"א מ"א הוא משנת ריב"נ, ולפי נוסח הברייתא⁷⁵.

ובכלל הגיוני סדר התוס' כאן בכמה דברים יותר מסדרה של המשנה.

בתוס' ברכות פ"ב ו שנינו: כותבי ספרים תפילין ומזוזות מפסיקין לק"ש ואין מפסיקין
לתפילה ר' אומר כשם שאין מפסיקין לתפילה כך אין מפסיקין לק"ש ר' חנניא בן
עקיבא אומר כשם שמפסיקין לק"ש כך מפסיקין לתפילה.

הברייתא ישנה בירוש' ברכות פ"א ג ע"ב⁷⁶ ושם אין „ר' אימר וכו'“ (ובדברי
חנניה שם: לתפילה ולתפילין ולשאר מצותיה של תורה). אבל בברייתא
בבלי שבסוכה כו א: תניא אמר ר' חנניא בן עקיבא כותבי ספרים תפילין
ומזוזות הן ותגריהן ותגרי תגריהן וכל העוסקין במלאכת שמים (לאתוי מוכרי
תכלת) פטורין מק"ש ומן התפילה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה.
ברייתא זו מושפעת בוודאי מן הברייתא הדומה לה שבפסחים נ ע"ב: ת"ר⁷⁷ כותבי
ספרים וכו' (לאתוי מוכרי תכלת) אינן רואין סימן ברכה לעולם וכו'.
אבל בכל אופן שנתה ברייתא זו דברי רחב"ע בחילוף: כשם שאין מפסיקין לתפילה כך
אין מפסיקין לק"ש ולתפילין ולשאר מצותיה של תורה, מעין דברי רבי.

וקרוב כי רבי (דבי רבי) הוא ששנה דברי רחב"ע בחילוף. כיוצא בו אנו מוצאים
בירוש' שבת פ"ב ו ע"א: ומי התיר הבאת לונטיות ר' חנניה בן עקיבא דתני ג'
דברים וכו'⁷⁸) רב יהודה בשם שמואל רבי התיר לונטיות.

בתוס' ברכות פ"ז (פ"ו) א: מניין שכשם שאתה מברכו לאחריו כך אתה מברכו לפניו
ת"ל אשר נתן לך משעה שנותן לך. בברייתא שבבבלי (מח ב) מובא כן בשם „רבי“, ולפניו
סתם „ק"ו כשהוא שבע מברך כשהוא רעב לא כ"ש“, ואלה הם דבריו של ר' ישמעאל
במדרי' פסחא פט"ז, אבל בירוש' פ"ז יא ע"א, אין כאן כלל דברי רבי, כמו שאינם במכילתא,
אלא שבסוף הענין נאמרו שם בירוש' דברי ר' ישמעאל בשם ר': ר' אימר מה אם
בשעה שאכל ושבע צריך לברך וכו'.

ונראה שהתוס' השתמשה כאן ב„דבי רבי“, וכן גם הבבלי והירוש', אלא שאחד מהם
החליף דברי רבי בדברי ר' ישמעאל הסמוכים לו לפניו.

74) ועי' תוס' פסח' לה א.

75) הברייתא „תנאי“ במנחות ע ע"א ופסחים לה א: „כוסמין מין חטין שבולת שועל ושיפין
מין שעורין“, ברייתא בבליה זו נשנית לפ"ד (ועי' ירוש' שם: רב הונא אמר).

76) בכורים פ"ג סה ע"ג ושבת פ"א ג ע"ב.

77) תוס' בכורים ספ"ב ה"ו. 78) בבלי עירובין פז ב.

והתוס' השתמשה הרבה בדבי ר' ישמעאל⁷⁹, למשל:
 ברכות פ"א י: מזכירין יצ"מ בלילות וכו' — מכיל' פסחא פט"ו.
 פ"ד טז: מעשה בר"ט שהיה יושב בצילו של שובך וכו' — מדר"י בשלח, ויהי, פ"ה.
 רפ"ו: ברכת הזימון מן התורה וכו' — מקוצר ממכיל' פסחא פט"ו.
 סוטה פ"ו ו: רשב"א ארבעה דברים וכו' — ספרי דברים פ"ס' לא ובהעלותך פ"ס' זה.
 סוטה פ"ט ג: מה שאמר זה לא אמר זה וכו' — ספרי בהעלותך פ"ס' פח.
 ב"ק פ"ו ו: ואומר מזבח אבנים וכו' — מכיל' בחדש פ"א, ת"כ קדושים פ"י ה.
 שם ח: שבעה גנבים וכו' — מכיל' נזיקין פ"ג.
 שם י: רמ"א בוא וראה כמה חביבה מלאכה וכו' — שם פ"ב.
 שבועות פ"א ופ"ג — מדבי ר"י לויקרא.
 וכן עדיות פ"ג ד: חנניא בן עדיי (=אדיי) אומר וכו' (רק בדבי ר"י).
 מנחות פ"ז ז: הרי הוא אומר וירא משה וכו' היכן צוהו וכו' — מדבי ר"י ('דימה לו
 "היכן דבר", מכיל' פסחא פ"ב).

וכן האגדה שבתוס' סוטה פ"ו (ר' שמעון בן יוחאי, ר' יהודה הנשיא).
 באחרונה עלי להזכיר את דעתו של שפניר⁸⁰, שפנייר נוטל קצת מזה וקצת
 מזה ועושה לו מטעמים: התוס', שהיא לפי דעתו משנת ר' חייא, היא אמנם — תוספת
 למשנה, אבל לא היתה מתחלה. "ספר" בפני-עצמו, אלא "גליונות", גליונות בצד המשנה
 נכתבה, בצד המשנה שקדמה לרבי ובצד משנת רבי, ומקבץ מאוחר
 קיבצם מן ה"גליונות", והוסיף עליהם דברים אחדים מן המשנה כדי לציין מקום הגליון,
 וסירס לפעמים את הגליונות וטעה לפעמים בשייכותם של הגליונות, שנכתבו בגליון
 של ימין ושל שמאל, שלמעלה ושלמטה מאפס מקום! מה שאין כן הירוש' שהשתמש
 עוד בצורתם העיקרית של הגליונות בלי כל הוספות של התוס' שלנו, שהרי הוא מביא את
 ה"תוספתא" בכמה מקומות בלי כל "ציון" מן המשנה, שהוסיף מחבר התוס', מקבץ
 הגליונות⁸¹. וסירוסיו וטעויותיו אלה של המקבץ האחרון, הם הם סוד אי-הסדר
 שבהוס', והחומר שבא מגליונות של המשנה שקדמה לרבי — הוא הוא סוד
 החומר העתיק שנמצא בה, ובגליונות העתיקים האלה השתמש רבי, וכמה דברים ישנם
 עליכן בתוס' שהם מקור משנת רבי⁸².

אלא שתורת הגליונות אינה מתאימה כלל, כפי שהודה המחבר עצמו (עמ' 131) לכל
 התוס', שהרי ישנם בתוס' סדרים (כסדר קדשים) ומסכות (כמה מהן בסדר סהרות)
 ופרקים, שהתוס' אין לה כאן צורת דברים שנלקחו מגליון, אלא צורת ספר המקביל
 ומתאים למשנתו, עיבוד מורחב של משנה.

ובניגע למקור משנתו — הנה רבי לא השתמש כלל ב"גליונות" למשנה שלפניה,
 "גליונות", שאין להם יסוד ולא שורש בכל הספרות של התלמוד, אלא — במשניות
 עצמן שקדמו לו, במשנת ר' מאיר, ר' יהודה, ר' יוסי, ור' שמעון,
 ובמשנת ר' נחמיה, ואותם הדברים ש"ראה" (=שהסכים להן) רבי ("חבורתי") שנה בלשון

79 [ועי' מ"ש בנושא זה במאמרו "סרידים מדבי ר"י ה" ויקרא" בכפר היוכל לפרופ' שמיאל

קרויס, ירושלים, תרצ"ז].

80 "דיא תוספתא-פריאדע".

81 אמנם כן! אבל הוא נסמך על הפיסקא שעל המשנה, שעליו ביססו דברי הירוש'!

82 בזה קדם לו גנז בסי' היוכל לשוורק, וכבר דיגר ביינ"ש.

„חכמים“ (או סתם) ; רבי שנה מה ששנה והשמיט מה שהשמיט מתוך המשנה שלפניו, מפני שלא מצאו דברים אלה את הסכמתו של רבי או של ה„חבורה“. אלא שהתוספתא שלנו ה של י מה כמה דברים ממשניותיהם של התנאים שזכרו; משנת ר' יוסי נגד משנת ר"מ שנשתקעה במשנתו, ומשנת ר"מ נגד משנת ר' יוסי, משנת ר' יהודה נגד משנת ר"מ ור"מ נגד ר' יהודה; מחלוקת נגד סתם שבמשנתו או סתם נגד מחלוקת, כי תוספת ותשלום למשנה היא.

א. גוטמן⁸³), שדחה דעתו של שפנייר, מצא מוצא אחר: התוס' נתחברה על „פיתקאות“ (Zettel בלע"ז). כל „שזור“ של המשנה על פיתקא מיוחדת, וכבר במצבם זה נפלו בוודאי כמה „פיתקאות“ ממקומן, ונכנסו אח"כ במקום אחר. אבל עוד יותר בשעה שבה המעתיק והעתיק את הכל ל„ספר“: המעתיק לא נזהר לשים לב על זה, אם נשארה כל „פיתקא“ במקומה, וע"י כך נתחלפו שלא באשמתו של המחבר כמה דפים. אבל המסכות בוודאי שהיו סדורות כל אחת בחבילה מיוחדת, וע"כ אין „סירות“ ממסכת למסכת.

ע"י כך מתבארים לדעתו גם השינוי בפרקים של התוס' מן המשנה, כי ע"פ רוב אין מניינם מתאים למנין של המשנה ולא לחלוקתה. זה מתבאר רק ע"י מעשה-ה„פתקאות“, כי לפרקים לא היתה חבילה מיוחדת, אלא הם נעשו ע"י המעתיק האחרון, שהעתיק את הפיתקאות לספר, ומכיון שלפני המעתיק הזה לא היה ספר-המשנה בשעה שעשה מלאכתו, לא שם לב לחלוקתה של המשנה, וחילק אותה בחלוקה אחרת.

אם יש צורך בתשובה, אחרי כל הדברים שביררנו, הריני מוסיף, שחוץ ממה שאין לנו להכניס טכניקה של הזמן האחרון לבית-עבודתו של חכם קדמון, הרי אין אנו יודעים אלא מרשימות בפיקסים⁸⁴) ו„ספרים“⁸⁵). אבל ב„פתקאות“ היו כותבים רק „קושיות“ להשליכם לחצרה-השיבה⁸⁶).

אבל חוץ מזה: האם בזה נתיישבו כבר כל הקושיים? האם גרם מזלה של התוס', שהפיתקאות נסתרסו כך, שסדרם — אע"פ שאינו מתאים למשנה! — הרי הוא הגיוני? ואם ישנה „תוספה“ גדולה — וכאלה הרבה — שהיתה מצריכה שתי „פתקאות“ או „ניירות“, הקרה המקרה — מעשה שטן! — ששניהם עברו למקום אחר ולא נשאר אפילו אחד במקומו? אלא שזהו „עזר-בצרה“, שהענין אינו צריך לו והמדע האמיתי אוסרו.

ואשר לחלוקת-הפרקים בתוס', וודאי שהיא מאוחרת לחיבורה, וע"כ רבו בה חילופים בין כ"י לכ"י, והמעתיקים השתדלו להשוות מספרם למספר פרקי המשנה ולחלוקתה ולא עלתה בידם. והחלוקה היא חיצונית, כמו שהיא גם במשנה⁸⁷). על-כן למשל נחלקה מסכת נזיקין (ב"ק, ב"מ וב"ב) לג' בבית בני י"א י"א פרקים (במקום י' של המשנה), ויצא פרק „השותפין“ (=פ"א של ב"ב במשנה) כחלק מפרק יא של ב"מ!

יום ה', ה' בסבת חרצ"א.

83) בספרו החדש Misna u. Tosephta Das redaktionelle u. sachliche Verhältniszwischen Misna u. Tosephta עמ' 176—178.

84) לוי, שבת קנ"א; הלל בר חאלס, ירוש' כלאים פ"א כו ע"א ברייתא.

85) ספרא, ספרי.

86) סוף הוריות.

87) [וע"ז ב„מבוא לנוסח המשנה“ עמ' 993 ואילך].

ב' חלק

מבואות
למסכות מן המשנה

חלק ב'

מבואות
למסכות מן המשנה

תוכן חלק ב'

[illegible]

פתיחה

מבואות אלו לח"י מסכות משנה הם פתיחות לשעוריו הסמינריים של מר"ר זצ"ל במשנה ותוספתא ובתלמוד בבלי וירושלמי, שלימד באוניברסיטה העברית בירושלים. גם כשפתח במסכת בבבלי וירושלמי נתן תחלה מבוא למסכת-המשנה, ואחריו — מבוא למסכת-התלמוד; אך מטעמים מובנים הפרדתי בין הדברים, ומבואותיו למסכות הבבלי יבואו בע"ה בכרך הבא, ועמהם גם המבוא לירושלמי.

אמנם מן הראוי היה שהמבואות ידפסו לפי הסדר, שבו הורה רבנו את המסכות; אבל לצערי לא עלה בידי לקבוע סדר זה, וגם הוא ז"ל רשם את התאריך בשלש מסכות בלבד (חלה — אייר תש"א, עירובין — ט"ו באייר תרצ"ח, פסחים — מרחשון תרצ"ח). סדרתים אפוא לפי סדר המשנה. על ידי כך נתאחר המוקדם, ומסכת "כלים", שאותה למדנו מפי מורנו ז"ל בשנים תרפ"ו—תרפ"ח, עומדת אחרונה.

מר"ר זצ"ל לא נהג להכין בכתב את פרושיו וחדושיו למשנה ותוספתא ותלמוד בבלי וירושלמי, כדרך שנהג בהרצאותיו. כח זכרוננו המופלא היה לו לעזר רב. בגליונות ספריו רשם לו רק ח"ג והשוואות אטימולוגיות וכמה מ"מ. בין כתבי היד של המבואות למסכות מצאתי גם כתבי יד של פרושים והערות מקוטעין לשלש מסכות (עירובין, ר"ה וכלים) שהדפסתם כמות שהם (במסכת כלים הוספתי, בין סוגרים מרובעים, כמה דברים ששמעתי מפיו בשבתי לפניו). ידעתי שבוז עושה אני דבר שאינו לפי רוחו ורצונו של רבי, כי רשימות אלו הן בבחינת לקט ופרושים, ורבנו לא הוציא מעולם מתחת ידו דבר שאינו שלם (והערותיו הנהירות לפירוש הגאונים לסדר טהרות יוכיחו!); אך "אחרי מות" שאני, וגם קטעי פירושים אלו יועילו לחכמים ולתלמידיהם. והחונן לאדם דעת יאיר את עינינו באור תורתו.

ע"צ מלמד

I. חלה

א. להלכה

התורה אמרה: והיה באכלכם מלחם הארץ תרימו תרומה לה'. ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה. כתרומת גידן כן תרימו אותה (במ' טו יט—כ).
וכן יחז' (מד ל): וראשית עריסותיכם תתנו לכהן להניח ברכה אל ביתך.
וכן נחמ' (י לח): ואת ראשית עריסותינו ותרומותינו וגר' נביא לכהנים אל לשכות בית אלקינו.

השבעים מתרגמים בבמ': φύραμα ἀπαρχὴν φύραματος ὑμῶν ἄρτον κτλ. היא עיסת־שעורים ועיסה בכל ל: ἄρτον הוא לחם אפוי; וביחז' מתרגמים השבעים ὑμῶν (!) τὰ πρωτογενήματα; ובנחמ' הם מתרגמים: ἀπαρχὴν σίτων ὑμῶν σίτος הוא: תבואה. קמח. לחם וכל מאכל.

פילון⁽¹⁾: ἀπὸ παντός στεατός τε καὶ φύραματος ἄρτον κτλ. = מכל עיסת חטים או שעורים לחם⁽²⁾.

יוספוס⁽³⁾: τοὺς τε πέττοντας τὸν σίτον καὶ ἀρτοποιουμένους ὧν πεμμάτων αὐτοῖς τινὰ χρῶσθαι ἐν τούτοις = כל הלשים קמח ואופים לחם מן החלות יתנו להם (לכהנים).

פילון לא הזכיר אלא עיסת חטים ושעורים, ואין להבריע אם דיבר בתבואה. שרוב הלחם הוא מעיסת חטים ושעורים, או חטים ושעורים דווקא. ככל „לחם“ שבתורה (חלת לחם, לחם הפנים, שתי הלחם). ואמנם הקבלה (ריש חלה) חולקת על זה: חמשה דברים זכר, ושנא⁽⁴⁾: אם מלחם ולא כל לחם אין לי אלא חטים ושעורים בלבד. כוסמין וכו' מניין תל' ראשית עריסותיכם ריבה, ולמדו חמשת המינים ממצה⁽⁵⁾.

א) „חלה“. גם השבעים גם פילון, וכן יוספוס, מפרשים „חלה“ — חלת לחם, ככל „חלה“ שבתורה. אבל בקבלה אמרו (ס"ז 283): ראשית עריסותיכם יכול אף חטים וקמח תל' חלה, אי חלה יכול אף חלה אפוייה תל' ראשית והא כיצד יעמיד עריסה ויפריש מן המוכחר, ז"א מש„תתערס“, „משתגלגל בחטים ותטמטם בשעורים“⁽⁶⁾, כדברי ר' יוחנן בן גוריון⁽⁷⁾: אבל ר' עקיבא⁽⁸⁾ אמר: איזו היא גמר מלאכתה

(1) על החוקים הפרטיים, ספר א', § 132 (בגרמנית, ח"ב 47).

(2) ריטר, 118, הינמן שם בהערה.

(3) קדמוניות סיד פ"ד § 71. (4) ירוש' חלה פ"א נו ע"א.

(5) ספרי שלח פ"ט קי, בבלי פסח' לה א, מנחות ע ע"ב, וירוש' שם.

(6) חלה פ"ג מ"א. (7) ספרי שם, תוס' סוף פ"א.

(8) פ"ג מ"ו, ובספרי שם, ועי' תוס' שם וירוש' פ"ג נט ע"ב.

קרימתה בתנור, ולר' יהודה בן בתירה^(י): משתעשה מקרצות (ככרות עיסה^ה).

אלא, שאם לא הפריש מן העיסה מפריש מן הלחם^(י). ואנשי אלכסנדריא שהביאו חלותיהן מאלכסנדריא^(י), ודאי שלא עיסה הביאו, שהיא מסריחה בדרך, אלא לחם אפור.

(ב) יוספוס סובר כנראה ש"חלה" זו היא יותר מאחת (τὼν περιμύκτων...τινῶν) ואולי מפני שכתב ספרו בחו"ל, וכרבן גמליאל בפ"ד מ"ח.

אלא שהתורה לא נתנה שיעור לחלה, כשם שלא נתנה שיעור לתרומה^(י), אבל חכמים אמרו^(י), ששיעורה אחד מכ"ד לבעל הבית ואחד ממ"ח לנחתום, "כדי שיהא בה כדי מתנה לכהן"^(י), ולר' שמעון^(י) בדיעבד אפילו — אחד מששים, כתרומה.

(ג) אף שיעור העיסה שמפרישין ממנה חלה לא פירשה התורה, ופירשה הקבלה^(י) "כדי עריסותיכם כדי עיסת מדבר", שהיא עומר לגולגולת, והעומר עשירית האיפה הוא, והאיפה י"ח קבין, ועשירית מלבר היא ב' קבין, כדברי בית הלל (עדות פ"א מ"ב), וב"ש אומרים ששתי עיסות היו ("עריסותיכם"), אחת לסעודת הבוקר ואחת לסעודת הערב, וראשית של עיסה כזו, שהיא חצי העומר, קב אחד, חייבת בחלה (ירוש' ותוס' עירובין שם), וחכ"א קב ומחצה בירושלמית, שהיתה יתרה שתות על המדברית, וי"ח קבין נעשו ט"ו, ועשירית מלגו הוא קב ומחצה, ומשהגדילו המדות בציפורי בשתות מלבר נעשו קב ומחצה, שהם ששה לוגין לחמשה, והם חמשה רבעים של קב; אלא שר' יוסי, בן ציפורי, אומר "חמשה פטורין חמשה ועוד חייביך", היינו "חמשת רבעים מחוקין (כצ"ל) לפטור", שאמרו בשמו בס"ז שם (283), "ועוד" זה הוא אפוא הגודש, וכדברי ר' יהונתן בעירובין שם; והאי ועוד דקתני משום דבעינן להו שזחקת^(י).

מכאן אנו באים לחלוקת המקורות של משנת חלה:

ב. משנת חלה

שיעור זה, חמשת רבעים, שנוי בחלה בפ"א מ"ד, פ"ב מ"ו ופ"ג מ"א. אבל בפ"ד מ"א ומ"ג וכו' מניחה המשנה ליסוד את שיעורם של ב"ה, קב"ה, כפירושם של הרמב"ם^(י), ומ"ג מוכיחה, שפי' הרמב"ם עיקר, שהרי כאן אי אפשר לומר, שההדגשה נתונה כאן ב"קב" שאין בו שיעור חלה, שא"כ היה לו לשנות במ"ג; שני רבעים וחצי מכאן ושני רבעים וחצי מכאן ואורז או תרומה באמצע וכו'^(י), ועי' תוס' פ"ב ג'—ה'.

(9) בתוס' ירושל' שם נט ע"א.	(10) ספרי שם, ועי' חלה פ"ב מ"ד.
(11) חלה פ"ד מ"י.	(12) ועי' ספרי שם 114 שו" 9 ואילך.
(13) חלה פ"ב מ"ו, ספרי שם 115.	(14) ספרי שם.
(15) ספרי שם ותוס' פ"א ת.	
(16) עירובין פג ב, ס"ז 283.	
(17) עירובין ג סע"ב ואילך, ועי' בראב"ד, ועי' תוס' עירובין שם ופסח פ"ב.	
(18) ורע"ב ומ"ש, ועי' רז"ה וה"פ 271.	
(19) ולא צדק אלבק בחשובתו, עמ' 60.	

ואף במ"ד: הנוטל חלה מן הקב רע"א חלה. אין ספק שהעיקר כפי" הרמב"ם. שהחמיר ר"ע בדיעבד כב"ש. שחלת הקב היא חלה. אבל לכתחילה הוא אומר: ואל יעשנה קבים (פ"ב מג).

יש לנו אפוא כאן בפ"ד מקור אחר. אבל גם פ"ד מ"ב שונה מן פ"א מ"א: פ"ד (מ"א: שתי נשים שעשו שני קבין ונגעו זה בזה וכו' ובזמן שהם של אשה אחת מין במינו חייב ושלם במינו פטור). מ"ב: איזה הוא מין במינו והחסים אינן מצטרפות עם הבל אלא עם הכוסמין השעורים מצטרפות עם הכל חוץ מן החטים (מעין משנת כלאים פ"א מ"א). ריב"נ אומר שאר המינין מצטרפין וכו'. זו חולקת על פ"א מ"א: החטים והשעורים והכוסמין ושבולת שועל ושיפון הרי אלו חייבין בחלה ומצטרפין זה עם זה: על סתירה זו כבר העיר הירוש' שם (נו ע"ב). אלא שהשיבו: כאן (בפ"ד) בנשך וכאן (בפ"א) בבלול. אבל זו תשובה דחוקה. וכמו שנראה (להלן: ספרי זוטא) נזכר בפירוש בציטט של "משנה" שבס"ז המקבילה לפ"א מ"א — גם בלול וגם נשך.

תשובה שהיא עיקר יוצאת מירוש' פ"ד (נט ע"ד): ר' יוחנן בן נורי אומר שאר המינין מצטרפין זה עם זה (פיסקא של פ"ד מ"ב). אית תניי תני כל המינין מצטרפין זה עם זה. על דעתיה דהך תניא בריא מה בין נשך מה בין בלול (שחילק ביניהם הירוש' בפ"א שם. כתשובה לדומיא)? וכו'.

היו אפוא תנאים ששנו בברייתא בדברי ריב"נ: כל המינין מצטרפין וכו'. וסתם פ"א מ"א — כריב"נ. וברייתא דפסחים ל"ו א' ומנחות ע סע"א (תנא'): כוסמין מין חטין שיבולת שועל ושיפון מין שעורין. כת"ק של פ"ד החולק על ריב"נ ועל פ"א (וכבר התקשה הירוש' בפ"ד בלשון ריב"נ שבמשנתנו: "שאר המינים" מה שידחתה וכו')²⁰.

וכבר נדחקו הראשונים²¹ להשוות בין ברייתא זו למשניות חלה ולירוש', אבל לשוא. ואמנם גם פ"ב מ"ד חולק על פ"ד מ"א: בפ"ב שם שנינו: העושה עיסתו קבים ונגעו זה בזה פטורים מן החלה עד שישובו. ולא חלקו בין מינו ושלם במינו. ואולם לפ"ד מ"א אשה אחת שעשתה שני קבין ונגעו זה בזה מין במינו חייב. ואף גניעה דווקא היא ולא נשיכה (אע"פ שבס"ז שם שנינו: שתי נשים שעשו שני קבין ונשכו זה בזה — ברייתא של תנא אחר היא. והיא אף לא חילקה בין מינו ושלם במינו!).

פ"א מ"א הוא כריב"נ. והיא בוודאי משנת תלמידו ר' יוסי.

ובפ"א מ"ו שניים זה אצל זה שני סתמות. החולקים זה על זה:

המעיסה ב"ש פוטרין וביה מחייבין || החליטה ב"ש מחייבין וביה פוטרין.

וכבר פירשו אמוראים ראשונים²² ש"מי ששנה זו לא שנה זו, שאין חילוק לענין חלה בין 'חמין לתוך קמח' ובין 'קמח לתוך חמין'. אלא ש"שני תלמידים שנו אותה": רישא — ר' יוסי, שמנה מחלוקת זו בעדיות פ"ה מ"א בין קולי ב"ש וחומרי ביה: וסיפא — ר' מאיר, שלא שנה מחלוקת זו בין קולי ב"ש שבעדיות פ"ד (שהוא ר' מאיר).

20) ובתוס' פ"ב ד שנינו: קב חטים וקב שעורין וקב כוסמין הרי אילו מצטרפין כשהוא תורם תורם מכל אחד ואחד וכו' חצי קב חטים וכו' — זו כת"ק של פ"ד, אלא שכוסמין מצטרפות לחטים ומצטרפות לשעורים.

21) ע"י תוס' פסח' ומנחות שם.

22) בבלי פסח' לו ב וירוש' חלה שם נח ע"א.

ר' יוסי תפס בלשון „חליטה“, והיה „מעיסה“ (זהו זה לחיוב, כנאמרי לה בפסחים שם); ור"מ תפס בלשון „חליטה“, והיה ל„מעיסה“.

רבי שנה אפוא תחילה סתמו של ר' יוסי, ותוסיף עליו סתמו של ר"מ. ואף בפ"א מ"ד שני בין הפסורים מן החלה: והמדומע, זה כר' יוסי ור' שמעון, בתוס' טבול יום פ"ב ז ונדה מז א"ב²³), ולא כר"מ ור' יהודה, שם. ועי' להלן לפ"ג מ"ב פ"א²⁴).

ופ"א מ"ט ופ"ב מ"ח—והדאי תרי תנאי הן; שכן בפ"א מ"ט שנינו: החלה והתרומה וכו' ואין ניטלין מן הטהור על הטמא אלא מן המוקף ומן הגמור. אבל בפ"ב מ"ח מחלוקת: ר' אליעזר אומר נטלת מן הטהור על הטמא (= תוס' פ"א י) כיצד עיסה טהורה וכו' וחכמים אוסרין. ור"א חולק אף בתרומה (תרומות פ"ב מ"ב), ובתוס' שם פ"ג יח²⁵); ר' אילעי אומר משום ר' אליעזר תורמין מן הטהור וכו' כיצד וכו' ר' יוסי אומר התורם (בדעבדו) מן הטהור וכו' תרומתו תרומה²⁶). ו"א שפ"א מ"ט סתם כחכמים, ופ"ב מ"ח מחלוקת: סתם ואח"כ מחלוקת. וטבול יום פ"ב מ"ב ומ"ג, שהיא ר' יהושע²⁷), כפ"א מ"ט.

ואמנם פ"ב מ"א—משנת ר' מאיר היא, אבל ר' יהודה מחליף מחלוקת ר"א ור"ע²⁸).

אבל אף פ"ב מ"ד ופ"ב מ"ח, כפשוטם של דברים—תרי תנאי; שכן במ"ד העושה עיסתו קבים ונגעו זה בזה פסורים מן החלה עד שישוכו ר' אליעזר אומר אף הרודה ונותן לסל הסל מצרפן לחלה. כאן אין ר"א מצריך אפילו נגיעה²⁹), ובמ"ח שנינו: ר"א נטלת מן הטהור על הטמא כיצד וכו' ונותן פחות מכביצה באמצע כדי שיטול מן המוקף³⁰).

ואפשר שפ"ב מ"א—מ"ו לקוחות ממשנת תנא אחר, ומ"ח—ממשנת תנא אחר. ואמנם סדר התוס' שונה כאן³¹): מ"ז של פ"ב היתה לפני התוס' אחרי מ"ח של פ"א (תוס' פ"א ז), ואחריה ענין השייך ל„חלת דמאי“ (שם ח), השנוי במשנה בפ"ד מ"ו, ואחריה הקבלה לפ"ב מ"ג סיפא (שם ט), ואחריה (שם י)—לפ"ב מ"ח, ואחריהן (שם יא—יב)—לפ"ג מ"א ומ"ב ומ"ו.

ופ"ג—בוהאי משנת ר' יוסי; בפ"ג מ"א—מ"ו נסתמה דעת ר' יוחנן בן נורי³²) „משתתגלגל“, אבל ר"ע חולק במ"ו (וספרי שם): הכל הולך אחר הקרימה בתבוא, ואכולהו פליגי³³)

23) ר"ש טבול יום פ"ג מ"ד.

24) ועי' מחלוקת ר"מ ור' יוסי בתרומות פ"ז מ"ה—מ"ז, וח"ד לתוס' פ"א ה.

25) ירוש' חלה סוף פ"ב.

26) ירוש' תרומ' פ"א מ ע"ד ופ"ב מא ע"ג.

27) כמו שיוצא ממ"ו ומתוס', עי' ר"ש.

28) ספרי פ"ט ק"ח וירוש' שם נח ע"ב.

29) עי' ר"ש ותוס' ר"א; אמנם בירוש': והן שנשכו, ועי' ר"ש ותוס' פסח.

30) אע"פ שהסמ"ג, עשין קמא, ואחרים אחריו מירשוה ע"פ הירוש' שם (ספ"ב נח ע"ד): עיסה

טמאה ועיסה טהורה עשו כדבר שהוא מקפיד על תערובתו, — שלא הצריך ר"א נגיעה אלא בטמאה וטהורה.

31) עי' מש"כ בהמדע התלמודי וצרכיו, 13.

32) ספרי שם ותוס' ספ"א. 33) הרמב"ם בפיה"ם וה"ר יהוסף במ"ש.

כמו שמפורש בספרי, אע"פ שמן התוס' שם נראה שאינו חולק אלא בגר שנתגייר,³⁴ ובירוש' שם (נט ע"ב) נחלקו אמוראים בשם ר' אלעזר, מודה ר"ע לחכמים בעיסת הדיוט וכו' (מ"א), מודה ר"ע לחכמים בעיסת הקדש וכו' (מ"ג), ומכיון שבמ"ב שנינו "שהמדומע פטור", כסתם פ"א מ"ד, כר' יוסי, — ודאי שכל מ"א—מ"ו כר' יוסי, תלמידו של ריב"ז.³⁵

פ"ג מ"ד — כר' ישמעאל, מ"ת 108.

במ"ז מתחיל בתוס' פרק חדש — ריש פ"ב.

פ"ד מ"א—מ"ב, מ"ב חולקת על פ"א מ"א, וכן פ"ד מ"א על פ"ב מ"ד (ע"י לעיל). במ"ו: שחלת דמאי³⁶ נטלת מן הטהור על הסמא ושלא מן המוקף (אבל חלת ודאי אינה נטלת) — כפ"א מ"ט.

ומ"ט: ואלו נתנין לכל כהן וכו' והבכורים, ר' יהודה חולק עליה כאן (ר' יהודה אוסר בבכורים) ובבכורים פ"ג מ"ב (אין נותנים אותה אלא לחבר בטובה), ובבכורים מ"ב היא המשך דברי ר' שמעון שבמ"י³⁷.

וסיפא: כרשיני תרומה ר"ע מתיר וחכמים אוסרים. במע"ש פ"ב מ"ד (ועדיות פ"א מ"ח) שנויה מחלוקת ב"ש וביה ושמאי, ואחריהם: רע"א כל מעשיהן בטומאה, חזו משנת ר' יהודה, אבל ר"מ שונה (תוס' מע"ש פ"ב א) בדברי ב"ה: כל מעשיה בטומאה, ועליו: אמר ר' יוסי זו משנת ר"ע לפיכך היא אמר יתנו לכל כהן וחכמים לא הודו לו. אי"כ משנתנו משנת ר' יוסי היא (וע"י ירוש' שם).

מ"י—מ"א משניות ישנות הן מוזמן הבית (מ"י סיפא אנשי הר צבועים וכו', גם בבכורים פ"א מ"ג) והטרמינולוגיה שלהן עתיקה (מפני הכתוב שבתורה ו).

אנשי הר צבועים וכו' — זו כפשטה חולקת על מנחות פ"י מ"ו: קודם לשתי הלחם לא יביא ואם הביא כשר, וכבר שאל זה הירוש' (שם ס' סע"ב) והשיב: שנייא היא שהדבר מסוים שמא יקבע הדבר חובה, אלא שר' טרפון חולק על משנה זו של מנחות י"ג, אי"כ זו שבחלה וביכורים הלכה ישנה היא ומשנת מנחות היא כנראה ר' יהודה (ע"י גם ספרי).

מ"א: בן אגטינוס³⁸ העלה בכורות מבבל ולא קבלו ממנו — אף זו חולקת על סתם משנת תמורה (ר' שמעון) סוף פ"ג: אם באו תמימים יקרבו, ובבבלי שם כא א—ב: אמר רב חסדא לא קשיא הא (משנת תמורה) ר' ישמעאל³⁹ הא (משנת חלה) ר"ע⁴⁰; אלא שלא אמרה ר' ישמעאל בפירוש (רש"י: ומתני' ר' ישמעאל היא דלא מייתר ליה האי קרא להך דרשא). ובמ"ת שם: אע"פ שהיה אדם של צורה שלא יקבע הדבר חובה, אבל זה כנראה הוספת מה"ג על פי הירוש' שהבאתי לעיל, וע"פ דברי המשנה להלן אצל יוסף הכהן.

שם: יוסף הכהן הביא בכורי יין ושמן ולא קבלו ממנו — אף זו שלא כתרוזמת פ"א מ"ג: ואין מביאין בכורין משקין אלא היוצא מן הויתים ומן הענבים ו, אבל הבבלי

34) למ"ו ע"י גם מנחות סו א. 35) ע"י תוס' פ"א ח ופ"ב ו.

36) וע"י ירוש' כאן, ס ע"ב. 37) ספרי פנחס פ"ס קמה, בבלי סו ב.

38) אגטינוס, חוקה בן אגטינוס, מ"ת ד.

39) ור' שמעון כר' ישמעאל, תמורה ח ע"ב, ב"ק יב ב, וע"י תוס' שם.

40) ספרי ראה פ"ס קו ותוס' סנהד פ"ג.

41) ור"א בירוש' כאן, סג ע"ב מנה משנתנו.

חולין קכ ע"ב אומר שמשנת תרומות זו ר' יהושע היא⁴²), ומשנת חלה היא אפוא — ר' אליעזר, וכן דרשו בספרי תבוא פיס' רצ"ז: פרי אתה מביא ביכורים ואין אתה מביא ביכורים יין ושמן⁴³). אבל במדרי' כספא פ"כ (ירוש' שם): דרך ביכורים משקין מניין ת"ל תביא בית ה' אלקיך מכל מקום. ועי' צואת לוי פ"ט יג: ומכל בכורך ומן היין תקריב ראשיתם קרבן לה'.

שם: אף הוא העלה את בניו ובני ביתו («בניו הקטנים ואשתו») לעשות פסח קטן בירושלים והחזיריהו שלא («שמא») יקבע הדבר חובה. זו תלויה במחלוקת ר' יהודה ור' יוסי עם ר"ש (ור"א בנו) בתוס' פסחים פ"ה י"א: פסח ראשון שוחטין על האשה בפני עצמה והשני עושה אותה טפילה אצל אחרים דברי ר' יהודה⁴⁴) ר' יוסי אומר פסח שני שוחטין על האשה בפני עצמה ואצל פסח ראשון ר' אלעזר בר' שמעון אומר⁴⁵) פסח ראשון האשה עושה טפילה לאחרים ואינה עושה פסח שני אמרו לו מעשה ביוסף הכהן שהעלה את בן בתו⁴⁶) לעשות פסח קטן והחזיריהו שמא יקבע הדבר חובה אמר להן לא שמא יקבע⁴⁷) הדבר חובה אלא שאין האשה עושה פסח שני: איכ' משנתנו ר' יהודה (ועי' ירוש' שם).

שם: אריסטון הביא ביכוריו מאפמאי וקבלו ממנו מפני שאמרו הקונה בסוריא וכו'. זו כדעת ר' שמעון בשביעית סוף פ"ו⁴⁸): אין מביאין תרומה מחו"ל לארץ א"ר שמעון שמעתי בפירוש שמביאין מסוריא ואין מביאין מחו"ל. משנת חלה אינה אפוא כלל וכלל מעור אחד. אלא צירוף של כמה משניות של תנאים שונים: משנת ר' יוסי ור' שמעון, ר"מ ור' יהודה. וסדר התוספתא ומקורותיה שונים.

ואשר לייחסה של משנת חלה שלנו לציטטים של משניות («מכאן אמר» וכדומה) שבספרי וס"ז שלח:

הציטטים בספרי שלח דומים ברובם למשנתנו, אלא שאינם לקוחים תמיד ממשנתנו כמו שהיא; שכן הספרי השתמש בוודאי אף במשנה קדומה למשנתנו ובתוספתא קדומה לתוספתא שלנו: פיס' קי, 113: מיכן אתה אומר וכו' ור"ע פוטר (= פ"ב מ"א) ר' יהודה אומר פירות חר"ל וכו' (מחליף).

שם 114: מיכן אמרו אוכלים עראי וכו' ובלבד שיהא שם חמשת רבעים קמח (ועוד⁴⁹) (= פ"ג מ"א) (כדי⁵⁰), שיהא בהן כשיעור שאין מפרשין חלה מן הקמח [עד שתגמר מלאכתו]⁵¹) איזו היא גמר מלאכתה קרימתה בתנור דברי ר' עקיבא ר' יוחנן בן גורי אומר משתגלגל בחיטים וכו'; יש כאן אפוא משנתנו בלשונה ו«תוספתא» שלה. או משנה אחרת.

42) דמשנה ב' שם, וכצ"ל בפיה"מ. 43) ועי' חולין שם.

44) בבלי צא ב, ירוש' שם פ"ה לה ע"ד, וירוש' חלה כאן.

45) וכן בבבלי, אבל בירוש' שם ושם: מ"א יר.

46) בבבלי: ר' שמעון, וכי"ב בספרי בהעלותך סוף פיס' ע' 67: רשב"י אומר חסאו

ישא האיש ההוא להוציא את האשה.

47) כ"י לונדון: בני ביתו.

48) כנ"ר דפ"ר וכ"י וינא ולונדון, ושם: שיקבע.

49) ועי' ירוש' כאן ושם.

50) ליתא בכ"י ר' ובי ומ"ת.

51) ליתא בכ"י ר' ובי, ילקוט ומ"ה. 52) כ"י ב' ור"מ ומאירי.

שם 115: שומע אני אף עיסת תרומה ועיסת מעשר שני וכו' אבל אמרו עיסת מעשר שני בירושלים חייבת בחלה — כסתם תוס' פ"א ה' (ועי' סנהד' קיב ב). שם: מיכן אתה אומר שיעור חלה של בעה"ב אחד מכ"ד ושל נתתם אחד ממ"ח (= פ"ב מ"ו, אבל בלשון אחר) אמר ר' יהודה וכו' (= תוס' שם) מיכן אמרו בעל הבית שעושה למשתה בנו אחד מכ"ד והאשה שהיא עושה וכו' (= משנה שם) רשב"י אומר וכו' (תוס' שם);

116: מיכן אמרו האוכל מעיסת שביעית וכו' — שביעית פ"ט מ"ט. שונה לגמרי היא משנת ס"ז;

283: איזהו לחם החטה והשעורה ג'הבוסמת ושבולת שועל והשיפון הרי אלו חייבין בחלה ומצטרפין זה עם זה קמחים בצקות (כלומר: שנשכו) ותבואה"י) אסורין בחדש מלפני הפסח מלקצור לפני העומר ו[ה]אוכל מהן כזית וכו' עובר בפסח (מ"א ומ"ב, וליתא, ואם השרישו וכו' = מנחות שם). הרי יש כאן גם "בלול" (קמחים ותבואה) גם "נשוך" (בצקות), ואעפ"כ מצטרפין כולן (עי' לעיל).

שם: פרט למבושל והסופגנין וכו' והמדומע שפטורים מן החלה והקנקנות חייבין — פ"א מ"ד מ"ה: הסופגנין וכו' (מ"ה) וכן הקנובקאות חייבות. "פרט למבושלי". כ"י יהודה" (ור' יוסי"א).

שם: מכאן אמרו שתי נשים שעשו שני קבים ונשכו" (זה בזה פטורין מן החלה אין צריך לומר האשה שעשת שני קבין וקב אורו או קב תרומה באמצע אין מצטרפין) דבר שניטלה חלתו באמצע מצטרפין, שכבר נתחייב בחלה. קב ישן וכו' וחכמים אסורין — פ"ד מ"א: אפילו הם ממין אחד פטורים ובזמן שהם של אשה אחת וכו', וכל מ"ב ליתא. מ"ג: שני קבים וקב אורו וכו', ומ"ד רישא.

שם 284: מכאן אמרו נכרי שנתן [לישראל לעשות] לו עיסה וכו' — פ"ג מ"ה שם: מכאן אמרו עיסת כלבים שהרועים אוכלין ממנה חייבת בחלה ומערבין בה ומשתתפין בה ומברכין עליה ומזמנין עליה ונאסית ביום טוב ויוצא בה משום מצה וחייב עליה משום חמץ" (ונקחת בכסף מעשר ומסמא טומאת אוכלין ואם אין הרועים אוכלין ממנה אינם חייבים"י) בחלה "ואין מערבין בה וכו' ואינה מטמאה טומאת אוכלין" — חוץ מן השינויים והאחרים יש כאן שינוי גדול" (שבמשנתנו שנינו: בין כך ובין כך מטמאה טומאת אוכלים, כמשנת טהרות פ"ח מ"ו (פסח' מה ב); כל המיוחד לאוכל אדם טמא עד שיפסל מאוכל הבלב; אבל המשנה של ס"ז סוברת כר' נתן, תוס' נדה פ"ו ה"א (פסח' שם); כל הפת שעפשה אינה מטמאה טומאת אוכלים, ויש אפוא חילוק בין הרועים אוכלים ממנה ובין לא. ואפשר שאף פ"ד מ"ו "עד שתסרח" — "מאוכל אדם" (ירוש'י, סוברת כר' נתן. "ע

בא"ד תש"א

- 33) זוהי הברייתא שהובאה במנחות ע"ב: תנא התבואה והקמחים והבציקות מצטרפין זה עם זה, ולענין חלה נשנית.
- 34) פסח' לו ב. 34) שם מא א, לענין מצה, אבל לא במבושלי.
- 35) כפ"ב מ"ה, ולא "ונעור" כפ"ד מ"א. 36) עי' תוס' פסח' פ"ב ד.
- 37) צ"ל: אינה חייבת. 38) הילקוט קיצר כ"ו ע"י "וכו'".
- 39) כמו שהעיר הרד"ק, ועי' בחלק א', "משנת ר"נ", עמ' 171.
- 60) פ"א מ"ו: נחתום וכו' חייב בחלה נשים וכו' פטורה וכו'. — ר"מ ולרמא: וכן נשים, וכן בציטט שבירוש' נח ע"א, ונראה שכמשנה ראשונה שנו "פטור" גם בנחתום.

II. שבת

א. הלכות שבת

„הלכות שבת — הרי הם כהררים התלויין בשערה שהן מקרא מועט והלכות מרובות“ (1).
התורה אמרה „לא תעשה כל מלאכה“, ולא פירשה מה היא מלאכה האסורה, אלא
שבמקומות אחרים נתפרשו בה קצת מלאכות האסורות בשבת:

בחריש ובקציר („החורש והקוצר“) תשבות, שמ' לד כא, לא תבערו אש
וגו' („המבעיר“), שם לה ג; שבתון שבת קדש לה' מחר את אשר תאפו אפו ואת אשר
תבשלו בשלו ואת כל העודף הניחו לכם למשמרת עד הבקר, ויניחו אותו עד הבקר
כאשר צוה משה ולא הבאיש וגו', שם טז כג—כד; שאע"פ שפשוטו של מקרא הוא,
את אשר אתם אופים ומבשלים היום אפו ובשלו, ואת כל שלא השתמשתם בו לאפיה
ולבישול בשביל יום הששי הניחו חי למחר, ומקרא שלאחריו: ויניחו אותו וגו'
ולא הבאיש (שלא כמו בכל יום, פסוק כ) וגו' ויאמר משה אבלוהו היום וגו', מוכיח
שהניחוהו חי ולא אפו ולא בשלו מערב שבת לשבת. — אעפ"כ הרי יוצא מכאן
שאפיה ובישול אסורים בשבת. ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט וגו'
אל יצא איש ממקומו (כפשוטו: ללקוט המן) ביום השביעי, שם כז—כט; לקיטת
המן היא אפוא מלאכה („המעמר“, „המוציא“).

„מקושש עצים ביום השבת“ — „לא פורש מה יעשה לו“, ויאמר ה' אל משה
מות יומת וגו', במדבר טו לב ואילך. מה היא מלאכת המקושש? בספרי שלח פס'
קיג שנינו: מקושש עצים, תולש מן הקרקע (2) וכן תירגם יונתן „כד תליש ועקיר
קיסין“. ו„תולש“ הוא משום „קוצר“ (3). אבל אונק' וירוש' תירגמו: מגבב אעין
(„קיסין“) — כרב אחא בר יעקב בבבלי שבת שם: מעמר הוה. ושמאל בבבלי שם
אומר: מקושש מעביר ארבע אמות בריה הוה („המוציא“). אבל בירוש' (4) שאל ר' חייא
בר גמדא: מקושש משום מאי מיחייב, משום תולש (צ"ל: חורש) (5) או משום קוצר.
נישמעינה מהדא ויהיו בני ישראל במדבר וימצאו מלמד שמצאנהו תולש עצים מן
הקרקע.

אבל מן המשנה (שבת פ"ב מ"ב) יוצא ש„מלקט עצים“ תולדת „חורש“ הוא; שכן

(1) חגיגה סוף פ"א ותוס' שם וסוף עירובין.

(2) „מתניא“ שבת צו ב, ירוש' סנהד' פ"ה כב רע"ד, ע"י להלן.

(3) תני ר"ה, ירוש' שבת פ"ה, ס ע"ג, שם י ע"א, תוס' פ"ה י; בכר' שבבבלי (עג ב) חסד
„התולש“.

(4) סנהד' שם כב רע"ד.

(5) הגהתי „חורש“ מפני ש„תולש“ משום „קוצר“ הוא, ע"י לעיל.

שנינו שם: **החורש** — המנכש והמקרס והמורד — המלקט עצים אם לתקן וכו' אם להסיק וכו', ומכיון ש**המנכש** וכו' בודאי משום **„חורש“** הם (**„מייפה את הקרקע“**)⁶, אף **„מלקט עצים“** כך הוא (**„המברה בחרשים“** בירוש' שם) בודאי, ובכלל לא נמנו כאן כל אלה אלא כפירוש של **„החורש“**.

בנביאים וכתובים נזכרו גם הוצאה ומשא-ומתן:

בעמוס ח ה: מתי יעבור החדש ונשבירה שבר והשבת ונפתחה בר, שכפשונו פירושו: יום השבת (כמו שמוכיחה ההקבלה **„חדש“**, השווה: חדש ושבת קרא מקרא וכדומה), וכן תירגמוהו השבעים והולגטא.

בירמ' יח כא—כו: השמרו בנפשותיכם ואל תשאו משא ביום השבת והבאתם בשערי ירושלים. ולא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת (לבלתי הביא משא בשערי העיר הזאת ביום השבת, שם כד; ולבלתי שאת משא ובא בשערי ירושלם ביום השבת, שם כז).

בישע' נח יג: אם תשיב משבת רגלך עשות חפצך ביום קדשי וגו' וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר וגו'.

בנחמ' יג טו ואילך; בימים ההמה ראיתי ביהודה דורכים גתות בשבת ומביאים הערמות ועומסים על החמורים ואף יק, ענבים ותאנים וכל משא ומביאים ירושלים ביום השבת ואעיד ביום מכרם ציד (**„צרכי אוכל“**), והצרים ישבו בה מביאים דאג וכל מכר ומוכרים בשבת לבני יהודה וגו'.

דריכת גת, עמיסה על בהמה, הבאה לירושלים, מקח-ומכר ומשא-ומתן (אפילו בדברים) היו ידועים אפוא כמלאכות אסורות, אבל עם-הארץ היקל בהם. הרבה חומרות בהלכות שבת ישנן בס' היובליים⁷ ב' כט—ל, ונ' ה—ט, יב—ג;

בנ' ח ואילך, וכל אדם העושה בו כל מלאכה ימות, כל אדם המחלל את היום הזה, המשמש מטתו, או האומר לעשות בו דבר, או ההולך בו לקנות ולמכור, או השואב בו מים, שלא הכינו מיום הששי, או המגביה דבר להוציא אותו מאהל או מביתו ימות, ואל תעשו בשבת כל עבודה שלא הכינתם אותה לכם ביום הששי וכו'. וכל אדם העושה בו מלאכה, ואף מי שמהלך בדרך, ואף מי שעושה צרכי שדה, בביתו או במקום אחר, ואף המבעיר אש, ואף המעמיס על כל בהמה, ואף המפריש בספינה בים, וכל אדם המכה (**„החובל“**) אדם או ממיתו, ואף השוחט בהמה או עוף, ואף הצד בהמה או עוף או דגים, ואף **„המתענה“** בשבת ועושה מלחמה: כל אדם אשר יעשה דבר מכל אלה בשבת ימות.

ושם ב כט—ל, שלא יכינו בו כל דבר לאכילה ולשתיה, שלא ישאבו מים, שלא יכניסו ולא יוציאו כל דבר הנישא מדלתותיהם, שלא הכינו אותו בששת הימים **„כעבודה“** בבתיהם, ולא יוציאו ולא יכניסו ביום הזה מבית לבית.

האסיים ותחמירו בשבת⁸ — אומר יוספוס⁹ — אין צריך לומר שהכינו את מאכליהם

6 ע"י בבלי קג א וירוש' פ"ז י ע"א.

7 שנתחבר במאה השניה לפני הספירה הרגילה, בימי יוחנן הורקנוס, כדעת האחרונים.

8 מלחמות ס"ב פ"ח ט.

ביום שלפניו כדי שלא יבעירו כל אש (ὡς μὲν πῦρ ἐναύουσιεν) ביום ההוא. אלא
שלא טילטלו כל כלי ממקומו ולא עשו צרכיהם⁹.

הנהגה באיסורים אלה, יש מהם הרבה שגם ההלכה הקדומה התמירה בהם.
באיסור מלחמה בשבת נהגו החסידים שבימי מתתיהו¹⁰; ולא ענו אותם ולא
זרקו עליהם אבן ולא סתמו את המחבואים, עד שתיקנו החשמונאים לאמר (שם מא):
כל אדם אשר יבוא אלינו למלחמה ביום השבת נלחם בו ולא נמות כולנו וכו'. וז"א שהתירו
מלחמת-הגנה.

ואעפ"כ נזחרו באיסור מלחמה עוד בימי פומפיוס¹¹ ולא נלחמו בשבת נגד
הרומיים. ואפילו במלחמה האחרונה חשבו עוד את המלחמה בשבת לאסורה¹². וכדברי
יחזקאל מגוש-חלב¹³ אסור בשבת אפי' מו"מ של שלום¹⁴.

אבל הקנאים נלחמו בשבת¹⁵. ודווקא שמאי אומר: אין צרין על עיר תחילה בשבת
אלא קודם לשבת שלשה ימים ואם הקיפה ואירעה השבת להיות אין השבת מפסקת
מלחמה. שהיה דורש: "עד רדתה אפילו בשבת". אפילו במלחמת הרשות¹⁶.
ור' אליעזר השמותי אומר שסיף וקשת וכו' "תכשיטין הן לר' ויוצאין בהן
בשבת (שבת פ"ו מ"ד).

והדרשה השניה של שמאי (מ"ת וספרי שם) היא: אין מפליגין בספינה
ביום הגדול אלא קודם לשבת שלשה ימים וכו'. בירוש' שבת שם (ד ע"א): אין מפרישין
ליום הגדול לא בע"ש ולא בחמישי בשבת ב"ש אוסרין אפילו ברביעי וביה
מתירין¹⁷. וכ"ה בירוש' שם גם במחלוקת השניה (והיא כנראה הדבר השלישי
משלש הדברים, שלא נזכר בספרי ומ"ת שם): אין משלחין איגרות ביד גוי לא בערב
שבת ולא בחמישי בשבת ב"ש אוסרין אפילו ברביעי וביה מתירין¹⁸. ובתוס'
שבת פ"ג י, יב—ג¹⁹. שנינו סתם: אין מפליגין ביום הגדול פחות משלשה ימים
קודם לשבת וכו'. אין נותנין (קרי: משכירין) כלים לגוי בע"ש וברביעי ובחמישי ה"ז
מותר, אין משלחין איגרות ביד גוי ע"ש וברביעי ובחמישי מותר וכו'.
ומן הברייתות האלה נראה שב"ש החמירו משמאי, וביה תלכים כגון בשיטת
שמאי.

ואמנם ב"ש מחמירים בכמה דברים, שנוכרו בס' היובילים ושהחמירו בהם האססים.
ולשיטתם שהם דורשים²⁰: ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך שתהא כל מלאכתך

(9) יוספוס מקשר כזה את סיפור דרכי האססים בעשיית צרכים לחפור ביתו ולכסות; אבל נראה
שהיה לפניו מקור עברי, וסעה כלשון "ולא עשו צרכיהם" שהם "צרכי שבת", ופירשו בטעות על
עשיית צרכי אדם.

(10) חשמונאים א"ב לה. (11) יוספוס, מלחמות ס"א פ"ז ג.

(12) יוספוס במלחמות ס"ב פס"ז ד [אגריסט] ופכ"א ח [יוסף].

(13) שם ס"ד פ"ב ב. (14) [השוה "ודבר דבר" כיסע' נח יג].

(15) שם ס"ב פ"ח י.

(16) מ"ת 123, ספרי שופטים פ"ט רג ור"ה, תוס' עירובין פ"ג ה, בבלי שבת י"א, וע"י ירוש'
שם פ"א ד ע"א—ע"ב.

(17) מתירין גם בע"ש, ע"י ראשונים ואהצ"ו.

(18) אבל הברייתא שבבבלי שבת שם משובשת; ומחלוקת ב"ש וביה, שנשתרבה בטעות
בברייתא זו, היא המחלוקת שבמשנה פ"א מ"ז!

(19) ברייתא א' שבבבלי שם, ות"ר השלישי שם.

(20) תוס' שבת פ"א כ, מביל' ורשב"י, אפשטיך-מלמד 149.

גמורה²⁰) מערב שבת²¹). הם אומרים (כמשנת ר"מ בתוס' שבת פ"ג ג), שכירה גרושה וקטומה—אין מקיימין עליה כלום (וכמשנת ר' יהודה שם וסתם משנתנו ריש כירה; חמין אבל לא תבשיל).

ולענין טלטול כלים, שנינו²²): בראשונה היו אומרים שלשה כלים ניטלין בשבת מקצוע של דבילה וחומא ליסטרוך של קדירה וסכין קטנה שע"ג שולחן (ר' חנינא בבבלי ור"א בירוש' אומרים; בימי נחמיה בן חכליה נשנית משנה זו).

וב"ש היו מחמירים אפילו בכלים המותרים שלא ליטלם אלא לצורך²³): תני א"ר יודן לא נחלקו ב"ש ובי"ה על המלאין שמטלטלין אותן שלא לצורך ועל הריקנין שיש בדעתו למלותן ועל מה נחלקו על שאין בדעתו למלותן שב"ש אוסרין ובי"ה מתירין. ובתוס' (שבת פ"ד א) שנינו: ר' נחמיה אומר אפילו טלית אפילו תרדו אין ניטלין אלא לצורך ר' שמעון בן אלעזר²⁴) אומר ב"ש אומרים אין ניטלין אלא לצורך ובי"ה לא לצורך ושלא לצורך (בוודאי רשב"א בשם ר"מ רבו, והוא ת"ק של ר' יהודה). ואין מוציאין את הקטן לרה"ר אפילו ביר"ט²⁵).

ואמרו בבבלי (שבת יח א): אמר ר' אסי מאן תנא שבייתת כלים דאורייתא²⁶) ב"ש היא.

ומחלוקת ב"ש ובי"ה בשבת פכ"א מ"ג, נשנית במשנת ר' יוסי שבתוס' מוחלפת: ב"ש לחומרא ובי"ה לקולא, כרב נחמן בבבלי.

החובל והריגה ושחיטה מתאימים להלכה, אלא שב"ש אסרו אפילו הריגת מאכולת²⁷), ואפילו ריב"ז, "תלמידו של הלל", אמר על כפיית קערה על עקרב שלא תישוך; וחוששני לו מחטאת (שבת פט"ז מ"ו).

שאיבת מים אסורה לסי ההלכה רק בבור שברה"ר²⁸), בבור שבין שתי חצרות²⁹), ובאמת המים שהיא עוברת בחצר מחלוקת ר' יהודה וחכמים (שם מ"ו, ור' יהודה מוסר מעשה באמה של אבל שהיו ממלאין ממנה ע"פ זקנים בשבת); אבל בור שבחצר מותר למלאות הימנו (ובגלגל אסור, עירובין פ"ו מ"ד), בחצר מעורבת.

אלא שס' היובלות אוסר להוציא מבית לבית ולהוציא לחצר (מ"דלות" הבית), וכן "ללכת בהר", וז"א בדרך רחוקה, מפני שתקנת עירובי חצרות (חולקים בתנאיה, ב"ש ובי"ה, עירובין פ"ו מ"ד), לא נתקנה עדיין, כהערתו הנכונה של פינקלשטיין³⁰), שהרי הצדוקים חולקים עליה (עירובין פ"ו מ"ב), וכן "עירובי תחומין" ושיתופי מבואות³¹), ומכיון שאסור להוציא ולהכניס מן החצר לבית א"א גם לשאוב מים.

(20) כנראה שהוא שרמזו בסי היובלים בל: כעכוה=כעשויה.

(21) שבת פ"א מ"ה—מ"ה, מכיל דרשב"י שם.

(22) תוס' שבת פ"ד א, שבת קכג ב, ירוש' פ"ו סז ע"א.

(23) כ"ר נחמיה במשנתנו, ירוש' פ"ו סז ע"ב.

(24) כ"י ארפורט וכ"י בריש מו"ר, דפו': רשב"ג (באשגרה מלעיל).

(25) ביצה פ"א מ"ה לבי"ש, וע"י שבת פכ"א מ"א.

(26) הברייתא שהובאה שם—מוד"י משפטים פ"ב, 332—ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו

לרבות שבייתת כלים.

(27) תוס' שבת פט"ז כא, בבלי יב א, (28) עירובין פ"ב מ"א ופ"י מ"ו.

(29) שם פ"ח מ"ו, ובצורת המחיצה מחלוקת ב"ש ובי"ה.

(30) מונטסשריפט 76, 330.

(31) האגדה המאוחרת (שבת יד ט"ז וש"נ) מוסרת אמנם: שלמה תיקן עירובין.

איסור תשמיש בשבת עומד אמנם בניגוד להלכה המאחרת: „ואוכלת עמו מלילי שבת ללילי שבת“³²) ותקנת „עזרא“³³; אבל כבר העיר פינקלשטיין³⁴, שההלכה הקדומה בוודאי אסרה תשמיש בשבת, וכבר העיר שור³⁵ על הברייתא (גדה לח א): חסידים הראשונים לא היו משמשין מטותיהן אלא ברביעי בשבת שלא יבואו לידי חילול שבת³⁶, ושנינו בתוס' כתובות פ"א א (בבלי ג ע"ב): מפרישין את החתן מן הכלה בלילי שבת תחילה וכו'³⁷, וגם השזמרונים והענגנים אוסרים אותו³⁸. שאר ההלכות שבס' היובליים מתאימות להלכה המקובלת.

רובם של דברי ס' היובליים ישנם גם בספר ה„צדוקי“, שהוציא שכטר; אבל למרות ספרו של גינצבורג³⁹) אין ספק שצדק ביכלר, שאינו אלא ספר של אחת הכחות הקראות ונתחבר במאה השביעית. אבל אחרי הגייה החדשה [= המגילות הגנוזות] עלינו לחזור בנו. (תש"י). נשאר לנו להעיר על פולמוס הנוצרי נגד הלכות אחדות הנוגעות לשבת.

1. קטיפת שבילים בשבת לרעב.

מתיא יב א: בעת ההיא עבר ישו בין הקמה ביום השבת ותלמידיו רעבו ויחלו לקטוף מלילות ויאכלו. ויראו הפרושים ויאמרו לו הנה תלמידך עושים את אשר אסור לעשות בשבת. ויאמר אליהם הלא קראתם את אשר עשה דוד בהיותו רעב הוא והאנשים אשר אתו. כי בא אל בית האלהים ויאכל את לחם הפנים וכו'.

2. ריפוי חולים והצלת בהמה בשבת.

שם ט—יג: ויעבר משם אל בית כנסתם והנה שם איש אשר ידו יבשה וישאלוהו לאמר: המותר לרפא בשבת וכו' ויאמר אליהם מי האיש בכם אשר לו כבש אחד ונפל בבור בשבת ולא יחזיק בו ויעלנו ומה יקר האדם מן הכבש וכו'. ויאמר אל האיש פשוט את ירך ויפשוט אותה ותרפא ותשב כידו האחרת.

לוקס יד ב—ו: והנה איש אחד לפניו אשר גופו צבה ממים. ויען ישו ויאמר אל בעלי התורה ואל הפרושים לאמר: המותר לרפא בשבת אם לא? ויחרישו ויאחז בו וירפאוהו וישלחהו ויען ויאמר אליהם מי מכם אשר חמורו או שורו יפול אל הבור ולא ימהר להעלותו ביום השבת, ולא יכלו להשיב על זאת דבר.

לוקס יג יא—טז: והנה אשה אחוזת רוח חולי כשמונה עשרה שנה ותהי כפופה ולא יכלה לקום בקומה זקופה. ויהי בראית אותה ישו ויקרא אליה ויאמר לה: אשה החלצי מחלייך. וישם את ידיו עליה וכרגע קמה וכו'. ויכעס ראש הכנסת על אשר ריפא ישו בשבת. ויען ויאמר אל העם: ששת ימים (הם אשר) תעשו מלאכה, לכן באלה בואו והרפאו לא ביום השבת. ויען האדון ויאמר אליו: החנף! איש מכם הלא יתיר בשבת את שורו או את חמורו מן האבוס ויוליכהו להשקות, וזאת אשר היא בת אברהם וכו' הלא תותר ממסורותיה ביום השבת.

32) כתובות פ"ה מ"ט. 33) ב"ק פ"א ונדרים פ"ג מ"א.

34) מונטסשריפט שם 529. 35) בהחלוק ח"ו, 31.

36) כנראה משום „פולסת שי' ליום השלישי“ (שבת ומקואות), אע"פ שהבבלי מפרשה משום יום הלידה.

37) הס' ע"ס „מפני שהוא עושה חבורה“ של הבריות, אינו מכריע כאן.

38) [וכן אוסרים אותו הפלשים: „ואשר ישכב את אשתו ביום השבת מות יומת“ (אשכנזי,

ההלכה והמנהג בין יהודי חבש, תרביץ שי', 40 ר"ל 44).

39) Eine Unbekannte Jüdische Sekte, ניריודק, 1922.

יחנן ז' כג: ועתה אם ימול זכר בשבת למען אשר לא תופר תורת משה מה תקצפו עלי כי רפאתי איש כולו בשבת.

והנה לענין קסיפת-מלילות בשבת לרעב, — על פי ההלכה תלוי הדבר בדרגת-הרעבון ובסכנה, ומי שאחזו בולמוס מאכילין אותו דברים סמאים (יומא פ"ח מ"ז) ומאכילין אותו טבל ותרומה (בבלי שם פג א).

ולענין רפואה — ההלכה אומרת, שמחללין שבת אפילו על סכנת אבר אחד ואפילו על ספק גפשות⁴⁰. ואמנם ההלכה שבמשנה החמירה עוד, ושנתה (סוף פכ"ג): אין מחזירין את השבר, מי שנפרקה ידו ורגלו לא יטרפם בצונן וכו' (אבל האמוראים הקלו: שמאל פסק [קמח א]; הלכה מחזירין את השבר, ומר עוקבא [קט א] אומר: מי שנגפה ידו או רגלו צומתה ביין, והתירו בכלל כמה דברים שאין בהם שחיכת סממנים). אבל רפואותיו של ישו (פשוט את ידו⁴¹, ויאחזו בו⁴², וישם את ידיו עליה⁴³, אשה החלצי מחליד⁴⁴) הן ממין לחישה על מכה⁴⁵, וזו מותרת בשבת גם ע"פ ההלכה⁴⁶. ושנינו⁴⁷: "בין קמיע שלכתב ובין קמיע שלעיקרין יוצאין בו ואצ"ל שניכפה אלא אפילו שלא יכפה, ואצ"ל דבר שיש בו סכנה אלא אפילו דבר שאין בו סכנה, קושדו ומתירו בשבת.

ולענין "בהמה שנפלה לבור (לבאר)", הודו בו — לפי מתיא ולוקס — גם הפרושים. ולפי ההלכה שנינו⁴⁸: ובהמה [טמאה]⁴⁹ שנפלה לבאר⁵⁰ עושין לה פרנסתה ("כל צרכיה") במקומה בשביל שלא תמות, ובמקום שאי-אפשר ב"פרנסה" פתק רב (בבלי שם): מביא כרים וכסתות ומניח תחתיה ואם עלתה עלתה.

ולענין יו"ט שנינו⁵¹: אותו ואת בנו שנפלו לבור ר' אליעזר אומר מעלה את הראשון ע"מ לשוחטו והשני עושה לו פרנסה במקומו בשביל שלא ימות, ר' יהושע אומר מעלה את הראשון ע"מ לשחוט ואינו שחט ומערים ומעלה את השני וכו', ובמשנה שנינו (פ"ג מ"ד): בכור שנפל לבור ר' יהודה אומר ירד מומחה ויראה אם יש בו מום יעלה וישחוט וכו'. אבל העלאה סתם לא התירו אפי' ביו"ט. אלא ע"י הערמה משום צער בע"ח⁵². ואפשר שהחמירו בזמן שהוא יותר בזה, כשם שהחמירו בכמה דברים שהותרו אח"כ.

אבל בכלל אפשר ש"ראש הבנסת", או ה"פרושים" שהיו שם, לא היו בקיאים בהלכה, ודומה לו אנו מוצאים בראשה של גדר, שהחמיר בהליכת עדי החודש בשבת והעבירו ר"ג⁵³).

(40) יומא פ"ח מ"ו—מ"ז, תוס' שבת פס"ו יא—יז.

(41) תוס' שבת פ"ז כג, ירוש' פ"ד יד ע"ג, בבלי סנהד קא א.

(42) תוס' שבת פ"ד ט, בבלי סא א.

(43) תוס' פ"ד ג, בבלי קכח ב.

(44) כנוס' כ"י ארפורט וכ"י לונדון.

(45) דפו' וכ"י ארפורט וכ"י לונדון: לתוך הבור, בבלי: לאמת המים.

(46) תוס' ביצה פ"ג ב, בבלי לו א, ירוש' סב ע"א, בבלי שבת ק"ז ב.

(47) בבלי שם ושם.

(48) ר"ה כב א, ירוש' שם נז סע"ב.

ב. משנת שבת

מסכת שבת ועירובין מסכת אחת היא. וכך היתה מתחילתה. הפרק האחרון של עירובין שיך לשבת (ע"י תוס' שם). והסיום בתוס' סוף עירובין הוא סיום לשבת⁽⁴⁹⁾.

משנת שבת — מקורות מקורות ושכבות שכבות היא.

פ"א מתחיל ב"ציאות השבת" (מ"א) ומפסיק ענין ה"ציאות" ומתחיל (ממ"ב ואילך) בהלכות ערב שבת.

באמצע מ"ג—מ"ד נכנסו, אגב הטעם, שמא ישכח ויצא, דיני לילי שבת: ולא יפלה את כליו ולא יקרא לאור הגר, באמת וכו' כירב לא יאכל הזב וכו' אלו⁽⁵⁰⁾ מן ההלכות וכו'. וכפשוטה של משנתנו אין לנו כאן מהלכות "אלו" אלא "לא יאכל הזב" וכו', שבה נחלקו ב"ש וב"ה: שבש"א לא יאכל זב פרוש עם זב עם הארץ וכו'⁽⁵¹⁾. ו"אלו" לקוח ביחד עם ההלכה "לא יאכל הזב" וכו' ממקום אחר, משורה של י"ח דבר (שלא נזכרה כאן אלא בתור "כירב" ל"שמא ישכח"). אבל הברייתא "אין פולין וכו' אלו מי"ח דבר" וכו', שבבבלי יב א (יג ב) — ברייתא בבליית היא, והירוש' לא ידעה⁽⁵²⁾. ואפילו אם נפרש⁽⁵³⁾: לא יפלה את כליו ביום שמא יהרוג ור' אליעזר היא דתניא "אמר ר"א ההורג כינה בשבת כאילו הורג גמלי", והיא הלכה שנחלקו בה ב"ש וב"ה⁽⁵⁴⁾. שב"ש אוסרין וב"ה מתירין. — אעפ"כ קשה לומר שנחלקו אף בגזירה זו. שמא יהרוג, בי"ח דבר. שעיקרן של י"ח דברים אלו הם⁽⁵⁵⁾ ענייני סומא וסהרה והתבדלות מן הגוים: "פיתן ושמנך" וכו'⁽⁵⁶⁾.

אחריו מ"ה—מ"ח, חמש מחלוקות ב"ש וב"ה, ושנינו בכל אחת מהן שבמ"ה—מ"ז: וב"ה מתירין. אבל במ"ח: בש"א אין נותנין עורות לעבדן וכו' ובכולן (ובכולן) ב"ה מתירין עם השמש. א"א לפרש (כמו שפירשו התוס') שהדברים מוסבים אף על מ"ה—מ"ז: שא"כ היה לו לשנות כאן: וב"ה מתירין ובכולן ב"ה וכו' (ורחוק לפרש "בכולן" על "עורות" ו"כלים"). אלא שמי ששנה זו לא שנה זו. מי ששנה מ"ח שנה: בש"א אין שורין וכו' ואין נותנין אונין וכו' אין פורשין וכו' ואין מוכרין וכו' אין נותנין עורות וכו' ובכולן ב"ה מתירין עם השמש⁽⁵⁷⁾ (ולא שנה "וב"ה מתירין" בכל אחת ואחת).

(49) [ע"י לעיל חלק א' משנת ר"ש, עמ' 150, ולהלן בפתיחה לעירובין, 301].

(50) כרוב הנוסחאות. ע"י מבוא לנוסח המשנה, 426.

(51) תוס' פ"א טו, ירוש' פ"א ג רע"ג.

(52) ע"י שם ג ע"ב. (53) ע"י בבלי יב א.

(54) תוס' פס"ז כא ובבלי שם.

(55) ע"י בבלי וירוש'. (56) ירוש' שם ג ע"ג, בבלי יז ב.

(57) מעין ששנוי במבילתא דרשב"י אפסטיך מלמד 149: וב"ה מתירין בכולן.

ואמנם המשנה שבמבילי דרשב"י שם חולקת: זו היא שביט שמאי אומרין אין שורין וכו' ואין פורשין וכו' ואין טוענין בקורת בית הבד ובעיגולי הגת אלא כדי שיזובו מבעוד יום, ואין פותקין מים לגנות אלא כדי שתתמלא מבעוד יום (ע"י תוס' סוף פ"א ובבלי יח א) [ואין נותנין בשר בצל וכו' ליתא במה"ג כ"י עתיק! וע"י מ"ש במדרשב"י שם]. ובית הלל מתירין בכולן. לפי משנה זו נחלקו ב"ש גם בקורות בית הבד, ולפי משנה זו שנו כנראה ב"רש"י: ושו"ן שלא יגע במושך (הברייתא שבירוש', להלן בה"ע 60, וב"ה נחלקו גם ב"אין צולין" — בניגוד למשנה ותוס').

ואמנם מ"ז היא ר"ע (ע"י להלן). מה שאין כן מ"ח המשכה מ"ט: ושון אלו ואלו שטוענים וכו' (=תוס' פ"א, ירוש' ד ע"א) היא — ר' אלעזר⁵⁸ (ריש פכ"ב) ור"ש⁵⁹, בבלי יט ב⁶⁰.

ואחריהן מ"י—מ"א סתמות (מזמן הבית).

הפרקים ב, ד, ה, ו, מתחילים בשאלה ריטורית "במה": במה מדליקין, במה טומנין, במה בהמה יוצאה, במה אשה יוצאה.

אבל פ"ג מתחיל: כירה שהסיקה וכו' (והיא משנת ר' יהודה, ע"י להלן). ופ"ד שאחריו, במה טומנין וכו'—הוא המשך של סוף פ"ב: וטומנין את התמין, פ"ג הוא אפוא ממקור אחר.

ואמנם יש בפרק זה, פ"ג, דברים מקבילים לפכ"ב, שהם בניגוד לו: ה"מעשה" במ"ד וכדי להפשירן, במ"ה, מתנגדים כפשוטם לפכ"ב מ"ד: ואת הצונין בחמה (בחמים) בשביל שייחמו. ופ"ג מ"ו כולה אינה שייכת כלל להטמנה אלא להדלקה. והיא מתאימה לפ"ב מ"ד ולא לכאן (וע"י באמת בתוס' שם פ"ב ז—ח: נותנין טיט וכו', אלא ש"מטלטלין נר חדש" וכו', שנוי גם בתוס' בפ"ג יג ז). [ומשנת "ולא יתן לתוכו מים, לירוש'⁶¹; דר' יוסי (בפס"ז מ"ה) היא⁶²]. ו"מטלטלין נר חדש" וכו' — סתם כר' יהודה⁶³, ואין נאותין ממנו, כת"ק דר"ש⁶⁴].

מפרק זה הלאה ענין חדש: כלל גדול אמרו בשבת וכו' (מ"א), אבות מלאכות ארבעים חסר אחת (מ"ב), ועוד כלל אחר אמרו וכו' (מ"ג), והכלל השני קשור לפי"ה במ"ב, באב האחרון, המוציא מרשות לרשות.

אבל אח"כ באים ממ"ד ואילך פרטי הלכות של "המוציא", ואח"כ פרטי ההלכות של שאר האבות (של רובם), וסדר הפרטים אינו כסדר האבות במ"ב⁶⁵.

מתחיל הוא כאמור מן האחרון (המוציא)⁶⁶ וממשיך ב"הוצאה" עד פ"י מ"ה (ואגב, "זכר לדבר" שבפ"ח מ"ז בדברי ר"מ — נכנס פ"ט מ"א—מ"ד, ע"י להלן)⁶⁷.

ואח"כ "הזורק" (פ"א) שהוא תולדת "המוציא".

ואח"כ (פ"ב מ"א), הבונה (34) והמכה בפטיש (38), אבל בתוס' פ"א א—ד הסדר:

הבונה — המכה בפטיש — המכבה והמבעיר

ואח"כ (מ"ב) וחורש (2 [1]).

ואח"כ (מ"ג—מ"ו): הכותב (32).

(58) כנראה גם מ"י היא ר' אלעזר, שזכר בה (כנר הר' לו ירוש' ד ע"ב: אלעזר, לעזר).

(59) ברייתא בבבלי יט ב וקמ"ב.

(60) ובירוש' ד ע"ב הביאו ברייתא: ושון שלא יגע במרשך (בשמן הנמשך, וע"י תוס' פ"ג ט ירוש' ביצה רפ"ה סב ד): עבית של ענבים ומעטן של זתים שמשכו אין מסתפקין מהן ביו"ט ואצ"ל בשבת.

(61) סוף פ"ג ו סע"ב וסוף פס"ו טו ע"ד.

(62) וע"י בבלי מז ב: לימא תנן סתמא כר' יוסי וכו'.

(63) תוס' ובבלי ירוש'.

(64) בבלי מד א.

(65) ע"י כבר, מברוא המשנה לבריל, ח"ב 99—100.

(66) ואף "ציאת השבת" שבפ"א מ"א מקדים הוצאה לכל דבר, ע"י תוס' שם.

(67) אבל מ"ו: הנוטל צפרניו וכו' (גזוז, 12) התולש וכו' (קוצר, 3) אינו ענין לכאן.

והוא ממקור אחר.

ואח"כ (פ"ג מ"א): האורג (19), (מ"ב) העושה שתי בתי גירין (18), והתופר (23) והקורע (24).

ואח"כ (מ"ד): שיעור המלבן (13) והמנפץ (14) והצובע (15) והטוה (16) וכו' והאורג (19) שני חוטין שיעורו וכו'.

ואח"כ (מ"ה—מ"ז) — פ"ד מ"א: הצד (25).

אח"כ נשנו (מ"ב—מ"ד) הלכות טיבולים ומשקים של רפואה בשבת (בתוס' מתחילים בפ"ב ח' דיני רפואה, וה"ז מקבילה לפ"ג מ"ד).

ואח"כ (פ"ו מ"א): אלו קשרים שחייבים עליהן וכו' (הקושר, 21, המתיר, 22), (למ"א—מ"ב, ע"י להלן) ⁶⁸.

פ"ז כולו שייך ל"מכבה" (36) ול"מוציא" (39).
פ"ז — טלטול כלים.

פ"ח מ"א—מ"ב רישא טלטול אוכלים.

מ"ב סיפא (כופין וכו') — מ"ג, טיפול בבע"ח ובאדם.

ונסמך לו פ"ט — צרכי מילה בשבת (ובין מ"ה למ"ו — חסורי מחסרא, ע"י להלן).

פ"כ — תיקוני אוכלים לאדם ולבהמה (ואגבם מ"ה, משום "ואם היה מאכל בהמה").

ומ"ה סיפא: מכבש וכו' — משום כל שיש בו דברים הניטלין ודברים שאינן ניטלין וכו' (תוס' פ"ז ה—ו), שמשנה זו כלולה בו בכלל זה, נשנה כאן.

ולזה נסמך פ"א כולו: נוטל אדם את בנו והאבן בידו וכו'.

פ"ב, דיני ספיגה, סחיטה, שרייה, שבירת חבית לצורך אכילה, חמין בצונן וצונן

בחמים (ע"י פ"ג מ"ה, לעיל), רחיצה בחמי טבירה וספיגה (ע"י פ"ג מ"ד) וטיבה וכדומה.

פ"ג — שאילה בשבת ומנין, ושכירת פועלים, ואגב "מחשיך" (מ"ג): עסקי המת וצרכי המת (מ"ד ומ"ה).

ואגבם — פ"ד מ"א: מי שהחשיך וכו' ("החשיך" — בערב שבת).

פ"ד מ"ב — מ"ד — שייך לפ"ג מ"ג—מ"ד ופי"ח מ"ב (ע"י לעיל).

ומ"ה — ענין לעצמו, משנה ישנה ("מעשה בימי אביו של ר' צדוק"), ו"פוקקין את המאור" — שייך לפ"ז מ"ז.

כבר הסדר המסובך והמעורב הזה מראה ברור על מקורות שונים, שנצטרפו במשנתו לאחד וגרמו לכפילות וניגודים, ופיזור של ענין אחד לכמה מקומות.

וגם סדר התוס', אע"פ שהלכה גם בשבת בכמה דברים (גם בדברים שאינם במקומם במשנה) אחרי סדר המשנה (כמו בהקבלה לפ"ג, לפ"ט מ"א—מ"ד ולפ"י מ"ו, וכדומה) — בכל זאת יש בה עוד כמה דברים שנשנו במשנתו שלא במקומם — במקום אחר (או גם במק"א), שהוא מקומו באמת.

כך בתוס' ספ"ב מסיים בהלכה המקבילה לפ"ג מ"ג, ובתוס' פ"ג (אחרי א—ב: לא תמלא אשה קדרה וכו' ותתן לתוך התנור וכו' לא ימלא נחתום מים וכו') ג: מרחץ שסתמו נקבים שלו מע"ש וכו', ד: אין משתטמין בין בחמין וכו', ה: ממלא אדם חבית מים ונותנה כנגד המדורה וכו' (ר' יוחנן

68) במ"ג: מקפלין וכו' אומר מ"ש: ונראה שפכאן עד סוף המסכת רובו ככולו הו"א איסורי דרבנן והתחיל בקיפול דמי לקשייה דעסיק בה ובתר הכי קתני דיני הצלה וכו'.

בן גוריון היא, ירוש' ו ב, שהיא מקבילה לפיג מיה ולפכ"ב מ"ד, ואח"כ בה"ו : סכין כל מיני סיכות וכו', שהיא הקבלה לפכ"ב ח"ג, ואח"כ בה"ז—ח : ממלא אדם אלונתית (כ"י בריס' מווי; לונסית) ונותנה על מעיו וכו' (שהיא שייכת לפכ"ב מ"ו) ממלא אדם כוס של יין ונותנו על פי מיחם (כ"י בריס' מווי) וכו' (לפכ"ב מ"ד ולפיג מ"ה) ה"ס : המערה ממחם למיחם וכו' (לפיג מ"ה) ה"י : חבית שנשברה בראש הגג מביא כלי וכו' (לפכ"ב מ"א).

ההלכות של פיג ופכ"ב היו אפוא מחוברות יחד במשנת אחד התנאים, ואעפ"כ יש גם בתוס' בפס"ז ס—כ בין כמה הלכות אחרות גם הקבלות לפכ"ב מ"א (ט, מ"ו (יד, מ"ה) (טו). לפיג מ"ב (אבות מלאכות וכו') אין הקבלה בתוס' פ"ח בין ו—ז, ואחרי ההקבלה למ"ג, מתחילה בתוס' (ח) הקבלה לפ"ח מ"א, ונמשכת עד הליד (הקבלות לפ"ח—פ"ט). אבל אין בתוס' כל הקבלה לפיג מ"ד !

בפ"ב (שה"ח—יד שלו מקבילים לפיג מ"ב—מ"ד) ה"ד : ומורים חכמי לר' אליעזר שאין עושין אוהלין וכו'—שהוא מקביל לפכ"ב ח"א (ולפיג מ"ז ; ועי' בבלי וירוש').

ז"א שפי"ד ופ"כ היו במשנת תנא אחד יחד ! אע"פ שיש לפכ"ב מקבילות בתוס' פס"ז ! וה"ד סיפא (נשמטו וכו')—ה"ז מקבילים לפס"ו. פיג ה"א—ד—לפס"ו.

פיג טו—פי"ד ה"ג—לפי"ז.

פי"ד ד—ב — לפי"ח מ"א—ב רש"א (חבילי קש).

פס"ו א—ז — מקביל לפי"ח מ"ב סיפא (כופין וכו') — פ"ט ס כולו.

פס"ז א—ו מקביל לפכ"ב : ז—ח — לפכ"א מ"ג !

פס"ז ה"ס—ה"כ — לפכ"ב מ"א, ג ה ; הכ"א—כב (עד "אין רצין בשבת") — לפ"א מ"ג (ולא יפלה את כליו) ; הכ"ב סיפא—כד — לפי"ח מ"ב.

פי"ז כולו — לפכ"ג ; פי"ח א—ה, לפכ"ד ; ו—י — לפכ"ג !

הסדר שונה אפוא בכמה דברים וישנם שרידים ברורים של סדר אחר.

אשר לתנאים שונים משנת שבת ואשר לסידורה האחרון :

פ"א, מ"א : יציאות השבת שתיים שהן ארבע בפנים ושתיים שהן ארבע בחוץ כיצד וכו', אבל בריש שבועות : יציאות שבת שתיים שהן ארבע, ורבא בשבועות (ומשם בשבת) מפרשו : רשויות קתני רשויות שבת שתיים שהן ארבע, ז"א כתוס' שבת, ולא כמשנת שבת.

פ"א מ"ג : לא יצא תחיים במחטו וכו' — ר"מ היא (תוס' פ"א, בבלי יא ב, ירוש' ג ע"ב).

ומחלוקת ב"ש וביה בפ"א מ"ה—מ"ז הן בודאי ממשנת ר"ע (=משנת ר"מ), כי מ"ז : בש"א אין מוכרין לנכרי וכו' אלא כדי שיגיע למקום קרוב וביה מתירין, היא משנת ר"ע, ועל פיו נשנו דברי ב"ה, ששנינו בברייתא (בבלי יח ב) : בש"א לא ימכור אדם חפצו לנכרי וכו' אלא כדי שיגיע לביתו⁶⁹ וביה"א כדי שיגיע לבית הסמוך

69) בתה"ג קה"ש סי' נו עמ' נה : למקום קרוב, וכ"ה בכ"י א"פ ורי"ף ורא"ש (ע"ד ר"ס), אבל הגהה היא כנראה ע"פ המשנה (בכ"י מ' היה כתוב : לבית הסמוך, והוזה : לביתו, ונמ' הסמוך). סי' העתים 11 : ומה שאמר במשנה על דעת ב"ש כדי שיגיע למקום קרוב ובחיצונה כדי שיגיע לביתו הדבר אחד בבית שפתחו סמוך לחומה.

לחומה⁷⁰) ר' עקיבא אומר כדי שיצא מפתח ביתו (של ישראל⁷¹) אמר ר' יוסי (בר' יהודה⁷²) הן הן דברי ר' הן הן דברי ב"ה לא בא ר'ע אלא לפרש דברי ב"ה (לא בא ר'ע לחלוק על ב"ה אלא לחלוק על תנא בן-מחלוקתו שאמר אליבא דב"ה לבית הסמוך לחומה ובא ר'ע לומר לא אמרו ב"ה כן אלא וכו'). ובתוס' פ"א כב⁷³): בש"א וכו' אלא כדי שיגיע למקום קרוב וב"ה מתירין איזה הוא מקום קרוב⁷⁴) עד שיגיע לבית הסמוך לחומה⁷⁵) ר"עא כדי שיצא מן הפתח ויקדש עליו היום.

ובירוש' פ"א ד סע"א: אי זהו מקום קרוב יבא כי דמר שמואל וכו'. אית דבעי מימר (= אית תניי תני, שונה בדברי ב"ש) עד שהוא מגיע לביתו ואית דבעי מימר עד שהוא מגיע לעירו (למקום קרוב⁷⁶). ר' עקיבא אומר כדי שיצא מן⁷⁷) הפתח ויקדש עליו היום. אמר ר' יוחנן (זו) דברי ר' יוסי (ורבי עקיבא בא להכריע על דברי בית הלל (כלומר ר' יוחנן אומר, שלדעת ר' יוסי ר'ע לא בא אלא להכריע על דברי ב"ה, כברייתא שבבבלי, אלא שר' יוחנן שנה בברייתא "להכריע", ולא "לפרש"). כי "אמר ר' יוסי ה" וכו' הוא העיקר בבבלי שם כנוסח ר"ח⁷⁸). וכמו שיצא מן הירוש'. וכיר"ב שנינו בתוס' פסחים פ"א ז: בראשונה היו אומרים אין מוכרין חמץ לנכרי ואין נותנין לו במתנה אלא כדי שיאכלנו עד שלא תגיע שעת הביעור עד שבא ר' עקיבא ולימד שמוכרין ונותנין במתנה אף בשעת הביעור (משנת ר' יהודה⁷⁹) אמר ר' יוסי אילו דברי בית שמאי ובית הלל הכריע ר' עקיבא לסייע דברי בית הלל, והיא המחלוקת השניה שהובאה בבבלי שבת שם (בלי דברי ר' יוסי); ת"ר בש"א לא ימכור אדם חמצו לנכרי אא"כ יודע בו שיכלה קודם הפסח ובה"א כל זמן שמותר לאוכלו מותר למוכרו. ר'ע שנה במחלוקת ב"ש וב"ה, סתם: וב"ה מתירין⁸⁰).

אבל מ"ח: ובכולן ב"ה מתירין עם השמש. היא משנת תנא אחר (ע"י לעיל). ואולי היא משנת ר' אלעזר, ששנה במ"ט: ושון וכו' ⁸¹). ובאמת "ושון" זה מתאים יותר אל "ובכולן ב"ה מתירין; ונראה ש"אין צולין" וכו' (מ"י) — שידך ג"כ ל"שוין" (ע"י תוס' פ"א כ), ור' אלעזר⁸²) איירי בה (הנכון: ואין נותנין⁸³). ונראה שגם ברישא הנכון: ואין צולין).

ומכיון ששבת ועירובין מסכת אחת היא (ע"י עירובין), ובעירובין כבר ראינו, שיש שם הרבה ממשנת ר' אלעזר, קרוב מאד שגם בשבת השתמש רבי במשנתו. פ"ב. מ"ב: וחכמים מתירין בכל השמנים וכו' בעטרן ובנפט, מן התוס' יוצא כי החכמים החולקים על ר' טרפון (שבסיפא) הוא ריב"ג⁸⁴).

- 70) לחומה, ליתא בכ"י פ' (שטרק) וס"ס הוא.
- 71) שכל טוב ח"ב 253: כדי שיגיע לפתח הסמוך לביתו, ע"י ברייתא יט ומשיכ לעיל.
- 72) בריח ליתא, רי"ף: ר' יוסי בר' חנינא אומר ז
- 73) כנוי הדפוסים וכי"ז חז"א ולונדון, כ"י ארמורס משובש.
- 74) כ"י ר' ליתא "איזה" וכו'.
- 75) צוקי ליתא "עד שיגיע" וכו'.
- 76) כנוי קה"ש שם.
- 77) העתים ס"ה, ע"פ פ, וכריתות, לשון למודים, שער ב ס"ה סח.
- 78) ע"י משיכ במבוא המשנה, משנת ר"ע, לעיל ע"פ 176.
- 79) בבלי יט א, ע"י לעיל. (80) כנוי ד"ר דה"ר לו וירוש' בגמרא.
- 81) כנוי כ"י מ' דה"ר לו. (82) תוס' פ"ב ג בבלי כו א וירוש' ג ע"ה.

[ו-שמן פקועות ונפט דברי ר' שמעון שזורי לברייתא שבבבלי, או נכון יותר להיפך
„שמן דגים ועטרף לנר התוס'"]⁸³.)

ואפשר שזהו משנת ר' יוסי תלמידו של ר' יב"ג, אבל סתם מיה סיפא (כחם
וכר) דלא כר' יוסי (ור' יוסי פוטר בכולן וכר) אלא כר' יהודה⁸⁴.)

מיו (בשעת לידתו) דלא כר' אלעזר ששונה „לדות“ (בבלי לב א), ור' יוסי שונה
בתוס' ספ"ב, שלשה הן דבקי מיתה ומסורין לנשים, ירוש' ה ע"ב; ואילו הן מצות
נדה וכר', בבלי לב א—שתי לשונות: שלשה בדקי—ואמרי לה ג' דבקי—חזא כר'
אלעזר וחזא כרבנן (רש"י: בדקי—כרבנן, דבקי—כר' אלעזר).

פ"ג, מ"א—ר' יהודה (תוס' ריש פ"ב/פ"ג, ירוש' שם, ועי' בבלי לו א).
וגם המעשה היא מדרכו של ר' יהודה.

ות"ק של מיו (מטלטלין)—ר' יהודה הוא (תוס' ובבלי וירוש').

אבל סיפא (ולא יתן לתוכו מים) מפרש התלמוד (עי' לעיל) כר' יוסי (בפסיו מ"ה).

פ"ד—המשך של פ"ב, ותשנה ב (טומנין בשלחין)—ר' יוסי (עי' בבלי ועי' תוס'.

פי"ד ד), וגם בגיז צמר ואין מטלטלין אותן—ר' יוסי (בתוס' שם).

וגם ראב"ע נזכר שם, הרגיל במשנת ר' יוסי.

כל הפרק הוא אפוא כנראה ר' יוסי.

פ"ה, מ"א: יוצא הגמל באפסר ונאקה בחטם וכר—דלא כר' ישמעאל בר' יוסי בשם

אביו, תוס' פ"ד א"א⁸⁵): הטוס והגמל והלובדקים והגמל נמשכין באפסר.

מ"ב: ת"ק—ר' יוסי—ור' יהודה: ת"ק וחזאי ר' מאיר.

סוף מ"ד: פרתו של רבי אלעזר בן עזריה היתה יוצאה ברצועה שבין קרניה שלא

ברצון חכמים, בביצה פ"ב מ"ח (=עדות פ"ג מ"ב, הוא משנת ר' יהודה): שלשה

דברים ראב"ע מתיר וחכמים אוסרין פרתו יוצאת ברצועה שבין קרניה—משנה

זו סוברת בחזאי כנגיבה בירוש'⁸⁶): הלכה היה מלמד ובא, אבל ע"ז שאלו

בירוש': כדא דתנן (ו) שלא ברצון חכמים, ובירוש' ביצה שם: ר' יונה בוצריה בעי

אם הלכה היה מלמד ובא הדא היא דתנינן שלא ברצון חכמים, וע"פ ירוש' שבת

יש להגיה (ע"פ לשון ירוש' הרגיל) בשבת וביצה: בדא תנינן וכר', כלומר שמשנת

שבת אינה מתאימה ל„הלכה היה מלמד ובא“.

ואמנם מאן תנא „שלא ברצון חכמים“, ר' מאיר⁸⁷), וכן שנה במנחות פ"י מ"ה

(דברי ר"מ).

וכנראה פרקין כוליה—משנת ר"מ.

פ"ו, מ"א: לא תצא אשה לא בחוטי צמר ולא בחוטי פשתן ולא ברצועות שבראשה ולא

תטבול בהם (במ"ה: יוצאה אשה בחוטי שער), (במקואות שנינו בפ"ט מ"א: אלו חוצצין

באדם חוטי צמר וחוטי פשתן והרצועות שבראשי הבנות ר' יהודה אומר של צמר

ושל שער אינם חוצצין, וא"כ משנת שבת שלא כר' יהודה⁸⁸).

שם: ולא בעיר של חזב וכר' ואם יצאת אינה חייב חטאת, בתוס' פ"ד ו"י) שנינו:

(83) „בשמן פקועות“ שבמשנה הוספה היא ע"פ הברייתא: „תני בירוש' כ"ל.

(84) עי' בבלי ל ע"א, ירוש' ה ע"א: ר' יוסי ור"ש שניהן אמרו דבר אחד.

(84) ירוש' רפ"ה ז ע"ב, בבלי נא ב: יוצאת באפסר.

(85) שבת כאן ז ע"ב וביצה שם סא ע"ד.

(86) תוס' פסחים פ"ב בבלי נו א—ב, ועי' ירוש' שם פ"ד לא ע"ב.

(87) ועי' בבלי נו ב, וירוש' פ"ו ז ע"ד. (88) בבלי נט ע"ב, ועי' ירוש' ז ע"ד.

לא תצא אשה בעיר של זהב ואם יצאת חייבת חטאת דברי ר' מאיר וחכ"א לא תצא ואם יצאת פטורה ר' אליעזר אומר יוצאת אשה בעיר של זהב. ובעדיות פ"ב מ"ז: שלשה דברים אמרו לפני ר"ע שנים משום ר' אליעזר ואחד משום ר' יהושע. שנים משום ר"א יוצאה אשה בעיר של זהב ומפריחי יונים פסולים לעדות. ובתוס' עדיות פ"א י: ולא אמר בה (ר"ע) לא איסור ולא היתר ר' אליעזר מתיר וחכמים אוסרים. ולהלן במשנתנו שנינו: ולא בקטלא ולא בנזמים ולא בטבעת שאין עליה חותם ולא במחט שאינה נקובה — ובמ"ג: לא תצא אשה במחט הנקובה ולא בטבעת שיש עליה חותם וכו'. ואם יצתה חייבת חטאת דברי ר' מאיר וחכמים פוטרים בכוכלת וכו'. והנה בכלים פ"א מ"ח שנינו: וכל תכשיטי נשים טמאים. עיר של זהב קטליות נזמים וטבעות וטבעת בין שיש עליה חותם ובין שאין עליה חותם. ובתוס' כלים ב"מ פ"ב א—ב שנינו: טבעת בין חקוקה ובין שאינה חקוקה טמאה וכו' אמר תלמיד אחד מתלמידי גליל העליון (ריב"ז) לפני ר' אליעזר שמעתי שחולקין בין טבעת לטבעת אמר לו שמא לא שמעת אלא לענין שבת שהיוצא בחקוקה חייב ושאיין חקוקה פטור. מחט בין נקובה בין שאין נקובה טמאה וכו' עוד אמר תלמיד אחד מתלמידי גליל העליון לפני ר' אליעזר שמעתי שחולקין בין מחט למחט אמר לו שמא שמעת אלא לענין שבת שהיוצא בנקובה חייב ושאיין נקובה פטור⁽⁸⁹⁾. איכ"מ לא כר"מ ושל"א כר' יהודה. ומ"ג ת"ק ר"מ. וחכמים — בתוס' פ"ד יא⁽⁹⁰⁾: ור' אליעזר פוטר פוטר בכוכלת וחכמ' פוטרין בצלוחית של פליטון. ובברייתא אחרת בבבלי (סב א): לא תצא בכוכלת ואם וכו' דברי ר"מ חכ"א לא תצא וכו'. ובשלישית שם: ר"א פוטר בכוכלת ובצלוחית וכו'. ובמשנתנו שניהם בשם "חכמים". מ"ד: בירית טהורה ויוצאין בה וכו' = תוס' כלים ב"מ פ"ה ז: ופיסקא זו היא שם משנת ר' יהודה.

מ"ה: שן תותבת וכו' רבי מתיר וחכמים אוסרים.
מ"ח: הקיטע יוצא בקב שלו דברי ר"מ ור' יוסי אוסר — זוהי הנוסחא הבבלי לפי מסקנת הבבלי (וסימנך סמך סמך). אבל בד"ר, ירוש' ועוד: דברי ר' יוסי ור"מ אוסר. ואמנם דעתו של ר' יוסי היא שסנדל של עץ ושל שעם (=קב הקיטע) אינו סנדל וטהור (הוא י⁹¹) ולא כר"מ ור"ע בעדיות פ"ב מ"ח: והדו לו⁽⁹²⁾. והוא שנה: ולא הודו לו⁽⁹³⁾ ודעתו אפוא כדעת ר' אליעזר (בתוס' יבמות שם). שאינו סנדל.
המשכה של משנתנו. ששונה סתם: ואם יש לו בית קבול כתייתם טמא. שנוי בתוס' כאן (פ"ה א) בשם ר' אליעזר: ר' אליעזר אומר קב של קיטע אם יש לו קיבול כתייתן יוצאין בו ואם לאו אין יוצאין. ואיכ"מ השני במחלוקת שבמשנה האוסר. אינו יכול להיות ר"מ אלא ר' יוסי (כדעתו של רב).
הנוסח הבבלי הוא אפוא העיקר.

שם: אנקטמין סהורין ואין יוצאין בהן. בכלים סוף פ"ד מ"ז שנינו: המרכוף טהור. הבטנן והנקטמון והאירוס הרי אלו טמאים. ומשנה זו ר' יהודה י⁽⁹⁴⁾.

(89) כפירושו של רנ"י בבבלי שבת ס"א. וע"י שבת נב ב.

(90) = בבלי סב ב.

(91) כלים פ"ד מ"ה. ותוס' כלים ב"ב פ"ב יא. וע"י לעיל ח"א ע"מ 103, 157/8.

(92) ולא כר' יהודה בתוס' יבמות פ"ב יא.

(93) תוס' עדיות פ"א יב. (94) ע"י לעיל ח"א ע"מ 161.

שהיא שנויה בתוס' בי"מ פ"ה ז בשורת הלכות ממשנת ר' יהודה (ולעומתו שנה ר' יוסי. שם פט"ז מ"ז: והמרכוף של זמר; וכן בתוס' שם ה"ו ר' יוסי י"י) אומר מרכוף של זמר טהור). וכך שנינו בתוס' שבת כאן פ"ה ב' הנקטמין טמאין ואין יוצאין בהן. וא"כ משנת שבת זו סיפא — אינה ר' יהודה; אבל התוס' (ה"א—ב) ר' יהודה היא. פ"ז מ"א: היודע שהוא שבת ועשה מלאכות הרבה בשבתות הרבה חייב על כל אב מלאכה ומלאכה — כל הדא הילכתא כר' ליעזר (כריתות פ"ג מ"י). ירוש' כאן. מ"ב — כבר הזכרתי שאין למשנה זו הקבלה בתוס' י"י. ושהיא עומדת בסידורה בניגוד לכל המסכת. ומ"ג: ועוד כלל אחר אמרו. היא המשכה של מ"א; מ"ב נוספה אפוא ממקור אחר כדי לפרש "אב מלאכה" שבמ"א. מ"ג: ועוד כלל אחר אמרו וכו' — דלא כר"ש (בבלי ע"ה ב). בפ"ח מ"א (לא נאמרו כל השיעורין הללו אלא למצניעיהו).

מ"ד וכו', הוא המשך של הכלל שבמ"ג. פ"ח. מ"ה: זבל וחול הדק כדי לזבל קלח של כרוב דברי ר"ע וחכ"א כדי לזבל כרישא זו הכרעתו של רבי. תוס' פ"ח כו' אמר ר' גראין דברי ר' עקיבא בחול הדק ודברי חכמים בחול הגס. ור"ע שנה סתם; זבל וחול כדי וכו'. מ"ז: חרס וכו' ר' מאיר אומר כדי לחתות בו את האור ר' יוסי אומר כדי לקבל בו רביעית אר"מ אע"פ שאין ראיה לדבר וכו' אמר לו ר' יוסי משם ראיה ולחשוף מים מגבא.

במקואות פ"ד מ"ג שנינו: החוטט בצינור וכו' בשל עץ כל שהוא ובשל חרס רביעית ר' יוסי אומר אף בשל חרס כל שהוא. לא אמרו רביעית אלא בשברי כלי חרס (כלים פ"ג מ"ג—מ"ד).

למשנה זו נשתלשל דרך אנב פרק ט' מ"א—מ"ד. מ"א: אר"ע מגין לע"ז, ואלה הם דברי ר"ע בע"ז פ"ג מ"ו (ר"ע אומר כנדה שנאמר וכו'); קרוב אפוא שר"מ של סוף פרק ח', חיבר לכאן משנת ר"ע, ור"מ בסוף פ"ח שנה בזה משנת ר"ע.

אבל מ"ב—מ"ג אינם לר"ע בוודאות: מ"ב: מגין לספינה שהיא טהורה וכו' — משנת ר' יוסי (רבנן דקסרין אמרין זו ספינה של חרש. ירוש' כאן) בתוס' כלים ב"ק פ"ב ג"י. וסתם כלים פ"ב מ"ג (של חרס); ו"ח נ"ה (בן אחי ר' יהושע) אומר נלמדה משק מה שק מיטלטל מלא וריקן וכו' (בבלי פ"ג ב). דא שהוא חולק על "שנאמר" של המשנה. שלפיה כל ספינה — אפי' של חרס — טהורה. והוא אינו מטהר אלא של עץ (ועי' בבלי שם); אע"פ שכפשוטה אפשר לפרש משנתנו בספינה של עץ. וההלכה לפי"ה קדומה יותר. שהרי חנניה בן עקביה י"י אומר: מפני מה אמרו ספינת הירדן טמאה מפני שטוענים אותה ביבשה ומורידין אותה למים (בבלי שם). ורב אומר שם: שהרי כמה שנים נשנית משנה זו (ספינת הירדן טמאה) בבית המדרש ולא נתגלה טעמה עד שבא ר' חנינא בן עקביא ופירשה ולפי"ה יכולה משנה זו להיות משנת ר"ע.

95) כנוס' הרי"ש סוף פט"ו.

96) אבל קצת לפני מ"א. עי' משי"כ לעי"ג מ"ג.

97) ר' יוסי אומר אף הספינה. בבלי כאן מד א.

98) תבירו של ר' יהודה. מו"ק כא א.

ההלכה השניה: מנין לערוגה וכו' — חולק עליה ר' יהודה בכלאים פ"ג מ"א: ר' יהודה אומר ששה באמצע, אלא שר' חיייה שנה דברי ר' יהודה אלה על הסיפא שם (היה לה גבול גבה טפח זורעין בתוכה שלשה עשר וכו' ואחד באמצע): ר' יהודה אומר שמונה עשר (י"ב וששה), ירוש' שם (כח ע"ג). וגם זו יכולה אפוא להיות משנת ר"ע.

מ"ג: מנין לפולטת וכו' שהיא טהורה, כרוב נוסחאות המשנה, וגם בירוש' כ"י לידן, וברא"ש ובפרה"ק ע' געל, חזו היתה נוסחת הירוש'. בבלי פו א: מאן דלא מוקי כתנאי תנא רישא טהורה, וכראב"ע במקואות פ"ח מ"ג ותוס' שם פ"ו, ולא כר"ע; וגם ההלכה השניה: שמרחיצין וכו', מפורשת בפ"ט מ"ג בשם ראב"ע (סתם ואח"כ מחלוקת).

ההלכה השלישית: מנין שקושרין לשון של זהורית בראש שעיר וכו' — ביומא פ"ד מ"ב: קשר לשון של זהורית בראש שעיר המשתלה, ובפ"ו מ"ו מה היה עושה היה חולק לשון של זהורית חציו קשר בסלע וחציו קשר בין שתי קרניו⁹⁹). אבל בסוף פ"ו: ר' ישמעאל אומר (נ"א¹⁰⁰): ועוד אמר ר' יהודה (הלא סימן אחר היה להם לשון של זהורית היה קשור על פתחו של היכל וכשהגיע שעיר למדבר היה הלשון מלבין שנאמר אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו, אלא שכ"ז אין כרוב כ"י המשנה והבבלי, ובכ"י תימני אחד איתא בגליון: ברייתא ר' ישמעאל אומר וכו'. ואמרו בבבלי שם (סו א): ת"ר בראשונה היו קושרין לשון של זהורית על פתח האולם מבחוץ וכו' התקינו שיהיו קושרין על פתח אולם מבפנים וכו' התקינו שיהיו קושרין אותו חציו בסלע וחציו בין קרניו. אמר ר' נחום בר נפתח משום ר' אלעזר הקפריסאי בראשונה היו קושרין לשון של זהורית על פתח אולם מבפנים וכיון שהגיע שעיר למדבר היה מלבין וידעו שנעשית מצותו שנאמר אם וכו'¹⁰²).

הלכה זו שבמשנת שבת שאינה ר' ישמעאל (או ר' יהודה), יכולה להיות ממשנת ר"ע (= יומא פ"ד מ"ב).

ההלכה שבמ"ד: מנין לסיכה שהיא כשתיה וכו', מתאימה ליומא פ"ח מ"א ופרק זה, כסיומו האגדי (אמר ר"ע) כולו או רובו ר"ע. בתוס' פ"ח כג—ל נוספה עוד שורה של "מנין ל...", ואפשר שגם אלה לקוחים ממשנת ר' עקיבא.

מ"ה — היא המשך של פ"ח: תבלין כדי לתבל ביצה קלה ומצטרפין זה עם זה, דלא כר' שמעון בערלה פ"ב מ"י (ועי' בבלי פט ב). ר' יהודה נזכר כאן במ"ה, מ"ו ומ"ז.

פ"י: מ"א: המצניע וכו' והציאו בשבת חייב ככל שהוא וכל אדם אין חייב עליו אלא כשיעורו = כפ"ז מ"ג, ודלא כר"ש, פ"ח מ"א, ושמואל אומר (צא רע"א): מחייב היה ר' מאיר אף במוציא חטא אחת לחדיעה, וא"כ משנתו ר"מ. מ"ג: בפגמדתו ופיה למטה וכו' פטור, שלא כר' יהודה, בתוס' פ"ט ח (בבלי צב ב).

99) ועי' שקלים פ"ד מ"ב: ולשון שבין קרניו, אלא שבכמה נוסחאות אינו, ועי' ד"ס.

100) בד"ר, כ"י ה, כ"י א"ט, ו"ספר אחד" של ר' יהוסף אשכנזי.

101) עי' ד"ס. בתוס' כתובות פ"ה א: אמר ר' כהנא בן נפתח משום ר' אלעזר הקפריסאי.

102) מתוך ברייתא כזו לקוחה ההוספה שבמשנה.

מ"ה: הוציאוהו שנים פסורים, לא יכול אחד להוציאו הוציאוהו שנים חייבים, ור"ש פוסק, רישא ר' יהודה, ור"מ מחייב (בבלי צד ב), וסיפא: לא יכול אחד וכו' ר' יהודה ור' מאיר, תוס' פ"ט י"ג; זה אינו יכול וזה אינו יכול ר' יהודה ור' מאיר מחייבים וכו', שם: את המת במטה וכו' — ר' יהודה היא¹⁰⁴).

מ"ו: הנוטל צפרניו, אינה ענין להוצאה שאנו עוסקים בה בכל הפרק, והפרק הבא מתחיל "הזורק", שהיא תולדת "המוציא".

אלא שבתוס' כאן (פ"ט יא—יג), ישנן עוד הלכות, שנשמטו כנראה מן המשנה: י"א, הנוטל מלא זוג משערו חייב, ר' אליעזר אומר אפילו אחת (בבלי צד ב); י"ב, הבורר שחורות מבין לבנות וכו'; י"ג, החולב והמחבץ והמגבן כגורגרת והמכבד והמריבץ והרודה חלות דבש בשבת חייב חטאת וכו'¹⁰⁵) דברי ר' אליעזר וחכמים אומרים בין בירט ובין בשבת אינו חייב אלא משום שבות¹⁰⁶, רשב"א אומר משום ר' אליעזר הגדולת והכוחלת והפוקסת לעצמה פטורה לאחרות חייבת וכו'.

ואח"כ בה"ד: התולש בין בימינו וכו', ואח"כ טו, התולש עולשין לאכילה כגורגרת לבהמה כמלא פי הגדי לתקן בארץ כל שהן וכו'; טז, המזרז ורדין לאכילה כגורגרת לבהמה כמלא פי הגדי לתקן באילן כל שהן וכו' — זוהי הקבלה לפי"ב מ"ב (שהיא שם שלא במקומה¹⁰⁷) — ואין לה הקבלה שם בתוס'.

ואח"כ בתוס', הי"ז: החורש והחורץ מלאכה אחת הן, הדש והכוש והגופט מלאכה אחת הן, התולש והקוצר והבוצר והמוסק והגודר והאזירה כולן מלאכה אחת הן, (יח) המכבס והסוחט מלאכה אחת היא וכו', (יט) הבורר והטוחן המרקיד והלש והאופה לאכילה כגורגרת, לבהמה כמלא פי הגדי וכו'.

כאן נשנו אפוא במשנת התוס' פרטי האבות: החורש והקוצר, חדש, הבורר, הטוחן המרקיד והלש והאופה, הגוזז (הנוטל מלא זוג משערו ועי' תוס' פ"ח א; הגוזז, ב'ו המוסיף), המלבן (=המכבס) והצובע.

וב"הנוטל מלא זוג משערו קשרו: הנוטל צפרניו זו בזו וכו', וב"התולש" — התולש מעציץ נקוב וכו', של משנתנו.

ובסדר זה היה "המוציא" ראשון ואחריו: החורש וכו'.

אלא שרבי השמיטו ממשנת תנא זה, ושנהו בחלקו בפי"ב ממשנת תנא אחר, ובחלקו בפי"ג מיד (המלבן והמנפץ וכו'), וטעמו של רבי בולט כאן, טעם מנימוטכני: מפני ששנה כאן במ"ה—מ"ו מחלוקות ר' יהודה (ת"ק) ור' שמעון (לא יכול להוציאו וכו' חייב ור"ש פוסק, את המת וכו' חייב ור"ש פוסק, התולש וכו' ור"ש פוסק), ואולי לקח מ"ה—מ"ו — ממשנת ר' שמעון.

"גודלת" וכו' מפורש בבבלי (צד ב) בשם ר' יוסי בר חנינא: גודלת משום אורגת כוחלת משום כותבת פוקסת משום סווה, ואע"פ שהתלמוד מוסר אחרת בשם ר' אבהו (כוחלת משום צובעת גודלת ופוקסת משום בונה), מוסר הירוש' יב ע"ב: ר' אבהו בשם ר' יוסי בן חנינא הגדלת

(103) בבלי צב ס"ב.

(104) בבלי צד ב: אשר לר' יהודה, תוס' צד א.

(105) ירוש' י"ג: המכבד והמריבץ משום דש, המגבן והמחבץ משום לש, החולב והרודה

משום קוצר.

(106) בבלי זה א; והיא משנת ר' יהודה, עי' תוס' שם.

(107) עי' תרי"ט.

חייבת משום בונה וכו' (א' ר' זעירא לא מסתברא דילא משום א' ר' ג) הכוחלת (המשך דברי ר' אבהו) חייבת משום כותבת הפוקסת חייבת משום צובעת.

פ"א. מ"א: וחכמים פוסקין — דלא כר' יהודה בבביתא, בבלי צו ב וירוש' יג ע"א, שהוא סובר קלוטה כמי שהונחה.

שם: הזורק ונזכר וכו' קלטה אחר וכו' קתני "הזורק" סתם, בין מרה"ר לרה"י ובין מרה"י לרה"ר, דלא כרבי בתוס' פ"י יט, ירוש' פ"א ב ע"ד.

מ"ו: זה הכלל וכו' — מחלוקת ב"ש ובי"ה בס"ז 286, ומתני' כב"ה.

שם: זרק לעשות חבורה בין באדם בין בבהמה וכו' — זו כדברי ר' שמעון שמקלקל בחבורה חייב¹⁰⁸, וגם פי"ד מ"א (והחובל בהן) כר"ש.

אבל בפ"ג מ"א שנינו: וכל המקלקלים פטורין, ולא שנינו "חוץ מחובל ומבעיר" כבביתא¹⁰⁹, שהביתא — ר"ש¹¹⁰, ופ"ג מ"א — ר' יהודה (בבלי שם).

וכן משנת ב"ק פ"ח מ"ה — כר"ש¹¹¹.

פ"ב. מ"א: הבונה כמה יבנה וכו', המסתת והמכה בפטיש ובמעצד הקודח כל שהוא חייב — דלא כר' שמעון, תוס' פ"א ג¹¹², אבל הסיפא: זה הכלל כל העושה מלאכה ומלאכתו מתקיימת בשבת חייב — הוא כללו של ר"ש בת"כ חובה פ"א ו (בבלי קג ב), ומעין זה פריך הבבלי שם מר"ש דתוס' לר"ש דספרא ודחיק ומגיה.

ובתוס' פ"א א—ג: הבונה כל שהוא וכו' המכה בפטיש אחד טפיחה גדולה וכו' רשב"א אף המכה וכו', הקודח והגורד וכו' רש"א וכו', וקרוב כי "הקודח" הוספה היא, שהיתה כבר לפני הבבלי כאן ובמנחות נו א.

אח"כ בתוס' כאן (ד—ה): המכה (36) והמבעיר (37) וכו', ופירושם של אבות אלה חסר במשנה.

מ"ב: החורש — אין מקומה כאן, ואין לה הקבלה כאן בתוס', אלא בפ"ט טו—טז, אלא שרבי צירף כאן כל הדברים ששיעורן כל שהוא.

מ"ג: בין משני סמניות — מאן תנא סימניות ר' יוסי ("אמר ר' יוסי" שלאחריו), בבלי וירוש'.

פ"ג. מ"ג — משנת ר' יהודה (ע"י לעיל).

מיד — אין לה הקבלה בתוס' כאן, אבל בתוס' רפ"ח (המקבילה לפ"ז) ישנם עוד דברים ששייכים בלי ספק לכאן (א"ב): הגוזז (12) מן הבהמה וכו' מלא הסיס כפול ה"ז חייב וכו' המיסוך (17) שלשה חומין כתחילה וכו' הצד חלזון וכו' (בבלי עה א, ובתוס' סתם כר' יהודה), ובמשנתנו חסר באמת הגוזז והמיסך (והצד חלזון מתקשר יפה עם מ"ה).

ואח"כ בתוס' (ג): כל אבות וכו' (קיצור פ"ז מ"א), (ד) כל המקלקלין וכו' (הקבלה למ"ג שלנו).

וא"כ היו שניות הלכות אלו במשנת התוס' בסביבת מ"ג — מ"ד שלנו!

108 בבלי שבת קו א, סנהדרין פד ב.

109 בבלי קו א, ירוש' שבת פ"ב ה ע"א וש"ג, תוס' שבת פ"ח ד.

110 וע"י להלן לפ"ג מ"ג.

111 ע"י תפארת ישראל פ"ג מ"א, בועז.

112 בבלי קג ב וירוש' יג ע"ב.

מ"ה: רש"ג וכו' — המשנה כולה לקוחה מביצה פ"ג מ"א. ובהו' לו ועוד הנוסח בשבת מעין הנוסח שבביצה: כל המחוסר צידה חייב ושאינו מחוסר צידה פטור. ומתפרש בשבת¹¹³) כמו בביצה. וכך היה כנראה הנוסח שם. שכן שאלו בירוש' ¹¹⁴); בעון קומי ר' אחא מה ניתני כל המחוסר צידה חייב ושאינו מחוסר צידה פטור אמר לון ולא במגפל לתוכה ¹¹⁵) אגן קיימין. אלא כל המחוסר צידה אסור ושאינו מחוסר צידה מותר.

מ"ו — ר' יהודה היא. כמו פ"י מ"ה.

פ"ד. מ"א (ששיד לסוף פ"ג 1): שמנה שרצים האמורים בתורה הצדן והחובל בהן חייב — דלא כר' יהודה אלא כר' יוחנן בן נורי ¹¹⁶). וסיפא: הצדן לצורך חייב שלא לצורך פטור — ר"ש היא דאמר מלאכה שאין צריכה וכו' (קז ב). מ"ב: אמר ר' יוסי.

מ"ג: חוץ ממי דקלים — דלא כר"ע. תוס' מ"ק פ"ב יא. אלא כמבאשונה. ומכיון שכן. נראה שכל פ"ד ממשנת ר' יוסי. תלמידו של ר"ב ג. הוא.

פ"ט. מ"א — מ"ב: אלו קשרים שחייבין עליהן קשר הגמלין וקשר הספנין וכו' רמ"א כל קשר שהוא יכול להתירו באחת מידי און חייבין עליו. יש לך קשרים שאין חייבין עליהן כקשר הגמלין וכקשר הספנין (רש"י: שאין חייבין עליהן כמו שחייבין על קשר הגמלין). קושרת אשה מפתח חלוקה וחוטא סבכה ושל פסיקא ורצועות מנעל וכו' כלל אמר ר' יהודה: כל קשר שאינו של קיימא אין חייבין עליו.

הבבלי (קיא ב) שואל למ"ב: הא גופא קשיא אמרת יש קשרין שאין חייבין וכו' חיובא הוא דליכא הא איסורא איכא והדר תני קושרת וכו' הכי קאמר יש קשרין וכו' ומאי ניהו קיטרא דקטר בזממא וכו' ויש שמות רין לכתיילה ומאי ניהו מפתח חלוקה. כבר מתוך הבבלי יוצא שלא פירש כרש"י: שאין חייבין כמו שחייבין. שהרי פירש "קשר גמלין" זה אחרת מן "קשר גמלין" של מ"א. אבל בכלל "אין חייבין כ" — אינו לשון משנה בשלילה. ורק בחיוב נמצא: חייבין עליו סקילה כזכר (יבמות פ"ח מ"ו). חייבין באחריותו כחמש סלעים של בן (בבורות פ"א מ"ו). ונמצא בשלילה רק בבכורים פ"ד ה (בריייתא): ואין חייבין עליו על ביאת מקדש לא כאנשים ונשים (ולא נשים. ע"י תוס'). אבל שם סיכם תחילה הדברים ששוה ושאינו שוה.

וגם רחוק מאד ש"קשר הגמלין" שבמ"א ומ"ב יתפרש בשני מובנים.

ובאחרונה נוסח כ"י קמרידג' (E 1 43) קשר הגמלין וקשר ¹¹⁷) הספנין.

הנפלא ביותר הוא. שלא נזכר בין "אלו קשרים שחייבין עליהם". הקשרים של "הקושר והמתיר" (פ"ז מ"ב). שהם עומדים שם בשורת האריגה (בין "האורג" וה"תופר") ובודאי שפשוטו כאב"י (עד ב): שכן אורגי יריעות שנפסקה להן נימא קושרין אותה. וכו' יוסי בן חנינה בירוש' (י ע"ג). וכי"ב שנינו בתוס' סוטה פ"א ב: כדי שיקשור הגרדי נימא (בבלי וירוש' שם): "קשר הגרדיך! וגם השורה של

113) ע"י תוס' פ"ב ה.

114) כאן יד סע"א = ביצה שם טא ע"ד.

115) = "בנעול בתוכה". בביצה: בנעל.

116) תוס' תולין פ"ח יז. בבלי קז א—ב.

117) והוהב ו ל"ב. ונוספה ו.

החייבין קצרה יותר מדי (אחרי: אלו!). אלא ששני תנאים הם: ר"מ ור' יהודה.

ר"מ לפי כללו: כל קשר שהוא יכול להתירו באחת מידיו אין חייבין עליו (אפי' קשר שהוא של קיימא¹¹⁸) מנה קשר הגמלים בין קשרים שחייבין עליהן; ור' יהודה לפי כללו: כל קשר שאינו של קיימא (אפי' אינו יכול להתירו באחת מידיו) אין חייבין עליו. מנה קשר הגמלים בין קשרים המותרים. ועי' קיב א: תני חדא חייב חטאת ותניא אידך פטור אבל אסור ותניא אידך מותר לכתחילה.

הנה במקואות פ"י מ"ג—מ"ד מנה המשנה קשרים שא"צ שיבואו בהם המים. שהם של קיימא. וקשרים שצריך שיבואו בהם המים. שאינם של קיימא. בין הראשונים נמנו (מ"ג): קשרי העני (שבבגדיו) וחבט (אזן) של סנדל, ובין האחרונים: הקשר שבפרקסין שבכתף ושנץ (רצועות) של סנדל. ובתוס' שם פ"ו (פ"ח) ב: קשרי פונדא ופסיקא וקשרי מנעל וסנדל (=חבט של סנדל) וקשרי מפתח¹¹⁹ חלוק של אשה הרי אלו [אינן] חוצצין¹²⁰ קשרי גימין פונדא ופסיקא¹²¹ וקשרי רצועות¹²² (ו) מנעל וסנדל והקשר שבאפקרסין שבכתף וסדין שקשר את גימיו הרי אלו חוצצין.

תוס' זו (אם אינה משובשת) חולקת על משנת שבת במפתח חלוק של אשה. אבל בשאר הדברים מתאימה למ"ב. והשורה הראשונה של קשרים חסרה כאן. (ואפשר שתוס' זו משנת ר"מ היא. והוא חשב "מפתח חלוק של אשה" בין הקשרים שחייבים, שאינה יכולה להתירו באחת מידיה.)

ורבי השמיט חלק של החייבים מפני שמתנגדים למ"ב!

ט"ז. מ"א: כל כתבי הקדש מצילין אותן מפני הדליקה וכו' אע"פ שכתובים בכל לשון טעונים גניזה — דלא כר' יוסי. בברייתא¹²³: היו כתובין תרגום ובכל לשון מצילין אותן מפני הדליקה (בתוס': מצילין אותן וגונזין אותן) ר' יוסי אומר אין מצילין אותן מפני הדליקה (בתוס' ליתא) א"ר יוסי מעשה באבא חלפתא וכו' זכור אני בר"ג אבי אביך שהיה עומד ע"ג מעלה בהר הבית והביאו לפניו ספר איוב תרגום ואמר לבנאי שקעו תחת הנדבך. אף הוא צוה עליו וגנוזו ר' יוסי בר' יהודה אומר וכו' אמר רבי ב' תשובות בדבר וכו' אלא מניחן במקום התורפה והן מרקיבין מאליהן. ופשוטה של משנה כרב חסדא¹²⁴ ורב הונא איתותב שם ואמרו: תנאי היא. ז"א שרב הונא כר' יוסי.

ר' יוסי נזכר בפרק זה כחולק. במ"ב. מ"ד ומ"ה.

שם: ולהיכן מצילין אותן למבוי שאינו מפולש בן בתירא אומר אף למפולש — ירוש' טו סע"ג: בן בתירא כר' יהודה דתנינן תמן גשרין המפולשין מטלטלין תחתיהן בשבת דברי ר' יודה וחכמים אוסרין (עירובין פ"ט מ"ד). ועי' בבלי קיז א. וא"כ — מתני' דלא כר' יהודה.

118 עי' תוס' פ"ב טו.

119 ב"ד: וקשר מפתח, רוקח: וקשר מפתח.

120 הרי — חוצצין, ליתא ברוקח. ועי' שבת פ"ו מ"א ומקואות פ"ט מ"א.

121 = ושל פסיקא של משנתו, חוסי פסיקא.

122 ברוקח ט"ז ע"ז: וקשר אצבעותיו ורצועות, בית אצבעות, כלים פכ"ו מ"ג.

123 בבלי קטו א. תוס' פ"ג ב. 124 בבלי שם, וכן הוכיח הירוש'.

מיד: וחוזר ולובש ומוציא — ואפילו כל היום כולו דברי ר"מ (ברייתא בבלי קכ א). וסיפא „אתאן לת"ק" (הראש) וסתם מתני' ר"מ היא.
 מ"ה: ר' שמעון בן גנס אומר פורסין עור וכו' ועושים מחיצה בכל הכלים בין מלאים בין ריקנים וכו'. כולה ר' שמעון בן גנס (חי' הר"ן). שכן אמרו בגמרא (קכ רע"ב): הוא (רב דאמר) [שם סע"א] „טלית שאחז בה האור מצד אחד נותנין עליה מים מצד אחר ואם כבתה כבתה" דאמר כר' שמעון בן גנס. אימר דאמר ר' שמעון ב"נ מפני שהוא מחרך וכו' אין מדקתני סיפא ר' יוסי אוסר בכלי חרס וכו' מכלל דתנא קמא שרי¹²⁵). ובתוס' (פי"ג ט) שנינו: ר' שמעון בן גנס אומר פורסין וכו' מפני שמחרך וחכמ' לא הודו לו. חו בודאי משנת ר' יוסי החולק (והלשון רגיל במשנתו). וא"כ מתני' דלא כר' יוסי.

מ"ז: כופין קערה וכו' — ממקור אחר היא. שהיא המשך למ"ה (ואין לה הקבלה בתוס'); אבל מ"ח המשכה של מ"ו היא, ואגבה נשנית. ומשנה ז' כולה ר' יהודה (אמר ר' יהודה, ועי' בבלי קכא ב; אילימא ר"י), ועי' פכ"ב מ"ג: ארי' מעשה בא לפני ריב"ז וכו', ואולי נשנו מתחילתן שתיהן יחד, ונחלקו ע"י רבי, והכניס את החצי כאן, בסוף ענייני כיבוי. פי"ז. מ"ד: „ר' יוסי אומר" ליתא במשנת הירוש' ובהו' לו ועוד, וסתם משנה היא. וכן מוכח (כמו שהעיר הגרי"ב) משבת קנא א: מוקצה מחמת חסרון כיס אפילו ר"ש מודה דתנן כל הכלים וכו'¹²⁷). ור' יוסי מוסיף בתוס' פי"ד א: אף צפורן גדולה. אבל בכ"ז אפשר שעיקר פרק זה ר' יוסי הוא, שהרי במ"ח שנינו: א"ר יוסי בד"א בכסוי קרקע וכו'¹²⁷). ור' יוסי כר"ש ס"ל במוקצה, עי' להלן בפכ"א מ"ג.

פי"ח. מ"א: מפנין אפילו ארבע חמש קופות של תבן וכו' אבל לא את האוצר — כפשוטו פירושו: אבל אין מפנין את האוצר (ולא בלהתחיל להסתפק קמירי), וגם בברייתא שבגמרא קנא א: ת"ר אין מתחילין באוצר תחילה. הגוסס בתוס' פי"ד ד: אין מפנין את האוצר תחילה בשבת אבל עושה בו שביל וכו', וא"כ אין מכאן ראייה דמתני' ר"ש כפי' הבבלי: אבל לא את האוצר שלא יגמור (להסתפק בו) כולו דילמא אתי לאשווי גומות אבל אתחיל מתחיל ומני ר"ש היא וכו'. ואמנם מ"ב: כופין וכו', נראה שר' יהודה היא. שהוא „מפרש" א"ר יהודה אימתי וכו'; אע"פ שמן „כופין" וכו' ענין חדש הוא ואפשר שהוא מקור אחר.

במ"ג נזכר ר' יוסי כחולק.

בסופו: וכל צרכי מילה עושין בשבת. זו הקדמה מתאימה לפי"ט, ואינה מתאימה לפי"ח, וע"כ הגיה הירוש': כיני מתני' וכל צרכי חיייה (=יולדת) עושין בשבת.

אבל אלה הם כנראה שני מקורות, חו שבפי"ח משנת ר' יהודה, ולה שייך גם תחילת פי"ט.

פי"ט. מ"א: ראי' אם לא הביא כלי וכו', ובשעת הסכנה וכו' ועוד אמר ר"א כורתין עצים וכו' — תרי תנאי נינהו. הראשון ר' יהודה, שכן מפורש בברייתא שבבבלי קל ע"א: מביאו מגולה ואין מביאו מכוסה דברי ר' אליעזר ר' יהודה אומר משום ר"א נוהגין היו בשעת הסכנה שהיו מביאין מכוסה ע"פ עדים.

(125) „ועושין" גרסין, ולא כירוש' וד"ר: עושין.

(126) ובעירובין לה א: סבר לה כר' יוסי דאמר כל הכלים וכו' אינו בד' שאלניקי, עי' ד"ס.

(127) עי' גם תוס' פי"ד ג ובבלי קכא.

ועוד אמר ר"א. הוא תנא אחר שהקל עוד יותר בשם ר"א, ובברייתא שם: ת"ר במקומו של ר"א היו כורתין עצים וכו'.

ואם רישא ר' יהודה היא — קרוב הדבר שמ"א שייכת לפי"ח (והיא עוד ממשנת ר' יהודה); „וכל צרכי מילה" היא אפוא הקדמה לפי"ט מ"א.

ממ"ב: עושין כל צרכי מילה (דומה לו פכ"ג מ"ה: עושין כל צרכי המת וכו') בשבת מחליטין ופורעין ומוצצין וכו' — מקור אחר הוא.

במ"ג ר' יהודה חולק, ונוכר בה בשם ראב"ע מה שנשנה סתם בפ"ט. מ"ד לפי נוסח הירוש' ועוד: אחד למול בערב שבת וכו' חייב, אחד למול לאחר

השבת וכו' ר"א מחייב וכו' — כתני ר"ח בשם ר' מאיר בברייתא שבבבלי. ור"ש שונה (127) כנוסח הבבלי: אחד למול אחר השבת וכו' חייב אחד למול בערב

שבת וכו' ר"א מחייב.

ורב אדא בר אבהו אומר בירוש': זו דברי ר"מ ור"ש אבל דברי ר' יוסי אפי' דבר שאין בעשייתו מצוה הואיל וטועה בו לשם מצוה פטור.

וא"כ משנתנו — ר"ש לפי נוסח הבבלי, או ר"מ לפי נוסח הירוש' (ועי' עוד בבלי וירושלמי) [ועי' „מבוא לנוסח המשנה", ח"א, 311—314].

מ"ו: אלו הן ציצין המעכבין את המילה בשר החופה וכו', מל ולא פרע את המילה כאילו לא מל. משנה זו אין לה פתיחה, שהרי עדיין לא דברנו כלל על „ציצין המעכבין" או

„שאינן מעכבין": ציצין מאן דכר שמיהו? ! אלא שזהו מקור אחר (שהרי פריעה מקומה במ"ב), ותחילתו חסר: בתוס' פט"ד (בבלי קלג ב), כל זמן שהוא עסוק במילה חוזר

אף על הציצין שאין מעכבין את המילה, פירש אין חוזר אלא על הציצין המעכבין את המילה, והסוף במשנתנו: אלו הן ציצין המעכבין וכו'. אלא

שבירוש' אמרו (שם): פירש אינו חוזר אלא על ציצין המעכבין את המילה (סיפא דתוספתא). אמר ר' יוחנן דברי ר' יוסי אפי' פירש חוזר אפי' על ציצין שאין מעכבין

את המילה, וכך היא מסקנת הבבלי שם (128).

רבי סתם אפוא כר' יוסי, עיי' שהשמיט את תחילתה של הלכה זו, או שהשתמש כאן במשנת ר' יוסי, ולא העתיק את כולה.

פ"כ. מ"א: וחכ"א וכו' אבל נותנין לתלויה ביר"ט. בתוס' פט"ז א: אמר ר' יהודה אימתי אמרו נותנין לתלויה ביר"ט בזמן שנתן עליה מערב יר"ט וכו' — „אימתי" של ר'

יהודה „לפרש", וא"כ אפשר שהכל משנת ר' יהודה, אלא שרבי השמיטו, מפני שהוא חולק עליו בזה (129).

במ"ב: ועושין אינומלין בשבת ר' יהודה אומר בשבת בכוס, ביר"ט בלגין ובמועד בחבית; זהו גם מין "אמר ר' יהודה בד"א בכוס וכו'.

מ"ג: אין שורין את החילתית בפושרין — „הא בצונן מותר" ור' יוסי היא (בבלי קמ א); בתוס' פט"ז ג: אין שורין את החלתית בפושרין [בשבת] ר' יוסי אומר

בצונן מותר בחמין אסור, בבבלי שם: דתניא אין שורין את החלתית לא בחמין ולא בצונן ר' יוסי אומר בחמין אסור בצונן מותר. שם: ואין שורין את הכרשינין וכו' אבל

127) תוס' פט"ז א, ירוש' יז ע"ב.

128) „א"ר יוחנן" שבתחילת הסוגיא שם בבבלי אין ככ"י מ, ונכון.

129) ועי' בבלי וירוש' כאן וחסדי דוד.

נותן לתוך הכברה — מתני' דלא כי האי תנא דתניא ראבי' אומר אין משגיחין בכברה כל עיקר (בבלי קמ ע"ב).

מ"ה: הקש שעל גבי המטה וכו' — נשנית כאן, כמו שהעירותי כבר, מפני "ואם היה מאכל בהמה", שאנו עוסקים בו במשניות שקדמו.

ואגב "או שהיה עליו כר או סדין מנענעו בידו" נסמך: מכבש של בעלי בתים וכו', משום דברי ר' יהודה: אם היה מותר מע"ש מתיר את כליו ושומטן¹³⁰). כלומר את כלי המכבש כמו ששינונו בתוס' פט"ז ה: מכבש של בעלי בתים שהתירו להיות נוטל ממנו את הכלים נוטל את המקל ואת הלוחיים ומחזירן לשידה מפני שהן כלים (והיא משנת ר' יהודה). וטעמו מפני הכלל הסמוך בתוס' (ה"ו): כל שיש בו דברים הניטלין ויש בו דברים שאין ניטלין נוטלו ונוטלן הימנו ומחזירן למקומן. ובוזה מתקשר פכ"א: נוטל אדם את בנו והאבן בידו וכו'.

פכ"א. מ"ב: היתה בין החביות מגביהה ומטה על צדה והיא נופלת — ר' יוסי היא. בבלי קמב ב: תניא ר' יוסי אומר היתה תחבית מונחת באוצר או שהיו כלי זכוכית מונחין תחתיה מגביהה למקום אחר על צדה והיא נופלת ונוטל הימנה מה שצריך לו ומחזירה למקומה.

מ"ג: בש"א מגביהין וכו', בבלי קמג א: אר"ג אנו אין לנו ("אין אנו סומכין על משנתנו כמות שהיא שנויה") אלא ב"ש כר' יהודה (דאית ליה מוקצה) וב"ה כר"ש. ואמנם המשנה מוחלפת בכל כ"י ובד"ר ובירוש': בה"א מגביהין וכו', וזו משנת ר' יוסי בתוס' פט"ז ו: בה"א מגביהין וכו' אמר ר' יוסי עינוותנותו של ר' זכריה בן אבקולס וכו'.

ואמנם גם ר' יוסי לית ליה מוקצה. כר"ש. שכן אמרו על משנת כלים פ"ח מ"ב (סתם כלים): ההיא ר"ש היא דלית ליה מוקצה (בבלי מד ב).

וגם סיפא: שער של אפונין וכו' — ר"ש היא דלית ליה מוקצה (בבלי קמג א). וקרוב שכוליה פירקין ר' יוסי.

פכ"ב. מ"א: חבית שנשברה מצילין הימנה מזון של סעודות — פשוטו כר' יוסי בפט"ז מ"ב: לעולם מצילין מזון של סעודות. ור' יהודה ור' אלעזר חולקין במשנה זו, ובברייתא (בבלי קמב ב) גם ר"ש כר"א: ור"א ור"ש מתירין.

מ"ג: ואין נוקבין מגופה של חבית דברי ר' יהודה וחכמים מתירין (—ברוב הנוסחאות: ור' יוסי מתיר) ולא יקבנה מצדה (דברי הכל!) ואם היתה נקובה לא יתן עליה שעה וכו' אמר ר' יהודה מעשה בא לפני ריב"ז בערב ואמר וכו' — סיפא: ואם היתה וכו', כולה ר' יהודה.

מ"ד: נותנין תבשיל וכו' — אינו עומד בשום קשר עם זה שלפניו, ואין לה הקבלה בתוספתא.

ואת הצונן בחמה בשביל שיחמו — כב"ה בברייתא שבבבלי מב א (ירוש' ו ע"ב), וכפשוטו הוא בניגוד לפ"ג מ"ד ("והביאו" כפשוטו — בשבת).

ואין למשנה ד' קשר עם מ"ה ומ"ה אלא ע"י פ"ג מ"ד ("מעשה שעשו אנשי טבריא" וכו'). ואמנם כבר אמרתי (לעיל עמ' 284/5). שבתוס' שם פ"ג ישנן כמה הלכות ששייכות לפרק שלנו, ונראה שהכל נשנית במשנת תנא אחד במקום אחד.

130) כנוי הירוש' יד"ר והו' לו ועיד.

ושוטחן בחמה דסיפא — דלא כר' אלעזר ור' שמעון (בבלי קמו סע"ב). ומ"ה: לא יביאם בידו אבל עשרה בני אדם מסתפגין באלונטית אחת וכו' ומביאין אותה בידן — רישא (חנניה) בן חכנאי היא (בבלי קמו ב.) ור"ש פליג, "דר' שמעון אומר מסתפג אדם באלונטית (עי' ד"ס) ומביאה בידו לתוך ביתו" (שבת שם ועירובין פח א), ולבריתא (עירובין פז ב) ר' חנניה בן עקביה התיר הבאת אלונטית, וכן ירוש' שבת (פ"ג ו ע"א), ושמואל אומר שם על רישא (ולא יביאם בידו): והדא מתניתא קודם עד שלא התירו הבאת לונטיות, ונמסר שם בשם שמואל: רבי התיר לונטיות.

פכ"ג. מ"א: שואל אדם וכו' וכן האשה מחברתה ככרות — בבלי קמח ב: בשבת הוא דאסיר ("לומר הלויני") אבל בחול שפיר דמי לימא מתני' דלא כהלל דתנן וכן היה הלל אומר לא תלוה אשה ככר לחברתה עד שתעשינה דמים וכו'. וסיפא: ואם אינו מאמינו מניח טליתו אצלו ועושה עמו חשבון לאחר שבת — בפס"ז מ"ג שנינו: ואם היו פקחין עושין עמו חשבון אחר השבת, ועי' ירוש' שם טו ע"ד. ובסיפא: וכן ע"פ בירושלים שחל להיות בשבת מניח טליתו אצלו וכו' — זו משנת ר' אליעזר בס"ז 257; ר' אליעזר מוסיף ארבעה דברים ("שדוחים את השבת") חתיכת יבלתו ונותן משכון ולוקח, הרכיבו מירושלים להר הבית והבאתו מחוץ לתחום, שהיה ר' יהושע אומר הבאתו מחוץ לתחום אינה דוחה את השבת, אבל בפסחים פ"ו מ"א הרכבתו והבאתו מחוץ לתחום וחתיכת יבלתו אין דוחין את השבת ר"א דוחין; לפי ס"ז חולק ר' יהושע רק על "הבאתו מחוץ לתחום", ואמנם לעירובין פ"י מ"ג "וחתכין יבלת במקדש"¹³¹, ואפשר שמשנתו היא משנת ר' יהודה ששנה משנת ר' אליעזר.

מ"ב: ומפיס וכו' ומטילין חלשים וכו' — תרי תנאי, ורישא — רשב"א (תוס'). מ"ג: אבל מחשיך הוא לשמור ומביא פירות בידו ("הואיל ועיקר החשכתו לא היתה לכך") כלל אמר אבא שאול כל שאני זכאי וכו' — כפשוטה כולה אבא שאול היא, ובתוס' פ"ז יג בא כללו של אבא שאול אחרי "לפקח על עיסקי כלה" (מ"ד): מחשיכין על התחום לפקח על עיסקי כלה כלל אמר אבא שאול וכו' ועל עיסקי המת וכו'. פכ"ד. מ"א — ר"ש מוסיף¹³²: ר' שמעון¹³³ אומר היה עליו שליף מלא¹³⁴ נכנס תחתיו ומפרקו¹³⁵.

מ"ב—מ"ד אין מקומם כאן, אלא לעיל פ"ה, בין מ"א למ"ב, ולמ"א ומ"ד אין הקבלה בתוס', אבל ישנה למ"ג.

מ"ה—תלויה באויר, ואין לה הקבלה בתוס', אבל היא משנה ישנה, ופוקקין את המאור שייך — לפי"ז מ"ז!

צירוף המשניות בולט אפוא במסכת שבת: יש בה ממשנת ר"מ, ר' יהודה, ר' יוסי ור"ש ור' אלעזר; דברים ששייכים למקום אחד במקומות שונים ודברים החולקים זה על זה במקומות שונים, וגם במקום אחד.

131 ועי' בבלי פסחים פח ב וירוש' שם.

132 תוס' פ"ח א, בבלי קנו ב.

133 בבבלי: ר"ש בן יוחאי. 134 בבלי: של תכרה.

135 בבלי: מניח ראשו תחתיה ומסלקו לצד אחד והוא נופל מאליו.

וידו של רבי ניכרת בה, בין בהכרעות בין בהשמטות ובין בסידור ובצירוף של מקורות.

אבל אצ"ל שכמה משניות שלה ישנות-נושנות הן, הרי "הלכות שבת", שהן כהדרים התלויים בשערה, כבר נמנו במשנת חגיגה, שהיא מזמן הורדוס.

והרי משנת פ"א מ"א; משלשלין את הפסח בתנור עם חשיכה ומאחזין את האור במדורת בית המוקד, ופכ"ג מ"א; וכן ע"פ בירושלים שחל להיות בשבת וכו', וכן מ"ב; ומטילין חלשים על הקדשים וכו', בודאי משניות מזמן הבית הן.

ולא יצא האיש בסנדל המסומר (פ"ו מ"ב) — גם היא משנה ישנה¹³⁶, וגם עיקרה של פ"ו מ"ח (ונכנסין בהן בעזרה — ואין נכנסין בהן בעזרה) ומ"ט (ובני מלכים בווגין) — מזמן הבית. ופ"ד מ"ג (מי דקלים) הוא "משנה ראשונה" (בראשונה) של פני ר"ע.

וגם המשנה האחרונה (פכ"ד מ"ח) — מזמן הבית. אלא שלפנינו בשבת בעיקרו — נוסח של תלמידי ר"ע.

על סידור המשניות בתוס' שבת העירתי בפתיחתי זו בכמה מקומות; ניכר שהיה לפניו משנה, או משניות, בסדר אחר ובהיקף אחר; יש בה כמה משניות מקבילות ושאינן מקבילות. כמה ממשנת ר' יוסי, וגם כל פרק "דרכי האמורי" (פ"ו—פ"ח) ממשנת ר' יוסי, אע"פ שעיקרן משנה קדומה, שכבר הוזכרה ר"מ, ת"כ אחרי פ"ג ט, דמ"א אלו דרכי האמורי שמו חכמים.

אף כמה הלכות אחרות שנזכרו במסכת שבת עתיקות מאד, בכל-אופן מזמן הבית. כך נזכר "תחום שבת", σαββάτου ὅδος במפעלי השליחים (א יב).

"הדלקת הנרות", מזכיר יוספוס (אפיין וו 39), סנקה (Epist. 95, 47) lucernas sabbatis, פרסיוס (Sat. V 179—194), יובנל (Sat. XIV 105—106) ועוד¹³⁷. ההלכה שלא יכנס אדם לדין בע"ש מן המנחה ולמעה, היתה נהגת בזמן הבית אפילו בחרל, כמו שמעידה תעודתו של אגוסטוס קיסר לבני קיריני¹³⁸, מן השעה התשיעית ז"א מנחה קטנה¹³⁹. ש"אין דנין בשבתות וירט (ביצה פ"ה מ"ב) יוצא כבר מחשמונאים א' ילד—לה, ומפורש אצל פילון¹⁴⁰; על כן אין אנו רשאים לבטל את חוקי היום (השבת), כגון להדליק אש, לעבוד בשדה או לשאת משאות, או לדון ולפסוק דין, או לקבל פקדון או לגבות חוב (ע"י שבת פכ"ג מ"א). ואסמכתו אקרא (משנת ר"א 367-8); מניין למקח וממכר והלואה ופקדונות שנקראו מלאכה שנאמר אם לא שלח ידו במלאכת רעהו. מניין לדינין ולטענות ולערעורין וכל מעשה בית דין שנקראו מלאכה שנא' כנגיהו ובניו למלאכה החיצונה על ישראל לשטרים ולשפטים (ואלו "שבות" הם, ביצה פ"ה מ"ב).

136) ע"י יוספוס, מלחמות ס' א ח; וע"י בבלי ס' א וירוש' ח ע"א.

137) שירר וו 359—360.

138) יוספוס, קדמוניות סט"ז פ"ו ב.

139) שלא כמסקנת הבבלי ס' ע"ב, אלא כירוש' ג ע"א = "סמוך לחשיכה".

140) De migratione Abrahami, 91.

III. עירובין

א. קדמותה

„עירובין“ תקנה ישנה היא, שנתייחסה כבר לשלמה המלך⁽¹⁾, ונהגו בעירוב כבר בזמן הבית, אעפ שהצדוקים לא היו מודים בעירוב⁽²⁾. וגם המסכת בעיקרה ישנה היא בוודאי⁽³⁾, אעפ שבצורתה של עכשיו היא ברובה — משנת תלמידי ר״ע.

והלכות עירובין הן באמת חלק מ„הלכות שבת“, שנזכרו בחגיגה פ״א מ״ה. ואמנם אותה הרשימה המקבילה למשנת חגיגה שבתוס' חגיגה סוף פ״א. — ישנה בלשונה גם בתוס' סוף עירובין. זאת אומרת שסוף עירובין הוא סיום „הלכות שבת“⁽⁴⁾. ואמנם פ״י שייך כולו למסכת שבת, כמו שהעירו כבר התוס' (צה א) ; [פ״י מ״א—מ״ב שייכות באמת לשבת פכ״ד (א חרי מ״א)⁽⁵⁾, שמ״א שלו שייכת לעיקרו של דבר לפכ״ג מ״ג—מ״ד (מ״ה נשנית שם אגב צרכי מת שנזכרו במ״ד) ו„מחשיך“ של כאן מ״א שייך ל„מחשיך“ של שבת פכ״ג. (ומ״ב שלנו — כפשוטה — היא אחת עם הברייתא שבבבלי צו א ; ובסכנה מוליכן פחות פחות מארבע אמות, שהיא משנת ר״ש. וזהו „נותנן לחבירו וחבירו לחבירו“⁽⁶⁾]. והן הן „פחות פחות מד״א של „מי שהחשיך“ (שבת קנג ב). וגם בפכ״ד מ״א „חצר החיצונה“ כמו במ״ב שלנו]. ומתחילה היו כנראה שתי המסכות שבת ועירובין — מסכת אחת גדולה, אלא שמפני גודלה („הלכות מרובות“) חילקה לשתיים⁽⁷⁾.

ב. מקורותיה

חוץ ממשנת ר״מ — יש בה הרבה ממשנת ר' יהודה, ויש בה ממשנת ר' יוסי, וממשנת ר' שמעון. גם ר' אלעזר נזכר כאן הרבה, שלא כרגילי⁽⁸⁾. מצטיינת היא מסכת זו גם בשמות תנאים מאוחרים ; בוואמר ר' דוסתאי בר רבי ינאי משום ר' מאיר שמעתי וכו' (פ״ה מ״ד). ר' יוסי בר יהודה (פ״א מ״י). סומכוס [תלמידו של ר״מ] (פ״ג מ״א).

שישנם מקורות שונים במסכת זו יוצא כבר מן הכפילות (פ״ב מ״ו—פ״ו מ״ד ; פ״ג מ״א—פ״ז מ״י דברי ר״א). ומן הסדר המבולבל, ששונה בהרבה מן התוס' :

(1) עירובין כא ב וש״ג (2) פ״ו מ״א ומ״ב ופ״ג מ״א.

(3) פ״ג מ״ב ; פ״א מ״י : ארבעה דברים פטרו במחנה וכו' ; פ״י מ״א—מס״ו.

(4) ועי' גם ירוש' סוף עירובין. (5) עי' גם ב נס בסוף עירובין.

(6) ועי' ירוש' שבת פ״ט סז ע״ד.

(7) פ״ב מ״ה — כנר לו וירוש' ; פ״ג מ״ג — כנר לו ; פ״ד מ״ה — לו וירוש' ; מ״א — לו

וירוש' ; פ״י מ״י — דר ולו וירוש' ועוד.

בפ"ג נכנס בתוס' (פ"ד, ה"ז) בין מ"ה ומ"ו כל המקביל לפ"ד, ואח"כ
ההלכות המקבילות למ"ו—מ"ט!

זאת אומרת שבמשנתנו נכנסו כאן מ"ו—מ"ט ממקור אחר (ע"י להלן). אגב
מתנה' שבמ"ה (ובתוס' פ"ד ב' יש עוד אחרי מ"ה: מתנה אדם על עירובו ואומר
עירובי לשבתות ולא לימים טובים וכו', אבל דברי ר' אליעזר, שם
רפ"ה א' ⁹).

ואחרי פ"ו של המשנה מסודרות בתוס' (פ"ט א) ההקבלות לפ"ו מ"ו—מ"א
ופ"ח מ"א, ואח"כ (פ"ט יג—פ"י) ההקבלות למ"א—מ"ה, ופ"ח מ"ג—מ"א.
ז"א שפ"ו מ"ו עד פ"ח מ"ב לקוחות ממקור אחר ¹⁰.
ולפי מ"ג מסמיכה התוס' (פ"א יד) הקבלה למ"ט: אבל מפתח אינו כן וכו'
ואח"כ (פ"א יז) הקבלות למ"ט—מ"יד, ואח"כ הסיום שהזכרתי: הלכות שבת וכו'.
וההקבלות למ"ד—מ"ח של פ"י מסודרות בתוס' בפ"א ה"א.

ז"א שגם פ"י מ"ד—מ"ח ומ"ט—מ"י, הם ממקור אחר.
ואמנם ברור לי ¹⁰, שדברי ר' שמעון (ר' שמעון אומר) שבסוף עירובין: מקום
שהתירו לך חכמים משלך נתנו לך שלא התירו לך אלא משום שבות—סיום
מסכת עירובין שבמשנת ר"ש הוא ¹¹, ובמשנת ר"ש היו דברים אלה סמוכים לדבריו
שבפ"י מ"ג: רש"א אפילו בארץ עצמו גוללו אצלו שאין לך דבר משום שבות
עומד בפני כתבי הקדש (וגם רישא: היה קורא בספר על האסקופה וכו'—ר"ש
ה"א, בבלי צח רע"א). להלכה זו הסמך ר"ש את הערת הסיום שלו: מקום וכו' ¹².
וכשהכניס רבי כאן, אחרי מ"ג, את מ"ד—מ"ח, מ"ט—מ"י, ומ"א—מ"ט, ממקורות אחרים,
השאיר את סיומו של ר"ש במקומו, בסוף המסכת. ע"י כך נעשו הדברים סתומים
וחתומים, כי פ"י הבבלי, שר"ש החולק על ת"ק של מ"ג (מ"ג!) ואינו מתיר אלא עניבה
(ברייתא קג א) שהיא שבות, משיב בזה לבעל מחלוקתו: ואם תשאלני למה אי"כ אני מיקל
בתחומין (בפ"ד מ"א!) הריני משיב: מקום וכו'; פירוש זה דחוק ורחוק בין מצד
סגנון המשנה ובין מצד מרחק המקום ¹³.

ישנם כאן אפוא קטעים ממשנת ר"ש (במ"ב ומ"ג וסוף מ"ט), וכן כל מ"ו בפ"ד על פי
הפשט כולה ר' שמעון (אמר ר"ש) ¹⁴.
ר' שמעון נזכר כאן כמה פעמים: פ"ה מ"ו, פ"ה מ"ה, פ"ח מ"ב, מ"ה, פ"ט מ"א, ואלה
שהזכרתי לעיל, והוא נזכר הרבה גם בתוס'.

וקרוב מאד שרבי השתמש בעירובין של ר' שמעון.
הרבה יש בעירובין ממשנת ר' יהודה ¹⁵: כמעט כל פ"א ממשנת ר' יהודה
הוא: מ"ב בשי"א לחי וקורה וכו'—משנת ר"י, וכיוצא בה הוא שונה בסוכה פ"א מ"ו

(8) בנט בסוף עירובין, חושב גם פ"ה מ"א—מ"ו למקור אחר, ע"י שם.

(9) ע"י מ"ש במאמרי המדע התלמודי וצרכיו, 13.

(10) אחרת בנט בסוף עירובין, ע"י שם.

(11) כעין הסיום של התוס' עירובין, שעליו העיר הירוש': מצבתא אחת למדו כמה צביתות וכו' א
משביתת אחת למדו כמה שביתות.

(12) וע"י גם מהרש"א בסוף עירובין.

(13) ע"י מהרש"א. (14) וע"י בבלי מח א ושם מו ב.

(15) וזכור: כל מקום ששנה ר' יהודה בעירובין הלכה כמותו, עירובין טא ב.

ובתוס' כלים כ"ב פ"ד ה' מחלוקת ב"ש וביה' ; ו"משום ר' ישמעאל אמר תלמיד אחד לפני ר"ע' (פ"א מ"ב) ¹⁶ הוא כמסורת ריב"ל (עירובין יג א) ר' מאיר, ובודאי שרבי לא שנה כך "תלמיד אחד", במקום "ר"מ", אלא שזה לשון חברו ר' יהודה ¹⁷. מ"ה — כולה ר' יהודה (ירוש') ; מ"ו ומ"ז, ששונות "לחייך", — סתם כר' אליעזר ¹⁸ — בודאי ממשנת ר' יהודה, ששנה תמיד משנת ר"א ¹⁹. ו"מטמא משום גולל" שבמ"ז מובא בסוכה כד א' בלשון ר' יהודה מטמא, ואע"פ שאינו בכ"י, — לעיקרו של דבר הוא נכון, שכן יוצא מפורש מבריתא דסוכה כג א', שת"ק הוא — ר' יהודה, וכן מ"ח—מ"י (עד "דברי ר' יהודה") משנת ר' יהודה היא.

וכן יש ב"פ הרבה ממשנתו ; מ"ד, ר' יהודה אומר אם וכו' — מ"ה, הכל ממשנת ר"י, והוא ששנה במשנתו ; ועוד אמר ריב"ב וכו', כדרך השונים באותו זמן (ע"י להלן). והוא שהוסיף לדברי ריב"ב, שלא רק "שומירה ובית דירה", אלא גם בור ושיח ומערה הרי הם כשומירה ובית דירה, אבל בסמוכה לעיר מודה, שהרי שנינו בביצה פ"ד מ"ב ; איזהו קרפף כל שסמוך לעיר דברי ר' יהודה (ע"י ירוש' ; מחלפא וכו').

וכן מ"ו ; אמר ר' אלעאי שמעתי מר"א וכו' — ממשנת ר' יהודה בנו היא.

וכן פ"ג מ"א שהוא סתם כר"א (ע"י לעיל) — משנת ר"י הוא.

ובפ"ו מ"ב שנינו ; ר' יהודה אומרה בלשון אחרת מהרו וכו' — בודאי ממשנתו.

וכן פ"ז מ"א ; אמר ר"י במה דברים אמורים וכו'.

ובפ"י מ"א ; אבל בחדשים פטור — סתם כר"י (בבלי צו ב).

וכן מ"ג ; מחזירין רטיה במקדש אבל לא במדינה (ע"י ברייתא קב ב).

ובפ"ג מ"ז—מ"ח שנינו, ר' יהודה אומר וכו'. ועוד אמר ר' יהודה וכו'. וכן פ"ט

מ"ד ; דברי ר' יהודה וחכמים אוסרין ועוד אמר ר' יהודה וכו'.

"ועוד" זה הוא סימן לצייטט ממשנת חכמים, ואינו עומד כלל בשום קשר פנימי עם תוכנו של המאמר הראשון, אלא הוא כמו "ואמר ר' פלוני" שבבבלי, כלומר שחזרו השונה כאן בדרכו כמה דברים שונים, רק מפני שם האומר ; "ועוד" זה כבר גרם קשיים לבעלי התלמוד האחרונים ²⁰, מפני שחשבו שיש כאן קשר בתוכן המאמרים.

אבל "ועוד" נמצא במשנה אפילו במקום שיש בו "תרי תנאי", או שהמאמר השני מתנגד לראשון ; בסוכה פ"ב מ"ו ("חזר בו ר"א", מחלפא שיטתיה), ובביצה פ"ד מ"ז ועוד, בניגוד לפ"א מ"ג (מחלפא שיטתיה דר"א), ובשבת פ"ט מ"א — בודאי שני תנאים שנו אותה, והראשון הוא ר' יהודה משום ר"א (בבלי קל ע"א), ואין שום שייכות גם בין ריב"ב שבפ"ב מ"ד ומ"ה (ע"י לעיל), וכך אין שייכות גם בין דברי ר"א שבגדלים פ"ט מ"א ומ"ב, וכן בין דברי ר"מ שבפ"ט שם מ"ג ומ"ד, אלא שזו היא דרך שונים של פני רבי, שהיו חורזים כך דברים בדברים.

ובפ"ג מ"ז—מ"ח אנו יודעים (ע"י להלן), שהשונה הוא ר' יוסי, ששנה ; יהודה

היה אומר וכו' ועוד אמר יהודה וכו'.

וכן הוא גם שימושו של "וכן" בתוס' ; תוס' שבת פ"ז כג, סוכה פ"ב ב, עירובין פ"ג (פ"ב) ת

16 שכ"יב בתיב זבים פ"א ת, אבל במשנה זבים פ"א מ"ב סתם ; ר' ישמעאל אומר ;

17 וע"י קידושין נב ב ועירובין יג א ; מאיר (כנוסח כ"י) היה אומר.

18 ע"י בבלי יד ב

19 מנחות יח א

20 עירובין כג א, לס ב וצ"ה א

דפרי וכי ר' פיט ה' ביט פיג יח (גם הלכה כ' ר' יהודה היא = ירוש' ביק ז א), פיט ט, ביט פיט ט
דפרי, סנהד פיט ט, אהלות פיט ה.
בכל אלה אין שום קשר בין ההלכות חוץ משם האומר.
וממשנת ר' יוסי:

פיג מ"ו—מ"ט, שהוא ממקור אחר (עי' לעיל). רב העיד (לט א): מאן לא הודו לו
—אמר רב—ר' יוסי דתניא וכו' (תוס' פ"ד). פירוש דברים אלה הוא כפי' הדברים
בשבת סו א: אמר רב הונא מאן הודו לו ר' מאיר ומאן לא הודו לו ר' יוסי.
ז"א שמשנת עדיות משנת ר' מאיר היא. (התוס' ²²) — משנת ר' יוסי: ואמנם דבר
זה מתברר גם ממשנת כלים (התוס' ²³).

ור' יוסי הוא ששנה במשנתו: יהודה היה אומר וכו' ולא הודו לו חכמים.
ועוד אמר יהודה וכו' ולא הודו לו חכמים. ר' דוסא בן הרכינס אומר (ר' דוסא
רגיל במשנת ר' יוסי) וכו' ולא הודו לו חכמים (מ"ו—מ"ט).

ואמנם זו היא כנראה דרכו של ר' יוסי במשנתו לשנות: אמר פלו' — ולא הודו
לו חכמים. תוס' מע"ש פ"ב א: אמר ר' יוסי זו משנת ר"ע וכו' וחכמים לא
הודו לו. ובנדרים כד א (והבבליא בוודאי ממשנת ר' יוסי לנדרים): ולא
הודו לו. ובתוס' חולין פ"ט יד (שהוא כנראה ממשנת ר' יוסי לחולין): חכמים לא
הודו לו. ועל דברי ר' יהודה נמצאים במשנה שלנו, ולא הודו לו חכמים עוד
בפסח פ"ה מ"ח. תענית פ"ד מ"ז ובכורות פ"ו מ"י, והן כנראה כולן ממשנת ר' יוסי.
ועל תנאים אחרים, תענית פ"ג מ"ז (אחרי דברי ר' יוסי) וחכמים פ"א מ"ג (= ידים
פ"ד מ"ב), ובבבליא פסח נ רע"א: ר' נתן אומר וכו' ולא הודו לו חכמים ²⁴.
ופ"ז מ"ג: מלא עפר או צורות, כר' יוסי (עי' בבלי ע"א). וכנראה שכל הענין,
מ"א—מ"ה — ממשנת ר' יוסי (ועי' לעיל). ואולי גם מ"ו—מ"ט (א"ר יוסי בד"א וכו').
אלה הם, חוץ ממשנת ר"מ ²⁵, המקורות העיקריים שהשתמש בהם רבי במשנת
עירובין.

ובזה אנו באים לגוף המשנה.

ג. הערות ופירושים

פרק א

מ"א חבוי = מבוא (ארמית בבלי: מבואה), ר' מבואות.
(למעלה). ליתא בדיר וכי"י וירוש' וריח, וליתא בציטט שבבבלי סוכה ב א (עי' ריטב"א),
וכן ליתא בתוס' רפ"א ובבבליא שגמרא ג ב. וכן ליתא בסוכה בכי"י. וכי"ב כלים פ"ז
מ"ה: היו גבהין משלש אצבעות.

- (21) במשנה ביב פ"ז מ"ז: וכן היה רשב"א וכו', הנכון כנר הירוש' ועוד: כיוצא
בו, כמו בערכין פ"ו מ"א, ועי' ראב"ן סוף ביב.
- (22) עדיות פ"א יג וכלים ביב פ"ד ה.
- (23) כמו שבידתי במבוא למשנה, לעיל ע"פ 90, 110 ר' 131.
- (24) "הודו לו" — נזיר פ"ח מ"א, בכורות פ"ו מ"ה ובבבליא יבמות סו א.
- (25) למשל פ"א מ"ד רישא—ר"מ, ירוש'; פ"ד מ"ט רישא, בבלי; פ"ו מ"א רישא, בבלי;
פ"ז מ"ט, לא אמרו וכו', תוס' פ"ו; פ"ח מ"ח בין מלמעלה, כ"מ בתוס' סוף פ"ו; פ"י מ"ה ומ"ו, בבלי.

ימעט. בתוס' שם: כיצד ממעטו נותן עליו קורה מעשרים ולמטה¹). וכן ברייף: כיצד ממעטו נותן עליו קורה מעשרים ולמטה כי היכי דהוי חלליה עשרים (ועי' רא"ש).

והיכל גופו חללו עשרים שברישא דברייתא שם — אין בתוס', ובר"ח: והא היכל חלליה עשרין הוא, ובכן דיוקו של ר"פ הוא, לסייע לרבא שחלל סוכה תנן חלל מבוי תנן. ומשפת"ש שבברייתא אין בתוס' ורייף, ואפשר לפרש "מעשרים ולמטה" ועשרים כלמטה. ובירוש' (יח סע"א): כיצד ממעט עושה איסטבה (דוכן) על פתח המבוי, מעין שאמרו בסוכה (בבלי סוכה ד א): היתה גבוהה מעשרים אמה ובנה בה איצטבא וכו'.

והרחב. בכ"י: הרחב (ע' ד"ס). ומילתא באפי נפשה היא. ור' יהודה חולק בברייתא (ג ב וי' ע"א) גם בזה, ופליג בגובהה לרחבה (שם). אבל אפשר שזו משנת תנא אחר, והוא לא שנה דברי ר' יהודה, ועי' להלן.

ואם. בכ"י: אם. ובברייתא (יא א) תניא: מבוי שהוא גבוה מעשרים ימעט ואם יש לו צורת הפתח אינו צריך למעט.

ובברייתא שניה (שם): מבוי שהוא גבוה מעשרים אמה ימעט והרחב מעשר ימעט ואם יש לו צורת הפתח אינו צריך למעט ואם יש לו אמלתרא אינו צריך למעט. בבלי (שם): "ארישא".

אבל בירוש' (יח ע"ג): הרחב מעשר ימעט. כיצד ממעט נותן מלתרה² בפתח המבוי. לרוחב אתאמרת ורבנן עבדין לה אפילו בגובה³). וא"כ מלתרה זו זקופה היא, כמו "פס" שבתוס': כיצד ממעטו "עושה לו פס וממעט עד עשר אמות"⁴). וקורא לה "מלתרה" שהיא עומדת באמצע הפתח, כקורה שבאמצע תקרה.

ואם כך, אפשר שהמשנה הראשונה שנתה רק: אם יש לו צורת פתח אינו צריך למעט; וע"כ היו תנאים שהמשיכו זו לרישא.

ובתוס' שם שנו: מבוי שיש לו צורת פתח אע"פ שרחב מעשר אמות הרי זה אין צריך למעט = משנה; ודאי הוסיפה זה התוס' מפני שבמשנה שלה לא היו הדברים מפורשים. ועי' ירוש' ר' יהודה כדעתיה וכו'.

מ"ב בש"א וכו'. ר' יהודה היא, כיו"ב בסוכה פ"א מ"ז.

לחי וקורה. נחלקו בלשון "משנה ראשונה": לחי וקורה, אם ו' זו ו' החיבור היא או ו' המחלקת; או⁵. ור"א שאומר "לחי"ן סובר שאגב "קורה" תפסה המשנה "לחי" בל' יחיד. ר"א אומר לחיין. ובעו בבבלי וירוש': אם כב"ש או כב"ה, אבל ר"א שמותי הוא. תלמיד אחד. כזה תוס' זבים פ"א ה, ובמשנה זבים פ"א מ"ב סתם: ר' ישמעאל אומר. וריב"ל (יג א) אומר שבכל מקום הוא ר' מאיר.

המשנה היא משנת ר' יהודה בוודאי, אבל שנה כאן בלשון ר"ע. עי' בבלי יג א: תניא אמר ר"ע לא אמר ר' ישמעאל דבר זה אלא אותו תלמיד אמר דבר זה.

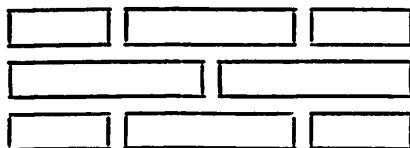
ובבבלי יב א שנו: אמר רשב"ג לא נחלקו וכו' שאינו צריך כלום⁶). ואפשר

- 1) בבלי שם, ובכ"י מ: את הקורה, בסעות (ועי' רא"ש).
- 2) עי' ירוש' ריש סוכה: את רואה את המלחיה וכו' (בעירובין משובש).
- 3) עי' פ"מ, ועי' בבלי ג ע"א.
- 4) ועי' בבלי י ע"ב.
- 5) [ועי' מבוא לנוסח המשנה ח"ב עמ' 1064 וע"ז מלמד, מחלוקת התנאים במירוש המשנה שלפניהם ובנוסחתה, תרביץ שכ"א עמ' 188].
- 6) ועי' שם: והא אנן תנן וכו' ה"ק אינו צריך לחי וקורה וכו'.

שהוא ה"ת למיד" (בתוס' פ"א נוסח אחר), ובירוש' (יט א): אינו צריך קורה (ושם בטעות: ד' טפחים).

אחר ר"ע וכו'. ורישא ר"י אליבא דר"ע (ועי' בבלי).

מ"ג אריח, ארחא arhu, חצי לבנה ועי' מגילה טז ב'; אריח ע"ג לבנה ולבנה ע"ג אריח

כמות בנין חומה, ובבב"ב פ"א מ"א: בלבנים זה נותן טפה ומחצה וכו'. ז"א שרחה ג"ט (וגם ארכה) ומונחת לאורך הכותל (ועי' תוי"ט). ועי' ירוש' יט ע"א: אמר רבי בא כדי לקבל עליו דומוס של ארחין לאורכו (ריטב"א: לרחבן). תני רשבג"א כדי לקבל עליו דומוס של ארחין לרוחבו (ריטב"א: לאורכן) וכו' על דעתיהן דרבנן ארבעין ארחין על דעתיה דרשב"ג עשרין ארחין⁸). ומכאן יוצא שהאריח הוא טפה חצי על שלשה טפחים⁹).

ומשנתנו — רשב"ג (ועי' לעיל), ומשנת הבבלי הוגהה ע"פ ת"ק.

מ"ד ת"ק — ר"מ (ירוש').

מ"ה היתה של קש וכו'. ר' יהודה (ירוש', ר' זעירא).

עקומה וכו'. ר' יהודה היא (ירוש').

עגולה וכו'. ר' יהודה (ירוש').

כל שיש וכו'. בכ"י ובירוש': אם יש בהקיפה שלשה טפחים יש בה וכו'. ומשנתנו הוגהה ע"פ ההכרעה שבבבלי¹⁰). ומכיון שאין זה כלל חשבוני לא דק¹¹). מ"ז ור' יוסי אוסר. כך בד"ר וכו' והו' לו, אבל בבבלי וירוש' וכ"י פ' וה': מאיר. וכך יוצא מברייתא דבבלי סוכה כג' (ובקיצור עירובין מד א) וכן ברייף ופ"י ה"ר יהונתן, וכן הגיה ה"ר יהוסף (אבל נ"י הרמב"ם כמשניות).

אבל לפי זה קשה לשון הירוש'¹²): רבי מאיר דלחיים מטמא משום גולל רבי מאיר מטהר, ולא הביא מרישא, אלא שבכלל הלשון קשה, שאמר ר' מאיר "דלחיים" וסיים ב"גולל", והיה צ"ל: ר"מ דגולל, או: ר"מ דעירובין, אלא נראה שזהו פירוש מאוחר (מטמא משום גולל ר"מ מטהר), ע"פ נוסח ר' יוסי, אע"פ שאותו הפירוש ישנו גם בסוכה, וגם בשרידי ירושלמי בעירובין. ואמנם לפי הברייתא שבירוש' עירובין שם: תני כל דבר שיש בו רוח חיים עושין אותו דופן ואין עושין אותו לחי דברי ר"מ וכו', ובאמת אומר ר' יוסה בירוש': תרין תנאין אינן וכו', ע"י שם. ואמנם בתחילת הברייתא הבבליית שנו: עשאה לבהמה דופן לסוכה ר' מאיר פוסל וכו'.

(7) ירוש' שם, פ"ג עד ע"ב.

(8) עשרים פעם ג"ט = ששים טפה = עשר אמות של הרוחב.

(9) ועי' בבלי יד א: לרחבו טפה [ומחצה] (ע"י ד"ס) — לארכו שלשה.

(10) ע"א (סוכה ז ב) וביב"ד ב.

(11) בדיוק ז'3, ובדיוק יותר: 3.14159...

(12) עירובין יט ע"א וסוכה פ"ב נב ע"ד.

שהיה ר' מאיר אומר כל דבר שיש בו רוח חיים אין עושין אותו לא דופן לסוכה ולא לחי וכו'. א"כ באמת תרי תנאי.

וברייתות דתוס' סוכה פ"א (עושה אדם את חבירו דופן וכו') ועירובין מד א. מתאימות לברייתא שבבבלי.

וכותבין עליו וכו'. גטין פ"ב מ"ג.

מ"י דברי ריב"ז. ע"י ברייתא שבבבלי טו ב: אחד יחיד ואחד שיירא לחבלים וכו'. וברייתא דר' יהודה שם ותוס' פ"ב, ותרי תנאי הם. וע"י ירוש' יט סע"ג: אתיא דר' יוסי ביר' יחידה בשיטת אביו וחלוק על אביו. בשיטת אביו ביחיד יתר (צ"ל: פחות) מבית סאתים וחלוק על אביו בשיירא פחות (צ"ל: יתר) מבית סאתים וכו'. וע"י בבלי יז א: משום דקאי אבואה בשיטתיה (ביחיד). ופי' רש"י ליתא בגמרא! וע"י יח א: וחבלין לשיירא!

מרחיצת ידים. רק בחלה פ"א מ"ט (בכורים פ"ב מ"א): החלה והתרומה וכו' וטעוניה רחיצת ידים (שסתם ידים פוסלות בתרומה) אבל מרחוץ ידים רק בכהן ועבודה (ואכילת תרומה עבודה היא). כלשון הכתוב, אבל כשעוסקים גם בחולין אומרת אפילו משנת חגיגה הישנה (פ"ב מ"ה): נוטלין לידים לחולין ולמעשר ולתרומה. וכן תמיד במסכת ידים, וזה סימן של עתיקות!

ובדמאי. כב"ה בברייתא (יז ב), ואת האכסניא דמאי, ובאכסניא ישראל (וע"י תוס'). ומלערב. בתוס' פ"ב: אוהלים וכו' שבמחנה פטורים מן העירוב, ובכן עירובי חצרות, אבל בעירובי תחומין חייבין (ירוש' ובבלי). אבל ע"י ר"ה פ"ב מ"ה. ולירוש': עירובי תחומין דרבנן.

פרק ב

מ"א פס = לח, גם בפיניקית.

ביראות. בירוש': ביריות, לו: בריות, = בארות, ארמית: בארא. בירא. וכן פירשו בירוש' כ ע"ב ובבלי יח א.

עושין פסין לביראות. משנה ישנה היא, ובה לא נחלקו. אבל נחלקו בפירושה (תורת חיים).

דיומדין. א"ר ירמיה בן אלעזר דיו (ד"ש: דו) (δύο) עמודין (יח א. רמב"ם: עומדין, צורה ארמית: עומדא), והשוה דוקרן, δίκρανον. כ"י ב': דיומדין, ערוך ד"פ (מסוכה): דיומדין. קרויס δίδυμον, "תאומות", וצורת המלה "דיומיד", "דיומד", השפעה ע"י הפירוש העממי "דו עומדין" (לח שם).

דיומדין = דיומין. וכן פירש שם עולא דיופרא, δίφορος = דיו פירות. רבקה. רבקה, צמד. מן רבקה, רב קשר, רבקה חבל; רבקה שעיפ, צמד, זוג. ר"א של ארבע וכו'. ע"י ר' יהונתן: שהארץ קשה לחרוש, וע"י ב"ב פ"א מ"ו ותוס' סוף ב"ב: וכן היה ר' יהודה אומר וכו' — מר כי אתריה ומר כי אתריה (בבלי). שבמקומו של ר' יהודה היתה תחרישה קשה יותר ותשעת חצאי קבין מספיקים לחרישת יום. ר' יהודה אומר של ארבע ארבע. בתוס' פ"ב ב (פ"א): כמה יהא ביניהן כמלא שתי רבקות שהן של שלש שלש בקר וישנן (דפ"ו: שהן) כעשר אמות דר"מ ר"א כשלש עשרה וכארבע עשרה אמה (ירוש').

ובבבלי (יט סע"א): ת"ר כמה ראשה ורובה של פרה שתי אמות וכמה עוביה של פרה אמה ושני שלישי אמה שהן כעשר וכו'.
ובירוש' שם אמרו לברייתא הנד' (ישנן וכו'): פרא (כצ"ל) אמה מחצה (= מחיצה) (13) ואמה ביניין. פי' אמה "מחיצה" לר"מ (ה"פשוט" שבאמצע) (14) ו"ביניין" לר' יהודה (בין פרה לפרה ובין רבקה לרבקה). ועי' ירוש' שם: אמר רבי בא בר ממל לא נצרך ר"מ לפשוטים אלא בשיטת ר' יהודה. ועי' בבלי יט ב' אר"פ וכו'. ונראה דמתני' תרי תנאי, ומחלפת ר"מ לר"י ור"י לר"מ כדתניא (מ"ת 115): המחליף דברי ר"מ לר"י וכו'. שהלכה כר"י, וכ"ש בעירובין.

מ"ג עד בית סאתים. עי' משיכ לר' יהודה בפ"א מ"י.
אמרו לו. עי' תוס' פ"ב (פ"א) ותוס' פ"ג (פ"ב) ח—טו רש"א וכו'. ועי' מ"ה.
(או מוקצה) אין בירוש' כ"י לידן, לו פ' וה' וב' וד"פ ורי"ף כ"י וד"ר, ולקוח מברייתא כב א.

(אפ"י בית עשרה כורין) ליתא בכ"י, הוא ע"פ הברייתא כב א, ועי' תוס' פ"ג (ב) ח: עשרה קרפיות.

(ומותר להרחיק) ליתא בכ"י ועוד.
מ"ד מפסקתן יסלקנה. בירוש', לו מ' וה' ופ': מפסקתה, וכן ר"ח ורי"ף, וכן ב': מפסקתה, הוא הנכון, וא"מחיצה" קאי (15). וזו כתנא ששונה לר' יהודה: ארבעה פשוטין (עי' לעיל) (16).

רי"א וכו' וחכ"א וכו'. מחלפת מפ"ט מ"ד (דברי ר"י). ר' יוחנן בירוש' (והפיסקא בטעית), ועי' בבלי כב סע"א מברייתא. ולתנא של שם שנה כאן סתם (17): אם היתה וכו' ר' יהודה אומר אינו צריך.

אחד בור וכו' דר"ע. ו"ביראות" שבמשנתנו לאו דוקא (בור מכונסין דלא פסיקא ליה לא קתני, יח א). וריב"ב מפרש "ביראות" כפשוטן.

חגורה. לו: חגורה (חגורה). מגודרות, חגור, חגור, חגור, paries, septum, מח"מ.
מ"ה בתוס' פ"ב א—פ"ג ו (פ"א—פ"ב) הסדר שונה: הקבלות של מ"א—מ"ד מסודרות שם אחרי פ"א מ"ז, ואח"כ הקבלות למ"ה—מ"י, ואח"כ לפ"ב מ"ה וכו'! מ"ה ועוד. עי' פתיחה (לעיל עמ' 302).

שבעים אמה. ה"ג סוף עירובין: היינו ת"ק ואמרו (= דאמרו) לו לא אמרו בית סאתים אלא לגינה ולקרפף (כפי' רש"י) איכא ביניהו דבר מועט דבית סאתים כמה הוי חמשה אלפי גרמידי ושבעים על שבעים הוי ארבעת אלפי ותשע מאה ותשעין ותלתא גרמידי ותולתיה (ד"ב 133: ותרי תולתא) דגרמידיא והיינו דקא אמרי' דבר מועט יש וכו' דבציר שבעים אמה ושיריים שיתא גרמידי ותרי תלתי (ד"ב: ותולתא [חסר חלק תשיעי! עי' ירוש']) מן בית סאתים. ובירוש': ותני שמואל [שבעים]

- 13) וכן ברש"י בד"ר ועוד.
- 14) אבל עי' פנים מאירות שלירוש' פשוט בכ"ש (על יכוז ירוש' שהזכיר מ"מ, אבל בח"י נרש"א העתיק לשון הירוש': "מסין אין להם שיעור", ומשמע אין להם שיעור כלל אלא כ"ש).
- 15) עי' לעיל, ועי' בבלי יט ב—כ ע"א.
- 16) ואולי קאי אבאר, שהיא נקבה.
- 17) אבל הנוסח של הירוש' דליתא כאן ר' יהודה אומר אינו נכון, אם לא שנאמר, שאלה הם גם דברי ר' יהודה שבראש מ"ג, אע"פ שהפסיקן באמצע.

אמה ושני שלישי אמה שנו וכו' שהן תשעים ושלש אמה ושלש וכו' (ועי' פי' הרמב"ם). למשנה זו שנה ר' יהודה במשנתו: דבר מועט וכו'!
 ר' יהודה וכו'. מוחלפת מביצה פ"ד מ"ב: איזהו קרפף כל שסמוך לעיר, ירוש' כ סע"ב. ותירצו: א"ר מנא כבית דירה עבד לה ר' יודה. ונראה שר' יהודה חולק רק על שומירה ובית דירה, שבור ושיח כבית דירה. ועי' בתוס' פ"ג (פ"ב): ר"ש אומר וכו' בית דירה או שהיה סמוך לעיר וכו'.

רע"א אפילו אין בה אחת. לו ופ': אלא אחת. וכן רי"ף ישן (ושם: ובלבד שלא תהא אלא שבעים). וכן "ברוב הספרים" "ובספרים ישנים ובספרי הגאונים" (רשב"א. ועי' ריטב"א). וגירסתנו מוגהת (רשב"א) וזהו הנוסחא העיקרית. ועל דברי ריב"ב קאי. והיינו דשאל תלמודא היינו ת"ק איכא ביניהו וכו' (כפי' ר"ת ורי"ף ורמב"ם ותוס') דתניא ר' יהודה אומר דבר מועט יש על שבעים אמה ושירים ולא נתנו בו חכמים שיעור.

אבל נראה שמקורות שונים כאן. עי' תוס' פ"ג (פ"ב): ר"א וכו' וכן היה ר"א וכו' (תרי תנאי). ור"א דברייתא חולק כנראה על ר"א דמתני' (ועי' בבלי כג ב). אליעזר. לו וירוש' (כ סע"א): לעזר. ועי' לעיל בתוס' י).
 ר' יוסי אומר וכו'. עי' ביצה פ"ד מ"ב: ר' יוסי אומר כל שנכנסין לו בפותחת (ו)אפילו בתוך תחום שבת.

מ"ו אבל להם מותר. עי' להלן פ"ו מ"ג כחכמים (בבלי וירוש').
 בעקרבנים. עי' פסח' לט א בברייתא [ועי' מדרשב"י, אפשטיין-מלמד, 13].

פרק ג

מ"א בכל מערבים וכו' — סתם כר' אליעזר בפ"ז מ"י (אע"פ שר' יהושע אינו חולק עליו, עי' להלן). ומשנת ר' יהודה היא.

רש"י פ"י: עירובי חצרות ותחומין, והתוס' השיבו עליו, "דעירובי חצרות בעינן פת לכ"ע בפרק הדר (ע"ב) וכל האי פירקא מוכח דאירי בתחומין".

אבל ברייתא דדף ע"א ב משובשת י). וה"ג: מערבין בחצירות בפת ואם רצו לערב ביין (איין) מערבין וכו' (דוגמא דסיפא, ועי' תוס'). והביח העיר דבמסקנא דדף פ"א מוקי לה כרש"י. ושם שנינו: בכל מערבין עירובי תחומין²⁰ ובכל משתתפין שתופי מבואות ולא אמרו לערב בפת אלא בחצר בלבד. — זו כר' יהושע (לפי הבבלי שם). ות"ק לאפוקי מדר' יהושע דאמר שלמה וכו'.

ואמנם נוסח המשנה שם הוא: ככר העירוב אפילו וכו'. ואין ר' יהושע אומר כלל. שאין מערבין אלא בפת. אלא שאם עירבו בבכר, שכן המנהג, צריך שיהא שלם. ואשר לסוף דברי התוס', שכל הפרק עוסק בתחומין, — הנה מ"א ומ"ב הוא כר' יהודה ומ"ג דלא כר' יהודה, ורישא ר"ב: אפשר אפוא שמ"ג והלאה מקור אחר, ושה מדבר בתחומין.

ומ"ב רישא בודאי בחצירות נמי איירי²¹).

18) ועי' ברכ' פ"ה מ"ב ופ"ה פ"ב מ"ה. 19) ובתוס' פ"ו ליתא כ"ז.

20) כגו' ר"ת וספרים ישנים, ורש"י גרים: תצירות.

21) עי' גם ירוש': א"ר ירמיה וכו'.

מערבין לנזיר בין וכו'. כב"ה (בבלי ל ע"ב).
 בחולין ולכהן וכו'. ירוש' ולו ורי"ף כ"י ורוב הספרים אצל ר' יהוסף אשכנזי ונוסח א"י
 בתה"ג מה"ג 142: אף בחולין לכהן וכו'. וחדא קתני דמערבין בחולין לכהן וכו'. ולא
 בתרומה כדי שלא לטמאות את התרומה ולאוסרה באכילה. אבל הכהן יכול ליכנס. וכך היה
 לפני הירוש': סומכוס כב"ש וכו'. ובריתא דדף ל ע"ב: כשם שמערבין לנזיר בין וכו'
 — מוכיחה כירוש': מערבין לנזיר בין שכן אחר ראוי לשתותו וכו'. ולא כבבלי
 ד"אפשר דמתשיל' וכו' (ועי' מ"ב).

בבית. בבלי וירוש' ועוד: בין.

מפני שיכול (לדף) לחוץ. "לילך" ליתא בכ"י. ובבבלי ל ע"ב: תנא מפני שיכול לחוץ
 ולילך בשדה וכו'. ושם סעי' שנינו: תניא (כצ"ל) ר' יהודה אומר מערבין לכהן טהור
 בתרומה טהורה בקבר. וא"כ מתני' "אתרומה" דת"ק קאי ולכ"ה (ועי' גאון יעקב). ויותר
 קרוב דאישראל קאי. מפני שיכול הכהן לחוץ ולאכול = ברייתא.

מ"ב מערבין בדמאי. כב"ה (לא ב) דחזו לעניים. ועי' ירוש' (עי' סוכה פ"ג מ"ה).
 ובמעשר שני. עי' סוכה פ"ג מ"ה, ומשנת סוכה ר' יהודה היא. ועי' תוס' כאן
 פ"ב (ד): מערבין במע"ש בירושלים. ובירוש' תניא: בש"א אין מערבין במע"ש
 בירושלים.

והכהנים בחלה ובתרומה. במשנה שבבבלי ובמשניות ריווא ליתא "ובתרומה". ובבבלי
 ד"פ וד"ו וד"ק ומשניות ד"פ ליתא גם "והכהנים בחלה". וכן מחק לירמא לשניהם. ואמנם
 בסתם דלעיל שנינו "ולישראל בתרומה". וזו דברי הכל כב"ה. אלא שנראה (עי' גם
 מ"ש). שמשנתנו לקוחה מפסחים פ"ב. ושם היא צריכה. ואולי ב"ש היא.
 האלוח עירובו וכו'. מתני' ר' יהודה היא (תוס' פ"ג/ב יא). ומשם ("לא נמנעו בנות
 ישראל וכו'") נראה, שבעירובי חצירות עסקינן (כדברי ריב"ל שבירוש') ולא כסתם הבבלי
 וכו' יוסה בירוש'.

מ"ג נתנו באילן וכו' עירובו עירוב. תוס' (בבלי לג א וירוש'): ואסור ליטלו. בתוך
 שלשה מותר ליטלו וכו'. וחכ"א כל שאסור ליטלו אין עירובו עירוב. ומתני' כפשוטו
 רבי היא.

נתנו בבור וכו'. בבלי: רבי היא.

נתנו בראש הקנה וכו'. דלא כר' יהודה בתוס' פ"ג(ב) יב (בבלי לג ב): נתנו ע"ג קורה
 שהיא גבוהה עשרה טפחים עירובו עירוב ר' יהודה אומר אם היתה [רחבה] ד' עירובו
 עירוב ואם לאו אין עירובו עירוב. דסבירא ליה שעירוב ע"ג מקום ד' בעינן. ועי'
 בבלי וירוש'.

אליעזר. לו: לעזר. בתוס': אלעזר.

במגדל. סתם מגדל של עץ הוא ועומד בבית. ונראה דבעירובי חצירות עסקינן.
 ועי' להלן.

רא"א אם אינו ידוע (כצ"ל) שהמפתח במקומו וכו'. בתוס' פ"ג(ב) טו (בבלי לד ב) שנינו:
 רא"א אם בעיר אבד עירובו עירוב ואם בשדה אבד אין עירובו עירוב. ותרי תנאי נינהו.
 ותנא דמתני' החליף דברי חכמים ברא"א. ותנא דתוס' שנה: נתנו במגדל ואבד המפתח
 ה"ז עירוב דברי ר' אלעזר וחכ"א אם אין ידוע וכו'. וזהו ששנינו בתוס' (שם):
 ומדין חכמים לר' אלעזר (כצ"ל) בבני חצר ובני מרפסת שגבו עירוביהן וכו' אע"פ

שבידוע שאין המפתח במקומו עירובו עירוב²²). עי' פ"ח מ"ג ומ"ד (והדר שם אינו אוסר). ועי' תוס' פ"ז (ור"ש היא).

מ"ד א"ר יוסי וכו'. כזה בברייתא סוכה מ ע"א.

מ"ה מחנה אדם וכו'. ר' יהודה היא. ובתוס' (רפ"ד/ג) שנינו: ר' יהודה אומר אין אדם מתנה על עירובו אלא בשני דברים וכו', כסתם מתני', אלא דברייתא זו נשתבשה במתני' דאין (לו ב). ו"שני דברים" הם: לשני רוחות ולשני ימים (ועי' ר' יוסי בר' יהודה סתימתאה, לח ב). ועי' "כינוי בירוש', וכעולא (לו א) דתני זוגי זוגי²³). או משום דלא חייה ל"ש מא יבקע הנודי. ועי' מ"ו.

בין מ"ה למ"ו נכנס בתוס' כל פ"ד שלנו, ואח"כ בתוס' (פ"ה/ד): ראי' יו"ט וכו' (מ"ו) ונראה דהברייתא דתוס' ובבלי לח א—ב מחלפת²⁴) (עי' בבלי א"פוך). וכך נשנית: דברי ר' יהודה רבי אומר, ומשום דר' יהודה אמר במ"ד "הרי זה חמר גמלי", החליפו המחלוקת כאן. ורבי קדים לרשב"ג, כדרכו. וארבעה זקנים הם: ר' יהודה, ר' יוסי בר' יהודה, ראב"ש ור' אלעזר (עי' בבלי). ובירוש' כא סעי' פריך מהלכה להלכה (ר"מ ור"י הלכה כר' יהודה, ובארבעה זקנים כר"א) ולא פריך מר' יהודה ארי'—מוכח דלא גרסו בברייתא זו כלפנינו: ר' יהודה אומר היז חמר גמלי!

מ"ו וכו'. מכאן ואילך משנת ר' יוסי, עי' פתיחתו (לעיל עמ' 303).

וחכ"א מערב לרוח אחת וכו'. עי' בבלי וירוש', אבל פשוטה של משנתנו, שחכמים חולקים גם על מ"ה, וזו ר' יהודה היא (ששנה משנת ר"א) שחולק בזו על חכמים של ר' אליעזר, כמו שחולק ביר"ט ושבת. ועי' ברייתא דירוש' סוף פרקין: מודים חכמים לר' יהודה²⁵) בשנים. במקום ר"א שבתוס' ובבלי ועי' שם ע"ב: משום ארבעה זקנים אמרו הנאכל וכו'!

מ"ח ועוד א"ר יהודה וכו' וכן ביצה וכו'. עי' תוס' ביצה פ"א ג"ג: נולדה בשבת תאכל ביר"ט וכו' ר' יהודה אומר בשם ר' אליעזר עדיין מחלוקת במקומה עומדת (ולביה לא תאכל). ועי' ביצה ג א: בשני אין בראשון לא—מוחלסת השיטה. ועי' בבלי כאן לח ב: והא איתמר וכו'.

ומתני' קתני סתם: "ביר"ט ראשון", אבל הבבלי מפרש של ר"ה. אבל בשל גלויות מודה, כברייתא דרבה בר שמואל וכתוס', אבל איסי שונה (לט ב): וכן היה ר' יוסי אוסר (וכן בברייתא הסתמית לעיל שם) בשני ימים טובים של גלויות.

מ"ט ולא הוודו לו. למסקנת הבבלי לתנא, וכברייתא: וכן היה ר' דוסא עושה בראשי חדרים של השנה כולה ולא הוודו לו. אבל גם הירוש' מסופק בפי' המשנה.

19 ק ד

מ"א גוים. עי' שבת פ"ב מ"ה.

רוח רעה. עי' שם.

בתוס' שני כל פרק זה בין מ"ה למ"ה והנה הבבלי (לו ב) הירוש' הביאו ברייתא ששנתה "איפכא": אם באו גוים מן המזרח עירובי למזרח וכו', ודאי שפירשה "עירובי

22) ותוס' (לה א) נדחקו. 23) = ירוש' דמאי כו ע"ב וגסין מה ע"א.

24) ובתוס' כ"י ויט: ובר"ר מא"ר.

25) וכיה גם ב"שירי ירושלמי". 26) בבלי ד א, עי' שם.

למזרח, שאם יבואו גוים ויוציאוני הריני יכול לחזור לעיר, והזו הקשר שבין סיד למ"ה.

בירוש': דלכן (כצ"ל) מה נן אמרין. ויעשה וכו', שאין זה נחשב כיוצא ברשות (עי' תוס' ור"ה פ"ב מ"ה). וא"כ אינם גוים של סכנה, עי' ירוש' שבת שם י"ז. החזירוהו. בברייתא שבגמרא: הוציאוהו והחזירוהו, ועי' גמרא. מעשה. עי' סוכה מא ב (תוס' פ"ב) וסוף מכות (ספרי עקב פס' מג), שהיו באים מרומא ונכנסו בספינה בברינדיסי.

הלכו. לו, הילכו. וכן פ' וה', וכן תמיד (שועלים הלכו בו, מהלך). וכן מהילכו עליהם טמאין' (כלים פ"ט מ"ו), וכן "שהילך בהן הטמא" (מקואות פ"א מ"ד), וכן תמיד אצל קיבל והילך וורק (בפסחים ובהים) כמו ובקיבול ובהילוך ובזריקה (שם), וכן כל מקום שהילך השמן (ט"י פ"ב מ"ה, תלכנה, יואל ד יח), כמו "משקה מהלך" סהרות פ"ט מ"ח. וכן בכ"מ שאין בו "אצול" ו"אחר", שאין מטרות ההליכה רמוזה בפירוש (וגם בדפוסים שלנו, שהילך בהן כדי עבודה, חולין פ"ט מ"ב).

שרצו להחזיר על עצמן. עי' בגמרא (מג א). אבל בברייתא דחנניה (שם ובירוש', ה"ל כה כרבן גמליאל בספינה) מוכח דפליגי גם בספינה, וא"כ לא שנה "שרצו להחזיר על עצמן", וירוש' לא מפליג בין ספינה עומדת להולכת.

מ"ב נמל. ב': לנמיל, כ"י אחרים: למין, λιν. (והשה סילח).

מ"ג יש לו אלפים. כתקנת ר"ג, ר"ה פ"ב מ"ה (תי"ט שם).

אם היה וכו'. מאמר מוסגר ו"שכל היוצאין ארישא קאי, ועי' ר"ה שם. ופשוטה של משנתנו היא שחולקת על משנת ר"ה: יש להן אלפים אמה לכל רוח ותו לא והאמרת כל היוצאין להציל חורין למקומן (בבלי מה א). ופשוטו של "אם היה בתוך התחום" שיצא מביתו, אבל עדיין הוא בתוך התחום, שלא נאמר שאבד אלפים של צד השני של ביתו.

ושינינו במ"י: מי שיצא וכו', ובתוס' פ"ג שם: וחזירו מן העיר הרי הוא כאנשי העיר.

מ"ה אלא ד"א. בברייתא (מח א): ישנן (כ"ה בכ"י) שמונה על שמונה דברי ר"מ. ופשוטה דר' יהודה כ"מ, וחולקים על ר' אלעזר (ירוש' ולו (לעזר) ופ' וה' וב'). (ו)מודה ר"י וכו'. הטספה היא במשנה, ולא היתה לפני ר' בון, ירוש' כב ע"א. שהוא אמר כך.

מ"ו אמר ר' שמעון. כולה ר"ש, והיו שנים אדברי חכמים קאי, ובברייתא (מס א) תניא: זו מביאה מתוך ביתה ואוכלת וזו וכו' זו מחזרת מיתרה לתוך ביתה זו מחזרת מיתרה לתוך ביתה (ובבלי מו ב, ומאן פליג עליה ר' יהודה: אבל זה לדברי רב ושמואל וגמרא מח א, ודוח ק).

מ"ז וחשכה לו. הנהגת רש"י היא, אבל בירוש' וד"ר ועוד: והיה מתיירא שמא תחשך (ועי' ירוש').

מ"ט וזו היא. בבלי נא ב, ר"ם היא, וכן תניא בברייתא שם, תוס' סוף פ"ג אבל מתוס' נראה, ש"זהו שאמרו" קדום למחלוקת ר"מ ור"י, ובה קשרו את מחלוקתם. שלא יצא בד"ר וירוש' ועוד: שמא, כמו שלמה אהיה כעוטיה, damit nicht, (דילמה להוא קצף, עזרא ז כג).

מִי־א מִי שֶׁהַחֲשִׁיד וְכוּ'. בִּירוּשׁ נִזְכַּרְתָּ בְּרִייתָא שֶׁרָא חוֹלֵק גַּם בְּזוּ, וְרִישׁ חוֹלֵק
גַּם בִּי־צֵא.

ר' אֶלְעָזָר. כֵּן לוֹ וִירוּשׁ וְעוֹד, בְּבָבְלִי שְׁתֵּי בְּרִייתוֹת מוֹחֲלָפוֹת, בְּרֵאשׁוֹנָה: רָאִי
אֶחָת יִכְנַס שְׁתֵּים לֹא יִכְנַס (שְׁאִין כֹּאן עִירוּב־תַּחֲוָמִים), וּבִשְׁנִיָּה: רָאִי אִפִּי אִמָּה אֶחָת לֹא
יִכְנַס, (שֶׁמֶחֱלִיפָה רָאִי בִּת־ק); זֶהוּ פְּשׁוּטוֹ, אֲלֵא שֶׁבְּרִיתָא ג' שְׁנָתָה בִּת־ק: אִפִּי
רִגְלוֹ אֶחָת (וְהַתִּיבָא רִגְלוֹ אֶחָת, מ'), וְאִפְשָׁר שֶׁזוֹ שְׁנָתָה: רָאִי אֶחָת יִכְנַס שְׁתֵּים
(= שְׁתֵּי רִגְלָיו) לֹא יִכְנַס.

מִפְּנֵי הַטּוֹעִין. לִיתָא בְּכִי אִי־פ, וְלֹא הִיָּה לִפְנֵי רִשִּׁי, שֶׁבִּדְשׁ לִיתָא בְּרִשִּׁי וּמִצְוִיין שֵׁם:
גַּם מִפְּנֵי טוֹעִי הַמִּידָה וְכוּ'. וּבִגְמָרָא (נִב־ב): תִּנָּא מִפְּנֵי טוֹעִי הַמִּידָה, וּמִשֵּׁם הוֹסִיפִיהוּ
בְּמִשְׁנָה.

הַהִקְבָּלוֹת בְּתוֹסֶפֶת־א:

לִמָּא—מִב־אִין הַקְבָּלָה. אַחֲרֵיו הַקְבָּלָה לִמָּג, לִמָּי, לִמָּח, לִפָּה מִז־סִיפָא, לִפָּד
מִז־מִיח רִישָׁא, מִט.

זֹאת אוֹמֶרֶת, שֶׁפִּד מִד—מִז־וּמִי־א (מִשְׁנִית שֶׁר' שֶׁמֶעוֹן עוֹסֵק בְּהוּ)
חֲסָרוּ לִגְמָרִי בְּמִשְׁנָתָה שֶׁל הַתּוֹסֶפֶת־א, וְשֶׁאֵר הַמִּשְׁנִית הִיוּ סְדוּרוֹת בְּסֹדֶר אַחֵר.
וְעִי' סְנֵה־פִיג מִג־אִיר שֶׁמֶעוֹן, שֶׁהוּא מִפְּשָׁר בֵּין ר' יְהוּדָה וְרִמָּה (תוֹס'
פִּיָּה: מְקִיִּים אֲנִי דְּבָרֵי שְׁנִיָּה וְכוּ').

פֶּרֶק ה'

מִי־א פָּגוּס. [נִי־א] פָּגִים, פִּיגָם (בְּתוֹס') πεγαμα מעמד-בונים.

גְּדוּדִיּוֹת. „גְּדוּד“ מִקְבִּיל לִ„תַּלְמִם“ (תַּה' סָה יֵא), בְּבָלִי נָה ב: שְׁלֹשׁ מַחֲצוֹת שְׁאִין עֲלִיהֶן
תִּקְרָה.

כִּיצַד וְכוּ' בֵּית וְכוּ'. חֲסוּרֵי מַחֲסָרָא, וּמְפּוֹרֶשֶׁת בְּתוֹס' פִּד (פִּי), בְּבָלִי נָה א, וְרִבִּי
קִיצָרָה לִשֵּׁם קִיצוֹר.

מִב־בְּעוֹשָׁה. צִל־עוֹשָׁה (יְרוּשׁ וְדִיר וְדִשׁ) אוֹ „אֵת שְׁתִּיָּה“ (בְּבָלִי וְעוֹד) וְכִסְיָא, וְכִרְב
הוֹנָא (נִזָּא), נִזְתַּנִּין קֶרֶפֶף לוֹז וְקֶרֶפֶף לוֹז, אֲבָל: תַּנִּין וְכֵן שְׁלֹשָׁה וְכוּ' טַעֲמָא דְּאִיכָא אֲמַצְעִי
וְכוּ', וְנִרְאָה שֶׁזֶּה תַּלּוּי בְּמַחֲלֻקֶּת שֶׁמּוֹאֵל וְכִרְב קֶרֶפֶף בִּירוּשׁ'. לִשְׁמוּאֵל בְּעִשׂוֹן
שׁוֹרָה וְלִב־ק כְּגוֹן חֲצוּבָה (= ר' חֲנִינָא בְּבָבְלִי) וְכִיָּה בְּתוֹס' (וְעִי' שֵׁם), לִשְׁמוּאֵל
אֶחָד וְלִב־ק שְׁתֵּים. וּפְשָׁטָא דְּסִיפָא, שֶׁרָק עִי אֲמַצְעִי הֵם נִעְשִׂים אֶחָד.

וְנִרְאָה שֶׁ„כֵּן“ מִמְּקוֹר אַחֵר לְקוֹחַ, וּפְלִיגִי בּוֹה, אִם נִזְתַּנִּין לָהֶם שְׁנֵי קֶרֶפִּיפּוֹת אוֹ אֶחָד.
מִד־אוֹ לְגִדְדָּה. „כּוֹתֵל“ דְּתוֹס' סִפִּד וּבְרִיתָא, וְעִי' בְּבָלִי נָה א, אֲבָל פְּשָׁטָא דְּפִלִּיגָא
(וְעִי' רִיטְבִּיָּא נִי־א שֵׁם).

וּבִלְבַד שְׁלֹא יֵצֵא, יְרוּשׁ וְדִיר וְלוֹ וְפ' וְה' וְב': יוֹצִיא, כְּלוֹמֵר אֵת הַמִּידָה, כְּמוֹ ב(פִּיָּה)
מִי־א וְעִי' תוֹס' סוּף פִּד.

מִשּׁוּם ר' מֵאִיר. לִיתָא בְּכִי מִי, וְלִפְנֵי „שִׁמְעָה“ זֶה מִר־מ, דְּבְּתוֹס' מְפּוֹרֶשׁ כֵּן בְּשֵׁם רִמָּה.
מִיָּה רִיבָה לְמָקוֹם אֶחָד. פְּשָׁטָא הוּא, שֶׁכְּשֶׁמֶדֶד אֵלִפִּים לְמָקוֹם אֶחָד סִמּוֹךְ רִיבָה, וְכְּשֶׁמֶדֶד
לְמָקוֹם אַחֵר בָּאוּתוֹ רוּחַ הַסִּמּוֹךְ לוֹ מִיעֵט.

רִיבָה, לֵאמֹר — לְמִדְּבָרָה²⁸). פְּשָׁטָא דְּכְּשֶׁמֶדֶד בִּשְׁבִיל אִדָּם אֶחָד רִיבָה, וְכְּשֶׁמֶדֶד פִּעֵם ב'

28) כְּנִי כִיִּי, דִּסְר: לְמִרְבּוֹה.

בשביל אדם אחר מעט שומעין למי שמעיד על הריבוי ("למרבתי"). וזהו שמסיים:
אפי' עבד וכו'.

מ"ו לא שייכא לתחומין אלא לעירובי חצירות (עי' תר"ח). ובתוס' (פ"ה)
נשנית אחרי מ"ח—מ"ט, ומ"ו רישא ליתא בתוס', והיא נסמכת יפה לפ"ג (שהרי פ"ד
מוקדם בתוס', ופ"ה מ"א—מ"ו ממקור אחר הן).

וכל מ"ו — ר' יהודה היא. עי' ברייתא שבבבלי נט א. ושם ב' (מאן תנא, ועי' ירוש').
ועי' ברייתא שם ס' ע"א: אמר ר' יהודה וכו', ועי' הערת ר' יהודה בתוס' למ"ב—מ"ג
(דבר מועט וכו').

ונראה שבמשנת תנא זה היתה מ"ו סמוכה לפ"ו (שעוסק בחצרות).
מ"ז סיפא. נתנו חוץ לתחום (אפילו אמה אחת) וכו'. המוקף ליתא בכ"י ונוסף
מברייתא (ס ע"ב) ותוס'. הבבלי מפרש: חוץ לעיבורה של עיר, א"פ: חוץ לתחומה
של עיר.

אבל בתוס' רפ"ה שנינו: הנותן עירובו בסוף אלפים אמה של תחום אם היה ביתו סמוך
לחומה יכנס אם לאו לא יכנס. נתנו חוץ לתחום אמה אחת אם היה בתוך אלפים אמה
שלו עירובו עירוב ואם לאו אין עירובו עירוב.

וא"כ "חוץ לתחום" של התוס' הוא חוץ לתחומה של העיר. כלומר: יותר מאלפים מן
העיר אבל בתוך אלפים שלו. וזהו מה שנשכר הוא מפסיד, ועי' בברייתא שבגמרא:
נתנו חוץ לעיבורה של עיר וכו'.

מ"ח אנשי — אנשי. עי' בבלי סא א. רב אידי (בן א"י) תנא אנשי — אנשי. רבא
תנא ואין אנשי. ורבנ' אומר: מאן דתני וכו' וח"מ (=לית כאן כיצד, בירוש'). ואת
התוס' סוף פ"ד: התיר רבי שיהיו בני גדר וכו', מפרש רב דימי בר ח'יננא:
אנשי עיר גדולה ואנשי עיר קטנה היו. וכן ר' יוסי בר בון. בירוש'. אבל רב דימי בבבלי
ורב מני בירוש' מפרשים "מפני הרשויות", טטרוגי' הו' מטטרגי'.

המשנה כפשוטה א"א לפרשה במודד, שהרי מסיים: ולמודד שאמר וכו', מכלל דכאן
לא דברו כלל במודד.

ובתוס' רפ"ה: אנשי וכו' ואין אנשי וכו', אימתי בזמן שהיו בתוך אלפים אמה
וכו', "שהיו" — שתי הערים, וא"כ תני: ואנשי, ודמסיים: ואנשי עיר קטנה || אין
להן אלא אלפים אמה בלבד, החצי הוא ג"א אל ואין אנשי עיר קטנה, והחצי
— דיטוגרפיה מלעיל.

פרק ו

בתוס' (פ"ה) באה תחילה — פ"ז מ"י, אחריו: פ"ו מ"ז (פ"י). מ"ח—מ"ד,
מ"א, מ"ח—מ"י, אחריו: פ"ז מ"ו — מ"א. ונראה שבתוס' לפנינו משנת ר'
יהודה וסידורו.

מ"א או עס מי שאינו מודה בעירוב. ליתא בכ"י ה' ובפי' ר"ח.
ובבבלי סח ב אמרו: צדוקי מאן דכר שמיה וכו', ואם גרסו במשנה "או עם מי שאינו
מודה בעירוב", הרי רמז כאן צדוקי (עי' תוס' רי"ד), אלא דלא גרסי לה, ועי' הברייתא
שם (הדר עם הנכרי צדוקי וביתוסי) ופ"ג מ"ב, השלימו במשנה כדי לישב את ה"חסרון".
וגם בתוס' פה ליתא. אבל כפשוטו, המעשה נותן לנו דין חדש, והרבה כאלה.

(29) עי' ברייתא שבבבלי עב ב

מ"ב א"ג. הוא ר"ג דיבנה, ואביו ר"ש הנהרג. ובבבלי נשתבשו המשנה והברייתא. ר"א וכו' עד שלא יוציא. ברייתא בבבלי פליגא, ולמתני' לר' יהודה חזקה לא מהני, אבל יכולים הם לעשות צרכיהם בשבת עד שלא יוציא ואסור, ושניהם מודים שיש לו ביטול רשות, אלא דפליגי בחזקה או (כירוש') אם מבטל וחוזר בו. ולברייתא פליגי אם יש לו ביטול רשות, כמפורש בה (ע"י ירוש'), ולר"י אין לו ביטול רשות. וכפשוטא של ברייתא גם לר"מ עושה כל צרכיו! מ"ג להם, ושלחם מותרים וכו'. דלא כר"א בפ"ב מ"ו. ע"י תוס' וירוש'.

מ"ד מאימתי. התחלת זמן היא, כמו בברכות ותענית ועוד, שהרי לא שנינו "עד אימתי", וא"כ א"א לפרש בבבלי, אלא "בש"א מבעוד יום" מתחילין לבטל ובה"א משתחשך מתחילין ולא מבעוד יום, וטעמם ע"כ, שמא יחזור ויוציא ואסור עליהם, אבל משתחשך יכולים לעשות כ"ג (במ"א), וב"ש שאומרים מבעוד יום מפני שסוברים שבמבטל רשות אינם חוששים לשמא יחזור ויוציא, ור"ג (במ"א) כב"ה ומשתחשך ביטול רשותו, וע"כ הוא אומר מהר"ו, כל' בשבת. ובירוש' אמרו: כיני מתניתא בית שמי (30) אומרים משתחשך, דלכן היא מתניתא מקולי ב"ש ומזומרי ב"ה, והוא הנוסח הנכון בירוש', והירוש' פירש כמו שפירשתי. אבל למטה נוסח ר' חיינא וסתם הירוש' כנוסח הבבלי (ע"א). שנוסח הברייתות (תוס' פ"ה) בירוש': לאחד מן השוק עד שלא חשיכה הרי זה אינו אוסר משחשיכה אוסר (31) — לאחד מהן עד שלא חשיכה אינו אוסר (שהרי יערב זה עם שכניו, רש"י) משחשיכה אוסר (32), ופירש שניהם כב"ש דב"ש אומרים אין מבטלין רשות משתחשך.

אבל הברייתא השניה שבבבלי (ע"א א): מבעוד יום אע"פ שהחזיק ישראל אחר בנכסיו אוסר, משחשיכה אע"פ שלא החזיק ישראל אחר אינו אוסר, א"א לפי זה, והבבלי הגיה ודחה ופירש בדוחק.

ה"ז אוסר דברי ר"מ וכו'. הבבלי והירוש' (כד ע"ב, ע"ג) מהפכים, והפשוט כאב"י בבבלי ס"א וכן בירוש' כג ע"ב.

מ"ה בעה"ב שהיה שותף וכו'. פשטא בעירווי חצרות, ו"בעה"ב" (ולא "אחד מבני המבו"י) מוכיח ששכני חצר הם, וסדר התוס', שהקדימה מ"ו למ"ה, גם הוא מוכיח כך, ומערבין בחצירות גם ביין, ע"י לעיל.

מ"ז פשטא בלא מחיצה כל שהוא, ע"י ירוש' היו שם פפלין וכו'. וע"י ברייתא דר' יהודה הסבר בבבלי כאן (עב רע"ב), וע"י ברייתא דדף מח רע"ב מחלוקת ב"ש ובי"ה.

האחין השותפין, בקצת נוסחאות הבבלי חסר, ונוסף ברש"י: "השותפין ל"ג. אבל "האחין השותפין" נמצא במשנה ובברייתא בכמה מקומות: האחין השותפין שחייבין בקלבון (שקלים פ"א מ"ז), האחין השותפין שנפל אחד מהן לאומנות (ב"ב פ"ט מ"ד) (33), ואין האחין (ו) השותפין חולקין בו (סוכה ג' ב' וצ"ל), ועוד הרבה (ובכ"מ הגיהו ושיבשו: והשותפין) (34), כלומר: אחים שהם שותפים בתפוסת הבית, ואוכלין "על שולחן אביהם" (35).

(30) כ"ה בכ"ל, והו"ה: הלל כלפנינו.

(32) כצ"ל כגרי הבבלי ע"ב ותוס' צוק.

(33) וע"י שם קמ"ב בברייתא, תוס' פ"י.

(34) [וע"י מבוא לנוסח המשנה, ח"ב 1097—1099].

(35) והשוה "באוכלי שלחן" (מ"א ב ז), משולחנם של מלכים (אבות פ"ו מ"ד), סמוך על שלחן

אביו (כ"מ י"ב ב).

כלומר בבית שהיה דר בו אביהם ועל שולחנו יי. — ודאי שלפי זה כפשוטה של משנתנו : מקום לינה גורם, כשמאל ולא כרב, ורב לשיטתו פירש כאן, במקבלי פרס שנו. ועי' ירוש' דגרס השותפין, אלא שחסר אצלנו : מתניתא פליגא על שמאל האחין (השותפין) וכו'.

מבטל את רשותו. ד"ר וירוש' ועוד (ר' יהוסף, בכל הספרים) : ביטל, כלומר בוודאי שביטל, ש"מ צוה על אדם לבטל רשותו (תוס' פ"ה זי) ; וכך אנו מניחים בכל מקום שיש ביטול רשות אף שלא נתפרש בפירוש, כגון במ"ב ומ"ג.

מ"ח מותרין בחצרות ואסורין במבוי. לבבלי וירוש' (בראשו) כ"מ, ומודה הוא בשכח אחד מבני החצר, ואם נשתתפו במבוי — לבבלי אם נשתתפו נמי. ולירוש' למטה שם, לברייתא' כד סעיף גם לחכמים : אם מערבין מותרין בחצירות ואסורין במבוי. ואם נשתתפו במבוי מותרין כאן וכאן. ולירוש' : ושכח אחד וכו' — זו ואצ"ל זו היא.

זו פשוטה של משנתנו.

מ"ט — מ"י לפי הירוש' סוברים חכמים שרגל האסורה אוסרת, ולר"ע אפי' רגל המותרת.

ולרבין בבבלי : ת"ק סבר רגל המותרת אינה אוסרת, ורבנן בתראי (וחכ"א) סברי, שאף רגל האסורה אינה אוסרת, ואמנם מתוס' ספ"ה : הפנימית של רבים והחיצונה של יחיד הפנימית צריכה עירוב והחיצונה אינה צריכה עירוב ר"ע אוסר את החיצונה שדריסת הרגל אוסרתה וחכ"א אין וכו' — יוצא שחכמים סוברים, שאף רגל האסורה אינה אוסרת.

ובהיו שתייהם של רבים, לתוס', שם סיפא, לר"ע : בפנימית ושכח אחד מן הפנימית ולא עירב הפנימית אסורה (והחיצונה מותרת, כעין קושיא של הבבלי, ע"ב, עי' שם), אלא שקשה "שתיהן", "שתיהן" ל"ל.

והמשנה, שאינה מבדילה במקום נתינת העירוב, מתאימה לברייתא הבבלית, וכו"ע.

99 ק

כבר העירותי, כי מ"ו — מ"א של פרק זה וכן פ"ח מ"א — מ"ב, קודמים בתוס' (פ"ו) למ"א — מ"ה ?

ואחרי שתופי מבואות ותחומין באות בתוס' (פ"ו) הקבלות לאלה : מ"ב, מ"ה, ואח"כ (עד סוף פ"ו) לפ"ח מ"ו — מ"א (בסדר אחר), ואחרי מ"י נכנסה גם הקבלה לפ"י מ"ו סיפא, ואח"כ (פ"ז) הקבלות — לפ"י מ"ט, מ"ז סיפא, מ"ה, ואח"כ — לפ"ח מ"ג שהוא בודאי המשך לפ"ו, וכך יוצא גם מן התוס' (בד"א בזמן שהן של רבים וכו' ו), והיא בודאי משנת ר' שמעון, ששנינו בה (תוס' שם) : הגג והמרפסת וכו', כדעתו של ר"ש בסוף פ"ז ובפ"ה ובמשנה ריש פ"ט. ואח"כ הקבלות — לפ"ז מ"א, ואח"כ (פ"ח) לפ"ט מ"ג — מ"ד, מ"א, ואח"כ לפ"ז מ"ד (פ"ח מ"ח), פ"י מ"ד, מ"ז סיפא (הברייתא שבפ"ו דלעיל), מ"ד סיפא, מ"ה סיפא, מ"ח סיפא וכו', מקורות מקורות ישנם אפוא כאן.

36 עי' ברייתא ב"ב קמ"ב, תוס' מ"י.

37 וכ"כ המאור, ועי' שם.

מ"ד וכן שתי גזוטראות. ברה"ר (רש"י ורע"ב). וכן מפורש בתוס' פ"ח. וזו כר' יהודה (פ"ט מ"ד ותוס' סוף פ"ז).

וכן זה מראה כבר שהלכה זו הובאה ממקור אחר ונתקצרה.

מ"ו החבית. של יין ושל שמן. של תמרים ושל גרוגרות (תוס' פ"ו ובבלי פ ע"א). וסתם "חבית" במשנה של גרוגרות היא. כמו שבת פכ"ב מ"ג. כלים פ"ג מ"ב. פ"ד מ"ב. ושתי סעודות (מ"ח) שייך גם בגרוגרות. כמו בשבת פכ"ב מ"א: חבית שנשברה מצילין הימנה מזון של שסעודות. וכן עיקר המשנה בפ"ח מ"ב (כמה הוא שיעורו מזון שתי סעודות לכל אחד) אחבית של גרוגרות קאי³⁸. ושם שנינו בתוס': מזון שתי סעודות בעירובי תחומין. כלומר שבחצרות אי"צ לשתי סעודות. אלא "כיכר באיסר (כאיסר)". פ"ז מ"י. מספיק (ע"י תוי"ט שם). ושנינו בכלים פ"ז מ"א ומעילה פ"ד מ"ה במזון שתי סעודות לעירוב — בעירובי תחומין נאמר.

אבל אינו מחכה לא וכו'. אבל בעירובי חצרות. שולח ע"י בנו קטן לר"מ ולסתם משנה (פ"ג מ"ב). שהיא ר' יהודה (תוס' פ"ב). ביד קטן אינו עירוב. אבל לר"מ זוהי עיקר מצות עירוב חצרות. שלא לשכח תורת עירוב מן התינוקות — ושולחן על ידם³⁹.

הבבלי (לא ב) מפרש משנת פ"ג בתחומין. משום מימרא דר"ה החולק על סתם משנה. ובירוש' פ"ג שם: א"ר יוסה. כסתם הבבלי. ומסמך לה מימרא דריב"ל הנ"ל (הע' 39). מ"ז נתוספו וכו' וצריך להודיע. תוס' רפ"ט/ו חולק: ואינו צריך להודיע. אלא ששם מתנה בפירושו: לכל בני מבוי ולכל שנתוספו עליהם. ובתוס' שנינו: כלה החפץ מודיע וא"צ לזכות. בניגוד ל"נתמעט" של המשנה (ע"י בבלי).

מ"ח מרובין. שבעה עשר (ע"י ירוש') או שמנה עשר (בבלי).

(להוצאת שבת). ליתא בירוש' ובבלי ועוד. וגליון הוא.

מ"ט א"ר יוסי. בתוס': ר' שמעון. ומכיון שהוא חולק⁴⁰ ואומר זה בלשון "אמר" — נראה שמשנת ר' יוסי היא. ור"ש שנאה!

בשירי העירוב. רש"י ורע"ב פירשו. שנתמעט משיעורו. אבל בירוש' מפרש "שירי עירוב". כמו "שירי אזור". שעירב בהן פעם אחת. אלא שבכל-אופן נתמעט. ולא אמרו. בכל הנוסתאות המדויקות: לא. וכצ"ל. ע"י תוי"ט במ"י.

ור"מ היא (כמפורש בתוס' פ"ו) והיא הקדמה למ"י העוסקת בחצרות (תוי"ט שם). וכן מ"א: שאין מערבין וכו' — ר"מ היא (תוס' פ"ו: אמר ר"מ מפני מה וכו').

מ"י ככר הוא עירוב. הנכון כנוסח: ככר והוא עירוב. "ככר העירוב". ואפילו מאפה סאה וכו' — מדברי ר' יהושע הוא. ואינו חולק על דברי ר"א. אלא מוסיף. שאם הוא "ככר" צריך שיהא שלם (וכמסקנת הבבלי). ונוסח כ"י מ' ב' ולי"א ברש"י (דף פא א): לאפוקי מד"מ דאמר פת אין. וכן למטה: ר' מאיר וקתני וכו'.

אבל כל סימוכו של הבבלי היא על הברייתא המוגהת ומפורשת. ברייתא בבבלי. עא"ב. אבל בתוס' פ"ו ובירוש' כד סע"ד. אין לא "פת" ולא "יין" בברייתא זו!

38 והשה ברייתא דתובות כח ב החבית של הקצצה (שם מליאה פירות). ובירוש' קידוש סא ע"ג: קליות ואגוזים.

39 ריב"ל בירוש' פ"ג כ ע"ד ופ"ז כד סע"ג.

40 ע"י תוי"ט. וכן מפורש בתוס'.

מ"א לחנוני או לנחחוס. שמערבין ביין ובפת (ע"י לעיל). ובחצירות אין צריך זיכוי ע"י אחר (ע"י לעיל).

שיזכה לו בעירוב. שהחנוני יזכה בשבילו (כמו "זכין לאדם") בעירוב. בשאר כל אדם. ע"י בבלי, ובירוש' (שכן חנוני מזכה להן ע"י אחר) נראה שאם נתן לאדם אחר, וזה מסרו לחנוני, זכו לו מעותיו. שהחנוני מזכה לאדם זה ע"י אחר (והמפרשים נדחקו).

שאין. ע"י רא"ש ותו"ט. כלומר: אמרו שאין זכ"י. ומשנת ר"מ היא כמפורש בירוש' ובתוס' (אמר ר"מ מפני מה זכ"י). ומ"ז חולקת (ע"י לעיל).

פרק ח

מ"א לכל. בכמה כ"י: כל. ובתוס' שנינו: המערב ע"י בני עירו שילכו עמו לבית האבל וכו' וקבלו עליהן שיבואו היו מערב וכו'.

ומבועוד יום ומשתחשך שנוי שם בסיפא לענין אחר.

מ"ב כמה הוא שיעורו של עירוב תחומין (תוס' פ"ו). כמו בשיתוף מבואות (מ"ח); וסתם זה — כסתם של כלים פ"ז מ"א (הכל לפי אדם) — חולק על המחלוקת שלמטה, וזהו ששנינו: אלו (חכמים של הסתם) ואלו (ר"מ ור' יהודה) מתכוונין להקל, שכן הוא נוסח כל כ"י כאן ובכלים.

וכי"ב בכלים פכ"ז מ"א.

רי"ב — ר"ש. בכלים מחלק.

חצייה לבית וכו'. לא סתם מתני' היא. אלא דברי ר"ש. שכן מפורש בפרה פ"א מ"א: כיו"ב אמר האוכל בבית המנוגע פרס מג' לקב וכו', ומשנת פרה כר"ש.

מ"ג המשך של פ"ו. ע"י תוס' פ"ז (=בבלי צא ב).

אנשי חצר (ואנשי מרפסת). ברוב כ"י אינו, וכן העיר ר' יהוסף אשכנזי, וע"י תוס' שם. וכן ליתא בר"ה. ורש"י הגיהה, וא"כ אפשר שאנשי מרפסת עירבו לעצמם, אבל לא אנשי חצר, ומשנתנו ר"ש (ע"י תוס' ולעיל). וברייתא ר"ש ולא תני "קרפף", כשם שאינו בתוס' בדברי ר"ש בסוף פ"ז שם.

מ"ד בית שער וכו' בית התבן וכו'. ע"י בברייתא שבבבלי עב ב.

ר' יהודה וכו'. ע"י תוס' פ"ז (ה) ז (בבלי עב סע"ב) משנת ר' יהודה.

חולק גם במ"ד (ע"י בבלי שם).

מ"ו בור וכו'. זהו המשך ישר של פ"ז מ"ה. וכך הם מתוברים יחד בתוס' פ"ו (וע"י שם ריש פ"ח).

(בין מלמעלה). אין בכ"י ובדיר ובירוש' ובבבלי, וליתא גם בסוכה סז ב בד"ו וכ"י מ. ואשגרה היא ממ"ח (וע"י תוס' סוכה). ומתוך אונגו' הוא "למעלה" של ב"ה. ורשב"ג מוסיף (אמר רשב"ג⁴²). שזו היא מחלוקת ב"ש וב"ה, וסתם כב"ה. ולמעלה של ב"ה — פירשו: אף למעלה כשר, וב"ה לקולא.

41) וכיו"ב הרבה. ע"י תו"ט.

42) כנוסח הנוסחאות המדויקות, וכ"ה בסוכה בכ"י מ.

ומתוך דברי ר' יהודה יוצא שפירוש „מלמעלה“ — מלמעלה למים ומחוץ להם. מ"ז (ר"י אומר וכו' מחיצה). ליתא בנוסחאות מדויקות, וברייתא היא שבבבלי תוס' ספ"ו.

מ"ח מן המים. צ"ל: הים, כבכל הנוסחאות יי, וכ"ה בתוס' שם, וכן בתג"ק סי' ס"א.

בין מלמעלה בין מלמטה. בתוס' ספ"ט/ו מפורש: א"כ עשו לה מחיצה גבוהה עשרה טפחים למטה מן המים אע"פ שהמים צפין על גבה אין בכך כלום (וכעין פי' הרמב"ם) רמ"א אף מלמעלה, וסתמא כר"מ.

וכן שתי גזוטראות וכו'. עי' ס"ז מ"ד, ומירוש' „הדיא במשתמשות דרך הנקב אבל משתמשות לחוץ מותר ותני כן יי" שלש כצוצריות וכו"י) יוצא שגירסתו: שתיהן אסורות, ועי' בבלי וד"פ ותג"ק סי' סז, והנה בה רבנן והתניא שתיהן אסורות עד שיערבו, אמר רבא וכו'. ועי' ר"מ בפ"י המשניות.

מ"ט עוקה = עוגה.

מ"י ראב"י וכו'. ראב"י משה ביב לעוקה שמבחוץ, וחכמים חולקין בבב' מפני שהוא מקלח את המים לחוץ.

אפילו גג או חצר. כך בכל הספרים (חוץ מדי"ש ורש"י: ביב), ובתוס' (פ"ו): דיוטא (δίατα) שהיא מאה אמה וכו', ונ"ל שהספרים נשתבשו, וצ"ל: גג או כ (צ) וצ"י, וכיוצא בטעות זו בירוש' כה ע"ב, שלש כצוצריות זו ע"ג זו וכו' אבל משתמש מן החצר לגג ואינו חושש, וצ"ל: מן הכצוצר, ובתוס' (רפ"ח): שלש דיוטאות זו למעלה מזו וכו', אבל משלש הוא מן התחתונה לעליונה יי" שלא בדרך האמצעית.

החצר וכו'. שב למ"ט (מפני שהיה רוצה לחבר דברי ראב"י עם „עוקה“).

מ"י"א וכן שתי דיוטאות. תפס „דיוטאות“ ולא בתיים, מפני „דיוטא“ שנוכרה כאן בתוס' (עי' לעיל) לפניה, אבל באמת עיקר מובנה של „דיוטא“ הוא „דירה“, „בית“, „חדר“.

פרק ט

מ"א רש"א וכו'. מבריייתא דדף צא ב (ותוס') יוצא כרב: והוא שלא עירבו, ומן התוס' יוצא בפירוש, שהיא ר"ש, דלא תני שם גם בדברי ר"ש „קרפף“ (בסוף פ"ז), ועי' תוס' פ"הו וישבטו בתוך הבית פירוש, שעירב בחצר והוציאן לחצר, אבל משם לקרפף וכו' אסור.

מ"ב גג גדול וכו'. לחכמים, שכל אחד ואחד רשות לעצמו, ועי' ירוש': מתניתא באותו הגג אבל בגג אחר אסור וכו'.

דברי ר"א. מבבלי יוצא (ר"א לשיטתו), שהנבון: אליעזר (ובירוש' סע"ג: לעזר, רע"ד: ליעזר).

חכמים מודים לר"א בחציה השני של ההלכה: מתוכה לר"ה, אבל לא מטעמו: מפני שהיא רה"ר (וא"כ המכניס מתוכה לרתיי חייב) אלא מפני שהוא כרמלית, ורבי קיצר את דבריהם, בדברי ר"א וחצי ובדברי חכמים וחצי (וחה רגיל).

(44) תוס' פ"א ד (רפ"ח).
(46) צ"ל: העליונה לתחתונה.

(43) ורש"ל הוא שהגיה: המים.
(45) השוה „גזוטראות“, אהלות פ"ח מ"ב.

מ"ג (לרה"ר). אין בכי"י וראשונים ובבלי יז א. וזהו המשך משנה ג. וע"כ לא הזכיר שוב "רה"ר".
 משנתי רחומיה. ע"י ירוש' ובבלי, התוס' באמת אינה מחלקת בין רוח אחת לשתי רוחות, אלא בין גדולה לקטנה (תוס' פ"ז). אלא משנתנו ר' יהודה, הוא מתיר כך גם במבוי ורה"ר (ע"י מ"ד ותוס').
 ואפשר שגולא רבי (ו) הוא שבידוש' קאי אתוס' פ"ז: ונשתייר כפס מכן וכו'.
 לחייו. רש"י גרס: לחיו⁴⁶. אבל אם משנתנו לרבי ור' אליעזר (ע"י בבלי יב א), לחיים בעינן. ובכ"י ב' נקודו לחיו! אבל "קורת", וא"כ דחוקא.
 מ"ד מוחלפת מפ"ב מ"ד. ע"י בבלי שם כב א וירוש' שם כח סע"א.
 ועוד. ע"י מש"כ לעיל בפתיחה (עמ' 302). וע"י תוס' כאן (ופ"ה): יתר על כן וכו'.

19 ק י

כבר אמרתי במבואי, שהתחלת פרק זה שייכת לשבת פכ"ד (אחרי מ"א). שמ"א שלו היא המשך של "החשיך" שבפכ"ג (מ"ג—מ"ד) ו"מחשיך" שבכאן דוגמתו בפכ"ג שם, ומ"ב שלנו = פחות פחות מדיא דר' יצחק שם (בבלי קנ"ב) ו"חצר החיצונה" גם שם בסיפא (ופכ"ג מ"ה אנב צרכי מת נשנית).

ובתוס' דין תפלין בין מ"א למ"ב!

מ"א ר"ג. בתוס' ר' יהודה. והוא ר"י משום ר"ג. כמו בכלים פ"ח מ"ט (וכמפורש בתוס' שם). וסתם משנתנו ר' יהודה. שאוסר בחדשות⁴⁷. כמו ששינונו, אבל בחדשות פטור (פטור מלטפל בהן, וע"כ אסור לטלטלן בשבת) ורישא זוג זוג — ר"ע⁴⁸. שנים שנים. כפשוטו "שנים שנים" = זוג זוג. אלא שכך שנה ר"ג (וכמו בכלים א), כמו "שנים שנים באו אל נח אל התיבה" (בר' ז ט), וע"כ לא דקדק במין (תפילה), אבל בבלי וירוש' פירשו: שנים בראש ושנים בזרוע, ומוטב לדחות את השבת פעם אחת ולא שתי פעמים (ירוש'). והשוה "מצילין תיק התפילין עם התפילין" ב"כל כתבי", ושם פירשו המפרשים: משום דבהול.

כריכות. בכל הספרים: כריכות, וכן במשניות תמיד בכי"י. כריכותא בארמית. צבתים וכריכות — ודאי חדשים, וע"כ מחשיך, ותו לא, וע"י בתוס' במוצא ספר. ובסכנה. כפשוטה, וברייתא שבבבלי (צו א) חולקת. וכפשוטה "נותנן לחבירו וכו'" — והו פחות פחות מדיא, וברייתא ר"ש היא. וע"י גם תוס' ספ"ח לענין סית: ובסכנה מניחו והולך לו.

מ"ב וכן בנו. ירוש': בתינוק של סכנה, וע"י שבת פכ"א מ"א ובבלי שם קמא ב, וירוש' שבת ספ"ז.

חבית. סתמא של גרוגרות (ולא מים, ע"י בבלי⁴⁹); ופשוטה כברייתא (צו ב), ר"א בשיירא נותן וכו', וע"י ביצה לט ב, מי שהיו פירותיו וכו'.
 מ"ג גוללו אצלו. פשטא כר"ש: רישא וסיפא ר"ש (צח א). ובתוס' שנינו: ונתגלגל הספר מידו לפניו ולחוך גוללו מאן ומאן ומניחו אבית אגיה⁵⁰. ירוש':

46. [ע"י תוס' עירובין יז א ד"ה קורותיו].

47. תוס' שם, בבלי צו ב צו א. 48. ע"י בבלי צו ב ותוס'.

49. ע"י מ"ש לעיל למ"ז מ"ו. 50. וע"י פסח פ"ז מ"ב ונדרים פ"ז מ"ה.

מתני' באיסקופה מותרת וכו' ⁵¹). ושם בירוש' אבל חוץ לאסקופה אסורה תיפתר שהיה יושב וקורא בו מבעוד יום וכו', ואולי צ"ל: אבל באסקופה חיצונית. עי' להלן. וכך מפרש אב"י בבבלי (צח א): באסקופה כרמלית. ועי' שבת צא ב: המוציא אוכלין ונתנן על האיסקופה, ומפרש הבבלי: אלא איסקופה כרמלית. ושם במשנה: קופה מלאה פירות ונתנה על האיסקופה החיצונית אע"פ שרוב פירות מבחוץ פטור וכו'.

ונראה שזוהי "אסקופה הנדרסת" שבבבלי (צח א).

ועי' דא"ז ספ"ג: איסקופה העליונה — אמצעית — התחתונה (= החיצונית). ואדר"ג סוף פכ"ו.

מ"ד ז"ו וכו'. פשטא אפילו כלים שאינם נשברים (קיתוניות!). ועי' תוס' פ"ח.

עומד וכו'. דלא כר"מ (בבלי צט א). ועי' ירוש'.

ברה"ר ומטלטל ברה"י. בכ"י מ' וכמה ראשונים הסדר הפוך. אבל סדר המשניות וכ"י כנוסח שלנו, ומתוך הירוש' ("לא סוף דבר עומד וכו' [אלא אפילו] ברה"ר וכו'") יוצא דלא גרסינן כלל "ברה"ר וכו'"; ובלבד" מוכיח כנו' הירוש', ובכ"י יש כאן חסרון: ומטלטל ברה"ר ברה"ר ומטלטל, וגשלים בגליון (אבל אפשר שהוגה בפנים "ברה"י במקום "ברה"ר"). מ"ה לא יעמוד וכו'. כר"מ (עי' לעיל).

ר' יהודה וכו'. עי' בבלי וירוש' וכלים פ"ח מ"י דמוחלת, ובוודאי שהנכון כמשניות, דמסיים שם: היה פונדיון וכו' ר' יוסי וכו'. ובירוש' לא הזכיר זו.

מי שנתלש. כך בירוש' וד"ר וכ"י, דפו'; משנתלש (אבל עי' תוס' פ"א (ח) ח).

מ"ו לא יעמוד וכו'. כר"מ, ורב יוסף תירצה לדברי הכל בכלים שצריכין לו. אבל מכיון שמה"ר"מ, בוודאי שגם מ"ו ר"מ.

וכן בגת. אב"י פירשה בגת כרמלית ולשבת, רבא ורב ששת בבבלי ור"ח בר אבא בירוש' מפרשים לענין מעשר, והבבלי (צט ב) מפרש: דתנן שותין על הגת (מעשרות פ"ד מ"ד). ועי' תוס' רע"ב. אבל מן התוס' (פ"ט/ו כג, ועי' פ"א/ח ו) יוצא שלענין "קולט" נאמר "וכן בגת"; צינור המקלח לרשות הרבים אחד מים ואחד יין קולט בין ביד בין בבלי ושותה וכו'. ומכיון שכך נראה שכוונו למשנת מעשרות פ"א מ"ו: היין משיקפה אע"פ שקפה קולט מן הגת העליונה ומן הצינור ושותה ונ"ל כי "וכן בגת" שנוי שלא במקומו, ומקומו אחרי "שותה" (ושותה) שבסוף המשנה.

ולזה כווננו בא"י. אבל בבבלי פירשוהו על משנת פ"ד.

ואמנם נראה קצת מתוך הירוש' (אע"פ שהירוש' מסורס ומשובש). ש"וכן בגת" היה סדור אצלם אחרי "קולט" וכו', שנתפרש לפניו.

למטה מעטרה ספחים. בגליון כ"י פ', כ"י ב', רי"ף ורא"ש ד"ו ור"ח והגאונים "אצל הריטב"א: למעלה. ועי' תוס' פ"ו כנו' צוק' "למטה" (ובדפו': למעלה) גם "מצרף" (וכן ברש"י בגמרא בשם תוספתא) בצינור ועם הכותל והמזחילה למעלה מעשרה אסור.

ומן הצינור מכל מקום עושה. בכל הנוסחאות: (ו)מכל מקום ושותה (ורש"י הוא שהגיה). ובוודאי ש"שותה" הוא העיקר, ועי' תוס', והשה — הנוגע בה מכל מקום ⁵²). אבל פ"י "מכל מקום", לא כרש"י, אלא בין למטה מעשרה בין למעלה. עי' תוס' שם. מ"ז בור. בתוס' (צוק); באר, בור. ובכ"י בליג, וכן בס"ב מ"ד: מפסקתה ליג כמו "באר" ⁵³).

51) ועי' תוס' שבת פ"א, בבלי ו ע"א—ט א. וירוש' שם סוף ה"א.
52) אהלות פ"ז מ"א, פ"ט מ"ו. ועי' מ"ש לעיל פ"ב מ"ד.
53)

ולעיקר המשנה, עי' פ"ח מ"ג: חוליית הבור וכו', ועי' תוס' פ"ו: בני חצר מותרין וכו' (ועי' בבלי וירוש'). והתוס' בוודאי הולכת אחרי פ"ח מ"ג, אלא שהיא מסורסת: בני עליה מותרין ובני חצר אסורין.

מ"י נגר שיש בראשו קלוסטרדא וכו' ור' יוסי מחיר. כסתם כלים פ"א מ"ד: קלוסטרדא טמאה, וכמפורש בתוס' שם ב"מ פ"א: קלוסטרדא ר"ט מטמא וכו' = רט"א הרי היא ככל הכלים ומטלטלת בחצר. שבמשנה שם. שאם היא כלי הרי היא טמאה ומטלטלת בשבת, וסיפא שם: הקלוסטרדא וכו' — כנראה משנת ר' יהודה. אבל הבבלי והירוש' בשבת רפ"ז לא פירשו כך (עי' ר"ש).

ר' אלעזר. כצ"ל עי' ד"ס. וכן מפורש ביבמות צ"ב שנחלקו בו ר' אלעזר ור' יוסי. וכך יוצא גם מן "ר"ג והזקנים" שהוא ר"ג דיבנה וחבריו (שבת פט"ז מ"ח = עירובין פ"ד מ"א).

מ"י א נגר הנגרר. מבריייתא דדף קא ע"א (תוס' פ"ח) יוצא ש"נגרר" אינו אחד עם "קשור ותלוי", ואפשר "נגרר" ואינו קשור ותלוי, וכן אפשר "נגרר" ו"קשור ותלוי" וגבוהים מן הארץ מלא נימא.

ואמנם בבריייתא שבבבלי קב א (שבת קכ"א): איזהו נגר הנגרר (שנועלין [בן] במקדש אבל לא במדינה) כל שקשור ותלוי וראשו (אחד) מגיע לארץ וכו'; אבל בתוס' שנינו: נגר (נגרר) אם היה קשור ותלוי פותחין וכו' ר' יהודה אומר קשור אע"פ שאינו תלוי. ושם (עי' גם צוק'): איזהו נגר (צוק': שאינו נגרר) כל שקשור ותלוי וראשו אחד וכו' ר"א אף במדינה מותר וכו'. ועי' ירוש'. ולפי זה "נגרר" ו"קשור ותלוי" הם שני דברים. מ"י ב (ר' יהודה אומר וכו'). ליתא בנוסחאות שבירושלמי ובבבלי ד"פ, אבל ישנו בכל הנוסחאות האחרות.

מ"י ג מחזירין וכו' אבל לא במדינה. כר' יהודה בבריייתא קב ב. עי' שם. ולא משום חציצה הוא דנטלה. עי' מ"ד ובבבלי וירוש', אלא משום להחליפה. ולענין רפואה נשנית (עי' ירוש': תני רטיה שתפחה מחזירין אותה בשבת וכו').

קושרין נימא וכו'. דלא כר"ש בבריייתא קג א. והפסיק בין רטיה ליבולת וכהן שלקה מפני "אם כתחילה", שבשנים הראשונים.

חוחכין יבלת. פשטא לכהן. וכן מפורש בבריייתא קג ב תוס'. וכך פירש ר' פדת בירוש': משום קלקול פייסות. ועי' בבלי וירוש', ועי' ס"ז 257. ו"יבלת" פירשו השבעים "בעל שומא", Warze, ועי' תוס' בכורות פ"ה ובבלי כתובות ע"א ובבלי בכורות מ"ע"ב. "שומתא" בסורית, תרגום של "שאת", וכן בתרגום יונתן וירוש' וגם "חבורה" (בלי פצע) וגם "צלעת", וגם שערות אחדות שבלחי. ועי' נגעים פ"ו מ"ז: היבולת והדלדולין, אצל "ראשי הדדים" וכדומה.

ועי' פרה פ"ב מ"ב: היתה בה יבלת ותתכה... כ"מ שניטל ולא העלה מקומו שער אדום פסולה⁵⁴. בכ"י בכל המשנה: יבולת. ועי' רש"י ובנס. כורך עליו גמזי. ואין זו חציצה. עי' בבלי וירוש'. אם להוציא דם וכו'. עי' בבלי שבת ק"א וירוש' כאן ל"חוחכין יבלת".

54) ומכתיבות ע"א לכורות מ ב במו"י כה"מ אין כל קשיא, ולא כבנס בפירושו, ואין גם ראייה מיבמות ק"ע"ב ששומא אינה Warze, אבל בכלאופן אינה Muttermal, שהרי זה ממעי אמו ולא "גולד", ובכתובות פ"ז מ"ח יש שונים "גולד", ועי' שם, ולא כבנס שם.

וממלאים מבור הגולה בגלגל בשבת ומבור הגדול ומבאר (ומבור) הקר (חקר) ביום טוב.
 כך בירוש' ובגמרא שם, וכן בירוש' עירובין ריש פ"ב, וכן לו' ופ' וה' ומ' ועוד.
 חקר כנ' דיר ולו, וכן היה נוסח ר"ח הרמב"ם, שגרסו בגמרא: שחקרו עליה נביאים.
 ובברייתא שבגמרא צ"ל: לא כל בורות הקר התירו, וכ"ה בכ"י מ' ותוס' וירוש'.
 הגולה. כמו גלות מים, גלות עליות (יהושע טו יט), והוא היה בעזרה, סוף מדות: שם
 היה בור הגולה והגלגל נתון עליו ומשם מספיקים מים לכל העזרה. אבל "בור הגדול" לא
 היה בעזרה, עי' יבמות פט"ז מ"ד: אר"מ מעשה באחד שנפל לבור הגדול וכו',
 ובברייתא שבגמרא קכא ב"ס: מעשה בביתו של נחוניא חופר שיחין שנפלה לבור
 הגדול וכו' פ"ט.

"בור הגדול אשר בשכר" (ש"א יט כב).

חקר היא "חקרא" שבמג"ת (ובדפוסים: הקרא (ים)), Akra, העיר התחתונה, וזהו
 שאמרו: לא כל בורות חקר התירו.

מט"ו מן ההיכל ומן האולם ומבין האולם ולמזבח, "ומן האולם" ליתא במ' וברא"ש ד"ו.
 ואמנם גם בכלים פ"א מ"ט נחשב רק "ההיכל", אבל בס"ז 228: היכל ואולם, כמו כאן.
 וסתם תמיד (ראב"י) פ"ה מ"ה כפשוטה כר"ש בן גנס כאן.

רש"א כבר פירשתי שזה סיום עירובין, סיום למ"ג, במשנת ר"ש.
 מקום שהתירו לך חכמים משלך נתנו לך, עי' כזה ירוש' ר"ה ריש פ"ב ומשם יוצא
 שפי' "משלך נתנו לך": הם אסרו והם התירו (ורש"י נדחק ע"פ הבבלי).

נגמר יום ג' ס"ו באייר תר"ץ.

(55) ב"ק נ ע"א כ"י פי' ועוד.

(56) ועי' ביצה סוף פ"ה מ"ה: ושל עולי בבל, ונודים מ"ה מ"ה: ואיזהו דבר של עולי בבל וכו' והכוור שבאמצע הדיר, ועי' ריש ט"ב: בסעי' ביראות — לעולי רגלים.

IV. פסחים

א. להלכה

א. חמץ מעט נאנות ולמעלה

שנינו (י): רמ"א אוכלין כל חמש ושורפין בתחילת שש וכו' וכל שעה שמותר לאכול מאכיל עבר זמנו אסור בהנאתו וכו' (י). ומשעה שאסור באכילה אסור בהנאה (י). ואמרו בבבלי (י): דכ"ע מיהא חמץ משש שעות ולמעלה אסור [מדאורייתא] (י). מנלן. אמר אביי תרי קראי כתיבי, כתיב שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם וכתוב אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם (י). הא כיצד לרבות ארבעה עשר לביעור וכו'. רבא אמר מהכא לא תשחט על חמץ דם זבחי (שמי' לד כה) וכו' תנ"ה (י) אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם (שמי' יב טו) מערב יו"ט או אינו אלא ביר"ט עצמו ת"ל לא תשחט על חמץ דם זבחי לא תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים (י) דברי ר' ישמעאל וכו'. — שהפסח נשחט בשמונה ומחצה ובשבת בשבע ומחצה (פ"ה מ"א). אבל כשר מחצות (פ"ה מ"ג: שחטו קודם חצות פסול וכו'). ועל כן אסרו במלאכה מחצות (פ"ד מ"א). שאין הפסח קרב אלא משש שעות ולמעלה (י): כך הם גם דברי פילון (י): מחצות עד הערב. ואולם יוספוס אומר (י): מן השעה התשיעית עד האחת עשרה: ס' היובלים פמ"ט (פסוק יד וי"ט): מן החלק השלישי של היום, דא מתחילת השעה התשיעית (ע"י להלן, "הפסח").

אלא שאיסורו, אם מדאורייתא או מדרבנן, תלוי במחלוקת (י). שבירוש' (שם כז ע"ג) אמרו: ר"מ אומר משש שעות ולמעלה מדבריהן ר' יודה אומר משש שעות ולמעלה מדברי תורה. מה טעמא דר"מ. אך ביום הראשון זה חמשה עשר. יכול משתחשך ת"ל אך הוא כיצד תן לו לפני שקיעת החמה שעה אחת מה טעמא דר' יודה. אך ביום הראשון זה ארבעה עשר וכו'. ר"מ אומר לא תאכל עליו חמץ (דב' סז ג) על אכילתו (ע"ס אכילת הפסח). ר' יודה אומר לא תאכל עליו חמץ על עשייתו ("שחיטתו") וכו'. ובברייתא (י) שנינו: ומניין לאוכל חמץ משש שעות ולמעלה שהוא עובר

(1) פ"א מ"ה, יא ב. (2) פ"ב מ"א.

(3) ברייתא כח ב. (4) ד ע"ב ואילך.

(5) כ"י א"מ. ר"ח ורמב"ם סה"מ לאוין צט בשם גוסטאווא שנקרא לפני זקני התלמוד (וע"י ד"ס).

(6) "ואם יום ראשון זה ס"ו הוא הרי שדה בו שעה אחת".

(7) מדריי פסחא פ"ח 27—28.

(8) פסח' מ"ה מ"ד, וע"י בבלי שם סג א—ב. (8.) ירוש' שם ל ע"ב.

(9) De specialibus legibus, ס"ב, 145. (9.) מלחמות ספר ו ס.

(10) ע"י גם רמב"ן בהשגותיו לסה"מ וראב"ד בהשגות.

(11) בבלי כח ב. ספרי ראה פ"ט קל.

בל"ת שנאמר לא תאכל עליו חמץ דברי ר' יהודה אמר לו ר' שמעון וכי אפשר לומר כן והלא כבר נאמר לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות. והוא אומר¹²): חמץ לפני זמנו ולאחר זמנו אינו עובר עליו בלא כלום. אף יונתן תרגם (שם' יב טו): ברם מפלגות יומא דמיקמי חגא תבטלון (ע' להלן) חמיר מבתיכון.

ואמנם מצינו "ראשון" שהוא ארבעה עשר: ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר (דב' טז כד). וע"פ פשוטו פירושו כרש"י: בערב ביום י"ד. שהרי פסוק זה מקביל לשמות לד כה: ולא ילין לבקר זבח חג הפסח (רמב"ן מפרש בדוחק: בערב יום הראשון).

אבל אע"פ שנפסק בבבלי (יג א) כר' יהודה, אף לבבלי — "שעות דרבנן" (בבלי ב ע"ב). כלומר איסור חמץ משש שעות ולמעלה (מתחילת השעה השביעית!) דרבנן הוא (ודלא כפי' רש"י שם). וכן אמרו גם להלן (כא ב): לא צריכא לשעות דרבנן (או כגי' הגאונים: לשש שעות דרבנן) דא"ר גידל וכו' המקדש משש שעות ולמעלה¹³) וכו'. וכן מפורש בירוש' שהוכרנו (כו ע"ג): רב אמר דברי ר"מ (כלומר: אפילו לדברי ר"מ) המקדש בחמץ משש שעות ולמעלן לא עשה כלום, ולפניו שם בירוש': ר"מ אומר משש שעות ולמעלן מדבריהן. שביעית אסורה משום גדר. "שעות דרבנן" הן אפוא מתחילת שעה שביעית עד קרוב לשקיעת החמה.

וההרקה הוא דעבוד רבנן לדאירייתא" (בבלי ב ע"ב).

ב. ביעור חמץ

התורה אמרה "תשביתו שאור מבתיכם", ומה היא "השבתה" זו? השבעים תירגמו "תשביתו": ἀφαιεῖτε, "לפנות", "להסיר", "להשמיד"; עקילס: διαλείψετε, "להפסיק", סומכוס: παύσετε, "להרחיק", "לפנות"; וולגטא: non erat (= "שבת", "שלא יהיה"); אונקלוס ויונתן, השומרוני ופשיטתא: תבטלון, במובן "כלייה", "השחתה" והפסקה, וכן ולא תשבית מלח (ויק' ב יג) = ולא תבטל (אונק' ויונתן; רמב"ן). כ"ביטול" של עבודה זרה, שהוא "השחתה". בלשון המשנה הישנה בא במקום "השבתה": עובר, עוברין. חלה פ"א מ"ב: נתערב אחד מהם (מחמשת מיני דגן) בכל המינים הרי זה עובר בפסח; פסחים רפ"ג מ"א (מב א): ואלו עוברין בפסח וכו', ה"ז עובר בפסח, כלומר "עוברין מן העולם" ומתבערין, וכפי' ריב"א ור"ן (השוה "מום עובר"). וזו של פסחים — משנה ישנה היא, שהזכירה כבר ר' יהושע (בבלי מג א).

"השבתה" היא אפוא העברה (מן העולם).

אבל חוץ מאלו משתמשת המשנה בכל מקום בלשון "ביעור"¹⁴, ומהו "ביעור" זה? ר' יהודה אומר אין ביעור חמץ אלא שריפה וחכ"א [אף]¹⁵ מפרר חזרה לרוח או

(12) בבלי שם, תוס' פ"א ח.

(13) כלומר: מתחילת שבע, ע"י תוס' ו ע"ב, ועיטור, חמץ, ורמב"ן, מלחמות.

(14) פ"א מ"ב — ע"י תוס' שם, פ"ב מ"ג, פ"ג מ"ב, מ"ו, ועוד.

(15) [ע"י מכאז לנוסח המשנה, ח"ב, עמ' 1010].

מטיל לים¹⁶). „שריפה“ מונחת ליסוד לימודו של ר' יונתן שבמדרשי שם¹⁷, וכן שנינו בסתם תמורה (פ"ז מ"ה) שחמץ בפסח בשריפה, וכן שנינו להלן¹⁸ משנה שר' יהודה ור"מ חולקים בפירושה, „שיאור ישרף“, ואף רבן גמליאל בדבריו שבתוס'¹⁹ אומר: ניטלו שתייהן אילו ואילו שורפין. ואף מדברי ר"מ בפ"א מ"ז ור' יוסי בתוס'¹⁹ משמע שכך היו נוהגין לשורף²⁰; אלא שחכמים (ר' יוסי בע"פ פ"ג מ"ג) אומרים „אף מפרר וכו'“; שהתורה אמרה תשביתו שאור מבתיכם — בכל דבר שאתה יכול להשביתו²¹. ואף ביעור של ערב פסח שחל להיות בשבת נקרא „ביעור“²², ואף „חמץ שנפלה עליו מפולת הרי הוא כמבוער“ (פ"ב מ"ג).

ג. בדיקת חמץ

לפני ה„ביעור“ הצריכו חכמים „בדיקה“ באור ארבעה עשר (פ"א מ"א ומ"ג), וכבר נחלקו ב"ש וב"ה בדרכי הבדיקה במרתף של יין (פ"א מ"א). אבל בתלמוד²³ אמרו: בדיקת חמץ דרבנן דמדאורייתא בביטול („בלב“) בעלמא סגי ליה. רש"י אומר: דכתיב תשביתו ולא כתיב תבערו והשבתה דלב היא השבתה. והדברים לקחים מהלכות גדולות ה' פסח (ד"ו כב ע"ב); ובת"ר דבדיק מבטיל ליה דכתיב תשביתו שאר מבתיכם. ה"ג נמשך אחרי תרגום אינוקלוס: תבטלון, ופירשהו במוכן ביטול בלב, כמוכנו בבבלי²⁴. אבל בספרי ראה פיס' קלא לומד „ביטול בלב“ מן „לך“ („שלא יראה לך כשאורי“); לא יראה לך שאור, בטל בלבך מכאן אמרו ההולך לשחוט את פסחו וכו'לה מתני' (פ"ג מ"ז; מבטלה בלבו). וכיר"ב בברייתא דדף ז ע"א: מבטלו בלבו. אבל „בטל“ של התרגום, כ„ביטול“ סתם בלשון המשנה, הוא השחתה והפסקה²⁵. ואולם ביטול שאחרי הבדיקה מדברי רב הוא²⁶ ולא נזכר כלל במשנה²⁷.

ד. איסור הנאה

חמץ משש שעות ולמעלה וחמץ בפסח אסור בהנאה (פ"ב מ"א)²⁸, וכן חמץ שעבר עליו הפסח (שם מ"ב).

- 16 פ"ב מ"א, וברייתא שבבבלי כו ב, וע"ש שם יב ב, וירוש' שם כח ע"ג—ע"ד, מכילי ורשב"י, הוצ' אפשטיין-מלמד 17, ומוחלפת במדרשי פסחא פ"ח 28.
- 17 בבלי ה ע"א: ר' עקיבא, וע"ש שם רע"ב.
- 18 פ"ג מ"ה, מדרשי פסחא פ"ט 32.
- 18 א פ"א ד: ר' יהודה משמו, וסתם בשם „ר' יהודה“ במ"ה.
- 19 פ"א ו, בבלי סו א.
- 20 וע"ש גם פ"ב מ"א: ולא יסיק בו.
- 21 כברייתא שם כו ב, וע"ש מאירי ב ע"א ושם ו רע"ב.
- 22 פ"ג מ"ז, וראב"ז בברייתא שם, מט א.
- 23 בבלי ד ע"ב וי ע"א.
- 24 גם השאלות ס"י עג השה שני מיני „ביטול“ אלה.
- 25 ע"ש על כל זה רמב"ן בריש פסחים ומאירי שם.
- 26 בבלי ו ע"ב, וכן בירוש' פ"ב כח ע"ד.
- 27 מהר"ם חלאה, כא ע"א ד"ה דאי תנא.
- 28 וע"ש בבלי כח ב ולי"ב רע"ב.

אבל ר' יוסי הגלילי חולק ואומר²⁹: תמה על עצמך היאך חמץ אסור בהנאה כל שבעה, ולפיו מכלשכן שאינו אסור בהנאה אחר הפסח, ומותר אפילו באכילה (כתמך של נברי). ואף לר' שמעון חמץ לפני זמנו ולאחר זמנו אינו עובר עליו בלא כלום³⁰. ואינו אסור באכילה אלא מדרבנן³¹, אבל מותר בהנאה, וכיון שאין חמץ שעבר עליו הפסח אסור בהנאה לר' יוסי הגלילי (ולר' שמעון) — יוצא מזה שהם התירו „הטמנה“ של החמץ.

מדעה זו מוציאה הברייתא (ה ע"ב): יכול יטמין וכו' ת"ל לא ימצא. ונראה מכאן שבראשונה היו „מטמינים“ חמציהם עד אחרי הפסח, ודעת ר"י הגלילי אינה אלא ההלכה הישנה, ובירוש' (פ"א כז ע"ב) אמרו: כותים כל זמן שעושין מצתן עם ישראל נאמנין הן על ביעור חמץ וכו' אמר ר' יוסה הדא דתימר בבתיים אבל בחצירות חשודין הן דאינון דרשין לא ימצא בבתיכם לא בחצרותיכם, ונגדם אמרו (בברייתא שבבבלי שם): אין לי אלא שבבתיים, בבורות שיחין ומערות מגין ת"ל בכל גבולך וכו'.

דברים חשובים בעניינים אלו שעסקנו בהם, אנו מוצאים בפסירוס ארמי משנת חמש לדירוש השני, 419 לפני הספירה³²:

[אל אחי]

[יד]ניה וכנותה חילא י[הודיא אחוכם חנניה] שלם אחי אלהיא [ישאלו]

וכעת שנתא זא שנת 5 דריוהוש מלכא מן מלכא שליח על ארש[ם]

[על חגא זי פטיריא כעת אנתם כן מזו ארב[עת עשר]

5 [יומין בירח ניסן ועבידה עב[דו³³] ומן יום 15 עד יום 21 ל[ניסן]

[חגא זי פטיריא עבדו] דכין הוז ואחזרו עבידא אןל תעבדו]

[..... אף שכר³⁴] א[ל תשתו וכל מנדעם זי חמיר אל [תאכלו]

[..... מן יום 14] מערב שמשא עד יום 21 לניסן[ן מערב]

[שמשא כל מנדעם זי חמיר ה[נעלו³⁵] בתוניכם וחתמו בין יומיא אלה]

מפסירוס זה אנו למדים: א) שלא אסרו עליהם אכילת חמץ אלא ממעריבי שמש של

יום י"ד בניסן, כלשון התורה (שמי' יב יח): בראשון בארבעה עשר יום לחדש בערב

תאכלו מצות עד יום האחד ועשרים לחדש בערב. שבעת ימים שאר לא ימצא בבתיכם.

רב) שהתירו להם „הטמין“ את חמצם ב„תוניים“, שהם חדרים פנימיים³⁶.

ו„לחתום“ פתחיהם „במשך הימים האלה“ („בין יומיא אלה“ כמו „בין עשרת ימים“,

נחמיה ה יח), ימי הפסח.

נהגו אפוא היתר בחמץ שעבר עליו הפסח.

(29) שם כח ב.

(30) כח ב וספרי ראה שם.

(31) בבלי חולין ד ע"ב, ירוש' כאן פ"ב כח ע"ד.

(32) סכרי ואונגנד סי' 6, קוילי סי' 21.

(33) ונהגו בעשיית מלאכה בערב פסח (ע"י פסח פ"ד).

(34) = „שכר [שערין]“, הוא זיתוס, ζύθος, המצוי, שנזכר במשנה, פ"ג מ"א.

(35) השלמת קוילי אינה נכונה, שאיכ' איך יהפוש „וחתמו“ וכו' ? ו„תונא“ אינו סתם בית

אלא „חדר“, חדר פנימי. [השוה נדה כ ע"ב ותרגום יתגן למ"א כב כה („חדר בחדר“)].

(36) בסורית משמש „תונא“ במובן „חדר לתשמישיאכלי“ (כ"ב 1606 ערך „סרדיסקא“).

כך היה מנהג ישראל („חגניה“ בא מאי או מבבל)³⁶ בתחילת ימי הבית השני.

אבל לכל המאחר בסוף ימי הבית השני החמירו משום גדר בענין חמץ, אסרו „הנאה“ ואסרו „הטמנה“, ומצאו לו סמך בתורה.

אף אסרו אכילת חמץ מחצות של יד, ומשום טעות — מתחילת שש³⁷. ומנהג זה נהג כבר בזמן הבית בחלות חמץ של תודה³⁸ ובתרומה שביעורן לפני שחיטת הפסח (עי' לעיל). ואח"כ קבעו זמן לשריפתן בתחילת שש, וכן בתרומה. וכך נהגו גם בחמץ שבבית ובחולין.

ב. הפסח והסדר

א. זמן שחיטת הפסח

התורה אמרה: ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים (של „ארבעה עשר“) (שם יב ו); בחדש הראשון בארבעה עשר לחדש בין הערבים פסח לה' (ויק' כג ה); בארבעה עשר יום לחדש הזה בין הערבים תעשו אותו (במ' ט ג); ויעשו את הפסח בראשון בארבעה עשר יום לחדש בין הערבים (שם ה); שם תזבח את הפסח בערב כבוא השמש מועד צאתך ממצרים ובשלת ואכלת וגו' ופנית בבקר והלכת לאהליך (דב' טז ו); וביהושע (ה י) נאמר: ויעשו הפסח בארבעה עשר יום לחדש בערב (ועי' ראב"ע ורמב"ן).

אבל ההלכה אומרת: תמיד (של בין הערבים) נשחט בשמונה ומחצה וקרב בתשע ומחצה, בערבי פסחים נשחט בשבע ומחצה וקרב בשמונה ומחצה וכו' והפסח אחריו.

וכבר דנו מדרשי-הלכה בפירוש כתובים אלו לפי ההלכה³⁹; בס"ז (בהעלותך, 258) שנינו: בארבעה מקומות הוא אומר בין הערבים יכול בערבו של ערב („בשקיעת החמה“) ובערבו של שחר („ובזריחתה“) ובחצית היום כיון („בדיוק“, בשעה שהשמש מתחילה לערוב) היא שחיטת הפסח ת"ל בין הערבים בא לחלוק בין הערבים שנים (עי' להלן) או בערב (שם תזבח את הפסח בערב) משחשיכה אמ' בשלישי בין הערבים או בין הערבים בין השמשות (כתרגום יונתן: „ביני שמשאא“, אונקלוס: „בין שמשיא“) אמ' ברביעי בין הערבים בא לחלוק בין חצות יום ובין לילה לכוין שמונה ומחצה. כל ימות השנה היה התמיד נשחט בשמונה ומחצה וקרב בתשע ומחצה, ערבי פסחים וכו'.

ובספרא אמור (פי"א א): „יכול משתחשך ת"ל יום („בארבעה עשר יום“, במדבר ט ג, אבל בת"כ גם באמור, וכן בשבעים ובשומרוני). או יום יכול משתי שעות ת"ל בין הערבים.

36 בפסידוס 12 שו" 7: מן זי חגניה במצריין, הרי שבא ממקום אחר. ואולי הוא „חגני אחד מאחיו“ של נחמיה, שבא מיהודה לשושן בשנת עשרים לארתחששתא, כעשרים וחמש שנה לפני זמנו של הפסידוס.

37 ויש שאסרוהו כל היום, כר' יהודה בן בתירה, ירוש' רפ"י לו ע"ב, ועי' בבלי קח א.

38 פ"א מ"ה ותוס' פ"א ד.

39 ועי' בבלי וירוש' כאן ובהם יא ב.

מה בין הערבים מיוחד משפנה יום, אף יום משפנה יום משש שעות ולמעלה. אעפ שאין ראייה לדבר וזכר לדבר או לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב⁴⁰ (ירמ' ו ד). ואולם במכילתא דר"י ובמכילתא דרשב"י, נמסרו גם הדעות החולקות:

במדרי⁴¹: בין הערבים שומע אני עם דמדומי חמה (סמוך לשקיעת החמה) ת"ל בערב (דב' טז ו) אי בערב יכול משתחשך ת"ל כבא השמש (והיינו בין השמשות) אי כבא השמש ובשלת ואכלת⁴² ת"ל מועד צאתך הפסיק הענין, הא כיצד ובשלת ואכלת משחשכה. ר' אומר וכו'.

סתם מכילתא מפרש אפוא „בין הערבים“: בין השמשות, כתרגום אונקלוס ויונתן, וזו היא ההלכה הישנה (רמא"ש). וזו היא דעת בית-ש מאי.

במכיל' דרשב"י⁴³: בין הערבים, יכול משתחשך תל' לו' יום או יום יכול משתי שעות תל' לו' בין הערבים הא כאיזה צד משש שעות ולמעלה, ש בית ש מאי או' (כלומר: שב"ש חולקים) אין בערב אלא משפנה יום (משפנה יום ממש, בין השמשות). חנניה בן כינאי⁴⁴ או' בין הערבים בין שתי⁴⁵ הערבים בין אור ארבעה עשר לאור חמשה עשר ויום ולילה באמצע, כשהוא או' „יום“ כבר יצא לילה יכול שחרית תל' לו' בין הערבים, מה בין הערבים משפנה יום אף כשאמר יום „משפנה יום“, משש שעות ולמעלה וכן הוא או' לנו כי פנה היום.

ובירוש' מסיים ברייתא זו: הא כיצד חלוק בין הערבים ותן שתי שעות ומחצה לפניו ושתי שעות ומחצה לאחריו ושעה לעיסוקו⁴⁶.

כך היתה ההלכה הקדומה בבית שמאי, אבל מאמצע זמן הבית השני היתה ההלכה הנוהגת כמשנתנו. כך מספר גם יוספוס (עי' לעיל), שזמן שחיטת הפסח הוא „מן השעה התשיעית ועד השעה האחת עשרה“, וספר היובלים שם (והוא מדגיש וחוזר ומדגיש את דבריו): „מן החלק השלישי (השליש האחרון) של היום“, דא מתחילת השעה התשיעית ואף פילון אומר, לגמרי בהתאם עם ההלכה, מחצות עד לפנות ערב.

ב. שחיטתו וזריקת דמו והקטר חלביו

התורה אמרה „ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל“, לא קראה את הפסח „קרבן“ ולא הזכירה בו לא „זריקה“ ולא „הקטר חלבים“. אבל ההלכה השוחתה פסח לבכור ומעשר⁴⁷, והזריכה גם בפסח „זריקה“ (או „שפיכה“) והקטרת חלבים⁴⁸, ואמנם „זריקה“ בפסח

40) כר' נתן במדרי פסחא, סוף פ"ה, 17, וכרבי, שם.

41) פסחא ספ"ה 17.

42) „כלומר שמא כבא השמש נמשך למטה לקבוע זמן אכילה וא"כ בערב ע"כ עם דמדומי חמה מבע"י, רמא"ש.

43) הוצ' אפשטיין מלמד ע"י 12.

44) [כ"ה בכ"י (ובמה"ג: חכונאי), ועי' מ"ש שם, ע"י 250: ירוש' פסח' רפ"ה לא רע"ד: בן יהודה].

45) [כך בכ"י, מה"ג: שני].

46) מעין דברי ריב"ל בבבלי ירוש' לענין תמיד, ומכיל' דרשב"י תפסה בלשון הספרא.

47) זבחים פ"ה מ"ה, בבלי שם נו ב, ספרי קרח פ"ט ק"ה, מ"ה 60 ס"י יח ות"כ ויקרא נדה.

מ"כ ה.

48) פסח' פ"ו מ"א וס"ז 257, פסח' פ"ה מ"י: קרעו והוציאו אימוריו וכו'.

נוכרת כבר בדהייב ל סז: הכהנים זורקים את הדם מיד הלויים, ושם לה יא: וישחטו הפסח ויזרקו הכהנים מידם.

המשנה אומרת (פ"ה מ"ו): שחט ישראל וקבל הכהן וכו' זורקו זריקה אחת כנגד היסוד (בתוס' פ"ג יא: שופכו וכו', ועי' בבלי). אמנם לפי ההלכה שחטיטה כשרה בזה בכל הקדשים⁴⁹, וכן מסדר יוספוס בקדמוניות (ס"ג פ"ט א). אבל למעשה לא היו שוחטים כרגיל אלא כהנים. "המה ישחטו את העלה ואת הזבח לעם" (יחז' מד יא). וישחטום הכהנים (דהייב כט כד). ותי"ח המלמדין הלכות שחטיטה לכהנים היו נוטלין שכון מתרומת הלשכה⁵⁰. ובתמיד: מי שחט וכו'.

ובפסח היו הלויים שוחטים: ויאמר (יאשיהו) ללויים וישחטו הפסח וגו' (דהייב לה ג—ו) ויעמדו הכהנים על עצמם והלויים על מחלוקתם כמצות המלך. וישחטו הפסח ויזרקו הכהנים מידם ("מיד הלויים"): ובפסח חזקיהו (דהייב ל סז—יז): הכהנים זורקים את הדם מיד הלויים ("השוחטים") כי רבת בקהל אשר לא התקדשו והלויים על שחטיטת הפסחים (אמנם מכאן משמע, שמפני הטומאה שחטו הלויים). אבל כבר בימי הלל היה מנהג ישראל שכל אחד הביא את פסחו וסכיננו עמו⁵¹. ודאי מפני שכל אחד שחט בעצמו את פסחו. ודאי שמנהג זה הונהג מפני שמרוב הפסחים לא היו הכהנים ואף הלויים מספיקים לשחוט את כל הפסחים, וכך נעשה קבע, שישראל שוחט את הפסח.

אשר לשחטיטת קדשים אומר אף פילון⁵²: ואח"כ (= אחרי הסמיכה) יקחהו אחד הכהנים וישחטנו. ואולם בפסח הוא אומר⁵³: "שבו שוחטים כל העם מחצות עד הערב כמה אלפים קרבנות: וזאת אומרת כל הקהל, נער וזקן, כי ליום הזה ניתנה לכולם דרגת כהן. כי בה בשעה שבשאר קרבנות ציבור ויחיד לפי חוק התורה הכהנים הם המקריבים, ניתנה כאן רשות לכל העם למלא בידים טהורות עבודת-קרבן ופקודת-כהן". נראה ששחטיטת הפסח שהיתה נוהגת בזרים, בניגוד לשאר קרבנות שלמעשה הכהנים הם ששחטו. — הטעתו לפילון לומר שכל הקרבת הפסח נעשתה בידי זרים⁵⁴.

ג. הזייה לעושי פסח

פילון⁵⁵ אומר: והנוטלים חלק בסעודת-חג זו ("אכילת הפסח") צריכים להסירה במי-נדה הקדושים.

הפפירוס הארמי שהזכרתי מזכיר את החיללים היהודים שביב: דכין הוה, "היו טהורים". אף הספרא שמיני פ"ד ה—ט ("יה סז ב"): ובנבלתם לא תגעו ברגל, ור' יצחק (בבלי שם) אומר: חייב אדם לטהר את עצמו ברגל.

אף המשניות הישנות שמזמן הבית, שבשקלים (פ"ח מ"א) ושבחגיגה (פ"ג מ"ו), מניחות ש"בשעת הרגל" כל ישראל טהורים⁵⁶.

49) זבחים פ"ג מ"א, בבלי שם לב א, ת"כ ויקרא פרשה ו א: או אינו אלא בכהן וכו'.

50) רב בכתובות קו א וירוש' שקלים פ"ד מה ע"א.

51) תוס' פ"ד ב, בבלי וירוש' שם, והשוה שקלים פ"ח מ"ב.

52) De specialibus legibus, ס"א, § 199.

53) שם ס"ב, § 145.

54) עי' בכל זה ריטר, 111 ואילך. 55) שם § 148.

56) ועי' בבלי תמידה כו א וירוש' שם עט רע"ד, רמב"ם פ"א מה' מסכאי בשכב ה"ט.

וכך מעיד יוספוס⁵⁷). שהעם היטהר לרגל.

ו„טמאים“ נדחים לפסח שני.

אבל „הזיה“ על טהורים (מטומאת מת, אפילו טמאים בטומאה אחרת) לא שמענו, כי לפי ההלכה אינו צריך הזיה לפסח אלא טמא מת בלבד⁵⁸). ואפילו „נטמא טומאת התהום הציץ מרצה“ (פסח' פ"ז מ"ז).

וכשאמר ר"ע (פ"ז מ"ב) „הזאה תוכיח שהיא מצוה“, שאלו עליה⁵⁹! ומצוה להיות זו? תיפתר שחל יום השביעי שלו להיות בארבעה עשר שחל להיות בשבת שאילו חול היה היה מזה עליו ואחר כך בא ושוחט לו את פסחו והוא נכנס ואוכלו בערב. מכיון שהיא שבת ואינו מזה נמצא מתעכב מן המצות (מ„מצות הפסח“). וכך מפורש בס"ז 257 ובברייתא שבבבלי שם: הזאת טמא מת תוכיח שחל שביעי שלו להיות בשבת וכו'⁶⁰).

אלא שפילון לשיטתו אומר⁶¹: אבל להכנס למקדש אסור אפילו לטהורים לגמרי לפני שבעת ימים; עליהם להטהר ביום השלישי וביום השביעי ככתוב (ו) וגם במקום אחר⁶²) לא הזכיר פילון בהזיה, שהוא מצריך לכניסה למקדש. כל טומאה⁶³.

ד. מקום אכילת הפסח

התורה אמרה: ובשלת ואכלת במקום אשר יבחר ה' אלהיך בו ופנית בבקר והלכת לאהליך (דב' טז ז). ובוודאי שכפשוטו פירושו שהבישול והאכילה היא בחצר המקדש. ובבקר של ט"ו בניסן (שהרי הוא נאכל מן התורה עד שיעלה עמוד השחר, ע"י בסמוך) הרשות בידך ללכת הביתה, לביתך או לאהלך שבירושלים. שהרי בירט לא היו יוצאים לדרכם ולמקומותיהם הרחוקים. זהו פשוטו של מקרא. אע"פ שחז"ל התרגום דרשו בבקר של ט"ו. שאחרי יו"ט ראשון.

וכך אמר בס' היובליים (פמ"ט טו, יז וכו'), שאין הפסח נאכל אלא בחצר המקדש. אלא שס' היובליים מצריך גם אכילת מעשר שני (שנאמר בו, דברים יד כה—כו, מעין אותו הלשון שנאמר בפסח) בחצר המקדש (פלי"ב יד).

אבל ההלכה אומרת, שהפסח נאכל בכל העיר⁶⁴). ואין „ובמקדש“ שבפסחים פ"י מ"ג אלא בניגוד ל„גבולין“ („תני“ בירוש') שם. וכך מניח פילון, שם § 148 („כל בית“). וכך מספרים האוונגליונים על ישו הנוצרי שבחר לחבורתו בית בירושלים לאכילת הפסח. ואמנם ברור שמימי החשמונאים ואילך, כשהעם הרב הרבה לבוא לירושלים לעשות את הפסח. — אי אפשר היה לחצר הבית להכיל את כל הקהל הגדול הזה. ואכלו כל חבורה בביתה.

ה. סוף זמן אכילת הפסח

התורה אמרה: ואכלו את הבשר בלילה הזה — ולא תותירו ממנו עד בקר והגותר ממנו עד בקר באש תשרפו (שמ' יב ח—י). אבל המשנה אומרת ש„מצותה עד שיעלה עמוד

(57) קדמוניות ס"ד פ"א ה. (58) פסחים סוף פ"ה, ועי' נידר נג א ותוס' שם פ"ה.

(59) ירוש' שם לג ס"ב, ועי' בבלי ס"א.

(60) ועי' סוכה כה ב. (61) שם, ס"ג § 305.

(62) שם פ"א, § 261. (63) עי' היימן לסיג שם, ובניגוד להערותיו בס"א.

(64) זבחים פ"ה מ"ה, מסח' פ"ז מ"ב, ועי' שבת פ"א מ"א ותענית פ"ב מ"ה, ועי' פסח פ"ה מ"י.

השחר"ג, למה אמרו עד חצות כדי להרחיק את האדם מן העבירה" (ס); "עד חצות", הוא סתם משנת זבחים (שם), אלא שר"א חולק וסובר שעד חצות מן התורה (ס); במשנה סוף פסחים: הפסח אחר חצות מטמא את הידים; תוס' סוף פ"ה: הפסח אינו נאכל אלא בלילה, אינו נאכל אלא עד חצות ואין חייבין עליו משום נותר וכו' עד שיעלה עמוד השחר, ש"ע חצות" מדרבנן הוא י"א, "עד חצות" גם תרג' יונתן.

ואולם בספר היובלים (שם יב) קבע זמן אכילת הפסח: לעת ערב (מעט בוא השמש, שם א) עד שליש הלילה (עד סוף השליש הראשון, ז"א עד ארבע שעות בלילה [= עשר בערב]) והנותר מבשרו משליש הלילה ואילך באש ישרף (וכך שם י"א).

הלכה זו מתאימה לדעת ר' אליעזר השמתי בקריאת שמע של ערבית: עד סוף האשמורה הראשונה; ז"א שאע"פ שזמן ק"ש מן התורה עד שיעלה עמוד השחר (ברכות שם) קבעה ההלכה הקדומה זמנה — עד סוף השליש הראשון של הלילה, ומתאים לזה קבעה גם סוף זמן אכילת פסחים (ואפשר שר' אליעזר לא אמר כאן כלל עד חצות) — עד סוף השליש הראשון של הלילה.

1. הלל וכוסות

סדר ליל פסח ישן נושן הוא, וכבר נחלקו תנאים ראשונים בפרטיו: בי"ש ובי"ה חולקים בגבולות ההלל (פ"י מ"ו), ר' טרפון עוסק בכוס חמישי (בריתא בבבלי ק"ח א כג הישן והגאונים) ובברכת "אשר גאלנו" (שם מ"ו), ור' חייא מוסר פתגם ארמי ישן (בוודאי מזמן הבית): מתלין מתלא פיסחא כזיתא והלילא מתבר (בבבלי, פקע) אנריא (ס), "ההלל" ח"כוסות" רמוזים גם בס' היובלים (פמ"ט ו); אוכלים בשר הפסח ושותים יין ומהללים ומשבחים ומודים לה', וכן פילון (שם § 148, כשהוא מדבר על קדושתה של סעודה זו, אכילת הפסח) אומר: הרי לא נתאספו כבמשתאות אחרים למלא נפשם ביין ותבשילים, אלא לקיים מנהג אבות בתפלות (ברכות"י) ושירים. "הלל" ו"כוסות" (גם הכוס שאחר הסעודה, לוקס כב ב) נזכרו גם באונגליונים (י), ומקרא מלא הוא, השיר יהיה לכם כליל התקדש חג (ישע' ל כט), פסח' צה ב, וברכת ההלל (יהללך) נקראת "ברכת השיר", פסח' פ"י מ"ז (וכרב יהודה, ק"ח א).

2. משנת פסחים

שני ציטטים ממשנה קדומה נזכרים במשנת פסחים שלנו:

1. פ"א מ"א: ובמה אמרו שתי שורות במרתף.
2. פ"ז מ"ז: מפני שאמרו הנזיר ועושה פסח הציץ מרצה על טומאת הרם וכו'.

(65) ברכות פ"א מ"א ומדריי פסחא פ"ו 19.

(66) מדריי שם, בבלי ברכ' ט ע"א וירוש' ברכות פ"א ג ע"א. בברייתא השניה שבבבלי שם (ספרי ראה פ"ס קלג) אין ר' אליעזר מפרש סוף זמן אכילה (כבוא השמש אתה, אוכל מועד צאתך ממצרים אתה שורף, אלא ממחלוקתו של ר' יהושע) (עד מתי עד מועד צאתך ממצרים) יוצא שר"א הקדים סוף זמן אכילתו; בברייתא השניה בבבלי שם: ר' אלעזר בן עזריה, וביה במבלי ירשבי, הוצ' אפשטיין מלמד, עמ' 13.

(67) ירוש' ריש ברכות, ואויז' ה' מסוזים.

(68) לא "השליש האחרון", כדברי אלבק, Das Buch usw. 13.

(69) ירוש' פסח' פ"ו לה ע"ב, בבלי שם פה ב.

(70) מתא כו כו, ל' מרקוס יד כו, כו; לוקס כב יח, כ.

הציטט הראשון הוא קטע מתוך המשנה הקדומה, שסוגן וקוצר במשנת תלמידי ר"ע. משנה זו שנתה בודאי: אור י"ד בודקין את החמץ לאור הנר. את מה הם בודקים, את הבתים ואת ההצרות⁽⁷¹⁾... (מעין משנת אהליות פי"ח מ"ח) ושת"י שורות במרתף, כל מקום שאין מכניסין בו חמץ אינו צריך בדיקה. (ובפירושן של "שתי שורות". אלו נחלקו ב"ש ובי"ה). אין חוששין שמא גדיה חולדה וכו'. ומה שמשיר יניחנו בצינעא וכו'. שתי חלות של תודה וכו' (משנת ר' יהודה).

זוהי בערך המשנה הקדומה, שהורחבה וקוצרה במשנה שלנו. וישנן כמה מחלוקות של ב"ש ובי"ה, שנסתמו ע"י אחד התנאים (ר"ע ותלמידיו), ונתקצרו במשנתנו. כך נמסר בתוס' פ"א ו⁽⁷²⁾: בש"א אין שורפין בשר טהור עם בשר טמא ובי"ה מתירין (לפ"א מ"ו, ועליה בודאי באה עדותו של חנניה סגן הכהנים, עי' ירוש'). וגם מחלוקת ר"מ וחכמים וראב"צ בי"ד שחל להיות בשבת (פ"ג מ"ו) — יסודה במחלוקת ב"ש וב"ה: תני אמר ר' יהודה לא נחלקו ב"ש וב"ה על תרומה טהורה שאסור לשורפה ("לפני השבת") ועל תרומה טמאה שמותר לשורפה, על מה נחלקו על התלויה שבש"א אין שורפין ובה"א שורפין וכו'⁽⁷³⁾.

וגם פ"ב מ"א: כל שעה שמותר לאוכל מאכיל לבהמה וכו' ומוכרו לנכרי ומותר בהנאתו וכו' — במחלוקת ב"ש וב"ה היא, ששנינו בתוס' פ"א ז'⁽⁷⁴⁾: בראשונה היו אומרים אין מוכרין חמץ לנכרי וכו' אלא כדי שיאכלנו עד שלא תגיע שעת הביעור ("חמישית") עד שבאר"ע ולימד שמוכרין ונותנין במתנה אף בשעת הביעור ("משנת ר' יהודה") א"ר יוסי אילו דברי ב"ש וב"ה ("שבש"א אין מוכרין ובה"א מאכרין") הכריע ר"ע לסייע דברי בי"ה, ומחלוקת רביעית של ב"ש וב"ה נשמטה לגמרי ממשנתנו, שבין פ"ז ופ"ח של משנתנו נוסף בתוס' (פ"ז א—ב): ארבעה עשר שחל להיות ב[ערב] שבת⁽⁷⁵⁾ משלשלין את הפסח לתנור עם חשיכה (משנת שבת סוף פ"א) וכו' מבקרו ועודיהו בתנור וכו'. הפסח מחזירין אותו שלם ואין מחזירין אותו חתיכות דברי ר' יהודה⁽⁷⁶⁾. ר' יוסי אומר בשבת בין כך ובין כך אסור⁽⁷⁷⁾ ביום טוב בין כך ובין כך מותר. אמר ראב"ש לא נחלקו ב"ש ובי"ה על הפסח שמחזירין אותו שלם ואין מחזירין אותו חתיכות אלא על מה נחלקו על האברים (תמיד סוף פ"ב). שבש"א מחזירין ובה"א אין מחזירין⁽⁷⁸⁾.

ואף משנת פ"ה מ"א ומ"ג: תמיד וכו' בערבי פסחים נשחט בשבע ומחצה וקרב בשמנה ומחצה וכו' חל ע"פ להיות בערב שבת נשחט ב' ומחצה וקרב ב' ומחצה, והפסח אחריו: שחטו קודם חצות פסול משום שנאמר בין הערבים — אף זו תלויה במחלוקת ב"ש וב"ה: ששנינו במכילי דרשב"י⁽⁷⁹⁾: בין הערבים וכו' יכול משתי

(71) חדא שהירוש' כו ע"ב: חצירות שבידושלים מהו וכו', יש חצר שהוא כמבוי וכו', אבל בתצירות חסודין הן (הכוותים) ואינן דרשין לא ימצא בכתיבם לא בחצרותיכם, — חולק על רבא (ח א) האומר: חצר אינה צריכה בדיקה. ומ"ב "מחצר לחצר", מתפרשת כפשוטה ולא כרש"י

(72) ירוש' כו ע"ה, בבלי סו"ב בשינויים.

(73) ירוש' פ"ג ל ע"א, ועי' בברייתא שבבבלי יג א.

(74) בבלי שבת יח ב בקיצור. (75) דפו' וכ"ה, כ"י לונדון: ערב שבת.

(76) ר' יהודה שונה בתוס' שבת פ"ג ג: בש"א לא יחזיר ובה"א יחזיר = משנה שם פ"ג מ"א.

(77) ר' יוסי שונה כר"ם בתוס' שם: הכל מודים שלא יחזיר.

(78) כ"י ארפורט: שבש"א אין מחזירין וכו'.

(79) הוצ' אנטווייך מלמד, עמ' 12 (עי' לעיל עמ' 328).

שעות ת"ל בין הערבים הכאיזה צד משש שעות ולמעלה⁸⁰) שבית שמאי או' אין בערב (דברים טו ו) אלא משפנה יום⁸¹). משמע שב"ש לא הכשירוהו אלא עב שקיעת החמה. כדרכם של ר"ע ותלמידיו בכל מקום, קיצרו גם כאן את המשנה הקדומה וסתמו כדברי אחד החולקים לפי שיטתם. אבל המנהג היה כבי"ה וכמשנתנו (עי' לעיל).

אבל עיקרה של משנת פסחים משנה עתיקה היא. סדר הקרבת הפסח (פ"ה—פ"ז) וסדר ליל פסח (פ"י) הם בוודאי מסוף זמן הבית. על זה כבר מעידים הענין וסיפור-הדברים והרצאתם. ויש במשניות אלה דברים שהם קדומים בוודאי עוד יותר:

בפ"ו מ"ג⁸²) שנינו: אימתי מביא חגיגה עמו בזמן שהוא בא בחול וכו'. וזו משנה קדומה. ששנינו בברייתא (בבלי ע"ב): יהודה בן דורתאי פירש הוא ודורתאי בנו והלך וישב לו בדרום, אמר אם יבוא אליהו ויאמר להם לישראל מפני מה לא חגגתם חגיגה בשבת, מה הן אומרים לו. תמהני על שני גדולי הדור [על] ש"מ ע"ה יאבטליון. שהן חכמים גדולים ודרשנין גדולים היאך לא⁸³) אמרו להן לישראל [ש]חגיגה⁸⁴) דוחה את השבת.

בפ"ז מ"ב שנינו: אין צולין את הפסח לא על השפוד ולא על האסכלה. אמר ר' צדוק מעשה ברבן גמליאל שאמר לטבי עבדו צא וצלה לנו את הפסח על האסכלה. ה"מעשה" הוא "לסתור". ור"צ חולק על הסתם שלפניו. כי "ר"ג חלוק על חכמים ועושה הלכה כיוצא בו" (ירוש'). והברייתא⁸⁵), שהיא בוודאי חלק של המשנה הראשונה (עי' להלן), מספרת על הקפקד של "אגריפס המלך" (הראשון) ע"י מספר ה"פסחים"⁸⁶). וגם פ"ח—פ"ט רובם ישן. מזמן הבית, ופ"ח מ"ב: האומר לעבדו צא ושחוט עלי את הפסח וכו' שחט גדי וטלה יאכל מן הראשון—מתפרש בבבלי (פח ב); מתניתין במלך ומלכה והתניא (בניחותא) אין נמנין על שני פסחים כאחד ומעשה במלך ומלכה שאמרו לעבדיהם צאו ושחטו עלינו את הפסח יצאו ושחטו עליהן שני פסחים וכו' באו ושאלו את רבן גמליאל (הזקן) וכו', מפני שהמלך אמר "גדיא יא"י והמלכה אמרה "אימרא יא"י"⁸⁷). והוא בוודאי אגריפס הראשון. וע"פ מעשה זה נקבעה ההלכה.

ולפרק י"א: ערבי פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך. מביא הבבלי ברייתא (קז ב); אפילו אגריפס המלך שהוא רגיל לאכול בתשע שעות⁸⁸) אותו היום לא יאכל עד שתחשך. וברייתא זו היא בוודאי חלק של המשנה הראשונה (עי' הוספא). וכך היתה שנויה: לא יאכל אדם עד שתחשך "אפילו אגריפס המלך וכו'". ואפילו עני שבישראל וכו'⁸⁹). אגריפס זה הוא השני (עי' ביכלר שם). אבל

80) ת"כ אמור פ"א א. ע"י ת"כ שם ומדר"י פסחא פ"ה.

82) ומ"ג—מ"ד הן קטע של משנה ישנה, שאינה מתקשרת עם המשנה שלפניה. ע"י בבלי.

וע"י ס"ו 257.

83) [כתב"ד מ' ב.]. 84) [כ"י מ' ב., שה"ג: ולא.]. 85) תוס' ספ"ה, בבלי סד ב.

86) ע"פ יוספוס, מלחמות ס"ו פ"ט ג. ביקש צסטיוס את הכהנים למנות את העם; ודאי

באמצעות אגריפס.

87) פסחים נו א. וירגברג, משא א"י, 110.

88) ע"י סוכה כז ע"א: שאל אפטרופוס של אגריפס המלך [השני] את ר' אליעזר כגון אני

שאיני רגיל לאכול אלא סעודה אחת ביום.

89) וע"י תוס' ד"ה ואפילו.

המשנה אינה קדומה לברייתא⁹⁰, אלא שהמשנה נתקצרה, ובצורתה הראשונה (עיי' לעיל) היא מזכירה את לשון משנת בכורים: אפילו אגריפס המלך נוטל הסל על כתיפו וכו'; כשם שמשנת פסחים הושפעה מבכורים (מ"ו) גם במ"ד; ודורש מארמי אובד אבי עד שהוא גומר (כנו' כ"י) כל הפרשה, אע"פ שכל הפרשה מתאים לבכורים ולא לפסח. שהרי הפסוקים כו ט—י⁹¹ אינם ענין לפסח, ונשמטו בוודאי בהגדה (כשם שנשמטו ב"הגדה" שלנו).

אחריו⁹² שונה משנה זו: לפיכך אנחנו חייבים להודות להלל לשבח לעאר וכו' ונאמר לפניו הללויה. וע"ז באה במ"ו מחלוקת ב"ש וב"ה: עד היכן הוא אומר בש"א עד אם הבנים שמחה וכו', ואח"כ: וחותם בגאולה, ונחלקו בפירושו. ר"ט ור"ע: רט"א אשר גאלנו וכו' רע"א (חותם!) כן ה' וכו'. כל לשון "לפיכך" וכו' הוא לשון שאינו במשניות⁹³, ולפיכך זה נמשך על סופה של פרשת ארמי אובד אבי, ויוציאנו ה' ממצרים וגו', אבל אינו סופו של "המדרש" ("ודורש"), אלא לשון המשנה הישנה הוא.

ובמ"ג: ובמקדש מביאים⁹⁴ לפניו וכו', וכאן "במקדש" בניגוד לגבולין. במ"ד (מה נשתנה): הלילה הזה כולו צלי, ור"ג (הזקן) במ"ה חולק עליה⁹⁵; ר"ג (היה) אומר כל וכו'.

אבל גם פ"ב—פ"ד רובם ועיקרם מן המשנה הישנה, אע"פ שנתוספו בהם כמה וכמה משניות מאחרות:

בפ"ב מ"ה שנינו: אלו דברים שאדם יוצא בהם ידי חובתו בפסח וכו' והכהנים בחלה ותורמה וכו' חלות תודה ורקיני נזיר עשאן לעצמו אין יוצאין בהן וכו' — משנה זו היא בוודאי מזמן הבית, וכבר הזכיר אותה ר' יהושע (בברייתא, לח ב') הרי אמרו חלות תודה וכו'.

במ"ח: אין מבשלין את הפסח לא במשקין וכו'. פ"ג מ"א (חוץ מן "רא"א אף תכשיטי נשים") — כבר הזכירה ר' יהושע בברייתא (בבלי מג א): א"ר יהושע וכי מאחר ששנינו כל שהוא מין דגן ה"ז עובר בפסח למה מנו חכמים את אלו וכו'. ולשון "אלו עוברין בפסח", ה"ז עובר בפסח", ישן נושן הוא ("עוברין מן הבית", נעלמים, "מתבערים").

ובמ"ז—מ"ח שנינו: ההולך לשחוט את פסחו וכו' ונזכר שיש לו חמץ בתוך ביתו, וכן מי שיצא מירושלים ונזכר שיש בידו בשר קידש אם עבר צופים וכו'. וגם פ"ד עיקרו ישן הוא (מ"ב—מ"ה רישא נוספו כאן ממקום אחר דרך אגב), ומ"ח (ששה דברים עשו אנשי יריחו וכו') היא בוודאי מזמן הבית י"ט.

90 כדעת הופמן שם. 91 הופמן שם. 92 מ"ה רישא: ר"ג וכו' במצרים — שנו התנאים האחרונים (אבל יותר קרוב שהוא ר"ג הזקן); בכל דור ודור וכו' — ליתא בהו' לו ובכ"י פ, ה' (ונוסף ע"א בגליון) וליתא גם בירוש' כ"ל, וכן מחקרו יהוסף אשכנזי. 93 הנוסח בכ"י: לפאר לרומם לגדל לנצח למי וכו' והוציאנו מעבדות לחרות ונאמר וכו' (ולא יותר). 94 ונמצא כיו"ב במדריי בשלח מסכתא דויהי סוף פ"א, סוף פ"ב וסוף פ"ג. 95 כבר כל כ"י ודפדפי, ולא: היו מביאים. 96 "שבכל הלילות — מדורי, אין רוב הנוסחאות ואינן אלא שלש שאלות. 97 ע"י חוסי פ"ב, יט—כב וחוס' מנחות פ"ג כ—כא ובבלי ירוש' כאן, וכבר האריך בה ביכלר, Priester, 164 ואילך.

אבל מובן שהמשנה הישנה שינתה צורתה ע"י עיבודים של תנאים מאוחרים זרבי. ואין לנו ממנה אלא שרידים מעובדים. קיצורים השמטות בכוונה (חסורי מחסרא) נמצאים עוד כמה וכמה במסכת זו. והם גרמו לכך, שאין הקשר של המשנה מובן יפה:

בפ"ב מ"ח: אין מבשלין את הפסח לא במשקין וכו' אבל סכין וכו' — משנה זו אין מקומה כאן אלא בפ"ז מ"ג, אבל מתוך התוס' (פ"ב ה) הקשר מובן, שכאן היה שנוי במשנה הקדומה: אין לשין את המצה במשקין, ואגבה שנוי אין מבשלין את הפסח וכו'.

גם פ"ז מ"ג (שתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד וכו') אינו מתקשר למ"ב לפי משנתנו, אבל בתוס' (פ"ז יא) שנינו לפני זה: המוציא כזית בשר מבית לבית ומחבורה לחבורה וכו', והוא הגשר המקשר את ההלכות, שהוסרו ממשנתנו.

ובפ"י מ"א חסרה משנתנו (כמו שראינו): אפילו אגריפס המלך שהוא רגיל לאכול בתשע שעות אותו היום לא יאכל עד שתחשך ואפילו עני שבישראל לא יאכל וכו'.

ולהיפך יש בה דברים, שהועברו ממקום אחר, מתוך קבוצה אחרת, ונכנסו כאן: כך פ"ד מ"ב — מ"ה, עד "וחכ"א, נכנס ממקור אחר ומפסיק באמצע ההלכה, כי "וחכ"א נמשך למ"א.

ממקום אחר נוספה גם משנת פ"י מ"ב: מזגו לו כוס ראשון בש"א מברך על היום וכו', שהיא משנת ברכות פ"ח מ"א, בדברים שבין ב"ש וב"ה בסעודה (שהיא משנת ר"מ⁹⁸), ולא נשנית מתחילתה כלל לענין פסח; ובמשנה ראשונה של פסחים היה שנוי בוודאי: מזגו לו כוס ראשון מברך על היום (ולא דברו כלל על ברכת היין מעין מ"ז); ואפשר שמכאן באה מחלוקת ב"ש וב"ה.

וגם פ"ה מ"ב לקוחה מזבחים פ"א מ"ד (ואף פ"ו מ"ה — מ"ז נוספה).

יש במשנת פסחים גם שתי משניות סותרות זו אצל זו, "תרי תנאי":

ועוד⁹⁹ אמר ר' יהודה וכו' (פ"א מ"ה) חולקת על ר' יהודה של מ"ד, ואינה קובעת שעות, ואולם ר"ג שבמ"ה משנת ר' יהודה היא שבמ"ד, ובתוס' פ"א ד' ר' יהודה א"י משום ר"ג שתי חלות של תודה וכו' כל זמן שמונחות כל העם אוכלין חולין וכו' — זוהי משנת ר"ג אליבא דר' יהודה של מ"ה רישא, וע"י בבלי יב ב' ולא תימא תנאי היא¹⁰⁰).

על פ"ה מ"י: יצתה כת ראשונה וישבה לה בהר הבית שניה בחיל השלישית במקומה (כלומר בעזרה; ועומות אין בכ"י ולא היה לפני הירוש', וע"י גם מלאכת שלמה) — חלק ראב"י (הראשון) בתוס' סוף פ"ג: כת שלישית הלכה וישבה לה בעזרת נשים, כשם שהוא חולק בסוטה (תוס' סוטה פ"ז י, בבלי שם פ"ב) על משנת סוטה פ"ז ח: עושין לו בימה של עץ בעזרה והוא יושב עליה: "ראב"י אומר בהר הבית, ור"ח מפרש (בבלי שם): בעזרת נשים, מפני שאין ישיבה בעזרה וכו' (וע"י ירוש' כאן לבד וסוטה כב א). פ"ח מ"א: מי שחציו עבד וכו' לא יאכל משל רבו ("אבל אוכל משל עצמו"), לבבלי פח ע"א: כמשנה אחרונה, שחזרו ביה להורות כדברי ב"ש (עדות פ"א מ"ג ושי"ג), והביריתא שבבבלי: לא יאכל לא משל רבו ולא משל עצמו — כמשנה ראשונה (כפ"י ר"ח ורש"י, ולרמב"ם להיפך).

⁹⁸ ע"י לעיל, חלק א', עמ' 105.

⁹⁹ "ועוד" כזה נמצא כ"פ במשנה, [ע"י בפתיחה לעירובין, לעיל 302].

¹⁰⁰ על פ"ד מ"ה (הלילה וכו') — ע"י ירוש' ובבלי.

ויש בה „חסורי מחסרא“ אמיתית. פֿ״ט מ״ה: מה בין פסח מצרים וכו' (ועי' בבלי ותוס') מתוך שיטה; וכי״ב פֿ״ג מ״ב: בצק וכו'.

ויש בה גם דברים שהם בניגוד למסכות אחרות:

כמו פֿ״ה מ״ט: אונקליות של ברזל היו קבועים בכתלים ובעמודים שבהן תולין ומפשיטין — בתמיד פֿ״ג מ״ה (= מדות פֿ״ג מ״ה); ועליו שמנה עמודים נגסים ורביעין של ארז על גביהן ואונקליות של ברזל היו קבועין בהן וכו' שבהן תולין ומפשיטין על שולחנות שיש שבין העמודים; „אונקליות שבכתלים“ לא נזכרו אפוא בתמיד כלל⁽¹⁰¹⁾.

ובפ״ו מ״א: חתיכת יבלתו אין דוחין את השבת — בעירובין פ״י מ״ג: חותכין יבלת במקדש אבל לא במדינה וכו' (עי' בבלי וירוש' ומ״ש לעיל עמ' 321).

ובאותה משנה נחשבו שלשה דברים שאין דוחין ור״א אומר דוחין. אבל בס״ז 257, ר' אליעזר מוסיף ארבעה דברים חתיכת יבלתו ונותן משכון ולוקח הרכבו מירושלים להר הבית והבאתו מחוץ לתחום. שהיה ר' יהושע אומר הבאתו מחוץ לתחום אינה דוחה את השבת וכו'. „נותן משכון ולוקח“ לא נזכר בפסחים, אבל בשבת ריש פכ״ג שנינו: וכן ערב פסח בירושלים שחל להיות בשבת מניח טליתו אצלו ונוטל את פסחו וכו', וזה תלוי במחלוקת אם „מקדישין“ ביום שבת⁽¹⁰²⁾.

אף סדר המשניות מראה בכמה מקומות בפסחים על הוספות והכנסת משניות וקבוצות של משניות מתוך מקורות אחרים:

כך פֿ״ג מ״א: אלו⁽¹⁰³⁾ עוברין בפסח וכו' (שהיא — כמו שאמרנו — משנה ישנה, שר' יהושע, מג א, מזכיר אותה; וכי מאחר ששנינו כל שהוא מין דגן הרי זה עובר בפסח למה מנו חכמים את אלו וכו') — הרי זו מקומה להיות נסמכת לפ״ב מ״ו!

ופ״ב מ״ו ואילך — ממקור אחר הוא, שנכנס כאן, שכן כל ההלכות הסמוכות למ״ז (מ״ח) שנויות בתוס' פ״ב ה—ו בהקבלה לפֿ״ג, אחרי מ״ב (בצק שבסדקי עריבה).

ופֿ״ג מ״ו (ארבעה עשר שחל להיות בשבת וכו') ואילך — הוא המשך של סוף פ״א, אע״פ ששניים אף בתוס' בהקבלה לפֿ״ג.

וכי״ב עוד.

ואשר למשניות של תלמידי ר״ע — קשה כאן לקבוע קבוצות גדולות של תנא זה או זה: יש בה סתם משניות של ר״מ, של ר' יהודה, של ר' יוסי ושל ר' שמעון על יד מפורשות בשמם, אלא שעליהן יש לדון, כל אחת ואחת במקומה.⁽¹⁰⁴⁾

מרחשון תרצ״ח

(101) בבלי פ״ב מ״ג: ואונקלי שבכתלים טהורה, אבל מקדש לא נזכר שם.

(102) עי' מ״כ בבבלי, להלן עמ' 360 ואילך.

(103) מ״ב ומ״ד ועוד: ואלו, ועי' מבוא לנוסח המשנה עמ' 427.

(104) [בין דפי כהי מצאתי רשימה זו, ואני נותנה כאן כלשונה:]

פ״א מ״ג: ר' יהודה אומר בודקין וכו' — עי' בבלי י סע״ב וירוש'. ובמדרש פסחא פ״ו בבל כ״י וילקוט: ר' יהודה בן בתיירה, איכ ״חכמים״ אינם חכמים דר' יהודה.

ואף ר' יהודה שבפ״ב מ״א ופסחים יב ב ולמבלי היא ריב״ב (עי' מ״כ במדרש הלכה של התנאים בתלמוד בבלי [לע״ז למדך] שמות מ' [עמ' 100]).

ומ״ו (סעודת אירוסין) — מ״ה (וחכ״א) — ר' יוסי היא.

ופ״ו מ״ה: וחכ״א (ר' יהודה, עי' בבלי וירוש'), וכן „וחכ״א“ שבמ״ו — ר' יהודה ובבלי

(עי' מ״ה) ובנו ר' יוסי מוסיף, ומ״ח סתם — ר' יהודה.

v. שקלים

א. במקרא

התורה צותה (שם' ל יא ואילך), כי תשא את ראש בני ישראל וגו', זה יתנו כל העובר על הפקודים מחצית השקל בשקל הקדש וגו' ולקחת את כסף הכפרים מאת בני ישראל ונתת אתו על עבדת אהל מועד.

ולא נתפרש כאן אם היא מצות דורות או לשעה למשה במדבר (רמב"ן שם) בשעת מסקד העם, ורק בשעת מסקד. אבל כבר סופר דברי הימים (דהיי"ב כד ו ואילך) ואמר: ויקרא המלך (יואש) ליהוידע הראש ויאמר לו מדוע לא דרשת על הלויים להביא מיהודה ומירושלים את משאת משה עבד ה' והקהל לישראל לאהל העדות וגו'. ויתנו קול ביהודה ובירושלם להביא לה' משאת משה וגו'. מכאן נראה שמשאת משה מצוה לדורות להביא לבדק הבית אע"פ שלא ימנע (רמב"ן). כך פירשו כבר בימים ההם את הכתוב בתורה, ודרשו את הכתוב במלכים ב' (יב ה ואילך): כסף עוברי, איש כסף גפשות ערכו — כתרומתו; כסף תקליא דעבר על מנין גבריא. כסף פורקן גפשתא וכי, שני כספים יש כאן: כסף עובר הוא כסף השקלים שבכל שנה שנאמר בו כל העובר על הפקודים ואיש שיתנדב ערך גפשו האומר ערכי עלי (רש"י).

ובכנסת הגדולה של נחמיה (נחמ' י לג—לד) "העמידו עליהם מצות": לתת (עלינו) שלישית השקל בשנה לעבדת בית אלקינו. ללחם המערכת ומנחת התמיד ודעות התמיד השבתות החדשים (מוספים) למועדים (קרבתות החג) ולקדשים (שלמי ציבור) ולחסאות (חסאות הציבור) לכפר על ישראל וכל מלאכת בית אלקינו.

שלישית השקל, מפני שהמטבע של אותו זמן היה מטבע פרסי, והשקל הבבלי-פרסי אינו מתחלק לחצאים ורבעים אלא לשלישית וששית. ובכלל לא היתה לשקלים "קצבה" כעדותו של ר' יהודה: שכשעלו ישראל מן הגולה² היו שוקלים דרכונות, חזרו לשקול סלעים (ארבעה דינרין) חזרו לשקול טבעין (= חצי סלע, השקל של המשנה) ובקשו לשקול דינרין³, ולא קיבלו מהן מן הדא העמדנו עלינו מצות לתת שלישית השקל בשנה וכו'⁴. השקל של המשנה הוא כאמור חצי סלע, שני דינרי-כסף⁵, δίδραχμον ביוונית⁶, ובהתאם למצב המטבע של הזמן הזה תירגמו השבעים כל "שקל" שבתנ"ך ע"י δίδραχμον, אע"פ שה"דירכמון" הוא באמת "מחצית השקל" של התנ"ך.

(1) האטא מתרגמים: ἀργύριον συντημῆσεως = כסף ערך.

(2) בימי עזרא, ע"י נחמיה ז עב.

(3) שקלים פ"ב מ"ד. (4) ירוש' שם, מו ע"ה.

(5) ע"י גם שקלים פ"א מ"ו ותוס' שם.

(6) יוסטוס, קדמוניות ס"ח פ"ט א; פת"א יו, כו וכו'.

מחוץ למשנה יש לנו ידיעות על מחצית השקל בארץ: על „גובי“ מחצית-השקל („דידרכמון“) בכפר נחום, שפטרוס נתן להם סלע (איסתר, stater) בעדו ובעד ישו (מתיא שם).

בחוצה-לארץ: בבבל. יוספוס (שם) מספר: היהודים שהיו סמוכים על מצבם של מקומות אלה (נהרדעא, נציבין), היו שומרים כאן את השקלים (διδραχμον) שלפי חוקי-היהודים כל אחד מחויב לתת לה, ביחד עם שאר כספי-הקדשים, וערים אלה נחשבו אצלם כבתי-אוצרות. מכאן הובאו הכספים בזמנים קבועים לירושלים, וכמה אלפים היו מלחים את המסע הזה, מפחד שוד הפרתים, שבבל היתה להם למס. השקלים שמבבל נזכרים גם במשנה (פ"ג מ"ד): תרם את הראשונה („תרומה ראשונה“) לשם א"י ושניה לשום כרכים המוקפין לה והשלישית לשום בבל ולשום מדי ולשום מדינות הרחוקות. ובתוס' פ"ב ד' (וירוש' שם) שנינו: זו היתה עשירה מכולן שהיו שם („בה“) איצטראות של זהב ודרכונות של זהב.

ואלה שממזרים נזכרים אצל פילון¹⁾: כמעט בכל עיר ישנה קופה לכסף-הקדשים („שקלים“) שבאים אליה כדי לשלם את המסים. בזמנים קבועים מתמנים שלחים בשביל כסף-הקדשים, אנשים מובחרים, הנכבדים שבכל עיר ועיר, כדי להביא את הכספים למקומם בשלימותם.

זו של מצרים לא נזכרה במשנה בפירוש, אבל כלולה כנראה ב„כרכין המוקפין לה“ של המשנה והתוס' שם²⁾.

וממזרים — יש לנו גם פפירוס ארמי ישן משנת חמש לדריוש השני (419 לפני), או חמש למלך המצרי אמיתרוס (בערך 400 לפני), שהוא רשימה של כסף שניתן „ליהו אלהא“, לכל איש — „שני שקלים“:

ב-3 לפמנחתף שנת 5 זנה שמהת חילא יהודיא וי יהב כסף ליהו אלהא לגבר לנ[ג]בר כסף [ש 2].

ואפילו אם הכסף ניתן למקדש יהו (אגורא) שביב (אלפנטינה), כדעת רוב החכמים — הרי כל הסכימה והסכום והזמן נעשה בדוגמת השקלים שניתנו לבית-המקדש שבירושלים.

הזמן „פמנחתף“, הוא בערך תחילת סיון, „פרוס עצרת“, שהוא זמן התרומה בשביל המדינות הסמוכות לא"י (עי' לעיל). הסכום „שני שקלים“ הם יחידה, מטבע יוצאת, האיסתרא הפיניקית, שהיא שוה לשני דרכמים, ה„דידרכמון“ של מצרים היונית.

בין הרשומים ברשימה הזאת ישנן גם הרבה נשים (שקלים פ"א מ"ג ומ"ה): אצל הרבה מן הרשומים רשום: לה, אצל שנים (שר 133 ושר 135) שם אחר: לפלוני (לאנום, לסב —) שני שמות הם כנראה שמות של גוים: בגפרן בר ושחי, והוא נותן בשביל „אנום“ (שר 133) ושחי בר ודמר (לה, שר 134) בניגוד למשנתנו (שם מ"ה) שאין מקבלין מידו.

ב. משנת שקלים

עיקרה של משנת שקלים — מסוף זמן הבית, ורובם של פ"א, פ"ג, פ"ה ופ"ו מן המשנה הישנה הם.

פרק ה' מונה את הממונים שהיו במקדש: אלו הן הממונים שהיו במקדש יתגן

7. I. De spec. leg. 78. 8) סוריא, עמון ומואב נזכרות בתוס' שם בפירוש.

בן פינחס על החותמות וכו'. וכל הממונים האלה היו ממונים בין זמנו של אגריפס הראשון לבין החורבן⁹.

ומכיון שפרק ו' הוא ממשנת אבא יוסי בן חנן, ודאי שגם פרק ה' הוא ממשנתו. וקרוב מאד, שגם עיקר פרק ג' מאותה משנה ישנה של פיו הוא, ממשנת אבא יוסי. וגם עיקרו של פרק א' (עי' להלן) — ממשנה ישנה הוא. כך מ"א, מ"ג, עיקרה של מ"ה (עי' להלן) ומ"ו רישא (עי' להלן). ומכיון שנשנית עיקרה בזמן הבית, הרי היא מדברת בלשון הווה: משמי עין וכו' ¹⁰, יושבין (ה"ר) אין ברוב הנוסחאות) וכו'; גם הביטוי (במ"ה): וכן הוא מפורש ע"י עזרא ¹¹, הוא ישן. גם ההלכה: ואין ממשכנין את הכהנים מפני דרכי שלום, נשנית בוודאי בזמן הבית (ועי' גם מ"ד). וקרוב שגם חלקים מפ"ב ופ"ד הם מתוך משנה ישנה (ועי' להלן). גם בתוס' שקלים ישנם שרידים ממשנה ישנה, למשל פ"ב ג—ד, יא—יד, וביחוד בהלכה יד.

במקום שורת הממונים האחרונה שבמשנה, פ"ה מ"א: בן גבר על נעילת שערים, בן בבי על הפקיע, בן ארוה על הצלצל, הגורס בן לוי על השיר, — שונה התוס' שם: אילו הן הממונים שהיו במקדש (פיסקא של המשנה) יוחנן בן גודגדא על נעילת שערים, בן טוטפת על המפתחות ¹², בן ריפאי (דופאי) על הלולב (ראש החזניך, סוכה פ"ד מ"ד), ארזא ¹³ על הדוכן, בנימין ¹⁴ על התנורים, שמואל ¹⁵ על התביתים ¹⁶, בן מקלים ¹⁷ על המלח ¹⁸ בן פלח ¹⁹ [עץ] ²⁰ על העצים ²¹. כאן ישנם שינויים והוספות. שינויים: יוחנן בן גודגדא, במקום, בן גברי שבמשנה, ו"ארזא" (או, בן ארזא) על הדוכן, במקום, על הצלצל. הוספות של פקידים, שלא נמנו במשנתנו: בן טוטפת, בן דופאי, בנימין, שמואל, בן מקלום וכן פלח עץ, ברור שהתוס' השתמשה כאן במשנת תנא אחר, כדי להשלים משנתנו (עי' לעיל ח"א עמ' 27).

בן ארזא היה ממונה כנראה על הדוכן, שהרי הוא היה נותן סימן ללויים לדבר בשיר, תמיד פיו מ"ג: והקיש בן ארזא בצלצל ודברו הלויים בשיר, אלא שיש שנקרא ע"ש הכלי שבידו (צלצל) ויש שנקרא ע"ש משרתו. ושאר הממונים שנמנו בתוס', הם פקידים קטנים ²², שלא נמנו במשנתנו בשמם. וביכלר (שם 146) סובר שרובם של אלה הם ממונים לויים שלא נמנו במשנתנו. בכלאופן, אין מקורה של התוס' מאוחר יותר ממקורה של המשנה ²³, אלא ששני

9 [השמטתי כאן את הדברים, שבאו כמעט מלה במלה לעיל ח"א, עמ' 25—27 ועמ' 33—34]

10 המשנה במו"ק פ"א מ"ב: ומתקנין וכו' — לקותה כולה מכאן, ובהו סרה קושיה הבבלי.

11 "שנאמר" אין ברוב הנוסחאות.

12 וה"א ס"ז: והם על הספתה, ביכלר Priest, 146; אבל בכ"י לונדון: הסתיות.

13 כלומר: על הסתיות השערים (סוכה פ"א מ"ה), וע"י תמיד פ"א מ"א ומדות פ"א מ"ח ומ"ט, ולהלן בתוס' הס"ו: שבעה מפתחות עזרה בידן, וע"י לקמן.

14 דפ"ר וכ"י: בן ארזא. 15 צוק: שמואל. 16 צוק: בנימין.

17 וה"א ס"א: על מעשה התביתים (ביכלר שם), תמיד פ"א מ"ג ומדות פ"א מ"ד: לשכת

עושי תביתין. 18 כ"י לונדון: מקלום. 19 מדות פ"ה מ"ג: לשכת המלח.

20 דפ"ר וכ"י: צוק וכ"י לונדון: פלח.

21 כ"י ר' ולונדון. 22 לשכת העץ, מדות שם; ה"גבורים" מעילה פ"ג מ"ח.

23 ע"י גם ראביד ב"ר תמיד. 24 ע"י גם ביכלר שם, 10 ואילך.

תנאים הם, ושניהם בני דור אחד, סוף זמן הבית; אע"פ שאפשר שנחלקו גם בדעות, שלדעת התנא של המשנה „נעילת דלתות“ נתונה לכהנים ואף לכהנים, כדעת ר' יוסי בר' יהודה בס"ז 293: לך נתתם וכו' ר' יוסי בר' יהודה אומר אף נעילת הדלתות (בוודאי דעה ישנה נושנה), וע"כ לא הזכיר כלל את „ממונה“ הלוי (ועי' להלן)²⁴. מאותו מקור לקוחה גם ההלכה הבאה. ה"טו. בתוס' שם: שלשה גיזברין מה הן²⁵ עושין וכו' שבעה אמרכלים מה הן²⁶ עושין שבעה מפתחות העזרה בידן, רצה אחד מהן לפתוח אינו יכול עד שיתכנסו כולם, אמרכלין פותחין וגזברין נכנסין ויוצאין ולפי כבוד הנכנסין היו יוצאין וכו' היו כשרים בכהנים ובלוים ובישראל וכו'. תנא זה שנה, כמשנת מדות פ"א מ"ד, ששבעה שערים היו בעזרה (ועי' תמיד כו א), וחולק על משנת שקלים²⁷. ועל-כן קרובה יותר נוסחת כ"י לונדון בה"י: בן טוטפת על הפתיחות (ולא „על המפתחות“), שכן גם פשוטו של הפסוק בדה"א ט כז: והם על המפתח ולבקר לבקר, — „הם על פתיחת השערים בכל בקר“²⁷. אלה הם שרידי המשנה הישנה של שקלים.

אשר לתנאים האחרונים, שוני משנת שקלים, שרבי השתמש במשניותיהם. ועליהן יסד את משנתו:

פרק א' — הוא כנראה כולו ר' יהודה:

במ"ב: אמר ר' יהודה (מוסיף ומפרש) בראשונה וכו'; במ"ד: אמר ר' יהודה העיד וכו' (מפרש ומטעים); ובמ"ה שנינו: אע"פ שאמרו (במ"ג) אין ממשכנין נשים וכו'. מ"א — מ"ה רישא וגופה, הן בכל-אופן משנת ר' יהודה.

דנה במ"ה מציעתא שנינו, הנכרי והכותי ששקלו אין מקבלין מידן. אין²⁸ מקבלין מידן קיני זבין וכו', חטאות²⁹ ואשמות (אבל נדרים ונדבות מקבלין מידן)³⁰. זה הכלל כל שנידר ונידב מקבלין מידן וכו', וכן הוא מפורש ע"י עזרא לא לכם וכו'. ברור קודם-כל, שעיקרה של המשנה הישנה לא שנתה כאן אלא: הנכרי והכותי ששקלו אין מקבלין מידן, וכן הוא מפורש וכו'. ואפשר אפילו שלא שנתה אלא: הכותי ששקלו אין מקבלין מידן (עי' גם מ"ש), וכן הוא מפורש וכו', כי הכתוב בעזרא אינו מדבר אלא בכותים.

השאר — משנה אחרונה, שהוסיפה: אין מקבלין וכו' זה הכלל וכו'. ומשנה אחרונה זו עוסקת בין בכותים ובין בגוים (עי' ירוש'), שמקבלין מהם דבר הנידר ונידב³¹, ובת"כ ויקרא חובה פרשה א' א' שנינו: בני ישראל מביאין חטאת ואין הגוים מביאין חטאת וכו'. אבל נוסח משנה זו מונה בספרים שלנו, ובכל הספרים הנוסח: חטאות ואשמות מקבלין מידן, וכיה בירוש' כ"ל (תנ"י ע"א) וכיה בכ"י פרמא, וכן הר"ם לונדון בשם „נכ"י“, וכן ר' סולימאן בשם „נ"א“ (מ"ש), וכיה בד' פירו וכו' ברלין, וכיה נוסח הרמב"ם³² (ובכ"ל ד"ו רפ"ז: אבל נדרים

24) ועי' ח"ד בתוס'. 25) כדפי' כ"י ו' ולונדון.

26) עי' לעיל ח"א ע"מ 33—34.

27) עי' רש"י ומפרשים שם, וכ"ז ב' בשבעים חלגטא.

28) כנר כמה כ"י. 29) כנר רוב הספרים. 30) ליתא בכל הנוסחאות המדויקות.

31) תוס' פ"א ז, ת"כ אמור פרשה ז ב ובבלי מנחות ע"ג ב, להלן פ"ז מ"ו, תוס' זבוחים פ"ה ותמורה ב ע"ב; ועי' יוסטוס, מלחמות ס"ב, פ"ז ג—ד ושירר וו, 243.

32) אלא שבר"ר נוסף בטעות „גדרים ונדבות“.

ונדבות וחטאות ואשמות מקבלין מידן³³). ובכ"י ק' וכ"י א"פ ורא"ש: ואשמות אין מקבלין מידן (ונמ' "אין" בכ"י ק'). כלומר: אין מקבלין מידן קניי זבים וכ"י אבל חטאות ואשמות מקבלין מידן.

משנה זו דומה אפוא במקצת למשנת חולין סוף פ"ב (מא ע"ב): השוחט ("חולין בחוץ") לשם עולה לשם שלמים לשם אשם תלוי וכו' שחיתתו פסולה, ור' שמעון מכשיר ("שאין כיוצא בהן מתנדבין"), תוס' שם סוף פ"ב, ע"י תוס' וכו' השוחט לשם חטאת לשם אשם ודאי וכו' שחיתתו כשירה זה הכלל כל דבר שנידר ונידב וכו'.

וכבר שאל שם הבבלי: אשם תלוי בר נידר ונידב הוא, אמר ר' יוחנן הא מני ר' אליעזר היא דאמר מתנדב אדם אשם תלוי וכו'³⁴. ואשם תלוי זה פירשו הרא"ש בנדרים וע"א: לשם אשם סתם דהיינו אשם תלוי ורישא דהתם דוקא וסיפא לאו דוקא. וגם משנת שקלים אי אפשר לפרש אלא כמשנת ר' יהודה אליבא דר' אליעזר (בכריתות פ"ו מ"ג): מתנדב אדם אשם תלוי בכל יום ובכל שעה שירצה הוא היה נקרא אשם חסידים. ובמקום אחר³⁵ שונה ר' יהודה: חסידים הראשונים היו מתאווין להביא קרבן חטאת וכו' מה היו עושין עומדין ומתנדבין נזירות למקום, ור' שמעון חולק. ואע"פ שלענין נכרי מודים ריה"ג ור"ע (שם) ואומרים: פרט לנזירות, אפשר שתנא שלנו סובר שאין הגוים נודרים נזירות, אבל מביאים חטאת חסידים.

וא"כ כל מ"א—מ"ה—ר' יהודה היא.

אבל מ"ו—מ"ז: ואילו³⁶ שחייבין בקולבון (κόλλυβος) וכו'—נראה שהיא משנת תנא אחר. ראשונה, מפני שעדיין לא נזכר חיוב הקולבון בכלל, כדי לפרוט אח"כ מי הם החייבים בו, ושנית, מפני שכל הלכות הקולבון הן בעיקרן—ממשנת ר' מאיר, ונראה שחולק בנוגע לכהנים על מ"ג—מ"ד:

במ"ו ברוב הנוסחאות³⁷: אבל לא נשים ולא עבדים ולא קטנים (ו"כהנים" לא נזכרו כאן כלל), ואח"כ הנוסח העיקרי³⁸: השוקל ע"י אשה וכו' (ולא גרסי' "ע"י כהן"), וכך מוכיח גם הסדר בירוש' ובד"ר, בה' לו וכ"י פ' וב' וה' וק' וכ"י א"פ: עבר, אשה, כהן, קטן (וברא"ש "כהן" במקום "קטן")—כי "כהן" הוספה היא כאן (ואולי גם "עבד", שחסר בקצת נוסחאות גם ברישא).

אם-כן לא נזכרו "כהנים" כלל בענין קולבון, וזו כנראה שלא כדעת ר' יהודה במ"ד י"ג, אלא כדעת החכמים, ולפי דעתם ולדעת ריב"ז, מכיון שהוא נקרא "חוטא" ממש כניין אותו, ולפי דעתם חייב גם בקולבון. ואפשר אפילו, שהעיקר כנוסח כ"א ברישא, ואלו שחייבין בקולבון כהנים לויים וכו', ואם כן, בודאי שחולק על מ"ג—מ"ד. והמשנה היא—משנת ר"מ: היא מחייבת שוקל סתם, ז"א אפילו אם שקל "שקל" שלם (ולא שני דיגרים), בקולבון, וזו כר"מ בתוס' פ"א ת. ועל זו אמר הירוש': מתניתא דר"מ וכו' (הירוש' משובש).

33 בכ"י המבורג: מקבלין מידם נדרים ונדבות! וכן נוסף בכ"י ב.

34 כלומר: ת"ק שם הוא ר' יהודה, ששנה בכמה מקומות את משנת ר' אליעזר.

35 נדרים י ע"א ותוס' שם פ"א א. 36 הר לו: אלו.

37 ד"ר, ירוש' כ"ל, הר לו, כ"י פ' וק' וכ"י א"פ וב' וה' ורא"ש ומאירי, ר' יהוסף אשכנזי וכ"פ.

38 כנוסח הרע"ב וה"אית דגרסי' אצל מ"ש.

39 אלא שהכהנים דורשים וכו'—וברי' ר' יהודה הם, שכן בירוש' שם מו סע"א:

משיבין חכמים לר' יהודה וכו'.

ובסיפא: על ידו ועל יד חבירו וכו' — נוסח כ"י מ' וילקוט תשא וכ"י "ישך" אצל רש"ם (מ"ש): ע"י וע"י חבירו חייב שני קלבונות (וליתא "חייב בקלבון אחד ר"מ אומר"), וא"כ גם זו — סתם כר"מ, וחכמים חולקים עליו וסוברים שאינו חייב אלא קלבון אחד, מכיון שהשוקל שקל שלם פטור לדעתם מקלבון (וכדאי להזכיר כאן שפטרס נתן על ידו ועל יד ישו סלע, אבל לא קלבון ו).
וכן גם: הנותן סלע ליטול⁽⁴⁰⁾ שקל חייב שני קלבונות — סתם כר"מ בתוס' שם (וע"י ירוש').

ובסוף מ"ז: וכמה הוא קלבון מעה כסף דברי ר"מ וחכ"א חצי (פונדיון, בתוס': חצי מעה של ארבע איסרות).

בסתם ספרא, בחוקותי פ"ה (בכורות נ ע"א) שנינו לענין פודה שדה: נותן ארבעים ותשע סלעים וארבעים ותשעה פונדיונות, מה שיבו של פונדיון זה קלבון לפטורס: כאן ניתן קלבון של פונדיון לסלע (ע"י פ"ה הראב"ד).

ונראה, כי "חכמים" של כאן הוא ר' יהודה⁽⁴¹⁾.
מ"ז—מ"ז הן אפוא ברובן — משנת ר"מ.
משנת "האחין והשותפין וכו'" (במ"ז) — נשנית בלשון זה גם בחולין פ"א מ"ז (בין הכללות), ונתפרשה בבכורות פ"ט מ"ג. נראה אפוא שהיא לקוחה ממשנת הכללות של ר"ע, ור"מ שנה משנת ר"ע.
פרק ב.

מ"א—מ"ד כולן ר' שמעון הן:
במ"ב: הנותן שקלו לחברו לשקול ע"י ושקלו ע"י עצמו אם נתרמה תרומה
(שמיד שנתרמה תרומה היה השקל ברשות הקדש וכשנתנו ע"י עצמו נהנה מן ההקדש) מעל. השוקל שקלו ממעות הקדש אם נתרמה תרומה (וקרבה בהמה) מעל.
המשנה מוגהת, בה' לו: התרומה ואח"כ קרבה הבהמה, וכן בד"ר: בכ"י ב':
אם נתרמה התרומה קרבה הבהמה, בכ"י א"פ: ונתרמה התרומה אם קרבה הבהמה;
כ"י ק': אם נתרמה התרומה ואם קרבה הבהמה, והחילופים האלה, שאינם כלל בסגנון לשון המשנה, מראים שהמשנה מוגהת, ואמנם כבר כתב רש"ם: ה"ג וכן נמצא בספר י"ש הנותן שקלו וכו' השוקל שקלו ממעות הקדש אם נתרמה התרומה מעל.
כי בירוש' שם (מו ע"ג) אמרו: אנן תנינן אם נתרמה התרומה ותניי דבית רבי אם קרבה הבהמה, אמר ר' לעזר מאן [לא] תנא אם קרבה בהמה רבי שמעון דרבי שמעון אומר⁽⁴²⁾ מיד היה מקבל מעותיו. [ו]הבהנים⁽⁴³⁾ זריזין הן.

ר"ש חולק שם על המשנה (פ"ד מ"ט), שכל המקבל עליו לספק סלתות ויינות להקדש אינו מקבל את מעותיו עד שיהא המזבח מרצה, אלא "מיד היה מקבל מעותיו, ואין אנו חוששים שמא תתליע הסולת או יחמיץ היין שהכהנים זריזין הן", ואף כאן אין אנו צריכים לקרבה הבהמה, אלא אם נתרמה התרומה, הרי הוא כאילו קרבה בהמה ומעל (הרא"ם ותקלין חדתי).

(40) כרוב הנוסחאות.

(41) כיו"ב נחלקו ר"מ ור' יהודה לענין חסרון (באנאה ובמע"ש) בתוס' ב"מ פ"ג יז: סלע כמה, תהא חסרה וכו', סלע ארבעה איסרות לדינר דברי ר"מ ר' יהודה אומר סלע ארבעה פונדיונות לדינר פונדיון וכו', וכן בתוס' מע"ש פ"ג ו. שיעורו של ר' יהודה הוא אפוא חצי שיעורו של ר"מ.

(42) ברייתא בירוש' ספ"ד מח ע"ג (43) כך בשרירי, כמו בספ"ד.

„ולא גרסי בגמרא דבני מערבא כגירסת הספרים דגרסי בסיפא וקרבה הבהמה וכו' ומאן דגרסי בסיפא וקרבה בהמה אית ליה למיגרס גמי ברישא. והיינו תנא דבי רבי דבירוש' וכן מצאתי גרסא דגרסי הכי בתרווייהו וקרבה הבהמה" (רש"ם).

כי הירוש' אינו מבדיל כלל בין רישא לסיפא⁴⁴.

ואין ספק שכהגתי⁴⁵ העיקר: שכן שנינו בתוס' שקלים פ"א י"ג: „המוציא שקלו של חבירו הרי זה מעל. לקח בו קיני זבין וכו'. המביא חטאתו וכו' מן ההקדש השוקל שקילי וחיו"י) מן ההקדש כיון שלקח „בו קיני זבין. וה"ה: כיון ששקלו בבבלי: שהוציא) מעל דברי ר' שמעון חכ"א (בבבלי: ר' יהודה אומר) לא מעל עד שיזרקו הדמים. „חכמים" שנו אפוא: קרבה הבהמה. „ותניי דבית רבי" שנו בברייתא שלהם כחכמים, שבת"כ ותוס'. וכך פי' הרא"ש (עי' מ"ש) והריב"ן לפי גירסתנו. שמשנתנו כר' יהודה.

אבל משנתנו מוגהת (עי' דבי רבי). ומשנתנו ר"ש היא.

וגם מ"א: נשבעין לגזברין וכו' — מפרשה ר' אלעזר בירוש' שם (מו ע"ג): דר' שמעון היא (שבועות פ"ו מ"ה). וכן בבבלי ב"מ נח א בשם ר' יוחנן (המחלוקת מחלפת בבבלי): הא מני ר"ש היא דאמר קדשים שחייב באחריותן נשבעין עליהן.

וסיפא דמ"א: ואין עולין להן לשנה הבאה — דלא כר' יהודה (יומא סה א). וכן מ"ג — מ"ד ממשנת ר' שמעון הן:

כי במ"ג שנינו: המכנס מעות ואמר הרי אלו לשקלי וכו' ובה"א מותרן חולין וכו' אלו לחטאת שוין שהמותר נדבה וכו'. ובמ"ד: אמר רבי שמעון מה בין שקלים לחטאת שקלים יש להם קצבה וכו'. רבי יהודה אומר אף השקלים אין להם קצבה וכו' אמר ר' שמעון אעפ"כ יד כולן שוה וכו'.

כולה ר"ש. והוא הוא שהביא את דברי ר' יהודה (תחולק על מ"ג) והשיב עליהם (יהודה אומר — ואני אומר).

ואי"כ כל שורת המשניות מ"א — מ"ד — משנת ר' שמעון היא.

אבל מ"ה — משנת תנא אחר היא: כי במ"ג שנינו מחלוקת: בשי"א מותרן נדבה ובה"א מותרן חולין וכו'. וכאן שנינו סתם: מותר שקלים חולין וכו' (מחלוקת ואח"כ סתם). ושניים כאן בכלל כמה דברים שלא נזכרו במ"ג בין אלה שמותרן נדבה (ב"שו"ף): מותר עשירית האיפה, מותר קיני זבין וכו' וחטאות: אשמות מותריהן נדבה זה הכלל כל שהוא בא לשם חטא (כנ"י כ"י) ולשם אשמה (כלשון המשנה בסוף פ"ו) מותרן נדבה. ואח"כ: מותר עולה לעולה וכו'.

והנה שנינו בת"כ ויקרא פרשה ה' ד: ר' אלי(עזר)⁴⁶ אומר מה ת"ל כבשים לעולה העוזים לעולה⁴⁷ שיכול אין לי שיקרב עולה אלא מותר עולה בלבד, מנין לרבות מותר חטאת מותר אשמות מותר עשירית האיפה מותר קיני זבין וכו' וכו'.

44) והראב"ד בפי' ת"כ תוכה פרשה י"ז, והרא"ש והרע"ב נדחקו בזה, עי' מ"ש.

45) ומעין הגהת הרא"ש: מאן תנא אם נתרמה תרומה ר' שמעון, אלא שהוא מביא יותר מדי.

46) מעילה פ"א כו, ת"כ חובה פרשה י"ז, בבלי מעילה י"א א.

47) כ"ה בת"כ כ"ה, וכן בתוס' שקלים כ"י לתנא.

48) כ"ל, כנוסח כ"י רומי.

49) לרבות תמורה, ליתא בכ"י ר, ושם הוא מלעיל.

מותר קרבנות הגזיר והמצורע⁵⁰). המקדיש נכסיו והיו בהם דברים ראויים ע"ג המזבח יינות שמנים ועופות מניין שימכרו וכו' (=פ"ד מ"חז) ת"ל כבשים וכו' וחכמים אומרים יפלו לנדבה וכו' (=תמורה פ"ג מ"דז). ושנוי בת"כ חובה פכ"א וי⁵¹) סתם כחכמים. ואם כן משנתנו זו — משנת החכמים החולקים על ר' אלעזר היא, וכסתם ת"כ בחובה (ר' יהודה; ר"מ חולק בסוף מ"ו).

וכאן נחשב במשנתנו זו כותר „חטאות ואשמות“ ואשם יש לו קצבה, ב' סלעים⁵²). חוץ מאשם גזיר ומצורע⁵³). אבל „אשמות“ שלנו כל אשמות במשמע (וכמפורש בת"כ חובה פרשה י שם), וקשה לפרש „מותר“ זה בהקדיש אשם ואבד (ע' ריבב"ן). ואף מותר עשירית האיפה קצובה ב„פרוטה“, כריתות י ע"ב⁵⁴) (ותפארת ישראל נדחק) אלא דלא ס"ל טעם דקצבה.

אף זה אנו רואים מכאן, שבמשנת ר' אלעזר (ואולי גם במשנת רבנן דר"א) — היתה סמוכה למשנתנו, פ"ב מ"ו, משנת פ"ד מ"חז: המקדיש נכסיו והיו בהם דברים ראויים ע"ג המזבח יינות וכו'. אלא שרבי ששנה שם משנת תנא אחר (ע' להלן), צירף משנת „המקדיש נכסיו“ שם, אגב „המקדיש נכסיו“ של מ"ו, שבאה שם אגב „ינתנו לאומנין בשכרן“ של מ"ה.

פרק ד.

כנראה — רובו ר' יוסי

במ"א: שומרי ספיחים בשביעית נוטלין שכרן מתרומת הלשכה ר' יוסי אומר אף הרוצה מתנדב שומר חנם (תוס' מנחות פ"י כב) וכו' — בב"מ ק"ח א — כ"י ה': אמר ר' יוסי הרוצה וכו', וא"כ כולה ר' יוסי.

וכן שנינו במ"ט: כל המקבל עליו לספק סלתות וכו' ואינו מקבל את מעותיו עד שיהא המזבח מרצה. וזו דלא כר' שמעון בברייתא שבירוש' שם (ע' לעיל), אלא כר' יוסי בסוף פ"ז: ר' יוסי אומר המספק את הקינין מספק את הפסולות.

ונראה אפוא שכל הפרק ר' יוסי חוץ מן מ"ז — מ"ח (שלא נכנסו כאן אלא אגב מ"ו, ע' לעיל), שהן לקוחות כנראה ממשנת ר' אלעזר, ור' אלעזר סובר כר' יהושע במ"ז⁵⁵).

ואם כך הדבר אין אנו צריכים לידחק ולפרש „דברים ראויים לקרבנות הצבור“ שבמ"ו — קס"ח כבבלי כריתות ו ע"א: מאי נינהו אי בהמה תנא לה (במ"ו) אי יינות שמנים וסלחות תני לה (במ"ח) וכו', וכן מפורש בירוש' כאן. אלא זו, מ"ו, משנת תנא אחר היא, משנת ר' יוסי.

ואמנם ר' יוסי חולק על מ"ו, בצורתה זו שלפנינו, ואומר בתוס' פ"ב י (צוק'): אמר ר' יוסי הן הן דברי ר' יהושע הן הן דברי ר' אליעזר (כלומר שלא נחלקו כלל), או כנוסה הדפוסים וכ"י ר' ולונדון: ר' יוסי ור' שמעון אומרים דברי ר' אליעזר הן הן דברי ר' יהושע ודברי ר' יהושע הן הן דברי ר' אליעזר, כלומר שהמחלוקת מוחלפת במשנתנו. ר' יהושע סובר אפוא ש„דמיהן יפלו עם שאר נכסים לבדק הבית“.

פרק ז.

מ"א: מעות שנמצאו בין השקלים לנדבה וכו', — מקושרת עם פ"ו מ"ה, וסתמה: בין

(51) וע' ת"כ חובה פרשה י ג—ד.

(52) בבלי שם ות"כ חובה פכ"א נ.

(53) ראב"ד בת"כ שם ומ"ש כאן.

(50) ע' גם תוס' פ"א יב.

(52) כריתות פ"ו מ"ו, ובבלי שם כז א.

(54) ע' תרביץ ש"ו, 140—145.

קינין לגזולי עולה קרוב וכו' לגזולי עולה יפלו לגזולי עולה — סתמא כר בנן דר' יהודה (בפ"ו מ"ה) דקינין הן קיני חובה (ריבב"ן).
ואגבה של מ"א נשנו כל ה"מציאות" שבפרק זה: מעות שנמצאו לפני סחרי בהמה וכו' (מ"ב) בשר שנמצא בעזרה וכו' (מ"ג). בהמה שנמצאת מירושלים ועד מגדל עדר וכו' (מ"ד). ור' יהודה חולק כאן!). ובמשנה זו מקושרת מ"ה: בראשונה היו ממשכנין את מוצאיה עד שהוא מביא נסכיה וכו' התקינו ב"ד שיהיו נסכיה באין משל צבור, ובה קשורות מ"ו—מ"ז. אמר ר' שמעון⁵¹ שבעה דברים התקינו ב"ד וזה (של מ"ה!) אחד מהן (והשאר:) נכרי ששלח עולתו וכו', ותנאי ב"ד הוא על כ"ג שמת שתהא מנחתו קריבה משל צבור (מנחות סוף פ"ד: ר' שמעון אומר משל צבור, בבלי נא ב) ר' יהודה אומר משל יורשין וכו', ועל הקינין הפסולות שיהיו באות משל צבור ר' יוסי⁵² אומר המספק את הקינין מספק את הפסולות. ת"ק — ר"ש הוא בברייתא שבירוש' סוף פ"ד (ע"י לעיל). האומר: מיד היה מקבל מעותיו, וחולק על סתם פ"ד מ"ט: אינו מקבל מעותיו עד שיהא המזבח מרצה. סתם פ"ד הוא ר' יוסי, וסתם (ת"ק) פ"ז — ר' שמעון. וכוליה פרקין ר' שמעון.

פרק ח.

מ"א—מ"ג הן המשך של ה"מציאות".
מ"א: כל הרוקין הנמצאין וכו' דברי ר"מ ר' יוסי אומר ("בספר כ"י": וחכמים אומרים, מ"ש, וכן במשנה שבבבלי) וכו', מ"ב: כל הכלים הנמצאין וכו' (כנ"ל). מ"ג: סכין שנמצאת וכו'.
מ"א—מ"ב הן כנראה לא ממשנת ר"ש שבפ"ו. אע"פ שלמשל בסנהד' פ"ג מ"ג (ותוס' שם) שנה ר"ש מחלוקת ר"מ ור' יהודה, ופירש דבריהם. אבל מ"ג יכולה להיות עוד המשך של משנת ר"ש.
מ"ד ואילך — ישנה לפנינו משנת תנא אחר (ואולי משניות תנאים שונים): מ"ד—מ"ה: פרוכת שנטמאת בולד הטומאה מטבילין אותה בפנים וכו' ואת שנטמאת באב הטומאה וכו'. ואגבה נשנו מ"ו—מ"ז: בשר ק"ק שנטמא בין באב הטומאה בין בולד הטומאה בין בפנים בין בחוץ וכו'.
ומ"ו—מ"ז — משנת ר' יהודה היא⁵³, ור"מ⁵⁴ ור' יוסי⁵⁵ חולקין עליו.
ואם יכן גם מ"ד—מ"ה בודאי ממשנת ר' יהודה הן.
אבל מ"ח כולה היא הוספת תנאים שבסוף המסכת. ורישא: אברי התמיד נתנין מחצי כבש ולמטה וכו' — אין לה כל קשר כאן. אלא שנשנית כנראה אגב פ"ז מ"ג: אברין עולות. ואחריה סיום המסכת: השקלים והבכורים אין נהגין וכו' אבל מעשר דגן⁵⁶ ומעשר בהמה⁵⁷ (הבכורות⁵⁸) נהגין בין בפני הבית וכו' ר' שמעון אומר וכו'.

(56) בתד"א פ"ו, 34 בטעות: רבן שמעון בן גמליאל; משם בויק"ר שלנו, פ"ב ט.

(57) בתאיר שם, 35 בטעות: ר' שמעון.

(58) תוס' פ"ג טז ומקוטעת, ת"כ צו פ"ה ו, וכיו"ב תוס' מע"ש פ"ב טז.

(59) ת"כ ותוס' מע"ש (ע"י גם מלאכת שלמה).

(60) תוס' שקלים שם, וכצ"ל: ר' נוסין אומר ר' אליעזר וכו'.

(61) בכורים פ"ב מ"ג וספרי קרח פ"ט ק"ז, ק"ט.

(62) בכורות פ"ט מ"א.

(63) מדרש תנאים 77.

VI. סוכה

א. להלכה

עיקרי ההלכות שבמסכת זו הם: סוכה, ארבעה מינים שבלולב, ערבה וניסוך המים. סוכה כיצד?
(א) הסכך

התורה לא פירשה במה הסוכה נעשית (בסכות תשבו' וגו') י, ור' יהודה י דן בקל וחומר, שאין סוכה (סכך) נהגת אלא בארבעת מינין שבלולב, אבל בעזרא (נחמיה ח טו) מפורש: צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן (דדינון) ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבות לעשות סוכות ככתוב. ומכאן היתה תשובתם של החכמים האומרים: סוכה של כל דבר, בכל דבר שגידולו מן הארץ.

עלי זית ועלי עץ שמן שבנחמיה ופרי עץ הדר וערבי נחל שבתורה ה"חסרים" בנחמיה (ראב"ע בפ' התורה) — הם גם תשובה לקראים האומרים שארבעת המינים שבתורה הם החומר של הסכך ואין ל"לולב" זכר בתורה.

ר' יוחנן (בבבלי וירוש') מסמך את ההלכה שכל דבר שגידולו מן הארץ מסכין בו, מן "באספך מגרנך ומיקבך": "בפסולת גורן ויקב" י, בקשין ובזמורות. ולמעשה בודאי שנעשתה הסוכה מן "הגורן היקב": חבילי קש וכו', החוטט בגדיש וכו', הדלה עליה את הגפן וכו' (משניות בפ"א), סוכי תאנים וכו' פרכילין וכו' קשין וכו' מכבדות וכו' (בריתא יג ב).

עד כמה נתקיימה מצות סוכה בימי הבית הראשון אין לנו יודעים. בנחמיה שם (יז) נאמר: "כי לא עשו מימי ישוע בן נון כן (אמנם "כן" י) בני ישראל עד היום ההוא". אבל כנראה הוניחו את ה"סוכות" גם בתחילת הבית השני, כי זכריה (יד טז—יז, יט) מוכיח את ה"חוטאים", אשר לא יעלו לחוג את חג הסוכות.

זכרון מסופק של "סוכות" מוצאים לנו בפפירוסים הארמיים שנמצאו במצרים (טבלא 64 סי' 2, A שו' 3): כען הלן על דבר סכיא (ובשו' 5 נמצא "בפסחא"), אבל התרס הזה שבור ומקוטע, וקשה ללמוד ממנו הרבה.

בס' היובלים (מימי יוחנן הורקנוס) מוזכר על אברהם אבינו: ויבן סוכות לו ולעבדיו בחג ההוא והוא הראשון עשה חג הסוכות בארץ.

ידיעות ממשיות של סוכות שנעשו יש לנו מימי שמאי הזקן ואילך (אני מזכיר

(1) ע"י משנת ר"א, הר' ענאלאו, 247: כיצד בסכות תשבו ולא פירש להן עשרה ספחים גובה שבעה ספחים אורך ושלש רגלות.

(2) תורת כהנים אמור פי"ז י, בבלי לו ב וירוש' פסחים פ"ב כח ע"ה.

(3) בבלי יב א וירוש'.

רק אלה שמזמן הבית): סוכת ש מאי⁴). סוכת ר' יוחנן בן החורני וקני בית שמאי⁵). סוכת הילני המלכה⁶). סוכת אנשי ירושלים⁷); ובסוף זמן הבית: שתי הסוכות שהיו לאפיטרופו של אגריפס המלך (השני) בטבריא ובציפורי⁸). וסוכת רבן יוחנן בן זכאי⁹).

ב הדפנות

על טיבן של הדפנות ושיעורן לא נמסר לנו מזמן הבית כלום. ונחלקו תלמידי ר"ע במספר הדפנות¹⁰). ואמוראים ביקשו להם סמוכים מן התורה והגביאים. אלא שעליד זה אמרו ששיעורין חציצין ומחיצין הלכה למשה מסיני¹¹). כלומר: הלכה ישנה מקובלת. ובכלל למדו בכמה דברים (לא בכל הדברים) מחיצת סוכה ממחיצת שבת¹²). וע"י כך ישנם הרבה דברים משותפים לעירובין ולסוכה.

ג ארבעת המינים

בתורה נאמר (ויק' כג מ): ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפת תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל¹³) ושמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים (אית תני תני בשמחת לולב הכתוב מדבר¹⁴)).

לולב מפורש אפוא בתורה (כפות תמרים) וכן ערבי נחל¹⁵). אבל ענף עץ עבות לא נתפרש מהו. ופירשה הקבלה שהוא הדס; אלא שבנחמיה שם נזכרו עלי הדס אצל עלי עץ עבות, ופירשה חז"ל: הדס לסוכה ועץ עבות ללולב¹⁶) או כלשונו של רב חסדא¹⁷): הדס שומה לסוכה ועץ עבות ללולב.

אף פרי עץ הדר¹⁸) לא נתפרש מהו. והקבלה אומרת שהוא אתרוג. ולולב ואתרוג מצוידים כבר (כנראה) על המטבעות העבריות. ואף את ינאי המלך רגמו כל העם באתרוגיהם¹⁹).

אף על פי כן ישנה ערבוביה גדולה בארבעת מינים אלה במקורות חיצוניים ואפוקריפיים שמזמן הבית:

1. בס' היובלים טז ל—לא: כי חק הוא לישראל לעולם לעשותו וישבו בסוכות וישמו עטרות על ראשם ויקחו ענפי עץ וערבי נחל. ויקח אברהם לבות תמרים²⁰) ופרי עץ הדר וסבב מדי יום ביומו את המזבח בענפים שבוע ליום (הקפה כלולב, סוכה מג ב). כאן נזכרים תחילה ענפי עץ (עבות ז) וערבי נחל, ואולם במעשי אברהם: כפות תמרים ופרי עץ הדר. והשאר לא נזכרו.

4) סוכה פ"ב מ"ה. 5) שם פ"ב מ"ו.

6) תוס' ריש פ"א, בבלי ב ע"ב וירוש' פ"א נא ע"ד.

7) תוס' פ"ב ג ירוש' פ"ב נב ע"ד.

8) סוכה כז א. 9) שם פ"ב מ"ה.

10) תוס' ספ"א ירוש' שם נב ע"א, בבלי ו ע"ב, וע"י שם ד ע"ב.

11) סוכה ה ע"ב. 12) ירוש' ובבלי ריש סוכה.

13) וענף ערבי נחל, תרגום השבעים.

14) ירוש' סוכה פ"ג נד ע"א.

15) בשבעים תרגום כפול: ἰτέα—ἄγνος.

16) ירוש' פ"ג נג ע"ד, וע"י בבלי לו א.

17) בבלי יב א. 18) השבעים: ὠπαῖος, גמור ויפה.

19) קדמוניות פ"ג פ"ג ה, תוס' סוכה פ"ג ובבלי מח ב.

20) גם בפשיטתא: ולבותא דקלא.

אף ה"עטרות" ²¹) לא נזכרו במקום אחר בקשר עם חג הסוכות.

2. חשמונאים ב' פ"י ו—ז: ויחזו את שמונת הימים בשמחה כחג הסוכות. בזכרם את נדודיהם לפני זמן מה בחג הסוכות. בהרים ובמערות כחיות השדה. ועל כן נשאו "ענף עבות" (θύρσος) ו"ענף הדר" (κλάδος ὠραῖος) ו(כפות) תמרים ויהללו לאשר הצליח בידם לטהר את מקום מקדשו, וכיו"ב בחשמונאים א' יג נא: ויבוא אליה (אל המצודה) בשלשה ועשרים לחודש השני בשנת אחת ושבעים ומאה בהלל ובכפות תמרים ²²) (βαλὼν) ובכנורות ובתופים ובנבלים ובשירים ובזמירות. והשוה במדבר פ"ד כו: כיון שהעלו אותו ("את הארון") היו צ' אלף זקנים מהלכין לפניו והכהנים טוענין בו והלויים מנגנין וכל ישראל משחקין מי שיש בידו לולב מי שיש בידו תוף וכלי שיר הה"ד דוד וכל בית ישראל משחקים לפני ה' וגו' ("ובמנענעים") זה לולב שאדם מנענע בו.

3. יוספוס (קדמוניות ס"ג פ"י ד): בט"ו לחודש (תשרי) וכו' בנשאם בידיהם ענף (εἰρεσιώτην) הדס וערבות מצורף עם (σύν πεποποιημένῃ) "לב" הדקל, ואף פרי אפרסקים (τοῦ μήλου τοῦ τῆς περσέας προσόντος). אבל בסי"ג פ"י ג (והוא מציין שם למה שכתב בס"ג): בקפרו על מעשי אלכסנדר ינאי שרגמוהו כל העם באתרוגיהם (κίτροις): כי חוק הוא ליהודים בחג הסוכות, שכל אחד לוקח ענפי (θύρσους) דקל ואתרוג ²³) כמו שהזכרנו במקום אחר (ז"א בס"ג!).

ברור, שיוספוס השתמש כאן בשני מקורות, כרגיל בספרו, ומצא באחד מהם περσέα במקום κίτρον ואע"פ שציין מכאן לכאן לא הרגיש בסתירה שביניהם. ושמא בשעת הדחק אם לא מצאו אתרוג הביאו במקומו פרי אחר! אע"פ ששנינו (תוס' פ"ב ט, בבלי לא א): אין בידו אתרוג לא יטול לא ("לא רמז ולא") פריש ולא דבר אחר ²⁴). הצד השווה שבכל הכותבים יוגית שהכניסו במקום (ענפי) ה"לולב" וה"הדס" — שמות יוגיים רגילים כגון "באיין", ואף אליליים ובכחינליים, כגון θύρσος בחשמונאים ב' ויוספוס קדמוניות ס"ג, εἰρεσιώτην שם בס"ג, ומכאן בא פלוטרך לקרוא את חג הסוכות "חג בכחוס".

אבל ברור מן המקורות, גם החיצוניים גם המדרשיים, שאף בישראל היה משמש ה"לולב" בכל שמחה, כגון ב"חנוכה", בכיבוש המצודה ובהכנסת הארון בימי דוד, ואף ההדס, כגון לפני כלות ²⁵).

4. פילון ²⁶), בדברו על חג הסוכות, אינו מזכיר כלל את ארבעת המינים.

(21) השוה "עטרות חתנים" בסוף סופה, וביניהם גם עטרות "של הדס ושל חררי", שם מט ב.

(22) ויקר' ופסדרי"כ ס"ח: באיין.

(23) καὶ κίτρον καὶ פ"ס במקום καὶ κίτρον בנז"ל.

(24) [ואלו באתי להוסיף על דברי רבי הייתי אומר, שבר' זו מוכיחה, שהיו שנהגו ליטול פרי אחר, והלכה באה לבטל מנהג זה. ואם מותר ללמוד מן המאחר על המוקדם, יורשה לי להעיר: יהודי שיראז (מן הקהלות העתיקות שבפרס) אומרם: לברך על "כולג" (=מלפסון) ולולב". שאלתי את הזקנים לטעם שם זה, ולא ידעו להשיבני דבר. כלום אין כאן זכר לאותם הימים, שלא השיגו אתרוג (גם כיום משיגים הם אתרוג בקרשי, ובכל הקהלה לא תמצא יותר משנים שלשה אתרוגים ולולבים) ונסלו מלפסון? — עציים]

(25) כתובות יז א, ר' יהודה בר אלעאי, רבי שמואל בר רב יוחנן.

(26) De specialibus legibus סיב 204—209 (מדינת עמי 164—166).

ובוודאי שידעו במצרים שבימי פילון את ארבעת המינים. שכן אפילו ישוע מקריני (שחשמונאים ב' הוא קיצור ממנו) יודע אותם²⁷. ומזמן מאוחר אנו מוצאים²⁸; רבי אבהו אול לאלכסנדריא ואטעניון לולבין בשובתא (כבאי).
אלא שכנראה שתק פילון מארבעת המינים מפני ריח הבכחגליות שבהם, שכן נראה בעיני הגוים (פלוטרך).

„מצות לולב“ נתפרשה כבר במשנה שמזמן הבית (פ"ד מ"ד ושם מ"ז). וכבר „זקני ב"ש וזקני ב"ה“ עסקו ב„שיעורו“ (שיעור גבהו) של לולב²⁹.

ו„העם“ נהגו בהם: אנשי ירושלים היו אוגדין את לולביהן בגימוניות של זהב (פ"ג מ"ח). מוליכין את לולביהן להר הבית (שם פ"ד מ"ג). וכך היה מנהגן של אנשי ירושלים אדם יוצא מביתו ולולבו בידו וכו' (תוס' פ"ב, בבלי מא ב). ובראשונה היה לולב ניטל במקדש שבעה ובמדינה (= בירושלים) יום אחד, משחרב ביהמ"ק התקין ריב"ז שיהא לולב ניטל במדינה שבעה וזכר למקדש (פ"ג מ"ב). ויום ראשון היה דוחה שבת. וכך היה נוהג הדבר בא"י [בזמנן] של ר' יוסי (שם מ"ג) עד זמן הגאונים הראשונים³⁰ עי' להלן בפ"ג ופ"ד.

ד) ערבה שבמקדש

חוץ מן הערבה שבלולב היו זוקפין במקדש כל שבעה ערבה בצדי המזבח³¹. אבא שאול מוצא לזו סמך מן התורה: ערבי נחל שתים אחת ללולב ואחת למקדש³²; אבל ר' נחוניא איש בקעת בית חוורן אומר, שהיא יסוד נביאים³³, או כדברי ריב"ל³⁴: מנהג נביאים.

אבל ערבה של שביעי בגבולין — אינה אלא מנהג שהעלו מבבל בזמן מאוחר³⁵. וזהו פירושו של „כאן במקדש כאן בגבולין“ בבבלי שם מד ב (ולא כרש"י). שדברי ר' יוחנן אגבולין נאמרו. וכמו שיוצא מן הירושלמי.

ה) ניסוך המים

כערבה גם „ניסוך המים“ הוא „הלכה למשה מסיני“ או „יסוד נביאים“ (שם) או „מנהג נביאים“.

ואמנם מנהג נביאים ישן הוא: בשמאל א' זו נאמר: ויקבצו המצפתה וישאבו מים וישפכו לפני ה', ובאליהו (מ"א יח לד): מלאו ארבעה כדים מים ויצקו וכו'. ובדוד (ש"ב כג טו): ויסך אותם לה'. „ניסוך המים“ היה אפוא בעיקרו מנהג נביאים ישן.

(27) ועי' גם הינמן שם 166 הערה 2.

(28) ירוש' עירובין ס"ג כא ע"ב (29) ספרי שלח פ"ט קטו, מנחות מא ב.

(30) ועי' ירוש' פ"ג ה"ג נד ע"א וירוש' עירובין ס"ג כא ע"ג: ר' אבהו אול לאלכסנדריא ואטעניון לולבא בשובתא, ובבלי מג רע"א והמסקנא מד רע"א דוחק: ועי' חילופים: אנשי מערב סוענין לולב בשבת.

(31) סוכה פ"ד מ"ג ומ"ה ותוס' פ"ג, בבלי מג ב.

(32) תוס' פ"ג א ובבלי לו א, ירוש' פ"ג נג סע"ג ורפ"ד נד ע"ב.

(33) כך בירוש' ריש פ"ד שם, ובשם ר' יוחנן: הלכה למשה מסיני, אבל בבבלי מד א להיפך בשם ר' נחוניא — ור' יוחנן אומר שם בשמו — „הלכה למשה מסיני“ — ובשם ר' יוחנן „יסוד נביאים“.

(34) בבלי שם.

(35) ר' יוחנן בירוש' שם ובבלי שם מד א כנוסח ר"ה ופי' התוס'.

ב. משנת סוכה

מסכת זו בולטים בה מקורות שונים:

פ"ב ביודאי ממקור אחר מזה של פ"א, שהרי מ"ב—מ"ג ומ"ד רישא—מקומם בפ"א; וסתם פ"ב מ"א ר' שמעון.

ופ"ג מי"א סיפא (הלוקח לולב מחבירו בשביעית וכו') היא לגמרי שלא במקומה. ופ"ג מט"ו סיפא (קטן היודע לנענע חייב בלולב) — שלא במקומה ושייכת למ"ט. בפ"ב מ"ו (ועוד) שני מקורות (תרי תנאי), כמו שאמרו בבבלי: חזר בו ר"א. ובירוש' מחלפא שיטתיה דר"א.

ובתוספתא פ"א סדר אחר (ושם ג': המסכך ע"ג מיטה וע"ג אילן וכו', י"א: המסכך ע"ג עגלה וכו', אבל בפ"ב אין שם כלום מן מ"ב—מ"ד רישא, אלא שכנראה שייך י"א—ג' לפ"ב, שהרי ב"ג סיפא ישנה תוספת למ"ג) וחלוקת פרקים אחרת.

כמו שאמרתי סתם פ"ב מ"א הוא ר' שמעון, וכנראה גם סתם פ"א מ"א (ושאין לה שלש דפנות) שלא כר"ש האומר "שלש כהלכתן ורביעית אפילו טפח" (י"א), או כירוש' (נב ע"א): והרביעית מזובריהן. ופ"ב מ"ג (או על גבי גמל) כר' מאיר (בבלי כג א), אבל סיפא: שתים באילן וכו' — שלא כר"מ בתוס' סוף פ"א (רשבא"א משום ר"מ כשרה ועולין).

ממשנת ר' יוסי היא פ"א מ"ו: בית שנפחת וסיכך על גביו אם יש מן הכותל לסיכך ארבע אמות פסולה, וכמן שהעיד ר' ישמעאל בנו בשמו (יח א): כך פירש אבא ארבע אמות פסולה פחת מר' אמות כשרה. אבל במ"ט—ת"ק ור' יוסי, וסתם מי"א רישא (העושה סוכתו כמין צריף וכו' ר"א פוסל וכו') כר' נתן (בבלי יט ב), וסיפא: מחצלת קנים וכו' — דלא כר' יוסי (י), וזו כנראה משנת ר' יהודה (י) וכדברי ר' יוחנן בירוש': במחצלת אושא שנו; ופ"ג מ"ה: מעשר שני — כר' יהודה (י), אבל רישא "והיבש פסול" וכן פ"ג מ"א דלא כר' יהודה (י).

פ"ב מ"ד (חולין ומשמשיהן וכו')—כר' יוסי (בבלי כו א).

משנה י"ג שבפ"ג אינה יודעת כלל מכל מה שנאמר בפ"ד מ"ד (בפ"ד: ומלמדים אותם לומר כל מי שמגיע לולבי בידו הרי הוא לו במתנה, בפ"ג: כל אחד ואחד מכיר את שלו ונוטלו), ולא מן הסכנה שהיה בדבר ולא מן התקנה שהתקינו שיהא כל אחד ואחד נוטל בביתו.

אלא שכל פ"ד—פ"ה, שאינם מתקשרים עם הפרקים שלפניהם—ממשניות שנסדרו בעיקרן בזמן הבית. אלא שגם שני פרקים אלו אינם ממקור אחד:

המשנה הראשונה (פ"ד מ"א) כוללת: לולב וערבה ששה ושבעה, ההלל שמונה, סוכה וניסוך המים שבעה, והחליל חמשה וששה, וממ"ב ואילך היא פורטת: לולב שבעה כיצד (מ"ב), ערבה שבעה כיצד (מ"ג), מצות לולב כיצד (מ"ד), מצות ערבה כיצד (מ"ה), ההלל והשמחה שמונה כיצד (מ"ח), סוכה שבעה כיצד (שם), ניסוך המים שבעה כיצד (מ"ט).

36) תוסי' ספ"א ובבלי ובירוש' 37) בבלי כ ע"א, כלים מ"ו מ"ו.

38) ע"י כלים סוף פ"ב, תוסי' כלים ב"מ פ"ו יא, פ"א יא ופ"א יד.

39) בבלי לה א וקידושין נב ב.

40) בבלי לא א וב.

אבל בפ"ה מ"א: החליל חמשה וששה זהו החליל של בית השואבה ("השואבה") שאינו דוחה לא את השבת ולא את יום טוב (עד סוף מ"ד). ואחריהם (מ"ה): אין פוחתין מעשרים ואחת תקיעות במקדש וכו'. ואחריה (מ"ו—מ"ח) על קרבנות התג ושמיני של חג, הפיים, "אימורי הרגלים וחילוק לחם הפנים", שנשמכו כאן אגב התג ושמיני של חג. חגה כבר הלשון השונה בפ"ה מן פ"ד: זהו החליל וכו', ולא "החליל חמשה וששה כיצד" (שכבר הרגישו בו התוס' ג סע"א). כסכימה הקבועה שבפ"ד — מראה שלפנינו בפ"ה מקור אחר, השונה מן המקור שבפ"ד. ואמנם כן:

קדומים יותר ויותר, הם פ"ד ופ"ה. כבר הבבלי (מג א) מעיר על הניגוד שבין פ"ג מ"ג (כל העם מוליכין את לולביהן לבית הכנסת) לבין פ"ד מ"ד (כל העם מוליכין את לולביהן להר הבית) ומשיב בצדק: כאן (פ"ד) בזמן שבית המקדש קיים, כאן (פ"ג) בזמן שאין ביהמ"ק קיים (ומסיים: שמע מינה); ואולם תירוצו של הבבלי מד א"י: כאן במקדש כאן בגבולין, דחוק. כי בארץ ישראל היתה נטילת לולב ביום טוב הראשון דוחה שבת גם לאחר התורבן, כמו שיוצא ממ"ד ומס"ו! וכך נהגו אף בזמן האמוראים⁴²). ואף אחרי חתימת התלמוד עד ימי הגאונים הראשונים לפחות, שכן מפורש בחילופים שבין בני בבל לבני א"י⁴³: בבל טוענין יש' אין טוענין הדס⁴⁴ בשבת ולולב טוענין בירוש' הראשון שלחג שחל להיות בשבת⁴⁵.

זאת אומרת שפ"ד הוא משנה שמזמן הבית, ופ"ג ופ"ד שני מקורות מזמנים שונים הם, שכן בפ"ד מתחיל באמת דין לולב מחדש: מצות לולב כיצד כל העם מוליכין את לולביהן וכו' (ע"י ד"ס ושי"ג). כלומר מצות לולב בכלל ולא רק בירוש' הראשון של חג שחל להיות בשבת⁴⁶, אלא שהתנא האחרון לא סיים דברי המשנה הישנה, מפני שדיני לולב כבר נתפרשו במקור השני שבפ"ג. וקטע אותה (ע"י להלן).

בפ"ד מ"ה שנינו: מצות ערבה כיצד וכו' וזוקמין אותה בצד המזבח וראשיהן כפופין ע"ג המזבח תקעו והריעו ותקעו. ובמס' ניסוך המים שבעה כיצד צלוחית של זהב וכו' היה ממלא מן השילוח הגיעו לשער המים תקעו והריעו ותקעו.

אבל בפ"ה (במעשי בית השואבה) מ"ד שנינו: עמדו שני כהנים בשער העליון⁴⁷ שיורד מעזרת ישראל לעזרת נשים ושתי חצוצרות בידיהן, קרא הגבר תקעו והריעו ותקעו (זה סימן לילך ולמלאות מים מן השילוח⁴⁸). הגיעו למעלה עשירית ("מחמש עשרה מעלות") תקעו והריעו ותקעו, הגיעו לעזרה ("לקרקע עזרת נשים") תקעו והריעו

41 וכל הסוגיא הזאת למן מג סע"ב — אחרי "תיובתא" — ואלא נדחו וכו' עד: "כאן בגבולין" — בחדאי סוגיא סבוראית היא.

42 הרי"ר אבהו הנהיג כך אפילו באלכסנדריא של מצרים, ירוש' צירי ספ"ג, ע"י לעיל הע' 30.

43 תה"ג הרכבי 395, וכן מצאתי בחילופים קטע כ"י קמברידג'.

44 כלומר: הדס להרית, ע"י בבלי ביצה כג א ולג ב וירוש' שם סב ע"ג, תוס' שבת פ"ה ס וירוש' סוכה ספ"ג, וע"י שבת לג ב: תרי מדאני אסא, וסוכה לו ב: הדס של מצוה וכו' הדס במחבר וכו'.

45 קרקסאני, הרכבי, 310 שר 22—23.

46 ורש"י הוא שהגיה ופירש כן: יו"ט הראשון של חג שחל להיות בשבת, נגד כל הנוסחאות

47 שער ניקנור, ר"מ ותירוש.

ותקעו. היו תוקעין והולכין ("מאריכין בתקיעה האחרונה") עד שמגיעין לשער היוצא למזרח ("שער התחתון" שבמ"ה, שער העזרה) וכו'.

כאן אין המשנה מדברת אלא מהליכתם לשילוח ולא מחזירתם, ועל כן לא הזכירה לא את השלש למילוי המים שבמ"ה ולא "הגיעו לשער המים תקעו" וכו', שבפ"ד מ"ט.

אבל התוס' פ"ד י, דפו' וכ"י לונדון, מוסיפה כאן על משנתנו את התקיעות שעל שער המים: שתי חצוצרות בידן קרא הגבר תקעו והריעו ותקעו (פיסקא של מ"ד), הגיעו לשער המים תקעו והריעו ותקעו.

אלא שפ"ה מ"ד, ששנה "הגיעו למעלה עשירית תקעו והריעו ותקעו", לא שנה בערבה, "תקעו והריעו ותקעו", כי מחלוקת תנאים היא⁴⁸; דתניא שלש למעלה עשירית⁴⁹ רבי אליעזר בן יעקב אומר שלש על גבי המזבח (כמ"ה שלנו). האומר למעלה עשירית אינו אומר ע"ג המזבח והאומר ע"ג המזבח אינו אומר למעלה עשירית.

מי ששנה אפוא (בפ"ה מ"ד) "הגיעו למעלה עשירית" וכו' לא שנה במזבח (בפ"ד מ"ה) "תקעו והריעו ותקעו": פ"ד ופ"ה הם אפוא שני מקורות שונים, אע"פ ששניהם בודאי מזמן הבית.

ומקור שלישי מזמן הבית הוא פ"ה מ"ה—מ"ח: כי כאמור כבר מ"ה חולקת על מ"ד, שמ"ד שונה "הגיעו למעלה עשירית", ומ"ה שונה "ושלש ע"ג המזבח", שלש לשער העליון ושלש לשער התחתון ושלש למילוי המים ושלש ע"ג המזבח, וכבר פירש הבבלי (שם): ואילו למעלה עשירית לא קתני מתניתין מני ראב"י היא. ובה שוה פ"ה מ"ה לפ"ד מ"ה.

אבל ספק הוא אם פ"ד הוא משנת ראב"י; שכן ראב"י (בשקלים פ"ו מ"ג ומדות סוף פ"ב) חולק כנראה על משנת שקלים, ולמה נקרא שמו שער המים שבו מכניסין צלוחית של מים של ניסוך בחג, והוא אומר: ("למה נקרא שמו שער המים") בו המים מפכים ועתידין להיות יוצאין מתחת מפתן הבית (משנה שהוסיפה התוס' בסוכה פ"ג ג' לפ"ד מ"ט של סוכה). נראה אפוא שלאב"י לא הכניסו צלוחית של ניסוך דרך שער המים, וכך היא בודאי דעתו של השונה שבפ"ה מ"ה שלא שנה "שלש לשער המים" אלא "שלש למילוי המים" (ועי' ירוש' שם).

ואשר למ"ה בכלל כל סגנונה אחר הוא: כאן אין סיפור של "סדר היום" אלא לשון הלכה: אין פוחתין וכו', משנה שתחילתה ישנה בערכין פ"ב מ"ג, בשורה של "אין פוחתין".

ומי—מ"ח של פ"ה הם עניינות חדשים, שלא נרמזו בכללות של תחילת פ"ד. חשוב בפ"ה מ"ד הלשון "בשער העליון שיורד (היורד)" מעזרת ישראל לעזרת נשים (וכן במ"ה "לשער העליון"), כי מכאן נראה שבאותו זמן לא נתפרסם עוד השם "שערי ניקנור", ע"ש דלתות הנחושת שעשה, ואפשר שמשנה זו קדומה למעשה ניקנור.

אמנם ישנם במשנה זו (פ"ה מ"ד) דברים וביטויים שוים למשנת מדות (של

48) בבלי נדא, תוס' פ"ד ירוש' פ"ה נה ע"ג.

49) כך שנה תנא אחר במשנה "אין פוחתין", מ"ה, "שלש לשער העליון ושלש למעלה עשירית" ושלש לשער התחתון ושלש למילוי — אי: לשער — המים, וכיו"ב בירוש' שם: ותני ותשע למעלה עשירית, ועי' בבלי נגב וירוש' שם.

ראב"י, כמו: והלויים בכנורות ובנבלים ומצלתים וכל כלי⁵⁰) שיר (כלשון מדות פ"ב מ"ו) בלא מספר כנגד וכו' שעליהן לויים עומדין בשיר⁵¹) = מדות פ"ב מ"ה⁵¹). אלא שבמקום אחר ראינו, שהיתה נמצאת מסכת מדות קדומה לזו של ראב"י (מדות שלנו), ואפשר ששניהם לקחו ממשנה קדומה זו.

ולשון שאינו רגיל בכל המשנה הוא לשון „באימורי רגלים“, שבפ"ה מ"ו, שנאמר כאן על חלק הכהנים (וכבר דן הבבלי בפירושו), שנקרא כן בזמן קדום, כמו שנקרא חלק הגבה „אימורים“.

אבל ודאי שפרקים אלו כבר מעובדים ומנוסחים בהרבה מקומות ע"י תנאים מאוחרים, ויש מהם שנזכרו כאן בפירוש (פ"ד מ"ה ומ"ט — ב"פ — ופ"ה מ"ד ומ"ח: ר' יהודה, פ"ד מ"ו: ר' יוחנן בן ברוקא).

וישנם כאן כמו שאמרתי אף קיצורים והשמטות של מסדר המשנה: בפ"ד מ"ד הוצאו כל דיני לולב (שכבר נתפרשו), ולא נשאר מן המשנה הישנה אלא השייך ביחוד לכאן: כל העם מוליכין וכו', וכן נשמטו ממ"ח דיני סוכה (מאותו הטעם): סוכה שבעה כיצד — גמר מלאכול וכו' — ועוד.

אף רבי שינה וניסח לפעמים את משנת סוכה, כאותה משנה של פ"ב מ"ו: ב"ש פוסלין וביה מכשירין (ע"י בבלי ג"א), שנדבר אי"ה עליה בגמרא במקומה.

(50) כנו' ד"ר וירוש' ועוד.

(51) וכנו' כ"י שם.

VII. ביצה („יום טוב“)

התורה אמרה: כל מלאכה לא יעשה בהם אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם (שם' יב טז). ובנחמ' ח י (בר'ה): ושלחו מנות לאין נכון לו¹. אבל כבר באמצע ימי הבית השני נהגו לאסור גם באוכל-נפש, דברים שאינם „מוכנים“ ו„מחמנים“ מערב יו"ט (יוני שובך, צפרים וחיות שקננו), והזמנה זו כבר היתה הלכה קבועה בימי שמעיה ואבטליון², ובאחד מסעיפי הלכה זו נחלקו ב"ש וב"ה³. וכבר באותו זמן ולפניו נהגו לאסור גם ביו"ט דברים שהם „משום שבות“, שהרי רכיבה היא משום שבות⁴, וסמיכה שהיא משום שבות⁵, וטעמה משום שהוא נשען על הבהמה⁶ — תולדת רכיבה היא⁷, ובסמיכה זו כבר נחלקו הזוגות הראשונים. יוסי בן יועזר ויוסי בן יוחנן⁸.

גם מחלוקת ב"ש וב"ה בפ"א מ"ט: בש"א אין משלחין ביו"ט אלא מנות וכו' — יסודה בדברים שנאמרו בנחמ' ח י. ביום טוב של ראש השנה: ושלחו מנות לאין נכון לו (מנהג שהיה נהוג בכל יו"ט), ו„משלוח מנות“ בפורים יוכיח).

ובכלל כמה וכמה הלכות במסכת ביצה הן במחלוקת ב"ש וב"ה. כך כל פ"א ופ"ב (עד מ"ח), וגם פ"ד מ"ב ומ"ג הם במחלוקת ב"ש וב"ה (מ"ב כרשב"א לפי הבבלי, או כר' נתן לפי הירוש'; מ"ג: לא בקרדום — במחלוקת לברייתא שבירוש'). וגם הסתמות: זמן שחורים וכו'⁹, עושה אדם מדורה וכו'¹⁰, במחלוקת ב"ש וב"ה הם.

אבל בצורתה של משנתנו עכשיו הרי היא מצורפת בעיקרה ממקורות של תנאים שונים מתלמידי ר"ע.

ראשונה כבר העיר הבבלי (ט ב—י ע"א), שפרק א' מ"א ומ"ב מחלפות מפ"א מ"ג—מ"ה; במ"א—מ"ב ב"ש לקולא במוקצה ומוכן של יו"ט ובמ"ג וכו' ב"ש לחומרא.

פ"א מ"א—מ"ב נשנות בעדיות פ"ד בין קולי ב"ש, ומשם הן לקוחות (ועל כן הועברה

(1) ביצה פ"א מ"ט: בש"א.

(2) ברייתא ביצה כה א: היה שקתה כפרס צריכה לזמן וכו' וזו עדות שהעידו מפי שמעיה ואבטליון.

(3) פ"א מ"ג ומ"ה, ועי' להלן.

(4) ביצה פ"ה מ"ב. (5) חגיגה טז ב.

(6) חגיגה שם וירוש' חגיגה פ"ב עז ע"ד, ועי' ירוש' ביצה פ"ה סג ע"א.

(7) רש"י ביצה יט א, ועי' בבלי לו ב וירוש' ביצה פ"ה שם.

(8) חגיגה פ"ב מ"ב.

(9) עי' ביצה טו ב בס"ר אליעזר.

(10) פ"א מ"ה, תוס' ובבלי כה א.

(11) פ"ב מ"ה, בבלי שם.

לכאן גם המחלוקת של שאור וחמץ שבאמצע), ופ"ד דעדות הוא משנת ר"מ¹², שחבריו ר' יוסי ור' יהודה, ר"ש ור' אלעזר חולקים עליו בכמה דברים (בפ"ה ועוד). ר"מ שנה אפוא מ"א ומ"ב מקולי ב"ש, ובביצה שנה כמותו גם ר' יהודה¹³, אבל התנא של מ"ג וכו' שנה גם מ"א ומ"ב מחומרי ב"ש. ואמנם גם הירוש' ¹⁴, מעיר על מחלפת של פ"א מ"ג ופ"ד מ"ז, שבפ"א מ"ג אומרים ב"ש; לא יטול אא"כ נענע מבעוד יום, ובפ"ד אומר ר' אליעזר השמתי; עומד אדם על המוקצה וכו' ואומר מכאן אני אוכל למחר, כב"ה בפ"א; וחכמים דר"א (=ב"ה) אומרים; עד שירשום ויאמר מכאן ועד כאן, ובפ"א אומרים ב"ה; עומד ואומר זה וזה אני נוטל, כדעת השמתי בפ"ד, ותירוצו; "חומר הוא בדבר שיש בו רוח חיים" אינו מתרץ אלא את המחלפת מב"ש לב"ש אבל לא מב"ה לב"ה; עוד הוא וכו' — כלומר בתמיהה!

ואמנם כן, מן התוס' המקבילה לפ"א מ"ג יוצא, שר' שמעון שונה בדברי ב"ה כב"ש של משנתו; שכן שנינו בתוס' (פ"א ח); רש"א בש"א לא יטול אדם גזול עד שיקשור ובה"א עד שיענע (ומתוס' שם ה"ט; המקושרין והמנוענעין בכל מקום אסורין משום גזל, נראה שניענעו זה משאיר רושם בגזול).

ואע"פ שלר"ש ב"ש לחומרא (עד שיקשור), הרי אנו רואים בכל זאת, שהיה מי ששנה בדברי ב"ה "עד שיענע", וקרוב אפוא שהיה מי ששנה החליף ב"ש לקולא; בש"א עומד ואומר זה וזה אני נוטל ובה"א לא יטול אא"כ נענע, דא בהתאם לפ"ד מ"ז בשם ר"א וחכמים, ובהתאם למשנת ר"מ שבפ"א מ"א ומ"ב.

ור' אליעזר בברייתא שבתוס' האומר; עדיין היא מחלוקת, בש"א תאכל ובה"א לא תאכל, — יסבור כב"ש.

ואמנם גם בנוגע למ"ג רישא יוצא מן התוס', שהיו חכמים מב"ה ששנו כדברי ב"ש שבמשנתו, שכך שנינו בתוס' שם¹⁵;

ר' יהודה אומר עזריה אומר מטלטלין את הסולם (כב"ה שבמשנתו) וכו' ר' דוסא אומר מטין אותו מחלון לחלון (כב"ש במשנתו) וכו'.

שני חכמים מבית הלל חלוקים אפוא בזה, שהרי עזריה "חבר" של ר' דוסא (בן הרכינס) הוא¹⁶; האחד סובר כב"ה של משנתו והשני כב"ש.

א"כ היה אפוא מקום לשונה לשנות גם כאן מחלוקת מחלפת; בה"א אין מוליכין וכו' וב"ש מתירין, והרי גם רשב"א אומר (שם ושם); מודים ב"ש וביה שמוליכין את הסולם על מה נחלקו להחזירו וכו'.

אשר לתנאים האחרונים של פ"א מ"ג ואילך, הנה מ"ג רישא דלא כר' יהודה (ולא כר"מ) ומ"ג סיפא דלא כר"ש (ולא כר"מ), ע"י לעיל.

ומ"ד; זמן וכו' בתוך הקן ומצא לפני הקן אסורים — רשב"א היא, תוס' פ"א ובבלי כה א; ארשב"א מודים ב"ש וב"ה שאם זימן בתוך הקן ומצא לפני הקן שוק אסורין, ומכאן שת"ק סובר שגם בזה נחלקו ומתני' ב"ש היא.

12) ר' יוחנן בירוש' ביצה פ"א ס ע"ב ושי"ג, וע"י לעיל במבוא למשנה, עמ' 101 ואילך.

13) עירובין פ"ג מ"ה, תוס' ביצה ריש פ"א ובבלי ד ע"א וירוש' שם.

14) פ"א ס ע"ג ופ"ד בסופו סב ע"ה.

15) בבלי ס ב בשנינו.

16) יבמות סז א.

ומ"ד רישא: שנים ומצא שלשה אסורים שלשה ומצא שנים מותרים — כרבי (תוס' מע"ש פ"ו)¹⁷.

מ"ה רישא — דלא כרשב"א האומר¹⁸ ש"מודים ב"ש וביה שמסלקין את התריסין לא נחלקו אלא להחזיר" וכו'.

ומ"ה סיפא: בש"א אין מוציאין לא את הקטן ולא את הלולב וכו' וביה מתירין — הנה בסוכה פ"ג מ"ד שנינו: ר' יוסי אומר יו"ט הראשון של חג שחל להיות בשבת ושבת והוציא את הלולב לרה"ר פטור וכו'. מכאן שביו"ט שחל להיות בחול מותר להוציא גם לחכמים דר' יוסי, כב"ה.

מ"ו: בש"א אין מוליכין חלה ומתנות לכהן ביו"ט בין שהורמו מאמש בין שהורמו מהיום — לא ר' יהודה ולא ר' יוסי אלא אחרים¹⁹.

מ"ז: בש"א תבלין גדוכין במדוך של עץ וכו' ובה"א תבלין גדוכין כדרכן וכו' דלא כר"מ²⁰: מודים ב"ש וביה שהתבלין נידוכין במדוך של עץ (בבבלי: על הנדוכין שנדוכין כדרכן) ומלח עממה על מה נחלקו על המלח בפני עצמה שב"ש אומרים בסך ובעץ הפרור לצלי ובה"א לכל דבר (לפי נוסח הבבלי: כדרכה, ע"י רש"י, ולפי התוס': בסך ובעץ הפרור).

ומשנת ר"מ זו שנויה בתוס' שבת פ"ד טז סתם: אין כותשין את המלח במדוך של עץ אבל מרסק הוא ביד של סכין ובעץ הפרור וכו'²¹. כב"ה לפי נוסח התוספתא, והתוס' מוכיחה שגם פי' הברייתא שבבבלי כך הוא (ושלא כרש"י). ועי' להלן לפ"ב מ"ה.

מ"ח: הבורר קטניות ביו"ט בש"א בורר אוכל (ו)אוכל ובה"א בורר כדרכו וכו'. זו משנת רשב"ג²²: אמר רשב"ג בד"א כשהאוכל מרובה על הפסולת (כאן אומרים ב"ה בורר כדרכו) אבל פסולת מרובה על האוכל דברי הכל נוטל את האוכל ומניח את הפסולת, ולא כר' יהודה בתוס' פ"א כ"א: ר' יהודה אומר בש"א אם היו צרורות מרובין על האוכלין בורר את האוכלין ומניח את הצרורות ובה"א בורר איזו מהם שירצה.

פ"ב מ"א: ועושה תבשיל בערב יו"ט וסומך עליו לשבת בש"א שני תבשילין ובה"א תבשיל אחד ושוין (ומודין) בדג וביצה שעליו שהן שני תבשילין — מתניתין דלא כי האי תנא דתניא²³ אמר רשב"א מודים ב"ש וביה על שני תבשילין שצריך על מה נחלקו על דג וביצה שעליו שבש"א ב' תבשילין ובה"א תבשיל ומודים שאם פרפר ביצה ונתן לתוך הדג וכו' שהן שני תבשילין (בבלי יז ב).

ורישא "ועושה תבשיל" סתם כב"ה. דתנא דידן. (ב' תבשילין. דרך סעודה היא. בערב ת"ב "לא יאכל אדם שני תבשילין"²⁴). ובע"פ "ושני תבשילין"²⁵).

(17) ירוש' ביצה פ"א ס"ג (בניגוד לבבלי ע"ב).

(18) תוס' ובבלי יא ב.

(19) תוס' פ"א יב—ג ובבבלי יב ב, אלא ערבינא דהה ז' ופירשה בדוחק, ולפי הברייתא שבירוש'

שם, ס"ד, דחיה זו ליתא.

(20) תוס' פ"א טו, בבלי ד א.

(21) ועי' תוס' שבת קמא א ד"ה הני מלפלי וביצה שם ד"ה בה"א.

(22) בבלי ד ב ושבת קמב א. (23) תוס' פ"ב ד.

(24) העניית פ"ד מ"ו. (25) בבלי קיד ב, ונוסף במשניות.

ושם סיפא: ואם שייר ממנו כל שהוא סומך עליו לשבת — רבי חולק בירוש' (פ"ב סב ע"ב): רבין אמר אומר אני אין פחות מכזית: שבועאי צ"ל "רבי" (אע"פ שבבבלי טז ב נמסר בשם רב: דאמר ר' אבא אמר רב), שכן דרכו לומר בכמה מקומות: אומר אני, ואע"פ שבבבלי שם הקשו לרב ממשנתנו ותימצו: לא דאית ביה כזית — פשוטו של "כל שהוא" הוא בניגוד ל"כזית", כמו בחולין פ"ג מ"ב: ניטלה הכבד ונשתייר הימנה כל שהוא⁽²⁶⁾, "אע"פ דלא הוי כזית"⁽²⁷⁾, וא"כ מתני' דלא כרבי.

מ"ג: ושיון שמשיקין את המים בכלי אבן לטהרן אבל לא מטבילין — "מני מתני' לא ר' ולא רבנן דתניא⁽²⁸⁾ אין מטבילין את הכלי על גב מימיו לטהרו ואין משיקין את המים בכלי אבן לטהרן דברי רבי וחכ"א מטבילין כלי ע"ג מימיו לטהרו ומשיקין את המים בכלי אבן לטהרן וכו' איבעית אימא רבי רישא דברייתא ("אין מטבילין את הכלי ע"ג מימיו לטהרן") ביר"ט וסיפא ("ואין משיקין את המים בכלי אבן לטהרן") בשבת⁽²⁹⁾ וכולה מתניתין ביר"ט ואבע"א רבנן וכולה מתני' בשבת, וזוהי דעת הירוש' שם: מתניתה דלא כרבי דתני אין מטבילין כלי ע"ג מימיו ביר"ט ואין משיקין את המים בכלי אבן לטהרן בשבת דברי רבי וכו' ("ומתני' דמחלוקת ב"ש וב"ה בשבת איירי ועלה קאמר ושיון שמשיקין⁽³⁰⁾ וכו'"), וזו היא פשוטה של משנתנו, וא"כ — מתני' דלא כרבי.

ושם סיפא: ומטבילין מגב לגב ומחבורה לחבורה — רשב"ג היא, בתוס' פ"ב ז: אמר רשב"ג מודים היו ב"ש שאין כהן טובל לתרומתו בו ביום אבל מטביל הוא מגב לגב ומחבורה לחבורה ביר"ט וכו', וא"כ "ושיון" נמשך גם אסיפא.

ומכיון דרישא "חכמים" דרבי היא, נראה שכולה רשב"ג היא⁽³¹⁾.

מיד: בש"א מביאין שלמים וכו' = חגיגה פ"ב מ"ג במשנה הישנה⁽³²⁾, ולקוחה משם (ובתוס' כאן אין לה הקבלה).

מ"ה: בש"א לא יחם אדם חמין לרגליו אא"כ ראויק לשתייה (ומחמם אותם לשתייה) ובי"ה מתירין — בניגוד למשנת שבת (פ"ג מ"ד): אמרו חכמים אם וכו' ביר"ט כחמין שהחממו ביר"ט אסורין ברחיצה ומותרין בשתייה, "סתמא כב"ש"⁽³³⁾.

וסיפא דביצה: עושה אדם מדורה וכו' — כב"ה בברייתא⁽³⁴⁾.

מ"ו — מ"ח שנויות גם בעדיות פ"ג מ"י — מ"ב. ואין זוקפין את המנורה ביר"ט, תני לה בתוס' פ"ב יב במחלוקת: של בית ר"ג לא היו זוקפין את המנורה ביר"ט וכו' ר' יהודה אומר משום ר"ג מטלטלין את המנורה ביר"ט אבל אין זוקפין אותה. וא"כ סתמא דילן דלא כר' יהודה.

וטילטול - מנורה מותר לרבי אפילו בשבת⁽³⁵⁾ כנר לר' שמעון.

(26) כנוסח הספרים המדויקים.

(27) חולין מג א, ושם מו א, ושלא כרש"י, ע"י רמב"ן.

(28) תוס' פ"ב ט ותוס' שבת פ"ז יא.

(29) ובתוס' דביצה ורשבת בהירא תני הכי, וכן בירוש' כאן סא ע"ב.

(30) ובסיפא: ומטבילין מגב וכו', הנוסח בירוש': ביום טוב, וכ"ה בתוס', ומכאן דעד

כאן בשבת עסקינן.

(31) רבי ורשב"ג רגל בברייתות.

(32) [ע"י לעיל "מבוא למשנה", עמ' 46 ואילך].

(33) בבלי שבת לט ב, ונדחק לתרצה, וע"י ירוש' ביצה כאן סא ע"ב.

(34) כא ב, וע"י ירוש' שם.

(35) שבת מו א, ובירוש' שבת פ"ג ו ע"ג מפורש דריב"ל להיתרא אמר.

ובמ"ז: אף הוא אמר שלשה דברים להקל וכו' ועושין גדי מקולס בלילי פסחים וחכמים אוסרין. תני עלה³⁶): אמר ר' יוסי תודוס וכו' שלחו לו אלמלא תודוס אתה וכו', אבל בפסח: (נג ב) אמרו: רב אחא (איכא) מתני לה להא מתניתא ברבי שמעון. ומ"ח: שלשה דברים ראביע מתיר וחכמים אוסרין. פרתו יוצאת וכו' ומקרידין את הבהמה ביו"ט ושוחקין את הפלפלין ברחיים שלהם ר' יהודה אומר אין מקרידין וכו' אבל מקרצפין וחכ"א אין מקרידין אף לא מקרצפין. ור' שמעון בברייתא שבבבלי כג (ד"ס) מתיר בשניהם. ואיכ"ח חכמים דר' יהודה אינם ר"ש (אלא ר"מ). ור"ש לא היה יכול לשנות ברישא "וחכמים אוסרין" על "מקרידין" (בבלי שם: א"ל רבא לר"ג ולימא מר הלכה כר' יהודה. שהרי חכמים מודים לו). ואמנם "פרתו יוצאת" וכו'. שנשנית כאן אחרי "ראביע מתיר וחכמים אוסרין". נשנית בשבת סוף פ"ה: פרתו וכו' שלא ברצון חכמים. ור"מ היה רגיל לשנות "שלא ברצון חכמים" (י). ולענין "שוחקין את הפלפלין ברחיים שלהן". שנינו בפ"א מ"ז: ובה"א תבלין נדוכין כדרך. ובתוס' שם פ"א טו³⁸): אמר ר"מ מודים ב"ש וביה שהתבלין נידוכין במדוך של עץ וכו' (ע"י לעיל) הפילפלין הרי הן כתבלין. ואיכ"ל ר"מ. לנוסח התוס'. מודים ב"ש וביה שאינן נידוכין כדרך. כדברי ה"חכמים" כאן ה"אוסרין". ואם-כן משנתנו ר"מ היא³⁹).

ונראה אפוא שמ"ו—מ"ח לקוחות מעדיות של ר"מ. והוא ששנה: יהודה היה אומר אין מקרידין וכו' אבל מקרצפין ואני אומר וכו' (או: ולא הודו לו חכמים). ומ"ט—מ"י לקוחות מ"כלים" של אחד התנאים (אגב "ושוחקין את הפלפלין ברחיים שלהן"); ומ"י, שנשנית אצלה בכלים של אותו תנא. הועברה לביצה אתה. אע"פ שאינה שייכת לביצה.

מ"י: עגלה של קטן טמאה מדרס וכו'—בניגוד לכלים פכ"ד מ"ב: שלש עגלות הן העשויה כקתדרא טמאה מדרס וכו' ושל אבנים טהורה מכלום. ובתוס' המקבילה (ב"ב פ"ב ה"ט): שלש עריסות הן העשויה לשכיבה טמאה מדרס ושל בנות (עגלה של קטן) טמאה טמא מת וכו'. ושם ב"מ פ"ה יב: עריסה מאימתי מקבלת טומאה. משתגמר מלאכתה ואם עתיד לעשות לה עגלה טהורה עד שיעשה לה עגלה. ומשנת כלים פכ"ד היא—ר' יהודה. ותוס' כלים ב"ב—ר' יוסי⁴⁰). וע"כ נראה שת"ק של משנתנו אינו ר' יהודה ועוד שהוא חולק עליה: ר' יהודה אומר וכו' י⁴¹). וקרוב שהיא משנת ר' מאיר.

פ"ג מ"א: אין צדין דגים מן הביברין ביו"ט וכו' אבל צדין חיה ועוף מן הביברין וכו' רשב"ג א לא כל הביברין שוין וכו'. ת"ק דמתני' בניגוד לת"ק דתוס' ריש פ"ג⁴²): ביברין של חיה ושל עופות ושל דגים אין צדין מהן ביו"ט וכו'. ומתניתא דלא כרבי יהודה (בשבת פ"ג מ"ג) "דתנינן תמן ר' יודה אומר תצד צפור למגדל וצבי לבית

36) בחוס' פ"ב טו ובבלי כג א וירוש' שם.

37) ע"י מנחות פ"י מ"ה ופסחים פ"ד מ"ח ובבלי שם.

38) בבלי ד א.

39) וע"י תוס' שם ד"ה ב"ה ושבת קמא א.

40) ע"י לעיל, "מכאן למשנה", עמ' 110—111.

41) ע"י בבלי כג ב, וע"י להלן בפירוש המשנה.

42) בבלי כד א.

חייב. הא לגינה ולביכרין פטור (מפני שעדיין הם מחוסרי צידה, והבא תנן אבל צדין חיה ועוף מן הביכרין) ⁴⁴. וברייתא ר' יהודה היא ⁴⁵.

ואמנם נראה שכולה רשביג היא, שהוא חולק על ת"ק דתוס', ועיקר דברי רשביג בביצה נשנו, והועברו לשבת, וע"כ שנו גם בשבת (כנוי כ"י) בדוגמת ביצה: כל המחוסר צידה חייב ושאינו מחוסר צידה פטור (ע' ירוש').

מ"ה: בהמה שמתה לא יזינה ממקומה ומעשה ושאלו את ר' טרפון וכו' — בוחאי משנת ר' יהודה תלמידו: בבלי כז ב, לימא תנן סתמא דלא כר"ש דתנן וכו' ⁴⁶ ר' יהודה אומר אם לא היתה נבלה מערב שבת וכו', ובשבת (קנו ב) אמרו: ואף זעירי סבר הלכה כר"ש דתנן בהמה שמתה וכו' ותרגמה זעירי בבהמת קדשים.

פירשו משנתנו בדוחק כר"ש, מפני שהלכה כמותו, אבל פשוטה כר' יהודה ושמאל אמר טעו חמשה זקנים שהורו לר' טרפון בלוד ⁴⁷, ששמאל סובר כר"ש (שבת שם).

פ"ד מ"א: ומתחילין בערמת התבן — כר' שמעון ⁴⁸, אבל לא בעצים שבמוקצה. שר"ש מודה בהם ⁴⁹, ובתוס' כאן פ"ד שנינו: ומתחילין באוצר תחילה, בניגוד לברייתא שבשבת קנא א, וכו' שמעון.

מ"ב: אין נוטלין עצים מן הסוכה וכו' — סתמא דלא כר' שמעון בברייתא שבגמרא (ל' ע"ב).

שם: מביאין עצים מן השדה מן המכונס ומן הקרפף אפילו מן המסוחר — מתני' יחידאה (רשבי"א) ⁵⁰ היא דחניא ⁵¹ לא נחלקו ב"ש ובי"ה על המסוחרין שבשדות שאין מביאין וכו' על מה נחלקו על המסוחרין שבקרפף ועל המכונסין שבשדות שבש"א לא יביא ובה"א יביא (בבלי לא א), ודלא כר' נתן, תוס' שם: לא נחלקו ב"ש ובי"ה על מסוחרין שבקרפף ועל מכונסין שבשדה שיביאו וכו' ⁵², וסתמא כבי"ה.

מ"ג: אין מבקעין עצים מן הקורות ולא מן הקורה שנשברה — סתם כר' יהודה ⁵³, ובתוס' פ"ג יא כולל "קורה שנשברה" עם שברי כלים "שאין מסיקין בהן" לר' יהודה ⁵⁴, ור' יוחנן ההיא בר' יוסי בר' יהודה מתני לה ⁵⁵ וסבר ליה כר' יהודה אבוה במוקצה.

ושם: אין מבקעין לא בקרדום, בירוש' סב ע"ג, תני ר' יוסי בן כיספא אמר משם ר' לעזר בן שמעון ב"ש אוסרין וב"ה מתירין, ותנא דידן שנה אפוא ב"ש לקולא, וסתים כב"ה.

ושם סיפא: בית שהוא מלא פירות וכו' נוטל ממקום הפתח — ת"ק ר"ש הוא ⁵⁶.

מ"ה: ואין סומכין את הקדרה בבקעת — דלא כר"ש בברייתא (לג א).

מ"ו: ר' אליעזר אומר נוטל אדם קיסם וכו' ומגבב מן החצר ומדליק שכל מה שבהצר מוכן הוא. זו ר"ש אליבא דר"א היא, שכן שנינו בתוס' (פ"ג יח): ר'

(43) ירוש' כאן, סא ע"ד ושבת שם.

(44) בבלי כז א. (45) שבת פכ"ד מ"ד.

(46) ירוש' כאן סב ע"א.

(47) בבלי ל ע"א ושבת קנא א ושם קנא א.

(48) כלישנא בתרא כאן ושבת קנא א שם.

(49) בירוש' (סב ע"ג) בסעות: רבי לעזר בי רבי שמעון.

(50) תוס' פ"ג י. (51) ובירוש' מוחלפים דברי רשבי"א ור"ג.

(52) בבלי ב ע"ב. (53) ביצה לא ב ושבת כס א.

(54) שבת קנא א. (55) תוס' ורש"י בעידובין לד ב.

אליעזר אומר מגבב מן החצר ומדליק ובלבד שלא יעשה צבורין ר' שמעון מתיר שכל מה שבחצר מוכן, וזו היתה נוסחת הירוש' בתוס' זו, שהרי הוא אומר (שם): מה ביניהן (בין ר"א וחכמים). לעשות ציבור ביניהן. על דעתיה דר' אליעזר עושין ציבור על דעתהון דרבנן אין עושין.

אבל הבבלים (בבלי לג ב) גרסו בברייתא זו: ת"ר מגבב מן החצר ומדליק שכל מה שבחצר מוכן הוא ובלבד שלא יעשה ציבורין ור"ש מתיר.

ולפי הבבלי: אין עושין צבורין לר"א.

מ"ז: ועוד אמר ר"א — תנא אחר⁵⁶.

פ"ה מ"ב: כל שחייבין עליו משום שבות משום רשות משום מצוה בשבת חייבין עליו ביו"ט ואלו הן משום שבות לא עולין באילן וכו' ואלו (ס"א: אלו) הן משום רשות לא דנין (ס"א: ולא דנין) וכו' ואלו הן משום מצוה לא מקדישין וכו' — משנה קשה מאד⁵⁷. שכמו שהקשה כבר התלמוד (לו א) גם אלה שהם משום רשות ומשום מצוה, הם "שבות". ור' יצחק מפרשה: לא מיבעיא שבות גרידתא וכו' אלא אפי' שבות דרשות וכו' אלא אפי' שבות דמצוה. וכפי' רש"י שלגבי מצוה קורא לאלה רשות שאין בהן מצוה גמורה, וכירב פי' כנראה הירוש'⁵⁸; אבל המשנה כפשוטה אינה מתפרשת כך, וביטול קשה לפרשה כך אם נשוה אותה עם הספרא: ששנינו בספרא אחרי פרק ז טו: אין לי אלא מלאכה שחייבין על מינה כרת מלאכה שאין חייבין על מינה כרת מניין שלא יעלה באילן וכו' ולא ירקד ת"ל שבתון שבות. אין לי אלא שביית הרשות שביית מצוה מנין [ש]לא יקדיש ולא יעריך וכו' ולא יעשר ולא יקדש ולא יגרש ולא ימאן ולא יחלוץ ולא ייבם ולא יפדה נטע רבעי ומעשר שני ת"ל שבתון שבות.

הספרא כלל אפוא את שני הסוגים האחרונים של המשנה — בשביית מצוה, ובשביית הרשות — הכניס רק "רשות" גרידתא, ומסדר את הסוג השני של המשנה בסוף הסוג הג' (וסתם ספרא ר' יהודה).

אבל גם כאן משנתנו מקורות מקורות, תרי תנאי, ודברים אלה יוצאים ממכיל דרשב"י⁵⁹: מני לא עולין באילן וכו' ת"ל לוי כל מלאכה אין לי אלא ברשות במצוה מג' אין מקדישין אין מעריכין וכו' ומעשרות ת"ל לוי שבתון שבות.

מכיל' דרשב"י לא הזכירה אפוא כלל את הסוג השני שבמשנה.

וזו היתה עיקר המשנה: ואלו הן משום שבות לא עולין באילן וכו' ולא מרקדין אלו (דלעיל) הן משום רשות — ולא דנין ולא מקדישין ולא חולצין ולא מיבמין — ואלו (דלקמן) הן משום מצוה וכו'.

"ולא דנין וכו' ולא מייבמין" היא הוספת שונה אחרון (רבי ז'), שהוסיפה בעיקר המשנה.

מבלי לשנות את בניינה. וע"י כך נפסקה המשנה וניתק קשר שלה.

ואמנם משנת שבת פכ"ג מ"א: וכן ערב פסח בירושלים שחל להיות בשבת מניח טליתו

אצלו ונוטל את פסחו וכו', חולקת על "לא מקדישין" וכו' (יוחנן⁶⁰), ור' הושעיא תני⁶¹:

(56) ע"י משיכ בצירובין ועוד.

(57) ע"י אבא שאול לר"י לוי ודניר בהגותיו לכיצה.

(58) וע"י ליברמן, תרביץ שנה ה', 97—99.

(59) [הצ' אשט"דמלמה, 20: היפמן, 16].

(60) בירוש' כאן סג ע"א—ע"ב ובבלי שבת קמח ב. (61) בבלי שם.

הולך אדם אצל רועה הרגיל אצלו ונותן לו טלה לפסחו ומקדישו ויוצא בו, ובירוש' שם: אית תני תני הולך לו אצל מוכרי טלאים. אית תני תני הולך לו אצל מוכרי פסחים וכו', ומשנת שבת היא משנת ר' אליעזר (ס"ז 257).

ואמנם כש.אמר לו⁶² ר' יהושע (לר' אליעזר) יו"ט יוכיח שהתירו בו משום מלאכה ואסרו בו משום שבות⁶³, "אמר לו ר"א מה זה יהושע מה ראייה רשות למצוה" (שבות של רשות ושבות של מצוה, ר"ח). מכאן יוצא שר"א מתיר "שבות של מצוה", שאם לא כן היה יכול ר' יהושע להשיב לו: הרי אין מקדישין פסח בערב פסח שחל להיות בשבת ושוחטין אותו, וכדומה.

ובתוס' פ"ד ד⁶⁴: ארבע רשויות וארבע מצות הן. כתב שתי אותיות וכו' ⁶⁵. אין דנין ואין מקדישין ואין מגרשין ואין ממאנין⁶⁶ לא חולצין ולא מייבמין (בר"ח נוסף: רשות) ולא (ר"ח: לא) מקדישין ולא מעריכין ולא מחרימין ולא מגביהין תרומה ומעשרות כל אלו בירט וכו' וכולן שעשאוהו [ישראל]⁶⁷ בין אנוסין ובין שוגגין ובין מזידין ובין מוטעין מה שעשה עשוי [בשבת ואצל ביום טוב]⁶⁸.

והדי ש.ארבע רשויות הן: עולין, רוכבין, שטין ומטפחין (ומספקין ומרקדין בכללו, שכולם משום גזירת כלי שיר)⁶⁹, ו.ארבע מצות הן: מקדישין, מעריכין, מחרימין מגביהין, וזהו תוספתא למשנה העיקרית, וא"א ש.רשויות אלו הן השורה האמצעית: לא דנין וכו', שהרי בתוס' למטה, כמו בספרא. נמנות ש.ש, ובספרא ש.ב.ע (ולא יפדה נטע רבעי ומעשר שני)⁷⁰.

וכתב שתי אותיות וכו', וזהו תוס' לעצמה, ואין דנין וכו' תוס' לעצמה. וזו האחרונה הביאיה ר"ח וראבי"ה 487 בהמשכו של הירוש', וכן הביאיה הרי"ף והרא"ש, והר"ן ותלמיד הר"ן (שמ"ק) והגמ"י, והמאירי בשם "ירושלמי"⁷¹, וגם "תני" שבר"ח⁷² וראבי"ה מוכיח שנעתק מן הירוש', שאין דרכו של ר"ח להעתיק כך, אלא "תני בתוספתא", וכדומה.

ואם כן חסר הירושלמי שלנו (כנראה בין "תני" ל"תני").

שם: אין בין ירט לשבת וכו' — משנה זו שנויה גם במגילה פ"א מ"ה (בשורת "אין בין"), ור' יהודה חולק עליה⁷³ ואומר: אף מכשירי אוכל נפש, כר' אליעזר (עי' לעיל), וע"כ קשה לקבל תירוצו של רב יוסף (בבלי לו א): הא ר' אליעזר וכו', וגם תירוצו של רב ספא: הא ב"ש וכו', אינו מתאים יפה, שהרי ר"א שמותי הוא, וחולק עליה, ואמנם הירוש' ⁷⁴ הקשה גם כן כבבלי, אבל לא תירץ כלום.

(62) פסח פ"ו מ"ב.

(63) כ"י ארפורט, כ"י ו' והדפוסים הובאו ע"פ המשנה.

(64) כמחלוקת זו גם בתוס' שבת פ"ט יג, וזו ר' יהודה היא, יבדוקא שלני כפירשת

בספרא שם.

(65) אין — ואין, גם ר"ח וראבי"ה.

(66) כ"י ו' ודפוי ור"ח וראבי"ה.

(67) דפוי ור"ח ור"ח.

(68) ע"י חסדי דוד.

(69) והשוה סוף ר"ה וירוש' שם.

(70) וא"א כלל שהר"ף יטעה בדברי ר"ח, כדע"י של אפסוביצר שם.

(71) בר"ח שלנו בסעות: תנא.

(72) תוס' ובבלי שם. (73) כאן כ"י יבמגילה.

יש לנו אפוא במשנת ביצה: ממשנת ר"מ (פ"א מ"א—מ"ב, פ"ב מ"ו—מ"ז),
ממשנת ר' יהודה (פ"ג מ"ה, פ"ד מ"ב ומ"ג ומ"ה), ממשנת ר"ש (פ"ד מ"א ומ"ג
סיפא ומ"ו) וממשנת רשב"ג (פ"א מ"ה, פ"ב מ"ג ופ"ג מ"א).
וכבר ראינו מתוך דברינו, שיש במסכת זו גם כמה סתמות של התנאים האחרונים.
בני דורו של רבי, הסתומתאיי:

(א) ר' יוסי בר' יהודה (פ"ד מ"ג, ע"י לעיל).
(ב) ר' שמעון בן אלעזר (תלמיד ר"מ), פ"ד מ"ב (ע"י לעיל). דלא
כרשב"א, פ"א מ"ג, מ"ה, פ"ב מ"א וע"י שם.
ו"ג רבי.

כי גם ידו של רבי ניכרת בה:
פ"א מ"ד: שלשה ומצא שנים וכו' (ע"י לעיל).
ובפ"ג מ"ד: ר' יהודה אומר וכו', לברייתא שבבבלי (ברייתא בבליית) כו.א. זו
היא גם דעתו של רבי (ר' יהודה הנשיא), ושנה אותה רבי במחלוקת ר' יהודה ור"ש,
שהרי כלל מקובל היה, שר' יהודה ור"ש הלכה כר' יהודה. ובפ"ה מ"ו, אלו הן בייתות
וכו' — תוספת היא (ע"י ד"ס), ורבי (כברייתא שבגמרא ובתוס') חולק על
פירוש זה.

דלא כרבי, פ"ב מ"א ומ"ג (ע"י לעיל).

VIII. ראש השנה

א. להלכה

המסכת מתחלקת לשנים: א) הלכות חשבון השנה וקידוש החדשים זעבורם. ב) הלכות שופר של ר"ה וסדר ברכות (פ"ד מ"ה—מ"ו) של ר"ה הקשורים בשופר.

הראשון לחודש השביעי נקרא בתורה „יום תרועה“ (ופילון) מפרשו. מפני שבו „תקעו“ בשעת הקרבת הקרבן וקורא לו חג שבו מתקדש „החודש הקדוש“ (חודש העמים), *λερομενία*, אבל לא הזכיר כאן כלל, שהראשון לתשרי הוא „ראש השנה“ (אבל במקום אחר) קורא הוא לו בדרך אגב „ראש השנה“ („בהתחלת השנה“), ובמקום אחר (הוא אומר: החודש הזה „ניסן“), שלפי חשבוננו וסידורו הוא השביעי למנין החמה. הוא לפי ערכו הראשון, וע"כ נקרא כך גם בתורה. פילון יודע אפוא רק ראש שנה אחד.

אבל יוסף בן מתתיהו אומר: המבול היה בשנת שש מאות לחיי נח בחדש השני, הנקרא אצל המוקדונים דיוס, אצל היהודים מרחשון; כי כך היה סדר השנה במצרים (ו). אבל משה קבע ניסן, הוא קסנטיקוס, ראשון למועדים מפני שבו הוציאתם מצרים, הוא נעשה על ידו ראשון לכל שהוא (נעשה) לכבוד שמים, אבל במקח וממכר וכל דין ודברים (מעשה בית-דין ומלכות) הניח את החודש הראשון („תשרי“). ניסן הוא אפוא ר"ה „לרגלים“, ותשרי—למקח וממכר וכל מעשה ב"ד („שמיטין ויובלות“); בהתאם למשנתנו (י).

בתורה נקרא חג הסוכות: חג האסיף בצאת השנה (שמ' כג סז), חג האסיף ת.ק. ופ"ת השנה (שם לד כב), תשרי היה לפייה בהתחלת השנה וכך מנתה התורה למבול מתשרי, כר' אליעזר (י); אותו היום שבעה עשר במרחשון היה, וחכמי ישראל מונין למבול כר' אליעזר ולתקופה (תקופת החמה) כר' יהושע (י), וסתם מדריי (י) שונה: לא מנה בו אדם הראשון, ומדרשביי (י): לא מנו בו אבות הראשונים.

מגילת תענית מסדרת את החדשים מניסן עד אדר, וכן סדר ומן עצי כהנים שבמשנת תענית (פ"ד מ"ה); גם חשמונאים אי מונה החדשים מניסן. אבל „לוח“ של הברייתא (ב"מ קו ב) מונה מתשרי.

(1) 188 § II, De specialibus legibus.

(2) היימן וו, הערה 4 אומר שלא בדקדוק: אינו יודע כלל.

(3) שם 180. (4) שם 150 § II. (5) קדמוניות ס"א פ"ג ב.

(6) לשכירות בחימ, הוא דעת ר' יצחק ור' נתן הבבליים (מדריי פסחא פ"א ד), אבל לא כן. משמע ממשנת בי"מ ספיה, [ועי' ירוש' גורים פ"ט מא ע"א].

(7) ר"ה יא ב, סדר עולם פ"ד.

(8) ר"ה יב א. (9) פסחא פ"א ד. (10) הוצאת אפשטיין מלמד א.

היו אפוא שני ראשי-שנים: השנה העממית בתשרי, והשנה הדתית בניסן; אלא שזו הלכה ונשתכחה, ותשרי נעשה ל"ראש השנה" סתם⁽¹¹⁾.

אבל "בראש השנה בעשור לחודש" (יחז' מ א) פירשה הקבלה⁽¹²⁾; איזו היא שנה שראש השנה בעשור לחודש הוא אומר זה יובל. אבל השבעים מתרגמים: "בחודש הראשון בעשור לחודש"; אלא שהרי ראינו שהתורה קראה גב לסוכות "תקופת השנה", ו"ראש השנה" כאן לאו דווקא.

הבבלים התחילו את השנה מניסן, אבל תשרי (tašritu) היה גם אצלם "התחלה", התחלה של חצי שנה (שהשנה מורכבת משני חצאים); המצרים התחילו מתחות (כסליו); הארמיים (הכורים, התדמורים) והערביים הראשונים התחילו מתשרי.

ב. משנת ראש-השנה

המסכת התחילה, בעיקרה ובראשונה — בחדשים⁽¹³⁾: לחדשים למלכים ולרגלים, כסדר המדרש, או: למלכים ולרגלים לחדשים ולתרומת שקלים, כסדר התוס' (והתנא דידן בשנים קמיירי בחדשים לא קמיירי); התחילה בחדשים ובר"ה שלהם (ניסן), ועברה לר"ה לשנים (למנין השנים, ירוש'); תשרי, ואח"כ "לר"ה" סתם (מ"ב) שהוא ר"ה לשנים. ואח"כ (מיד) "על שני חדשים" וכו' (ע"י להלן), וכל הלכות קידוש החודש, עד פ"ג מ"ב, בפ"ג מ"ב מתחילות הלכות שופר.

וסדר התוספתא שונה מזה של המשנה⁽¹⁴⁾:

אחרי פ"א מ"ג — בתוס' (פ"א): בראשונה היו מקבלין עדות החודש מכל אדם וכו' (פ"ב מ"א). בראשונה היו משיאין משואות וכו' (פ"ב מ"ב — מ"ג), אמר אחד לפניו ראיתו וכו' (פ"ב מ"ו), ראב"צ אומר וכו' (מ"ז), דברי ראב"צ כפולים בתוס' ב"פ, בפ"א כאן ובפ"ב (אחרי פ"ד מ"ב); אח"כ בתוס' כאן הקבלה לפ"ב מ"ט, ואח"כ (בתוס' פ"ב) באה כנראה הקבלה לפ"ג מ"א⁽¹⁵⁾; ואח"כ הקדמה לפ"ג מ"ב והקבלה לפ"ד מ"ט רישא, אח"כ לפ"ג מ"ה, מ"ג, מ"ה, מ"ז — מ"ח (וכאן היה שנוי כנראה גם "בראשונה" של הברייתא שבבבלי דף כא ב; בראשונה היו מחללין אף על כולן משחרב ביהמ"ק אמר להו ריב"ז וכו'), וכאן בהקבלה למ"ח (חרש שוטה וקטן אין מוציאין וכו') שנוי בתוס'; הכל חייבין בתקיעת שופר כהנים וכו', וכאן שנוי בתוס' גם דין המתעסק⁽¹⁶⁾; התוקע ומתעסק והתוקע ומתלמד וכו' אם כיוון לבו יצא וכו' — הלכה ששנויה במשנה בפ"ד מ"ח: והמתעסק לא יצא וכו' (ודין "המתלמד" שנוי בתוס' גם בהקבלה לפ"ד שם).

אח"כ בתוס' הקבלה לפ"ד מ"ב, אח"כ לפ"ב מ"ז סיפא (דברי ראב"צ הכפולים בתוס' פ"א), אח"כ לפ"ד מ"ד סיפא, ואח"כ למ"ה וכו'.

הסדר שונה אפוא בתוס' בהרבה.

וכשאנו מסתכלים במשנה עצמה אנו רואים:

(א) בפ"א מ"ג: על ששה חדשים השלוחין יוצאין וכו' וכשהיה ביהמ"ק קיים יוצאין אף

(11) [וע"י ע"צ מלמד, פרקי פנהג והלכה, 28—29].

(12) ערכין יב א.

(12א) תוס' פ"א = בבלי ז ב ומדריי פסחא פ"א ה.

(13) חלוקת הפרקים שונה בהו' ציק' מבדפיסום.

(14) וע"י פ"ב מ"ז ולעיל.

על אייר מפני פסח קטן, ובמ"ד: על שני חדשים מחללין את השבת על ניסן ועל תשרי שבהן השלוחין יוצאין לסוריא ובהן מתקנין את המועדות וכשהיה ביהמ"ק קיים מחללין אף על כולן וכו'. וכאן שואל הבבלי (כא ב): על ב' חדשים ותו לא (אין השלוחין יוצאין) ורמינהי על ו' חדשים וכו' אמר אביי על כולן שלוחין יוצאין מבערב וכו'. אבל תירוצו של אביי אינו מיישב את הקושי המונח בהדגשה "שבהן השלוחין יוצאין לסוריא ובהן" וכו' — המתנגדת אף היא למ"ג: שהרי למ"ג כשביהמ"ק קיים יוצאין אף על אייר, ובדואי שהיו יוצאין לחול משום "דרך רחוקה" של פסח קטן. גם ההלכה "על כולן שלוחין יוצאין מבערב" — היא תקנת רבי (ירוש' נח ע"א), אבל לענין מ"ד שנינו בתוס': וכן היה ראב"צ אומר אין השלוחין יוצאין לסוריא עד שישמעו מפי בית דין למחר. משנה ד' קדומה אפוא לראב"צ, בה בשעה שעל כולן שלוחין יוצאין מבערב — תקנת רבי היא.

ובפ"ב מ"ב שנינו: משקלקלו הכותים התקינו שיהיו שלוחין יוצאין, שלפי פשוטה של משנתנו פירושו — בכל חודש, במקום המשואות, ששנינו בתוס' (פ"א): על כל ראשי חדשים היו משיאין משואות. אמנם הירוש' (פ"ב נח ע"א) מפרש, שאין משיאין אלא על החדשים המיושבין בזמנן (החסרים) ולא על החדשים המעוברין, אבל התוס' אינה אומרת כך, וגם פשוטה של משנתנו אינו כן.

והנה בירוש' (שם) אמרו: רבי ביטל את המשואות משקילקלו הכותים, ואמנם רבי סובר כותי כגוי⁽¹⁵⁾, ור"ג בנו של רבי אסר שחיטתו⁽¹⁶⁾, ובימי רשב"א תלמידו של ר"מ נאסר יינן⁽¹⁷⁾, ולפי זה מתני' "על ששה חדשים שלוחין יוצאין" נשנית בימי רבי⁽¹⁸⁾. ונראה אפוא שמ"ד קדומה למ"ג, ושמ"ג נשנית בימי רבי, אע"פ שאינה לגמרי בדעתו של רבי⁽¹⁹⁾!

וכן פ"ב מ"ב, רישא, נשנית בימי רבי, ואמנם מצינו שר' עקיבא⁽²⁰⁾ יצא לנהר דעא "לעיבור השנה", ואפשר שהיה "שליח" של שני החדשים שהיו יוצאין בהן "לסוריא".

ונראה שבזמן הבית ואחריו — עד ימי רשב"ג — היו שלוחין יוצאין רק על שני חדשים, "שבהן מתקנין את המועדות", ואפשר שהיו "שלוחין" אלו עוסקין גם באספת השקלים⁽²¹⁾ ובשאר החדשים היו מסתפקין במשואות. (ב) בפ"ב מ"א שנינו: אם אינן מכירין אותו משלחין אחר עמו להעידו. והנה ר' יונה⁽²²⁾ מגיה משנתנו⁽²³⁾: הכין צורכה מיתני בראשונה וכו' אם אינן מכירין אותו וכו'. ור' יוסה (שם) מיישב משנתנו: אם אינן מכירין וכו' למה שבראשונה וכו'. אבל "אם אינן מכירין אותו משלחין אחר עמו להעידו" — שייד בודאי לסוף פ"א למ"ט, ועוסק בשבת, וכך יוצא מן התוס' (בראשונה היו מקבלין וכו') אם אינן מכירין אותו משלחין

(15) ירוש' ברכות פ"ז יא ע"ב ובהקבלות.

(16) תולין ע"ב, ועי' תוס' שם.

(17) שם ו א, ועי' ירוש' ע"ז פ"ה מד ע"ד: כבר נתקלקלו כותים.

(18) מלאכת שלמה שם.

(19) בבלי יט ב, בתוס': רבי התקין שיהי יוצאין אף על אדר השני וכו'.

(20) משנה סוף יבמות ובבלי סוף ברכות.

(21) בפרוס הפסח, בפרוס החג, ועי' שקלים פ"ג מ"ד, ויוספוס, קדמוניות ס"ה, פ"ט א.

(22) ירוש' נז ע"ד.

(23) ע"פ התוס', עי' להלן.

עדיו עמו אפילו (צוק' : ואפילו) בשבת מעשה בר' נהוראי שבא עם העד בשבת לאושא והעיד בו.

ופ"ב מ"א סיפא (בראשונה) — פ"ב מ"ד לקוח בודאי ממקור אחר («בראשונה» גם במ"ב ומ"ה, וכאן היה שנוי כנראה גם «בראשונה» של הברייתא, כא ע"ב).

ופ"ב מ"ה — פ"ג מ"א שייך אחרי פ"ב מ"א רישא :

ופ"ד (מ"ג ומ"ד «בראשונה») הוא המשך של פ"ג מ"א, ורק אחרי פ"ד מתאים פ"ג מ"ב — מ"ה, אלא שפ"ג מ"ב — מ"ה ממקור אחר הוא, וכן פ"ד מ"א — מ"ד.

גם פ"ב מ"ז שלא במקומה היא, שם"ח היא המשך של מ"ו, ופ"ג מ"א היא המשך של פ"ב מ"ז²⁴.

ואמנם דברי ראב"צ כפולים, כמו שאמרתי, בתוס' גם בפ"ב (בין פ"ד מ"ב של המשנה ומ"ד ז'²⁵).

ופ"ד מ"ב — היא משנת ר' אלעזר (שבמ"א), כלומר שבזאת עדיין היתה ירושלים יתירה על יבנה שכל עיר וכו' ²⁶.

ופ"ד מ"ח שייך לפ"ג מ"ז, ושם שנינו בתוס', כמו שאמרתי כבר, למ"ח דין הדייבין בתקיעה ודין המתעסק, שהוא במשנה כאן בפ"ד מ"ח סיפא, וכאן בהקבלה לפ"ד ישנה בתוס' שוב הקבלה למתעסק (ורק לזו).

ומשנה זו (מים או יין) — אבא שאול היא (בבלי לג א). וגם היא שלא במקומה. שהרי מ"ט היא המשך של מ"ז ז'²⁷.

ובנוגע לסתימותיה — הנה פ"א מ"א (לרגלים) — ר"ש היא (בבלי וירוש'), אבל סיפא : ר"ה למעשר בהמה — ר"מ היא דבכורות²⁸, ור"א ור"ש חולקין כאן בפירוש, ואמר רב יוסף (ז ב) : רבי היא ונסיב לה אליבא דתנאי ברגלים סבר לה כר"ש ובמעשר בהמה סבר לה כר"מ.

ומ"ב — בעיקרה — כר' יהודה (עי' תוס'), אבל לפי הבבלי — תנא דבי ר' ישמעאל היא (ועי' ירוש').

ומ"ז — סתם כר' יוסי שבסיפא (א"ר יוסי) וגם פ"ג מ"ב (א"ר יוסי) : הוון בעי' מימר ולא פליגין וכו' ²⁹, והברייתא אינה מכריעה כאן.

ומ"ח (= סנהדרין פ"ג מ"ג) — כר' יהודה³⁰ ור"ש הכריע ביניהן³¹.

ופ"ג מ"ז — כולה ר' נחן³².

ופ"ד מ"ב — ר' אלעזר (עי' לעיל).

מקורות מקורות ישנם אפוא במשנת ר"ה, ונסתמה בימי רבי.

חלוקת הפרקים אינה מדויקת כאן (פ"ב מ"א, פ"ג מ"ב).

24 ועי' בבלי כד סע"א.

25 מ"ג באה לכאן מסוכה : והיא שלא כר' יהודה במנחות, עי' בבלי לע"ב.

26 ופ"ב מ"ה קדומה לפ"ד מ"ד סיפא (שלא היו העדים וכו').

27 לא עולין וכו', כאן במ"ה, לקוח מב"ה מ"ה, ואינו מתאים ללשון המשנה כאן :

28 עי' בבלי ז ב וירוש'.

29 ירוש' שם נח ע"ד.

30 תוס' סנהר פ"ה אליבא דר' אליעזר, ירוש' כאן.

31 סנהר פ"ג מ"ג ותוס' שם.

32 ירוש' שם נס רע"א.

ג. הערות ופירושים

פ"א מ"א

למלכים. רב חסדא בבבלי (ג א); למלכי ישראל, אבל בירוש' (גו ב) ר' לעזר בשם ר' חנינה אף למלכי אומות העולם אין מונין אלא מניסן. בשישי בשנת שתיים לדריש (חגי א א, א טו). בשמיני בשנת שתיים לדריש (זכריה א א, ושם ז; ביום עשרים וארבעה לעשתי עשר חודש הוא חודש שבט בשנת שתיים לדריש, ובחגי ב י; בעשרים וארבעה לשיעור בשנת שתיים לדריש, וכן שם יח). נאמר בשמיני בשנת של ש. וכו'.

וכך יוצא גם מן הפירושים. פפירוס J: ב-3 לכסליו שנת 8 הו יום 12 לתחלת שנת 9 דריהוש מלכא. ובפפירוס K: ב-28 לשבט שנת 13 הו יום 9 לחתחור שנת 14 דריהוש מלכא.

"מפני שהיהודים מתחילים מניסן והמצרים מתחלות וכל שטר שנכתב בפרק שבין חודש תחלת לניסן — המצרים עורסים על היהודים במנין שנות המלך בשנה אחת" (32). ינראה שגם הנשיאים נתמנו בניסן, שהרי כריסוסטימוס (33) מקסטר רק נגד מינוי הארכונטים בתשרי ולא בניסן.

ולרגלים. יוספוס (3, 3, 3): ἐπὶ ταῖς ἑορταῖς, רומית: in festis observandis, בבלי (ד ע"א): רגל שבו ר"ה לרגלים; הבבלי והירוש' (34) אומרים: מאן תנא רגלים ר"ש דר"ש אמר שלשה רגלים כסדרן ובלבד חג המצות ראשון. אבל נראה שהמשנה עתיקה מאד, ושכבר בימי יוסף בן מתתיהו שנו "לרגלים", והמתרגם הרומי פירש אותו in festis observandis, מעין "והיו לאתת ולמועדים ולימים ושנים", ואמרו בביר שם (פ"ב ו); והיו לאתות אילו שבתות, ולמועדים אלו ג' רגלים, ולימים אלו ראשי חודשים, ולשנים זה קידוש שנים. ובפסיקדרי"כ מא ע"ב ופסיקיר סי א; ושנים אלו ראשי שנים (35).

ובמשנה חסר (36): "ולחדשים", שישנו בבריתות.

באחד באלול ר"ה למעשר בהמה. מחלוקת קדומה היא לפי הירוש' כאן (נ ע"ד) בין ר' ישמעאל ור"ע. בבכורות פ"ט מ"ה שנינו: רמ"א באחד באלול ר"ה למעשר בהמה בן עזאי אומר האלולים מתעשרים בפני עצמן, ותניא בתוס' ר"ה פ"א ו (ירוש' כאן ובבלי שם); אמר שמעון בן עזאי הואיל ואלו אומרים באחד באלול ואלו אומרים באחד בתשרי יהא האלולים מתעשרין לעצמן וכו'; המחלוקת ידועה אפוא לבן עזאי. ואמר בירוש': ובן עזאי מכריע על דברי תלמידיו (של ר"ע)!! וכו' שכן נחלקו עליה אבות העולם וכו' ר' ישמעאל ור"ע. ובבבלי בכורות שם אמר ר' יוחנן, מפי השמועה אמרוה מפי חגי זכריה ומלאכי. ואמנם מתוך רישא של המשנה בבכורות יוצא שכבר נחלק בה ר"ע, שלש גרנות למעשר בהמה בפרוס הפסח ובפרוס העצרת ובפרוס חג דברי ר"ע בן עזאי אומר בעשרים ותשעה באדר באחד בסיון בעשרים

(32) בורנשטיין, זכרון לא א, 69, ועי' בבלי ג א—ב.

(33) עי' שו"ב, תרבי"ז סי' 116.

(34) ירוש' נו ע"ב ובבלי ד א.

(35) ותרי ירוש' ויונתן כפסיקתא.

(36) עי' פתיחתו לעיל ע"ב 364.

ותשעה באב (בן עזאי לטעמיה דאמר האלולין מתעשרין בפני עצמן, גמרא). ר"א ור"ש אומרים באחד בניסן באחד בסיון בכ"ט באלול ולמה אמרו בעשרים ותשעה באלול ולא אמרו באחד בתשרי וכו' רמ"א וכו' כל הנולדים באחד בתשרי עד עשרים ותשעה באלול הרי אלו מצטרפין.

מכאן אנו רואים שהזמן האחרון לגרנות הוא ר"ה. כמו לר"א ור"ש, וא"כ לר"ע הוא — בפרוס החג, וסתם מתני' דבכורות (כל הנולדים וכו') הוא כר"ע ור"ש.

לשנים. ר' זירא אמר לתקופה (ח ע"א), לתקופת חמה ולבנה והילוכן מונין מתשרי. ובירוש' אמרו: שנים מניין כתוב אחד אומר וחג האסיף בצאת השנה וכתוב אחר אומר וחג האסיף תקופת השנה. אי זהו חודש שיש בו חג ותקופה ואסיף ושנה יוצא בו אי זה זה תשרי? ובתוס' אמרו: כיצד לשנים ולשמיטין וליובלות אין מתחילין למנות לשנים ולשמיטין וליובלות אלא מתשרי. ובמדרי' (שם): אבל לא לשנים וכו' שנאמר מקץ שבע שנים במועד שנת השמיטה וגו' בבא כל ישראל וגו' ואומר וחג האסיף וכו'.

„שנים“ פירושו אפוא כפשוטו „מנין השנים“.

ושמיטין ויובלות. הם דברים שבממון, שיוספוס (שם) אומר, שבמקח וממכר וכל דין ודברים $\kappa\alpha\iota\ \tau\eta\nu\ \alpha\lambda\lambda\eta\nu\ \delta\iota\omicron\iota\kappa\eta\sigma\iota\nu$ תשרי הוא ר"ה שלהם.

המשנה הקדומה שנתה בודאי רק: באחד בניסן ר"ה למלכים ולרגלים ולחדשים באחד בתשרי ר"ה לשנים ולשמיטין וליובלות [ולשכירות בתים].

מ"ב

בעצרת על פירות האילן. עי' בבלי סזא ותוס' כאן, ועי' ב"ב קמז א: יו"ט של עצרת ברור סימן יפה לחטים, ועי' רש"י, והמשנה „לא ר"מ ולא ר' יהודה ולא ר' יוסי ולא ר' נתן, ור"ב אמר: „האי תנא דבי ר' ישמעאל היא“, וכן במגילה כג א, אבל בכ"י שם וכאן: דבי שמואל! ועי' יומא ע"א (רבא) וסוכה נו ב (רבא).

כבני מדון. עי' בבלי, אבל בה' לו: כבנו מדון, וכן כ"י ה', וכן בתוס' כ"י וינא: — גומרון, כ"י ק': כבנו מדון, וכן באדר"נ ג"ב פמ"ב: כבנומירן $\nu\omicron\upsilon\mu\epsilon\rho\omicron\nu$, numerus גדוד, „כתחילת של בית דוד“³⁷.

וסדר המשנה כסדר הזמנים, וע"כ נכנס „ר"ה“ באמצע, וכל באי עולם הם בודאי „אדם“ וקרא מוכיח „היוצר יחד לבם“ (כפשוטו „השוקל וחושב“, כמו „יצר לב האדם“) וגו'.

ומתני' אגוז דין' (עי' בבלי שם) „אדם“ שבמתני' („עובדים לפניו“) הוא תחילת דין, ור' יהודה היא בעיקרה, אבל עי' ירוש' מתני' וכו'.

מ"ג

על ששנה וכו'. עי' לעיל עמ' 365, ועל תשרי מפני תקנת המועדות, פליג נמי על מ"ד: ובהן מתקנין את המועדות, ולשון „המועדות“ (שפירשהו „יה"כ וסוכות ושמ"ע“) אינו מתאים כאן, שאין כאן באמת אלא „סוכות“, מועד אחד. וכבר אמרנו שזו משנה מזמן רבי³⁸.

יוצאין (אף) על איד, „אף“ ליתא בד"ר ולו ועוד, ולפ"ז: על איד ולא על א"ב.

(37) עי' מדרי' פסחא פ"א.

(38) כדברי שמואל, בבלי יח א (= בני פרנא ?).

(39) ולענין פורים, עי' בבלי מגילה א—ב, ועי' כאן יס ב: מתני' ולא כרבי — יוצאין אף על אדר שני, ולפי התוס' היא תקנת רבי.

מ"ד

על שני חדשים. עי' מ"ש לעיל 365, שזו קדמה לראב"צ, ועי' בבלי כא ב.
לטוריא. ירוש' כתובות פ"ב כו ע"ד; ובסוריא וכו' עד מקום ששלוחי החודש
מגיעין עד נמרין (בעבר הירדן).
וכשהיה וכו'. תקנת ריב"ז היא (ברייתא כא ב).

מ"ה

בעליל. עי' בבלי וירוש'. בנט (בתרגומה) מפרשו, כמו נמצא בעליל לעיר (במבוא
העיר) בעגלה ערופה⁴⁰, כלומר במבוא השמש. במיעל שמשא, שאז בחדאי
ראה ב"ד.

מ"ז

וקבלו הכהנים. ב"ד של כהנים, בני כהנים גדולים (כתובות פ"ג מ"ב).
אב ובנו וכו' ילכו. כלומר; בשבת, והמשך של מ"ו היא אבל מ"ה, שהיא משנת ר'
יהודה⁴¹, נכנסה כאן, דרך אגב, לפסולים.

מ"ח

ועבדים. גם בסנהד' בירוש' וכ"י פרמא ועוד, והתוס' הוא שמחזקהו שם, ופסולא דרבנן
הוא, ודעולא (ב"ק פח א) אסמכתא הוא.

מ"ט

מי שראה וכו'. המשך של מ"ו (או גם מ"ז, עי' לעיל) הוא.

פ"ב מ"א

הבייתוסין. כצ"ל, כנר כל כי"י, וכברייתא וירוש'.

מ"ב

חשוואות. מלשון "משאת העשן" (שופ' כ לח), שאז משאת (ירמ' ו א).

מ"ד

סרטבא. היא "קורן סרטבא" בערבית, מקום מבצר אלכסנדריה.
לאגרופינה ומאגרופינה. כנ"י ד"ר וכ"י. על שם אגריפינא אשתו של טיבריוס קלדיוס.
וכנראה מבצר שנקרא בימי הורדוס על שמה ומכאן לגבול זמנה הקדום, הגבול
האחרון הוא זמן הבית, ועי' מ"ה.

מ"ה

חצר וכו'. בפ"ד מ"ד תיקן ריב"ז שלא יהיו העדים באים אלא לבית הוועד, וא"כ
זו קדמה לריב"ז, ונשנית בזמן הבית, ו"ירושלים" מוכיחה בירוש'; תנ"י אף בא למל
וכר מתינתא דר' ליעזר וכו', וס"ז 334 גשנה על פי משנת ר' אליעזר (ר' יהודה ז').
הרי אלו כאנשי העיר וכו'. עי' עירובין פ"ד מ"ג; שכל היוצאין להציל חחרין למקומן.
ופירושו כמו; וכל היוצאין וכו' (תפארת ישראל שם), וזו חולקת על תקנת ר"ג, ולפיה
— כפשוטה — חוזרין למקומן. ועי' פסח' פ"ג מ"ז.

(40) [בברייתא (= מדרש הלכה) שבבבלי מה רע"א וירוש' שם כג ע"ב]

(41) סוחרים שביעית, כמשנת סנהד' פ"ג מ"ג ותוס' שם פ"ה, ור"ש מבריע, ומשנת

סנהדרין ר"ש; מפריחי יונים — משנת ר"א, ור' יהודה הוא ששנה אותה.

הלך ומצאו (ר' עקיבא) מיצר. עי' בבלי וירוש', במ"ע JQR 1917, 179: הלך ר' עקיבא מיצר, והעיקר: הלך ומצאו מיצר⁴², כלומר: הלך השליח, ושמו לא נתפרש, ואולי זוהי משנת ר"ע, ששנה: הלכתי ומצאתיו, ותלמידיו שנו משנתו ושינוה: הלך ומצאו.

עמד ר"ג וכו'. ליתא בד' פיו', והוא הנכון, ותוספת הוא ע"פ הברייתא!

פ"ג מ"א

ראוהו ב"ד וכו'. המשך משנה ז' של פ"ב (ועי' לעיל, 366), ועי' בבלי כד סע"א: אמר אביי אף אנן גמי תנינא וכו', ועי' ת"כ אמור פ"א א: נראה בעליל או שראו עדים והעידו לפניהם ולא הספיקו.

ה"ז מעובר ולא מקודש (בבלי שם), ועי' ת"כ שם: יכול יהא מקודש ת"ל אשר תקראו אותם במועד וכו'.

ראוהו ב"ד וכל ישראל. ירוש': כיני מתני' או כל ישראל⁴³, אבל זהו "נראה בעליל" של ת"כ.

נחקרו (ונחקרו). בבלי: אי גמי נחקרו, וכן ת"כ: או שבאו.

ראוהו ב"ד בלבד יעמדו שנים וכו'. בבלי כה ב: לימא מתני' דלא כר"ע וכו', אבל בירוש' נח רע"ד: אית תני תני וכו' אית תני תני וכו' כשם שהם חלוקין כאן כך חלוקין בעדות החדש וכו'. ולשון "בלבד" פירושו בלי כל ישראל, ונראה כפשוטה שלא כבבלי (עי' לעיל).

מ"ב

כל השופרות וכו'. הפתיחה חסרה, ועי' תוס', ועי' פ"ד מ"ה—מ"ו.

בקרן היובל. ד"ר ירוש' ולו ועוד גוסף: כשמעכם את קול השופר, וכצ"ל.

מ"ג

ושתי חצוצרות מן הצדדין. פשוטו ששני כהנים וחצוצרות בידם מימין ומשמאל לשופר, מעין ששינו בתמיד פ"ז מ"ג, וכן במ"ד: ושתי חצוצרות באמצע (ועי' רש"י שם).

מ"ה

שוה היובל וכו'. עי' בבלי ל' ע"א (ותוס' כאן).

מ"ו

אם מעכב. עי' תוס' כז ב, ור' יוחנן בירוש' אמר: כיני מתני' אם היה מעכב, וע"פ זה הגיהו במשנת הירוש': אם עיכב, אבל בדוגמא ל"גשתנה קולו מכמות שהיה" שבברייתא (שם, ועי' ערכין י ע"ב), בודאי שפי', אם מעכב עכשיו.

אחרי משנה ז' בא בתוס' דין חייבין בתקיעה ודין המתעסק, שהוא במשנה בפ"ד מ"ה, וכפול קצת בתוס' שם (עי' לעיל עמ' 364).

מ"ז

אחורי ביהכ"נ. משנת ר' יוסי היא (בבלי כס א), אבל לחכמים — אפי' מי ח"ד.

מ"ח

והיה וכו'. מדר"י סוף בשלח (עמלק פ"א 179—180) ומדרשב"י (אפשטיין-מלמד 121) — בשם ר' אליעזר.

42) ר' עקיבא, נוסף ע"פ התלמוד.

43) כלומר: ר"י ור"ז המתלקת היא, הרגילה במקרא (למשל: ומכה אביו ואמו).

שאברות מלחמה. על־דרך הכתוב (תה' עו ד): שמה שבר וגר ומלחמה (בנט).
עשה מלחמה. כמו *šaltu epešu* נצח במלחמה. "עשה מלחמה" מקביל ל"תכוך"
(מש' כ יח) ול"תשועה" (שם כד ו).

פ"ד מ"ב

ועוד זאת וכו'. משנת ר' אלעזר שבמ"א. כלומר: ובזו היתה עוד (גם אחרי
התקנה) ירושלים יתרה על יבנה.

מ"ג

בראשונה וכו' = סוכה פ"ג מ"ב. וסיפא "ושיהא יום הגף כולו אסור" — דלא
כמשנת ר' יהודה במנחות (פ"י מ"ה). שהוסיף להתפלל על ריב"ז (עי' בבלי ל ע"ב):
א"ר יהודה והלא מן התורה הוא אסור וכו'.

מ"ד

כאן היה שני בודאי גם בראשונה שבברייתא בבלי כא ב שנרמז במשנה פ"א מ"ד
(עי' בבלי כאן: חד דפירקא קמא).

א"ר יהושע בן קרחה. דברי ר' יהושע ב"ק חסרים במשנה. וישנם בתוס' פ"ב:
א"ר יהושע בן קרחה דברים אלו התקינו ריב"ז וכו'. אבל "ועוד זאת וכו'" — סתם
משנה הוא. וא"א לומר כי "א"ר יהושע ב"ק" שבתוס' הוא רק פיסקא מן המשנה.
שהרי זו האחרונה אינה תלויה במקדש. אע"פ שלפ"ב מ"ה (משנה מומן המקדש) היתה
להם "חצר" מיוחדת בשביל זה. ובשביל סתירה זו נדחק הירוש' לפרש "מקום הועד":
מקום הועד של עדים!

מ"ה

סדר ברכות וכו'. מכיון ששינינו בפ"ג מ"ה: שה היוכל לר"ה לתקיעה ולברכות.
פירשו כאן "סדר ברכות".

למה הוא מזכיר. כפשוטו פ"י: למה הוא מזכיר את המלכיות, שכתוב בהם "ותרועת
מלך ברי, שתוקעין לכבוד המלך בשופר.

מ"ו

שלש שלש (מכולן). "מכולך" אין בנוסחאות. ועי' בבלי (לב א): היכי קתני וכו' ת"ש
וכו' ריב"ז הפוחת לא יפחות משבע ואם אמר שלש מכולן יצא. ובתוס' שנינו: אם
אמר שלש מכולם יצא.

וכפשוטו פ"י: שלש ממלכיות וזכרונות ושופרות יחד. ז"א אחד למלכיות ואחד לזכרונות
ואחד לשופרות. ואמנם במלכיות שבקדושת השם (מ"ה) שבתפלת שחרית ומוסף יש לנו רק
פסוק אחד. וכן פ"י הירוש'.

מתחיל וכו'. בירוש' ובבלי הגיהו ע"פ הברייתא. אבל הברייתא תולקת.

מ"ז

הנאי מחקיע. ירוש': משום מעשה שהיה וכו'. וללשון "ראשון" שני. השהה תענית
פ"א מ"ב.

"מתקיע" כפשוטו כמו "משמיע". כלומר: תוקע בשביל הציבור, וכן "מקרא" (השהה
יבמות פ' מצות חליצה [פ"ב מ"ו]: וכשהקרא).

מ"ח

שופר וכו'. ליתא בתוס', וההלכה שייכת לפ"ג מ"ז.

לא עולין וכו' המים. אינו מתאים ללשון המשנה כאן (ראוין עם בינוני). והכל מביצה
 ס"ה מ"ב.
 בין בדבר שהוא משום שבות וכו'. עי' בבלי ורי"ף, ועי' שבת פ"ט מ"א. בין
 שצריכין רק להביאו (פסח' פ"ו מ"ב) ובין שצריכין לעשותו.
 אבל אם רצה וכו'. אבא שאול היא בבלי לג א.
 אין מעכבין וכו'. בתוס' כאן בקיצור (המתלמד), ועיקרו בתוס' לעיל לפ"ג מ"ז—מ"ח.
 והשומע מן המתעסק לא יצא, אבל מן המשיע יצא (עי' בבלי כאן), וזה שלא
 כר' יוסי וסתם פ"ג מ"ז.
 ותוס' לעיל שונה: אם כיון לבו יצא ולא כמשנתנו, והמתעסק לא יצא.

IX. חגיגה

א. להלכה

הלכות חגיגות — הרי הם כהררים התלויין בשערה. מקרא מועט והלכות מרובות (חגיגה פ"א. ועי' להלן).

(א) חגיגה

בתורה לא נתפרשה „חגיגה“ כלל. אלא שאמרה (שם' יב יד. ויק' כג מא): וחגתם אתו חג וגו' ¹. שבעת ימים תחג וגו' (דב' טז טו) ². ואין „חגג“ אלא לשון זביחת קרבנות. בנין-אב לכולם: שלח את עמי ויחגו לי במדבר (שם' ה א). ולהלן הוא אומר: ונזבחה לה' אלקינו (שם' ה ג). וחבחנו לה' אלקינו (שם' ח כג). גם אתה תתן בידנו זבחים ועלת ועשינו לה' אלקינו (שם' י כה). בצאננו ובבקרנו גלך כי חג ה' לנו (שם' י ט). הא אין חג אלא זביחת-קרבנות (בבלי חגיגה י ע"ב). וכך אמרו בירושלמי ³: לשון חגיגה נזהגת לפני הדיבור. שלח את עמי ויחגו לי במדבר.

בזמן הבית נזכרת „חגיגה“ (שעם הפסח) ראשונה בברייתא עתיקה (פסח' ע ע"ב). בפני יהודה בן דורתאי: יהודה בן דורתאי פירש הוא ודורתאי בנו והלך וישב לו בדרום („בלוד“). אמר אם יבוא אליהו ויאמר להם לישראל מפני מה לא חגגתם חגיגה בשבת מה הן אומרים לו? תמהני על שני גדולי הדור שמעיה ואבסליון שהן חכמים גדולים ודרשנין גדולים ולא אמרו להן לישראל חגיגה דחה את השבת. ואחת הדרשות שדרש הלל („ודרש הסכים ועלה וקיבל הלכה“) עד שלא עלה לא"י. היא: כתוב אחד אומר וזבתת פסח ליי' אלהיך צאן ובקר (דב' טז ב). וכת' אחד אר' מן הכבשים ומן העזים תקחו (שם' יב ה). הא כיצד צאן לפסח. וצאן ובקר לחגיגה ⁴. או: צאן לפסח ובקר לחגיגה ⁵ ור' ישמעאל אומר ⁶: בחגיגה הבאה עם הפסח י' הכתוב מדבר.

(ב) הראייה

גם זו אינה מפורשת בתורה. שלא נאמר בתורה אלא „שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך אל פני האדון ה' (שם' כג יז). ולא יראו פני ריקם (שם' טו). שלש פעמים בשנה יראה וגו' ולא יראה את פני ה' ריקם (דב' טז טז). ושנינו בספרי (פיס' קמג): ריקם מן

(1) מדרי פסחא פיו: ת"כ אמור פיו א. בבלי חגיגה פ ע"א.

(2) מדרי שם. מ"ת 94 וספרי שם פ"ט קמ"ב.

(3) חגיגה פ"א עו ע"ב. ועי' בבלי ו ע"א.

(4) ירוש' פסח' פ"ו לג סע"א.

(5) סתם ספרי ראה פ"ט קכט. מדרי פסחא פ"ד ומ"ת 90 בשם ר' יאשיה. ר' יונתן ור' אליעזר.

(6) מדרי שם ומ"ת שם. (ד' כג' מ"ת ומ"ת.

הצדקה (מצותא" בתרג' יונתן) וחכמים נתנו שיעור בית שמאי אומרים הראיה מעה (ו) כסף [ושמחה מעה ובית הלל אומ' הראיה מעה כסף] (שם) ושמחה שתי כסף. ואמרו: "ראיה היא ראיה אילו עולות הבאות לראיה איזו היא חגיגה אילו שלמים הבאים לחגיגה" (10). ושנינו (11): ולא יראו פני ריקם בזבחים: אתה אומר בזבחים או אינו אלא בעופות ומנחות, ודין הוא נאמרה חגיגה להדיוט ("למאכל הדיוט") ונאמרה ראיה לגבוה ("דהא לא יראו פני כתיב דמשמע לצורכי אני שואל") מה חגיגה האמורה להדיוט זבחים אף ראיה האמורה לגבוה זבחים. ומה הן זבחים עולות: אתה אומר עולות או אינו אלא שלמים, ודין הוא נאמרה חגיגה להדיוט ונאמרה ראיה לגבוה מה חגיגה האמורה להדיוט בראוי לו ("שלמים") אף ראיה האמורה לגבוה בראוי לו ("עולות") וכן בדין שלא יהא שולחנך מלא ושולחן רבך ריקם.

(ג) השמחה

התורה אמרה: ועשית חג שבועות לה' אלהיך מסת נדבת ירך אשר תתן כאשר יברכך ה' אלהיך ושמחת לפני ה' אלהיך וגו' (דב' טז—יא). חג הסוכות וגו' ושמחת בחגך וגו' שבעת ימים תחג לה' אלהיך וגו' והיית אך שמח (שם יג—טו). ואמרו בספרי (12): ר' יוסי הגלילי אומר שלש מצוות נזהגות ברגל ואילו הם חגיגה וראיה ושמחה. יש בראיה מה שאין כן בשתייהן ויש בחגיגה מה שאין כן בשתייהן. ויש בשמחה מה שאין בשתייהן. ראיה כולה לגבוה מה שאין כן בשתייהן. חגיגה נזהגת לפני הדבר ולאחר הדבר מה שאין כן בשתייהן. שמחה נזהגת באנשים ובנשים (בתוס' עוד: ונזהגת כל שבעה) מה שאין כן בשתייהן. ובירוש' שם שנינו: ובשמחה מה שאין כן בשניהן. שהשמחה נזהגת בין בדבר שהוא משלו בין בדבר שהוא משל אחרים. בין בדבר שדרכו לכן ("שראי לקרבן") בין בדבר שאין דרכו לכן. ואילו אינן נזהגין אלא משלו וכלבד מדבר שדרכו לכן (13). ואמרו (שם): רבי יהושע בן לוי אמר ושמחת אפילו ממקולין; אבל בספרי שם שנינו (14): ושמחת לפני ה' אלהיך נאמר כאן שמחה ונאמר להלן (דב' כז) שמחה מה שמחה האמורה להלן שלמים ("חובת שלמים ואכלת שם ושמחת לפני ה' אלהיך") אף שמחה האמורה כאן שלמים. ושם (15) שנינו: ושמחת בכל מיני שמחות יכול אף בעופות ובמנחות וכו'.

ושנינו במשנה (16): ההלל והשמחה שמונת שנינו בתוס' (17): חגיגה הבאה עמו ("עם הפסח") יוצא בה ידי חובתו משום שמחה ואין יוצא בה ידי חובתו משום חגיגה ("משום חגיגת ט"ר"); אבל בירוש' (18): חגיגת ארבעה עשר יוצאין בה משום שמחה ואין יוצאין בה משום שלמים.

(8) כ"י רומי, ובילקוט: הראיה שתי כסף וכו'.

(9) חגיגה פ"א מ"ב, ירוש' שם ע"ב: תנא רבי יוסא קומי ר' יוחנן ראיה כל שהיא חכמים הם שאמרו מעה כסף ושתי כסף, וכיר"ב בבבלי ע"א.

(10) תוס' פ"א ה', ירוש' שם. (11) חגיגה ז ע"א [מדרי' כסמא פ"ב 333 (ע"ש)].

(12) פ"ס קלות, חגיגה ו ב; תוס' פ"א, ירוש' שם ע"ב.

(13) וע' שם, שר' יוסי בעי למה לא שנינו שנהגת באנשים ובנשים.

(14) וכן ר' לעזר, בירוש' שם, וע' פסח ק"א.

(15) פ"ס קמא 195, חגי' ח ע"א [וע' ע"ב מלמד, מדרשי הלכה של התנאים כהלמוד בבלי,

דברים ר' קסין].

(16) סוכה פ"ד מ"ח. (17) פסח פ"ה ג, בבלי שם ע"א.

(18) חגיגה שם ע"ב, סוכה פ"ד נד ע"ב.

אבל המשנה בחגיגה אינה יודעת כלל „שמחה“ זו, ומ"ד, שפירשה בשלמי שמחה (אע"פ שלא נתפרש בפירוש בבבלי וירוש'), היא המשך של מ"ג, ובחגיגה היא עוסקת. ולא עוד אלא שמחלוקת ב"ש וב"ה שבמ"ג שנויה בספרי ראה פיס' קמג, בלשון זה: בשי"א הראייה מעה¹⁹) כסף ושמחה מעה [כסף] ובה"א הראייה מעה כסף ושמחה שתי כסף.

התנא של הספרי שנה אפוא „שמחה“ במקום „חגיגה“; ש„שמחה“ ו„חגיגה“ אחת הן מעיקרן, ומכתוב אחד נלמדו, אבל ה„שמחה“ של סוכה פ"ד — שמחה ממש היא, שמחת החג, שהרי היא שמונה ימים, ו„שמחת“ הכתוב אינה אלא שבעה²⁰), והמשנה בעצמה מפרשת כן, מ"ח: ההלל והשמחה שמונה כיצד, מלמד שחייב אדם בכבוד²¹) יום אחרון של חג כשאר כל ימות החג.

מעיקרו, בזמן הבית, לא נהגו אפוא אלא בחגיגה, בשלמי חגיגה, ויצאו ידי חובתה בנדירים ונדבכות ובמעשר בהמה (פ"א מ"ד), או השתתפו עם אחרים (תוס' שם).

ד) הלכות טהרת הקודש

ועל טהרת לכל קדש (והי"א כג כח).

חומרות רבות החמירו בטהרת הקודש, ומהן זו שגזרו בה רביעי: הרביעי בקדש פסול והשלישי בתרומה²²), ואין לו מקרא מן התורה, שהרי אף לשלישי (בתרומה) היה רבן יוחנן בן זכאי אומר: עתיד דור אחר לטהר ככר שלישי שאין לו מקרא מן התורה (סוטה פ"ה מ"ב).

אבל „קודם עד שלא גזרו רביעי בקודש“²³) שאל חגי הנביא את הכהנים תורה (חגי ב יב—ג); הן ישא איש בשר קדש בכנף בגדו („הטמא לקודש“) ונגע בכנפו („או נגע בכנפו“) אל הלהם ואל (כלומר: או אל) הנויד („נויד הקודש“, טהרות שם) ואל הדין ואל שמן ואל כל מאכל היקדש („היפסלי“) ויענו הכהנים ויאמרו לא, ויאמר חגי אם יגע טמא נפש („טמא מת“) בכל אלה (בשר — לחם וגו') היטמא ויענו הכהנים ויאמרו יטמא כהלכה השיבו²⁴); שבין חומרי הקודש נמנה: בגדי אוכלי תרומה מדרס לקודש²⁵), אבל בתחילת הבית השני, „עד שלא גזרו רביעי בקודש“, — לא גזרו גם על ה„כנפיים“, והחמירו כל כך בסוף זמן הבית ב„טהרת הכלים“, עד שהיתה „טומאת כלים“ („סכין“) קשה להם יותר משפיכת דמים²⁶).

אלו כללות ואידך פירושא הוא ויל גמור.

ב. משנת חגיגה

שתי קבוצות של הלכות כלולות במסכת זו: הלכות חגיגה והלכות טהרת הקודש, פ"א מ"א—פ"ב מ"ד — הלכות חגיגה; מכאן ואילך ה' טהרת הקודש.²⁷)

(19) בילקוט: שתי כסף וכו'. (20) ע"י בבלי וירוש' שם.

(21) ככל נוסחאות המשניות, חוץ מן הבבלי.

(22) חגיגה פ"ג מ"ב, טהרות פ"ב מ"ה.

(23) ירוש' סוטה שם כ ע"ב. (24) ע"י בבלי פסח יז א וירוש' סוטה שם.

(25) פ"ב מ"ה, יוסי בן יעזר; פ"ג מ"א.

(26) חוסי' יומא פ"א יב ושבועות פ"א ו, ספרי סוף מסעי, בבלי יומא כג א וירוש' שם פ"ב ל"ס ד.

(27) [פרק זה — העכירז מריר וצ"ל ל„מבוא למשנה“, ושם (עמ' 46 ואילך) תמצאנו].

X. נדרים

א. הלכות נדרים

„איש כי ידור נדר לה' — עד שידור בדבר הנדור“ (נדרים יד א). ויא בקרבן: „נדר שיש בו הקדש לשם“ (ס"ז 325). עיקר הנדר הוא אפוא: קרבן שאוכל („שאני אוכל“) לך (נדרים פ"א מ"ד). שאני נהנה לזה קרבן (פ"ט מ"ז); נדר בנזיר ובקרבן (פ"א מ"א). נדרה בנזיר וסבור („הבעל“) שנדרה בקרבן וכו' (פ"א מ"ה). נדר בקרבן ואמר לא נדרתי אלא בקרבנות („דורות“) של מלכים (פ"ב מ"ה). וכך הוא נוסח הנדר שבאונגליה: קרבן [מה] שאת נהנה לי, „קורבני מדם דתהנא מני (במרקוס: דמני תאתר)“ בסורית; ביונית: $\delta \acute{\epsilon}\lambda\alpha\nu \acute{\epsilon}\xi \acute{\epsilon}\mu\omicron\upsilon \acute{\omega}\phi\epsilon\lambda\eta\theta\acute{\eta}\varsigma$: $\delta \acute{\epsilon}\sigma\tau\iota\nu \delta\acute{\omega}\rho\omicron\nu$ (κορβᾶν) (δ ἔστιν δῶρον). וכירב מעיד יוספוס⁽¹⁾: תיאופרסטוס מודיע („מוסר“) בין דבריו על החוקים, שהצורים אוסרים כל שבועות של זרים; ביניהן הוא מונה אף שבועה הנקראת קרבן (κορβᾶν) זו לא נמצאת אצל שום (עם) אחר שהוא, חוץ מן היהודים בלבד. הוא אף מוסר, שאומרים שבלשון עברי פירושו דורון לה'.

אבל במקום „קרבן“ השתמשו בלשון העם בכינויים ובעיקר — בקונם, שהוא כינוי לקרבן (פ"א מ"ב). כגון: קונם שאני נהנה לך (פ"ג מ"א). קונם יין שאני טועם (פ"ח מ"א ומ"ה). קונם פירות אלו עלי (פ"ז מ"ו). קונם אשתי נהנית לי (פ"ג מ"ב, מ"ד). „כינויים“ אלו הם לדברי רשב"ל⁽²⁾, או ר' יוחנן⁽³⁾: לשון שבדו להם חכמים, ולדברי ר' יוחנן (לבבלי), או רשב"ל (לירוש'): לשון גוים, או (בלשון הירוש'): לשון אומות העולם.

ואמנם „קונם“, כינויו של „קרבן“, הוא צידונית. הוא משמש בצידונית כלשון שבועה: קנמי („אני משביע“) את כל ממלכת וכל אדם אל יפתח אית משכב ז (מצבת אשמנעור, שו"ד), קנמי את כל ממלכת וכל אדם אל יפתח עלתי (שם שו"ד). שכן הגבולים בין נדר לשבועה מטושטשים היו⁽⁴⁾. ואיש נדר בלשון שבועה⁽⁵⁾. ורגיל הוא שבועה בלשון נדר: הנודר בשמו והמקיים („נשבצע“) בשמו (סנהד' פ"ז מ"ו).

(1) מתא סו ה, מרקוס ז יא. (2) ע"י מונטסשרפט, 1916, עמ' 29 ואילך.

(3) נגד אמיון ספר א, סי' כב § 166 ואילך.

(4) בבלי נדרים י ע"א. (5) ירוש' נזיר פ"א, נא ע"א.

(6) איש כי ידר נדר לה' או השבע שבעה וגו', בבלי שבועות כ ע"א.

(7) ירוש' נדרים פ"א לו סע"ג, ורמב"ן בה' נדרים פ"ב סז ע"ב ומפרשים שם, ור"ן נזרים כ ע"ב

ומצאירי שם.

(8) תוס' סוטה רפ"ו: נודר בחי המלך (ונשבצע לו בחי המלך, ר"ה יז א); וספרי מטות פ"ט

קנן: בנדרים כנודר בחי המלך („חי פרעה“) בשבועות כנשבצע במלך עצמו, וע"י תוס' נדרים פ"א א: לשם הרי זה קרבן.

גדר ושבועה אין לי עליך (כתובות פ"ט מ"ה). היה חייב לחבירו שבועה ואמר לו דור לי בחיי ראשך (סנהדר' פ"ג מ"ב, תוס' שם פ"ה א')⁹.

"קונם" הוא אפוא הכינוי שהוא מ"לשון גוים". אבל הכינויים "קונס", "קונח" אינם אלא שיבוש של "קונם"; כמו "נזיק נזיח פזיח", שר' יוסי (האמורא) קורא אותו בירוש' ¹⁰ "נזיר פסילוס", "נלעג לשון". ומתוך לשון העם, שהשתמש גם בגליל גם ביהודה בבמה צורות נלעגות של לשון, "בדו להם חכמים" (או "ראשונים" לירוש') וקבעום בהלכה, שהלכו בנדרים אחר לשון בני אדם¹¹.

ו"קונם שאני" ("שני"), כנוסחאות הישנות ולא "שאיני" (וע"ז נפרש במקומי). הוא עיקר נוסח הנדר כלומר: קונם מה שאני, וכך פירשו בירוש' (פ"ז מ"ג) משנת "שאת עושה ואני אוכל עד הפסח" (פ"ז מ"ח); מה שאת עושה עד הפסח, וכיר"ב "קרנן שאת נהנה לי" שבאונגליון. וכך פירשו בבבלי שבועות י"ט ב, אפילו "שבועה שאוכלי: הכי קאמר שבועה מה" ¹² שאוכל לך.

ושכך הדבר מוכיחה קונסטרוקציה כזו שהוכרתי: קונם אשתי נהנית לי, וכדומה.

היתר נדרים פורחין באויר ואין להם על מה שיסמכו¹³ שנינו במשנה הקדומה שמזמן הבית, זמן הירדוס, חגיגה סוף פ"א (ואמרו בתוס' שם ספ"א: אבל חכם מתיר לפי חכמתו, נדרים רפ"ג: ארבעה נדרים התירו חכמים, ושם רפ"ב: ואלו מותרין). דא שקובץ של הלכות נדרים קדם עוד לזמן הזה.

וכבר הוצרי מקנתר נגד הלכה "מקובלת" אחת בנדרים: ואתם אומרים האומר לאביו ולאמו קרבן שאתה נהנה לי ("הרי זה נדר") ואין אתם מתירים לו שיעשה דבר לאביו ולאמו ואתם מבטלים דברי אלקים ¹⁴ מפני קבלתכם (απαρδοσις)¹⁵.

זו היא הלכה היוצאת מנדרים פ"ה מ"ו (מעשה בית חורון); פ"א מ"ד (קונם שאני עושה לאבא וכו'), ור' אליעזר, שהיה לו שיח ושיג עם הנוצרים ¹⁶, אומר שפותרין לאדם בכבוד אביו ואמו, וממדים חכמים לר"א בדבר שבינו לבין אביו ואמו (פ"ט מ"א): אפשר כתוצאה מן התייחסות עם הגזרנים.

ובמתיא (כג טז—יח) מקנתר הוצרי נגד ה"פרושים" האומרים: "הנשבע בהיכל פטור והנשבע בזהב ההיכל חייב" — "הנשבע במזבח פטור והנשבע בקרבן שעליו חייב", והוא אומר: "הנשבע במזבח נשבע בו ובכל אשר עליו והנשבע בהיכל נשבע בו ובשוכן בו והנשבע בשמים נשבע בכסא ה' וביושב עליו". ובמתיא (ה לד—לו): אני אומר לכם לא תשבעו כלל, לא בשמים כי כסא אלקים הוא, ולא בארץ כי הוא הרום רגליו ולא בירושלים כי קרית מלך רב היא, ולא תשבע בראשך וכו'.

והנה בנדרים פ"א מ"ג שנינו: כמזבח כהיכל כירושלים, נדר באחד מכל משמשי מזבח

9) וע' נדרים פ"ב מ"א (ומ"ב): שבועה שאני (ו) ישן, שבועה שאוכל, וע' בבלי שם סז א

שבועות י"ט ב

10) נדרים פ"א לו רע"א ונזיר פ"א נא טע"א.

11) ירוש' נדרים ריש פ"ט מ"ג ע"ד (פ"ח מ"ט ע"ב) ובבלי פסא, ל ע"ב וש"נ.

12) ד"ו וכ"י מ"ד וס'.

13) = דברי התורה: כבוד את אביך ואת אמך.

14) מרקוס ז' יא—יב ומתיא סו ה.

15) תוס' חולין פ"ב, ע"ז סו ב.

אע"פ שלא הזכיר קרבן הרי זה נדר בקרבן ר' יהודה אומר האומר ירושלים לא אמר כלום. ופירושו כברייתא שבבבלי יא א: האומר כירושלים לא אמר כלום עד שידור בדבר הקרב בירושלים, ובירוש' שם (לז ע"א) מפורש: האומר כירושלים לא אמר כלום שלא נתכוון זה אלא לעצים ולאבנים שבה (ושלא כמסקנת הבבלי שם).

ובתוס' פ"א ג (בבלי יג א): ירושלים לירושלים היכל להיכל כהיכל מזבח למזבח כמזבח וכו' כולן שאני אוכל לך אסור וכו'. א"כ לת"ק אפילו בלא כ' הרי זה נדר. והירוש' שם מפרש המשנה: כמזבח כקרבנות המזבח, כהיכל כקרבנות ההיכל, כירושלים כקרבנות ירושלים. ובתוס' שבועות סוף פ"ב שנינו: האומר נשבע אני בתורה¹⁵ (ובשמים פטור (וכן הנודר בתורה)¹⁶).

ההלכה הישנה (הרמזה באונגליון) היא אפוא כר' יהודה (משנת ר' אליעזר), שהנשבע והנודר בירושלים לא אמר כלום; אלא שהחכמים חלקו עליו, ופירושו "כמזבח — כקרבנות המזבח וכו'" (ירוש'). והנשבע והנודר בהם חייב. והשבועה "המעון הזה" היתה רגילה בזמן הבית¹⁷, ואפילו בזמן האמוראים נשבעו ב"היכל" "היכלא"¹⁸. וכן השבועה ב"שמים" רגילה¹⁹.

וכן השבועה בראש, "דור לי בחיי ראשך"²⁰. ומצינו אפילו שבועה בבגדי כהן גדול, לבוש שלבש בו אבא וציץ שנתן בין עיניו" (תוס' חלה פ"א).

ב. משנת נדרים

בסתם משנת נדרים שלנו ישנם שרידים מזמן הבית. פ"ה מ"ה: הר הבית והעזרות, פ"א מ"ג: כאימרא כדירים וכו', פ"ב מ"ד: תרומת הלשכה, חרמי כהנים, כדברים הרגילים בחיים; פ"ג מ"ד: שהן של בית המלך. יש במשנת נדרים שרידים קטנים ממשנת ר"ע: פ"א מ"א: האומר לחבירו מודרני ממך מופרשני ממך מרוחקני ממך וכו' אסור, מנודה אני לך ר"ע היה חוכך בזה להחמיר; כאן בודאי משנת ר"ע ולשונו (מנודה אני לך חוכך אני בזה להחמיר); אלא שהתלמיד השונה שינה כמובן גוף ראשון לגוף שלישי, וכולה ר"ע. ואולי כך הוא, או דומה לו, הדבר גם בפ"ט מ"ה ומ"ו (ע"י להלן). ר"ע נזכר עוד בפ"ז מ"א ופ"א מ"ד.

ואולם רובה של משנת נדרים היא מסידורם ומשנתם של תלמידי ר"ע, ר"מ, ר' יהודה ור' יוסי.

אבל נבחון נא קודם-כל את סדר-ההלכות, הכפילות והניגודים, ההפסקות שבאמצע שורות דומות וחוסר-הסדר, כי ע"י כך אנו רואים בעליל, שמקורות שונים לפנינו, שנתלכדו ונתחברו למסכת אחת בידי רבי.

15) כ"י חינא ורשביא בחד נדרים: בתורה חייב.

16) תוס' נדרים פ"א ד, בבלי יד ב, ירוש' שם.

17) כתובות פ"ב יס (וע"י תו"ס שם), כריתות פ"א מ"ז ופ"ו מ"ג.

18) ר' יוחנן בקדושין ע"א א, וע"י תו"ס שם.

19) למשל תוס' חולין פ"ב כז, אדר"ג פ"ח.

20) תוס' סנהד' פ"ה א (בבלי כד א), ברכות ג ע"א.

1) פ"א מ"א: כל כינויי נדרים כנדרים וכו', ואחריו: האומר לחבירו מודרני ממך וכו' אסור וכו'; כנדרים רשעים נדר בזויר ובקרוב וכו'. ובמ"ב חוזר לפרש את הכינויים: האומר (לחבירו) קונם קונח קונס וכו', ואח"כ במ"ג: (האומר) לא חולין וכו' הרי זה נדר בקרבן וכו'.

כאן ברור שמ"ג, שגם צורתה החיצונית דומה לסיפא של מ"א, היא המשך של מ"א ומ"ב המפרשת את הכינויים שבמ"א רישא—ממקור אחר היא.

אמנם הבבלי אומר שמשנתנו חסרה, ח"מ וה"ק: כל כינויי נדרים כנדרים וכו', וכל ידות נדרים כנדרים ואלו הן ידות האומר לחבירו מופרשני וכו'.

אבל א) הטרמין "ידות נדרים" (כמו שהעיר כבר הופמן) חידוש הוא שנתחדש בבית מדרשו של ר' אושעיא רבא²¹) ולא היה ידוע בזמן המשנה²²). וב) מ"א סיפא: כנדרים רשעים וכו', כפשוטה אינה ענין לידות²³), ולמה נשנית כאן.

אלא שמקורות מקורות הם, ומ"ג (שהיא משנת ר"מ, ע"י להלן) נאמרה בסגנון מ"א, אבל מ"ב מפסיקה²⁴). והסדר במ"ב הוא, כינויי נדרים חרמים נזירות שבועות, דלא כמ"א (ע"י בבלי).

2) פ"ג מ"ב: ראה אותן אוכלין תאנים וכו' ובה"א אלו ואלו מותרין (וכן שם מ"ד). אבל בפ"ט מ"ו: בראשונה היו אומרים אותן הימים מותרין ושאר כל הימים אסורין עד שבא ר"ע ולימד שהנדר שהותר מקצתו הותר כולו, ואלו בוודאי שני תנאים, ומה ששנה הראשון כמחלוקת ב"ש וב"ה שנה השני דעת ב"ה כמשנת ר"ע²⁵).

3) פ"ב מ"ג: יש נדר בתוך נדר ואין שבועה בתוך שבועה כיצד אמר הריני נזיר וכו'—אם כן הרי כאן עוד חומר כנדרים מבשבועות, אבל במ"ב נמנו רק "סוכה שאני עושה וכו'", אלא שזו נשנית לענין נזיר, וליתא גם בתוס' כאן, ומקור אחר הוא, וכן נשנית באמת בתוס' נזיר סוף פ"א זו חומר בנזירות שאין בשבועות וכו' שנזירות יש נדר בתוך נדר וכו'.

4) פ"ג מ"ו—מ"י היא שורה של הלכות בצורת "הנודר מזה מותר בזה", אבל מ"א שורה כזו בצורת "קונם שאני נהנה לזה מותר בזה", ובתוס' פ"ב ד (אחרי ההקבלה ל מ"הו): הנודר מישראל אסור אף בגרים מן הגרים מותר בישראל וכו'—הקבלה למ"א בסגנון מ"ו—מ"י, ובפ"ו מ"א—פ"ו מ"ה שורה כזו של מ"ו—מ"י, בצורת "הנודר מזה (מיני אוכל שהוא נודר בהם) מותר בזה".

5) בפ"ג מ"א שנינו: שאני נהנה לישראל לוקח ביותר ומוכר בפחות וכו'—אבל בפ"ד מ"ו: הנודר הנאה מחבירו וכו' ולא ימכור לו ולא יקח ממנו (וע"י ר"מ שם). 6) פ"ד מ"ז—מ"ח מקביל לפ"ה מ"ו וחולק (ע"י להלן).

21) ירוש' פ"א לו ע"ד; שאני אוכל לך שאני טועם לך ר' לעזר בשם ר' הושעיא תופשין אותו משם י' לקרבן.

22) ברייתא דר' ג' ע"א ישנה בספרי נשא פ"ס כב, ואין שם רק "כינויי נזירות"; גם במה שהביא הבבלי מ"מערבא" (ג ע"ב): אית תנא דמפיק ליה לידות מן לנודר נדר וכו'—בירוש' נאמר זה לכינויים גם בברייתא שהביא הבבלי ו ע"א: הרי הוא עלי ה"ו עלי אסור מפני שהוא י' לקרבן, בתוס' פ"א ג: הרי זה נדר [ב]קרבן.

23) ולא כראש ור"ן ומאירי, אלא כפי הרא"ם, ע"י תוס': שאפ"י הזכיר קונם בהדיא עם כנדרים כשרים לא אמר כלום וכו'.

24) על "נדר במהא", מ"ב סיפא, ע"י להלן.

25) ע"י בבלי כה ב—כו א ירוש' פ"ג לח ע"א.

7) פ"ז מ"ח—פ"ח מ"ו דנים בנדרי זמן. אבל פ"ח מ"ז ("האומר לחבירו קונם שאני נהנה לך") כולה שייכת לפ"ג מ"א ("גדרי ורוחין", ועי' בבלי כד א), ולא נשנתה כאן אלא משום "שלא נתכוין זה אלא", שחוזר במשניות שלפניה.

8) פ"א מ"ח: המודר הנאה מחתנו וכו'—אינו ענין כלל לפרק זה (ועי' להלן). ואין הקבלה לזה בתוס'.

כך נתברר לנו מתוך המשנה עצמה, שישנם לפנינו מקורות שונים ומשניות של תנאים שונים.

עכשיו נפנה לברר, עד כמה שאפשר, מי הם התנאים שמשניותיהם שקועות במשנת נדרים.

(א) ממשנת ר"מ:

פ"ד—כולו כנראה ר' מאיר; מ"ב: תפול הנאה וכו'—ר"מ (ירוש' לח ע"ג: מאן תנא תפול הנאה להקדש ר"מ וכו', ועי' בבלי לה א).

מ"ד—וישן עמו במטה—ר"מ (תוס' פ"ב ז).

מ"ח: הלה נוטל ואוכל—ר"מ (ירוש' לח ע"ד), ור' יוסי חולק (משנה שם ותוס' פ"ב ט) = סתם סוף פ"ה.

ומ"ו: ולא ימכור לו וכו'—שלא כפ"ג מ"א (שהוא ר' יוסי, עי' להלן ולעיל).

(ב) ממשנת ר' יהודה:

פ"א מ"א: כנדבותם—ר' יהודה (תוס', בבלי וירוש').

פ"ג מ"ו: מאוכלי שם וכו' ואסור בכותים—ר' יהודה היא בתוס' פ"ב ד, ונראה שכל שורה זו מ"ו—מ"י, ר' יהודה היא, וכן סיומה בתוס' פ"ב ד.

וכן גם השורה הדומה, פ"ו מ"א—פ"ז מ"ה, היא כנראה כולה ר' יהודה: בפ"ו מ"ג: מן הצלי אין אסור אלא מן הצלי של בשר דברי ר' יהודה, צלי שאני טועם וכו'; כאן הכניס השונה "דברי ר' יהודה" בחלק הראשון של ההלכה, אע"פ שלא נזכרה מחלוקת במשנה, מפני שהוא חולק עליו בזה. אבל כולה ר' יהודה, וכן במ"ו: ר' יהודה אומר קונם גריס וכו'—אין ר' יהודה חולק על ת"ק (עי' מפרשים), אלא שהשונה שנה חלק זה בשמו מפורש, וכן יוצא מתוס' סוף פ"ג (וכנ"ל הדפוסים): ר' יהודה אומר אמר קונם גריס שאני טועם מותר בחיין ואסור במבושלים, גריסין שאני טועם אסור בחיין ואסור במבושלין, חטה שאני טועם מותר לכוס ואסור לאפות, חיטין שאני טועם אסור לכוס ואסור לאפות.

פ"ח מ"ה (קונם יין שאני טועם השנה)—סוף מ"ו, כנראה כולה ר' יהודה: עד ראש אדר עד ראש אדר ראשון—בבלי סג א: לימא מתני' ר' יהודה היא וכו'. אח"כ: ר' יהודה אומר קונם יין וכו' (ו') קונם בשר וכו' (גם מ"ו דברי ר' יהודה הם, וע"כ שנינו אחריו: ר' יוסי בנו אומר), (ז) היו ממטבין בו וכו' וכן המגרש וכו'—"דר' יודה היא דר' יודה אמר (פ"ו מ"ג) הכל לסי הנדר"²⁴, היה מסרב בחבירו וכו'—מתוך התוס' סוף פ"ד ח—ט יוצא שהם דברי ר' יהודה: ר' יהודה אומר היה מסרב בחבירו שיאכל אצלו ברגל וכו' היה מסרב בחבירו שיאכל אצלו במשתה וכו' קונם לביתך שאני נכנס ולטיפת צונן וכו'.

פ"ט, מ"א—מ"ה, אין להם הקבלה בתוס', ומ"ג—מ"ד, היא בכל-אופן משנת חברו

(26) ירוש' סוף פ"ח מא סע"א.

של ר"מ: רבי מאיר אומר (=מאיר היה אומר) יש דברים שהן כגולד ואינן כגולד ואינן חכמים מודים לו כיצד וכו' ועוד אומר ר"מ וכו' (=ועוד היה מאיר אומר). ומ"מ—מ"ח: בראשונה וכו' עד שבא ר"ע ולימד (ולמד' כב"ה בפ"ג מ"ב). היא בודאי משנת ר' יהודה, כי זהו דרכו ולשונו תמיד י'. והוא ששנה: מעשה היה והתירו מאיר בכל הבצלים.

אמנם למ"ז: שאני נהנה לזה ולזה הותר הראשון הותרו כולן וכו' שאני נהנה לזה קרבן ולזה קרבן צריכין פתח לכל אחד ואחד. אומר הבבלי (סו א), ר' שמעון היא דאמר עד שיאמר שבועה לכל אחד ואחד (שבועות פ"ה מ"ג). אבל עיקר המשנה מקביל לנויר פ"ד מ"א. ושם אומר הירוש' (שם נג ע"א): מאן תנא וויס ר' יהודה²⁸. ולפי"ה גם זו ר' יהודה (ועי' תוי"ט). וכולה פרקין ר' יהודה ג) ממשנת ר' יוסי:

בבבלי נדרים פב א: משום דנטולה אני מן היהודים (נדרים פ"א מ"ב) ר' יוסי קתני לה דאמר רב הונא. כוליה פירקין ר' יוסי. ממאי כיון דקתני ר' יוסי אומר (=אמר ר' יוסי) אין אלו נדרי עינני נפש (ואיהו גופיה אמר [ו]אלו הן נדרי עינני נפש) למה ליה תנ[ב] 29 למיתנא [לבסוף] 30 הרי זה יפר דברי ר' יוסי (דלא צריך דאא אכתי ליכא מאן דפליג) שמע מינה מכאן ואילך (כולהו סתמי) רבי יוסי.

ואע"פ שדברי ר' הונא ודאי קבלה הן. ראיה זו של הבבלי ראיה ניצחת היא לפי שיטתו של רבי בסידור המשנה³⁰; כי פירוש משנה א—ב הוא: אם ארחץ אם לא ארחץ אם אתקשט אם לא אתקשט—אמר ר' יוסי—אין אלו נדרי עינני נפש. ואילו (=ומה) הם נדרי עינני נפש—אמרה קונם פירות העולם עלי וכו' (אבל!) פירות חנוני זה עלי אינו יכול להפר ואם לא היתה פרנסתו אלא ממנו הרי זה יפר דברי ר' יוסי.

ר' שנה כאן בסיפא "דברי ר' יוסי". מפני שחכמים חולקים עליו ב"אם לא היתה פרנסתו אלא ממנו". בתוס' פ"ז ג (ועי' ירוש'), כלומר שזו דעת יחיד. ואמר ר' יוסי שבמ"א מאמר מוסגר הוא. וכולה ר' יוסי³¹. אלא שבזה חלוק עליו רבי. מ"א—מ"ז (במ"ד נזכר ר' יוחנן בן נורי, רבו של ר' יוסי), ומ"ב היא בודאי ר' יוסי; אבל מ"ח (הנודר הנאה מחתנו) אינה מענין הפרק ואין לה הקבלה בתוס'. ובירוש' מב ע"ד הביא ברייתא חולקת (תני ולא ליד) ומקיים לה כר"מ, וא"כ מתני' דלא כר"מ. ומ"ט: ונדר אלמנה וכו' זה הכלל כל שיצאת וכו'—מקביל לפי מ"ג: זה הכלל כל שלא יצאת וכו'. ושייכת לענין פ"י.

וכן מ"י. זה כולה ר' יהודה³², ותשע הם ביחד עם דברי ר' יהודה³³. כי גערה בוגרת ואביה קיים. ליתא בד"ר וה"ל.

ומ"א: קונם וכו' אם עושה אני על פ"ד וכו'—היא הקבלה למיד (ועי' תוס' ספ"ז). וע"כ נראה כי מ"ח—מ"א—מקור אחר הוא (משנת ר' יהודה?).

27 ע"י לעיל ח"א ע"מ 74 ואילך.

28 ועי' בבלי קידושין מד א וירוש' שבועות פ"ה שם וגסין פ"ט.

29 כ"י מ'.

30 שביארנו אותה במבואנו (חלק א) בכמה מקומות.

31 עי' גם ירוש' מב ע"ב.

32 בבלי מס ב: 10 דברי ר' יהודה. ועי' ירוש'.

33 עי' שו"ת רמ"ע מסאנו סי' סו.

אבל יש במשנת נדרים עוד הרבה ממשנת ר' יוסי,
כל השחיה שבפ"ג מ"א. כי שישאל. נהגין לי לוקח בפחות ומוכר ביותר אין
(=אין. אם) שומעין לר' — משנת ר' יוסי היא. תוס' פ"ב ד' : שישאל (כ"ו) נהגין לי
לוקח בפחות ומוכר ביותר ר' יוסי אומר אין שומעין לו, כיו"ב ירוש' שבועות פ"ה
לו ע"א : אין שומעין לו. ופירשו הר"ן (בשבועות ריש פ"ה) : אין גרסינן בחירק תחת
האליף ופירשו א"ש שומעין לו נעשה וכו'. אבל בסיפא שם : ר' יוסי אומר, בה"ל
וירוש' ועוד : ר' יוסי הגלילי, כדדעתו במדרי' תשא פרשה א' ותוס' שבת פט"ו טז"י)
וכן בבבלי יומא פה ב (ילקוט וכ"י).

ומן "רבי אומר וכו'" — תוספת היא מן התוספתא פ"ב ה—ו. ובה"ל לו כתוב כאן
בפירוש : תוספת.

ואף פ"ה כולו — ר' יוסי הוא. כי פ"ה מ"ו הוא כפילות של פ"ד מ"ז—מ"ח (ע"י
לעיל) : המודר הנאה מחבירו ואין לו מה יאכל וכו' היו מהלכין בדרך ואין לו מה יאכל
נותן לאחר לשום מתנה והלה מותר בה וכו' ור' יוסי אוסר.

אבל בפ"ה מ"ו סתם : המודר הנאה מחבירו ואין לו מה יאכל נותנו לאחר לשום מתנה
הלה מותר בה. מעשה באחד בבית חורון וכו' אינה מתנה. ר' יוסי לא שנה. אם אין עמהם
אחר וכו' אלא שנה במקומו מעשה דבית חורון שאמרו חכמים שאינה מתנה. שר' יוסי
אוסר (בפ"ד). וכך פירשו בבבלי מג"ב (כתובות ע"א א) : היינו טעמא דר' יוסי גזירה משום
מתנת בית חורון (דפ"ה) ³⁴. וכבר אמרתי שגם פ"ד מ"ו חולקת על פ"ג מ"א (של ר' יוסי).
ופ"ג מ"א—מ"ה (וסמ"ב וסמ"ג המחלפות מפ"ט מ"ו—מ"ז של ר' יהודה) היא בוודאי
כולה ר' יוסי (ורא"ב י' שנזכר בפ"ה מ"א ומ"ב, נזכר אף בפ"ג מ"א).

ובוודאי שנשתקעו עוד כמה דברים ממשנת ר' יוסי במשנת נדרים (בפ"ו נזכר ר' יוסי
כ"פ. וכן בפ"ח מ"ב).

ומשנת ר' יוסי לנדרים נזכרת בפירוש בפי ר' יוסי בשה"ש זוטא.
שכטר 44 (בזכר 39) : ועוד אמר ר' יוסי אם יבא אליהו בימי אני אומר לו פרש
לי פרשת ³⁵ נדרים ששנית ³⁶ לי אתה. זאת אומרת : נדרים דר' יוסי.
ששנה אותה בחבורתו של אליהו הנביא ("ברוך הקודש שנתגלה בבית מדרשו"). כי אליהו
היה רגיל אצל ר' יוסי ³⁷. חוהי אפוא עדות מפורשת על נדרים דר' יוסי.

הוספות :

סוף פ"ג מ"א (ע"י לעיל).

פ"ב מ"ב : קרבן לא אוכל לך וכו' אסור (ע"י במקומו), ועוד.

(34) ואף שם חסר "הגלילי".

(35) וע"י תוס' פ"ב ס ירוש' סוף פ"ד.

(36) ע"י מ"ק ס ע"א : תנו פרשת נדרים כי רשבי.

(37) כ"י פ"ג, שכטר 29, ולא "שנודת ל".

(38) ברכות ג א, יבמות סג ב, סנהד ק"ג ב.

XI. נזיר

עד שאנו מתחילים ב„נזיר“ רוצני להקדים דברים אחדים לתולדות ההלכה, דברים היוצאים מתוך המקורות כפשוטם, דברים היוצאים לתולדות משנת נזיר ומקורותיה ולתולדות הבבלי מסכת נזיר.

א. הלכות נזיר

התורה אמרה „איש או אשה כי יפלא לנדוד נזיר להזיר לה“ מיין ושכר יזיר חמץ יין וחמץ שכר לא ישתה וגו'. כל ימי נדר נזרו תער לא יעבר על ראשו וגו'. כל ימי הזיר לה' על נפש מת לא יבא לאביו וגו' (במ' ו ג—ז).

וכך מזכיר גם עמוס (ב יב) איסור היין לנזירים, ותשקו את הנזירים יין. אבל אצל שמשון אמר המלאך לאמו (שופ' יג ד וז): ואל תשתי יין ושכר ואל תאכלי כל טמא. ועל הבן לא צוה (לא טומאת מת ולא אוכל טומאה) אלא (פסוק ה): ומורה לא יעלה על ראשו כי נזיר אלקים יהיה הנער מן הבטן. ושמשון אומר (סז יז) מורה לא עלה על ראשי כי נזיר אלקים אני מבטן אמי אם גלחתי וסר ממני כחי וגו'. ואף כשחזר איש האלקים על דבריו (יג יד) הוא אומר שוב לאמו: מכל אשר יצא מגופן היין לא תאכל ויין ושכר אל תשת וכל טמאה אל תאכל.

על הבן, שמשון, לא אסר אפוא לא „טומאה“ ולא „יין“, ומצינו מפורש בשמשון שנטמא למתים, ידיטו וטיו סו (נזיר ד ע"ב), ושתה יין („משתה“, יד י), אע"פ שחשב את עצמו לנזיר (סז יז), אלא ש' שמעון אומר (נזיר ד ע"ב): שלא מצינו בשמשון שיצאת נזירות מפיו.

וגם שמואל, שנזיר היה, כדברי ר' נהוראי (סוף נזיר), שנאמר בו (ש"א א יא): ונתתיו לה' כל ימי חייו ומורה לא יעלה על ראשו, אנו מוצאים שנטמא למת, שנאמר (שם סו לג) וישסף שמואל את אנג (ועי' בבלי נזיר שם).

אמנם ההלכה אומרת „אין האשה מדירה את בנה בנזיר“ (נזיר פ"ד מ"ו), אבל כאן נראה, שאלקנה בעלה הסכים על ידה (עי' ש"א א כא—כב), אלא שאפילו האיש שהדיר את בנו בנזיר, יכול בנו למחות ולבטל נזירותו (נזיר שם).

שמואל השאל לה', ושרת את פני ה' (ש"א ב יא וי"ח), זאת אומרת שבימים ההם היה הנזיר מין „כהן“ בבית ה', ועל-כן אסרה עליו התורה לשתות יין, ככהן בשעת עבודה, ולהיטמא למתים.

מעין נזירים היו גם בני יונדב בן רכב (ירמיה פל"ה), „בני שותה מים“¹.

(1) מדרי יתרו פ"ב 200, מדרשביי אפשטיין מלמד 135: בית שותי מים, ועי' תעני פ"ד מ"ה.

וירמיה ניבא עליהם (שם לה יט): לא יכרת איש ליונדב בן רכב עומד לפני כל הימים. והמדרש אומר²: שמבניהם ישבו בלשכת הגזית.

בימי הבית השני אנו מוצאים זכרון הנזיר בזמנו של שמעון הצדיק³. בחשמונאים א' (ג מט–ג) נאמר שכשנכנסו במצפה: ויביאו את בגדי הכהונה ואת הבכורים ואת המעשרות ויגלחו (ἐκέλευον)⁴ את הנזירים אשר מלאו ימיהם ויקראו בקול אל השמים לאמר: מה נעשה באלה וכו' כי המקדש חרב וכו'. כלומר הביאו והקדישו קרבנות הנזירים. כי "גלח" הוא טרמין עתיק בהלכות נזיר. המשמש להבאת קרבנות גם אצל יוספוס והאונגליון (ע'י להלן) וגם בלשון המשנה: הרי עלי לגלח נזיר וכו' (נזיר פ"ב מ"ה–מ"ו). שאגלח על נזירות אבא וכו' (שם פ"ד ז). הריני נזיר יגלח במקדש וכו' (מנחות פ"ג מ"ו). ועוד⁵. הנזירים שבעם העני והמורדף לא היה בידם להביא קרבנותיהם. וע"כ הביא הציבור קרבנותיהם כדי להקריבם במקדש שבירושלים.

כיוצא בו הביא ינאי המלך קרבנות של מאה וחמשים נזירים משלש מאות הנזירים שעלו לירושלים⁶. ואף אגריפס, בשובו לירושלים, "ציוה לגלח" (ἐυπαρθαι) הרבה נזירים⁷. ואף פולוס השליח הוציא הוצאות לגלח ראשם (ἀνὰ τὴν κεφαλὴν) של ארבעה נזירים⁸. (וע'י מחלוקת ב"ש ובי"ה בזה בס"ז). חוץ מן ההלכה של איסור גילוח השער ושתית יין שנזכרה בקדמוניות (ס"ד ד ד), נמצא במקום אחר (מלחמות ס"ב טו א) גם עובדא: היא (ברניקי) באה לירושלים לשלם את נדרה ("נזירות") לאלקים. "כי מנהג הוא אצלנו, שאלה שבאו לידי מחלה קשה או אננקי (צרה, סכנה) אחרת, לידור⁹ כי שלשים יום, עד שהם מביאים את קרבנותיהם, ינזרו מן היין, ואחר יגלחו שער ראשם.

כברניקי נזרה גם הילני המלכה כשהלך בנה למלחמה. אם יבוא בני מן המלחמה בשלום אהא נזירה שבע שנים" (נזיר פ"ג מ"ו). נזירה היתה גם מרים התדמורית. שבאו ואמרו לה על בתה שהיתה מסוכנת, אחרי שנזרק עליה אחד מן הדמים (נזיר פ"ו מ"א). וקרוב שנזרה לרגלי מחלתה של בתה (וע'י נזיר פ"ב מ"ז).

היו שנזרו גם כדי להשתמט משתיית יין במשחה (נזיר פ"ב מ"ג). או אפילו כדי להשתמט מאכילה¹⁰. "בני אדם מתוך הקפדתן הן נזדרין" (נזירין¹¹). ואפילו מתוך המראה¹². ואולם גם כשרים נזרו (ע'י נדרים שם). כדי להתגבר על יצרם (מעשה הרועה מן הדרום

- (2) סנהדרין קד א. וע'י מדרש שם ומדרשבי שם.
- (3) תוס' נזיר פ"ד ז וספרי נשא פ"ט כב, בבלי נזיר ד ע"ב וש"נ וירוש' נזיר סוף פ"א.
- (4) כנו' כ"י אחה, ולא ἡγεῖρα, כנוסח המקובל, ע'י להלן.
- (5) ע'י גם ספרי נשא פ"ט לה ונזיר מה א, וכן תירגם יונתן: ויגלב נזירא ית ריש נזריה לברא בתר דנכיסו ית נכסת קודשיא.
- (6) ירוש' ברכות פ"ו יא ע"א ונזיר פ"ה ג ע"ב.
- (7) יוספוס, קדמוניות ס"ד ו א.
- (8) מעשי השליחים כא כד.
- (9) ע'י ברכות ג ב: ארבעה צריכים להודות.
- (10) נדרים פ"ב מ"ג, תוס' נדרים פ"א ב: הריני נזיר אם אוכל ככר ז', והשוה תוס' נדרים פ"ב א ובבלי כד א: והלה הקפיד כנגדו.
- (11) ירוש' נזיר ספ"א נא ע"ג ונדרים לו ע"ג ובבלי שם ט ע"ב. וע'י נדרים פ"א מ"א: כנזרי רשעים נזר בניזר וכו'.
- (12) נזיר פ"ה מ"ה–מ"ו, וע'י פ"ב מ"ב.

שבא לפני שמעון הצדיק). וחסידים הראשונים היו מתנדבים נזירות שאין המקום מספיק שיבא שגגה על ידם היו מתנדבים נזירות בשביל שיבאו קרבן¹³.
 „נזירות נוהגת בארץ ובחילי¹⁴“ אלא שכשבא לארץ עליו להוסיף לנזירותו: שלשים לב״ש וכתחילה לב״ה¹⁵. וכך אנו מוצאים במעשי השליחים (יח יח); וירד (פולוס) בים ללכת לסוריא, ועמו פריסקלא ואקילוס, שגילה את ראשו בקנכרי כי נדר עליו („נזירות“).

וכאן יש אפילו גילוח בגבולין. ואמנם גם על פי ההלכה יצא ידי גילוח אם גילה בגבולין, אלא שנחלקו אם משלח שערו תחת הדוד¹⁶.

פילון אומר¹⁷, שהנזיר אסור ביוצא מן הגפן, ובכל משקה המשכר. ואולם לפי ההלכה אינו אסור אלא ביין ובכל היוצא מן הגפן, אבל לא בשאר משקין המשכרין (נזיר ד ע״א). ו„שכר“ של הכתוב הוא יין ישן (חמר עתיק) לתרגומים, או יין חי לר' אלעזר הקפר, ספרי פס' כג¹⁸.

אבל אפשר שר' יהודה הסובר שבמקדש אסורים גם „שאר המשכרין“ (נזיר שם וש״נ), יסבור גם בנזיר, שאסורים בו כל המשכרין.

איסור טומאת מת לא נזכר לא אצל יוספוס ולא אצל פילון. בסוף ימי תבית „עלו נזירים מן הגולה ומצאו בית המקדש חרב“, וכשבא הדבר אצל חכמים אמרו כל שזור עד שלא חרב בית המקדש נזיר ומשחרב בית המקדש אינו נזיר (נזיר פ״ה מ״ד).

וכך בטלה הנזירות עם חורבן הבית.

ב. משנת נזיר

במשנת נזיר שלנו ישנם בודאי כמה שרידים של משניות מזמן הבית, הלכות ולשונית הלקוחים מן החיים ומלשון העם הנזי. כבר הזכרתי את הטרמין המשני „גלח“, המציין במשנה „הבאת קרבנות נזיר“, שהשתמש בו כבר בעל ספר חשמונאים א' (שנתחבר בסוף ימי יוחנן הורקנוס, כמאה שנה לפני סה״ג), וכן יוסף בן מתתיהו ומחבר מעשי השליחים. הכינויים „נזיק נזיה פזיח“ (נזיר פ״א מ״א), שהם „לשון שבדו להם חכמים“ („ראשונים“¹⁹), קדמו ל„כינוי כינויים“ שנחלקו בהם ב״ש וב״ה²⁰); ה„כינויים“ קדמו אפוא למחלוקת זו. ויש בה בודאי במשנתנו כמה הלכות שנשרדו מן „המשנה הראשונה“, שקדמה לר' עקיבא ומשנתו, שנזכרה בפ״ו מ״א. ההלכה על אלו טומאות הנזיר מגלח וכו' ועל חצי קב עצמות ועל חצי לוג דם וכו' (פ״ו מ״ב—מ״ג), היא

(13) תוס' נדרים פ״א א, בבלי י ע״א.

(14) תוס' נזיר פ״א ה, נזיר פ״ה מ״ד, מנחות פ״ג מ״י.

(15) נזיר פ״ג מ״ו, ועי' שמחות פ״ז כ, וס״ז 241 כר' יהודה וכב״ש, ושלשים לא חשיב, ירוש' ובבלי.

(16) נזיר פ״ו מ״ה, תוס' נזיר פ״ו ו, בבלי מה ב ירוש' שם נה ע״ג וס״ז 245.

(17) 13 I, De specialibus legibus (249 §).

(18) [ועי' מ״ש ע״צ מלמד על „יין ושכר“ במאמרו „שנים שהם אחד במקרא“ חרבין ש״נ]

צב 176—177.]

(19) בבלי נדרים י ע״א (כרשב״ל) וירוש' נזיר פ״א נא ע״א (כר' יוחנן).

(20) תוס' נזיר פ״א א וס״ב א ירוש' שם.

הלכה ש"זקנים הראשונים" היו חלוקים בה "מקצתן אומרים רביעית דם ורובע עצמות ומקצתן אומרים חצי קב עצמות וחצי לוג דם", ובית דין שלאחריהם הכריעו "רביעית דם ורובע עצמות לתרומות ולקדשים חצי קב עצמות וחצי לוג דם לנזיר ולמקדש" (או "ולעושה פסח")²¹. ואמרו עליה²²: מפי שמועה אמרה (או: מדרש אמרה) מפי חגי זכריה ומלאכי. ור' יהושע משיב על עירעורו של ר"ע: יפה אמרת אלא כן אמרו הלכה (סוף פ"ז). הלכה זו מקורה אפוא מזמן הסופרים ("זקנים הראשונים") ואפילו צורתה האחרונה — קדמה לחורבן הבית.

ואולם סתם משנתנו בנזיר היא ברובה — משנת תלמיד ר' עקיבא: ר' מאיר ור' יוסי, וביחוד: ר' יהודה ור' אלעזר, ורוב פ"א פ"ה — משנת ר' יהודה. פרק א.

בפ"א מ"ב שנינו: הריני כשמשון וכו' ה"ז נזיר שמשון, מה בין נזיר עולם לנזיר שמשון וכו' נזיר שמשון וכו' נטמא אינו מביא טומאה (ואפי' לכתחילה, גמרא) — כר' יהודה בתוס' פ"א²³: ר' יהודה אומר נזיר שמשון מותר ליטמא למתים וכו' (ו"משום דתני רישא גבי נזיר עולם ואם נטמא תנא סיפא נמי ואם נטמא, גמרא) רש"א האומר הריני כשמשון לא אמר כלום וכו'²⁴.

ולפניו, בתוס' שם ה"ג—ה"ד: ר' יהודה אומר²⁵ האומר הריני נזיר כהילקטי ("כעוקצי") קיץ וכו' ה"ז נזיר לעולם ומגלח אחד לשלשים יום, מלא החבית ומלא הקופה ה"ז נזיר לעולם ומגלח אחד לשלשים יום עד שיאמר לא לכך נתחנתי²⁶. וכן הוא (=ר' יהודה) אומר הריני נזיר כשער ראשי וכעפר הארץ וכחול הים ה"ז נזיר לעולם ומגלח אחד לשלשים יום (ת"ק של מ"ד). ואח"כ בה"ה: כשם שכנויי נזירות כנזירות כך כנויי שמשון כשמשון ר' יהודה אומר וכו' (כלעיל). כאן שנה ר' יהודה: מה בין נזיר עולם לנזיר שמשון וכו' (מ"ב). אלא שרבי שינה, מאיזה טעם שהוא. את סדר המשניות, ויצא "מה בין" זה שלא במקומו²⁷.

ומ"ז: הריני נזיר כמנין ימות החמה מונה נזירות כמנין ימות החמה אמר ר' יהודה מעשה היה כיון שהשלים מת (ע"י בבלי ח"ע"ב) — כולה ר' יהודה, ועליה "הוסיף": הריני נזיר כהילקטי קיץ וכו' ה"ז נזיר לעולם (לעיל). ורבי שחולק במ"ד: רבי אומר אין זה מגלח אחת לשלשים יום ואיזהו שמגלח אחת לשלשים יום האומר הרי עלי נזירות כשער ראשי וכו', — חולק גם כאן בתוס' ה"ג (בבלי ח"ע"ב): כימות החמה כמנין ימות החמה נזיר שלש מאות וששים וחמש נזירות וכו' רבי אומר עד שיאמר הריני נזיר נזירות ("נזירות") כימות החמה וכו'. ורבי שנה כאן "אמר ר' יהודה" ללמד שכולה ר' יהודה, ושאינו דעתו של רבי²⁸. ובירוש' נא ע"ג: תני בשם ר' יהודה ראוי היה זה למיתה אלא שתלת לו נזירותו ("שהאריכו לו כל"ד שנים").

(21) תוס' פ"ה א, בבלי נ"א

(22) בבלי שם וירוש' נ"ז ע"ג

(23) בבלי ד"ב וירוש' שם נ"א ס"ב.

(24) הירוש' נ"א ע"ב: הכביד שערו וכו', משוכש, ונפרשהו במקומו.

(25) בבלי ח"ע"ב, ע"י שם, ירוש' נ"א ע"ב: הוסיף ר' יהודה אם אמר וכו'.

(26) =סתם מ"ה, וע"י בבלי ח"ע"א: אפילו חימא ר' יהודה וכו'.

(27) בבלי ד"ב: נזיר עולם מאן דכר שמה וכו'.

(28) הרע"ב ט"י במקצתו ע"פ הבבלי, ופירושו דחוק.

וגם מ"ב רישא: הריני נזיר מן החרצנים ומן הזגים וכו' — כר' יהודה היא²⁹).
 ואפילו מ"א סיפא: הרי עלי צפורים ר"מ אומר נזיר וחכמים אומרים
 אינו נזיר — הוא ר' יהודה, אלא שהוא, כמנהגם של תלמידי ר"ע, שנה: מאיר היה
 אומר... ולא הודו לו חכמים, ורבי סיגנן זה בלשונו: ר"מ — וחכמים. ואמנם
 ר' יוחנן³⁰) מפרש משנתנו: משום כינוי כינוי שנחלקו בהם ב"ש וב"ה יג), ולב"ה כינוי
 כינוי מותרין. והנה בפ"ב מ"א (תוס' רפ"ב) מוסיף ר' יהודה: אף כשאמרו ב"ש לא
 אמרו אלא באומר (ס"א: כלומר) הרי הן עלי קרבן, ומחלוקת ב"ש וב"ה זו מפרשה
 רש"ל בירוש' (נא ע"ד), וכך היא מפורשת בתוס' פ"ב א "משום כינוי כינוי".
 רוב פ"א, חוץ מן "רבי אומר" וכו' שבמ"ד, הוא אפוא בעיקרו ממסורת ר' יהודה.
 פרק ב.

פ"ב מ"א — מ"ב: אמר ר' יהודה אף כשאמרו ב"ש וכו' — כולה ר' יהודה (שהביא
 את המחלוקת כמו ששנה חבריו והעיר עליה).
 מ"ג: מזגו לו את הכוס וכו' מעשה באשה אחת וכו' גם היא בודאי ר' יהודה,
 שדרכו לסייע ולסתור ב"מעשים".
 ומ"ח: הפילה אשתו אינו נזיר — מאן קתני לה ר' יהודה, האומר ש"ספק
 נזירות להקל"³¹).

פרק ג.

פ"ג כולו ממשנת ר' יהודה:

מ"ג — מ"ד: מי שאמר הריני נזיר נטמא יום שלשים וכו' ר' אליעזר אומר אינו סותר
 אלא שבעה; הריני נזיר מאה יום נטמא יום מאה וכו' ראיא אינו סותר אלא שלשים. נטמא
 יום מאה ואחד וכו' ראיא אינו סותר אלא שבעה — בתוס' (פ"ב יב—יג) נשנו כולם בשם:
 ר' יהודה אומר משום ר' אליעזר. ועי' כ"ע"א: ר' יהודה אומר משום ר"א וכו'
 נטמא ביום מלאות תן לו תורת נזיר. ולהלן נראה, כי פ"ו מ"א בשם ר' אליעזר
 חולקת; תרי תנאי אליבא דר"א.

ומ"ה: מי שנזר והוא בבית הקברות וכו' יצא ונכנס עולין לו מן המגין ומביא קרבן
 טימאה ראיא לא בו ביום — ת"ק ר' טרפון הוא (רבו של ר' יהודה), שמחות פ"ד סז;
 נטמא בו ביום ר' טרפון מחייב ור"ע פוסק וכו', אלא שלבריתא שבירוש' (פ"ג נב ע"ד)
 להיפך: יצא ונכנס ר"ט פוסק ור"ע מחייב, ואחרי ויכוח הודה לו ר"ט לר"ע. גם זו בודאי
 משנת ר' יהודה תלמידו.

מ"ו: מי שנזר נזירות הרבה והשלים את נזירותו ואחר כך בא לארץ בש"א
 נזיר שלשים יום ("כדי גידול פרע") ובה"א נזיר כתחילה (עדיות פ"ד מ"א). מעשה בהילני
 המלכה שהלך בנה למלחמה ואמרה אם יבא בני מן המלחמה בשלום אהא נזירה שבע שנים
 ובא בנה מן המלחמה והיתה נזירה שבע שנים ובסוף שבע שנים עלתה לארץ והורות
 ב"ה שתהא נזירה עוד שבע שנים אחרות ובסוף שבע שנים נטמאת.
 ונמצאת נזירה עשרים ואחת שנה. אמר ר' יהודה לא היתה נזירה
 אלא ארבע עשרה שנה; במס' שמחות פ"ו כ: הרי שהשלים נזירותו בחוצה לארץ ואח"כ

29) ע"י ירוש' שם, נא ע"ב ומשי"כ שם.

30) ירוש' נא סע"א ורע"ב.

31) תוס' ריש פ"א ורמ"ב, ירוש' שם, ובבלי נדרים י ע"ב.

32) בבלי יג א וירוש' נב ע"א.

וכו' ; בס"ד 241 : מי שניזור בארץ טמאה ובא לו לארץ טהורה יכול³³) יגלה וישלח פרע שני ת"ל קדוש יהיה גדל פרע³⁴) (כלומר : גידול הפרע צריך שיהיה במקום קדושה. „בארץ טהורה“). וזו כב"ש „שניזר שלשים יום“.

בבבלי כ ע"א. איבעיא להו (הא דאמר ר' יהודה דלא היתה נזירה אלא י"ד שנה) בשנטמאת ואליבא דב"ש (דכשעלתה לארץ והיתה עושה ל' יום כב"ש נטמאת — ועשתה ז' שנים אחרות) או דילמא בשלא נטמאת ואליבא דב"ה. ת"ש עלתה לארץ וכו' ³⁵) ואי ס"ד בשנטמאת ואליבא דב"ש. אי הכי ר' יהודה אומר לא היתה נזירה אלא י"ד שנה י"ד שנה ושלשים יום מיבעי ליה³⁶). ואולם בירוש' כאן (נב ע"ד) : איתפלגון ר' חייה בר יוסף ור' יוחנן. חד אמר ר' יודה כב"ש. וחרגה אמ' סבר ר' יודה שלא נטמאה כל עיקר. אין תימר ר' יודה כב"ש ליתני (כצ"ל) שלשים יום וי"ד שנה. לא אתינן ³⁷) מתני חדשי גבי שנים. זאת אומרת „ונמצאת נזירה עשרים ואחת שנה“ דברי ת"ק הם. שר' יהודה שנה אותם והוסיף עליהם ש"לא היתה נזירה אלא י"ד שנה". שלא נהגה כב"ה אלא כב"ש. וכשבאה לארץ לא היתה נזירה אלא שלשים יום ואח"כ נטמאת. אלא ששלשים יום אלה לא נזכרו ולא נחשבו אצל נזירות של שנים ארוכות.

וכולה מתני' ר' יהודה. גם המעשה. וע"כ שנה רבין אמר ר' יהודה. ולא : ר' יהודה אומר³⁸).

פרק ד.

מ"א : מי שאמר הריני נזיר ושמע חבירו ואמר ואני וכו' — בירוש' נג ע"א : מאן תנא ווי"ם ר' יודה וכו'. ומ"ב אינה אלא המשכה של מ"א. סיפא.

מ"ג : האשה שנדרה בנזיר והיתה שותה בין וכו' (ולא היפר לה בעלה) סופגת את הארבעים. הפר לה בעלה וכו' אינה סופגת את הארבעים. ר' יהודה אומר אם אינה סופגת את הארבעים תספוג מכות מרדות — בתוס' פ"ג טו (צוק) : מי שנדר בנזיר והיה שותה יין ומיטמא למתים ואחר כך נשאל לחכם והתיר לו אינו סופג את הארבעים אמר ר' יהודה³⁹) אם אינו סופג את הארבעים יספוג מכות מרדות. וגם במשנתנו העיקר : אמר ר' יהודה (חילופים כאלה רבים). ור' יהודה אינו חולק אלא פרדשי קמפרש וכולה ר' יהודה (ועי' תרי"ט).

מ"ד : האשה שנדרה בנזיר והפרישה את בהמתה ואח"כ הפר לה בעלה אם שלו היתה הבהמה תצא ותרעה בעדר וכו' — בבבלי כד א : מאן תנא דבעל לא משתעבד לה אמר רב חסדא רבנן היא דאי ס"ד ר' יהודה היא. אמאי תצא ותרעה בעדר הא משתעבד לה דתניא ר' יהודה אומר אדם מביא קרבן עשיר על אשתו וכן כל קרבנות שהיא חייבת וכו'. איכא דאמרי מאן תנא אמר רב חסדא ר' יהודה היא וכי משעבד לה במילתא דצריכה לה במילתא דלא צריכה לה לא. דאי רבנן לא משעבד לה כלל.

33) „יכול“ שהוא עומד, ונמצא עוד כאלה בס"ה, למשל ס"ד 245 : יכול אף במדינה וכו'.

34) השאר נמצא רק במה"ג ואינו מס'.

35) בנוס' כ"י מ' ותוס'.

36) השאר ליתא בכ"י כ', וכ"כ התוס' : ולא גרסינן מה שכתוב בספרים ועוד תני' (כצ"ל,

ובד"ו : מתני'). כלומר : ועוד תניא ר' יהודה אומר וכו' [א"מ] שכן „בסוף“ אינו „יום מלאה“ דוקא.

37) כצ"ל, וכ"ה במאירי.

38) בבבלי : אי הכי ר' יהודה אימר לא היתה נזירה אלא, וליתא בתוס' הרא"ש וברש"י, אלא :

אי הכי י"ד שנה.

39) כך בבבלי, בדפ"י : ר' יהודה אימר.

ואולם בספרי נשא פיס' ח שנינו: הביא את קרבנה עליה כל קרבן שעליה דברי ר' יהודה וחכמי קרבן שמכשירה לו כגון זבה ויולדת הרי זה מביא משלו ואין מקיץ מכתובתה וקרבן שאין מכשירה לו כגון שקיפחה נזירות בראשה או שחיללה את השבת הרי זה מביא משלו ומקיץ מכתובתה⁽⁴⁰⁾. וא"כ אפילו לחכמים מביא משלו גם בנזירות, אלא שמנכה לה אח"כ מכתובתה. וא"כ אין כל יסוד לומר שמשנתנו ר' יהודה ואמנם נראה שכל השורה, מ"ד—מ"ז היא משנת תנא אחר, משנת ר' יוסי, במ"ז שנינו: האיש מגלח על נזירות אביו וכו' כיצד מי שהיה אביו נזיר והפריש מעות סתומים על נזירותו ומת ואמר (בנזיר) הריני נזיר על מנת שאגלח על מעות אבא אמר ר' יוסי הרי אלו יפלו לנדבה, אין זה מגלח על נזירות אביו; איזהו שמגלח על נזירות אביו, מי שהיה הוא ואביו נזירים והפריש אביו מעות סתומים לנזירותו ומת; זה הוא שמגלח על נזירות אביו.

כך הנוסח בספרי המשניות, בבבלי ובירוש' ובמהרבה ספרים, שנזכרו בתוס' ל ע"א, וכן במיוחס לרש"י ובפ"י הר' עזריאל (שבשם"ק) ובמאירי. וזהו גם נוסח התלמוד הירוש' סוף פ"ד (נג ע"ג): מאי טעמא דר' יוסי, קרבנו ליי' על נזורו שיקדום נזורו לקרבנו ולא שיקדום קרבנו לנזורו⁽⁴¹⁾. הוון בעיי מימר רבי יהודה (דברייתא, ע"י להלן) יודי לרבי יוסי אשכחיתן] אמר לא דו מודי⁽⁴²⁾ לדו ולא דו מודי⁽⁴³⁾ לדו.

בבבלי ל ע"ב שאלו: פליגי רבנן עליה דר' יוסי או לא פליגי ואת"ל פליגי, ארישא (מי שהיה אביו נזיר) או אסיפא (הוא ואביו נזירים) ת"ש כיצד אמרו האיש מגלח על נזירות אביו, מי שהיה הוא ואביו נזירים והפריש אביו מעות לנזירותו ומת זהו שמגלח על נזירות אביו, אבל מי שהיה אביו נזיר והפריש אביו מעות לנזירותו ומת ואמר הריני נזיר ע"מ שאגלח על מעות אבא הרי אלו יפלו לנדבה דברי ר' יוסי⁽⁴⁴⁾ ר' אלעזר ור' מאיר ור' יהודה אומרים זהו (זהו), ולא הראשון: הוא ואביו) שמגלח על נזירות אביו.

אלא שבתוס' פ"ג יח: אימתי אמרו האיש מגלח על נזירות אביו בזמן שנזר בחיי אביו אבל נזר לאחר מיתת אביו אין מגלח על נזירות אביו דברי ר' יוסי ור' אלעזר ור' מאיר ור' יהודה אומ' בין כך ובין כך אין מגלח על נזירות אביו⁽⁴⁵⁾ ואימתי אמרו האיש מגלח על נזירות אביו בזמן שהניח אביו מעות סתומין לנזירותו ומת אבל אם הניח מעות מפורשין וכו'. לפי החכמים אין הדבר תלוי אלא בסתומין ומפורשין, וסתם ספרא⁽⁴⁶⁾, שתולה הכל בסתומין ומפורשין—כר' יהודה. אלא שמכיון שמשנתנו שנתה, והפריש מעות סתומים, אפשר היה לומר שר' יהודה יודה בזה לר' יוסי. אבל הברייתא שבבבלי שונה "מעות" סתם, והברייתא שבתוס' אינה מזכירה כלל את ההפרשה.

בכל-אופן יש לנו כאן משנה, שכולה ר' יוסי. וכך גם מ"ד בוחדאי ר' יוסי היא. סכן בירוש' סוטה ריש פ"ב (יו ע"ד) אמרו: תני אינו מפריש עליה אלא דבר שהוא

(40) וע' ירוש' סוטה פ"ב יז ע"ד.

(41) כצ"ל כפס"ב נב רע"ב ופ"ג נב ע"ג, תוס' נזיר פ"ב וספרי נשא פיס' לח.

(42) כצ"ל במקום: מודו—מודו.

(43) כנוסח רש"י ומהרבה ספרים שהזכירו תוס', וכה בבבליה דדף כז ע"ב בדפוסים וברש"י "ואית ספרים" שבתוס' שם, אבל בנוסח הדפוסים וכו' מי ותוס' ופי' הרא"ש להיטך.

(44) וכן בבבלי בכ"י מ': ל"א בזמן שנזר בחיי אביו וכו', וכן נוסח ר' עזריאל בשמ"ק.

(45) חובה פרשה ו' ג (נזיר כז סע"ב).

מתירה לו⁴⁴) בזה⁴⁵). אמ' רבי יוסי אין לך אלא זה⁴⁶). תני (המשך הברייתא שלפניה היא) מה זה מעכבה מלאכול בזבחים (והתלמוד לא גמר הברייתא והפסיק בפירוש) וכו'. ואיך דעת ר' יוסי מעין דעת החכמים שבספרי הנזכר, ומשנתנו „רבנן“ (כלומר ר' יוסי). כליק דרב חסדא.

ואמנם כל שורה זו של מ"ד—מ"ה, המדברת בהפרשה של „מעוץ סתומים“, נכנסה כאן ממקור אחר אגב מ"ג (האשה שנדרה בנוזר), והיא מפסיקה בין מ"ג ופ"ה מ"ג⁴⁷). שהן ענין דומה, ושנויות, כמו שראינו, בתוס' פ"ג זו אצל זו (ה"ד—הט"ו)!

פרק ה.

פ"ה מ"ה: ור' טרפון אומר אין אחד מהם נוזר — בתוס' פ"ג יט (בבלי לד א): ר' יהודה אומר משום ר' טרפון וכו'.

וכבר ראינו מצד אחר, שפ"ה מ"א—מ"ג מקושרת לפ"ד מ"ג, שהיא משנת ר' יהודה. אמנם הבבלי אומר למ"ג זו של פ"ה (מי שנדר בנוזר ונשאל לחכם ואסרו מונה משעה שנדר⁴⁸), לב ע"א: מני מתני' לא ר' יוסי ולא רבנן (ר' יהודה) דתניא⁴⁹ מי שנדר ועבר על נזירותו אין נוקקין לו אלא א"כ מונה בהן איסור כימים שנהג בהם היתר (דברי ר' יהודה) ר' יוסי אומר דיו שלשים יום וכו'. אבל הירוש' (נד ע"א) מפרש משנתנו בשל א עבר על נזירותו: תני (תוס' פ"ג יט) ב"ש אומרים משעה שנשאל ובה"א משעה שנדר. מה נן קיימין וכו' בשעתיד לישאל. בש"א מכיון שעתיד לישאל מגלגל (מזלזל בנזירותו) הוא ובה"א אילו גילגל לא היה נשאל. הרי (ברייתא דתוס' דנדרים הנו') שנדר והיה מגלגל בנוזרו אין נשאלין לו א"כ וכו'.

ואיך יכולה משנתנו זו שתהיה משנת ר' יהודה.

פרק ו.

פ"ו הוא כנראה כולו ממקור אחר. הוא מתחיל בעיקר הלכות נוזר: שלשה מינין אסורין בנוזר הטומאה והתגלחת והיוצא מן הגפן וכו', בה בשעה שבפ"א מ"ב נזכר ענין זה רק דרך אגב, הריני נוזר מן החרצנים ומן הזגים ומן התגלחת וכו'. ומ"ד: נוזר שהיה שותה יין כל היום אינו חייב אלא אחת וכו' (מכות פ"ג מ"ז—מ"ח) — כולה ר' אלעזר (בן שמעון), שכן שנינו בתוס' כאן פ"ד ב: ר' אלעזר אומר נוזר שהניח פיו על פי חבית של יין ושתאה כולה בהתראה אחת אינו חייב אלא אחת, מתרין בו ושותה מתרין בו ושותה חייב על כל אחת ואחת וכן היה ר' אלעזר אומר נטל אשכול ואכלו בהתראה אחת אינו חייב אלא אחת וכו' (תוס' מכות פ"ה א).

וסתם מ"ח: היה נוטל שער ראש נזרו ומשלח תחת הדוד ואם גילח במדינה לא היה משלח תחת הדוד, כנוסח משנת הבבלי⁵⁰). ואע"פ שברוב ספרי המשניות הנוסח: ואם גילח במדינה היה וכו', — הרי זה בוודאי נוסח מוגה ומשובש שאם כן היה שונה: בין שגילח במקדש ובין שגילח במדינה, אבל „ואם גילח“ מוכיח שיש כאן ניגוד למה שקדם לו⁵¹).

46) כ"ה, וכן בבבלי, והוה כבדפוס.

47) צ"ל: כזה, כקרבן סוטה. 48) כ"ה: בזה.

49) מ"א—מ"ג מקושרות יחד ע"י הויכוח של ב"ש וביה.

50) תוס' נדרים סוף פ"א, נדרים כ ע"א. 51) גם בכ"ה, רש"י ותוס' ועוד ור' הושע.

52) אפשר שהגיהו כן, מפני „בד"א בתגלחת הסהרה" וכו', הסמוך, אבל „בד"א אעיקר

דינא קאי (ע"י מ"ש).

וזו כדעת "חכמים" בתוס' פ"ד ו"י). ושל א כר' יהודה ור"מ (שדעתו נזכרת גם במשנה): הכל משלחין תחת הדוד חוץ מן הטמא שבמדינה וכו' דברי ר' מאיר ר' יהודה אומר הטמא כאן וכאן (במקדש ובמדינה) אין משלח תחת הדוד. הטהור כאן וכאן משלח תחת הדוד וחכמים אומרים הטמא כאן וכאן והטהור בגבולין אין משלחין תחת הדוד וכו'. אלא שמחלפת השיטה בס"ז. 245: המגלה פתח אהל מועד משלח שערו תחת הדוד והמגלה במדינה אינו משלח את השער תחת הדוד וחכמים אומרים אחד זה ואחד זה שולחין שער תחת הדוד. ר' יהודה אומר מגלה פתח אהל משלח שער תחת הדוד והמגלה במדינה [ו] בטומאה קוברו במקומו.

ומי"א: מי שנזרק עליו אחד מן הדמים ונטמא ר' אליעזר אומר סותר את הכל וכו' — כבר שאלו עליה בבבלי (מז א): והאמר ר' אליעזר (י) כל אחר מלאת שבעה סותר. אמר רב מאי סותר נמי דקאמר ר' אליעזר סותר קרבנותיו. וכי"ב אמרו בירוש' שם (נה סע"ג): מחלפא שיטתיה דרבי אליעזר תמן הוא אמר (מ"ד שם) לא סתר אלא שלשים וכאן הוא אמר אכן. רבי יוחנן אמר סותר כל קרבנותיו. אבל ה"שיטה המחלפת מתפרשת גם כאן כפשוטה וכרגיל ע"י "תרי תנאי": פ"ג הוא ר' יהודה בשם ר' אליעזר (ע"י לעיל). ופ"ו הוא תנא אחר בשם ר' אליעזר.

וקרוב אפוא, שכל פרק ו— משנת ר' אלעזר (הוא נזכר במ"ז: דברי ר' יהודה ר' אלעזר אומר וכו').

פרק י.

פ"ו עוסק בכ"ג ונזיר לענין טומאה, מי קודם, ועל אלו טומאות הנזיר מגלח. ומ"ב—מ"ג: על אלו טומאות הנזיר מגלח על המת וכו' ועל חצי קב עצמות ועל חצי לוג דם וכו'. אבל הסככות והפרעות וכו' ורביעית דם ואהל ורובע עצמות וכו' על אלו אין הנזיר מגלח וכו'.

אע"פ שעל המת ועל כזית מן המת, היא ממשנת ר"מ: כך שנה לי רבי מאיר על אלו טומאות הנזיר מגלח על המת ועל כזית מן המת. מט ב—א (י). ור' יהודה שחק לסיגנון כזה של ההלכה (על כזית מן המת מגלח על המת לא כ"ש) — הנה ר' יוסי (שם ג ע"א) פירש ותירך את הלשון: א"כ נתקבל אפוא לשון זה גם ע"י תנאים אחרים. ואמנם מ"ב—מ"ג היא בוודאי משנת ר' אלעזר: ועל חצי קב עצמות ועל חצי לוג דם — היא משנת ר' אלעזר בתוס' פ"ה א"י: אמר ר' אלעזר בראשונה היו זקנים חלוקים מקצתן אומ' רביעית דם ורובע עצמות ומקצתן אומ' חצי קב עצמות וחצי לוג דם בית דין שלאחריהם אמרו רביעית דם ורובע עצמות לתרומות ולקדשים חצי קב עצמות וחצי לוג דם לנזיר ולמקדש, ולעושה פסח).

ובמ"ד שנינו: אמר ר' אלעזר (י) משום ר' יהושע כל טומאה מן המת שנזיר

(53) בבלי מה ב ירוש' שם נה רע"ג

(54) פ"ג מ"ג—מ"ד, בבלי סז א—ב.

(55) אע"פ שבירייתא זו בצורתה זו ממש נשנית בקידושין גב ב לענין אחר, ונראה ששתי מסורות הן, ולירוש' כאן נו ע"ב שאלו כן תלמידי ר' יוסי.

(56) ותוס' אהלות פ"ד יג, בבלי גג א ירוש' שם נו ע"ג (בסעות): אמר רבי שמעון בן

אלעזר.

(57) כנ"ר הבבלי דפוסיס, וכ"ה גם בכ"י מ' בפיסקא (במשנה בכ"י: ר' אלע' אומ' משום וכו', וכ"ה בדיר, בירוש', הוצ' לו, כ"י ק, וכן בפסקא שבירוש' נו ע"ג ובציטט שם נו ע"ד). "אלעזר" בכל הסוגיא בכ"י מ, וע"י מ"ש ושושנים לדוד.

מגלח עליה חייבין עליה על ביאת מקדש וכו' אמר ר"מ לא תהא זו (טומאה מן המת שאין הנזיר מגלח עליה) קלה מן השרץ (שחייבין עליה על טומאת מקדש), וגם בזו שנינו בתוס' שם⁵⁸: אמר ר' אלעזר כשהלכתי לערדסקוס מצאתי את ר' מאיר ויהודה בן פתירה⁵⁹ שהם יושבים ודנים בהלכה. יהודה בן פתירה אומר רביעית דם אין נזיר מגלח עליה ואין חייבין עליה על ביאת מקדש אמר לו ר' מאיר ותהא זאת קלה מן השרץ וכו'. נמתי לו מאיר אל תבז לי, בקיא היה לך ביהושע בן ממיל אמר לי הן ובעל הלכות היה, נמתי לו בלשון הזה אמר לי משום ר' יהושע כל טומאה מן המת שהנזיר מגלח עליה וכו' ורואה אני את דבריו.

וזהו משנתנו, משנת ר' אלעזר, שהזכיר גם דברי ר' מאיר, כמו שמפורש בברייתא. ונראה שכל פרק ז' — ר' אלעזר הוא.

פרק ח הוא המשך ענייני טומאת נזיר, ולא נזכר בו אלא ר' יהושע ובן זומא (מ"א). ופרק ט, מ"ב: נזיר שגילח ונדע לו שהוא טמא וכו', הוא המשך של פ"ה, ומ"א: הגויים אין להם נזירות, נשים ועבדים יש להם נזירות, חומר בנשים וכו' — מפסיק באמצע. וכן נכללה בתוס' (פ"ו ב—ג) ההלכה המקבילה למ"ב — עם ההלכות של הפרק שלפניו, ואחריה בסוף הפרק (שם ה"ד): חומר באשתו וכו' — המקבילה לפ"ט מ"א, ובזה מסיימת המסכת.

ואולם במשנה הוקדמה מ"א, ובמ"ב: שרגלים לדבר — נחרה קבוצה שלמה של הלכות שנזכר בהן "שרגלים לדבר": מ"ג—מ"ד⁶⁰. והנה אשר למ"ב: נזיר שגילח (שהביא קרבנותיו וגילח) ונדע לו שהוא טמא, אם טומאה ידועה סותר, ואם טומאת התהום אינו סותר. אם עד שלא גלח בין כך ובין כך סותר, כיצד ירד לטבול במערה ונמצא מת צף על פי המערה טמא וכו'. והנה בטהרות פ"ד מ"ז שנינו: אלו טומאות שטיהרו חכמים וכו' ספק טומאה צפה על פני המים, ובמ"ח שם: ספק טומאה צפה על פני המים בין בכלים (בין שהמים בכלים) ובין בקרקע ר' שמעון אומר בכלים טמא ובקרקע טהור ר' יהודה אומר ספק ירידתו (ספק שבשעת ירידתו) טמא וספק עלייתו טהור, ובתוס' שם פ"ה ו': ר' שמעון אומר בכלים טמא ובקרקע טהור חוץ מכזית מן המת.

ר' שמעון ור' יהודה פירשו את הסתירה שבין משנת נזיר למשנת טהרות, ר"ש מפרש "ספק טומאה צפה", שהיא טהורה בשרץ ולא במת, וכאן שנינו, ונמצא מת צף, ור' יהודה מפרשה ב"ספק עלייתו", אבל ספק ירידתו טמא, וכאן שנינו: ירד לטבול וכו'. כר"ש פירש אותה הבבלי והירוש'. בבבלי סג סע"ב: צפה אינה מטמאה לענין שרץ בלבד⁶¹, "ויירוש' כאן (נז ע"ד): בר פיקה (קפורה?) שאל לרבי עד כדון במערה מקורה (שהיא דומה ל"כלי"), אפילו במערה שאינה מקורה סבר בר פיקה (איך)

(58) אהלות שם ה"ד: יבבלי נזיר גו ב, וע"י שם.

(59) באהלות: פת ירוש', וכ"ה במאירי בפתחה לאבות, יג ע"א.

(60) = אהלות פט"ז מ"ג, נצעים פ"ה מ"ד, זבים פ"ב מ"ג וסנה' פ"ט מ"א. הטהרה של "שרגלים לדבר", מ"ג—מ"ד, קשורה גם ע"י "בתחלה" (מ"ג רישא ומ"ד רישא), ואח"כ (משנת זבים וסנה'ד) ב"שרגלים לדבר". במשנת זבים ישנם עוד דברים באמצע בפירוש "הירהור" (ר' יהודה אומר — רע"א), שלא הובאו לכאן.

האחרונה שבשורה זו יש בה מחלוקת ר' נחמיה: ר' נחמיה פוסק, אלא ש"שרגלים לדבר", הם כפי הירוש' מדברי ת"ק, ואפשר שרבי הוא שהוסיף כאן דברי ר"ג כמו בסנהדרין.

(61) כ"ה בד"ו, והוא העיקר.

ספק טומאה צפה על פני המים טהור. אמ' ליה רבי אדין בר פיקה עומד בשטותו. אין ספק טומאה צפה על פני המים טהור אלא שרק אבל במת כעומד הוא וכו'. רבי עצמו פירש אותה אפוא כר"ש.

ואולם רישא: נזיר שגילח וכו' אם עד שלא גילח וכו' — מפרשו ר' יוחנן בבבלי, (סג א) וירוש' כאן (נו ע"ג) כר' אליעזר בפ"ו מ"א. שאינו תלוי בנזרק עליו אחד מן הדמים, אלא בגילוח.

א"כ אין התנא של פ"ט מ"ב אותו התנא של פ"ו מ"א (ששנה מחלוקת). ואפשר שהתנא של פ"ט, הוא ר' יהודה.

המסכת מסיימת בענין חודש (מ"ה): נזיר היה שמואל כדברי ר' גהוראי — א"ל ר' יוסי וכו'. וכל הענין שייך לפ"א מ"ב, ואפשר שהוספה היא מתוך ברייתא, שכן ר' גהוראי לא נזכר בכל המשנה⁶¹, אע"פ שהיתה כבר לפני הבבלי והירוש'.

רבי נזכר בנזיר בפ"א מ"ד ופ"ד מ"ה⁶², ושניהם גם בתוס' פ"א ד (ועי' שם ג) ופ"ג יד.

וכבר הזכרתי את פירושו לפ"ט מ"ב.

61a בקידושין פ"ד יד, ברייתא היא, מן רמ"א יכ"י, ואינו בכ"י, ובאבות נזכרים כמה הנאים.

גם כאוחרים, שלא נזכרו במשנה.

62 כנו' המשניות ובבלי כ"י כ, וכן בתוס' פ"ג יד.

XII. ס ו ט ה

א. סדר הפרשה וסדר המשנה

לפי התורה: איש איש כי תשטה אשתו ומעלה בו מעל ושכב איש אתה... ונסתרה... וקנא את אשתו (במ' ה יב—יד), והביא האיש את אשתו אל הכהן והביא את קרבנה (ה טו), והקריב אותה הכהן והעמידה לפני ה' (טז), ולקח הכהן מים... ומן העפר... יקח הכהן ונתן אל המים (יז), והעמיד הכהן את האשה (היא עמידה ראשונה; כלל ואח"כ חוזר ופורט) לפני ה', ופרע את ראש האשה ונתן על כפיה את מנחת הזכרון... וביד הכהן יהיו מי המרים... (יח), והשביע אותה... (יט—כב), וכתב את האלות... ומחה אל מי המרים (כג), והשקה את האשה (כד) ולקח הכהן מיד האשה את מנחת הקנאות והניף... והקריב (= הגיש) אותה (= את המנחה) אל המזבח (כה), וקמץ... והקטיר... ואחר ישקה את האשה את המים (כו), והשקה (= כשהוא משקה אותה) והיתה אם נטמאה... וצבתה בטנה (כז), ואם לא נטמאה... ונזרעה זרע (כח).

המשנה: כיצד מקנא לה וכי מוליכה לביד שבאותו מקום וכי (פ"א מ"ב—מ"ג), היו מעלין אותה לביד הגדול שבירושלים (פ"א מ"ד), אם אמרה טהורה אני מעלין אותה לשער המזרח לשערי ניקנור וכהן אוזז בבגדיה וסותר את שערה (מ"ה) היה מביא (הכהן!) את מנחתה בתוך כפיפה מצרית ונותנה על ידיה (פ"ב מ"א), היה מביא פילי של חרש ונותן לתוכה מים, נכנס להיכל ונטל עפר ונותן על המים (מ"ב) בא לו לכתוב את המגילה (מ"ג), וההשבעה לא נזכרה כאן, אלא אח"כ רמזה²; על מה היא אומרת אמן (מ"ה י), היה נוטל (הכהן), ירוש' ותוס' את מנחתה מתוך כפיפה מצרית ונותנה לתוך כלי שרת ונותנה על ידיה ומניפה (פ"ג מ"א), הניף והגיש קמץ והקטיר, היה משקה ואח"כ מקריב את מנחתה, רש"א מקריב ואח"כ משקה שנאמר ואחר ישקה (מ"ב) אינה מספקת לשתות עד שפניה מוריקות וכי (מ"ד).

על שני שינויים בסדר שבין המקרא והמשנה, מעירים הבבלי והירוש' :

א. הבבלי (ג ע"א) בשם רב ספא: והא כי כתיב קינוי בתר סתירה וטומאה הוא דכתיב (והתשובה: ועבר — וכבר עבר).

ואמנם סתירה לא נזכרה כלל לא אצל יוספוס¹ ולא אצל פילון², השבעים תרגמו „ונסתרה“: καὶ κρυψῆν=והסתירה (את מעשיה), חלגטא sed latet adulterium, אונקלוס:

(1) לפי הירוש' יז ע"א, ע"י להלן.

(2) כמיד בירוש' פ"ב יח ע"א: כותב ואח"כ משיב, ולא כרבא בבבלי יז ב.

(3) וע"י תוס' פ"ב א.

(4) קדמוניות ס"ג יא ו.

(5) De spec. leg. III § 55 seq.

(ונעלם — ונסתרה): ויהא מכסא... ומטרה כמו שתרגם הנסתרות (דב' כט כח); דמטמן (סוטה כב ב); השומרוני; ועלמת — וכסיתא. וזה באמת פשוטו של מקרא. ב. הירוש' בפ"א (יו"רע"א) אומר: קריא אמר מקרין (מקפין? מערין?) ואח"כ מבזין (כ"ר: מפקין?) מתניתא אמרה מבזין ואח"כ מקרין. אמר ר' אילי מכיון דכתיב העמיד והעמידה וכי יושבת היית אלא מחמת עמדה ראשונה היה פורע את ראשה⁶). כלומר: נותנין מים ועפר בכלי ז' ואח"כ מבזין. ולפי המשנה מבזין תיכף ואח"כ נותנין מים ועפר, ומפרש ר' אילי שהכתוב (יח) והעמיד הכהן את האשה חוזר למה שאמר בפ' יו והעמידה לפני ה' היינו שמתחילה סיפר דרך כלל, ועכשיו חוזר ומבאר שמיד אחר שהעמידה לפני ה' היה פורע את ראשה וכו' (הורוויץ שם). כתר תורה הקראי: והעמיד. שנה המאמר כדי שיאמר.

אבל הספרי שם שונה: והעמיד הכהן את האשה לפני ה', מקום שמעמידה בתחלה שם מעמידה בסוף. ז"א שעמידה זו אינה עמידה ראשונה ולא היתה עומדת שם כל הזמן. אלא שבעמידה ראשונה היה נותן את המים והעפר ובעמידה שניה היה פורע את ראשה וכו'⁸).

התוס' (בדף יד ע"א) אומרים: אין סדר המשנה וסדר הפרשה מכוונין שהרי כך סדר הפרשה: קינא לה ונסתרה, מעלה האשה ומביא את מנחתה, הכהן מביא פילי של חרס ונותן לתוכו חצי לוג מים מן הכיור ונותן בו עפר. מעמיד האשה בשער נקנור ואוחז בבגדיה וסותר את שערה, ונותן את המנחה על ידיה וביד הכהן מים המרים, ומשביע ומתנה עמה, וכותב את המגלה ומוחק ומשקה, ונוטל מנחתה מתוך כפיפה מצרית ונותן לתוך כלי שרת מניף ומגיש קומץ ומקטיר ולא ידענא⁹ למה שינה התנא הסדר ואם סדר התנא דוקא או סדר הפרשה. אבל בדף יז ב (ד"ה קודם שתקבל עליה שבועה): אבל סדר סוטה אינה נשנית על הסדר, שהרי אין סדר המשנה וסדר הפרשה מכוונין כמו שפירשנו בראש הפרק. וסדר הפרשה עיקר אבל סדר המשנה אפילו למצוה בעלמא לא.

אבל מי שסובר כותב ואח"כ משביע (עי' לעיל), סובר שאין סדר הפרשה דחוקא, שאינן על הסדר¹⁰, כמו שאמרו בירוש'¹¹, מעין שאמרו בסדר יח"כ¹²: כל הפרשה נאמרה על הסדר חוץ מן הפסוק הזה¹².

וחכמים שסוברים משקה ואח"כ מקריב, בודאי שסוברים שסדר הכתוב אינו דחוקא¹³, אלא שנתלו בהשקה את האשה הקודם לו, ואמנם גם לסדרו של פילון (שם) משקה ואח"כ מקריב (שם § 60—62). כתר תורה: ודעת ר' יוסף ג"ע ("הראשה")

6 ועי' רמב"ם פ"ג ה"א וכ"פ ותו"ס ר"ש פ"ב ושם פ"ג (רמב"ם: משביע [היו], כותב [היה], מקדש [היט], מוחק [היט], ואח"כ כהן ואוחז בבגדיה [הי"א], ועי' מ"ל"מ בה"א).

7 "מקפין", מציף את העפר על המים, כהנתי, או "מקדשין", כהנחת הורוץ בספרי ר"ש פ"ט י"א.

8 שאלת הבבלי (ז ע"ב—ח ע"א): מעלין אותה, התם (ב"לשכת הגזית, ר"ש) קיימא דמסקינן לה ומתנינן לה כדי לביעה — אינה ענין לכאן, אע"פ שרשי לתורה מפרשה לפסוק זה, וכן רמב"ם.

9 כ"ה בד"ו, ד"ח: ידענו.

10 פ"ב יח ע"א, ועי' תוס' שם.

11 ת"כ אחרי פ"ו ב, יומא לב א ושי"נ, ירוש' פ"ז מד ע"ב.

12 ועי' יומא ס ע"א וסנהדרין מט ב.

13 עי' ספרי ובבלי וירוש'.

אם אמר בתחלה והשקה הוא כדי להשלים פעולת המים, אלא אחר שהניף את המנחה ונתן חלק המזבחה השקה, כי עד שיקרא ויכתוב וימחה, המנחה בידה וכו'.

זאת אומרת, כי הסדר שהיה נהוג בבית השני היה שונה בכמה דברים מסדר הכתוב, גם בסוטה גם ביה"כ גם בכמה וכמה דברים אחרים⁽¹⁴⁾.

יוספוס⁽¹⁵⁾: מביא מנחתה, קומץ והשאר נאכל לכהנים. אחד הכהנים מעמיד את האשה על "השערים הפונים אל ההיכל", מסיר מטפת ראשה; "כותב שם ה' במגילה", משביעה, וכשגומר להשביעה, מוחק שם ה' מן המגילה ודוחה אל הפיאל, לוקח עפר מן המקדש ונותן במים, ומשקה אותה.

סדר הקרבן הוא מסדר כדרכו בראש, ואין להוכיח מכאן על סדר המעשים. אבל הסדר שא"כ מתאים בחלקו לסדר המשנה; כותב ואח"כ משביע, מוחק ומשקה. הוא מוכיר גם את ה"פיאלי" של חרס.

יחיד הוא בתיאור כתיבת המגילה, שהוא כותב רק את שם השם ומוחק אותו. שלא כסדר הפרשה ולא כסדר המשנה הוא מוסר גם פרט זה: הוא מוחק לתוך המים ואחר כך נותן את העפר (אפשר שדרשו כך את הכתוב: ומחה אל מי המרים).

שם השם שנמחק מודגש בכמה מקורות שלנו: "עשי לשמו הגדול שנכתב בקדושה, שלא ימחה על המים"⁽¹⁶⁾. "שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים"⁽¹⁷⁾; שמא תאמר איני שותה ונמצא השם גנוז על עור של בהמה סמאה⁽¹⁸⁾; אימתי משקין אותה על כרחה משה שם נמחק⁽¹⁹⁾.

אבל התורה אומרת: וכתב את האלות האלה בספר, ואפילו לרי יהודה שהוא "ממעט בכתב", הרי הוא כותב: יתן ה' אותך לאלה ולשבועה וגו' ובאו המים המאררים האלה במעיך וגו' (פ"ב מ"ג).

אלא שנשרדה ברייתא אחת בירוש' סוטה, שהובאה שם בצירופים שונים, אבל עיקרה נשנתה בודאי לענין שלנו:

בירוש' פ"ג ה"ג (יח ע"ד): נמחקה המגילה ואמרה איני שותה מערערין אותה ומשקין אותה על כרחה (פיסקא של המשנה), למה שגרמה לשם שיימחק. כמה ימחק (כמה תהא המגילה מחוקה כדי שישקו אותה על כרחה)⁽²⁰⁾ תני רבי חנין בית שמאי אומרים אחת. ובית הלל אומרים שתיים. אמר רבי אילי טעמון דבית הלל כדי לכתוב יה. אבל בפ"ב ה"ג (יח ע"א) הובאה אותה ברייתא בקשר אחר: כמה אותיות כתוב (כ"ר: כתובה) בה ויהא שלא לצורך ויהא חייב (כשימחקו)⁽²¹⁾. תני רבי חנין וכו' א"ר הילי וכו'.

אבל המחלוקת של ב"ש וב"ה בודאי לא נשנית לענין מערערין אותה, שא"כ ר"ע דלא כב"ה ומשנתנו דלא כב"ה וס"ז דלא כב"ה (ע"י להלן). ולא כ"ש לדברי הירוש' שם (בפ"ג) בסמוך: אית ליה (לר"ע מערערין) כשהתחילה לשתות.

(14) וע"י גם להלן אצל יוספוס ופילון.

(15) קדמוניות ס"ג יא ו (בקצורים).

(16) סוטה פ"א מ"ד וספרי פ"ט יב, אם שלום וכו'.

(17) תושי' שבת פ"ג ה', ירוש' שם פט"ז כו ע"ג: השם, בבלי קמ"א, כ"ו"ב ירוש' סוטה פ"א

פז סע"ד, ספרי נשא פ"ט מ"ב ושי"נ.

(18) ירוש' סוטה פ"ב יח סע"א.

(19) ספרי זוטא 237.

(20) כך פירשו המפרשים.

ובוודאי שמפ"ג העברה הברייתא עם דברי ר' אילי לפ"ב. וגם קשה לומר, שאם כתב שתי אותיות יתירות (שאינן כלל שם!) שיהא חייב על מחיקה! ועיקרה של ברייתא זו נשנית בוודאי לעיקר המחיקה: כמה צריך הכהן למחוק, ולכ"ה אינו צריך למחוק אלא שתי אותיות, "כדי לכתוב יה".

וזוהו שריד של המסורת שנמסרה אצל יוספוס.

המסורת שלו "מסיר מספחת ראשה" מתאשרת גם ע"י השבעים גם ע"י פילון²¹, ונמסרה גם בספרי פיס' יא (כתובות עב א); לימד על בנות ישראל שהן מכסות ראשיהן. לפי זה "פריעה" של סוטה אינה אלא גילוי שערותיה וזו מחלוקת ישנה בכל מקום שנזכר בתורה פועל זה:

בת"כ תזריע (נגעים) פ"ב ו (מו"ק טו א): בגדיו יהיו פרומים יהיו קרועים. וראשו יהיה פרוע לגדל פרע דברי ר' אליעזר. ר' עקיבא אומר נאמר הויה בראשו ונאמר הויה בבגדים מה הויה האמורה בבגדים דברים שהם חוץ מגופו אף הויה האמורה בראש דברים שהם חוץ מגופו ("שלא יצניף ראשו במצנפת").

ובספרי נשא פיס' כה (ברייתא שהועברה מדבי ר' יסמעאל לתזריע): גדל פרע שער ראשו. למה נאמר לפי שהוא אומר והצרוע וכו' וראשו יהיה פרוע, פרוע יגדל פרע, אתה אומר פרוע יגדל פרע או אינו אלא פרוע כמשמעו ("מגולה") הרי אתה דן נאמר כאן (בתזריע) פרע²² ונאמר להלן (בנשא) פרע מה פרע²² האמור להלן גידול שער ("גדל פרע שער ראשו") אף פרע²² האמור כאן גידול שער.

וכירב שנוי במכילתא דמילואים, שמיני מ': ראשיכם אל תפרעו, אל תגדילו פרע. יכול אל תפרעו מן הכובע. הרי אתה דן נאמר כאן פריעה ונאמר להלן (בנויר) פריעה²³ מה פריעה האמורה להלן גידול שער אף פריעה האמורה כאן גידול שער.

אבל השבעים כאן ופילון²⁴ תירגמו: אל תפרעו מן הכובע.

וגם בתזריע תירגמו השבעים: ἀκάλυπτος "מגולה".

אבל המשנה שונה: וכהן אחוז בבגדיה אם נקרעו נקרעו וכו' וסותר את שעה, ואח"כ מביא חבל מצרי וקושרו למעלה מדדיה (שלא יפלו בגדיה), ובס"ז 235 שנינו: יחגרנה בחבל של מגר' אליעזר אומר שני חגורים היה חוגרה אחד למעלה מדדיה וכו'.

וא"כ ר' אליעזר דורש גם כאן ופרע את ראש האשה — יסתור פרע ראשה (שערותיה). אבל דבי ר' עקיבא, שהם מפרשים "פרע" בכל מקום לשון גילוי ("רשי"), דורשים כמדרש הלכה (דבי ר"ע) שבבבלי ח ע"א: ופרע את ראש האשה אין לי אלא ראשה (שמגלה את ראשה) גופה מנין ת"ל האשה, אי"כ מה ת"ל ופרע את ראשה מלמד שהכהן סותר את שעה ("מרבח בגילוייה").

פילון²⁵: הבעל החושד את אשתו כותב תלונתו ועולה עם אשתו לירושלים, עומד לפני השופטים ומגלה להם את חשדו, לא כקטיגור ולא כמתאנה אלא כדורש אמת. אם דברי האיש והאשה שקולים, ילכו אל המקדש. שם יעמוד הבעל מול המזבח לפני הכהן העובד באותו יום ויגלה לו חשדו ויביא עם זה קמח שעורים

(21) שם § 56, 60.

(22) כ"ה בכ"י ל'.

(23) ראב"ד: פרע, וגרס כמו בכ"י ל' בספרי.

(24) שם, ס"א, § 115.

(25) De spec. leg. III 55 seq. (גרמנית II, 199 ואילך) (בקצורים).

כקרבן בשביל אשתו. הכהן נותן את קמח השעורים בידי האשה, מסיר את מכסה ראשה, כדי שתשפט בראש גלוי, בלי הסימבול של בושח, שנשים כשרות רגילות בו. לא יתן לקרבנה שֶׁמֶן ולא לבונה; הקמח — קמח שעורים, בוחדי מפני שמאכל שעורים מאכל ירוד הוא. ראוי לבהמות ולאנשים אומללים, סימן לסוטה שעשתה מעשה בהמה, אחר כך — כתוב (כלומר: בתורה) עוד — יקח הכהן כלי חרש, נותן בו מים טהורים, ששאב אותם ממעיין²⁶, ונותן בו עפר מקרקע המקדש. אחר כך תעמוד האשה גלוית-ראש וקמח השעורים בידיה, כאמור. והכהן יעמוד כנגדה וכלי-החרס שבו המים בידו, ויאמר לה: „אם לא שטית“ וכו'. כליה יכתוב על מגילה, ימחוק אותה במים אשר בכלי וישקה אותה. והיא שותה והולכת.

הסדר של פילון הוא כסדר התורה (והוא אומר כאן בפירוש שהוא מוסר את הכתוב²⁷): משביע ואח"כ כותב. אבל את הקרבת המנחה לא הזכיר לפני ההשקאה.

גם הוא אפוא סובר: משקה ואח"כ מקריב, שלא כסדר התורה.

גם פילון מזכיר אפוא, כמו המשנה (פ"א ג—ד), את הדיון הראשון בב"ד הגדול, ואמנם דבר זה מתאשר גם ממקום אחר, מעדיות פ"ה מ"ז²⁸; והשקה שמעיה ואבטליון, ובברייתא שבירוש' סוטה, יח ע"ב: כורכמית ששתת ושנת ושילשה לפני שמעיה ואבטליון. סדר זה היה נהוג אפוא לפחות מזמנו של שמעיה ואבטליון.

„מים חיים“, כשבעים ופילון — גם לר' ישמעאל (בבלי טו ב): אי מה להלן (במצורע) מים חיים אף כאן מים חיים, לר' ישמעאל הכי נמי דאמר ר' יוחנן מי כיוור ר' ישמעאל אומר מי מעיין הן וכו'²⁹.

לפי המשנה (פ"ב מ"ב), אונקלוס ויונתן, לוקח מים „מן הכיור“, וכן דרשו בספרי פס' י: מים קדושים אין קדושים אלא שקידשו בכלי אלו ואלו הם אלו מי כיור.

ה„פילי“, שנזכרה אצל יוספוס, נמסרה גם במשנה (שם), אבל בתוס' פ"ג ד — דפו' וכיו' (בבלי ט ע"א): לפיכך כהן משקה אותה מים המרים במקדה של חרס, וכן בברייתא שבבבלי לב ב: ובמה היא שותה במקידה של חרש, ובירוש' (פ"ב שם), אית תני תני בכלי חרש לא במקידה, אית תני תני אפילו במקידה.

ואף במצורע שנינו (נגעים פ"ד מ"א): היה מביא פילי של חרש חדשה, ושנינו בת"כ מצורע פ"א ד: כלי יכול אחד מן הכלים ת"ל חרס אי חרס יכול מקידה, ת"ל כלי הא כיצד זו פילי של חרס.

„השערים הפונים אל ההיכל“, שאצל יוספוס, הם „שערי ניקנור“ שבמשנה.

טעמו של פילון, שמנחת סוטה היא מן השעורים כשם שמעשיה מעשה בהמה — הוא טעמו של „רבן גמליאל“ (פ"ב מ"א), שמפורש יותר בספרי פס' ח (בבלי טו א—ב): אמר רבן גמליאל הניחו לי סופרים, ואומרה כמין חומר³⁰ אבל נראה הוא כשם שמעשיה וכו'; „אבל נראה הוא“ מלמד שישנם כאן דברים של שיטה, שה„סופרים“ התנגדו לה, והוא רמז מפורש לדברי פילון ושיטתו בכלל (אם ר"ג זה הוא ר"ג דיבנה, עי' להלן).

26 גם להלן ב"פ 59 הוא אומר שמשה צוה לקחת „מים טהורים חיים“, וכתרג' השבעים, ὕδωρ καθαρὸν ζῶν.

27 ועי' בברייתא שביומא ע"ב.

28 = ירוש' פ"ב יז ס"ז.

29 כ„דירשי חמורות“, דורשי הסימבוליסטיקה של הכתוב, עי' באכר Exeg. Terminologie.

מי המרים היו נהגים עד קרוב לחורבן הבית שהרי בימי שמעיה ואבטליון (עי' לעיל) נהגו, ועוד הילוני המלכה „עשתה טבלא של זהב שפרשת סוטה כתובה עליה“ (יומא פ"ג מ"י). והיא „היתה קבועה בכותלו של היכל, היא נראית מבואלם הימנה רואה וכותב לא חסר ולא יתר“ (תוס' סוטה פ"ב א). אבל „משרבו המנאפים פסקו המים המרים“³⁰; וז"א בסוף ימי המלחמה.

צריכים להזכיר כאן עוד השקאה אחת הדומה להשקאת הסוטה. בתוס' ע"ז ספ"ג (ספ"ד י'): אמר להם ר' יוסי הרי הוא אומר ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל לקחתי ואשרוף אותו באש [ואכות אותו טחון היטב עד אשר דק לעטר ואשליך את עפרו אל הנחל היוורד מן ההר] אמרו לו משם ראינו ויור על פני המים וישק את בני ישראל שביקש לבדוקן כדרך שבדקין את הסוטות.

ב. משנת סוטה

עיקרה של משנת סוטה „הראשונה“ הישנה מתחיל — בפ"א מ"ב: כי צד מקנא לה וכו'; ובפירוש „כדי טומאה“ נחלקו ר"א ור' יהושע וכמה תנאים אחרים בתוס' וספרי, בבלי וירוש'. המשנה הישנה פוסקת כאן, וחוזרת ומתחילה במ"ד³¹, ונמשכת והולכת מן מ"ד עד מ"ו ועד בכלל, ואח"כ מן פ"ב מ"א עד פ"ב מ"ג (ואינו כותב ואמרה האשה אמן אמן) ושוב — מן פ"ג מ"א עד מ"ד רישא (והם אומרים הוציאה שלא תטמא העזרה, כמו בסנהד' פ"ט מ"ו), ושוב — מן פ"ז מ"א עד פ"ט מ"ו (על הפרטים להלן).

המשנה הראשונה סידרה סדר סוטה ושנתה דרך אגב, כדרך המשניות הראשונות, את הדברים הנאמרים בכל לשון, כפרשת סוטה, ואלה שנאמרים בלשון הקודש, ופירשה וסידרה את סדר מעשה כל אחד ואחד, וביניהן „פרשת המלך“, פ"ז מ"ח.

וב„פרשת המלך“ שנתה בה: אגריפס המלך עמד וקיבל וקרא עומד ושבחוהו חכמים וכשהגיע ללא תוכל לתת עליך איש נכרי וכו' אמרו לו אל תירא אגריפס, אָחינו אתה וכו' — מעשה זה היה בימי אגריפס השני, בשנת 62/63 לספירה, ולא בימי הראשון (כדעת הופמן); כי בתוס' (פ"ז טו) שנינו: בו ביום ראה ר' טרפון חיגר עומד ומריע בחצוצרות וכו', [באותה שעה]³² נתחייבו ישראל כלייה שחינפו לו לאגריפס, וזה מוכיח שהמעשה היה בימי אגריפס השני, מפני שר' טרפון חי בסוף זמן הבית ואחריו, ועוד, שבימי אגריפס הראשון לא היתה שום התנגשות עם המלך, שאליה רומת התוס' (באותה שעה נתחייבו וכו') ושנמסרה בדברים ברורים ע"י ר' חנינה בן גמליאל³³; הרבה חללים נפלו באותו יום³⁴.

המשנה נשנית אפוא בסוף ימי הבית, או סמוך לחורבנו.

וכך אני מוצאים רמזים לסידור קדום בפ"ח ופ"ט.

30) פ"ט מ"ט ותוס' פ"ד ב וט', ע"י להלן.

31) בבלי מג ב—מד א וירוש' שם.

32) כדרך שמאמינים על עדי נפשות, רמז לסנהד' פ"ד מ"ח, שהיא משנה ישנה בודאי, וע"י שם

פ"ה מ"ב: מעשה ובדק בן זכאי וכו'.

33) בבלי שם. 34) ירוש' שם כב ע"א.

35) ע"י ביכלר, Priestester, 11—14.

בפ"ט מ"ט שנינו: משרבו הרצחנים בטלה עגלה ערופה, משבא אל עזר
בן דינאי ותחינה בן פרישא, בן פרישא היה נקרא חזרו לקרותו בן הרצחן. משרבו
המנאפים פסקו המים המרים — (ורבן 36) יוחנן בן זכאי הפסיקן — שנאמר (י)
לא אפקד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה כי הם וגו'.

והנה ודאי כי הפיסקא "רבן יוחנן בן זכאי הפסיקן", פיסקא שמפסיקה באמצע, ואינה
לא בברייתא הנוכרת ולא בתוס' — אינה מעיקר המשנה הישנה, אלא הוספת
תנאים מתוך "משנה" מאוחרת.

ולא עוד אלא ששנינו בתוס' פי"ד א: רבן יוחנן בן זכאי אומר משרבו
הרצחנין בטלה עגלה ערופה לפי שאין עגלה ערופה באה אלא על הספק, ועכשיו
בגלוי הן רוצחין. משרבו המנאפין פסקו מי מרים לפי שאין מי מרים באים אלא על
הספק, עכשיו כבר רבו הרואין בגלוי, וממנו בודאי כל השורה של "משרבו",
עד היט ועד בכלל, מפני שכולן דברי בן-הדור בולטים מהם (38).

ובתוס' שם היט, משרבו נטויות גרון ומסקרות עינים רבו המים המאריים אלא
שפסקו, ומכיון שכל השורה מדברי ריב"ז היא (עי' לעיל), — אי"כ "פסקו" בימיו.
כאן שנויה אפוא מ"ט שלנו (רישא) הסתמית — בשם רבן יוחנן (ומכאן יצא לו
למוסיף במשנתנו: ריב"ז הפסיקן), וזו מתאימה באמת לריב"ז ולומנו, אבל כשם שלא
הוא הפסיק עגלה ערופה — ובזמנו של המעשה שבימא פ"ב ותוס' שם פ"א יב בודאי
שהיתה נהגת עוד, שהרי ר' צדוק אומר: בואו ונמדוד על מי ראוי להביא את העגלה
וכר', ואי-אפשר היה לדברים אלה שיאמרו, אלא בשעה שבכלל נהגה עגלה ערופה —
כך לא הוא הפסיק את המים המרים (בימי שמעיה ואבטליון ועקביה בן מהללאל 39),
ובימי הילני המלכה (40) נהגו ונהגו, אלא שבימיו "נפסקו" מאליהם (41), בתעלוליה
וזנוניה של משפחת הורדוס ובניו וזרעם, ובמעשה הזנות של המשפחות ה"מיוחדות" (של
כהנים) (42).

אבל מסורת-תנאים מאוחרת מסרה, שהוא הפסיקן, ומסורת זו — הכניס אותה אחד
התנאים כמאמר מוסגר במשנה הישנה, וכשהוא לעצמו אמנם הדבר אפשר, שהרי הוא היה
אב-בית-דינו של רבן שמעון בן גמליאל הזקן הנשיא (מ"ט 176), ואפילו הכהנים
הגדולים הצדוקים היו נשמעים להוראותיו (43) ולא כל שכן כהנים פרושים (44), והוא
היה יושב בצילו של היכל דודרש כל היום כולו (45), ובודאי שהשפעתו על סידור-העבודה
במקדש היתה גדולה.

(36) כנר כ"י קי' ובי' ולידמא וקסע אנטי 267, וכ"ה במה"ג נשא כ"י.

(37) זו ראייה ל"פסקו", וכך יוצא מן הברייתא שבבבלי מז' ב, ספרי נשא פ"ט כא.

(38) ולסוף היט: משרבו מקבלי צדקה מן הגוים התחילו הגוים להתרבות וישרי להתמעט
ואין נוח בעולם לישר — מתאימים דבריו בברייתא (כ"ב י ע"ב): אמר להן ריב"ז לתלמידיו בני
מהו שאמר הכתוב צדקה תרומם גוי וחסד לאומים חסאת וכו' נראין דברי (רבי) נחזיה וכו'.

(39) עדיות פ"ה מ"ו. (40) יומא פ"ג מ"ו.

(41) המשנה והתוס' מבדילים בין "בטלה" ו"פסקו", כלומר מאליהם כמו במ"ב: ופסקו
נצחי אמנה.

(42) ע"י ביכלר, Priester, 76 ואילך.

(43) תוס' פ"ה ט"ז ח.

(44) ע"י תוס' אהלות פס"ז ז, פ"ה פ"ד ז, פ"י ב.

(45) פסח' כו א, ירוש' ע"ז פ"ג מג סע"ב.

אבל כמו שאמרתי „פסקו“, כפשוטן של דברים פירושו שנפסקו מאליהם, שפסק כוחן, פסקו לקנאות ופסקו להביא את נשותיהם אל הכהן.
יש לנו אפוא כאן, בפ”ט מ”ט, משנה סתמית של ריב”ז.

ושרידי משנה סתמית שניה של ריב”ז נשרדה לנו בפ”ח מ”ה: ויספו השוטרים לדבר אל העם [ואמרו מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישוב לביתו] (46) רע”א הירא ורך הלבב כמשמעו וכו’, ר’ יוסי הגלילי אומר הירא ורך הלבב זה המתירא מן העבירות שבידו, לפיכך תלתה לו התורה את כל אלו (מי האיש אשר בנה, אשר נטע, אשר ארס) שיחזור בגללו.

הדברים האחרונים אינם, כפשוטו של דבר, מדברי ר’ יוסי הגלילי (47), שאינם בתוס’ פ”ז כב (ודברי ריה”ג קודמים לרע”א) אלא דברי סתם המשנה הקדומה, שהשתמשה בלשון הכתוב בלבד (ז”א „כמשמער“), ואלה הם דברי ריב”ז (מ”ת 120) (48): ר’ יוחנן בן זכאי אומר בא וראה כמה חס המקום על כבוד הבריות מפני הירא ורך הלבב כשיהא חוזר יאמרו שמא בית בנה שמא כרם נטע שמא אשה ארש וכולן היו צריכין להביא עדים חוץ מן הירא ורך הלבב („כמשמער“) שעידיו עמו (49).

אלא שאחרי שנוספו במשנת תלמידי רע”א דברי רע”א וריה”ג כפירוש „הירא“, נשאר סוף דברי הסתם הקדום כסוף דברי ריה”ג (אחריהם נוספו עוד דברי ר’ יוסי הגלילי בשיטת ריה”ג), אבל באמת הם דברי המשנה הסתמית הישנה (50).

בספרי שופטים פס’ קצז: מי האיש הירא ורך הלבב, שיש עבירה בידו בסתר, ילך וישוב לביתו (51) רע”א הירא ורך הלבב כמשמעו ר’ יוסי הגלילי אומר וכו’. במה”ג: הי ורך הלבב כמשמעו שאינו יכול וכו’ חרב שלופה דברי ר’ עקיבא ר’ יוסי הגלילי וכו’. ובכ”י מוצרי (שהשתמש כאן במכילתא כשל מה”ג): רע”א אומר שאינו וכו’. אי”כ „כמשמער“ הוא דברי סתם ת”ק?

ומשנה שלישית — פ”ב מ”א (ע”י להלן).
ומכיון שודאי הדבר שריב”ז סידר הלכות, ומהן בודאי הלכות „כלים“, שהרי שורת ההלכות של כלים פ”ז מט”ז מסיימת בסיום זה: ועל כולם אמר ריב”ז אוי לי אם אומר וכו’, סיום שהוא מתאים רק למי ששנה הלכות אלו, מעין „ועל כולן אמר ר’ יהושע דבר חדש חדשו הסופרים ואין לי מה להשיב“ שבטבול יום פ”ד מ”ו (כלים פ”ג מ”ז); ולו מתאים גם „זה תנודו של בן דינאי“, שבכלים פ”ה מ”ט, ובכלים פ”ב מ”ב נמסרה הלכה אחת בפירוש בשמו: ריב”ז אומר — מכין שכך קרוב מאד שעיקרה של משנת סוטה פ”ח—פ”ט משנת ריב”ז הוא.

הסידור העיקרי ברור כאן בפ”ט: אגב „בטלה“ שבמ”ט סדרו כאן כמה דברים ש„נתבטלו“, או ש„בטלו“: האשכולות, המעוררין, השיר, אורים ותומים, השמיר (מ”ב); וזו התכמה, כבוד התורה, זו הבהונה, ובאחרונה: עונה.
ואגב „משחרב ביהמ”ק בטל השמיר וכו’“ — נסדרו בסידור האחרון, מתוך

(46) כ”ה בד”ר וירוש’ וכ”י.

(47) אע”פ שכן פירשם הירוש’: שלא לפרסם את החטאים וכו’.

(48) בספרי פס’ קצב הוא הוספה משוכשת ואינו בכ”ר.

(49) ירוש’ פ”ט כג ע”א.

(50) וע”י מ”ת שם ומש”כ שם!

(51) כ”ז ליתא בקסע א”פ 63 d.

מקור אחר (ע"י להלן) דברי רשב"ג ור' יוסי (מ"ב סיפא) ודברים שגזרו בסיבת הצרות שבאו על ישראל (מ"ד).

ואמנם סדר התוספתא (פ"ג—פ"ט) שונה לגמרי: משחרב בית הראשון בטלה מלכות בית דוד ובטלו אורים ותומים וכו' (פ"ג ב, בבלי מח ב) — יוחנן כ"ג (פ"ג ט) — משרבו הרצחנין — משרבו המנאפין (פ"ד א—ב) — משחרב ביהמ"ק בטל השמיר (פ"ט א) — רשב"ג אומר משום ר' יהושע וכו' ר' יוסי אומר וכו' (פ"ט ב) רשב"א אומר וכו' (שם) — משמת ר' אליעזר וכו' ר' יהושע וכו' ר' עקיבא וכו' ר' אלעזר בן עזריה וכו' בן עזאי וכו' בן זומא וכו' ר' חנינא בן דוסא וכו' אבא יוסי בן קוטנית וכו' רשב"ג וכו' משמת רבי הוכפלו צרות (שם ג—ה). רשב"ג אומר אין כל צרה שהיא באה על הציבור שאין ב"ד מבטלין שמחה כנגדה (שם ו). משבטלה סנדרים בטל שיר וכו' (שם ז). בפולמוס של אספסינוס גזרו על עטרות חתנים אילו הן עטרות חתנים וכו' (שם ח—ט). הקבלה לכל משנה י"ד).

התוס' שונה אפוא לפני 'משרבו הרצחנין'; 'אורים ותומים'; 'יוחנן כ"ג'.

אל הסדר בתוס' יש לו יסוד אחר לגמרי: אגב פרק עגלה ערופה (פ"ט בתוס') שנו (בפ"י): בזמן שהצדיק בא לעולם טובה באה לעולם וכו' כשנפטר רעה באה לעולם וכו' (עם דוגמאות); כל זמן שהיתה מרים קיימת וכו' (פ"א א—ה)⁵²; עד שנגזר אליהו היתה רוח הקודש מרובה בישראל וכו', כל זמן שהיה אלישע קיים לא היו גדודי ארם וכו' (ה"ו). ואח"כ (פ"י): משנבנה בית ראשון נגזר אוהל מועד וכו' (א). משחרב בית הראשון בטלה מלכות בית דוד וכו' ואעפ"כ היו משמיעין להן בבת קול (ב). מעשה שנכנסו חכמים וכו' שוב פעם וכו' (ג—ד). יוחנן כהן גדול שמע מבית קדש הקדשים וכו' (ה). שמעון הצדיק שמע וכו' (ו—ח). מעוררין אילו הלויים וכו' (ט—י). בטלו אורים ותומים — יוחנן כ"ג, שיך אפוא בתוס' לשורה אחרת שנסדרה באיוז משנה אצל

משנת עגלה ערופה (והיא הזכירה, כבתוס', את יוחנן במשנה שלפניה).

ואח"כ מסדרת התוס' (בפ"י) ממשנת ר"ב ז: משרבו הרצחנים וכו', ואח"כ (בפ"ט): משחרב ביהמ"ק בטל שמיר וכו' (כנראה ממקור אחר).

בעיקר משנת סוטה לא היה שנוי איפוא אלא:

משרבו הרצחנין — המנאפין — משמת רבן יוחנן בן זכאי בטל זיו החכמה — משמת ר"ג [הזקן]⁵³ — משמת ישמעאל בן פיאיב.

כי מ"ד היא מדברי רשב"ג, שמנה את השמחות והתכשיטים שביטלו ב"ד על כל צרה שבאה (תוס' שם). וא"כ היא לקוחה ממקור אחר, ודברי 'רבתינו' לקוחים ישר מן התוס'.

וכשם שהוסיפו אלה שהיו אחרי רבי 'משמת רבי וכו' (פ"ג), כך הוסיפו גם תלמידי ריב"ז במשנתו: משמת ריב"ז, ומנהו ראשונה מפני כבוד רבם, אבל במשנתו של ריב"ז לא נזכרו אלא ר"ג [הזקן] וישמעאל הכהן; כי המשנה בעיקרה היא משנת ריב"ז.

ובמשנת ר' אליעזר (ה' ענעלאו, 333) מצאתי: רבן יוחנן בן זכאי אומ' כשם שמעשה מעשה בהמה כך קרבנה מאכל בהמה — מה שנמסר במשנה פ"ב מ"א (ובספרי)

52) אגב המדרש: וכי אין אנו יודעין שהרמה ע"ד וכו' (ה"ה) — באו ה"א—יז: כיוצא בו אתה אומר וכו', וכל פרק יב א—ד (ו'אלהיו' נזכר כאן בה"ב) ואח"כ בה"ה: עד שנגזר אליהו וכו'.

53) 'הזקן' נוסף ע"י תנאים מאוחרים מרבן גמליאל דיבנה.

54) הרמב"ם בפירושו.

בשם 'רבן גמליאל'. ואם כך הוא הדבר ודאי שר"ג זה הוא הזקן, וכ"ה בפס"ז⁵⁵). ואפשר מאד שכך מצא בעל משנת ר"א באחד המקורות. ואפשר שריב"ז הביאה במשנתו בשם ר"ג. ואנו מוצאים בתוס' ב"ק פ"ז ג': חמשה דברים היה ריב"ז אומרן כמין חומר. פרק ח' ופרק ט' עיקרם אפוא ממשנת ריב"ז.

שניהם מתחילים באותה הסכימה: משוח מלחמה בשעה שמדבר אל העם בלשון הקודש היה מדבר שנאמר והיה כקרבכם אל המלחמה ונגש הכהן, זה כהן משוח מלחמה, ודבר אל העם בלה"ק. ואמר אליהם וכו' (פ"ח). 'שנאמר' זה אינו ראיה על 'בלה"ק', אלא קישור-דברים, המקשר את המדרש עם המשנה.

וכיו"ב בפ"ט: עגלה ערופה בלשון הקודש שנאמר כי ימצא חלל באדמה ויצאו זקניו ושופטיו, 'שלשה' מבית דין הגדול שבירושלים היו יוצאין וכו' (עי' להלן). גם כאן 'שנאמר' אינו אלא הקישור המקשר את המדרש עם המשנה: 'בא להתחיל מתחילת הפרשה'⁵⁶).

וכיו"ב בסנהד' פ"א מ"ב: זקן ממרא ע"פ ב"ד (שנמנה במ"א בין הנחנקין) שנאמר כי יפלא ממך דבר למשפט וגו' ג' בתי דינין היו שם וכו', ושם פ"י מ"ד: אנשי עיר הנדחת (אין להם חלק לעזה"ב)⁵⁷ שנאמר יצאו אנשים בני בליעל מקרבך וידיחו את יושבי עירם הא"ם⁵⁸ אינן נהרגין עד שיהיו מדיחיה מאותה העיר וכו'.

המדרשים עצמם, הקצרים ופשוטים—רוח הזמן של סוף ימי הבית מדברת בהם: אל ירך לבכם מפני צהלת סוסים וצחצחות חרבות, אל תיראו מפני הגפת תריסים ושיפת⁵⁹ הקלגסין⁶⁰, אל תחפזו מקול קרנות, אל תערצו מפני קול צוחות (מ"א). —הציור הזה לקוח ישר מן המלחמה, ב'פולמוס של אספסינוס', ומפורש בברייתא⁶¹: כנגד ארבעה דברים שאומות העולם עושין מגיפין ומריעין צוחין ורומסין⁶².

כמה מן המדרשים שבפ"ח נמצאים בספרי שופטים פ"ס קצב—קצח, אבל הם לקוחים בוודאי מן המשנה (על 'אחד הנוטע כרם וכו' חולק ראב"י, ספרי פ"ס קצח ותוס' פ"ז יח).

גם המדרש של פ"ט (מ"א, מ"ה—מ"ו), מתאים בכמה דברים לספרי שופטים פ"ס רה—רי, אבל עתיק הוא מן הספרי, והספרי השתמש בו. ודבר זה יוצא ברור מפ"ט ר"ז: אל נחל איתן כמשמעו ואע"פ שאין איתן כשר עורפים אותה בקופיץ וכו' — כלל כאן דרשת כל הכתוב, ואח"כ הוא דורש: וערפו שם נאמר כאן עריפה וכו', מה עריפה האמורה להלן (בעגלה ערופה!)⁶³ עורפ' בקופיץ וכו' אף עריפה האמורה

55) ע"י לעיל אצל פילון ולהלן בהוספות.

56) 'ירוש' שם כג סע"ב.

57) ליתא בירוש' ובה"ר לו ובהרבה כ"י, ויש שחסר בהם גם 'שנאמר'.

58) כנ"ה הירוש' וכ"י, כיו"ב במע"ש פ"ה מ"א ומ"ב!

59) כ"ה בכ"י ק' (ומוגה כלפנינו), בשני כ"י קמברידג' ובקטע א"פ ובליקוס ת"ת כ"י א"פ.

60) caligas, הסנדל המסומר של הרומאים, שבת ס ע"א, ובירוש' שם: שהיו שומעין קולו.

61) וע' יוספוס מלחמות ס"ו א ח.

62) ספרי שופטים פ"ס קצב כ"י ר', בבלי מב ב.

63) = 'שיפת הקלגסין', ולא כרש"י.

64) והמדרש לקוח ממדר"י פסחא פ"ה 71.

כאן (בפטר חמור) וכו'. ואח"כ: בנחל אעפ"י שאינו איתן, אע"פ שכבר כלל לעיל גם דרשה זו; אלא שהראשון לקוח מן המשנה.

שני פרקים אלה משונים בהתחלתם מאלה שנשנו בפ"ז מ"ג—מ"ח, שכולם מתחילים ב"כיצד", מה שאין כן כאן⁶⁴. ושונים גם בזה⁶⁵, שכאן "משוח מלחמה" סודר לפני "עגלה ערופה", מה שאין כן בפ"ז מ"ב.

מכאן יוצא אפוא שמי ששנה פ"ח—פ"ט, לא שנה פ"ז בצורתו זו; תרי תנאי. ואמנם בתוס' (פ"ח) נתפרשו "ברכות וקללות"—בין פ"ח לפ"ט; ז"א שגם בסדר שלה קדם "משוח מלחמה", אלא שאחריו נסדרו "ברכות וקללות", שלא כסדר המשנה בפ"ז. יש לנו אפוא כאן שני קבצים מקבילים של שני תנאים מזמן הביית, או סמוך לחורבנו.

אלא שכמו שרמזתי כבר לא נמסרו לנו הפרקים של המשנה הראשונה בכל צורתם. אלא כבר עובדו ע"י תנאים אחרונים ונוספו בהם כמה וכמה הוספות.

בפ"א: מ"א (ע"י להלן), מ"ג (ע"י להלן), במ"ה: ר' יהודה אומר וכו'; מ"ז—מ"ט היא משנת ר"מ (ע"י להלן).

בפ"ב: במ"א "רבן גמליאל אומר" וכו' (אם לא שר"ג זה הוא הזקן, מה שאפשר ואפשר במשנה ישנה⁶⁶), וא"כ אפשר שפילון שמע מדרש זה בירושלים; במ"ב: ר' יהודה אומר וכו'; במ"ג: ר' יוסי אומר וכו', וכן מ"ד—מ"ו.

בפ"ג: במ"ב "ר"ש אומר" וכו' (על מ"ג ע"י להלן); במ"ד "מכאן אומר בן עזאי" וכו' עד סוף הפרק.

וכל פ"ד—פ"ו נוספו מתוך משנה אחרת (ע"י להלן). ובמשנה של התוס' (פ"ב א) היתה שנויה (בפ"ב מ"ג) גם ההשבעה; יוצא (מן האולם) ועומד בצד סוטה וקורא דורש ומדקדק בכל דקדוקי פרשה ומשמיע בכל לשון שומעת שתהא יודעת במה היתה שותה ועל מה היתה שותה במה היתה טומאתה ועל מה היתה טומאתה ויאמר לה משביע אני עליך וכו' (כרייתא דומה לזו שהובאה בבבלי לב ב). וכשגמר התנא הזה כל סדר סוטה, שנה ע"כ (בפ"ז): אלו נאמרין בכל לשון פרשת סוטה וכו'.

בפ"ז נוסף במ"ג; וענית ואמרת וכו' אף כאן בלה"ק⁶⁷, ובמ"ד: וענתה ואמרה וכו' עד שתאמר בלשון הזה; בשניהם — נוספה בעריכה אחרונה מצד אחד הראיות מן הכתוב שהן בלה"ק, ומצד שני נתקצרו בהם כל סדר ביכורים וסדר חליצה, שנשנו כבר במקום אחר.

כי "מקרא בכורים כיצד", "חליצה כיצד", אין פירושו "מניין" (רש"י), אלא ככל "כיצד" שבפרק זה (מ"ה—מ"ח). — כיצד סדר הבאת ביכורים, כיצד סדר חליצה. המשנה הישנה לא הביאה כל ראייה ללשון הקודש, כשם שלא הביאה ראייה לזה באחרים; אלא שסדר ביכורים וסדר חליצה נתקצרו כאן ולא נתפרשו, מפני שרבי שנה כבר משניות אלו בביכורים פ"ג וביבמות פ"ב מ"ו⁶⁸).

64 כמו שהעירו כבר התוס', מב א.

65 ע"י תוס' שם.

66 וכך הוא הדבר גם בסיאה פ"ב מ"ו.

67 = ספרי תבוא פ"ט שם.

68 בריל, מבוא המשנה, ח"ב 101, ואחריו רוזנטהל, 107, Über den Zusammenhang.

בכורים פ"ג: כי צד מפרישין הבכורים יורד אדם בתוך שדהו וכו'; יבמות שם: מצות חליצה [כיצד] בא הוא ויבמתו לב"ד וכו' ובלשון הקדש היו אומרים וכו' עד כאן היו מקרין וכשהקרא רבי הורקנוס (אביו של ר' אליעזר) תחת האלה בכפר עיטם וגמר כל הפרשה החזקו להיות גומרים כל הפרשה וכו' (עד „בתלמידים“). ואחרי שהשמיט רבי את כל סדר בכורים וסדר חליצה הוסיף מתוך מדרשי-הלכה מאוחרים (ספרי ומכילתא דברים) את הראיה מן הכתוב, אבל אלה אינם תשובה על „ביצד“ זה.

ואלה שנחשבו במ"א לא נתפרשו כלל: פרשת סוטה נתפרשה בפ"א פ"ג; ידיו מעשר — במע"ש פ"ה מ"י-מ"ג; ק"ש ותפלה ובהמ"ז — בברכות; שבועת העדות ושבועת הפקדון — בשבועות פ"ד מ"ג ופ"ה מ"ב; שבועת העדות כי צד וכו', שבועת הפקדון כי צד וכו'. והתוס', סוטה פ"ז א — ב מוסיפה גם „שבועת הדינין“, שבועות פ"ו, ומפרשת אותה: שבועת הדינין כי צד וכו' (פ"ו).

וכיוצא בקיצורים כאלה אצל „כיצד“ גם בסוכה פ"ד מ"ד: מצות לולב (י) כי צד, ושם מ"ח: סוכה שבעה כי צד. גמר מלאכול וכו' — שנתקצרו ולא נתפרשו כאן. מפני שכבר נסדרו בפרקים הראשונים של סוכה ממקור אחר.

על ידי כך נבין יותר סדר המשנה בפ"ט מ"ט ואילך, שישנן בה כמה הוספות מאוחרות הלכותיות מן התוס', וכמה הוספות של המשנה האחרונה: משנת סוטה מסיימת:

(9) משרבו הרצחנים בטלה עגלה ערופה וכו' (סיום לפ"ט מ"ו, ע"י להלן). משרבו המנאפים פסקו וכו' (לפ"א — פ"ג); ואחריו (שם): משמת יוסי בן יועזר וכו' בטלו האשכולות וכו' (אגב „בטלה“, וכן כל השורה!).

(10) יוחנן כ"ג העביר הודית המעשר אף הוא ביטל וכו' (שנשנית במקומה במע"ש פ"ה מ"ט; כאן בסוטה נזכר „וידוי מעשר“ בפ"ז מ"א, אבל פ"ז אינו מאותו המקור של פ"ט, ע"י להלן).

(11) משבטלה סנהדרין (בחורבן בית שני) בטל השיר וכו'.

(12) משמתו נביאים ראשונים בטלו אורים ותומים (שכלל הפירושים שבבבלי, פח ב, אין סדר המשנה כסדר הזמנים) משחרב ביהמ"ק בטל השמיר וכו'; רשב"ג אומר משום ר' יהושע מיום שחרב ביהמ"ק אין יום וכו', ר' יוסי אומר אף ניטל שומן הפירות.

(13) מ"ג אינה בכ"י ק' ואנט' 267, והיא בודאי הוספה מאוחרת מן התוס', שכן הובאה בבבלי מטא ובירוש' שם בשם ברייתא: תגיא, תגי, ובירוש' גם הסיפא: וחכ"א הזנות וכו', ועיקרה בתוס' פט"ו ב.

(14) בפולמוס של אספסיוס גזרו על עטרות חתנים וכו' בפולמוס של קיסוס (י) גזרו על עטרות כלות וכו' בפולמוס האחרון (ביתר) גזרו שלא תצא הכלה באפיריון בתוך העיר ורבותינו (רבי ובית דין) התירו שתצא וכו' (תוס' פט"ו טו — דפ"ו וכו').

(69) בבלי שבועות לח ב—לט א.

(70) = מצות לולב בכלל, ולא כיום ראשון של חג שחל להיות בשבת, כפי רש"י.

(71) כנר כ"י, ע"י רטנר ס"ע פ"ל, והוא לויסוס קויסוס שר הצבא שבמר פריינוס.

(15) מ"ט ו. משמת ר"מ וכו' עד "קטונתן של חסידים", אינה בכ"י אנט' ולקחה מן התוס', וכן הובאה מן התוס' בירוש' כד ע"ג (אחרי מ"ד); בירוש' זהו לו וכ"י ק' וא"פ d 62 הסדר "משמת ר-מ" וכו' — אחרי "משמת רבי" וכו' י). משמת רבן יוחנן בן זכאי בטל זיו החכמה משמת רבן גמליאל הזקן (שוב שלא בסדר הזמנים) בטל כבוד התורה וכו' משמת ישמעאל בן פיאבי בטל זיו הכהונה. משמת רבי בטלה ענה ויראת חטא.

בפ"ח ובפ"ט נוספו:

בפ"ח. במ"ג: ר' יהודה אומר וכו' ר' אלעזר אומר וכו', במ"ה: ר"ע אומר וכו' ריה"ג אומר וכו' מן העבירות שבירה, ר' יוסי אומר וכו', במ"ז: אמר ר' יהודה בד"א וכו'. בפ"ט. במ"א: ר' יהודה אומר וכו' (וכן "שלשה" שבדברי ת"ק, ע"י להלן). במ"ב: נמצא מכון וכו' דברי ר"א ואין ירושלים מביאה עגלה ערופה ("בואו ונמדוד" וכו' של ר' צדוק, חולק על זה בודאי). וכל מ"ג—מ"ד ומ"ח (על מ"ט—מ"טו, ע"י לעיל). אלה השרידים של המשניות ה"ראשונות" שבפ"א—פ"ג, פ"ז, פ"ח—פ"ט.

אשר למשנת סוטה בסידורה האחרון.

הנה פרק ו' כולו שייך באמת, כמו שהעירו כבר התוס' י) לפ"א, אחרי מ"א. וכך היה שנוי באמת עיקרו של פרק זה (מ"א ומ"ג) במשנת התוספתא שסידרה אחרי התוס' לפ"א מ"א (תוס' פ"א א) — את התוס' לפ"ו מ"ג (תוס' שם ב); איזו היא עדות ראשונה וכו'. וכן מובאה בספרי שופטים פ"ט קפח: מכאן אמרו המקנא וכו' שהיה בדין וכו'!

ומ"ד של פ"ו שנויה בתוס' (פ"ה ח) — אחרי פ"ד (ע"י שם). ואח"כ תוס' — לפ"ה מ"ב וכו' (פ"ה יג—פ"ו א—ג).

הסידור שלנו אינו אפוא מעור אחד, אלא שנשתקעו בו משניות של תנאים שונים. וע"י כך נפסק הסדר בכמה מקומות.

פרק א.

מ"ג: ואלו אסורות מלאכול בתרומה האומרת טמאה אני לך וכו'. — היא משנה "אחרונה", שנסדרה כאן ב"משנה הראשונה" של סוטה, ומי ששנה משנה זו, הוא ששנה בפ"ד מ"ב: ואלו לא שותות ולא נוטלות כתובה האומרת טמאה אני [לך] י) וכו' (ע"י שם). והוא ששנה בפ"ג מ"ו: ואלו שמנחותיהן נשרפות האומרת טמאה אני לך וכו'. וכבר אמרו בירוש' כאן (פ"א טז ע"ד): מתני' לא י) כמשנה הראשונה [ולא כמשנה אחרונה] דתנינן תמן י). בראשונה היו אומרים שלש נשים יוצאות ונוטלות כתובה האומרת טמאה אני לך, שמים ביני לבינך ונטולה אני גן היהודים ("חזרו לומר וכו' האומרת טמאה אני לך תביא ראיה לדבריה" ולא תצא). אמר ר' אבין ואפילו תאמר

(72) "משמת ר' יהושע וכו'" עד "מן החכמים", אינו גם בבבלי וכ"י מי ועוד; וכן "ר' פנחס בן יאיר אומר וכו'", אינו גם בד"ר ובכמה כ"י, והרמב"ם בפירושו מעתיקו כ"ב ברייתא".

(73) בדף לא ע"א ד"ה מי שקינא.

(74) בפ"ד מ"ב בכל הנוסחאות (חוץ מן הבבלי, ועל פיו הגיהו במשניות דפוסיס אחרונים): סמאה אני לך, ולבעלה היא אומרת כך.

(75) ליתא בתוס' הרא"ש, ברית יעקב צו א, וע"י תוס' שאנץ ו ע"א.

(76) בגדרים סוף פ"א, וכוליה פירקין ר' יוסי הוא, בבלי שם פב א.

כמשנה אחרונה מכל מקום יש רגלים לדבר (שהרי קינא לה ונסתרה) יי. והנה הבבלי (נדדים צא א) מפרש משנת נדדים באשת כהן שנאנסה (שלא כירוש' שם). אבל כפשוטה של משנתנו "האומרת טמאה אני לך" של נדדים שנויה אחרי שפסקו המים המרים ובלא קינוי וסתירה. ככל העובדות שבגמרא בסוף נדדים (ועי' ירוש' יי). מ"ז: במדה שאדם מודד וכו'. עד סוף הפרק — בתוס' שני כל ענין זה (בתוס' פ"ג א ואילך) בין פ"ג ופ"ד של משנתנו, היא משנת ר' מאיר: היה ר' מאיר אומר מנין שבמדה שאדם מודד וכו'.

פרק ב.

מ"ה: אמר שלא שטיתי ארוסה ונשואה, ושומרת יבם וכוונה — סתם כר' עקיבא. "דאמר אין קידושין תופסין בחייבי לאוריך. בבלי יח ב וירוש' פ"ב יח ע"ב: מאן חנא שומרת יבם ר"ע דר"ע אמר יש ממזר ביבמה וכו' יי. ואע"פ שר"מ חולק ומוסיף במשנה זו, אפשר שכולה ממשנת ר"מ היא, והיא חולקת על סתם משנת יבמות: פ"ד מ"ג בשם ר"ע (מחייבי לאוין דשאר"ב שר)."

המשנה שנויה גם בספרי נשא פיס' טו. אבל הכל שוין וכו' שאין מתנה וכו' לא היה מתנה עמה, אין בספרי. וזו משנה מאוחרת של תלמידי ר"מ.

פרק ג.

מ"ג: עד שלא נמחקה מגילה אמרה איני שותה מגילתה נגזת ומנחתה מתפזרת על הדשן וכו'. נמחקה המגילה ואמרה טמאה אני המים נשפכין ומנחתה מתפזרת על הדשן — סתם כרבנן דר' שמעון, במ"ב. שהיה משקה ואח"כ מקריב את מנחתה. שר"ש אומר כותב ומקריב ומחזק ומשקה" יי.

מ"ד: אינה מספקת יי) לשתות עד שפניה מוריקות וכו'. ירוש' שם (יח ע"ד): אנן תנינן אינה מספקת לשתות. אית תניי תני לא היתה זזה משם. מאן דאמר אינה מספקת לשתות רבי שמעון (האומר מקריב ואח"כ משקה). מאן דאמר לא היתה זזה משם רבנן. וכירב בבבלי (כ ע"ב): אינה מספקת לשתות וכו'. מני ר' שמעון היא דאמר מקריב את מנחתה ואח"כ משקה. דכמה דלא קרבה מנחתה לא בדקי לה מיא וכו'. אימא סיפא יש לה זכות היתה תולה לה אתאן לרבנן, דאי ר"ש האמר (מ"ה) אין זכות תולה במים המרים. אמר רב חסדא הא מני ר"ע היא דאמר מקריב את מנחתה ואח"כ משקה (עי' לעיל) ובזכות סבר לה כרבנן יי).

בספרי סוף פיס' ח: רש"י אומר וכי מי מודיע לכל העומדים שסוף זו למות וכו' אלא כיון שהיתה שותה פניה מוריקות וכו' (כבמשנה עד:) שלא תסמא העזרה. "כיון" מתאים יותר אל "לא היתה זזה משם".

ובס"ז 239: רש"א חלול השם היה בדבר שאילו לא היו המים בודקין אותה על אחר. כיון שהיתה יורדת מן המקדש היתה אומרת לחברותיה אל תמנעו מלחטוא וכו', לכך נאמר והאשה ההיא תשא את עונה מיד. גם "על אתר" אינו מוציא אלא מדעת

77) ועי' תוס' ותוס' שאנן ו ע"א.

78) ועי' שאלות ס"י קכא.

79) ר"ם בשמו, תוס' יבמות פ"א ו—ה, בבלי צב א; ר' סימאי ור' ישבב, קידושין סח א וש"ג.

80) ירוש' כאן יח ע"ד.

81) בתנחומא נשא א: לא היתה מספקת לשתות.

82) ר"ע סובר בספרי פיס' כא כרבי במשנתו: שסופה וכו', ועי' שם פיס' ח.

ר"ע (בפיס' כא): שסוף זו למות וכו' (כרבי במשנתנו ובספרי פיס' ח שם). שהיא דעת ר' חלפתא בס"ז שם (ומנין שסופן לבדקה). ואמנם כפשוטה של משנתנו אין זה תלוי כלל במחלוקת זו של ר"ש וחכמים שבמ"ב, אלא בזה של מ"ה, שלד"ש אין זכות תולה, וגם "לא היתה זהה משם" מתאים לשיטתו של ר"ש בזה כלומר: אפי' אם יש לה זכות.

וסיפא "אם יש לה זכות" וכו', היא כנראה באמת משנת ר"ע, שהרי עליה נאמר שם: מכאן אומר בן עזאי חייב אדם ללמד את בתו תורה שאם תשתה תדע שהזכות תולה לה.

שם סיפא: נמחקה המגילה ואמרה איני שותה מערערים אותה ומשקין אותה בעל כרחא—בס"ז 236: והשקה את האשה על כרחא. ר' אליעזר אומר מכין אותה ברחבו של סיף ומערערינ אותה ומשקין אותה אמר לו ר"ע לא נדע אם טהורה היא וכו' אימתי משקין אותה על כרחא משה שם נמחק.

ובספרי פיס' יז שנינו: מה ת"ל והשקה את האשה שאם נמחקה המגילה ואמרה איני שותה מערערים אותה ומשקים אותה בעל כרחא דברי ר' ר"ע וחכמים אומרים י"ז וכו' נמחקה המגילה ואמרה טמאה אני וכו'. אבל בתוס' פ"ב ג"ה: נמחקה מגילה ואמרה איני שותה וכו', ר' יהודה אומר (שנה משנת ר"א שבס"ז) בצבת של ברזל היו פותחין את פיה וכו' אמר לו י"ז וכי על מה משקין את זו לבדקה הרי היא בדוקה ומנוולת. אלא לעולם היא יכולה לחזור בה עד שתקרב מנחתה; קרבה מנחתה (כר' שמעון, ירוש' פ"ג יח ע"ד) ואמרה איני שותה מערערינ אותה וכו'.

על סתירה זו מספרי לתוס' מעיר הבבלי (יט ב) ומשיב (כ' רע"א): תרי תנאי ואליא דר"ע.

אבל בירוש' (שם) אמרו: אמר לו ר"ע וכו' כבר היא בדוקה ומתוקנת. אלא סבר ר"ע האומרת איני שותה כאומר נת' טמאה אני לך. ולית ליה לר"ע מערערים אותה י"ז ומשקין אותה על כרחא—אית ליה כשהתחילה לשתות. הירוש' לא שנה אפוא בתוס' שלו "אלא": אלא לעולם, ואמנם הוא מביא תוס' זו, בה"ב שם בלי "אלא": תני לעולם וכו', ומפרשה כר' שמעון.

רישא ומציעתא של משנתנו היא אפוא משנת "חכמים" (בספרי שם) וסיפא משנת ר"ע או ר"מ אליבא דר"ע. מ"ז—מ"ז: נטמאת מנחתה וכו' משקדשה בכלי הרי היא ככל המנחות ותשרף. ואלו שמנחותיהן נשרפות האומרת טמאה אני לך וכו' (עי' לעיל פ"א מ"ג) והאומרת איני שותה וכו' וכל הנשואות לכהנים מנחותיהן נשרפות. בת ישראל שנשאת לכהן מנחתה נשרפת, וכהנת וכו'.

לעיל במ"ג שנינו: עד שלא נמחקה המגילה אמרה איני שותה מגילתה נגזת ומנחתה מתפזרת על הדשן וכו' נמחקה המגילה ואמרה טמאה אני המים נשפכין ומנחתה מתפזרת על הדשן.

וברור שמי ששנה כאן, ואלו שמנחותיהן נשרפות וכו', לא שנה מ"ג ובאמת זו, מ"ז סיפא—מ"ז רישא, משנת ר' אלעזר בר' שמעון היא, בתוס'

(83) בבבלי יט ב: רש"א, ונדחקו בה.

(84) בבבלי יט ב.

(85) "לו" גם בירוש', ולר' אליעזר משיב.

(86) "לשתות עד שפניה מוריקות", ליתא בכי"ר ובתוס' יט ב.